RİSALE
ZAMAN

الفقه الإسلامي وأدلته

الشامل للأدلة الشرعية والآراء المذهبية وأهم النظريات الفقهية
وتحقيق الأحاديث النبوية وتخريجها

وفهرسة ألفبائية للموضوعات وأهم المسائل الفقهية

« من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين »

تأليف

الدكتور وهبة الزحيلي

الطبعة الثالثة ١٤٠٩ هـ = ١٩٨٩ م
ط ١ ١٤٠٤ هـ = ١٩٨٤ م

İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr.
Vehbe Zuhaylî

1

İSLAM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

İlmi Müşavir
M. Emin SARAÇ

Genel Yayın Yönetmeni
Y. Doç. Dr. Mehmet Ali Yekta SARAÇ

Redaktör
Hamdi ARSLAN

Mütercimler
Dr. Ahmet EFE • Beşir ERYARSOY
H. Fehmi ULUS • Abdürrahim URAL
Doç. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ • Nurettin YILDIZ

İmlâ ve Metin Tashihi
Dr. Musa DUMAN • Dr. Hayati DEVELİ

Kapak
Hamid YÜKSEK

Dizgi
Risale Yayınevi

Baskı
GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK
GMBH EIN MOHNDRUCK BETRIEB

1994

TAKRİZ

Malumdur ki din ve dünya ile alâkalı her türlü ahkâmı muhtevî ve bu vasfıyla en mükemmel bir hukuk nizâmı olma vasfını hakkıyla hâiz bulunan İslâm Fıkhı'ndaki mesâilin istinâd ettiği şer'î deliller, cildler vücuda getirecek kadar bir vüs'ate sâhibdir. Asırlardır devam edegelen fıkhî telîfât ve tedvinât arasında mes'eleleri delilleriyle zikreden veya muhtasaran ele alan muhtelif Arabça eser vardır.

Bunlardan biri de fıkhî mesâili delillerini vermek suretiyle zamanımız insanının seviyesini nazar-ı itibara alarak sade bir üslübla Prof. Dr. Vehbe ez-Zuhaylî kardeşimiz tarafından telif olunan elinizdeki şu eserdir. Ezher Üniversitesi-Şeriat Fakültesindeki talebelik yıllarından itibaren sarığıyla, sakalıyla, İslâm ahkâmını tahsil ve tetebbusundaki gayret ve çalışmasıyla yakından tanıdığım müellif, o zamandan beri şer'î ilimlerin talim ve tedrisi yolunda devam etmiş, sâhasında ilim ve ihlâsına delâlet eden müteaddid telifâta muvaffak olmuştur.

Şu eser, bilhassa camilerimize sahip çıkıp oraları ibadet ile imar ve ihya etmeleriyle istikbâlin İslâm'ın olacağına dâir ümid ve itikadımızı tekid eden genç mümin kardeşlerimizin istifadesine arz edilmektedir. Zira kurtuluş, son bir kaç asırdır dünyanın kısm-ı azamında değişik şekil ve vecheleriyle tecrübe edilmiş ve insanlığı felâketten felâkete sürüklemiş olan ve hâlen de ahlâkî, ictimâî, iktisâdî, siyâsî musîbetlerin temel sebebi bulunan beşer yapısı bâtıllarda değil, tam olarak tatbîki hâlinde mensûbu olan müslümanların yanısıra bütün insanlığın saâdet, selâmet, huzûr ve düzenini temin ettiğini tarih boyunca defalarca isbât etmiş, yegâne değişmez hakikatler koymuş Yüce Rabbimiz Celle ve Alâ'nın inzâl buyurduğu İslâm'dadır. İnsanlar ve bilhassa müslümanlar, eğer gerçekten dünyada rahat, âhirette necât istemekte iseler, kendilerini yıllardır boş yere oyalayan ya da sömüren bâtıl düşüncelerden derhal yüz çevirip hak ve âdil yapıya geçmelidirler. Bu bâtıllar içinde yetmiş değil, yüzyıllarca dahi devam etseler: "Hak'dan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?!.." (Yûnus: 32) hakikatince rahat ve huzura kavuşmalarının mümkün olmadığı, birçok tâğût ve putun yıkıldığı günümüzde daha iyi ortaya çıkmıştır.

"Allah hakkı söyler ve O, doğru yolu gösterir." (Ahzâb: 33).

Bu eserin o yüce hedefe ulaşılması uğrunda hissesi olması dilek ve temennisiyle...

Tevfîk ve inâyet Allah Teâlâ Hazretlerindendir.

M. Emin Saraç

SUNUŞ

Kısa geçmişine nazaran okuyucu nezdinde kazandığı büyük ilgi halesi ve güven neticesi Risale Yayınları okuyucularının da destek ve teşviki ile temel eserler dizisi başlatmış bulunmaktadır. Bu serinin ilki olan elinizdeki eser bütün İslâm Dünyasının gerek ilim çevrelerinde gerekse halk tabanında büyük kabul gören, tabir yerindeyse, büyük bir fıkıh külliyatıdır.Eserin yayına hazırlık çalışmaları iki seneye yakın bir süre almıştır. Her biri sekiz yüz-dokuz yüz sahife civarında sekiz büyük ciltten oluşan eserin Türkçemize on cilt halinde kazandırılması planlanmıştır. İnsanlara dinlerini öğretecek yahut da dinlerini uygulama yollarını gösterecek bir çalışmanın çok hassas ve ciddî bir mesele olduğunun şuuru ile eserin tercümesi üzerinde titizlikle durulmuş, tercümeler dizilme safhasına gelmeden önce çeşitli açılardan kontrol edilmiş, icap ettikçe kaynak gösterilen eserlerdeki ilgili yerlere bizzat müracaat edilerek verilmek istenen bilgilerin en sıhhatli bir şekilde aktarılmasına çalışılmıştır.

"Asrımızda Müslümanların esas problemi amel noktasındadır: İslâmın ibadetler muamelât, dış ilişkiler ile ilgili hükümlerini kendi nefsinde, aile hayatında yaşama ve toplumda uygulama yönünden dinleriyle nasıl amel edeceklerdir. Problem buradadır." diyen yazar elinizdeki eserde -en geniş anlamıyla- İslâm Fıkhını bütünüyle kuşatıcı bir şekilde ele alıp incelemiştir. İslâm Fıkhının büyük küçük hiç bir yönünü ihmal etmemiş, geçmiş alimlerimizin bize bıraktığı ve tüm araştırmacıların dinimizi anlama ve anlatma yönünden hiç bir zaman göz ardı edemiyeceği zengin mirastan istifade ederek her fıkıh mezhebinin görüşünü o mezhebin delilleriyle ve o delillerin muhakemesiyle sunmuş, bunu yaparken de bütün eser boyunca İslâmın temel ve değişmez değerleri karşısındaki çağdaş müslümanın içinde bulunduğu konumu göz önünde bulundurarak onun karşılaştığı problemlerin çıkış yollarını vermeye çalışmıştır. Bunun neticesi olarak insanın Allahu tealâ ile olan bağı olan ibadetleri, insanların diğer insanlarla ilişkisini belirleyen muamelât konularını yeni bir üslup ve bakış açısıyla ele almıştır. Ayrıca günümüzde sıkça karşılaştığımız ekonomik meseleler, İslâmın hukuk felsefesi, İslâmın devlet yapısı gibi konuları klasik fıkıh kitaplarından farklı bir tarzda ve ilmî bir yaklaşımla incelemektedir. Gerek kapsamı ve ilmî üslubu gerekse kendisinden istifadenin kolaylığı ve sistematiği açısından İslâm dünyasında fıkıh alanında yazılan en geniş fıkıh eseridir. Bu

gerçek göz önünde tutularak eser Türkçemize "bütün bilim dallarındaki ya da belirli bir alandaki bilgileri kapsamlı ve düzenli biçimde sunan başvuru kaynağı" olarak tanımlanan *ansiklopedi* başlığı altında sunulmuştur. Eserin, okuyucunun da farkedeceği gibi, bir çok açıdan -gerek Türkçe gerekse Arapça- fıkıh sahasındaki diğer eserler arasında seçkin bir yeri vardır.

Kitabın dilinin her hangi bir okuyucu tarafından anlaşılır olmasına özen gösterilmekle beraber fıkıh terimlerinin tercümesine değil, bu terimlerin izahları yoluna gidilmiştir. Ayrıca bu eserin eski-yeni fıkıh kitaplarından kendisini farklı kılıcı bir özelliği olan delillerin tahlil ve tenkidi verildiğinden, eserde kullanılan özellikle hadis terimlerinin izahı ilk cild sonunda verilmiştir. Eserin en son cildinde ise sistematik bir indeks verilecektir

İslâm dininin Müslümana yöneltiği gerek ferdî gerekse toplumsal bütün hitaplarıyla ilgili yazılmış olan ve fıkıh ilminin her hangi bir konusunda kişiyi diğer eserlere muhtac bırakmıyacak genişlikte kılavuz bir eser yayınladığımıza inanıyoruz. Bu açıdan "İslâm Fıkhı Ansiklopedisi"nin Türkçeye kazandırılmasını bu sahada bir merhale olarak görüyoruz.

Allahu teala'dan bilgimizi arttırmasını ve bize bildiğimizi uygulamayı nasip etmesini niyaz ederiz.

İslam Fıkhı Ansiklopedisi
Genel Yayın Yönetmeni

Mehmet Ali Yekta SARAÇ

Elinizdeki cildin 9-174. sahifeleri Nureddin Yıldız, 174-381.sahifeleri Beşir Eryarsoy, 381-524.sahifeleri Y.Vehbi Yavuz tarafından tercüme edilmiştir.

ÖNSÖZ

Alîm ve Habîr olan Allah'a hamd, Efendimiz Hz. Muhammed'e ve hidayet önderleri, hayat kandilleri âline ve ashabına salat ve selâm olsun. Allah tealâ, sahabe ve tabiînden, selef-i salihînin müçtehit imamlardan, din gününe kadar onlara tabi olanlardan razı olsun.

Hayattaki çeşitli faaliyetlerin ve insanlar arasındaki sosyal münasebetlerin ilahî adalet ve beşerî mantık ölçüsüne göre salih bir şekilde tanzimi ulvî bir akide, sağlam bir ahlâk ve şümüllü bir nizam olmaksızın sağlanamaz.

Bu ahlâk ve nizamlar manzumesi ferdin açık ve gizli ahvaline, toplumun ilk çekirdeği olan aileye, devlet otoritesi altında düzenlenmiş en geniş toplum yapısına sınırlar ve çerçeveler çizer.

Bu suretle toplum emniyet ve istikrar içinde yaşar, daima ileriye doğru gider; zaaf, çözüntü ve bozulma veya fakirlik ve açlık veya tasallut, zulüm ve sömürü yahut lüks ve israf ya da asrımızdaki gibi maddeciliğin her yerde ve her şeyde tek geçerli akçe olması sebebiyle önüne çıkabilecek hastalıklara, yapısını sarsabilecek akımlara karşı kendini korur.

Toplumu bu bozulma ve çözülmeden, uçurumdan koruyacak, sapıklığın temellerini sarsacak, uyur gezer gafilleri yataklarından kaldıracak bir ıslah hareketinden başka kurtarıcı da yoktur. Bu hareket şahsa, kendi benliğinin şuurunu ve güveni, varlığını, canlılık ve faaliyetinin ispatına olan ihtiyacı ortaya koyacaktır. Kur'an örneği ve İslâm peygamberinin sîreti, insanların hayat çizgilerini düzeltmek için en güzel rehber, en güçlü davet ve en halis hedef değil midir?

"Kur'an'ı ancak hak olarak indirdik ve o da indiği gibi hak olarak kaldı. Seni de yalnız müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik." (İsra, 105).

"Gerçekten bu Kur'an en doğru yola iletir ve iyi işler yapan mü'minlere, kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdeler." (İsra, 9).

Yalnız itikada ve duygulara dayanan bir davetin baki kalması mümkün değildir. İtikadın doğruluğuna delil olabilecek kimi görevlerin fiilî bir şekilde sürekliliği de gereklidir. Çünkü sahih bir iman, kalbe yerleşen ve amelle doğrulanan imandır.

Dünya hukuk sistemleri arasında takdir edilen ölçü ve üstün bir yer sahibi olan İslâm fıkhı -ki hâlâ bu vasfını korumaktadır- müslümanların uygulaması için en iyi

bir sistemdir. Bu sistem, söz ve fiilerinde, hayatın tanziminde insanların taleplerine daima cevap vermiştir. Kur'an ve sünnetin ahkâmı onda tamamen ortaya çıkmıştır. Bu dinin yüce maksadı onunla tahakkuk etmiştir. İslâmın sahih akidede ve selim ibadette ve sağlıklı bir muamelede koyduğu prensipler, gerçekte muamelât ve sosyal hayatın düzeltilmesine götüren ahlâkî gayelerin tahakkukunu hedefler.

"Kişinin leh ve aleyhinde olanları bilmesi" demek olan *fıkh-ı ekber* ve dar anlamıyla "amelî şer'î ahkâm" olan *fıkıh*, İslâm şeriatının hayat düsturunun doğru ve hassas bir tercümesidir.

Ancak, İslâm fıkhının *kavramlarına* açıklık getirilip konularının tanzim edileceği, maksatların izah edilip, içtihatlarının asıl kaynaklarıyla irtibatının sağlanacağı yeni bir kaynak esere şiddetle ihtiyaç olduğu şüphesizdir. Böyle bir eser, kanunlaştırma [1] çalışmalarında istifadeyi kolaylaştıracak ve araştırmacıların müçtehitlerin ortaya koydukları verimli ve büyük servetin kaynaklarından faydalanmalarını kolaylaştıracak şekilde olmalı. Ayrıca, muayyen bir mezhebin görüşü ile de bağlanılmamalı, zira her hangi bir mezhebin fıkhı, şeriat hukukunun tamamını temsil etmez. Allah'a hamdolsun, Suriye, Mısır ve Kuveyt'te bu tarzda bir Fıkıh Ansiklopedisi yazımına başlandı. Gerçi henüz ortaya bir şey çıkmadı. Toplu çalışmalarda, geç ürün verme, ulemanın birbirlerinden uzak yerlerde oluşları ve teknik problemlerin çokluğu gibi kimi kusurlar vardır.

Fakihlerden birinin görüşünün hak ve doğru olması (hakkın da tek oluşu ve çoğalmayacağı itibarına göre) her hangi bir fıkhî görüşü benimsemeye engel değildir. Vahiy ve nübüvvetin kesilmiş olmasıyla en doğru olanı bilmek güçleşmiştir. Ancak, bizim için ercah (daha açık) delili ile bir görüşün râcih olduğu (üstünlüğü) belirebilir. Önümüzdeki konu açıklığa kavuşmazsa insanların maslahatını ve teamüldeki ihtiyacını tahakkuk ettiren, zamanla çıkan gelişmelere, şeriatla çatışmayan sahih örflere uygun, genel hatları ve muhtemel sonuçlarıyla İslâmın kaidelerine ve teşrî' ruhuna, şeriatların küllî maksadına uyumu olan ve yine re'ye dayalı fıkıhtan alınma kanunlara geçeriz. Böylece şeriatın gayesi ve insanların maslahatları aynı anda tahakkuk eder, şeriatın tatbiki aksamayacağı umumî esaslarına ve naslarda mukarrer olan sabit ahkâmına da ters düşülmez. Nasların kullanılması iptali ile olmaz; bilakis tahsisi, tevil ve anlaşılmasında içtihat ile olur. Fakihler sık sık nassı teamülle tahsis etmiş, örfe dayalı hükümler koymuşlardır.

Bütün bunlar, şümullü ve mütekâmil bir İslâmî bakışla gerçekleşir. Sadece dış yapıyı koruyup, özün ve hakikî muhtevanın terki ile; Allah tealâ'nın şeriat'ındaki diğer ahkâmdan kök ve usul yönünden koparılmış İslâmî bir örneği kanun ve nizamlara yamamakla tahakkuk etmesi düşünülemez. Meselâ eğitim ve öğretimde, sosyal ve iktisadî hayatta, günlük hayatın her sahasında dışardan ithal edilen ve üm-

---

1- "Kanunlaştırma" ile müellifin daha sonraki cümlelerinden de anlaşılacağı gibi Osmanlılardaki "Mecelle" örneği kastedilmektedir (müt.).

met üzerinde zorla tatbik edilen kanunların hakim olduğu bir toplumda şer'î cezaların tatbik edilmesi gibi.

Bazı insanların İslâm şeriatının yerine ithal beşerî kanunlar getirmesine karşılık geleceğin İslâmın, onun fıkhının ve teşriatının olacağına inanan biri olarak, bu fıkhın ahkâmını açıklamayı zarurî buluyorum. Çünkü ilâhî ahkâmın bu şekilde terk edilişi geçici bir irtidattır, müslümanların zihinlerinde kalıcı iz bırakması, istikrar ve ihtiram bulması düşünülemez. Şu on beşinci hicrî asrın başında çıkan mübarek uyanış hareketleri ve çeşitli alanlarda İslâm şeriatının tatbikine fiilen yeniden dönülmesi için beliren güçlü arzu buna delildir.

Bu Kitabın Metodu

Telif, üslûp, tasnif, tertip, fihristleme ve istidlâlde yeni bir metodu olan bu fıkıh kitabının bazı özelliklerini şöyle sayabiliriz:

1- Bu, Kur'an, sünnet ve makulden sahih delile dayalı İslâm şeriatı fıkhı kitabıdır. Sadece sünnet fıkhı olmadığı gibi, rey fıkhından da ibaret değildir. Zaten müçtehidin çalışması Kur'an ve sünnete dayanmıyorsa muteber değildir. Şeriatin fıkhî hükümlerinin bilinmesi -ki bu mücerret vasfî bir iştir ve müsellem şeylerin beyanıdır- aklî bir kanaat veya gönül rahatlığı ya da öğreten ve öğrenen için -delilsiz olduğu zaman- itminan vermez. Hükmün delilini bilmek Kur'an'da da kınanmış olan taklide dayalı donukluk bağından kurtarır, din imamlarının kendilerinden ilim alınacak kimsede şart koştukları basiretle bir arada bulunan ittibaya götürür. Üstelik ahkâmın delilleri fıkhın ruhudur. Onların araştırılması ise, zihnin jimnastiği ve eğitimidir. Bu, fıkıhla uğraşanda da fıkhî bir meleke oluşturur.

Kısacası mezheplerin fıkhına şamil olan bu kitap, hükümlerin İslâmî teşriin naklî ve aklî çeşitli kaynaklarından (kitap, sünnet ve teşriin umumî, aslî ruhuna dayalı reyle içtihattan) çıkarılmasına dayanmaktadır. (Bu dört mezhebin ve inkıraz bulmuş hak mezheplerin dayanağının da aynısıdır.) İslâm fıkhını sadece Kur'an'a dayandıranlar, İslâmı köklerinden kesmiş veya suretini tağyir etmişlerdir. O kimseler din düşmanlarına daha yakındır. Fıkhı sadece sünnete dayandıran da, noksan bir iş yapmış ve manasız davranmış, hayatın akışına gözlerini yummuştur. İnsanların ihtiyaçlarına çözüm bulmaktan, maslahatlarını temin etmekten uzak kalmıştır. "Maslahat nerede ise Allah'ın şeriatı ve dini de oradadır." kaidesi meşhurdur. Hadis ekolünün imamları (Malik, Şafiî ve Ahmed) reyle içtihadın delillerinden *mesalih-i mürsele, örf, âdet, sedd-i zeraî* v.b. kabul etmişlerdir. Nehaî, Rabîatü'r-Ra'y, Ebu Hanife ve talebeleri gibi rey ekolünün imamları da asla bir sünneti, eseri veya seleften birinin içtihadını ihmal etmemişlerdir.

2- Bu, belli bir mezhebin kitabı değildir. Dört mezhep (Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî) -bazen de başka diğer mezhepler- arasında, her mezhebin güvenilir kaynaklarına dikkatli bir şekilde itimat ederek ve o mezheplerin bağlıları arasında mu-

temet olan kaynaklara havale etmek suretiyle meydana getirdiğimiz karşılaştırmalı bir fıkıh kitabıdır. Çünkü bir mezhebe ait hükmü, diğer mezheplerin kitaplarından nakletme, mukarrer racih görüşün açıklanmasında hatasız olmamaktadır. Nitekim böyle çok örneğe rastladım. Ancak yazılarda iyimserlik ve konuya bağlılıktaki hırstan, uzak yorumlardan, dar mezhep taassubundan, fıkıh kitablarının her bölümünü takdis aşırılığından kaçmak için bu noktalara temas etmemeyi tercih ettim. Bu tür çalışmalar ve mezheplerin fıkhını açıklama, okuyup yararlanmada büyük bir ilgi ve özen görmüştür. Bu dünyadaki karşılaştırmalı araştırma meyline de uymakta, mezhep taassubunu da zayıflatıp azaltmaktadır. Bununla beraber sadece fıkıh ahkâmının başlıklarında değil, şartlar ve açıklamalarda fakihlerin de ortak görüşlerine temas etmeye çalışacağım.

3- Bu kitapta hadisin sıhhatinin açıklanması ve fakihlerin istidlâl ettiği hadislerin tahkik ve tahricine özen gösterilmiştir. Öyle ki, okuyucu sıhhatli yolu görüp delili sahih olan görüşü alsın ve zayıf hadise dayanan görüşü de rahatlıkla terkedebilsin. Zayıflığından söz etmiyorsam genelde o hadis makbuldür.

4- Bu kitap, muhtelif temel fıkhî meselelerin ahkâmını, fıkhî meselelerin her mezhebin diğer mezheplerle karşılaştırılması yoluyla mukayesesini ihtiva eder. Böylece, görüşler arasında mukabale imkânı ve araştıranın kalbine uygun gelen mezhepteki hükmü bulmasını, mezheplerin cüziyyatını diğer mezheplerle karşılaştırmasını ve görüşler arasında muvazene imkânı bulmasını sağlamaktadır. Bu zor bir iş olmasına rağmen, okuyucunun hedefini tahakkuk ettirir, susuzluğunu giderir.

5- Bu kitapta, amelî-tatbikî konulara ağırlık verilip meydana gelme ihtimâli az farazî meselelerden uzak kalınmıştır. Bazen fıkhî tablonun tamamlayıcı ve tarihî bilgi olması dışında, köle ve kölelikle ilgili konular, dünyadan kölelik kaldırıldığı ve meseleleri bittiği için ele alınmamıştır.

6- Zayıf hadis karşısında ya da her hangi bir mezhepteki maslahatın tahkiki veya zarar ve fesadın önüne geçilmesi için bazen görüşler arasındaki tercihimi belirttim.

Tercih belirtmediğim zaman uygun olan, çoğunluğun görüşüne göre amel etmektir, çünkü çoğunlukla tercih sağlanır ve cumhurun görüşü takdim edilir. Ancak muamelât ile ilgili hususlarda zamanımızda şer'î hayata uygun değilse ya da her hangi bir müçtehide göre kabul görmemiş ise tercih edilmeyebilir.

Telfike[1] götürse de zaruret, ihtiyaç, acz ve özür hallerinde her mezhebin taklit edilmesi caizdir; sahih olan Malikîlere ve Hanefîlerden bir gruba göre bunun caiz oluşudur. Nitekim, ihtiyaç ve maslahat durumunda mezheplerin en kolayını alma

1 - *Telfik,* sözlükte: "Bir araya getirme, birleştirme" (Müt.). Müctehidlerden birinin, müstakil olarak söylemediği bir keyfiyetle (hüküm) getirme.

ya da *tetebbu'u'r-ruhas* [1] caizdir. Çünkü Allah'ın dini kolaydır, zor değildir. Telfikin caiz olduğunun söylenmesi, insanlara kolaylık sağlama noktasındadır. Allah tealâ buyuruyor ki: *"Allah size kolaylık istiyor. Size zorluk istemiyor"* (Bakara, 185); *"Dinde size zorluk kılmadı"* (Hac, 78) *"Allah size hafifletmek istiyor; insan zayıf yaratıldı"* (Nisâ: 28)

Şer'î yükümlülüklerden sıyrılma fesat ve tehlikesini önleme kaidesine binâen, abesle iştigal kabilinden veya zatî arzular sebebiyle *tetebbu'u'r-ruhas* (daima ruhsat yolları arama) caiz olmaz: Bir insanın zaruret ve özür olmadan her mezhepten kendisine kolay olanı alması gibi. Hakimin hükmünü nakzeden (bozan) telfik de caiz değildir. Çünkü hakimin hükmü ihtilâfı kaldırır, bununla da başıboşluk önlenir. Kişiyi yaptığı amelden dönmeye götüren veya icma edilen bir şeyle çatışan ya da her mezhepten diğerinin söylemediğini taklit ederek bir kadınla velisiz, mehirsiz ve şahitsiz evlenmek gibi şer'î bir harama düşüren telfik de caiz değildir.

7- Meseleleri bölüp parçalamadan, hükümlerin bilinmesi kolaylaşsın diye bu kitapta konuların anlaşılır bir dille açıklanması, çağımız insanının anlayışına yakın tertip, her mezhepte racih görüşün tahkiki ve küllî esaslar konması yoluna gidilmiştir. Daha önce anlaşılması güç, üslûbu girift olan fıkıh, tanzim ve tasnif yoluyla akla yakın hâle gelmiştir. Fıkıhta uzmanlaşmış biri için bile, iç içe girmiş pek çok mesele arasında muayyen bir fıkhî hükmü bulmak zordur. Bir hükmün bulunması bir fıkhî babın hepsine göz atma, aynı konuda birden fazla kitaba müracaat gibi yoğun bir çalışma ve uzun bir vakti gerektirebilirdi. Böylece tarihte eşi bulunmayan bir ilmî hazine ve servetle dolu olan eski kitaplarımızın anlaşılmasında karşılaşılan zorluk ve karışıklık giderilmiş, İslâm fıkhının hükümlerinden sıyrılmak isteyenlerin ileri sürebilecekleri hiç bir mazeret kalmamış olmaktadır.

8- Şer'î kaide ve prensiplerden ve fakihlerin takrirlerinden hareket ederek insanların hayatlarına taalluk eden bazı yeni meselelerde inceleme yapmaya çalıştım. Daha fazla araştırma ve cüz'î içtihatlar için de kapı hâlâ açıktır. Allah'ın fazlı kesilmez, bağışları ve lütufları da sadece bir zamana veya tek bir şahsa münhasır değildir.

Sonsuza kadar şiarım Kur'an'ın, *"Allah'tan ancak âlimler korkar"*, *"De ki: Rabbim ilmimi artır"* ayet-i kerimeleri ile Buharî ve Müslim'de rivayet edilen Resulullah (a.s.)'ın: *"Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar."* ve yine Buharî'de rivayet edilen: *"Nice anlatılan, duyandan daha ince anlayışlıdır."* hadis-i şerifleridir.

Bu çalışma büyük bir gayreti, sabrı ve zamanı, bir grup âlimle yardımlaşmayı gerektiriyordu; öğreten ve öğreneni ile insanlara fıkhı yaklaştırmak için Allah tealâ'nın yardımını isteyerek yazmaya başladım. Muayyen bir mezhebin görüşüne de

---

1 - Tetebbuu'r-Ruhas: Kişinin önüne çıkan meselelerde her mezhepten hafif ve kolayını alması.

taassubum olmadı, çünkü hikmet müminin yitiğidir, nerede bulursa alır. Âlimin, gördüğü lüzum kadar ilmin ilerlemesine katkıda bulunması da üzerine borçtur. Çünkü Hz. Ali (r.a.)'nin dediği gibi: "İlim harcama ile artar". Özellikle de inceleme, araştırma ve derinlemesine tahkik etme, delil ve mezhep olarak racih olanı belirtmeyi gerektiren hususlarda! Allah tealâ'dan bundan faydalanmayı nasip etmesini, ecirlere, ölümden sonra Allah katında sevapların birikmesine vesile olmasını diliyorum. Buharî'nin *Edebu'l-müfred*'de, Müslim'in ve İbni Mace dışındaki dört *Sünen* sahibinin Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadiste Resulullah (a.s.) buyuruyor ki: *"İnsan öldü mü ameli kesilir. Ancak üç kişininki hariç: Sadaka-i cariye ya da onunla faydalanılan ilim veya kendisine dua eden salih evlat bırakan kimseler".* İbni Ömer (r.a.) diyor ki: *"Bir fıkıh meclisi altmış yıl ibadetten hayırlıdır"*. Bana bu ilmi sevdiren babamdan Allah razı olsun. Bana iyilikleri olan Ezher ve Suriye'deki hocalarımdan da Allah razı olsun.

Eğer istenen hedefe ulaşırsam bu Allah tealâ'nın fazlıdır. İsmet, kemâl ve fıkıhta her şeyi bilme iddiam yok. Bu yalnız Allah'ın vasıflarındandır. Önceden aczimi ve eksikliğimi itiraf ediyorum: *"Size ilimden ancak az bir şey verildi."* Yaptığım, fıkhın açıklama, tertip ve insanlara yaklaştırılması ile dört mezhep vd. arasında fıkhî hükümlerin mukayesesinden öteye geçmeyen bir çalışmadır. Başarı Allah'tandır.

"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni salihlere kat. Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle. Beni nimeti bol cennetinin vârislerinden kıl" (Şuarâ, 83-85).

Kitabın Telif Sebebi

İlk dönemde Müslüman mütekâmil bir bütündü. Uyum içinde ve hassas, dengeli bir tutumla din, dünya ve ahiret işlerini beraber götürüyordu. Şahsında, ailesinde veya tavırlarında, hayatî işlerinde hep böyleydi. Önder bir idareci de olsa, normal Müslüman fertlerden biri de olsa tavrı aynıydı. Meselâ cihat için davet duyduğu zaman, Allah'ın dinini, İslâmın izzetini ve Müslümanların namuslarını müdafaa için kükremiş arslan gibi koşuyordu. Cemaati veya toplumu ilgilendiren, siyasî veya idarî bir problem çıktığında veya sosyal problemlerde, fetva alanında, ilahî yardımı dileyerek ve Allah tealâ'nın rızasını umarak elindeki yararlı bir iş veya ufuk açan bir düşünce gibi ne varsa takdim ediyordu.

Günümüzde ise Müslümanların yönleri ve meslekleri dallanıp budaklandı. Artık İslâm için çalışma, Müslümanın ilgi alanının zirvesinde değildir. Umumun menfaatine olan yapıcı çalışmalar önemsiz ya da yapılması zor işler hâline geldi. Yaklaşık elli devlete dağılmış olan milyonlarca Müslümandan çoğu özel işlerine yönelmiş bulunmaktadır.

Artık, maddî bilim kültürü ile şer'î kültürün karışması ya da ithal beşerî kanunlar ve yeni ekonomik teorilerin tatbik edilmesinden olsa gerek, çağdaş hayat hakkında Müslümanın olumlu bir anlayış ortaya koyması zor hâle geldi.

Ancak İslâmî sahanın çeşitli yerlerinde muamelâttaki ya da şer'î tekliflerin hükümlerindeki helâl ve haram olan şeyleri bilmek için, hayatın zor yüküne rağmen İslâmın ve muasır Müslümanın hayatının neleri gerektirdiğini kavrayan az da olsa aralarında gençlerin de bulunduğu bir grup hâlâ vardır. Onlar faydalı ve zararlıyı takdir edip, sadece hissî bir yaşayıştan uzaklaşmışlardır.

Şam'daki *Darü'l-Fikr* sahipleri, İslâm fıkhının her bölümünü ele alacak bir fıkıh kitabı telif etmem için bana teklifte bulundular. Bu kitap, fikrî kanaatlerle silahlanmaya ve delille teyit edilen şer'î hükme şahsî güveni olan ve buna bedel kabul etmeyen muasır Müslümanın üslûp ve ihtiyaçları ile uyum sağlamalıydı. Teklife cevap için hemen yoğun bir çalışma ve ısrarlı bir gayrete girdim Sonunda Allah teâlâ, isteneni yapmaya beni muvaffak kıldı. Kitabın muamelât ve akitlere ait olan üç cildini altıdan fazla Arap üniversitesinde ders kitabı olarak okuturken bu metodun faydasını bizzat müşahede ettim ve çalışmalarıma devam ederek eseri şu hâline getirdim.

Kitabın neşri, basılıp finanse edilmesi, en güzel bir şekilde okuyucuya ulaştırılması için gösterdikleri itina ve ihtimamdan dolayı Allah teâlâ'nın kendilerini her türlü hayırla mükâfatlandırmasını dilerim.

Vehbe ez-Zuhaylî

GİRİŞ

FIKIH HAKKINDA GENEL BİLGİLER

FIKHIN MANASI VE ÖZELLİKLERİ

Fıkhın Manası

Lügatte fıkıh, "anlayış" manasınadır. Şu ayetlerde de bu manadadır: *"Dediler ki: Ey Şuayb! Dediklerinden çoğunu anlamıyoruz (ma nefkahu)"; "Onlara ne oluyor ki, sözü anlamıyorlar (la yekâdüne yefkahûne)"*

Şer'î ıstılahta: Ebu Hanife fıkhı şöyle tarif etmiştir: "Kişinin leh ve aleyhinde olanı bilmesidir."[1] Bilmek, parçaların (cüzlerin) delillere dayanarak bilinmesidir. Bilmekten murat ise sebebidir. O da kaidelerin defalarca incelenmesi ile hasıl olan melekedir.

Bu tarif umumîdir: İmanın gerekliliği vb. gibi itikadî hükümleri, vicdanî (-ahlak ve tasavvufu-) hükümleri namaz, oruç ve alışveriş vb. gibi- amelî hükümleri içine alır. *Fıkh-ı ekber* de budur. Bu tarif fıkhın henüz diğer şer'î ilimlerden ayrılmadığı Ebu Hanife'nin asrına uygundur. Daha sonra şer'î ilimler dallara ayrılmış, *kelam* (tevhid) ilmi, itikadî meseleleri; *ahlâk* ilmi ve *tasavvuf*, zühd, sabır, rıza, namazda

1 - *Mir'at"l-Usul*, I, 44; *et-Tavdih li-Metni't-Tankîb*, I, 10.

kalp huzuru vb. vicdanî konuları ele almıştır. Şimdi bilinen fıkhın konusu ise kişinin leh ve aleyhindeki amelî hükümlerin bilinmesiyle sınırlı kaldı. O zaman da Hanefiler itikadiyat ve vicdaniyatı çıkarmak için tarife "amelî" kaydını koydular. (Marifetü mâ linnefsi vemâ aleyhâ minel ahkâmil-ameliyye)

İmam Şafiî de kendisinden sonra ulema arasında meşhur olan şu tarifi yapmıştır: "Şer'î-amelî ahkâmın, tafsilî delillerinden elde edilerek bilinmesidir." (el-ilmu bi'l-ahkâmı'ş-şer'iyyeti el-ameliyyeti el-mükteseb min edilletiha el-tafsiliyye)[1].

Bilmekle murat, yakîn ve zannı da içine alan mutlak idraktir. Çünkü amelî hükümler katî ve yakînî bir delille sabit olabileceği gibi, ekseriya olduğu gibi zannî bir delille de sabit olabilir.

Ahkâm "hükm"ün çoğuludur. Hüküm, Hâkim ve Şari'in talep ettiğidir. Yahut Allah tealâ'nın mükelleflerin fiilleriyle alâkalı olarak iktiza veya tahyîr yahut vaz'a delalet eden hitabıdır. Fakihlere göre hitap, üzerine terettüp eden eserdir: Namazın icabı, katlin haramlığı, yiyip içmenin mübahlığı ve namaz için abdestin şart koşulması gibi.

"Ahkâmın bilinmesi" ibaresi ile zevat, sıfat ve efalle ilgili bilgi, tarifin dışında kalmaktadır.

"Şer'î" şer' kelimesinden alınmıştır. Bununla da güneş parlaktır gibi hissî hükümler, bir ikinin yarısıdır gibi aklî hükümler, Arapçada cümlenin öznesinin ötre (merfu) olması veya müsbet ya da menfi bir şeyin başka bir şeye nisbeti gibi gramer bilgileri çıkmaktadır.

"Amelî", niyet gibi kalbe müteallik veya insanın yaptığı okuma, namaz vb. iç ve dış organlarla yapılan kalbî olmayan amellerdir. Murad: Çoğu amelîdir. Çünkü din ayrılığının mirasa engel olması gibi nazarî olanı da vardır. Bununla da ilmî ve itikadî hükümler tarifin dışına çıkmaktadır: Usul-i fıkıh ve usul-i din gibi veya ilah'ın tek, işiten ve gören olduğunu bilmek gibi. Kimi zaman da amelî olan "fer'iye"; itikadî-de "asliye" diye adlandırılır.

"Elde etme" (el-Mükteseb), ilmin (bilmeye) sıfatıdır. Mânası, tefekkür ve içtihatla çıkarılandır. Bununla Allah tealâ'nın ilmi, meleklerinin şer'î hükümleri bilmesi, Resulullah (a.s.)'ın -içtihatla değil de- vahiyle hasıl olan bilgisi, beş vakit namazın gerekliliği gibi delile ve bahse gerek olmayan bedihiyat veya zaruriyatı bilişimiz tarif dışı tutulmuştur. Çünkü bu bilgilere fıkıh denmez. Müktesep değildirler.

Tafsilî delillerden murat, Kur'an, sünnet, icma ve kıyasla gelenlerdir. İçtihat imamlarını taklit eden mukallidin ilmi, bununla tarif dışı kalır. Çünkü mukallit uy-

---

1 - el-Mahallî, *Şerhu Cem'u'l-Cevami* I, 32; *Şerhu'l-Esnevi,* I, 24; *Şerhu'l-Adud li-Muhtasar-ı İbni'l-Hâcib,* I, 18; *Mir'âtu'l-Usul,* I, 50; *el-Medhal ila Mezhebi Ahmed,* 58

guladığı her meselede tafsilî delili kullanmaz, bilakis onun bütün amellerini içine alan tek bir delili vardır: ehl-i zikre ve ehl-i ilme sorması lüzumu. Sorup da aldığı fetva ile amel etmesi kendisine vacip olur. Netice olarak, Zerkeşî'nin *Kavâid*'inde olduğu gibi fıkıh: "Mezheplerden birine göre, hadislerin hükümlerini nas ve istinbat olarak bilmektir." hâlini almıştır.

Fıkhın konusu ya namaz gibi yapılması veya gasp gibi terk edilmesi istenen ya da yemek gibi muhayyer bırakılan mükelleflerin fiilleridir.

Mükellefler: Filleri şer'î tekliflerle ilgili olan bülûğa ermiş ve akıl sahibi kişilerdir.

Fıkhın Özellikleri

Fıkıh şeriatın amelî yönüdür. Şeriat, Allah tealâ'nın kullan için koyduğu bütün hükümlerdir. Bu, Kur'an veya sünnetle olabilir. Bu hükümler ya itikat ile ilgilidir ki, *ilm-i kelam* veya *ilm-i tevhid* sahasına girerler, veya amelî şekil ile alâkalıdır, bununla da fıkıh ilmi ilgilenir.

Fıkhın gelişmesi Resulullah (a.s.)'ın hayatında ve sahabe asrında tedricen başladı. Ashab arasında erken çıkıp gelişmesinin nedeni, insanların yeni olayların hükümlerini bilmeye olan şiddetli ihtiyaçları idi. İnsanların sosyal ilişkilerini tanzim, her insanın hak ve görevlerinin bilinmesi, yeni çıkan maslâhatların yerine getirilmesi, köklü ve sonradan çıkan zarar ve musibetlerin de giderilmesi açısından fıkha olan ihtiyaç her zaman için var olagelmiştir.

İslâm fıkhının çeşitli özellikleri vardır. En önemlileri şunlardır [1]:

1- Esasının, İlahî Vahiy olması. Kur'an ve sünnetden kaynaklanması, fıkhı beşerî kanunlardan ayırıcı bir özelliktir. Her müçtehit şer'î hükümlerin ıstınbatında bu iki kaynağın nasları ve onlardan direkt olarak çıkan hükümler, şeriatın ruh ve genel maksadı, küllî kaide ve usuller ile mukayyettir. Böylece fıkıh, risâlet zamanında, yani Peygamber (a.s.)'e vahiy indiği devrede usullerinin kemale ermesi, kaidelerinin tamamlanması, esaslarının sabitleştirilmesi için olgun bir gelişme göstermiş, düzgün bir yapı ve sağlam bir temele sahip kılınmıştır. Allah tealâ buyurmaktadır ki: *"Bugün sizin için dininizi ikmâl ettim, size olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."* O günden sonra artık, şeriatın maksadına uyum sağlayan beşerî mashalatlara muvafık bir şekilde fıkhın uygulamasından başka bir şey kalmadı.

2- Hayatın Bütün Gereklerine Şâmil Olması: İslâm fıkhı beşerî kanunlardan insanın üç türlü ilişkisini ihtiva etmesi ile ayrılır. Rabbi ile ilişkisi, nefsi ile ilişkisi

---

1 - Bkz. Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm;* Hudarî, *Tarihu't-Teşri; Sâyis, Tarihu'l-fıkhı'l-İslâmî;* Abdur rahman Tâc, *es-Siyase eş-Şeriyye;* Dr. M. Yusuf Musa, *el-Emval ve Nazariyyetü'l-Akd,* 136-154; Prof. Mustafa ez-Zerkâ, *el-Medhal el-Fıkhî,* F: 2-4, 90

ve toplumu ile ilişkisi. Çünkü fıkıh, dünya ve ahiret içindir, insanlık için umumîdir ve kıyamet gününe kadar bakidir. Akide, ibadet, ahlâk ve muamelat ile ilgili bütün hükümleri -vicdan uyanıklığı, görev şuuru ve gizlide açıkta Allah'ın kontrolünü hissetme, haklara saygı göstermek suretiyle- rıza ve itminanı, iman, saadet ve istikrarı temin, şahıs ve toplum hayatını tanzim ve nihayet bütün dünyanın mutluluğunu gerçekleştirmek gayesiyle iç içedir, birbiriyle bağlantılıdır.

Mükelleften çıkan söz, fiil, akit ve tasarruflarla ilgili olan fıkıh, yani amelî hükümler iki türü içine alır. Birincisi ibadet hükümleri: Taharet, namaz, oruç, hac, zekât, adak, yemin ve bunlar gibi insanın Rabbi ile alâkasının tanzimini amaçlayan hükümler (ibadet çeşitlerine ait hükümler Kur'an'da yüz kırk ayette gelmiştir.); ikincisi muamelat hükümleri: Akitler, tasarruflar, ukubat (cezalar), cinayetler, tazminatlar ve diğer fert veya cemaat olarak insanların birbirleri ile ilişkilerinin tanzimi amaçlanan hususlar.

Bu hükümler de şu kısımlara ayrılır:

a) Ahval-i şahsiye: Bunlar, oluşuma, başlangıçtan sonuna kadar evlilik, boşanma (talak), nesep, nafaka ve mirasa ait ailevî hükümlerdir. Bununla eşlerin ve akrabaların aralarındaki ilişkiler kastedilmektedir.

b) Medenî ahkâm: Fertlerin muamelâtı, satış, icra, rehin, kefalet, şirketler, borçlanma ve iltizamî ödeme gibi karşılıklı alıp vermelerle ilgili olanlardır. Bununla da fertlerin malî ilişkilerini tanzim ve alacaklının hakkını koruma kastedilir. Kur'an'da medenî hükümlerle ilgili yetmiş civarında ayet vardır.

c) Cinayet ahkâmı: Mükellefin işlediği suçlar ve gerektirdiği cezalarla ilgilidir. Bununla da insanların hayat ve mallarının, ırzlarının, haklarının korunması, katilin maktulle ve ümmetle ilişkisinin belirlenmesi ve emniyetin sağlanması amaçlanır.

d) Davalar veya medenî ve cinaî hükümlerin icrası ile ilgili ahkâm: Bunlar da, mahkeme, dava, şehadet, yemin ve karineler vb. ile yapılan ispat yollarına müteallik hükümlerdir. Bununla insanlar arasında adaletin gerçekleştirilmesi için ortaya konacak icraatın tanzimi kastedilir. Kur'an'da, muhakeme, şehadet ve onunla ilgili yaklaşık yirmi ayet vardır.

e) Anayasa ahkâmı: İdare tarzı ve usulü ile ilgili hükümlerdir. Bununla yöneten ve yönetilen ilişkisinin tahdidi, fertler ve cemaatlerin hakları ve görevlerinin belirlenmesi amaçlanır.

f) Devletler hukuku ahkâmı: Barışta ve savaşta İslâm devletinin diğer devletlerle ilişkisini, gayri müslim vatandaşların devletle alâkasını tanzimle ilgili hükümlerdir. Cihat ve anlaşmaları ihtiva eder. Bununla, devletler arasında karşılıklı ilişkiler, yardımlaşma ve ihtiram çeşitlerinin tahdidi kastedilmektedir.

g) İktisadî ve malî ahkâm: Fertlerin malî hakları, malî sistemde sorumlulukları, devletin malî hak ve görevleri, hazine kaynaklarının ve kullanımının tanzimi ile ilgilidir. Bununla da zenginler ve fakirler arasındaki, devlet ve fertler arasındaki malî ilişkilerin tanzimi kastedilir. Bu da, devletin genel ve özel mallarına (ganimetler, enfal, öşür, gümrükler, harac (toprak vergisi), yeraltı zenginlikleri, tabiattan elde edilen gelirler) toplum mallarına (zekat, sadakalar, adaklar, borçlar...), aile mallarına (nafakaları miraslar vasiyetler...), fertlerin mallarına (ticaret, kira, şirket kazançları) ve bütün meşru gelir kaynaklarına (üretim, kefaretler, diyetler ve fidye gibi mali cezalar) şamildir.

h) Ahlâk ve âdâb (İyilik ve kötülükler) ile ilgili ahkâm: İnsanın nefsine uymasını engelleyen hasletlerin, fazilet, yardımlaşma ve merhametin insanlar arasında yayılmasını amaçlar.

Fıkhın genişleme sebebi, sünnette bu konulardan her birinde varit olan çokca hadistir.

3- Helâl ve Haram yönünden Dinî Bir Vasıf Alması: Fıkhı beşerî kanunlardan ayıran en büyük özelliklerden biri de muamelâtla ilgili her fiil ve tasarrufta haram ve helâl mefhumunun bulunmasıdır. Bu noktadan çıkarak muamelât hükümleri iki nitelik taşır:

a) Dünyevî hüküm: Fiilin veya tasarrufun dış görünümüne göre bina edilir; gizli ve batınî görünüm ile alâkası olmaz. Bu da kazâî (yargı ile ilgili) hükümdür. Çünkü kadı, mümkün olanla hükmeder. Onun hükmü gerçekte batılı hak, hakkı batıl yapmaz. Yine gerçekte haramı helâl, helâli haram yapamaz. Kadının hükmü fetvanın tersine ilzam edicidir (bağlayıcıdır.)

b) Uhrevî hüküm: Başkalarından gizlenmiş de olsa, fiil ve tasarrufun hakikatı ve gerçeği üzerine bina edilir. Şahısla Allah tealâ arasındadır. Bu diyanî (din ve takva ile alâkalı) hükümdür. Fetvanın dayandığı da budur. Fetva, bağlayıcılığı olmadan şer'î hükmün bildirilmesidir.

Bu ayrımın kaynağı Resulullah (a.s.)'ın Malik, Ahmed ve *Kütüb-i Sitte* sahiplerinin rivayet ettiği şu hadisidir: *"Ben ancak beşerim. Siz bana dava getiriyorsunuz. Bazınız diğerlerinden delilini sunmakta daha becerikli olabilir; ben de dinlediğim şekliyle onun lehine hükmederim. Bu şekilde kime bir Müslümanın hakkını verirsem o, ancak ateşten bir parçadır; onu alsın veya bıraksın."* Bu iki vasfın bulunuş sebebi şudur: Şeriat, Allah'ın vahyidir, sevabı ve uhrevî cezası vardır. O aynı anda ruhî ve medenî bir sistemdir. Çünkü o, dünya ve ahiret hayrı, yani dinî ve dünya için gelmiştir.

Bu ayırımın neticesi, meselâ boşanma, yeminler, borçlar, ibra ve ikrah (zorlama) vb. hususlarda ortaya çıkar. Buna göre de, kadının (hakimin) vazifesi müftünün (fetva verenin) vazifesinden ayrılmaktadır. Kadı sadece dış duruma göre hük-

münü verir. Müftü ise aynı anda zahiri ve batını göz önüne alır. Zahirî ve batınî halin ihtilafı durumunda eğer kendisi hakikata vakıf olmuşsa hükmünü batına dayandırır.

Talak kastetmeden hanımını hata ile boşayanın talâkı kazaya göre (hakimin hükmüne göre) gerçekleşir, diyaneten gerçekleşmez. Borçlusunu, ona bildirmeden ibra edip de (affedip de) borcunu ödemesi için borçluya dava açan biri, kaza yönünden alacağını alır; fetvaya göre ise daha önce ibrada bulunduğundan bu menedilir.

Beşerî kanunlar sadece maddî etkiyi göz önüne alır. Halbuki şer'î nizamlara, dinî duygu veya dinin dahilî tesir gücü, hakların korunması yanısıra ayrıca bir heybet ve ihtiram sıfatı kazandırmaktadır. Çünkü şeriat her iki itibarı da (kazaî ve dinî-takva ile ilgili yönü) göz önünde bulundurmaktadır.

4- Fıkhın Ahlâkla İrtibatı: Fıkıh, ahlâk kaidelerinden etkilenmesi ile kanunlardan ayrılmaktadır. Beşerî kanun, bazı din ve ahlâk prensipleri çiğnense de sadece düzenin korunması ve toplumun istikrarına çalışma gibi çıkarcı bir hedef güder. Ama fıkıh, fazilet, yüksek ideal ve sağlam ahlâkın korunmasına ihtimam gösterir. İbadetlerin teşrii (konuşu) nefsin arındırılması ve çirkinliklerden uzaklaştırılması içindir. Faizin haram edilmesi, insanlar arasında yardımlaşma ve kaynaşmanın yayılması, muhtaçların zenginlerin aç gözlülüğünden korunması maksadı iledir. Aldatmadan, akitlerde hileden, malın batıl yolla yenmesinden menedilmesi; rızanın pürüzlerinden olan bilinmezlik (cehalet) gibi sebeplerle akitlerin fasit kabul edilmesi de sevginin yayılması ve güvenin sağlanması, insanlar arasında çekişmenin önlenmesi, maddenin kirinden sıyrılma ve başkalarının haklarına saygıdan dolayıdır. Akitlerin tenfizini emretmekle de ahde vefa amaçlanmıştır. İçkinin yasaklanması ise hayır ve şer ölçüsü olan aklın korunması içindir.

Din ve ahlâk uygulama ve tatbikatta beraber iç içe olursa, fert ve toplumun iyiliği ve aynı anda saadeti gerçekleşir. Ahiret dünyasında ebedî nimetlere giden yol açılır. Nitekim eski zamandan beri ebedîleşme, beşeriyetin arzusu ve emelidir. Böylece fıkhın gayesi, halihazırda ve gelecekte insanın hayrı, dünya ve ahirette mutluluğu olmaktadır.

Din ve ahlâktan etkilenmek, daha fazla fıkha uymaya, ona daha çok saygı ve itaate götürür. Fakat kanunların egemenliğinden kurtulmaya çalışmak çokça rastlanılan bir şeydir.

5- Cezanın Dünyevî ve Uhrevî olması: Fıkıh, karşı konulduğu zaman sadece dünyevî ceza koyan beşerî kanunlardan, muhalefetlere karşı beraberinde iki türlü ceza bulundurmakla ayrılır. Dünyevî ceza, mikdarı belirli cezalar (hudûd) ve miktarı belirsiz cezalar (tazirler)dır. Bunlar insanın zahir fiilleri için konulmuştur. Uhrevî ceza da kin, haset, güzel bir kılıfa büründürerek başkalarına zarar verme kastı

gibi zahirî olmayan kalbî ameller için, bir de, cezanın ihmali sebebiyle (bugün devletlerin çoğunda ilahî had cezalarının uygulanmayışı gibi) veya zahiren suçun ispat edilemeyişi ya da idarenin farkedememesi gibi sebeplerle dünyada cezalandırılamayan zahirî fiillerden ötürüdür.

Fıkıhta mükâfat (karşılık), müspet ve menfidir. Müspettir, çünkü yasaklardan günahlardan uzaklaşma ve yapmamaya da sevap vardır. Kanun ise hükümlerine uyulması hâlinde bir sevap takdir etmezken, muhalefet edildiğinde cezalar vermekle yetinir.

6- Fıkıh Hem Ferdin Hem de Toplumun Maslahatlarını Gözetir: Fıkıhta, aynı anda ferdin ve toplumun maslahatını birinin diğerine üstünlüğü olmadan gözetme özelliği vardır. Yine de iki maslahat çatıştığı zaman toplumun maslahatı ferdin maslahatına tercih edilir. Nitekim iki şahsın maslahatının çatışması hâlinde de "zarar etme ve zarar verme yoktur.", "iki zarardan büyüğü hafifi ile defedilir." kaidelerinden hareketle, en çok zarara uğrayanın maslahatı tercih edilir.

Şunlar, cemaatin maslahatını gözetmenin örneklerindendir: Namaz, oruç vb. ibadetlerin teşrii (konması), alışverişin helâl faizin haram kılınması, karaborsanın haram edilmesi, cebrî fiyat (narh) koymanın meşruluğu, en tehlikeli münkerlere hadlerin uygulanması, aile hukukunun tanzimi, komşu haklarının gözetilmesi, akitlere vefa, umumun maslahatı için mescit, okul, hastahane yapımı, kabristan açılması, yolların ve nehir yataklarının genişletilmesi, cebrî satış vs.

Umumî zarar veya daha büyük zararın meydana gelmesi durumunda ferdin hakkını kısıtlamanın örnekleri de şunlardır: Allah tealâ'nın: *"Zarar vermek için onları tutmayın."* emrine binaen, zararlı olduğu durumda hanımın kocasına itaate mecbur olmayışı, masiyeti emretmesi umumun maslahatını tanımaması halinde yöneticiye itaat edilmeyişi gibi. Çünkü itaat maruf olan şeylerdedir. İmam Ahmed'in rivayet ettiği hadiste Resulullah (a.s.) buyuruyor ki: *"Masiyetle emredilmedikçe, Müslüman kişiye sevdiğinde ve sevmediğinde dinlemek ve itaat vardır. Masiyetle emredilirse, dinlemek ve itaat yoktur."*

Başka bir örnek: Varislerin zarar görmesini önlemek için vasiyeti malın üçte biri ile sınırlamak. Buharî ve Müslim'in rivayetinde Resulullah (a.s.) Sa'd b. Ebu Vakkas'a şöyle buyurdu: *"Üçte bir. Üçte bir de çoktur. Senin varislerini zengin bırakman, insanlara el açacak şekilde bağımlı bırakmandan (yani fukara olarak insanlardan dilenir bir vaziyette bırakmandan) daha hayırlıdır."*

Başka örnekler: Hazineye umumî gelir sağlama ve Müslümanların genel maslahatını gözetmek için, cizye ve haraç vergilerini vermek şartıyla fethedilen arazileri sahiplerinin elinde bırakma.

Yeni müşteriden gelebilecek zararı önlemek için ortak veya komşuya *şufa*nın teşrii. (şufa hakkı verilmesi).

Su yatağından uzak arazinin sulanması için, suyu başkasının arazisinden geçirme hakkı vb. gibi İslâm'da tek bir kaideden kaynaklanan misaller. Bu, "Hakkın masdan - kaynağı- Allah'tır. Onu ancak hikmetli bir gaye için başkasına lutfeder o da aynı anda fert ve toplumun hayrını tahakkuk ettirmektir." kaidesidir.

7- Fıkıh Bekâ ve Sürekli Tatbike Uygundur:

Akitlerde karşılıklı rıza zararın tazmini, suçu kökünden yok etmek, hakların korunması, şahsî mesuliyet gibi sürekli kaidelerin fıkhı değişmez. Fakat kıyasa maslahatları ve örfleri gözetmeye dayalı fıkıh, zamanın ihtiyaçları, insanlığın hayrı, zaman ve mekân olarak muhtelif çevrelerin durumuna göre, hüküm şeriatın maksatları ve sahih esasları çerçevesinde kaldığı müddetçe, değişme ve gelişme kabul eder. Bu da, muamelatta olur, akait ve ibadetlerde olmaz. "Zamanların değişmesi ile ahkâmın değişmesi" kaidesinden kastedilen de budur.

8- Fıkhın Hazırlanması ve Ona Giden Yolların Açılmasındaki Gaye: Ferdî sahada ve her İslâm ülkesinde kanunları fıkıhtan alarak resmi çapta, ondan tam manasıyla yararlanmadır. Çünkü fıkhın gayesi, insanın hayrı ve iki dünyada da mutlu edilmesidir. Ama mevcut kanunların gayesi toplumun mücerret istikrarıdır.

Açıkladığımız gibi, İslâm fıkhı kanunların muhtelif yönlerini ihtiva etmiştir. Sigorta, banka sistemi, borsa sistemi, deniz ve hava nakil talimatları vb. asrın meselelerinin küllî fıkhî kaidelerle ve kıyas, istihsan, mesalih-i mürsele, sedd-i zerai, örf ve benzerlerine dayalı içtihatla hükümleri bilinebilir. Kanun araştırmalarında olduğu gibi fıkhın umumî nazariyeler esasına göre maddeler hâlinde hazırlanması da mümkündür. Meselâ tazminat nazariyesi, zaruret nazariyesi, akit nazariyesi, mülkiyet nazariyesi, medenî ve cezaî şer'î müeyyideler ve had nazariyesi, hakkın kullanılmasında zora başvurma, olağanüstü şartlar vb. Çoğunluğa muhalif olarak bazı fakihler nasların örfle tahsisini caiz görmüşlerdir. Malikîlere göre asil kadının çocuğunu gereği kadar emzirmeye zorlanamaması gibi [1]. Ebu Yusuf'un eşitliğin ve aksinin gerçekleşmesi için, ölçüsünde ya da tartısında faiz cereyan edebilen malların mikyasında örfü benimsemesi gibi. Teamüldeki örf değişir ve buğday arpa gibi faiz girebilen malın satışı, ölçekle yapılırken kilo hesabına çevrilirse ya da aksi olursa onunla amel edilir. O zaman da tartı ve ölçekte eşitliği sağlamak için insanlar arasındaki örfe bakılır.

Nitekim bazıları da illeti değiştiği için hükmün değişikliğine cevaz vermiştir: Müellefe-i kulüb payının durdurulması [2] ve kamerî ayların başlarını bulmada ru'yete değil de hesaba dayanılması gibi[3].

---

1 - Doğrusu bu, kapalı veya mücmel nassın örfle tefsir edilmesi nevindendir. Tahsis kabilinden değildir.

2 - *Fethu'l-Kadîr*, II, 14 vd.

3 - Ahmed Şakir, *Evâilu'ş-Şuhûr el-Arabiyye.*

Bazıları da şer'an zaruret ve ihtiyaç manalarının bulunması şartı ile insanlardan sıkıntı ve zararı defetmek için, hükmün zaruret veya ihtiyaçla değişmesine cevaz vermiştir. Ruhsat, zaruretin giderilmesi ve ihtiyacın tahakkuku için lâzım miktar kadardır. Çünkü "Zaruret, miktarı ile takdir edilir." [1] Zaruret ise Kişiyi, yasak şeyi yapmaması hâlinde nefsinin veya neslinin helâki veya malının telefi ya da aklının gitmesi ile tehdit eden şeydir. İhtiyaç, yasak şeyi kullanmamakla terettüp eden insanın nefsi veya çocuğu veya malı ya da aklına isabet eden meşakkat ve zorluktur.

Fıkıhla amel etmek ilzamî (bağlayıcı) bir vaciptir, çünkü fakihe içtihadının sonucu ile amel etmesi vaciptir; o, ona nisbetle Allah tealâ'nın hükmüdür. Müçtehit olmayan da müçtehidin fetvası ile amel edecektir. Zaten önünde fetva sormaktan başka da şer'î hükmü öğrenecek bir yol yoktur. *"Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorunuz."* (Nahl, 43) Kat'î delille sabit şeriatın hükümlerinden bir hükmü inkâr veya her hangi bir hükmün, mevcut hadlerin katılığını iddia ya da şeriatın tatbike uygun olmadığını ileri sürmek küfür ve İslâm'dan çıkma (irtidad)dır. Fakat zann-ı galibe dayalı içtihatla sabit bir hükmün inkârı ise masiyet, fısk ve zulümdür. Çünkü müçtehit şahsî bir istekten, menfaat emelinden, reklam veya geçici şöhret isteğinden uzak olarak hakkın bilinmesi ve Allah tealâ'nın hükmünün açıklanması için olanca gayretini sarfetmiştir. Dayanağı şer'î delil, önderi hak, şiarı da emanet, doğruluk ve ihlastır.

Fıkıhla amele dönmenin yolu taknin, yani kadıların müracaatını kolaylaştırma, kadıların hükümlerini birleştirme ve mahkemeye müracaat edenlerin üzerinde muhakeme olunan hükmü bilmelerini kolaylaştırmak için fıkhî hükümlerin açık kanun maddeleri hâlinde yazılmasıdır. Bu da görülen maslahata göre her hangi bir mezhepten hükmün seçilmesi için mezhep âlimlerinden oluşan bir heyetçe yapılır. Heyetin çalışması ciddi ve hızlı olur. Çalışmalarını tamamladığında, insanların şeriata Kur'an ve sünnet fıkhına dönülmesindeki isteklerine uyularak idare, fıkıhtan alınan kanunun uygulanması emrini ilan eder; problem de budur. İnsanların rahatı, kalplerin huzuru bundadır. Bununla din, hayat ve yürürlükteki kanunlar arasındaki ikilik kalkar.

Böyle bir kitap, taknini (İslâmi kanunlaştırmayı) yapacakların önündeki yolu kolaylaştırabilir. Niyetler sadık olur, azimet de olursa ve ancak gerçek bir İslâm, hür kanaat ve meydan okumalara, sataşmalara, sapıklıklara karşı koyabilecek bir güçle uygulanabilecek bu cesur adımda yönetici ciddi olursa mesele zor değildir.

MEZHEPLERİN FAKİHLERİ HAKKINDA KISA BİLGİ

Fakih veya Müftü: Müçtehittir. Müçtehit, kendisinde hükümleri delillerinden çıkarmaya muktedir olduğu bir meleke hasıl olan kimsedir. Son dönemlerde fakih

1 - Bkz. *Nazariyyetu'z-Zarureti'ş-Şeriyyeti* isimli eserim.

ve müftü kelimelerinin mezhep fakihleri için mutlak olarak kullanılması mecaz ve hakikat-ı örfiye türündendir. Zamanımızda çıkan fetvalar, fetva soranların kullanması için mücerret olarak müftü (müçtehit) nün kelâmının naklidir; gerçek fetva değildir.

*Mezheb*in lügat manası "gidilen yer, yol"dur. Istıla manası, "meselelerin ihtiva ettiği hükümler"dir. Gidilen mekâna benzetilmesi şu açıdandır: Yol hayatın devam ettirileceği yere ulaştırır, bu hükümler de ahiret saadetine ulaştırır [1]

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, mezheplerin çekirdeği sahabe asrında belirdi. Meselâ Aişe mezhebi, Abdullah b. Ömer mezhebi, Abdullah b. Mes'ud mezhebi vd. Tabiîn asrında da yedi Medine fakihi meşhur oldu: Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Hârice b. Zeyd, Ebu Bekr b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam, Süleyman b. Yesâr, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer'in mevlâsı (azadlı kölesi) Nâfi'de bu dönemin meşhurlarındandır. Kufe'den Alkame b. Mes'ud, İbrahim Nehaî (Ebu Hanife'nin hocası olan Hammad b. Ebu Süleyman'ın hocası), Basra'dan da Hasan Basrî meşhurdu.

Tabiînin arasında başka fakihler de vardı: İkrime (İbni Abbas'ın mevlâsı), Atâ b. Ebî Rebah, Tâvûs b. Keysan, Muhammed b. Sîrîn, Esved b. Yezid, Mesruk b. A'rac, Alkame Nehaî, Şa'bî, Şurayh, Said b. Cübeyr, Makhul Dımaşkî ve Ebu İdris Havlanî.

Hicrî ikinci asrın başından dördüncü asrın ortalarına kadar içtihadın altın dönemidir. Bu devirde mezhepleri tedvin edilen, görüşleri taklit edilen on üç müçtehit parladı. Bunlar: [2] Mekke'de Süfyan b. Uyeyne, Medine'de Malik b. Enes, Basra'da Hasan Basri, Kûfe'de Ebu Hanife ve Süfyan Sevrî, Şam'da Evzaî, Mısır'da Şafiî ve Leys b. Sa'd, Nisabur'da İshak b. Rahaveyh, Bağdat'ta Ebu Sevr, Ahmed, Davud Zahirî ve İbni Cerir Taberî.

Ancak bu mezheplerin çoğu, bağlıları kalmadığı için sadece kitaplarda kaldı. Bazıları da günümüze kadar ayakta ve meşhur kalmıştır. Burada ehl-i sünnetin ileri gelen imamları ile ehl-i şiadan *Zeydiyye* ve *İmâmiyye*'nin kurucularından ve Hâricîlerin *İbaziyye* kolunun kurucusundan kısaca bahsedeceğim. [3]

a) Ebu Hanife, Numan b. Sabit (H. 80-150). Hanefî mezhebinin kurucusu:

İmam-ı A'zam Ebu Hanife, Numan b. Sabit b. Züveta el-Kûfî. Hür Furs neslindendir. H. 80'de doğdu ve 150'de vefat etti. Allah ona rahmet etsin. Emevi ve Abbasi devletlerinin yükseliş devirlerinde yaşadı. Tebeu't-tabiîndendir. Tabiînden oldu-

---

1 - *Büceyremî*, I, 45.

2 -*Tarihu'l-Fıkhı'l-İslami*, 86.

3 - Müctehit İmamlarla ilgili okunacak en güzel kitablar, merhum hocamız Şeyh Muhammed Ebu Zehra'nın yazdıklarıdır.

ğu da rivayet edilir. Enes b. Malik'i görüp ondan: *"İlim tahsili her Müslümana farzdır."* hadisini rivayet ettiği de söylenmiştir

Ehl-i reyin imamı, Iraklıların fakihidir. Hanefî mezhebinin kurucusudur. İmam Şafiî onun hakkında: "İnsanlar fıkıhta Ebu Hanife'ye ıyâldir." demiştir Kûfe'de kumaş ticareti ile geçimini temin etmiştir.

Hadis ve fıkıh ilmini ulemanın ileri gelenlerinin çoğundan aldı. Bilhassa fıkhı İbrahim Nehaî'nin talebesi olan Hammad b. Ebu Süleyman'dan almış hocasıyla fıkhî-ilmî tahsil ve müzakereleri on sekiz yıl sürmüştür. Hadis kabulünde ihtiyatlı davranmış, kıyas ve istihsana çok başvurmuştur. Mezhebinin kaynakları kitap, sünnet, icma, kıyas ve istihsandır. İlm-i kelam'a dair *Fıkh-ı Ekber* isimli kitabı vardır. Hadiste de *Müsned*'i bulunmaktadır. Fıkıhta ise bir kitabı nakledilmemiştir.

Talebelerinin en meşhurları şu zatlardır:

1- Ebu Yûsuf, Yakub b. İbrahim el-Kûfî (H. 113-182):

Hârûnü'r-reşid döneminde Kâdı'l-kudât (Başkadı) idi. Ebu Hanife'nin mezhebinde usulünün tedvini ve görüşlerinin dünya çapında yayılmasında büyük katkısı vardır. *Mutlak müçtehid* idi.

2- Muhammed b. Hasen eş-Şeybâni (H. 132-189)

Vasıt'da doğdu. Babası Şam'da ehl-i Harasta'dandı. Kûfe'de yetişti, Bağdat'ta yaşadı ve Rey'de vefat etti. Önce Ebu Hanife'den fıkıh öğrendi tahsilini daha sonra Ebu Yusuf'tan tamamladı. Malik b. Enes ile bir müddet beraber oldu. Ebu Yusuf'tan sonra Irak fıkhının reisliği ona kaldı. İlimde bir dahi idi ve *mutlak müçtehit* idi. Yazdığı bir çok eserler Ebu Hanife'nin mezhebinin muhafaza edilmesini sağlamıştır. Hanefî mezhebinin tedvininde büyük katkısı olmuştur. *Zahiru'r-rivaye* denilen kitapları Hanefî mezhebinde güvenilir huccettir.

3- Ebu'l Huzeyl, Züfer b. Hüzeyl b. Kays el-Kûfî (H. 110-158):

Isfahan'da doğdu. Basra'da vefat etti. Hadis ehlindendi. Sonra rey tarafına meyletti. Kıyasta mahirdi. O kadar ki, Ebu Hanife'nin talebelerinin en isabetli kıyas yapanı oldu. *Mutlak müçtehit* idi.

4- Hasen b. Ziyad el-Lü'lü (Ö. H. 204):

Önce Ebu Hanife'den, sonra da iki talebesi Ebu Yusuf ve Muhammed'den fıkıh okudu. Hadis rivayeti ve Ebu Hanife'nin görüşlerini rivayetle meşhur oldu. Fakat rivayeti, derece yönünden İmam Muhammed'in *Zahiru'r rivaye* kitaplarından sonra gelir. Fıkıhta Ebu Hanife ve iki talebesinin derecesine ulaşamadı.

b) Malik b. Enes (H. 93-179). Malikî mezhebinin kurucusu:

İmam Malik b. Enes b. Ebu Âmir el-Asbahî [1]. Tabiînden sonra Darü'l-Hic-

1 - Yemen'de bulunan Zi-Asbah Kabilesine mensuptur.

re'nin (Medine) fıkıhta ve hadiste imamıdır. Velid b. Abdülmelik döneminde doğdu. Reşid döneminde de Medine'de vefat etti. Allah ona rahmet etsin. Medine'den hiç bir yere gitmedi. Ebu Hanife gibi Emeviler ve Abbasiler zamanında yaşadı.Yaşantısının ekserisi Abbasiler devrine denk gelir. İslâm devleti bu iki imam zamanında genişledi. Batıda Atlas Okyanusuna, doğuda Çin'e uzandı. Endülüs'ün fethi ile de Avrupa içlerine vardı.

İlmi Medine ulemasından aldı. Uzun müddet Abdurrahman b. Hürmüz ile beraber oldu. İbni Ömer'in mevlâsı Nâfi'den ve İbni Şihab ez-Zührî'den hadis tahsil etti. Fıkıhtaki hocası Rabia b. Abdurrahman (bu zat Rabiatu'r-Ra'y diye bilinir) dır.

Hadis ve fıkıhta imamdı. Kitabı *Muvatta* hadiste ve fıkıhta kıymetli bir eserdir. İmam Şafiî onun için "Malik hocamdır, ilmi ondan aldım. O, benimle Allah tealâ arasında hüccettir. Bana Malik'ten daha fazla iyiliği olan yoktur. Âlimler anıldığında Malik, onlar arasında parlak bir yıldızdır." der. Mezhebini yirmi delil üzerine kurdu: Beşi Kur'an'dan, beşi de ona mümasil sünnetlerdendir. Nassu'l-Kitabı, nassın zahirî (Umumu, delili (mefhum-u muhalefe), Mefhumu (Mefhum-u muvafaka), tenbihi (illete tenbih) Allah tealâ'nın şu kelamı illete tenbihe örnektir: *"O necistir ya da fısktır."* Bunlar on delildi. Gerisi ise icma, kıyas, ehl-i Medine'nin ameli, sahabe görüşü, istihsan, sedd-i zerai ile hüküm, hilaf-ı muraât (bazan hilaf-ı nazarı itibara alırdı.) ıstıshâb, mesalih-i mürsele ve bizden öncekilerin şeriatı [1].

Şu delilleri çok kullanmakla tanınmıştır: Sünnetle amel, ehl-i Medine'nin ameli, mesalih-i mürsele, senedi sabit ise sahabe görüşü ve istihsan.

En meşhur talebelerinden bir grubu Mısırlılardan ve bir grubu da Kuzey Afrika ve Endülüs'tendir. Yedisi Mısırlılardandır: [2]

1- Ebu Abdullah, Abdurrahman b. Kasım (Öl. H. 191, Mısır):

Yirmi yıl İmam Malik'ten fıkıh ilmini tahsil etti. H. 175'te vefat eden Mısır fakihi Leys b. Sa'd'den de fıkıh tahsil etti. *Mutlak müçtehit* idi. Yahya b. Yahya onun hakkında şöyle der: "Talebelerinin içinde Malikin ilmini en iyi bileni ve ona en güvenli olanıdır." *el-Müdevvene*'yi gözden geçirip tashih eden odur. *el-Müdevvene* Malikîlerin en kıymetli kitaplarındandır. *el-Müdevvene*'yi fıkıh tertibine sokan Sahnun el-Mağribî, Ebu Abdullah'tan ilim öğrenmiştir.

2- Ebu Muhammed, Abdullah b. Vehb b. Müslim (H. 125-197):

İmam Malik ile yirmi yıl beraber oldu. Malikî fıkhını Mısır'da yaydı. Bu mezhebin tedvininde büyük tesiri vardır. Malik ona: "Mısır fakihine, Ebu Muhammed el-Müftî'ye" hitabıyla mektup yazardı. Leys b. Sa'd'den de fıkıh öğrendi. *Sika* bir

1 - Sayis, *Tarihu'l-fıkhı'l-İslamî,* 105; Ebu Zehra, *Malik,* 254 vd.

2 - *el-Emval ve Nazariyyetü'l-Akd,* 86-89, M. Ebu Zehra *Malik,* 233 vd.

muhaddisti. "Divanu'l-ilm" diye adlandırılırdı.

3- Eşheb b. Abdülaziz el-Kaysî (H. 150-204): İmam Malik ve Leys b. Sa'd'den fıkıh öğrendi. İbni Kasım'dan sonra Mısır'da fıkıh riyaseti ona dayanmıştır. Malik'in fıkhını rivayet ettiği *Müdevvenetü Eşheb* adı verilen bir kitabı vardır. Bununki Sahnun'un kitabından ayrıdır. İmam Şafiî onun için: "Eşheb'ten fakihini görmedim." demiştir.

4- Ebu Muhammed, Abdullah b. Abdülhakemî (Öl.H. 214):

İmam Malik'in talebeleri arasında onun muhtelif görüşlerini en iyi bilendir. Eşheb'ten sonra Malikîlerin riyaseti ona geçmiştir.

5- Asbağ b. Ferec -vela olarak- el-Emevi (Öl. H. 225):

İbni Kasım, İbni Vehb ve Eşheb'ten fıkıh öğrendi Malik'in mezhep ve görüşlerini en iyi bilenlerdendi.

6- Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem (Öl. H. 268):

Fıkhı ve ilmi babasından ve adı geçen çağdaşı Malikî fakihlerinden ve İmam Şafiî'den aldı. Öyle ki fıkıhta alem (sembol) olmuştu. Mısır'da riyaset ve fıkıh mercii haline geldi, Mağrib ve Endülüs diyarlarından talebelerin kendisinden ilim almaya koştukları bir kişi idi.

7- Muhammed b. İbrahim el-İskenderî b. Ziyad: (Öl. H. 269). İbni Mevvaz olarak bilinir. Fıkhı, asrının ulemasından öğrendi, fıkıh ve fetvada derin âlimlerden oldu. *el-Mevvaziyye* diye meşhur bir kitabı vardır. Malikîlerin yazdığı en kıymetli ve meseleleri en sahih, en basit sözlü ve geniş kitaptır. Bu kitapta furu'u usul üzerine kurmuştur.

İmam Malik'in Mağribli en meşhur talebeleri de yedi kişidir:

1- Ebu Hasan, Ali b. Ziyad et-Tunusî (Öl. H. 183):

Fıkhı İmam Malik ve Leys b. Sa'd'den aldı. Afrika'nın fakihi idi.

2- Ebu Abdullah, Ziyad b. Abdurrahman el-Kurtubî (Öl. H. 193):

"Şabtun" diye lakablandırılır. *Muvatt*'ı İmam Malik'ten dinledi. Onu Endülüs'e ilk sokan da kendisidir.

3- İsa b. Dinar el-Kurtubî el-Endülüsî (Öl. H. 212):

Endülüs fakihi idi.

4- Esed b. el-Furât b. Sinan et-Tunusî (H. 146-213):

Aslı Horasan Nisabur'dandır. Serkusa'da şehit düştü. Sicilya'nın fethi için giden ordunun emiri, âlim, fakih ve ordu yöneten bir mücahitti. İmam Malik'ten *Mu-*

vatta'yı dinleyerek Medine fıkhını, Ebu Yusuf ve Muhammed b. Hasan ile buluşarak Irak fıkhını kendinde topladı. Sehnun'un kitabının aslı olan *el-Esediyye* kitabı onundur.

5- Yahya b. Yahya b. Kesir el-Leysî (Öl. H. 234):

Endülüs'ün Kurtuba şehrindendir. Malik'in mezhebini Endülüs'te yaydı.

6- Abdülmelik b. Habib b. Süleyman es-Sülemî (Öl. H. 238):

Adı geçen Yahya'dan sonra Malikî fıkhının riyaseti ona geçti.

7- Sehnun, Abdüsselam b. Said et-Tenuhî (Öl. H. 240):

Mısır ve Medine âlimlerinden fıkıh öğrendi. Zamanının fakihi, asrının şeyhi ve vaktinin âlimi oldu. Malikîlerin itimat ettiği *el-Müdevvene*'nin sahibi odur.

İmam Malik'in mezhebini Hicaz ve Irak'ta neşreden en meşhur talebeleri şu üç zatdır:

1- Ebu Mervan, Abdülmelik b. Ebu Seleme el-Mâcişûn (Öl. H. 212): Zamanında Medine müftüsü idi. İmam Malik'ten önce bir *Muvatta* yazdığı rivayet edilir.

2- Ahmed b. Muazzel b. Gaylan el-Abdî:

İbni Mâcişûn'un çağdaşı ve dostlarındandır. İmam Malik'in talebelerinin Irak'ta fakihi idi. Ölüm tarihi bilinmiyor.

3- Ebu İshak, İsmail b. İshak el-Kâdî (Öl. H. 282):

Aslı Basra'dandır. Bağdat'ta yerleşmiş olup İbni Muazzel'den fıkıh almıştır. Malikî mezhebini Irak'ta yaymıştır.

c) Muhammed b. İdris eş-Şafiî (H. 150-204). Şafiî Mezhebinin Kurucusu:

İmam Ebu Abdullah, Muhammed b. İdris el-Kureşî el-Haşimî el-Muttalibî b. Abbas b. Osman b. eş-Şafiî. Allah ona rahmet etsin. Soyu Resulullah (a.s.) ile dedesi Abdülmenaf'da birleşir. H. 150'de Filistin Gazze'de doğdu. Doğduğu yıl Ebu Hanife'nin vefat yılıdır. H. 204 yılında da Mısır'da vefat etti.

Doğumundan iki yıl sonra babasının vefatı üzerine annesi onu dedelerinin diyarı olan Mekke'ye götürdü. Orada yetim olarak büyüdü. Küçüklüğünde Kur'an'ı ezberledi. Sahra'da Hüzeyl'in kabilesine gitti. Hüzeyl, Arapların en fasihi idi. Onun şiirlerini ezberlemiş, Arapça ve edebiyatta sivrilmişti. Öyle ki Asmaî onun için "Huzeyl'in şiirlerini Kureyş'ten Muhammed b. İdris denen bir genç ile düzelttim." demiştir. Böylece Arapçada söz sahibi oldu.

Mekke'de müftü Müslim b. Halid ez-Zencî'den ders aldı. Müftü ona on beş yaşında iken fetva için izin vermişti. Sonra Medine'ye gitti. Malik b. Enes'ten fıkıh öğ-

rendi. Ondan *Muvatta*'yı dinledi. *Muvatta'yı* dokuz gecede ezberledi. Süfyan b. Uyeyne'den Fudayl b. Iyad ve amcası Muhammed b. Şafiî ve diğerlerinden hadis rivayet etti.

Yemen'e göçtü. Orada resmi vazife aldı. Sonra da H. 183'te ve H. 195'te Bağdat'a gitti. Muhammed b. Hasan'dan Irak fakihlerinin kitaplarını okudu. Onunla fikir alışverişleri oldu.

Ahmed b. Hanbel H. 187'de Mekke'de ve 195'te Bağdat'ta İmam Şafiî ile buluştu; ondan fıkhını ve usulünü, Kur'an'ı nasih ve mensuh ilimlerini öğrendi. Bağdat'ta "eski mezhebini" ihtiva eden *Hüccet* adlı kitabını yazdı. Sonra H. 200'de "yeni-mezhebi"ni kurduğu Mısır'a gitti. H. 204'te Receb'in son cuma günü vefat etti. O günün ikindisinden sonra Karafe'ye defnedildi. Allah ona rahmet etsin.

Eserlerinden biri, fıkıh usulünde ilk eser olan *Risale* ve yeni mezhebinin fıkhı olan *el-Ümm* kitabıdır.

Müstakil, mutlak müçtehit idi. Fıkıh, hadis ve usulde imamdı. Hicazlıların ve Iraklıların fıkhını kendinde toplamıştı. İmam Ahmed onun için: "Allah'ın kitabı ve Resulünün sünnetinde insanların en fakihi idi.", "Eli hokka ve kalem tutup da, boynunda Şafiî'nin minneti olmayan kimse yoktur." demiştir. Taşköprülüzade *Miftâhu's-Saade*'sinde onun için der ki: "Ehl-i fıkıh, usul, hadis, dil, nahiv vs. âlimleri onun emanet, adalet ve zühdünde, vera, takva ve cömertliğinde, güzel ahlâkında, kıymetinin yüceliğinde birleşmiştir. Onu gerektiği şekilde anlatmak zordur."

Mezhebinin usulü önce Kur'an ve sünnet, sonra icma, sonra da kıyasa dayanmaktır. Sahabe görüşlerini almadı. Çünkü onlar hatası muhtemel içtihatlardır. Hanefî ve Malikîlerin kabul ettiği istihsanla ameli terketti ve dedi ki: İstihsan (ı kullanan) teşri yapmıştır" Mesâlih-i mürseleyi de reddetti. Ehl-i Medine'nin ameli ile ihticacı da kabul etmedi. Bağdatlılar onu: "Nasıru's-Sünne" diye adlandırdılar.

Eski kitabı *el-Hücce*'yi Iraklı talebelerinden dördü rivayet etti: Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr, Za'feranî ve el-Kerabisî. En güzel rivayet de Za'feranî'ninkidir.

Yeni mezhebini de *el-Ümm*'de fıkhın bütün konularına göre, Mısırlı talebelerinden dördü rivayet etti: Müzenî, Buvaytî, er-Rabî, el-Cizî ve er-Rabî b. Süleyman el-Muradî *(el-Ümm* ve diğerlerinin Şafiî'den ravîsi).

Fetva Şafiî'nin yeni mezhebine göredir; eskiye göre değildir. Şafiî ondan dönmüş ve: "Onu benden rivayet edene hakkımı helâl etmiyorum." demişti. Ancak on yedi kadar meselede eski ile fetva verilir. Eğer eski mezhebi, muarızı olmayan bir hadisle desteklenirse onunla fetva verilir. Delille kuvvetlenen, Şafiî'nin mezhebidir. Onun şöyle dediği nakledilir. "Hadis sahih oldu mu, o benim mezhebimdir. Benim sözümü de duvara çarpın."

Hicaz, Irak, Mısır ve diğer İslâm topraklarında talebeleri çoktur. Özellikle, ye-

ni mezhebini ondan alan Mısırlıların beşini zikrediyoruz: [1]

1- Ebu Ya'kub Yusuf b. Yahya el-Buveytî (Öl. H. 231):

Halife Me'mun'un çıkardığı "Halku'l-Kur'an" fitnesi yüzünden Bağdat'da hapsedildi. Şafiî onu halkasında vekil olarak bırakmıştır. Şafiî'nin sözlerinden derlediği meşhur bir ihtisarı vardır.

2- Ebu İbrahim, İsmail b. Yahya el-Müzenî (Öl. H. 266):

Şafiî onun için: "Müzenî, mezhebimin yardımcısıdır" demiştir. Şafiî mezhebinde çok kitabı vardır. *Mebsut* adı verilen *el-Muhtasar el-Kebir* ve *el-Muhtasar es-Sağîr* onlardandır. Horasan, Irak ve Şam ulemasından bir çoğu ondan ilim aldı. müçtehit bir âlimdi.

3- *Ebu Muhammed, er-Rabi b. Süleyman b. Abdülcebbar el-Muradî,* (Öl. H. 270):

Kitapların ravîsidir. Amr b. As camiinde (Fustat Camii) müezzindi. İmam Şafiî ile uzun zaman birlikte kaldı, onun kitaplarını rivayet etti. Onun kanalıyla da *er-Risale, el-Ümm* ve İmam'ın diğer kitapları bize ulaştı. Çelişki halinde onun rivayeti Müzenî'nin rivayetine tercih edilir.

4- Harmele b. Yahya b. Harmele (Öl. H. 266):

İmam Şafiî'den er-Rabî'in rivayet etmediği kitapları rivayet etti: *Kitabu'ş-Şurût* (3 cilt) *Kitabu's-Sünen* (10 cilt) *Kitabu'n-Nikah* ve *Kitabu'l-Elvani'l-İbil ve'l-Ganam ve Sıfatuha ve Esnanuha.*

5- Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem (Öl. H. 268):

İmam Malik'in de talebelerinden biridir. Mısırlılar ona kimseyi denk tutmuyordu. İmam Şafiî de onu seviyordu. Sonra onun mezhebini bırakıp Malikî mezhebine geçti.

d) Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî (H. 164-241) Hanbelî Mezhebinin Kurucusu:

İmam Ebu Abdullah, Ahmed b. Hanbel b. Hilal b. Esed ez-Zühelî eş-Şeybanî. Bağdat'ta doğdu ve yetişti. Yine orada vefat etti. Allah ona Rahmet etsin. Kufe, Basra, Mekke, Medine, Yemen, Şam ve Arap yarımadası gibi ilim merkezlerine seyahatleri oldu.

Bağdat'a geldiğinde İmam Şafiî'den fıkıh okudu. Sonra da *müstakil müçtehit* oldu. Şeyhlerinin sayısı yüzü aştı. Kendisini sünnete vakfetti. Nihayet asrında aslen Buharalı şeyhi Hâşim b. Beşir b. Ebu Hazim (H. 104-183)'den aldığı ilim sayesinde "İmâm'ul-Muhaddisin" oldu.

1 - Ebu Zehra, *eş-Şafiî* 149.

Hadiste, sünnet ve fıkıhta imamdı. İbrahim el-Harbî onun için der ki: "Ahmed'i gördüm. Sanki Allah evvelkilerin ve sonrakilerin ilmini onun için toplamıştı." İmam Şafiî de Mısır'a gittiğinde onun hakkında: "Bağdat'tan çıktım. Orada İbni Hanbel'den daha müttakî ve fakih birini bırakmadım." demiştir.

Ahmed, Me'mun, Mu'tasım ve el-Vasık zamanlarında "Halku'l-Kur'an" fitnesinden dolayı hapis ve işkence edildi. Fakat peygamberler gibi sabretti. İbni Medînî onun için diyor ki: "Allah İslâm'ı iki kişi ile aziz etti: Riddet günü Ebu Bekir, zulüm günü de İbni Hanbel ile." Bişr el-Hâfi'de şöyle der: "Ahmed peygamberlerin durduğu makamda (zulme karşı sabır ve sebat makamında) durdu."

İçtihatta mezhebinin usulü Şafiî'ninkine yakındır, çünkü fıkhı ondan öğrenmişti: Kur'an, sünnet, sahabe fetvası, icma, kıyas, istıshab, mesalih-i mürsele ve zerâi.

İmam Ahmed fıkıhta müstakil bir kitap telif etmedi. Talebeleri onun mezhebini sözleri ve fiillerinden, cevaplarından, fetvalarından çıkardılar.

Hadiste *el-Müsned* isimli bir kitabı vardır. Kırk bin küsur hadis ihtiva eder. İmamın çok güçlü bir hafızası vardı. *Mürsel* hadisle (senedinde sahabenin zikredilmediği hadis) *batıl* veya *münker* olmayan ve *hasen* derecesine yükselen *zayıf* hadisle amel eder. Böylece *mürsel* veya *zayıfla* ameli kıyasa tercih eder.

Onun ilmini yayan bazı meşhur talebeleri:

1- Sâlih b. Ahmed b. Hanbel (Öl. H. 266): İmam Ahmed'in en büyük oğludur. Fıkıh ve hadisi babasından ve diğer çağdaşlarından aldı. Hanbelî fıkhının ravîsi Ebu Bekir el-Hallal onun için şöyle demiştir: "Babasından çok meseleler duydu. İnsanlar Horasan'dan babasına soracakları sualleri ona yazarlar, o da babasından cevapları öğrenirdi.

2- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (H. 213-290) Babasından hadis rivayeti ile meşgul oldu. Kardeşi Salih ise daha çok babasından fıkhî bilgilerin nakli ile ilgilendi.

3- el-Esrem, Ebu Bekr, Ahmed b. Muhammed b. Hâni el-Horâsâni el-Bağdadi (Öl. H. 273): Ahmed'den fıkhî meseleleri nakletti, çokça da hadis rivayet etti. Ahmed'in mezhebi ve hadisten delilleri ile ilgili *es-Sünenü fi'l-Fıkh* isminde bir kitabı vardır.

4- Abdülmelik b. Abdülhamid b. Mehran el-Meymunî (Öl. H. 274): İmam Ahmedle yirmi yıldan fazla beraber bulundu. Ahmed'in talebeleri arasında en kıymetlilerinden idi. Ebu Bekr el-Hallâl onun Ahmed'den nakline hayrandı.

5- Ebu Bekr el-Mervezî, Ahmed b. Muhammed b. Haccac (Öl. H. 274): İmam Ahmed'in talebeleri arasında ona en yakını olup fıkıh ve hadiste imamdı. Bir çok eser sahibi idi. Hanbelîler "Ebu Bekr" ismini kullandıklarında Mervezî kasdedi-

lir.

6- Harb b. İsmail el-Hanzalî el-Kirmânî (Öl. H. 280): Ahmed'den fıkıhta çok istifade etti. Mervezî, Ahmed'le büyük yakınlığı olmasına rağmen Harb'in Ahmed'den yazdıklarından nakiller yapardı.

7- Ebu İshâk, İbrahim b. İshâk el-Harbi (Öl. H. 285): Hadisteki geniş bilgisi fıkıhtan daha çoktu. Büyük bir lügat âlimiydi.

Daha sonra Ahmed b. Muhammed b. Harun, Ebu Bekr el-Hallâl (Öl. H. 311) geldi ve Ahmed'in talebelerinden Hanbelî fıkhını topladı." Hanbeli fıkhının toplayıcısı, nâkili veya ravisi" sayıldı. Hallal, ölünceye kadar Ebu Bekr el-Mervezî ile beraber oldu. Ahmed'in fıkhını rivayeti Hallal'a sevdiren de Mervezî'dir. Daha sonra Hallal'ın topladığını iki meşhur âlim hülasa etti:

a) Ebu Kasım, Ömer b. Hüseyn el-Hırakî el-Bağdadî (Öl. H. 334): Şam'a defnedildi. Hanbelî mezhebinde bir çok kitabı vardır. İbni Kudame'nin *el-Muğnî* kitabında şerhettiği meşhur muhtasarı bunlardandır.

b) Ebu Bekr, Abdülaziz b. Ca'fer (Öl. H. 363): Gulâmu'l-Hallâl olarak da bilinir. Hırakî'nin yakını ve ittiba yönünde Hallal'a en çok ittiba eden talebelerinden idi. Hallal'ın tercih ettiği görüşlerin rivayetlerinden başkasını tercih edebilecek seviyedeydi.

e) Ebu Süleyman, Davud b. Ali el-İsfahânî ez-Zahirî (H. 202, Kûfe- 270, Bağdat) Zahirî Mezhebinin Kurucusu:

Daha sonra Ebu Muhammed Ali b. Said b. Hazm el-Endülüsî'nin (H. 384-456) yazdığı fıkıhta *el-Muhạlla* usul-i fıkıhta *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm* adlı eserleriyle sahip çıkıp yaydığı *Zahiriye* mezhebinin şeyhi ve mezhebin esasını belirleyendir. Davud, hadis hafızlarındandı. Fakih ve müçtehit idi. Bağdat'ta Şafiî iken müstakil mezhep sahibi oldu. Zahirî mezhebinin esası, zahirin dışında bir iradenin delili belirmedikçe Kur'an ve sünnet'in zahirî ile amel, nas yoksa, ümmet ulemasının hepsinin icması olması şartıyla icmayı kabul etmektir. Zahiriye sadece sahabenin icmasını almıştır. Eğer nas veya icma yoksa *ıstıshabı* (aslın mübah oluşu delilini) alırlar.

Kıyas, rey, istihsan, zeraî ve ahkâm naslarının içtihatla ta'lilini kabul etmezler. Onları ahkâm delillerinden saymazlar. Taklidi de reddederler.

Zahirî fıkhından misâller:

Altun ve gümüş kapların kullanılmasının haramlığını "onlardan içme"yle sınırlama.. Faizin haramlığını hadiste zikredilen altı sınıfla sınırlama.. Kaybolmuş mezhep sahiplerinden biri olan Ebu Sevr'in görüşü gibi, cumanın aşiret mescitlerinde de kılınabileceği.. Zengin hanımın zorda olan kocasına ve kendine bakmaya

mecbur edilmesi... vb.

Bu mezhep Endülüs'te yayıldı. Beşinci asırda zayıflamaya başladı. Sekizinci asırda da tamamen unutuldu.

f) Zeyd b. Ali Zeynelâbidin b. Hüseyn (Öl. H. 122). Dört mezhebin yanında beşinci mezhep sayılan Şia-Zeydiyye'nin imamı:

Kur'an ilimleri ve fıkıh konularındaki bilgisi ile asrının imamı ve çok yönlü ilmî bir şahsiyetti. "Halîfu'l-Kur'an" diye adlandırılıyordu. *el-Mecmû* adlı eseri en eski fıkıh kitabıdır. Bu kitap İtalya'da basıldı. Allâme Şerefüddin Hüseyin b. Haymi el-Yemenî es-Sananî (Öl. H. 1221) bu eseri *er-Raudu'n Nadir Şerhu Mecmuu'l-Fıkh el-Kebir* adıyla 4 cilt hâlinde şerhetti.

Kitapları on beşe varmıştır.

Zeydiyye: İmamlığı Ali Zeynelabidin'den sonra oğlu Zeyd'e (bu mezhebin kurucusu) dayandıranlardır. Ona Hişam b. Abdülmelik zamanında Kûfe'de biat edildi. Yusuf b. Ömerle yaptığı savaşta öldü.

Zeyd, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'i kabul ediyor ancak Hz. Ali'yi Peygamber (a.s.)'in diğer ashabından üstün tutuyordu. Zalim imamlara isyan edilmesi taraftarıydı. Etrafındakilerden Ebu Bekir ve Ömer'e sataşanları kınardı. Bunun üzerine önceden biat edenler kendisinden ayrıldılar. Onlara "Rafaztumûnî" (beni terkettiniz) dedi. Onun bu sözü üzerine ayrılanlar "Rafizîler" diye adlandırıldılar. Daha sonra, Velid b. Yezid b. Abdülmelik zamanında oğlu Yahya da isyan etti ve o da öldürüldü.

Bu mezhep hakkında yazılan en iyi kitap, İmam Yahya b. Murtaza (Öl.H. 840)'nın dört ciltlik *Kitabu'l-Bahr ez-Zehhâr el-Câmili-Mezahibi Ulemai'l Emsar*'ıdır. Bu kitap fakihlerin görüşleri ve ihtilâflarını toplar.

Bu fıkıh, Şianın ve imamların beşiği Iraklıların fıkhına yakındır. Ehl-i sünnetin fıkhından çok farklı değildir. Belirli meselelerde muhalefet ederler. Bunlardan bazıları şunlardır: Mestler üzerine meshin meşru olmadığı, gayr-i müslimin kestiğinin haramlığı, Allah tealâ'nın *"Kafir kadınları nikahınızda tutmayın."* (Mümtehine, 10) ayetine binaen ehl-i kitab kadınlarla evlenmenin haramlığı... Mut'a nikahının mübah olduğuna kâil olan Şia-İmamiyye'ye muhaliftirler, caiz görmezler. Ezana "Hayya ala-hayrı'l-amel" sözünü ilave ederler. Cenaze namazında beş tekbir alırlar.

Bu mezhep H. 288'den beri Yemen'de devlet mezhebidir. Şia mezheplerinin Ehl-i sünnet mezhebine en yakın olanıdır. Akidede mezhepleri Mu'teziledir. Hüküm çıkarmada Kur'an, hadis, reyle içtihât, kıyas, istihsan, mesalih-i mürsele ve istishaba dayanırlar.

Sonuç olarak Zeydiyye, mensupları fıkhın furû'unda onun mezhebinde olma-

salar da, imam olduğunu kabul ettikleri için İmam Zeyd'e nispet edilir. Halbuki Hanefî ve Şafiîler imama fürû'da da tâbi olurlar.

g) Ebu Ca'fer Muhammed b. Ferruh es-Saffar el-A'rac el-Kummî (Öl. H. 290). Şia-İmamiyye mezhebinin kurucusu:

İmamiyye mezhebi mensupları, on iki masum imamın imamlığına inanırlar. İlki İmam Ebu'l-Hasan Ali el-Murtaza, sonuncusu gizlenmiş olduğunu ve mevcut imamın o olduğunu iddia ettikleri Muhammed el-Mehdi el-Hucced'dir.

İbni Ferruh, Şia-İmamiyye fıkhının Fâris (İran)'teki gerçek kurucusudur. *Beşâiru'd-Derecât fi-Ulûmi âl-i Muhammed vemâ Hassahumullâhu bihi* isimli kitabı H. 1285'te basılmıştır. Bundan önce İmamiyyenin fıkıhta ilk kitabı H. 183'te hapiste ölen Musa Kâzım'a aittir. Bu kitabı kendisine yöneltilen sorular üzerine *el-Helâl ve'l-Harâm* adıyla kaleme almıştı. Sonra da oğlu Ali Rıza *Fıkhu'r-Rıza* kitabını yazdı. Bu kitab da H. 1274'te Tahran'da basıldı.

İbni Ferruh el-A'rac'tan sonra dördüncü asırda Şianın şeyhi Muhammed b. Ya'kub b. İshak el-Küleynî er-Râzî (Öl. H. 328) oldu. *el-Kâfi fi-İlmi'd-Din* kitabını yazdı. Bu kitapta Ehl-i beyt'ten gelen on altı bin doksan dokuz hadis vardır. Bu, kütüb-i Sitte'deki hadislerden fazla bir rakamdır.

Onunla da İmamiyye mezhebinin temeli oluştu. Bunlar Şia'nın dört temel kitabıdır. İmamiyye de Zeydiyye gibi fıkıhta, Kur'ân'dan sonra ancak Ehl-i beyt'ten imamların rivayet ettiği hadislere itimat ederler. İçtihat kapısının açık olmasını da gerekli görürler. Kıyası kabul etmez, icmayı inkâr ederler. Onlara göre şer'î hükümlerin mercii daima imamlardır, başkaları değildir.

İmamiyye fıkhı, her ne kadar Şafiî mezhebine daha yakınsa da, Ehl-i Sünnet fıkhından yaklaşık on yedi meşhur meselede ayrılır. Muta nikahının mübahlığı en önemlilerindendir. İhtilâfları, meselâ Hanefî-Şafiî gibi mezheplerin ihtilâflarından fazla değildir. Bu mezhep şu ana kadar İran ve Irak'ta yayılmıştır. Gerçekte ise onların Ehl-i sünnetle ihtilâfı akide veya fıkha dayanmaz, hükümet ve imamet meselesine dayanır.

Ehl-i sünnetten ayrıldıkları en önemli hususlar şunlardır: Geçici nikâhın (mut'a nikâhının) mübahlığı, talâka şahit tutmanın lüzûmu, Zeydiyye gibi ehl-i kitabın kestiğini haram saymaları ve onlarla evlenmeyi menetmeleri, mirasta ana-baba bir olan amcaoğlunun baba bir amcaya tercihleri, mestler üzerine meshin gayrı meşruluğu, abdestte ayaklara meshetmeleri, ezan ve teşehhütte "Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah" ibaresini ilâve etmeleri.

h) Tabiînden Ebu'şşa'sâ' Câbir b. Zeyd (Öl. H. 93/M. 711):

İbâzıyye mezhebinin kurucusu olup bu mezheb h. 80'de ölen Abdullah b. İbâz et-Temîmî'ye izâfe edilerek şöhret bulmuştur.

Câbir b. Zeyd, Kur'ân ve Sünnet ile amel eden tabiîn'e mensup âlimlerdendir. Ali b. Abbas (r.a.)'ın talebesi olmuştur.

İbâzıyye fıkhı, Kur'an, Sünnet, icmâ', kıyâs, istihsân, istıslâh (mesâlih-i mürsele), istıshâb, sahabe kavli vb. gibi diğer mezheblerin dayandığı istidlâl ve istinbât kaynaklarına dayanır. Onlara göre, Peygamberimiz (a.s.)'e gelen ilham dışında hiç bir kimseye gelen ilham, şer'î hükümlerde mülhem (kendisine ilhâm gelmiş kimse) den başkası için delil olmaz. Mülhem olan müçtehide gelen ilham da kendisi hakkında sadece hükmünde ittifakla kabul edilebilecek bir delil bulunmayan meselelerde hüccettir. Bu, bir nevi bildiğimiz istihsân deliline benzemektedir. İbâzıyye, kendilerine Hâricî veya beşinci mezhep denilmesini kabul etmezler, davet ehli, istikâmet ehli, Müslümanlar topluluğu diye tanınmak isterler.

İbazîlerin şu fıkhî görüşleri meşhurdur. (1)

1- İmamiyyeden olan Şiîler gibi mestler üzerine mesh etmeyi câiz görmezler.

2- İftitah tekbirinde ellerini kaldırmazlar. Namazda ellerini kaldırmazlar. Namazda ellerini salmak, tek tarafa selâm vermek bakımından Mâlikî ve Zeydîyye mezheblerinde olduğu gibi hareket ederler.

3 - Ebu Hüreyre hadisine ve bazı tabiînin görüşüne dayanarak Ramazan ayında cünüp olarak sabahlayanın orucunun bozulduğuna kâildirler.

4 - Cizye vermeyen Ehl-i Kitabın ve kendilerine emân verilmemiş harbîlerin kestiklerini yemenin haram olduğunu söylerler. İmâmiyye ise mutlak olarak o tâifelerin kestiklerini yemeyi yasak sayar.

5 - Câbir b. Zeyd'e göre küçük kız ve oğlanı nikâhlamak haramdır. Fakat İbâzıyye mezhebinde amel bunun tersinedir.

6 - Akrabalık bağlarının kopma ihtimali sebebiyle erkeğin amca kızlarından birden fazlasını nikahı altına almasını tenzîhen mekruh kabul ederler.

7 - Vasiyette bulunmaya teşvik eden hadislere binaen mirascı olmayan akraba için vâsiyet etmek vâciptir. Oğullar varken oğlun oğullarına (torunlara) vasiyet de câizdir. Şu âyet-i kerimede buna delil vardır: *"Birinize ölüm geldiğinde geriye mal bırakacaksa ondan ana baba ve akrabalar için de vasiyette bulunmak size farz kılındı."* (Bakara, 180) Ana-baba için vasiyet mirâs ayeti ve

8 - Mükâteb köle kitâbet akdinden itibaren, müdebber köle ise diğer mezheplerde olduğu gibi efendinin ölümünden yahut tayin edilen sürenin bitmesinden sonra hürriyetine kavuşur. Mezhep âlimlerinin çoğunluğuna göre müdebber kölenin

1 - Dr. İbrahim Abdulazîz Bedevî'nin *"Devr el-İbâzıyye fi'l-Fıkhi ve'l-Hadârati'l-İslâmiyye* başlıklı araştırması, s. 18.

satılması -borç durumu hariç- câiz değildir.

9 - Habis ve pis şeylerden olduğu için tütün haramdır.

Başlıca kitapları: Akîde konusunda Nureddîn es-Salimî'nin *Meşâriku'l-Envâr*'ı, Usûl-i Fıkıhda yine aynı müellifin *Tal'atü'ş-Şems*'i, Fıkıhda Muhammed b. Yusuf Ettafeyyiş'in 17 cüz halindeki *Şerhu'n-Nîl ve Şifâu'l-Alîl*'i, Sadî'nin 90 cüzlük *Kâmûsu'ş-Şerîa*'sı, Ahmed b. Abdullah el-Kindî'nin 42 cüz halindeki *el-Musannef*'i, eş-Şemmâhî'nin 8 cüzlük *el-Îzâh*'ı, yine Sâlimî'nin *Cevheru'n-Ni zam*'ı, İbni Bereke'nin iki cüz halindeki "el-Câmi"i.

İbaziyye mezhebi; bugün Umman, Doğu Afrika, Cezâyir, Libya ve Tunus'da yaşamaktadır.

İtikad konularındaki bazı görüşleri de şunlardır: Büyük günah (kebâir) işleyenler, tevbe etmeden ölürlerse ebedî olarak cehennemde kalırlar. Mutî (itaatkâr) kulun velâyeti sahihtir, isyankâr ve günahkârdan teberrî etmek, uzaklaşmak lâzımdır. Fiillerde değil, sözlerde takıyye yapmak câizdir. Bununla Allah'ı tazim ve tenzih gayesi güderler. Ahirette Allah tealâ'yı görmek mümkün değildir, derken de maksatları tazim ve tenzihdir. Fakat Mutezile gibi hüsn ve kubh meselesini akla dayandırmazlar. Yine Mutezileye ait "Kul için en iyi ve uygunu yaratması Allah'a vaciptir." görüşünü kabul etmezler.[1]

FAKİHLER VE FIKIH KİTAPLARININ TERTİBİ

Müftü, muhakkak; görüşü ile fetva verdiği kimsenin hâlini; rivayet ve dirayetteki derecesini, fakihler arasındaki arasındaki yerini bilmelidir ki, çelişkili görüşleri ayırdedebilsin, en kuvvetlisini tercih edebilsin. Fakihler yedi mertebe üzeredir: [2]

1- Müstakil müçtehit: Dört mezhep imamı gibi, üzerine fıkhını bina ettiği kaideleri kendisi için belirlemede müstakil olandır. İbni Abidin bu tabakayı "şeriatta müçtehitler tabakası" olarak adlandırır.

2- Müstakil olmayan mutlak müçtehit: Müstakil müçtehidin taşıdığı içtihat şartları kendisinde bulunduğu hâlde, kendisi için kaideler koymayan bilakis içtihatta mezheplerin imamlarından birinin yoluna uyandır. Mutlak müntesiptir, müstakil değildir; adı geçen imamların talebeleri gibi. Hanefîlerden Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer; Malikîlerden İbni Kâsım, Eşheb ve Esed b. el-Furat; Şafiîlerden el-Buvaytî ve el-Müzenî; Hanbelîlerden Ebu Bekr el-Esrem ve Ebu Bekr el-Mer-

---

1 - Geçen baskıda bulunan İbâzıyye mezhebi hakkında yazdıklarımdan hatalar olduğu için döndüğümü burada duyuruyorum.

2 - *er-Raddü alâ-men Ahlede ila'l-Arz*, 39-42; *Haşiyetü İbni Abidin*, I, 71 vd; *Risaletü Resmi'l-Müftî* 11-12; Ebu Zehrâ, *Malik*, 438, 440, 450; Ebu Zehrâ, *İbni Hanbel*, 368-372;*Sıfatü'l Fetva ve'l-Müfti ve'l-Müstefti*, 16; *el-Fevâidü'l-Mekkiyye fi-mâ yehtacuhu Talabetü'ş-Şâfiiyye.*

vezî... gibi. İbni Abidin bu tabakayı "mezhepte müçtehitler tabakası" diye isimlendirir. Bunlar, üstatlarının hükümlerde koyduğu kâideler muktezasınca delillerden hükümler çıkarmaya kudreti olan kimselerdir. Bazı fer'î hükümlerde muhalefet etseler de usul kaidelerinde üstatlarını taklit ederler.

Bu iki mertebe pek uzun zamanlardan beri bulunmamaktadır.

3- Mukayyet müçtehit: Mezhep imamının görüş bildirmediği konular üzerinde içtihat eden müçtehittir; Hanefîlerden el-Hassâf, et-Tahavî, el-Kerhî, el-Hulvanî, es-Serahsî, el-Bezdevî ve Kadı Han; Malikîlerden el-Ebherî, İbni Ebu Zeyd el-Kayravanî; Şafiîlerden Ebu İshâk eş-Şîrazî, el-Mervezî, Muhammed b. Cerîr, Ebu Nasr ve İbni Huzeyme; Hanbelîlerden el-Kadi Ebu Ya'la, el-Kadi Ebu Ali b. Ebu Musa. Bunlar, "Ashab-ı Vücûh" diye adlandırılırlar; çünkü imamın kavilleri ile tespit edilmeyen meseleleri tahric ederler. Bu da mezhepte "vech" veya "görüş" diye anılır.

4- Tercih müçtehidi: Mezhep imamının bir kavlini diğerine tercih edebilen ya da imamın dediği ile talebelerinin veya diğer imamların dediği arasında tercih yapabilendir. Derecesi, bazı rivayetleri diğerlerine tercih edebilmesidir. Hanefîlerden el-Kudûrî ve el-Mergınanî (*Hidaye*'nin sahibi); Malikîlerden Allame Halil; Şafiîlerden er-Râfiî ve en-Nevevî; Hanbelîlerden el-Kadi Alaaddin el-Mirdavî ve bu mezhepte müçtehit Ebu'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed el-Keluzanî el-Bağdadî.

5- Fetva müçtehidi: Mezhebi ezberleyip nakleden, açık ve müşkilini anlayan, "ekva, kavi ve zayıfı", "racih ve mercuhu" ayırdedebilen, lâkin delillerin takriri ve kıyasların tahririnde zayıf olandır. Hanefîlerden müteahhirinden metin sahipleri böyledir. *Kenz* müellifi, *ed-Dürrü'l-muhtar* müellifi, *el-Vikâye* müellifi ve *Mecmau'l-Enhur* sahibi gibi.

6- Mukallitler tabakası: Sözü edilen görüşle diğerlerinin ayrımını yapma kudretinde olmayanlardır.

Cumhur, mukayyet müçtehit ile tahric müçtehidini ayırmamıştır. Fakat İbni Abidin, tahric müçtehidi tabakasını mukayyet müçtehit tabakasından sonra dördüncü mertebe yapmış ve er-Razî el-Cassâs (Öl. H. 370) ve emsalini örnek vermiştir.

Hanefî Fıkıh Kitaplarının Mertebeleri

Hanefîler kendilerinin fıkıh kitablannı ve âlimlerinin meselelerini üç tabakaya ayırmışlardır: [1]

1- Mesâilü'l-usül: Zâhiru'r-rivâye diye de bilinir. Mezhebin asıl sahiplerinden rivayet edilmiş meselelerdir. Bu zevat da İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf ve

1 - *Haşiyetu İbni Abidin,* I, 64; *Resmu'l-Müftî,* 16 vd.

İmam Muhammed'dir; İmam Züfer, ve İmam Hasan b. Ziyad ile İmam-ı Azam'ın diğer talebeleri de buna ilâve edilir. Lâkin *Zâhiru'r-Rivâye*den ekseriya İmam-ı Azam ve Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşleri kasdedilir.

Zâhiru'r-rivâye kitapları İmam Muhammed'indir. Bunlar İmam Muhammed-den, tevatür ya da şöhret yoluyla *sika* ravilerin rivayet ettiği mutemet altı kitaptır: *Mebsût* [1], *Ziyâdât, el-Camiu's-Sağîr, el-Camiu'l-Kebir, es-Siyerü'l-Kebir, es-Siyerü's-Sağir. Zâhiru'r-rivâye* diye isimlendirilmesi; İmam Muhammed'den sika ravilerle rivayet edilmesi sebebiyledir. Bu altı kitap Ebu Fadl el-Mervezî (Hakim-i Şehid diye maruftur, Öl. H. 344)'nin *Muhtasaru'l-Kâfî*sinde toplanmıştır. Onu da sonradan İmam Serahsî otuz ciltlik *"el-Mebsut"* kitâbında şerhetmiştir. Mezhebin naklinde mutemet kitabtır.

2- *Mesâilü'n-nevâdir:* Mezhebin asıl sahiplerinden rivayet edilen lâkin İmam Muhammed'in adı geçen kitapları dışındaki eserlerinde zikrolunan rivayetlerdir. *el-Keysâniyât, el-Hâruniyyât, el-Cürcâniyyat, er-Rikıyyât, el-Mehâric fi'l-Hıye* ve Ziyâdetü'z-Ziyâdât (Rivayetü İbni Rüstem). Bunlar İmam Muhammed'in fıkıhtaki yazdırdığı rivayetlerdir. "Gayrı Zâhirü'r-rivâye" de denir. Çünkü önceki kitaplar gibi İmam Muhammed'den zahir, sabit sahih yollarla rivayet edilmemişlerdir; yahut da Muhammed'in dışındakilerin kitaplarında nakledilen rivayetler olabilir: Hasen b. Ziyâd'ın *el-Muharrar* vd. ve Ebu Yusuf'tan rivayet edilen *Emâlî* kitapları gibi...

Emâlî: "İmlâ"nın çoğuludur. Bir âlimin Allah'ın verdiği ilmi ezberden naklederken talebelerinin aldığı notlara bu isim verilir. Selefin âdeti böyle idi.

Veyahut da bu "Gayri Zahirür-rivaye İbni Semâa, Muallâ b. Mansur... vb. alimlerin belli meselelerde müstakil olarak naklettikleri rivayetlerdir.

3- *Vakıalar ve fetvalar:* Müteahhir müçtehitlerin kendilerine sorulan meselelerde, mezhebin ilk âlimlerinin temas etmedikleri konularda sonraki âlimlerin istinbat ettikleri meselelerdir. Bunlar, Ebu Yusuf ve Muhammed'in talebeleri ve ikisinin talebelerinin talebeleridir; sayıları çoktur.

Ebu Yusuf ve Muhammed'in talebelerinden bazıları İsam b. Yusuf, İbni Rüstem, Muhammed b. Semâa, Ebu Süleyman el-Cürcanî ve Ebu Hafs el-Buharî'dir.

Onlardan sonrakilerden Muhammed b. Seleme, Muhammed b. Mukâtil, Nasr b. Yahya ve Ebu'n-Nasr el-Kasım b. Selam buldukları delillere binaen mezhebin aslına muhalefet de edebilmişlerdir.

Fetvaları toplayan ilk kitap fakih Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *Kitabu'n-Nevâzil li'l Fakih*'idir. Daha sonraki fakihler başka kitaplar meydana getirmişler-

1 - *"el-Asl"* diye bilinir. İmam Muhammed'in en uzun ve en önemli kitabıdır.

dir. Nâtıfî'nin *Mecmuu'n-Nevâzil ve'l-Vakıat*'ı ve Sadru'ş-Şehid İbni Mes'ud'un *el-Vakıat*'ı gibi.

Fetava-yı Kadıhan, Hulasa vd. olduğu gibi daha sonraki fıkıhçılar bu meseleleri ayırmadan bir arada zikrettiler. Rızaddin es-Serahsî'nin *el-Muhit*'inde olduğu gibi ayırarak zikredenler de oldu. Önce usul meselelerini, sonra nevadiri sonra da fetvaları zikretti.

İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf'tan sonra Hanefî fıkhının rivayet ve tedvininde en meşhur isimler: İsa b. Ebbân (Öl. H. 220), Muhammed b. Semâa (Öl.H. 233), Hilal b. Yahya er-Ra'yu'l-Basrî (Öl. H. 245), Ahmed b. Ömer b. Mehir el-Hassaf (Öl. H. 261) ve Ahmed b. Muhammed b. Selame Ebu Ca'fer et-Tahavî (Öl. H. 321).

FIKIH ISTILAHLARI VE MÜELLİFLERİ

Muhtelif ilimlerde olduğu gibi, fıkıh ilminde de çeşitli sebeplerle kullanılan yaygın, belli ıstılahlar vardır. [1] Nitekim mezheplerin kitapları hakkında kullanılan ıstılahlar vardır. Bunlar mezhepteki tercih edilen görüşü alma yolunu belirtir. Bu da "Resmü'l müftî" diye bilinir. Yani müftüye fetva vereceği konuda delâlet eden alâmet demektir. Allame İbni Abidin'in *Resmü'l-Müftî* diye bir risalesi vardır. Meşhur risalelerinin ikincisidir.

a) Genel Fıkıh Istılahları

Fıkhî veya usulî genel ıstılahlar vardır: Farz, vacip, mendup, haram, tahrimen mekruh, tenzihen mekruh, mübah; bunlar Hanefî usulcülerine göre *teklifî hükmün* [2] çeşitleridir. Vacib'e eda, kaza ve iade de ilâve edilir. Rükün, şart, sebep, mani, sahih, fasit, azimet, ruhsat da usulcülere göre *vaz'î hüküm* [3] çeşitleridir.

1- Farz: Şer'in yapılmasını, şüphe bulunmayan kat'î bir delille kesin olarak istediği şeydir. Kur'an-ı Kerim ile sabit olan İslâmın beş rüknü; mütevatir veya meşhur sünnetle sabit olan, namazda Kur'an'dan ayet okunması, icma ile sabit olan dört yiyeceğin (buğday, arpa, hurma ve tuz) birbiri ile gecikmeli olarak satılmasının haramlığı gibi (İbni Hazım, *Meratibu'l İcma,* 85). Farzın hükmü: Yapana sevap, terkedene ceza vardır. Yapılması kati surette lâzımdır. İnkâr eden tekfir edilir.

---

1 - Istılah: Bir grup âlim arasında bir lafzın muayyen bir mana için kullanılması Lügatte "dua" mânâsına gelmesine rağmen, "salat" kelimesinden muayyen söz ve fiillerle hususî bir şekli (namazın) kastedilmesi gibi.

2 - Teklifî hüküm: Müelleften fiilin talebini ya da fiilden el çekmesini veya fiil ve terk arasında seçimini gerektiren hükümdür. Teklifî denmesi de fiil ya da fiilin terki veya ikisi arasında muhayyerlik, ihtiva etmesindendir.

3 - Vaz'î hüküm: Bir şeyin bir şeye sebep veya ona şart yahut ona engel; ya da sahih, fasit yahut azimet, ruhsat olarak konmasını gerektiren şeydir. Vaz'î denmesi sebeb-müsebbeb içindir, şart meşrut içindir gibi birbiri ile iç içe şeyleri koymayı gerektirdiğindendir.

2- Vacip: Şer'in, şüphe bulunan zannî bir delille kesin olarak yapılmasını istediği şeydir: Fıtır sadakası, vitir ve iki bayram namazları gibi. Vucubiyeti zannî bir delille sabittir; o da, Resulullah (a.s.)'dan haber-i vahid yoluyla gelmesidir. Hükmü farz gibidir, ancak inkâr eden tekfir edilmez.

Hanefîlerin dışındaki cumhura göre farz ve vacip aynı manada müteradif olarak kullanılır. Şer'in, yapılmasını kesin olarak istediği şey demektir.

3- Mendup veya sünnet: Şer'in mükelleften yapılmasını *gayrı lâzım* olarak istediği; veya yapanın övüldüğü, terkedenin zemmedilmediği şeydir. Borcun yazı ile (senet veya başka birşeyle) güvene alınması gibi. Hükmü: Failine sevap vardır, terkeden cezaya uğramaz; Resulullah (a.s.) tarafından kınama hakedebilir.

Hanefîlerin dışındakilere göre mendup, sünnet, nafile, müstehap, tatavvu, muraǧǧab (teşvik edilen), ihsan ve hasen diye de isimlendirilir. Hanefîler ise mendubu üçe ayırırlar: Müekked mendup, cemaatle namaz gibi; meşru mendup, pazartesi ve perşembe orucu gibi; zâid mendup, Peygamber (a.s.)'e yeme, içme yürüme, uyku, giyim vb. hususlarda uyma gibi.

Dürrû'l-Muhtar sahibi ve İbni Abidin cumhurun görüşünü seçerek dediler ki: Mendup, müstahap, nafile ve tatavvu arasında fark yoktur. Terkedilmesi, uygun değildir. Terkinden kerahetin sübutu gerekebilir. [1]

4- Haram: Şer'in terkini kesin ve bağlayıcı olarak istediği şeydir. Hanefîler "O, terkedilmesi, şüphe bulunmayan kat'î bir delille sabit olan şeydir." dediler. Öldürmenin, içki içmenin zina ve hırsızlığın haramlığı gibi. Hükmü: Kaçınmanın gerekliliği ve yapanın cezalandırılmasıdır. Haram, masıyet, zenb (günah) kabih (çirkin), mezcûr ahnu (yasaklanmış) ve müteva'ad aleyhi (Şer'in tehdit ettiği şey) diye de adlandırılır. Haramı inkâr eden tekfir edilir.

5- Tahrimen mekruh: Hanefîlere göre şer'in terkedilmesini zannî bir delille (ahad haber gibi) kesin ve bağlayıcı bir şekilde istediği şeydir. Başkasının satışı üzerine satış, başkasının nişanı üzerine nişan, erkeklerin ipek ve altın kullanması gibi. Hükmü: Terkedilmesine sevap, yapılmasına ceza vardır.

Hanefilerde mekruh, mutlak olarak kullanıldığı zaman tahrimen mekruh kastedilir. Onlara göre tahrimen mekruh harama daha yakındır. İnkar eden tekfîr edilmez.

6- Tenzihen mekruh: Hanefîlere göre şer'in terkini kesin olmayan ve cezadan söz etmeyen bir yolla istediği şeydir. Cihat esnasında ihtiyaç duyulabileceği sebebiyle at etinin yenmesi, kedi ve doğan, karga gibi yırtıcı kuşların artığı ile abdest alma ve genellikle hükmü: Terkedene sevap, yapana da azap yoktur; kınama vardır.

---

1 - *Haşiyetü İbni Abidin,* I, 115.

Hanefîlerin dışındakilere göre mekruh tek çeşittir. Şer'in terkedilmesini kesin ve bağlayıcı olmadan istediği şey. Hükmü: Terkeden medhedilir, sevap alır; yapan da zemmedilmez, cezalandırılmaz.

7- Mübah: Şer'in, mükellefi yapmak ve terketmek arasında serbest bıraktığı şeyler: Yemek-içmek gibi. Yasak veya bir sınırlama bulunmadıkça eşyada asıl olan mübah olmasıdır. Hükmü: Yapılmasında veya terkinde sevap ve ceza yoktur. Ancak terki helâk tehlikesine götürüyorsa yapmak vacip terk etmek de haram olur.

8- Sebep: Usulcülerin cumhuruna göre hükme münasip olsun veya olmasın, hükmün onunla bulunduğu (sebep hükümle değil) şeydir. Münasibin örneği: Sarhoş etmek, içkinin haramlığına sebeptir. Çünkü aklın kaybolmasına götürüyor. Yolculuk, ramazanda iftar etmenin caiz oluşu için bir sebeptir, çünkü bu kolaylığa ve meşakkatin ortadan kaldırılmasına götürür. (Bizim kanaatimize göre) Münasip olmayanın örneği: Güneşin zevali öğle vaktinin vücubu için sebeptir: *"Güneşin zevâlinde namaz kıl."* (İsra, 78) ayetindeki sebep ile hüküm arasındaki zahir münasebeti izah etmek mümkün değil.

9- Şart ve rükün: Şart, hükmün var olması kendisinin var olmasına bağlı ve onun hakikatından hariç olan şeydir. Abdest namazın şartıdır, ama namazdan hariçtir. Evlilik akdinde iki şahidin bulunması da şarttır, ama akdin dışındadır. Satış akdinde satılan nesnenin ve değerinin tayini, akdin sıhhati için şarttır, ama akitten bir bölüm değildir.

Rükün, Hanefîlere göre bir bütünün varlığı kendisine bağlı olan ve onun hakikatinden veya mahiyetinden bir cüz olan şeydir. Rükû namazdan bir rükündür, çünkü ondan bir cüzdür. Kıraat de namazdan bir rükündür, çünkü namazın hakikatından bir cüzdür. Akitte icap ve kabul rükündür, çünkü akti oluşturan bir cüzdür. Cumhura göre rükün, bir şeyin varlığı, mahiyetinden hariç olsa da esasen kendisine bağlı olandır.

10- Mani: Bulunmasından ötürü hükmün yokluğu ya da sebebin batıllığı gereken şeydir. Birincinin örneği: Hanefîlerce zekât konusunda, borcun varlığı zekâtın vacip olmasına manidir. İkinciye misal: Baba olmak kısas edilmeye manidir.

11- Sıhhat, fesat, batıl olma: Sıhhat, şer'in emrine muvafakat etmek demektir. Sahih ise, şer'î rükün ve şartlarını tam olarak bulundurandır. Fakihlere göre ibadetin sıhhati, kaza edilmesini üzerinden düşürecek şekilde şer'in talebini düşürecek hâlde vuku bulması demektir. Muamelatın sıhhati, kendisi üzerine şer'î neticelerinin terettüp etmesi, demek olur. Aktin sıhhatinden murat, bu akitten dolayı meşru hâle gelen eserdir, neticedir: Satın alınan şeyden istifade etmenin, evlilikte hanımından yararlanmanın helâl oluşu gibi.

Fakihlerin ittifakı ile ibadetler ya sahihtir ya da sahih değildir (gayr-ı sahih). Gayr-ı sahih ibadetlerin batılı ve fasidi arasında fark yoktur. Taksim ikilidir.

Fakat medenî muamelelerde, Hanefîlerin dışındakilerce yine fasit ve batıl arasında fark yoktur. Hanefîlere göse ise taksim üçlüdür, çünkü gayr-ı sahih akit ya batıldır ya da fasittir.

Gayrı sahih: Şer'an istenen rükün ve şartlarını bulundurmayan şey.

Hanefîlere göre batıl: Aktin aslında bir halel (pürüz) bulunan şeydir. Bu rükün veya başka bir şey olabilir. Yani aktin sigasında yahut akti yapanlarda veya akit yapılan şeyde bulunabilir. Bundan dolayı hiçbir şer'î eser terettüp etmez. Satışın deli veya mümeyyiz olmayan (yaşı yediden aşağı) çocuktan sadır olması gibi.

Hanefîlere göre fasit: Halelin (noksanlık ve gediğin) aktin vasıflarından bir vasfında bulunduğu şeydir. Meselâ şartlarından bir şartta bulunması gibi. Halel, aktin mahiyet veya rüknünde değildir. Rüknü ve esas unsurları bulunursa muamelatta bunun üzerine bazı eserler terettüp eder: Meçhul bir değerle satış gibi ya da satıcının satılan şeyden satıştan sonra da belli bir müddet yararlanması gibi fasit bir şartla yapılan satış gibi veya şahitsiz evlilik gibi hâller de böyledir. Satılan kabzedildiğinde fasit satışta mülkiyet haram olarak sabit olur (Şahitsiz evlenme durumunda) Mehir ve ayrılıktan sonra iddet vacip olur. Yine böyle fasit evlilik aktinden duhulle beraber nesep sabit olur.

Bundan anlaşılan, butlân (batıl olma), genel olarak ibadet veya muamelâttan maksûd olan şer'î neticelerin terettüp etmemesine götürecek şekilde şer'in emrine muhalefettir. Muamelâtta butlan tasarrufun cevherî bir noktada şer'in sistemine muhalefet etmesi demektir. Cevherî nokta: Esasî olan bir taraf mânâsınadır.

Fesat: Şer'î sisteme muhalif aktin tamamlayıcı fer'î bir noktasında onu feshe müstahak yapan haleldir, pürüzdür. Fesat, akti sıhhat ve batıllık arasında orta bir mevkiye kor; şer'an esasî (cevherî) yönü bulunduğu için gayr-ı mün'akit batıl olmadığı gibi, cevherî değil sadece fer'î bir noktasında halel bulunduğundan, itibar edilecek tam, sahih bir akit de değildir. Fesat sebebleri dört tanedir: Bilinmezlik (cehalet), garar (ihtimal), ikrah ve müfsit, yasak şart. [1]

12- Eda, kaza ve iade: Genelde bu meseleler, vakti kendisi ve cinsinden başkaları için yeterli olan vacible beraber işlenir: Farz namazların vakitleri gibi. Çünkü vakit, o farz namaza da başka bir namazın edasına da yeter.

Eda: Vacibin şer'an takdir edilmiş vaktinde yapılması.

İade: Vacibin ikinci defa vaktinde tekrarı; namazın cemaatle iadesi gibi.

---

1 - Cehalet dört türlüdür: Akit yapılan şeyde, bedelde, müddette veya rehin ve kefalet gibi akitte istenen belgeleme vasıtalarında. Garar: Aktin güvenli olmayan, vehimli bir şeye dayanması demek. İki türlüdür: Ceninin annesinin karnında satılması gibi akit yapılan şeyin aslında veya koyunun sütü için belli bir mikdar iddia etme gibi aktin fer'î evsaf ve mikdarlarında olabilir. İkrah: Başkasının-serbest bırakılsa- razı olmayacağı veya yapmayı seçmeyeceği şeyi yapmaya zorlanması (Bkz. Mustafa Zerka, *el-Medhal el-Fıkhî,* 371-376)

Kaza: Vacibin vakit bittikten sonra yapılması. Farz namazların kazası vacip bir emirdir: Buharî ve Müslim'de Enes (r.a.) Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: *"Kim namazından uyur kalır veya unutursa, hatırladığında onu kılsın."* Onun bundan başka da kefareti yoktur. Unutan veya uyuyana öncelikle, tembellikten ya da şer'î bir özrü olmadan kasten namazı terkeden de kıyaslanır.

b) Mezheplerin Özel Istılahları

Her mezhepte tekrar edilen ıstılahlar vardır. İhtisarı tercih ve tekrardan usanma ve görüşler arasında tercih edileni bilme zaruretinden dolayı, bunlar kullanılagelmiştir:

Hanefi mezhebinin ıstılahları:

1- Zâhiru'r-rivâye: Yukarıda gördüğümüz gibi, bununla yaygın ve galip olarak, Hanefi mezhebinin üç imamının sözü kastedilir:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed.

2- İmam: Ebu Hanife'dir.

Şeyhân: Ebu Hanife ve Ebu Yusuf,

Tarafeyn: Ebu Hanife ve Muhammed,

Sahibeyn: Ebu Yusuf ve Muhammed,

es-Sâni: Ebu Yusuf,

es-Sâlis: Muhammed,

"Lehu" lafzı: Ebu Hanife'nin görüşü,

"Lehumâ, indehumâ, mezhebuhumâ": Ebu Yusuf ve Muhammed'in mezhebi,

"Ashâbuna": meşhur olan üç imam (Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed),

"Meşâyıh": Istılahta bunlarla murat İmam Ebu Hanife devrine yetişemeyenlerdir.

3- Ebu Hanife ve ashabının Zahirü'r- rivaye'de ittifak ettikleri ile *kesin fetva* verilir. İhtilâf ederler ise İmam Ebu Hanife'nin görüşü ile mutlak olarak -özellikle ibadetlerde- fetva verilir. Sahibeynin görüşü, bir mucip, gerek olmadan tercih edilmez. O mucip de -İbni Nüceym'in dediği gibi- ya imâmın delilinin zayıflığı veya zaruret ve teamüldür: Müzaraa ve Müsakatta sahibeynin görüşünün tercihi gibi. Asır ve zamanın ayrılığı da tercihi mucip sebep olabilir.

Tecrübesinin çokluğundan hüküm, şehadet ve miras meselelerinde Ebu Yu-

suf'un görüşü ile fetva verilir. *Zevi'l-erhâm* meselelerinin tamamında da Muhammed'in görüşü ile fetva verilir. On yedi meselede de Züfer'in görüşü ile fetva verilir [1].

4- Meselede İmam'ın rivayeti yoksa, Ebu Yusuf'un görüşü ile, sonra Muhammed'in görüşü, sonra da Züfer ve Hasan b. Ziyad'ın görüşü ile fetva verilir.

5- Bir meselede kıyas ve istihsan varsa meşhur yirmi iki mesele hariç, amel istihsâna göredir[2].

Bir mesele zâhiru'r-rivayede zikredilmemiş ve başka bir rivayette sabit ise ona dayanılır.

İmamdan çeşitli rivayetler varsa ya da ne ondan ne de ashabından hiç bir rivayet yoksa, birinci durumda hüccette en kuvvetlisi, ikinci durumda da son devir âlimlerinin ittifak ettiği alınır. Meşayih ihtilaf ederlerse çoğunluğun görüşü alınır. Onlardan da hiç bir görüş yoksa müftü, meseleye, mesuliyetten kurtulmaya yardım edecek bir şey bulmak için teemmül, tedebbür ve içtihat gözüyle bakar. Meselede gelişi güzel konuşmaz. Allah'tan korkar. O'nu gözetir. Çünkü delil olmadan fetvaya cüret göstermek, ancak cahil bir kimsenin cesaret edebileceği tehlikeli bir iştir.

6- Tashih ve fetva çelişirse, sahih böyle, müftâ bih (fetva verilen) de şöyle denirse, evlâ olan metinlere muvafık olanla amel etmektir. Ona muvafık bulunmazsa fetva verilen alınır. Çünkü fetva lafzı, sahih, esah, eşbeh vb. lafızlardan daha kuvvetlidir. Meselede iki musahhah görüş bulunursa biri ile hüküm ve fetva caizdir. İkisinden biri, zaman veya örfe muvafık olması ya da vakıf veya fukara için daha faydalı olması yahut delili daha açık ve zahir gibi sebeplerle (çünkü tercih delilin kuvvetliliği iledir) tercih edilir.

"Bihi yüftâ" (fetva bununla verilir) sözü "el-fetvâ aleyhi" (fetva buna göredir) sözünden daha kuvvetlidir. Çünkü birinci hasr ifade eder.

"Esah" sözü "sahih" ten, "ahvat" lafzı da "ihtiyat" tan daha kuvvetlidir.

7- *"Mütûn"* kelimesinden murat, Hanefî mezhebinin muteber metinleridir: *Muhtasaru'l-Kudurî, el-Bidâye, en-Nihâye, el-Muhtâr, el-Vikâye, el-Kenz, el-Mülteka* gibi. Bunlar Zâhiru'r-rivaye ve mutemet görüşlerin nakli için telif edilmiştir.

8- Müftü ve kadı ayrımı olmadan, kendi hakkında da olsa zayıf rivayetle amel caiz değildir. Ancak müftü, şer'î hükmü haber verir, kadı ise onunla hükmeder. Ebu Hanife'nin şöyle dediği sahihtir: "Hadis sahih oldu mu o benim mezhebimdir." Bunun benzeri diğer mezhep imamlarından da nakledilmiştir[3]. Fakat insanlara ko-

1 - *Reddu'l-Muhtar:* I, 65-70; IV, 3-5; *Risâletu'l-Müftî,* I, 35-40.
2 - *Resmü'l-Müftî,* 35-40.
3 - *el-Mizan,* I, 54-63; *I'lâmu'l-Muvakkıîn,* II, 260-274 (M.Abdülhamid bsk.)

laylık için zaruret hâlinde zayıf görüşle fetva caizdir.

9- Telfik yoluyla çıkan hüküm Hanefîlere göre batıldır. Mezhepte muhtar olan görüşe göre, amelden sonra taklitten dönmek de batıldır. Hanefileri taklit ederek başın dörtte birini meshedip öğleyi kılan, sonradan Malikîler gibi başın tamamını meshin lüzumuna itikat etmesi ile namazını iptal etmez.

Bazı Hanefîler amelden sonra taklidi caiz gördüler. Meselâ, mezhebine göre namazın sahih olduğunu zannederek kılsa sonra da kendi mezhebinde batıl olduğu hâlde başkasının mezhebine göre sahih olduğu anlaşılsa onu taklit eder, namazı da kabul olur. Bu hüküm *Fetevâ-yı Bezzâziye*'deki şu nakle göredir: İmam Ebu Yusuf hamamdan gusül abdesti alarak cumayı kılar, sonra da, kendisine hamamın kuyusunda bir ölü fare olduğu haber verilir. Bunun üzerine: "Ehl-i Medine'den olan kardeşlerimizin görüşünü alırız: Su iki kulle olursa (270 litre ya da 15 teneke) pislik taşımaz." der.

10- Bazı Hanefîler: "Mukallit başkasının mezhebi ile, ya da zayıf bir rivayetle veya zayıf bir kaville hükmederse uygulanır, başkası onu bozamaz." demişlerdir.

11- İbni Abidin'in Haşiyesi *Reddu'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar* adlı eser: Hanefi mezhebinde tahkikat ve tercihat kitaplarının sonuncusu kabul edilir.

Malikî Mezhebinin Istılahları:

Malikî mezhebi diğer mezhepler gibi insanların maslahatlarını ve çeşitli örflerini gözetmekten çıkan görüşlerin çokluğu ile temayüz eder.

Müftü bir mesele hakkında münasip olan racih görüşle fetva verir. Müftünün dışında içtihat etme şartlarını taşımayan kimse, üzerinde ittifak edilen ya da mezhepte meşhur olmuş eski âlimlerin tercih ettiği görüşü alır. Bir görüşün tercih edildiğini bilmiyorsa, Şeyh Aliş'in (H. 1299) zikrettiği gibi en ağır olan görüşü alır, çünkü o daha ihtiyatlıdır. Başka bir görüşe göre kavillerin en hafifini ve en kolayını alır. Çünkü bu İslâm şeriatına en lâyık olanıdır. Çünkü Peygamber (a.s.) kolaylığı getirmiştir. Başka bir görüşe göre ise dilediğini alır. Çünkü ancak takat getirebileceği bir emirle yükümlüdür[1].

1- Malikîlerden bazıları kitapların rivayetleri ve meşayihtan rivayetlerini tertip ettiler. Malik'in *Müdevvene*'deki görüşü İbni Kasım'ın yine orada geçen görüşünden daha evlâdır. Çünkü o mezhebin baş imamıdır. İbni Kasım'ın *Müdevvene*'deki görüşü diğerlerinin ondaki kavlinden (görüşünden) evlâdır, zira Malik'in mezhebini en iyi bilen İbni Kasım'dır. *Müdevvene*'deki başkasının görüşü, İbni Kasım'ın başka bir kitaptaki görüşünden *Müdevvene*'nin sıhhatine binaen evlâdır. Bir görüş *Müdevvene*'de zikredilmezse, meseleyi bizzat çıkaranların görüşlerine mü-

1- Ebu Zehrâ, *Malik*, 457 vd.

racaat edilir.

2- *"el-Mezheb"* dendiğinde Malik'in mezhebi kastedilir. *"el-meşhur"* dendiğinde Malik'in mezhebinde meşhur olan kastedilir. Bununla mezhepteki ihtilâfa işaret vardır.

Mutemed olan "el-Meşhur"la kastedilen o görüşte olanların çok olmalarıdır.

3- "Kîle kezâ", "uhtulife fi-kezâ", "fi-kezâ kavlâni fe-ekser" dendiğinde, mezhepte o hususta ihtilaf vardır demektir.

4- *"Rivayetân"* Malik'ten zikredilirse Malikîlerde kitap yazanlar fetvanın meşhur görüş ya da mezhepte racih olan görüşle verilmesini benimsediler demektir. Fakat, şaz (kaideye aykırı) veya mercuh (zayıf) görüşle fetva verilmez. Onunla kendi özel hâlinde de amel caiz olmaz. Bilakis onun hakkında başkasının görüşü öncelik kazanır. Başkasının görüşü onun kendi mezhebinden kuvvetlidir [1].

5- Aynı ibadette iki mezhepten telfik yapma hususunda iki görüş vardır: Yasak olduğu görüşü, Mısırlıların görüşüdür; geçerli olduğu görüşü ise Mağriblilerin görüşüdür. Tercih edilen de budur. Desûkî, meşayıhtan nakille diyor ki: "Sahih olan cevazdır ve bunda genişlik vardır." [2]

6- Görüş ve rivayetlerin yazılması racih olanlarının beyanı hakkında Allâme Şeyh Halil (H. 767)'in *Metni* ve onu şerhedenlerle oluşan medrese ve metod Malikîlerde esas kabul edilir. [3]

Şafiî Mezhebinin Istılahları

Şafiî'den on küsur mesele hakkında iki ve daha çok görüş rivayet edildi: *Hıyâr-ı Ru'yet*te olduğu gibi, cevazına da, yasaklanmasına dair de görüş vardır. Birinci görüşünden dönmüştür. Elindeki malına denk borcu olan kimsenin zekâtı verip borcunu vermeyeceğini kabul ettiği hâlde, iflas etmiş bir kimsenin borcunu ödeyip ödemeyeceği meselesi; bir kimsenin soyu hakkında eşini aldatması durumunda eşin evliliği fesh hakkı var mı, yoksa evlilik batıl mıdır vb. Bu gibi konular bazı maksatlıları, Şafiî'nin görüşlerinin çeşitli olduğunu öne sürerek ona dil uzatma, içtihatının kıymetini düşürme ve ilminin eksikliği iddiasına götürmüştür. Gerçek ise kıyasların tearuzu ve delillerin çelişmesi durumunda iki görüş arasında tereddütten ibarettir; noksanlık değil, bilakis akılda kemalin alâmetidir. Tereddütün olduğu bir yerde kesin hükme varmıyor. Yine bu vasıf, gerçeği arama yolundaki ihlâsının tamlığına alâmetdir. Zira Şafiî, tercih sebepleri bulunmadıkça hükmü kesin koymuyor, onun için sebepler yeterli olmazsa tereddüdünü gösteriyor [4].

1 - Ebu Zehrâ, *Malik,* 457 vd.

2 - a.g.e.

3 - Malikîlerde taayyun etmezse fetva için ücret caizdir.

4 - Ebu Zehrâ, *eş-Şafiî,* 172-175

Müftü, Şafiî'nin bir mesele hakkında iki görüşünü bulduğu zaman eski tahric ehlinin tercih ettiğini tercih etmelidir [1]. Aksi hâlde -Nevevî'nin dediği gibi- hüküm vermekten kaçınır. Mesele Şafiî'nin ashabından müçtehitlere göre çok yönlü veya nakil yolları çeşitli ise müftü önceki müçtehitlerin tercihini alır. Bu da çoğunluğun tashih ettiği, sonra en çok bilen, sonra en çok takva sahibi olan müçtehitlerin tercih sırasına göre olur. Tercih bulamazsa, Buveytî, er-Rabi, el-Muradî ve el-Müzenî'nin Şafiî'den naklini takdim eder [2]. Gerçekten Şeyh Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî (H. 676) Şafiî mezhebinin önde gelen âlimlerinden ve mezhepteki görüşlerin racihini açıklayan kimse olarak kabul edilir. Bu da *Minhâcu't-Talibîn ve Umdetu'l-Müftîn* adlı kitabındadır. Hatta Nevevî'nin *er-Ravda* gibi diğer bazı kitaplarına nisbetle bile *Minhac*, Şafiîlerce temel eser olarak kabul edilir. Bu kitabın yazılmasında Nevevî, İmam Ebu'l-Kasım er-Rafiî'nin (H. 623) *el-Muharrar Muhtasarına* dayanmıştır. Daha sonra Şeyh Zekeriyya el-Ensarî, *Minhâc*'ı *el-Mehhec* ismiyle kısalttı. Fetva, Nevevî'nin *Minhâc*'ta söylediğine ve Şarih'in, Remlî'nin *Nihâyetü'l-Muhtac*'ında zikrettiğine, İbni Hacer'in, *Tuhfetü'l-Minhac*'ına ve Şeyh Zekeriyya'nın zikrettiğine göredir.

Bu, Nevevî'nin görüşlerini hikaye ve ashabın tahric edilmiş vecihlerini açıklama ve aralarında tercih keyfiyetinin yoludur. Bu arada Şafiî'nin görüşlerinin *"Akval"*, ashabının görüşlerinin *"Evcuh"*, mezhep ravilerinin Şafiî'nin mezhebini hikayedeki ihtilâfının *"Turuk"* olarak isimlendirildiği de bilinmelidir. İhtilaflar üç türlüdür: "Akval" Şafiî'ye mensup görüşlerdir. "Evcuh", Şafiî fakihlerinin Şafiî'nin kaide ve usullerine göre ortaya koydukları görüşlerdir. "Turuk" ravilerin mezhebin hikayesinde düştükleri ihtilâflardır. [3]

1 - *el-Azhar:* Bu kelimeden, Şafiî'nin iki veya daha fazla görüşünden daha zahir olan, hilâfı daha kuvvetli olan kastedilir. Karşılığı "zahir"dir. Hepsinin çıkış noktası kuvvetli olduğunda bu ıstılahlar kullanılır. [4]

2 - *el-Meşhur:* Bu kelimeden Şafiî'nin iki ya da daha fazla görüşünden meşhur olanı kastedilir. İkisi veya diğer görüşler arasında hilaf kuvvetli değildir. Karşılığı *"Garip"*tir. Çıkış noktası zayıf olduğu için bu ismi almıştır.

"El-Azhar" ve *"el-Meşhur"*un ikisi de Şafiî'nin görüşleri için kullanılır.

3 - *el-Esah:* Şafiî'nin ashabının, onun kelâmından yine onun usulüne göre çıkardıkları ya da kaidelerinden hareketle ortaya koydukları iki veya daha fazla görüşten en sahihi. Zikredilende hilâf kuvvetlidir. Karşılığı, *"sahih"* olur.

---

1 - Müçtehitler, Şafiî'nin tercih ettiğini tercih ederler. Onun tercihi yoksa müteahhır (sonraki)'i mütekaddim (önceki)'e tercih ederler. Hangisinin müteahhir olduğu bilinmezse- ki bu nadirdir- Şafiî'nin usûlüne en yakını tercih ederler.

2 - *eş-Şafiî*, 368 vd.

3 - *es-Şafiî*, 361; *el-Fevaidü'l-Mekkiyye fima yehtacühü Talebetü'ş-Şafiyye*, 35 vd.

4 - Bu ve devamı için Nevevî'nin *el-Minhac* kitabının mukaddimesine bakınız.

4 - *es-Sahih:* Bu kelimeyle iki veya daha fazla görüşten sahih olanı kastedilir. Fakat ashab arasında hilâf kuvvetli değildir. Karşılığı "zayıf"tır; *Esah* ve *sahih* ıstılahları İmam Şafiî'nin ashabının iki veya ikiden fazla görüşü hakkında kullanılır. Çıkış noktasının kuvvetli olmamasından dolayı böyle isimlendirilir.

5 - *el-Mezhep:* İki yoldan veya yollardan her biridir. Ashabın mezhebin hikayesindeki ihtilâflarıdır. Bazısının, geçmiş bir Şafiî imamının meselede iki görüş olduğunu hikâye etmesi gibi. Bazısı bu görüşlerin birini kesin kabul eder. Kesin denen görüş tercih edilebileceği gibi bir başka görüş de tercih edilebilir. Kısaca, fetva verilen görüş *el-Mezhep* diye ifade edilir.

6 - *en-Nass:* Şafiî'den gelen nas, metin demektir. Karşılığı *"Vechün Zaif"* (zayıf bir yön) veya *"Muharrec"*dir [1]. Ama fetva nassın dışındaki görüş ile de verilebilir.

7 - *el-Cedid* (Yeni): Kadim (eski) mezhebin karşılığıdır. el-Cedid, Şafiî'nin tasnif veya fetva vermek şekillerinde Mısır'da söylediğidir. Ravileri de el-Buveytî, el-Müzenî, er-Rabî, el-Muradî, Harmele, Yunus b. Abdü'l-A'la, Abdullah b. Zübeyr el-Mekkî, Muhammed b. Abdullah b. el-Hakem vd. dir. Ağırlık ilk üçtedir, geri kalanlardan sınırlı şeyler nakledilmiştir.

8 - *el-Kadim* (Eski): Şafiî'nin Irak'ta, *el-Hucce* kitabında tasnif ederek veya fetva vererek söyledikleridir. Ravileri çoktur; en meşhurları: İmam Ahmed b. Hanbel, ez-Za'feranî, el-Kerabisî ve Ebu Sevridir. Şafiî bu görüşlerden dönmüş ve onunla fetva vermeye yasaklamıştır. Ashap yaklaşık on yedi meselede bununla fetva vermiştir.

Mısır ve Irak arasında bulunan görüşleri ise, sonraki olanlar cedid, önceki olanlar kadim mezhebi kabul edilir.

Bir meselede kadim ve cedid varsa, amel edilen cediddir. Ancak yaklaşık on yedi kadar meselede kadimle fetva verilmiştir [2].

9 - *Kavle'l cedid* (Mezheb-i Cedid'e ait iki görüş): Bilinirse sonuncusu ile amel edilir; şayet hangisinin sonuncu olduğu bilinmez ve Şafiî onlardan biri ile amel etmiş ise, bu diğerini iptal ya da amel ettiği görüşü tercih ettiğini gösterir.

---

1 - Tahric (Muharrec): Şafiî'nin benzer iki surette, muhtelif iki hükümle cevap vermesidir; ikisi arasındaki farkın ne olduğu da açık değildir. Ashap, Şafiî'nin her suretteki cevabını öbürüne nakleder; her iki suretten iki görüş çıkar: Mahsus (hakkında kesin delil olan) ve muharrec (kesin delil olmayan). Bir meselede mahsus olan görüş, öbüründe muharrec olur; öbür meselede mahsus olan kavil birincide muharrec olur. "Bu hususta nakil ve tahriçle gelen iki görüş vardır," denir. Doğrusu muharrec görüş Şafiî'ye nispet edilmez, çünkü o muharrec görüş hakkında Şafiîye müracaat edilip o da farkı zikretmiş olabilir.

2 - Şafiîler bu meseleleri yirmi iki meseleye çıkardılar: Beş rekâtın geçmesi ve akşamın vaktinin geçmeyişi gibi... (Bkz. *Buceyrimi el-Hatib*, I, 48)

"Kîle" sözü, zayıf bir vechin varlığına işaret eder. *Sahih* veya *esah* bunun hilâfıdır.

"Şeyhan" : er-Rafiî ve en-Nevevî'dir.

İbni Hacer der ki: "Mezhepte zayıfla amel caiz değildir. Bir meselede iki görüşü birleştirmek olmaz. Aynı namazda köpeğin temizliğinde Malik'i, başın bir bölümünü meshte Şafiî'yi taklit etmek gibi. Ama bütün yönleriyle bir meselenin tamamında -amelden sonra bile olsa- kabul etmek caizdir. Namazını dört mezhepten bazısına göre sahih olarak eda etmesi gibi. Onu taklit edebilir, kazası da gerekmez. Amelden sonra da olsa bir mezhepten öbürüne intikal caizdir. [1]

Hanbelî Mezhebinin Istılahları

İmam Ahmed'in mezhebinde rivayetler çok fazladır. Bu da görüş bildirip fetva verdikten sonra hadisi görmesinden veya sahabenin bir meselede iki görüşe sahip olmalarından ya da sorulan vakıalarda şartların ve durumların gözetilmesinden dolayı meydana gelmiştir.

Mezhep âlimleri görüş ve rivayetler arasında tercih yollarında iki gruba ayrılırlar:

a) Görüşlerin nakline önem gösterme; çünkü bu, dinde kemalin delilidir.

b) İmamın görüşlerini birleştirmeye meyil. Bu da iki görüşün tarihi biliniyorsa tarihle veya iki görüş arasında ölçü ile delil yönünden daha kuvvetli olan ve İmam'ın mantığına ve mezhebinin kâidelerine daha yakın olanını tercih ederek yapılır. Tercih mümkün olmazsa mecburiyet, zorlama halinde mezhepte iki görüş vardır ve azhar olan mukallidin ikisi arasında muhayyer olmasıdır. Çünkü asıl olan müçtehidin içtihadında bir görüşü olmasıdır, meselede bir görüşü yoksa onda içtihadı yoktur [2].

Müelliflerin zikrettiği tek görüş, mezhep imamlarından tercih yapmaya yetkili olanların yaptığı tercihtir. Meselâ mezhebin tashihinde müçtehit bir kişi olan Kâdî Alâaddin Ali b. Süleyman es-Sâdî el-Mirdâvî'nin *el-İnsâf, Tashîhu'l-Fürû, et-Tenkîh* adlı kitaplarında yaptığı tercihler böyledir.

1 - *"Şeyh"* veya *"Şeyhülislâm"* kelimesi sonraki Hanbelîlerce kullanıldığında onunla, Ebû'l-Abbas Ahmed Takıyuddin b. Teymiyye el-Harranî (H. 661-728) kastedilir. Risaleleri fetvaları ve tercihleri ile Ahmed'in mezhebinin yayılmasında katkısı vardır. Nitekim onun talebesi, *A'lamu'l-muvakkiîn*'in sahibi İbnü'l Kayyım'ın da büyük emeği ve tesiri vardır.

2 - İbni Teymiye'den önceki müteahhir *el-Fürû', el Fâik* ve *el-İhtiyârât* kitap-

1- *Buceyrimî el-Hatib*, I, 51

2 - Ebu Zehrâ, *İbn Hanbel*, 189-193; *Keşşâfu'l-Kınâ'*ın mukaddimesi, I, 19.

larının sahibi ve benzeri âlimler *"eş-Şeyh"* deyince Şeyh Allame Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Kudâme el-Makdisî (Öl. H. 620)'yi kastederler. İbni Kudame, *el-Muğni, el-Muknî, el-Kâfî, el-Umde* ve *Muhtasaru'l-Hidaye*nin sahibidir.

3 - *Şeyhân* dendiğinde Muvaffak ve el-Mecd, yani İbni Kudame ve İmam Ahmed'in mezhebinde *el-Muharrer fil-Fıkhi* sahibi Mecdüddin Ebu'l-Berekat (Öl. H. 652) kastedilir.

4 - *"eş-Şârih"* dendiğinde murad edilen Şeyh Şemseddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. eş-Şeyh, Ebu Ömer el-Makdisî (öl. H. 682)'dir. Muvaffak'ın yeğeni ve talebesidir. Hanbelîler *"Şerh'te dedi"* dediklerinde bu kitabı kastederler. O da; *el-Muğnî*'den alınmıştır. İsmi: *eş-Şerhu'l-Kebir* veya *eş-Şâfi Şerhü'l-Muknî*'dir. On cilt veya on iki bölümdür. Hanbelîlerin mutemet kaynak kitapları şunlardır: *el-Muğnî, eş-Şerhü'l-kebîr, Keşşafu'l-kınâ* (Mansur el-Buhutî), *Şerhu Münteha el-İradat* (Buhutî). S. Arabistan'da fetva ve kazada amel, Buhutî'nin iki kitabı ve *Şerhu'z-Zâd* ve *Şerhu'd-Delil*'e göre yapılmaktadır.

5 - *"el-Kâdî"* mutlak olarak kullanıldığında, Kadı Ebu Ya'la Muhammed b. Hüseyn b. el-Ferra (H. 458)'dır.

"Ebu Bekr" kullanıldığında İmam Ahmed'in talebesi el-Mervezî (H. 274) kastedilir.

6 - *"Anhu"*dendiğinde, "İmam Ahmed'den" denmiş olur. *"Nassan"* demeleri de sözün İmam Ahmed'e nisbeti içindir.

Son olarak şunu kaydedeyim: Bu kitapta *"cumhur"* kelimesi ile bir mezhebin mukabilinde kalan diğer üç mezhebi kastediyorum. Muhalif mezhebin hangisi olduğu ifade edilince "cumhur"un kimler olduğu anlaşılır. *"Fakihler ittifak etti"* dediğimde de, şaz (kaideye uymayan) görüşlere iltifat etmeden dört mezhebin imamlarını kastediyorum.

FAKİHLERİN İHTİLÂF SEBEPLERİ

Geçen konularda şer'î hükümlerin belirlenmesinde mezheplerin ihtilâfı meselesini görmüştük. Bu sadece çeşitli mezhepler arasında değil, aynı mezhep dairesinin içinde bile vardır. Fıkıh konularında derinlemesine bilgisi olmayan her hangi bir kişi böyle bir ihtilâfa şaşabilir. Madem ki din aynı, şeriat aynı, hak tektir, çoğalmaz, kaynak tek ki o da İlahî vahiydir, görüşler niçin çoğalıyor, niçin mezhepler birleştirilemiyor, niçin tek ümmet olmaları dikkate alınarak Müslümanların üzerinde yürüyeceği tek bir yol kabul edilmiyor, diyebilir. Mezheplerin ihtilâfının, şeriat veya teşri kaynağında çelişkiye götürecek bir ihtilâf olduğu vehmine de düşebilir. Bu, -Allah korusun- gayri müslimlerin ortodoks, katolik gibi bölünmelerine benzer bir akide ayrılığı mı diye de akla gelebilir.

Bunların hepsi vehimdir, batıldır. İslâm mezheplerinin ihtilafı ümmet için rahmet ve kolaylık, övünç ve iftihar kaynağı, büyük bir teşri servetidir. Bu, sadece teferruatta ve fıkhî, medenî, ilmî içtihatlardaki ihtilaftır, usul, kaide ve itikatta değildir. İslâm tarihinde, fıkhî mezheplerin ihtilafının Müslümanların birliğini sarsacak bir bölünmeye veya silahlı bir sürtünmeye sebep olduğunu ya da düşmanlarıyla karşılaştıklarında himmetlerini engellediğini duymadık. Çünkü bu cüzî bir ihtilaftır, bir zararı yoktur. Akidede ihtilafa gelince: Lekeleyen, mensuplarının arasını ayırıp gücünü parçalayan, yapısını zayıflatan ve neticede zararlı olan işte budur. İşte bunun için, İslâm fıkhıyla amel etmek ondan kaynaklanan birleşik bir kanunlaşmaya dayanma, İslâm ümmetinin birliğini sağlama ve ayrılıklarını gidermenin yoludur.

Bununla anlaşılıyor ki, fakihlerin ihtilafı, sadece şeriatın amelle ilgili kaynaklarından alınanlarda sınırlıdır. Hatta ihtilaf, şerî delillerden hükmün doğrudan anlaşılması için içtihadın bizzat kendisinin zorladığı bir zarurettir. Nitekim kanun maddelerinin tefsiri meselesi ve yorumcuların kendi aralarında ihtilaf çıkması da böyle bir şeydir.

Bu ihtilaf; ya sınırlı bir manadan fazla mana ihtiva eden muhtemel veya kapalı lafızlarla Arapçanın tabiatı sebebiyle yahut hadisin rivayeti, müçtehide sağlam veya zayıf senetle ulaşması sebebiyle ya da teşri kaynağına az veya fazla dayanma yahut da gelişen, yenilenen ihtiyaç ve örflerin gözetilmesi bakımından müçtehitler arasındaki farklılık sebebiyledir.

İhtilafın kaynağı nasların anlaşılması, hükümlerin çıkarılması, uygulamadaki sakıncaları ve şer'î hükümlerin sebep ve neticelerini anlamada şahsî fikirlerin ve düşüncelerin farklılığıdır.

Bütün bunlar, teşri kaynağının birliğine ve aynı şeriatta çelişki bulunmamasına ters değildir. Çünkü şeriatta çelişki yoktur. İnsanın aczi sebebi ile ihtilaf doğmaktadır. Fakat bu görüşlerden her hangi biri ile amel caizdir. Bu da, vahyin kesilmesinden sonra bu veya şu müçtehidin zannî delillerden anladığı ile zann-ı galebesine uymaktan başka bir yolu olmayan insanlardan zorluğu kaldırmak içindir. Tereddüt hâli de anlayışların farklı olması için uygun bir zemindir. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Hâkim içtihat edip isabet etti mi iki ecri vardır, yanılırsa bir ecri vardır."* [1]

Ama Kur'an, *mütevatir* ya da *meşhur*[2] sünnet gibi doğruluğu kesin ve hükmü açık olan delillerle tespit edilen hususlarda, fakihlerin ihtilaf edeceği bir mahal yoktur.

1- Amr b. As ve Ebu Hureyre (r.a.)'den Kütüb-i Sitte sahipleri rivayet etmişlerdir.

2- Hanefîlerde sünnet üç türlüdür: Mütevatir, meşhur, ahad. *Mütevatir*: Resulullah (a.s.)'den yalanda birleşmeleri imkansız olan bir cemaatin rivayet ettiği sünnettir. Bu ilk üç asırda sahabe, tabiîn

Zannî delillerden şer'î hükümlerin çıkarılmasında, fakihlerin ihtilaf etmelerinin en önemli sebepleri şunlardır: (1)

1 - *Arapça lafızların anlamında ihtilaf olması:* Bu durum lafzın mücmel veya müşterek olması, genel ve özel ifade etmesi yahut hakikat ve mecaz ya da hakikat ve örf arasında farklı anlamları olması lafzın bazen mutlak bazen de mukayyet olması, lafızlarda i'rab ve müşterekliğin kesin olmaması gibi sebeplerle ortaya çıkar. İhtilaf müfred lafızdadır: Tuhr ve hayız manalarına gelebilen "kur'" lafzı gibi... Emir lafzı, vaciplik mi yoksa mendupluk mu ifade eder; nehy lafzı, tahrime mi hamledilir yoksa kerahete mi?

Ya da ihtilaf, mürekkeb lafızdadır: Hadd-i Kazf ayetinden sonra Allah teâlâ'nın, *"Ancak tevbe edenler"* sözü gibi bu ifadenin sadece fasıka dönmesi muhtemel olduğu gibi, fasık ve şahide dönmesi de muhtemeldir. O takdirde tevbe fıskı kaldırır, kazif yapanın şehadetini de geçerli kılar. Bir benzeri de şudur: "İleyhi yes'adü'l-kelimu't-teyyıb ve'lamelü's-salihu yerfeuhu." Bunun failinde ihtilaf edildi. Fail olan "el-kelim" mi yoksa "el-amel" lafzı mı diye.

İhtilaf geçici durumlarda da olur: *"Velâ yudarra kâtibun velâ şehîd"* gibi.

"Yudâr" (zarara uğramaz) lafzının zararın onlardan gelmesi ya da onlara yapılması anlamlarına gelmesi vardır. Genel ve özelden hangisinin kastedildiğine misal: *"Lâ ikrâhe fi'd-din"*. Bu nehy manasına gelen bir haber midir, yoksa gerçek haber midir?

Mecazın çeşitleri vardır: Hazf, ziyade, takdim veya tehir.

Mutlak ve mukayyet anlamlarında olan kelimelere misâl: "rakaba" (köle) kelimesinin yemin kefaretinde mutlak olarak, hata yoluyla katlin kefaretinde de "iman" ile mukayyet olarak kullanılması gibi.

2 - *Rivayetin çeşitli oluşu:* Bunun sekiz sebebi vardır: Hadis bir fakihe ulaşmış diğerine ulaşmamıştır veya hüccet kabul edilmeyecek zayıf bir yolla ulaşmıştır, diğerine ise sahih bir yolla gelmiştir veya bir yolla gelmiştir, ama biri bazı ravilerinde zaaf görmüştür, diğeri ise onu zaaf olarak kabul etmemiştir veya onu rivayetinin kabulüne mani görmüyordur. Bunlar tadil ve tercih kaidelerine bağlı ihtilaflardır. Ya-

---

ve tebeit tabiîn asırlarında olmuştur. *Meşhur:* Aslında ahad haberlerden olup da sahabeden sonra ikinci asırda ortaya çıkan haberlerdir. *Ahad* sünnet: İlk üç asırda Resulullah (a.s.)'den meşhur ve mütevatir derecesine varmayan bir, iki ve daha fazla kimsenin rivayetleridir.

1 - Bkz. İbni Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 5 vd; ed-Dehlevi, *Huccetullahi'l-Baliğa,* I, 115 vd.; İbn Hazın, *el-İhkam fî-Usuli'l-Ahkam,* 3, 6, 25 ve 26. bablar; eş-Şatibî, *el-Muvâfakât,* IV, 211-214; İbni Teymiye, *Refu'l-Melâm anil-Emmeti'l-A'lam;* Şeyh Ali el-Hafif, *Esbabu İhtilafi'l-Fukaha;* M.Şaltût ve M. Ali Sayis, *Mukârenetü'l-Mezahib fî'l-Fıkh;* Şeyh Abdülcelil İsa, *Malâyecûzü fihi'l-Hilâf;* İbnu's Seyyid el-Batluyusî, *el-İnsaf fi't-Tenbihi ale'l-Esbâb elleti evcebet el-İhtilâf beyne'l-Müslimin fî-Arâihim.*

hut ikisine de güvenilir bir yolla gelir. Ancak biri onunla amel için diğerinin koymadığı şartları koyar. *Mürsel* hadis gibi (sahabe olmayanın, Resulullah (a.s.)'a senedi olmadan rivayet ettiği hadise *mürsel* denir).

3 - *Kaynakların ihtilafı:* Ne kadar itimat edilebileceğinde ihtilaf edilen deliller vardır: İstihsan, mesâlih-i mürsele, sahabe görüşü ve istıshab, zerâî ve beraet-i asliyye ya da mubahlığın olup olmadığı gibi hususlar...

4 - *Bazen de usul kaidelerinin ihtilafı:* Tahsis edilmiş âm hüccet değildir. Mefhum hüccet değildir... Kur'an nassına ziyade nesh midir, değil midir? vb.

5 - *Kıyasla içtihat:* En çok ihtilafa sebep olan budur. Aslı, şartları ve illeti, illetin de şartları ve mesaliki vardır. Bunların her biri de ihtilaf konusudur. Kıyasın aslı üzerinde ve içtihat edilebilecekler veya edilemeyecekler üzerinde ittifak da bizatihi tahakkuk edemeyecek bir meseledir. Menat (illetin fer'de varlığını tahakkukın tahkiki de fakihlerin en önemli ihtilaf sebeplerindendir.

6 - *Deliller arasında tearuz ve tercih:* Bu, bakış açılarının değiştiği, tartışmanın çoğaldığı bir kapıdır. Tevil, talil, cem, tevfik, nesh bulunması ve bulunmaması konularını içine alır. Tearuz ya naslar arasında ya da kıyasların birbiri arasındadır. Sünnette tearuz da kaviller, fiiller ve ikrarlarda olabilir. İhtilaf, Resulullah (a.s.)'ın tasarrufunu siyaset veya fetva verme diye vasfetmek sebebiyle de olabilir. Tearuz bazı yollarla giderilir. Bunlardan en önemlisi, maksatların tertibinde farklılıklar olsa da Şeriatın maksatlarına (aslî hedeflerine) müracaat etmektir.

Buradan anlaşılıyor ki, mezhep imamlarının içtihatlarının tamamı, -Allah onlardan razı olsun- her ne kadar biri ile amel caiz ya da vacip ise de Allah'ın, Resulüne (a.s.) indirdiği şeriatını temsil edemez. Gerçekten çoğunluğu içtihadî meselelerdir, zannî görüşlerdir. Aynı şekilde hürmet hepsine edilir, takdir edilir. Kur'anda kardeş oldukları vasfedilen, birleşip Allah'ın ipine sarılmaları emredilen Müslümanların arasında taassup, düşmanlık ve ayrılık için bir sebep olması doğru değildir. Ashaptan müçtehit olanlar, içtihatının "Allah'ın hükmü ya da Allah'ın şeriatı" olarak isimlendirilmesinden çekiniyorlardı. Bilakis diyordu ki: "Bu benim görüşümdür, doğru ise Allah'tandır, yanlış ise benden veya şeytandandır, Allah ve Resulü ondan berîdir." Peygamber (a.s.)'in ordu veya seriyye komutanına tavsiyeleri arasında şu da vardı: *"Bir kaleyi kuşattığınızda senden Allah'ın hükmüne göre bırakmanı isterlerse, onları Allah'ın hükmüne göre bırakma, Kendi hükmüne göre bırak. Çünkü sen, Onlar hakkında Allah'ın hükmüne isabet edebilir misin, edemez misin? bilemezsin"* (1).

Bu gösteriyor ki, fıkhın füru'u ile alâkalı meselelerde içtihat yapılırken doğruyu bulma veya hata edip etmeme hususunda cumhur (Şafiîler ve Hanefîler de cum-

1 - Ahmed, Müslim, Tirmizî ve İbn Mace Süleyman b. Bureyde'den o da babasından rivayet etmiştir.

hura dahildir) şöyle derler: "Müçtehitlerden sadece biri içtihadında isabet eder, diğerleri hatalıdır. Çünkü hak, bir kaç tane olmaz."

Yine cumhur der ki: "Allah tealâ'nın her olayda belli bir hükmü vardır, ona isabet eden doğru, edemiyen de yanlış içtihat etmiştir. Fakat içtihadın neticesi ile amele bakıldığında, yakinen bilinmesi imkânsız olduğundan şüphesiz her müçtehidin hükmü Allah'ın hükmüdür."

Asrımızda Müslümanların derdi, amel noktasındadır. İslâmın ibadetler, muamelât, cinayetler ve dış ilişkiler ile alâkalı hükümlerini akide ibadet, bizzat kendi nefsinde aile hayatında yaşama, toplumda tatbik etme yönünden şeriatleriyle nasıl amel edeceklerdir? Problem buradadır.

Kitabın Hazırlanmasında Takip Edilen Plan

Fıkhın bablarını araştırmada metodum, fıkhın altı bölüme ayrılması şeklindedir:

1 - İbadetler ve onlarla münasebeti olanlar: Adaklar, yeminler, kurbanlar ve kesimler (İnsanın Allah tealâ ile bağı).

2 - Önemli fıkıh görüşleri.

3 - Muamelât, medenî akitler ve ekleri (insanın başkasıyla olan ilişkileri).

4 - Mülkiyet ve ona bağlı, arazi hükümleri, ihyau'l-mevat, yararlanma hukuku (irtifak), araziyi kullanma sözleşmeleri, madenler ve petrol, kısmet, gasp, lukata, yarış, kayıp ve şuf'a konularına dair hükümler.

5 - Devletle alâkalı olanlar (genel fıkıh): Hadler, cinayetler, cihat, anlaşmalar, yargı meseleleri, ispat yolları, imamet-i kübra ya da yönetim sistemi. Bunlar "ahkâm-ı sultaniyye" diye de adlandırılabilir.

6 - Evlilik, talak ve bunlara tâbi olan hükümler, miras, vasiyet, vakıf gibi ahval-i şahsiye hükümleri. Ehliyet ve velâyet konularını ise fıkıh nazariyeleri bölümünde açıkladım. Bazen ahval-i şahsiye, satış akdi vb. konularda açıklamalar tekrar edilir.

ÖLÇÜLER TABLOSU [1]

1 - Uzunluk Birimleri:

Kasaba	: 6 zira' ya da 3.696 m. [2]
Cerib	: 100 Kasaba ya da 3600 haşimî zirâı ya da kadem kare ya da yarda kare veya 1366.0416 m^2. Kadem: 30.4 cm. Şimdiki yarda : 91.43 cm.
Haşimi zira'ı	: 32 parmak ya da, kırat.
Parmak	: 1.925 cm.
Eski Mısır zirâı [3]	: 46.2 cm.
Kastedilen Haşimî zirâıdır	: 61.2 cm.
Ba'	: 4 zira'.
Merhale	: 12 saat.
Kafîz (uzunlukta)	: 1/10 cerib ya da 136.5 m^2.
Galve (ok ğalvesi)	: 400 zira' ya da 184.8 m.
Mil	: 4000 zira' ya da 1848 m., ya da 1/2 saat ya da 1000 ba'.
Yeni deniz mili	: 1848.32 m.
Fersah	: 3 mil veya 5544 m. ya da 12000 adım, yaklaşık bir buçuk saat.
Berid (Arabî)	: 4 fersah ya da 22176 m. ya da 22.176 km. yaklaşık 6 saat.
Yolcuların kasr mesafesi	: 88.704 km. Hanefîlere göre yaklaşık 96 km.
Mısır feddanı	: 4200. 5/6 m^2, ya da 333. 1/3 kasaba kare.

---

1 - Bkz. Dr. Ziyâuddin er-Rîs, *el-Harac fi'd-Devle el-İslâmiyye,* 1. baskı, 261-353; Dr. Subhi Salih, *en-Nûzumü'l-İslâmiyye;* 409-429; İbni Rif'a el-Ensarî, *el-Îzâh ve't-Tibyan fi-Ma'rifeti'l-Mikyali ve'l-mizan.*

2 - Şimdiki kasaba 23, 75 m^2'dir. Hanefîye ve Şafiîye ve diğerleri arasında vesek ve merhalenin takdirindeki ihtilaf olduğu için değişebilir.

3 - Müellifler bunu değişik adlarla anarlar: Küçük zira, avamın zirai, kıyas zirai, el zirai, insan zirai, doğru zira... vs.

Eski feddan	: 5929 m^2.
Dönüm	: 1000 m^2.

2. Ölçek Birimleri:

Şer'î sa' veya Bağdadî	: 4 müd ya da 5. 1/2 rıtıldır. Ağırlığı: 685.7 dirhem ya da 2.75 litre veya 2175 gr. Bu Şafiî ve Hicaz fakihleri ve Sahibeyn'in müdd'ün 1.1/3 rıtl (Irakî ile) olduğu şeklindeki görüşlerine göredir. Ebu Hanife ve Irak fakihlerine göre bir müd iki rıtıl kabul edilir ve dört müd sekiz rıtıl eder. Bu da 3800 grama eşittir.
Müd	: 1. 1/3 rıtıl veya 675 gr ya da 0.688 litredir.
Şer'î rıtıl ya da Bağdat rıtlı	: 128. 4/7 dirhemdir. 130 dirhem diye de rivayet edilmiştir. 408 gr. gelir.
Mısır rıtlı	: 144 dirhem olup yaklaşık 450 gr. gelir.
Irak dirhemi	: 3.17 gr.dır. Şimdiki Mısır dirhemi: 3.12 gr.dır.
Kafiz	: 12 Sa' ya da 8 mekkûktur. Mekkûk: Bir buçuk sa'dır.
Kafiz	: 33 litre ya da 128 Bağdat rıtlına da eşittir. Yine kafiz, üç kîleceye eşittir. Kîlece: Yarım sa'dır.
Mena	: İki rıtl.
Fark	: Bakırdan bir kaptır. 16 rıtl alır. Yaklaşık 10 gr. ya da 6 kıst gelir. Kıst: yarım sa'dır.
Müdy	: Şam ve Mısır'da kullanılan bir ölçüdür. Müdd'den ayrıdır. 22,5 sa'dır.
Cerib	: 48 sa' ya da 192 müddür.
Vesk	: 60 sa'. Beş vesk zekatın nisabıdır. Bu da İmam Ebu Hanife hariç cumhura göre bir sa' 2175 gr. takdir edilerek 653 kg. yapar. Yahut 1200 müdd; ya da 4 irdeb ile mevcut Mısır kilesinden iki kîle; veya 50 Mısır kilisi eder. Kile: 24 müddür. Şimdiki Mısrî irdebi 96 kadeh; ya da 288 müdd; ya da 198 litre; ya da 156 kg. veya 192 rıtl veya 72 sa'dır. Mısır kilesi: 6 sa' ya da 32 rıtl eder.
Mısrî veya Arabî irdeb	: 24 sa' ya da 64 mena veya 128 rıtl; ya da 6 veybe ve-

	ya 66 litre yapar.
Veybe	: 24 müdd ya da 6 sa'dır ve şimdiki Mısır ölçeğidir.
Kûrr	: (En büyük Arap ölçeği) 720 sa'; veya 60 kafiz ya da 10 irdeb; ya da 3840 Irak rıtlı ya da 1560 kg. gelir.

3. Tartı ve Para Birimleri:

Dinar	: Altından bir miskal ya da 4.25 gr [1] veya normal arpadan 72 tanenin ağırlığına eşittir.
Arpa tanesi (normal)	: 0.059 gr. altına eşittir.
Miskal ya da dinar	: 20 kırat. Acemî miskali: 4.80 gr.
Irak miskali	: 5 gr. çeker[2]
Kırat	: 0.2125 gr. gümüş. Bu miskali yirmi kırata böldüğümüz takdirde çıkan miktardır. (Muaviye'nin Mısır'da artırmak istediği miktar da budur). Miskalin yirmi iki kırata bölündüğünü kabul edersek bir kırat 0.2475 gr.
Arap dirhemi	: Miskalden (dinardan) 7/10 ya da 2.975 gr. veya 6 danik veya normal 50.4 arpa tanesidir. 10 dirhem 7 miskal altın ya da 140 kırat eder. Bir ukıyye altın ise 40 dirhem yapar.
Danik	: İki kırat ya da 8.4 normal arpa tanesi, veya 0.16 dirhem veya 0.495 gr. gümüş.
Tassûc	: İki habbe ya da yarım kırat veya 0.1237 gr. Kırat: İki tassucdur. Habbe: 0.618 gr. gümüş ya da 0.06 gr. veya iki fels.
Nevat	: 5 dirhem.
Fels	: 0.03 gr gümüştür.

1 - Sudan'daki Faysal-İslâm bankası (4,457) gr. olarak tespit etmiştir.

2 - Zekâtta altının nisabı olan yirmi miskal buna göre: Acem miskali ile 96 gr., Irak miskali ile de 100 gr. dır. Takdir için altın veya yerine gerçek bir para birimi alınması gerekiyor. Yine, zekâtın nisabını takdir ederken, altın ve gümüşün piyasa fiyatını hesap etmek gerekiyor. Çünkü muasır paranın satın alma gücünün dikkate alınması gerekir. Şeriat, birbirine eşit iki meblağı tespit etmiştir: 20 dinar ve 200 dirhem gümüş, ikisi de aynı şey ve değerdi.

Şer'î kıntar : 12.00 ukiyye ya da 8400 dinar [1] veya 80.000 dirhemdir. Ukiyye: 7 miskal=119 gr. gümüş eder.

Şimdiki kıntar : 100 Şam rıtlıdır. Şam rıtlı ise: 2.564 kg. Üzüm ve hurmanın nisabı (beş vesk): 2.5 kıntar kuru üzüm ya da 653 kg. veya 50 Mısır kilesi yapar.

1 - *Lisanül-Arab*'da der ki: "Araplarca kullanılan kıntâr, dört bin dinar ağırlığındadır."

İBADETLER

TAHARETLER

NAMAZA HAZIRLIK
VE NAMAZLA
İLGİLİ HUSUSLAR

GİRİŞ

Dinî konular, itikat, ahlâk, âdâb, ibadet, muamelât ve ukûbattan ibarettir; *fıkh-ı ekber* de budur. Konumuz şer'î-amelî hükümleri ihtiva ettiğinden akide ve ahlâka ait konulara değinmiyeceğiz.

İbadetler beş kısımdır: Namaz, zekât, oruç, hac ve cihat. Cihat devletle ilgili fıkıh hükümlerine bağlı olduğu için bu kitabın tertibinde ibadetler bölümünde değildir. O bölümden müstakil bir bölüm olarak incelenecektir.

Muamelât da beş kısımdır: Malî ilişkiler, münakehat, muhasemat, emanat ve terikât (miras).

Ukûbat da kısas, hadd-i serika, hadd-i zina, hadd-i kazf ve şiddeti ihtiva eder(1).

İbadet, Allah'ın sevdiği ve razı olduğu söz ve zahirî ve batınî bütün amelleri içine alan her şeyin ismidir(2). Allah'ın dini, O'na ibadet, O'na itaat ve O'na boyun eğmektir.

Namaz, zekât, oruç, hac, yalan söylememek, emanetin edası, ana-babaya iyilik, sıla-i rahim, ahde vefa, emri bilmaruf ve nehyi anilmünker, kâfir ve münafıklarla cihat, komşuya yetim ve miskine, yolcuya, hayvanlara iyilik, dua, zikir ve Kur'an tilâveti ve bunların benzerleri, ibadetlerdendir.

Aynı şekilde Allah'ı ve Resulünü sevmek, Allah'tan sakınıp O'na güvenmek, sadece onun dinini tanımak, hükmüne sabredip, nimetlerine şükretmek, kazasına razı olup O'na tevekkül etmek, rahmetini umup azabından korkmak ve benzerleri de ibadetlerdendir.

Çünkü Allah'a ibadet, O'nun sevdiği ve O'nu razı eden bir hedeftir, varlıkları da bu gaye için yaratmıştır: *"Cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri için yarattım."* (Zariyât, 56) Bütün resulleri bunun için göndermiştir. Nuh, Salih, Şuayb (a.s.) ve diğer peygamberler kavimlerine hep şunu söylemişlerdir: *"Allah'a ibadet edin, O'ndan başka bir ilâhınız yoktur."*

---

1 - *Reddu'l-Muhtar,* F, 73. Hadd-i şurb ve hadd-i sekr de buna ilave edilir.

2 - İbni Teymiye, *el-Ubudiyye,* 2.

İyisiyle kötüsüyle, mü'miniyle kâfiriyle, cennetliği ile cehennemliği ile insanların hepsi Allah'ın kullarıdır; gerçek bir kulluk vâhid ve kahhâr olan Allah'a ibadeti gerektirir. Allah tealâ buyuruyor ki: *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz."* (Bakara, 21).

Bu sebepten fakihler, önemine binaen ibadetleri, diğerlerinden öne almayı benimsemişlerdir. Çünkü kullar onun için yaratılmışlardır. Nitekim namazı da imandan sonra Allah'ın en çok sevdiği amel, dinin direği olduğu için, diğer ibadetlerden öne almışlardır[1].

İBADETLER BÖLÜMÜNÜN PLANI

Cihat dışındaki ibadetler bölümünde şu konular işlenecek: Taharet, namaz, cenazeler, zekât, oruç ve itikâf, hac, yeminler ve adaklar, yiyecek ve içecekler, av ve hayvan kesimi, kurban, akika ve hitan (sünnet).

Bu konuları dokuz bölümde ele alacağız:

1. Taharet, namaza hazırlık ve namazla ilgili hususlar,
2. Namaz ve cenaze hükümleri,
3. Oruç ve itikâf,
4. Zekât ve çeşitleri,
5. Hac ve umre,
6. Yeminler, adaklar ve keffâretler,
7. Hazr ve ibaha (helal ve haramlar), yiyecek ve içecekler,
8. Kurbanlar, akika ve hitan (sünnet),
9. Av ve hayvan kesimi.

1 - Resulullah (a.s.) buyuruyor ki: *"Namaz dinin direğidir. Onu kılan dinini ikame etmiştir. Onu yıkan da dinini yıkmıştır."* Beyhakî, Ömer'den rivayet etmiştir. *Zayıf* bir hadistir. *"Namaz dinin direğidir"* sözü ise, *hasen* bir hadistir.

TAHARETLER

NAMAZA HAZIRLIK VE NAMAZLA İLGİLİ HUSUSLAR

Taharet konusu yedi kısımda incelenecektir:

1. Taharet: Manası, önemi temizleyici nesnelerin çeşitleri, suların türleri, artık suların ve kuyuların hükümleri, bizzat tahir (temiz) olan şeylerin türleri;

2. Necaset: Türleri, mazur görülebilecek miktar, necasetten temizlenme şekli, kullanılmış suyun hükmü;

3. İstinca: Manası, hükmü, yolları, def-i hacet âdâbı;

4. Abdest ve abdestle ilgili hususlar:

a) Abdest: Farzları, şartları, sünnetleri, abdesti bozan şeyler, mazeretli kişinin abdesti,

b) Misvâk: Tarifi, hükmü, kullanış şekli ve faydaları,

c) Mest üzerine mesh: Manası, meşruiyyeti, keyfiyeti şartları, mesh müddeti, meshi iptal eden şeyler, sarık üzerine, çorap üzerine, sargı üzerine mesh etmenin hükümleri;

5. Gusül: Özellikleri, icap ettiren şeyler, farzları, sünnetleri, mekruhları, cünüp kimseye haram olan şeyler, sünnet olan gusül, mescitlerin ve hamamların hükümleri;

6. Teyemmüm: Tarifi, meşruiyyeti, şekli, sebepleri, farzları, keyfiyeti, şartları, sünnetleri, mekruhları, teyemmümü bozan şeyler, su ve toprak bulamayan kişinin durumu;

7. Hayız, nifas, istihaza:

a) Hayzın tarifi ve müddeti,

b) Nifasın tarifi ve müddeti,

c) Hayız ve nifasla ilgili hükümler, hayızlı ve nifaslı kadının yapması haram olan şeyler,

d) İstihaza ve hükümleri.

TAHARETLER

Fakihler, taharet konusunu namazdan önce ele alırlar. Zira taharet, namazın anahtarıdır ve sıhhati için gerekli bir şarttır. Şart, meşrut'dan önce gelir. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Namazın anahtarı temizlik (abdest), başlangıcı tekbir, bitişi de selâmdır."* (1); *"Temizlik imanın yarısıdır."* (2)

Taharet konusu şu başlıklar altında incelenecektir:

1. Taharetin manası ve önemi,
2. Taharetin vacip oluşunun şartları,
3. Temizleyici nesnelerin çeşitleri,
4. Suların türleri,
5. Artık su ve kuyuların hükmü,
6. Bizzat temiz olan nesnelerin çeşitleri.

TAHARETİN MANASI VE ÖNEMİ

Manası: Lügat manası "kir, sidik v.b. gibi zahirî; ayıp ve masiyetler gibi manevî pisliklerden temizlenme ve kurtulma"dır. *Tathir* ise temizleme, temizliğin bir yerde ispatı, manasına gelir.

Şer'î manası necasetten temizlenme demektir. Bu necaset ya hakikaten olur (habes) ya hükmen olur (hades) (3).

Habes, şer'an pis sayılan şeyin kendisidir. *Hades,* organlardan çıkan ve tahareti gideren şer'î bir vasıftır.

---

1 - Hadis, *sahih-hasen*dir. Ebu Davud, Tirmizî ve İbni Mace, Ali b. Ebu Talib (r.a.)'ten rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 307.

2 - *Sahih* bir hadistir. Müslim rivayet etmiştir. Temizlikten murad, fiildir. Manası hususunda ihtilaf vardır: a) Ecri, imanın ecrinin yarısı kadardır. b) İmandan maksad namazdır. *"Allah, imanınızı (namazlarınızı) boşa çıkaracak değildir"* (Bakara, 143). Taharet, namazın sıhhati için şart olduğuna göre, yarısı gibi kabul edilmiştir. Zahir olan ise, hadisteki taharetin manevi temizlik olduğudur.

3 - *Lübâb Şerhu'l-Kitab,* I, 10; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 79.

Şafiî ulemasından Nevevî ise tahareti şöyle tarif eder: "Hadesin kaldırılması veya pisliğin (necasetin) giderilmesi yahut da ikisinin anlamında ve şeklinde olanı gidermektir." [1]. Nevevî'nin Hanefî fıkıhçıların tarifine getirdiği ilâve, teyemmüm, sünnet olan gusüller, abdestin yenilenmesi, hades ve neciste ikinci ve üçüncü yıkamalar, kulağın meshi, mazmaza ve taharetteki diğer nafilelerle, müstehaza ile sidiğini tutamayan kimsenin temizlenmesini de içine almıştır.

Malikî ve Hanbelîlerin tarifi de Hanefîlerin tarifi ile aynıdır [2]: Taharet, şer'an namaza mani olan hades veya necasetin su ile yok edilmesi veya toprakla hükmünün giderilmesidir.

Çeşitleri: Taharetin tarifinden iki çeşit olduğu anlaşılmaktadır:

a) Hadesten taharet: Bedenle ilgilidir.

b) Habesten taharet: Beden, elbise ve yerle ilgilidir.

Hadesten taharet, büyük (gusül), küçük (abdest) ve imkânsızlık hâlinde ikisine bedel olan teyemmüm olmak üzere üç bölümdür. Aynı şekilde pisliği temizleme de üç türlü olabilir: Yıkama, silme ve su serpme.

"Taharet", abdest, gusül, pisliği giderme, teyemmüm ve bunlarla ilgili konuları ihtiva eder.

Önemi: İster elbise, beden ve namaz yerini pislikten temizleme olan hakikî taharet olsun, isterse abdest organlarını yıkayıp hadesi giderme veya bütün dış organları yıkayıp cünüplüğü giderme olan hükmî taharet olsun, İslâmda taharetin büyük bir önemi vardır. Çünkü taharet, günde beş defa tekrar eden namazın daimî bir şartıdır. Namaz, Allah'ın huzurunda durmaktır; taharetle edası da Allah'a tazimdir. Her ne kadar hades ve cünüplük, görünen pislik değillerse de ilgili organları kirleten manevî bir pisliktirler. Bu pisliğin varlığı tazimi bozar, temizlik ilkesine ters düşer. Taharetle ruh ve ceset beraber arınır.

İslâmın, Müslümanı maddî ve manevî yönlerden daima temiz tutmaktaki özeni, temizlik ve saflığa verdiği önemi gösteren en sağlam delildir. İslâmın zinet ve temizlikte, umumî ve hususî sağlığı korumada, bulaşıcı hastalıkların yayılmasından korumada en güzel örnek olduğunu gösterir. Çünkü mikroplara açık olan dış organların her gün yıkanması, her cünüplüğün arkasından da vücudun temizlenmesi, insanın her hangi bir kirlenmeden korunmasını sağlar. Temizliğin, bulaşıcı hastalıklardan korunmada en faydalı yol olduğu tıbben de sabittir. Hastalıktan korunma tedaviden daha faydalıdır. Allah tealâ temizlenenleri şöyle övmektedir: *"Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever."* (Bakara, 222) Kuba Mescidi halkını da şöyle övmüştür: *"Orada temizlenmeyi seven insanlar vardır.*

1 - *el-Mecmû* I, 124; *Muğni'l-Muhtâc,* 1/16.
2 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 25; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 30; *el-Muğnî,* I, 6.

Allah temizlenmek isteyenleri sever." (Tevbe, 108)

Müslüman, insanlar arasında iç ve dış temizliği ile seçkin, örnek ve belirgin bir vasfa sahib olmalıdır.

Resulullah (a.s.) ashabından bir gruba şöyle buyurdu: *"Siz kardeşlerinize gideceksiniz; bineklerinizi düzeltin, elbiselerinizi düzeltin ki, insanlar arasında bir ben gibi (belirgin) olabiliseniz. Allah çirkini ve çirkinliği istemez."* [1].

TAHARETİN VACİP OLUŞUNUN ŞARTLARI

Beden, elbise ve eşyaya bulaşan pisliği temizlemek vaciptir. Allah tealâ buyuruyor ki: *"Elbiseni temiz tut."* (Müddesir, 4) *"Evimi ziyaret edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için temiz tutun diye, İbrahim ve İsmail'e ahd verdik."* (Bakara, 125) Elbise ve yerin temizliği gerektiğine göre bedenin temizlenmesi öncelikle gerekir. Bu, namaz kılan için daha gereklidir.

Kendisine namaz vacip olana taharet de vaciptir. Bunun için on şart vardır[2]:

1- İslâm. Kişiye İslâm davetinin ulaşması da kâfidir, denmiştir. Birinciye göre, kâfire vacip olmaz. İkinciye göre ise gerekir. Bu mesele, fıkıh usulündeki "Kâfirler şeriatın furû'una muhatap mıdır, değil midir?" meselesine dayanıyor. Çoğunluğa göre kâfirler, fer'î ibadetlere de muhataptır. Yani, ahirette imanı terke ilâve olarak, bu furû'dan da sorulacaklardır. İki türlü cezaya müstahaktırlar: a) İman etmemenin cezası, b) Dinin fer'iyatını terketmenin cezası. Hanefîlere göre ise kâfirler şeriatın furû'una muhatap değildirler. Ahirette tek bir ceza göreceklerdir, o da iman etmemelerinden ötürüdür. Her iki görüşe göre de dünyadaki hükümler açısından, bu görüş farkından doğan bir netice yoktur. Kâfirler, kâfir kaldıkları sürece yapacakları ibadetlerin edası sahih değildir. Müslüman olunca da yapmadıklarını kaza etmeleri istenmez.

Buna göre, icma ile, kâfirin namazı sahih değildir. Mürtedin, tekrar Müslüman oluncaya kadar geçen namazlarını, cumhura göre, kaza etmesi gerekmez. Şafiîlere göre ise kaza etmelidir.

2- Akıl. Deli ve baygın olana taharet vacip olmaz. Ancak aynı vakit içinde sağlıklarına kavuşurlarsa gerekir. Sarhoştan ise taharet yükümlülüğü düşmez.

3- Bülûğ. Beş alâmeti vardır: İhtilâm, tüylerin bitmesi, hayız, hamilelik ve yaş haddine varma. Bu yaş haddi on beştir. On yedi de denmiştir. Ebu Hanife ise on sekiz demiştir. Çocuğa taharet vacip olmaz. Bununla birlikte yedisinde iken emredilir, on yaşında iken de tahareti terkederse dövülebilir. Çocuk namaz kıldıktan sonra

---

1 - *Müsned*inde Ahmed, Ebu Dâvud, Hâkim ve Beyhakî, Sehl b. Hanzeliye'den rivayet etti, *Sahih* bir hadistir.

2 - *Kavanîn el-Fıkhiyye, 19 vd.*

aynı vakit içinde veya namaz esnasında bülûğa erse Malikîlere göre namazı iade etmesi gerekir. Şafiîlere göre ise gerekmez.

4- Hayız ve nifas kanının kesilmesi.

5- Vaktin girmesi.

6- Uyku hâlinde olmaması.

7- Unutmuş olmaması.

8- Zorlama altında olmaması.

9- Su veya temiz toprağın bulunması. Su veya toprak bulamayan kişi hakkında ise iki görüş vardır. İlkine göre namazı kılar ve sonra kaza eder. Bu görüşte olanların bir kısmına göre ise kazasına lüzum yoktur. İkinci görüşte olanlara göre ise namaz kılmaz, sonradan kaza eder. Bu meseleyi yerinde ayrıntılı olarak ele alacağız.

10- Taharet yapmaya muktedir olması.

TEMİZLEYİCİ ÇEŞİTLERİ *(MUTAHHİRÂT)*

Üzerinde icma edilen kesin bir delille sabit olmuştur ki, taharet şer'an vaciptir ve farz olan taharet, cünüplük, hayız ve nifastan dolayı su ile gusletmek ve abdest almak suyun yokluğu veya kullanma güçlüğü hâlinde ise teyemmüm etmek ve necaseti gidermektir.

Fakihler temiz veya mutlak manada su ile temizlik yapılabileceğinde ittifak etmişlerdir. Mutlak su, *müstamel su* (kullanılmış su) gibi bir vasıfla sınırlanmamış veya "gül suyu" gibi başka bir şeye izafe edilmemiş sudur. Allah tealâ *"Gökten tertemiz su indirmişizdir."* (Furkan, 48) *"Sizi temizlemek için gökten su indirmiştir.'* (Enfâl, 8) buyurur. Fakihler istinca esnasında yaprak veya taşla silinerek temizlenmenin, yani ön ve arkadan çıkan büyük-küçük pisliğin -çıkan çok olmadıkça- yaprak veya taşla silinerek temizlenmesinin caiz olduğuna, toprakla hükmî temizliğin meşruluğuna ve sirkeye çevrilen içkinin temiz olduğuna da ittifakla hüküm vermişlerdir.

Diğer temizleyicilerde ise görüşler farklıdır:

Hanefî Mezhebi [1]:

Necaset, şunlarla giderilir:

1- Müstamel (kullanılmış) de olsa mutlak su. Bununla hakikî ve hükmî taharet (hades ve cünüplükten temizlenme) hasıl olur. Yağmur, nehir, deniz, kuyu, pınar suları ile sel sularının toplandığı göletler gibi. Çünkü Allah tealâ suyu "tahûr" (te-

1 - *el-Bedaî,* I, 83-87; *Fethu'l-Kadîr,* I, 133-138; *ed-Dürru'l-Muhtâr,* I, 284-302; *Tebyînu'l-Hakaik,* I 69 vd., *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb,* I, 24 vd.; *Merâkı'l-Felâh,* 27-28.

miz) diye isimlendirınniştir (Furkân, 48). Peygamber (a.s.) de: *"Su tahûrdur. Onu, rengini, tadını veya kokusunu değiştirmesi dışında hiç bir şey kirletmez"* buyurur[1]. *Tahûr:* Kendisi temiz olduğu gibi başkasını da temizleyendir.

2- Temiz Sıvılar: Sıkılarak elde edilen veya necaseti giderebilenler. Hanefîler ve diğerlerinin ittifakı ile hükmî taharet (abdest ve gusül) bu sıvılarla hasıl olmaz. Çünkü hükmî taharet Kur'an nassı ile suya tahsis edilmiştir. Suyun bulunması ve kullanılması insanlar için daha kolaydır. Ancak hakikî taharet (elbise ve bedenden necasetin giderilmesi) Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre bu sıvılarla olabilir. Müftabih olan görüş (fetvada tercih edilen görüş), budur. Gül ve çiçek suyu, sirke, ağaç suyu ve nar gibi meyva suları, bakla suyu (soğuduğunda katılaşacak kadar suyla pişmiş hâli kastedilmektedir. Pişirilmeden su değişirse onunla abdest caizdir) ve diğer sıkma ile elde edilen sular bunlardandır. Ve tükürük... kusmuk ile kirlenen parmak ve meme, çocuğuna emzirme yoluyla üç defa yalanırsa temiz olur.

İçki içenin ağzı, tükürüğü ve yudumlamasını tekrar etmekle temizlenir.

Bal, eritilmiş sade yağ, zeytin yağı, yağı alınmış da olsa süt, et suyu vb. gibi sıkılmayan cinsten şeyler ile necaseti gidermek imkanı olmadığı için temizlik olmaz. Çünkü necaseti gidermek temizleyici ile beraber necasetin parçalarının az az çıkması ile olabilir. Bu da ancak sıkma suretiyle çıkabilenlerle olur. Onlar da yoğun olmayıp necasetin içine nüfuz edebilen ve sıkılınca da onu çıkaran sulardır.

Muhammed, Züfer ve Hanefîlerin dışındakiler bu sıvılarla necasetin giderilebileceğini kabul etmezler[2]. Suyun temizliği şer'an bellidir. Şeriatta, sadece suya temizleme hakkında açık bir kabul vardır; diğerleri ona ilâve edilemez.

Kendisine temiz bir şey karışan ve vasıflarından biri değişmiş olan su ile temizlik caizdir[3]: Akıcılığını ve yumuşaklığını koruduğu sürece sel suyu ve damlaların, sabun ve zaferanın karıştığı su gibi. Çünkü hâlâ su ismi ve özelliğini taşımaktadır. Suya karışan toprak, yaprak, ağaç gibi şeylerden korunmak mümkün değildir. Eğer su, toprak sabun ve damlalarla kirlenmiş, zaferan boya vermişse onunla temizlik caiz olmaz.

3- Sürtme: Necaset bulaşan şeyi kuvvetlice yere sürterek, necasetin kendisini veya eserini giderme şeklidir. Elle veya odunla yapılan kazıma da böyledir. "Cirmi" olan bir necasetin bulaştığı mest ve nalinler böyle temizlenir. Necasetin yaş veya kuru olması aynıdır. "Cirm", idrar, hayvan tersi, kan, meni, sidik, toprağa karışmış içki gibi kuruduktan sonra da görülen şeylere denir. En sahih görüşe göre cirm,

---

1 - Hadis bu lafızla *garib*tir. İbni Mace, Ebu Ümâme'den: *"Su tahurdur; kokusuna, tad ve rengine galip derecede olmadıkça bir şey onu kirletmez"* lafzıyla rivayet eder. O da zayıf bir hadistir *Nasbur'r-Raye*, I, 94.

2 - *el-Kavanîna'l-Fıkhiyye*, 35; *Bidayetü'l-Müctehîd*, I, 80; *el-Muğnî*, I, 11; *Muğni'l-Muhtâc*, I,17.

3 - İki veya üç vasfı değişmiş olan su ile abdest alınmaz. Lakin sahih olan, bütün vasıfları değişse de abdest alınanın caiz olduğudur.

yaş olan necasetleri de içine alır. Umumî zorluğa ve aşağıdaki hadisin mutlak manasına binaen fetva da bu görüşe göre verilmektedir: *"Sizden biriniz mescide geldiğinde, nalinlerini çevirip baksın. Eğer bir pislik görürse yere sürtüp temizlesin, sonra da onlarla namaz kılsın."* (1)

Necasetin cirmi yoksa kuruduktan sonra da olsa üç defa su ile yıkanması vaciptir. Her defasında damlalar kesilinceye kadar bırakılır. Meste bulaşan necasetin ıslaklığı gidene kadar beklenir, kupkuru olması şart değildir.

Ulemanın çoğuna göre nalin sürtme ile ancak kuru iken temizlenir; yaşsa temizlenmez. Aişe (r.a.) Resulullah (a.s.)'ın elbisesindeki meniyi kuru ise ovalıyor, yaşsa yıkıyordu (2).

İmam Şafiî ve Muhammed, nalin gerek yaş gerek kuru, sürtme ile temizlenmez, dediler. Çünkü necaset meste, elbise ve bedene sızdığı gibi, sızmıştır. Hanbelîler de az bir necasetin sürtme ile giderilebileceğini, fazla olursa yıkanması gerektiğini söylediler(3).

4- Necasetin eserlerini giderecek bir silme: Bu yolla gözenekleri olmayan parlak, sert ve cilâlı şeyler temizlenir. Kılıç, ayna, cam, yağlı kaplar, tırnak, kemik, porselen, nakışlı olmayan gümüş levhalar vb. Bunların içine necaset sızmaz. Dışında kalanı da silme ile gider. Resulullah (a.s.) ashabının kılıçla kâfirleri öldürüp, kılıçlarını sildikten sonra onlarla namaz kıldıkları sabittir.

Buna göre hacamat yerinin üç defa temiz ve ıslak bezle silinmesi yeterlidir. Kılıç, nalin ve mest gibi yıkanmayla bozulabilecek şeylerdeki necasetin silerek temizlenmesi konusunda Malikîlerin görüşü de Hanefîlerinki gibidir(4).

5- Güneş veya hava ile kuruma ve necasetin eserinin kaybolması: Toprak ve onda sabitleşmiş ağaç, ot ve çini gibi şeyler, üzerinde namaz kılmak için güneş altında veya rüzgarla temizliğe kavuşur. Fakat teyemmüm için kullanılmazlar. Ancak halı, hasır, elbise, insan vücudu ve taşınması mümkün olan her şey bunun dışındadır. Onlar yıkanmadan temiz olmazlar. Toprağın kuruma ile temizlenmesi *"Toprağın temizliği kurumasıdır."* (5) kaidesine ve İbni Ömer *"Resulullah (a.s.) zamanında mescitte geceliyordum. Genç ve bekardım. Köpekler mescide işer, girip çı-*

---

1 - Ahmed, Ebu Dâvud, Hâkim ve İbni Hibban, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etti. *Mürsel* olup olmadığı ihtilaflıdır. Ebu Hatim *İlel*'inde *mevsul* diyenleri tercih etmiştir *Neylü'l-Evtar,* I, 44.

2 - Darekutnî ve Bezzar *Müsned*inde Aişe (r.a.)'dan rivayet etmiştir. Abdullah b. Zübeyr'den başka ona isnatla rivayet eden yoktur. Diğerleri, *mürsel* olarak rivayet ettiler. Resulullah (a.s.)'in Aişe'ye: *"Yaş ise yıka, kuru ise ovala"* şeklindeki sözü ise *garib*tir. Bilinmeyen bir hadistir *Nasbu'r-Raye,* I, 209.

3 - *Neylü'l-Evtar,* I, 44; *Kavanin el-Fıkhiyye,* 34; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 218, *el-Muğnî,* 2, 83.

4 - el-Kavanin el-Fıkhiyye, 34-35.

5 -Hadis *merfu* değildir. Hanefîler bununla amel etmişlerdir. Ebu Cafer Muhammed el-Bakır'dan rivayet edilir. Kuruma ile kasıt temizliğidir. (Hut el- Beyrutî *Esna'l-Metalib,* 112).

karlardı. Bunları yıkamazlardı."[1] sözüne dayanır.

Bu konuda namaz ile teyemmümün ayrılmasındaki sebep şudur: Namazın sıhhati için aranan temizliktir, teyemmümün sıhhati için ise temizleyici olması gerekir; kurumayla sadece temizlik sağlanır, temizleyicilik değil. Temiz olma, temizleyici olmayı da gerektirmez. Abdestte suyun temizleyiciliği istendiği gibi teyemmümde de toprağın temizleyiciliği aranmaktadır.

Hanefîlerin dışındakilere göre toprak kuruma ile temizlenmez; necaset bulaşması hâlinde muhakkak su ile temizlenmelidir. Hamam kurnası, duvarlar ve tuvaletler vb. yerler ve şeyler bol su ile veya yağmur vb.'nin necaset giderilinceye kadar oraya dökülmesi ile temizlenebilir. Mescide işeyen bedevî hadisinde de böyledir. Temizlenmesi için Peygamber (a.s.) büyük bir kova suyun dökülmesini emretmişti.[2]

6- Pis ve temiz yere değen uzun elbise yürümenin tekrarı ile temizlik kazanır. Ümmü Seleme hadisi buna delildir: *"Dedi ki: "Ben eteğimi uzun tutan bir kadınım, pis yerlerde yürüyorum." Resulullah (a.s.) ona: "Sonradan değen yerler onu temizler." dedi* [3]

Malikîler ve Hanbelîler bu konuda Hanefîlerle aynı fikirdedirler. Şafiî ise kuru yerde görünen necaset hakkında bu görüştedir. Hanbelîler de necasetin az olması kaydını koymuşlardır. Necaset çoksa yıkanmalıdır, demişlerdir[4].

7- Ovma: Bu yolla elbiseye değip kuruyan insan menisi temizlenir. Yıkadıktan sonra lekesinin kalmasında bir sakınca olmadığı gibi, ovmadan sonraki izde de bir zarar yoktur. Erkeklik organının ucu su ile temizlenmiş hâlde iken, meninin değdiği yer ovma ile temizlenebilir. (Yaprak veya taşla temizlenmiş olmamalı, zira taş ve benzerleri, organın başındaki yayılmış sidiği gidermez. Sidik yayılmamış, dıştan da meni değişmemişse ona, içerdeyken sidiğe değerek çıkması zarar vermez.) Erkek menisi ile kadın menisi arasında fark yoktur. Meni yaş ise veya insandan başka bir mahlûkun menisi ise ya da insan yaprak vb. ile silmişse ovma ile temizlenmez; sünnette varit olan Aişe (r.a.)'nin Resulullah (a.s.)'ın elbisesinden meniyi yıkadığı şeklindeki hadisle amel edilerek, yıkanması gerekir [5]. Darekutnî'nin Aişe (r.a.)'den rivayeti şöyledir: *"Kuru ise, Resulullah (a.s.)'ın elbisesinden meniyi ovu-*

---

1 - Ebu Davud'un rivayeti *Mealimu's-Sünen*, I, 117.

2 - Müslim hariç Kütüb-i Sitte sahipleri ve Ahmed, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir: *"Bir A'rabî (bedevi) kalktı ve mescide işedi. İnsanlar hırpalamak için ona doğru kalktılar. Peygamber (a.s.): "Onu bırakın, sidiğinin üzerine de büyük bir kova su dökün. Siz kolaylaştırmak için gönderildiniz, zorlaştırmak için değil buyurdu" Neylü'l-Evtâr*, I, 41.

3 - Ebu Davud rivayet etmiştir.

4 - *Mealimu's-Sünen*, I, 118; *el-Kavânînü'l- Fıkhiyye*, 35; *Keşşafu'l-Kına'*, I, 218.

5 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. İbni Cevzi diyor ki: "Bu hadiste hüccet yoktur, çünkü yıkaması necaset için değil, kiri gidermek içindi." *Nasbu'r-Râye*, I, 209-210.

yor, yaşsa yıkıyordum." (1)

Bu durumda, sürtme ve ovmayı bir sayabiliriz (2).

Meninin necisliği hükmü hakkında Malikîler de Hanefîler gibidir. Şafiîler ve Hanbelîler ise Darekutnî'nin Aişe (r.a.)'den rivayet ettiği hadisle amel ederek, insanın menisi temizdir, derler. İbni Abbas diyor ki: *"Izhır (kokulu bir ot) veya bir bez parçası ile onu üzerinden sil. O, sümük ve tükürük gibidir."* (3)

İhtilâf iki sebepten doğuyor:

a) Aişe hadisinde bir defasında yıkıyor, bir defasında ovuyor.

b) Meninin vücuttan çıkan hem pis şeylere hem de temiz şeylere -süt vb.- benziyor.

8- Pamuğu atma (halc etme): Bu yolla da pamuk temizlenir. Pamuktaki necaset az ise ve eseri kalmamışsa atma onu temizler.

9- Pislenen bölümü atma. Donmuş yağ, pekmez vb. bu yolla temizlenir. Delil de Resulullah (a.s.)'ın hanımı Meymure (r.a.)'nin hadisidir: *"Bir fare yağa düştü ve içinde öldü. Peygamber (a.s.)'e soruldu: "Onu ve etrafını atın, yağı da yiyin."* buyurdu (4).

Bunda ittifak vardır: Yağ donmuşsa pislik ve etrafı atılır. Eğer necaset, zeytinyağı gibi sıvı bir şeye düşmüşse cumhura göre temizlenmez, bir daha temizliği kabil olmaz (5). Hanefîlere göre ise kendisinin üç katı kadar su dökülerek temizlenir. Veya delik bir kaba konur ve üzerine su dökülür. Yağ üstte kalır veya üste çekilir; suyun gitmesi için de delik açılır. Kazıma da bunun gibidir.

Katı maddeler, necaseti içine sızdırmadığı sürece temizlenebilir. Katı madde bir kap ise üzerine su dökülerek temizlenir; suyla doldurulur ve su ile çalkalanır. Et, buğday, tavuk gibi pişirilenlerden ise, çiğken yıkanarak temizlenir. Pislendikten sonra, pisliği ile beraber ateşte kaynatılmışsa, pislik içine geçeceği için artık temizlenemez. Buna göre hayvan başları ve işkembe eti, yıkanıp temizlenmeden kaynatılacak olursa bir daha temizlenemez. Tavuk da karnı yarılmadan, tüyleri kolay yolunsun diye kaynatılırsa asla temizlenemez.

Malîkiler ve Hanbelîler, necasetle pişen etin temizlenmiyeceğinde Hanefîler-

---

1 - Hadis'in tahrici yukarıda geçmişti. Resulullah (a.s.) yaş ise yıkanmasını, kuru ise ovulmasını emretmişti: Hadis 'garib'tir, bilinmiyor. Beyhakî, iki hadis arasında tenakuz yoktur, diyor Nasbu'r-Raye, I, 209-210.

2 - *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 34; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 79; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 80; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I 224.

3 - Said b. Mansur ve Darekutnî, *merfu* olarak rivayet etti.

4 - Buharî'nin rivayeti. Ahmed ve Nesai, "donmuş yağa" diye ilave eder *Sübülü's-Selâm*, III, 8.

5 - *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 35; *el-Muğnî*, I, 37; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 59.

le aynı görüştedirler. Malikîler şunu da ilâve ederler: Necisle kaynatılan yumurta, necisle salamura edilmiş zeytin ve iç kısımlarına necaset sızmış çömlek temizlenmez. Ancak Malikîlere göre necaset, pişmiş ete piştikten sonra bulaşıp üzerinde çok beklememişse kirlenen yer yıkanarak temizlenebilir.

Şafiîlere göre de necaseti emen katı nesneler temizlenebilir. Bir et, pis bir şeyde pişirilse, buğday necaseti emse, bıçağa necasetle su verilse, üzerine su dökmekle temizlenir. Ancak katı bir necasetle yoğrulmuş çiğ tuğla temizlenmez.

10- Necaset bulaşmış kısmın temiz olan kısmından ayrılması yoluyla müteneccisin taksimi: Buğday ve arpa necis olduğunda mislî bir ayırım yapılır ve ortaklar ya da müşteriler arasında taksim edilir. Eşek harmana işese bu buğday ayrılır; bir kısmı yıkanır veya hibe edilir veya yenir ya da satılırsa, geri kalan ve çıkarılan temizdir. Necaset bulaşmış şeyi mezhebince temiz kabul eden birine onu hibe etmek de böyledir. 9. madde ve bu maddedeki hükümler hakikatte temizleyici sayılmazlar. Kolaylık bakımından temizleyici sayılmışlardır.

11- Değiştirme: Bu, necis maddenin, kendiliğinden veya bir vasıta ile değişmesidir. Geyik kanının misk olması, içkinin kendiliğinden veya bir vasıta ile sirkeleşmesi, meytenin tuzlaşması, köpeğin tuzlaya düşmesi, tezeğin yanarak kül olması, necis yağın sabun yapılması, lağım karışan çamurun kuruyup eserinin kaybolması, necasetin toprağa gömülüp zamanla eserinin kaybolması vb. Bu, Ebu Yusuf'a muhalefeten İmam Muhammed'in görüşüne göredir. Çünkü artık necaset değişip, evsaf ve manaları başkalaştıktan sonra necaset olmaktan çıkmıştır; necaset belli vasıfların ismidir, vasfın yokluğu ile o da yok olur. Mezheplerin ittifakı ile, sirkeleşen içki gibi olmuştur.

Hanefîlerin dışındakilere göre ise içki ve kabı, içkinin kendiliğinden veya gölgeden güneşe çıkarılması suretiyle sirkeleşmesi sonucu temizlenmiş olur (1). Çünkü sarhoş etme sebebi ile oluşan necasetliği gitmiştir; geriye de necaset bırakmamıştır. Malikîlere göre soğan ve yanık ekmek gibi bir katkı ile sirkeleştirilirse temizlenir, Şafiî ve Hanbelîlere göre ise temizlenmez. Çünkü içine atılan şey de ona değmekle necis olur. İçkinin dışındakiler pistir ve değişmek ile ve ateş ile temizlenmezler. Ateş de temizlemez. Necis tezeğin külü de necistir. Necis yağdan yapılan sabun da necistir. Necasetin dumanı ve tozu da necistir. Necis bir suyun başka bir maddeye değen buharı da necistir. Eşek, katır ve benzeri eti yenmeyen hayvanın tersi ile karıştırılan toprak, tuğla gibi yakılsa da necistir. Köpek tuzlaya düşüp tuz olsa, sabunluğa düşüp sabun olsa, necistir. Ancak Malikîler, meşhur ve mutemet olan görüşe göre, necisin kül ve dumanını istisna ederek, bunların temiz olduğunu söylediler.

---

1 - *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 34; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 461; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 46; *eş-Şerhu'l-Kebî* I, 57; *el-Münteka ale'l-Muvatta*, III, 153; *Muğni'l-Muhtac*, I, 81; *el-Muğnî*, VIII, 319; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 214; *el-Mühezzeb*, I, 48

Hanbelîler, içkinin bir yerden başka bir yere nakledilerek temizlenmesini, sirkeleştirme kastı olmamakla sınırlamışlardır. Sirkeleştirilmesi kastedilerek nakledilirse temizlenmez, çünkü sirkeleştirilmesi de haramdır, neticesi temizlik olmaz.

12- Tabaklama: İnsan ve domuz derileri ile küçük yılan ve fare gibi derisi tabaklanamıyacakların dışında necis veya ölü hayvanların derileri tabaklanma ile temiz olur. Resulullah (a.s.): *"Hangi deri tabaklanırsa temiz olur,"* buyurmuştur [1]. Rivayet edildiğine göre: *"Resulullah (a.s.), Tebük gazvesinde bir grup evin önünden geçiyordu. Onlardan su istedi. Bir kadın: "Ya Resulallah! Sadece ölmüş bir hayvan derisinden yapılmış bir kırbada var." dedi. Resulullah (a.s.): "Onu tabaklamamış mıydın?" dedi. "Evet, tabaklamıştım." deyince "Tabaklanması temizlenmesidir."* buyurdu [2]. Tabaklama, hayvan leşlerindeki necasetin sebebi olan rutubet ve akıcı kanı giderir; tabaklama deriyi, necaseti temizlenmiş elbise gibi yapar.

Hanefî mezhebine göre tabaklama, kokma ve bozulmayı önlüyorsa, topraklama ve güneşte tutma gibi hükmî bir tabaklama bile olsa, gaye hasıl olduğu için temizleyicidir. Tabaklama ile temizlenen, boğazlama ile de temizlenir. Tabaklama, mutemet olan görüşe göre, köpek ve filin derisini temizler. İnsan derisinin istisna edilmesi, ilahî tekrimden dolayıdır. Domuz derisinin istisnası da bizatihi necasetindendir. Fakihler, tabaklanamıyacak kadar küçük fareyi de bu istisnalara katmışlardır. Leşin üzerindeki kıl vb. şeyler temizdir. Yılan gömleği de temizdir.

Tabaklama Şafiîlerde de temizleyicidir [3]. Ölümle beraber her necis derinin zahiri -meşhur olan görüşte batını da-, eti yenmeyenlerden de olsa, geçen iki hadis ve dip nottaki İbni Abbas hadisine binaen temiz olur. Ancak tabaklamanın, kazıyıcı bir aletle olması şarttır. Derideki fazlalıklar (ıslaklık ve rutubet gibi bozulmasına sebep olan şeyler) onları giderecek sert bir aletle kazınmalıdır; bu alet ister temiz olsun isterse pis. Güneşle, toprakla, dondurma ve tuzlama gibi fazlalıkları gidermeyen tabaklama usulleri ile deri kurusa ve kokusu kaybolsa da temizleme olmaz, çünkü fazlalıklar giderilmemiş, dondurulmuştur. Öyle ki, suya konsa kokusu çıkacaktır.

---

1 - Neseî, Tirmizî ve İbni Mace, İbni Abbas'dan; Darekutnî ise İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Hasen* bir hadistir. Müslim'de: *"Deri tabaklandımı temiz olur."* lafzıyla rivâyet edilmiştir. *Nasbu'r-Raye*, I, 115.

2 - Ebu Dâvud ve Neseî, Seleme b. el-Muhabbık'tan İbni Hubban *Sahih*'inde, Ahmed *Müsned*'inde ve Tirmizi *Sünen*'inde rivayet etti. Bunlar hadisi ravi, Cevn b. Katade ile illetlendirdiler. *Nasbu'r-Raye*, I, 117. İbni Abbas'tan: *"Dedi ki: "Meymune'nin azadlılarından birine bir koyun sadaka edildi ve öldü. Onunla Resulullah (a.s.)'a gitti. "Derisini alıp tabaklıyarak yararlansan a!" buyurdu. "O meytedir (ölüdür)" dediler. "Ancak yenmesi haramdır buyurdu"* (İbni Mace'nin dışında *cemaatin* rivayeti). (Hadis ıstılahında *cemaat*, İmam Ahmed ile Kütüb-i sitte sahiplerini ifade eder. Yayıncı.)

3 - *Muğni'l-Muhtac, I, 82;* el-Mühezzeb, I, 48.

Yine Şafiîlere göre köpek ve domuz derisi ile onlardan birinden veya onlardan biri ve temiz bir hayvan birleşiminden doğanın derisi tabaklama ile temizlenmez. Nitekim tabaklama ile ölü hayvanın üzerindeki kıl vb. şeyler de temiz olmaz. Şu kadar var ki, temizlemedeki zorluktan dolayı azına müsamaha edilir.

Malikîler ve meşhur olan görüşlerine göre Hanbelîler, necis olanın derisi tabaklama ile temiz olmaz, derler. Delil, Abdullah b. Ukeym'in hadisidir. *"Dedi ki: "Resulullah (a.s.) vefatından bir ay önce bize leşin deri ve sinirinden yararlanmayın, diye mektup yazdı."* [1] Bu, önceki hadisleri neshetmiştir. Çünkü Resulullah (a.s.)'ın ömrünün sonunda söylenmiştir, lafzı da ruhsatın daha önce verildiğini ve yasaklamanın daha sonra olduğunu göstermektedir. Malikîlerden Derdîr diyor ki: "Resulullah (a.s.) dan gelen: *"Tabaklanan her hangi bir deri temizdir"* şeklindeki hadisler lügat manası ile temizliğe hamledilmiştir, mezhebin meşhur görüşüne göre ıstılah manasına değildir. Böylece, üzerinde namaz da caiz olmaz."

Malikîlerde tabaklanmış derinin necaseti hakkında meşhur olan şudur: Tabaklandıktan sonra sıvı işlerde değil kuru işlerde kullanılması caizdir. Namaz dışında giyilmesi, mescit dışında üzerine oturulması caizdir. Fakat donmuş yağ, bal, zeytinyağı ve diğer yağlar, gül suyu gibi mutlak su dışındaki sular, kurumadan önceki yaş ekmek ve peynirin tabaklanmış deriden yapılmış kaplara konulması ise caiz değildir. Bu gibi şeylere konursa necis olur. Domuz derisi ise bunların dışındadır; tabaklansın veya tabaklanmasın, kuru ve sıvıda kullanılması mutlak olarak caiz değildir. İnsanın şeref ve yüceliğinden ötürü derisi de kullanılmaz. Hayvan yünü vb. ise Malikîlere göre ölümle necis olmaz.

Hanbelîlerin, tabaklanmış necis deriden yararlanma hususunda dayandıkları iki rivayet vardır:

a) Yukarıda geçen İbni Ukeym hadisine ve Buharî'nin *Tarih*'indeki: *"Ölüden hiç bir şeyde yararlanmayın"* hadise binaen caiz değildir.

b) Ondan yararlanma caizdir. Racih görüş de budur. Resulullah (a.s.)'ın *"Derisini alıp tabaklasanıza"* hadisi ve ashabın (r.a.) Fürs diyarını (İran) fethettiklerinde onların kandilleri, silahları ve kestikleri hayvanlardan yararlanmaları bu konuda delildir. Bu, zaruret bulunmayan bir yararlanmaydı. Köpekle avlanmaya, katır ve eşeğe binmeye benzetilmiştir. Ölünün yünü, kılı ve kuş tüyleri Hanbelîlere göre temizdir.

Netice olarak, sirkeleştirme ve tabaklamanın değişme veya özün başkalaşmasına dahil olduğunu da kaydedelim.

---

1 - Ahmed ve dört *Sünen* sahibi rivayet etmiştir. Şafiî, Beyhakî ve İbni Hibban da rivayet etti. Tirmizi, *hasen* hadistir demiştir. Darekutnî'nin rivayeti ise şöyle: *Resulullah (a.s.) Cüheyne'ye şöyle yazdı: "Ben size ölü derisinde ruhsat vermiştim. Bu mektubum size geldikten sonra, ölünün deri ve sinirlerinden istifade etmeyin." Neylü'l-Evtar,* I, 64.

13- Şer'î hayvan kesimi: Müslüman veya ehl-i kitabın (Yahudi veHristiyan), eti yenmeyen de olsa, bir hayvanı kesmesidir. Hanefîlerde fetva verilen en sahih görüşe göre, eti yenmeyen bir hayvanın derisi boğazlama ile temiz olur, et ve yağı olmaz. Derisi tabaklama ile temiz olan her hayvanın derisi boğazlama ile de temiz olur fetvaya esas olan görüş de budur. Resulullah (a.s.): *"Derinin tabaklanması, boğazlanmasıdır."* buyurarak, boğazlamayı tabaklamaya ilhak etmiştir. Deri, tabaklama ile temiz olduğuna göre, boğazlama ile de temiz olur. Çünkü boğazlama, akan kanın ve pis suların giderilmesinde tabaklama gibidir. Boğazlama, tabaklama gibi temizlik ifade eder; insan ve domuz derisi hariç.

Mecusînin kesimi ise şer'î değildir; -boğazlamaya ehil olmadığından- temiz sayılmaz. Tabaklama ile temizlenmesi gerekir. İçinde kan dolaşımı olmayan organlar ölümle necis olmaz: Kıl, koparılmış kuş tüyü, boynuz, ayak ve kemik yağlı olmadığı sürece temizdir. Sahih olan görüşte sinir necistir. Misk kabı, misk gibi temizdir.

Eti yenen hayvanların ise, mezheplerin ittifakı ile, boğazlamayla beraber akan kanı hariç bütün bölümleri temiz olur.

Meşhur olan görüşlerinde Malikîler şöyle derler [1]: Yırtıcılar gibi yenmeyenler boğazlanırsa eti, yağı ve derisi temiz olur; insan ve domuz hariç. İnsan haramlığından ve tekrimden dolayı, domuz ise bizatihî necis olduğu için. Savî ve Derdîr diyor ki: Mezhepte meşhur olan görüşe göre, boğazlama, eşek, katır, at, köpek ve domuzun yenmesindeki haramlığı kaldırmaz. Yırtıcı hayvan ve kuşlar kesme ile temiz olur.

Şafiîler ve Hanbelîlerin görüşü[2]: Boğazlamanın yenmiyen hayvana bir tesiri olmaz, Çünkü asıl olan, boğazlamanın etin mübahlığına tesiridir. Deri ise ete tabidir. Boğazlama, Mecusînin boğazlaması veya gayri şer'î boğazlama gibi ete tesir etmiyorsa diğerlerine de etmez. Boğazlama, tabaklamaya kıyas edilemez; tabaklama, pislik ve rutubetin hepsini giderir, daha sonra değişmeden kalabilecek bir kıvama getirir deriyi. Boğazlama ile bu hasıl olmaz. Benim meylettiğim görüş de budur. Çünkü taabbudî ibadetlerde kıyas makbul bir iş değildir.

14- Ateş bazı yerlerde temizleyicidir. Ateşle necaset değişiyor veya eseri kayboluyorsa toprak kabın yakılması, tezeğin küle dönüşmesi ve koyunun kafasındaki kan yerinin yakılması gibi, temizlik hasıl olur. Bu hükmün bir benzeri de yağ veya etin üç defa kaynaması gibi, ateşte kaynamadır. İbni Abidin diyor ki: "Her ateşe giren temizlenir zannetme. Bazı insanlardan duyduğumdan bu anlaşılıyor. Bilakis murad, necasetin ateşle değişmesi ya da onunla eserinin kalkmasıdır." Bundan anlaşılıyor ki, necasetin ateşte yakılması ile temizlik hasıl olur. Hanefîlerin dışındaki-

---

1 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 427; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 181; *Haşiyetü's-Savî ala'ş-Şerhi's-Sağîr,* I, 45.

2 - *Muğni'l-Muhtac,* I, 58; *el-Muğnî,* I, 71; *Gâyetü'l-Müntehâ,* I, 14.

lere göre ateş temizleyici değildir. Necisin külü ve dumanı da necistir. Ancak Malikîler, meşhur olan görüşlerine göre, şunu istisna ettiler: Necisin külü ateşle temiz olur. Necisin dumanı ve necaset bulaşmış yakacak da ateşle temiz olur.

15- Necis olmuş kuyunun suyunu boşaltma veya gereken kadar su çıkararak kuyuyu temizleme. Boşaltma, kuyuya düşen insan ve diğer hayvanlar çıkarıldıktan sonra gereken miktar suyu veya tamamını çıkarma işlemidir. Bu, kuyuyu temizler. Eğer kuyunun tamamının boşaltılması gerekiyorsa kuyunun bütün kaynaklarını -mümkünse- tıkamak gerekir, sonra da içindeki necis su çıkarılır. Suyun çokluğundan kaynakları kapatılamıyorsa kuyudan aşağıdaki miktarlar çekilir (1):

a) Düşen hayvan ise: Domuz gibi bizatihi necis ise bütün suyun çıkarılması gerekir. Hanefîlerdeki sahih görüşe göre köpek bizatihi necis değildir. Düşen şey bizatihi necis değilse, bakılır; insan olması hâlinde kuyu necis olmaz. Düşen, eti yenmeyen yabanî yırtıcılar ve kuşlarsa, sahih olan görüşe göre kuyu necis olur. Eşek, katır ise, su şüpheli hâle gelir.

b) Düşen, eti yenen bir hayvan ise: Böyle bir hayvan ölü olarak çıktığında su necistir. Şişmiş veya dağılmışsa kuyu suyunun tamamı çıkarılır. Şişip dağılmayanlar *Zâhiru'r-rivaye*'de üç sınıfta incelenir: Fare ve benzerlerinde, kovanın büyüklük ve küçüklüğüne göre yirmi veya otuz kova çıkarılır. Tavuk ve benzerinde kırk veya elli kova çıkarılır. İnsanda kuyunun tamamı çıkarılır. Bu, eğer insanın üzerinde hakikaten veya hükmen bir necaset olduğu yakinen biliniyorsa veya gusül ya da abdeste niyetli idiyse böyle olur. Bu konudaki delilleri de ashab (r.a.)'ın fiilidir. Bu konuda sahih bir hadis varit olmamıştır.

16- Küçük bir havuzdaki su kadar bir suyun üç defa bir taraftan girip, öbür taraftan boşalması: Bu, üç defa yıkama gibidir; kirlenen kaplar veya hamam havuzlarının temizlenmesi için uygun bir yoldur. Çünkü necasetin eserinin kaybolmasıyla akar su hükmünü alır, necisin içinde kaldığı da kesin değildir. Buna göre necaset bulaşan bir kanal veya kaba temiz su, bir tarafından etrafını doldurup öbür taraftan çıkacak şekilde dökülürse temiz olur.

17- Toprağın sürülmesi veya bellenmesi onu temizler.

18- Elbisenin veya bedenin bir tarafını yıkama: Kişi necaset mahallini unutmuşsa, yıkama o yeri araştırma olmadan da olsa tamamını yıkama yerine geçer. Hanefîlerce muhtar olan budur.

Yukarıda Hanefîlerin görüşleri zikredilirken diğer mezheplerin görüşlerine de temas edilmişti. Dolayısıyla bunlar aşağıda kısaca ele alınacaktır.

---

1 - *Tuhfetü'l-Fukahâ,* I, 101. Şam, Daru'l-Fikr baskısı (Yazarın, Prof. Müntasır el-Kettanî ile beraber yaptığı tahkik ve tahrîci).

Malikîler: Malikilere göre temizleyiciler şunlardır[1]:

1- Silme veya su serpmenin yeterli olmadığı her şeyde, temizleyici mutlak su ile yıkamalı, suyu necis şeyin üzerinden geçirmeli, necasetin kendisi ve eseri giderilmelidir. Necaset, su dışındaki başka bir sıvı ile giderilemez.

2- *Yıkama ile bozulabilecek şeylerde bez parçası ile silme*: Kılıç, nalin ve mest gibi.

3- *Necaset bulaştığından şüphe edildiğinde elbise ve hasıra su serpme*: Yıkama gibi niyetsiz serpilir. Bu, necasetten şüphe edilen yere mutlak suyu elle veya başka bir şeyle bir defa serpmedir. Necasetin nereye değdiği bilinmediği zaman su serpilir, yıkanması gerekmez, ama yıkanırsa daha iyi olur. Şüphe beden üzerinde ise, o zaman su serpme yetmez. Necasetin yeri biliniyormuş gibi yıkanması gerekir.

4- *Temiz toprak*: Teyemmüm halinde hükmî temizliği sağlar.

5- *Sürtme*: Binek hayvanlarının çokça bulunduğu yol ve yerlerdeki hayvan dışkı ve sidiklerinin mest ve nalinlere bulaşması hâlinde bunlar sürtme ile temiz olurlar. Bu, binek hayvanları dışındaki insan, köpek, kedi vb.'nin dışkılarından bulaşanlar için geçerli değildir. Mest ve nalin haricinde, elbise ve vücuda bulaşanlar için de bu ruhsat yoktur.

6- *Devamlı yürüme ile*: Uzun elbisesi ile kadın, kuru necasetin bulunduğu yerde yürür ve elbisesine toz bulaşırsa, yürümenin tekrarı ile elbisesi temiz olur. Elbisesinin uzunluğu kibirden değil, örtünme endişesinden olmalıdır. Yaş necasette ihtilâf vardır. Bu hususta temizlenme, topuklu mest giymediği zaman gerçekleşir, giyerse olmaz.

Bunun bir benzeri de ıslak bir ayakla kuru necaset üzerinde yürüyenin durumudur: Daha sonraki yürüyüşü temizleyicidir. Her ikisinde olduğu gibi namaz kılar, yıkamak gerekmez.

Necaset yoğun olmadıkça veya ortada necaset olmadıkça, yağmurdan oluşan çamur, bağışlanmıştır.

7- *Çıkarıp atma*: Katıların temizliği içindir. Donmuş bir yağa fare düşmesi gibi; o ve etrafı atılır. Sahnun diyor ki: "Düştüğü yerde uzun süre kalmışsa olmaz. Fare erimiş bir yağa düşer ve orada ölürse yağın hepsi atılır." Buna göre, necaset su dışında bir sıvıya düşerse değişsin veya değişmesin, onu necis kılar.

8- *Boşaltma*: Necis bir hayvan bir kuyuya düşer ve suyun niteliklerini değiştirirse kuyunun tamamen boşaltılması gerekir. Eğer değiştirmezse hayvanın hacmi

---

1 - *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 34-35; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 64, 78, 82; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 82; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 56.

ve kuyudaki kadar suyun çekilmesi müstehaptır. Yani hayvanın hacmi kadar su çekildikten sonra kuyunun bütün suyu çekilir.

9- Necaset mahallinin yıkanması: Elbise ve bedende necaset mahalli seçilebiliyorsa sadece orası, yoksa tamamı yıkanır.

10- Değişme: İçki kendiliğinden veya başka bir yolla sirkeleşirse temiz olur. Ölünün derisi, tabaklama ile temizlenmez. Mutemet görüşte, necisin duman ve külü temizdir.

11- Şer'i boğazlama-kesim: Bu, insan ve domuz hariç, eti yenmiyeni temizler. Derdîr'in görüşüne göre, mezhepte meşhur olan, boğazlamanın at, katır, eşek, köpek ve domuz gibi yenmesi haram olanları temizlemediğidir.

Şafiîler: Şafiîlere göre temizleyiciler şunlardır [1]:

1- Mutlak su: Gül suyu gibi ilâve bir kayıt, tazyikli su gibi bir vasıf olmadan "su" isminin verildiği sudur. Çeşitleri vardır: Gökten inen yağmur, erimiş kar suyu ve buz; yerden çıkan pınar suyu, kuyular, nehirler ve denizler. Pisliğin ve hadesin giderilmesi ve abdestin yenilemesi gibi hususlar su ile gerçekleşir.

Sütten başka gıda almayan iki yılı dolmamış erkek çocuğun sidik ve kusmuğuna su serpilir. Bu konuda sahih hadisler vardır. Bir tanesi de şu hadistir: *"Kızın sidiği yıkanır, erkeğin sidiğine de su serpilir."* [2] Şafiîler ve Hanbelîler, bu ayırımla amel ettiler. Malikîler ise erkekle kızı ayırmadılar. Su serpme, sadece şüphe edilen elbise içindir demişlerdir. Kızı erkeğe kıyas ederek, Hanefîler gibi, iki durumda da yıkamak gerektiğini söylerler [3].

2- "Temiz bir toprakla teyemmüm edin" ayetine göre, bir farz için kullanılmamış ve bir şeye karışmamış temiz toprak.

3- Tabaklama aleti: Derinin fazlalıklarını ve çürüğünü gideren bir alettir. Öyle ki, tabaklamadan sonra suya konsa deride tekrar tekrar bozulma ve çürüme olmamalı; alet selem ağacının yaprağı ve şap gibi temiz veya kuş pisliği gibi necis olsa, bununla tabaklama yapılır.

4- Sirkeleşme: İçkinin içine bir şey koymadan sirkeye dönüşmesidir. Güneşten gölgeye veya gölgeden güneşe alınarak da olabilir. Sirkeleşme sırasında -etki etmese de- başka bir katkı maddesinin bulunması veya sirkeleşmeden çıkarılmış olsa bile içine necis bir şey düşmesi hâlinde temiz olmaz.

---

1 - *Tuhfetü't-Tullab*, 4; *el-Mecmu'*, I, 188; *Muğnîl-Muhtac*, I, 17 vd., 84 vd.

2 - Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace, Ebu es-Semh'den rivayet etmiştir. Kütüb-i Sitte sahipleri ile Ahmed ise Ümmü Kürz'den Resulullah (a.s.)'ın: *"Erkek çocuğun sidiğine su serpilir, kızın sidiği yıkanır"* dediğini rivayet etmektedir. *Neylü'l-Evtar*, I, 45.

3 - *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 82; *Neylû'l-Evtâr*, I, 47; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 217 vd.

Bu dört temizleyici ile hasıl olan temizlikler şunlardır: Abdest, gusül, teyemmüm ve necasetin giderilmesi. Son madde, değişimi de ihtiva eder.

Kılıç ve benzeri parlak maddeler silme ile temizlenmez, muhakkak yıkanmalıdır. Nalin de yıkanmadan sürtme ile temiz olmaz. İki kulleye ulaşmasa da su, çoğalmakla temiz olur. Necis bir toprak, üzerine yağan çok yağmurla temiz olur.

Hanbelîler: Hanbelîlere göre temizleyiciler şunlardır [1]:

Tabaklama dışında genelde Şafiîlerdeki gibidir (tabaklama, temizleyici değildir): Su, toprak ve taşla istinca ve sirkeleşme onun benzeridir.

Necis olmuş bir toprak, üzerine bol su dökmekle temiz olur; her hangi bir miktar itibara alınmadan bolca dökülür ve necasetin kendisi kalmaz. İkisi veya birinin giderilmesi imkânsız değilse renk ve kokudan da bir eser kalmamalıdır.

Necis olmuş bir toprak güneş veya rüzgârla ya da kuruma ile temiz olmaz. Çünkü Resulullah (a.s.) bedevînin sidiğini yıkamayı emretti. Onlar yeterli olsaydı, emretmezdi.

Necaset değişim yoluyla temizlenmez: Necis bir gübre yakılıp kül olsa veya köpek tuzlaya düşse ve tuz hâline gelse temiz olmaz. Çünkü Resulullah (a.s.): *"Necaset yiyen hayvanın etini yemeyi ve sütünü içmeyi yasakladı"* [2]. Bu, necaset yediği içindi. Değişme ile temiz olsaydı onu yasaklamazdı.

Ateşle de temizlenmez. Necis bir gübrenin külü, necis yağdan yapılmış sabun, necasetin dumanı ve tozu necistir. Necis bir suyun buharından parlak veya cilâlı bir maddede oluşan damlacıklar necistir. Eşek, katır ve benzeri eti yenmeyenlerin dışkılarından oluşan tepeceğin toprağı da necistir; tuğla gibi yakılmış olsa bile. Aynı şekilde bir köpek tuzlaya düşüp tuz hâline gelse, sabunluğa düşüp sabun olsa yine necistir.

Değişme ile temizlenmeme esasından şunlar istisna edilir: İnsanın yaratıldığı meni ve kendiliğinden sirkeleşen veya sirkeleştirme kastı olmadan bir yerden başka bir yere nakledildikten sonra sirkeleşen içki. İçkinin sirkeleştirilmesi haramdır. Sirkeleştirme kastıyla nakledilerek sirkeleştirilirse temiz olmaz. Müslim'in Enes (r.a.)'ten rivayet ettiği hadis şöyledir: ***"Resulullah (a.s.)'a sirke yapılacak içki soruldu. 'Hayır' dedi"***. İçkinin kabı da kendisi gibidir. Onun temizlenmesi ile temiz olur.

Necis olmuş bir yağ yıkama ile temizlenmez; çünkü suyun bütün bölümlerine ulaşacağı muhakkak değildir. Necaset emen tahılın içi temizlenmez. Necis olmuş hamur yıkanamıyacağı için temizlenmez. Necis olmuş et, necaseti emmiş bir kap

---

1 - ***Keşşafu'l-Kınâ'***, I, 22, 213-218; ***el-Muğnî***, I, 35-39, II, 98.

2 - Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizi, İbni Ömer'den rivayet etti. Tirmizi, *hasen-garip*tir, dedi.

veya çeliğine necis bir su verilmiş bıçak da temizlenmez.

Donmuş bir yağ ve benzeri şeylerdeki necaset etrafı ile birlikte atılarak temizlenir. Ama sıvıların, içindeki necaset temizlenemez: Farenin sıvı içinde ölmesi gibi; canlı olarak çıkarsa temizdir.

Giderildiğine kanaat hasıl oluncaya kadar necaset değen yeri yıkamak gerekir. Beden, elbise veya küçük bir ev gibi, dar bir yerde necaset mahalli gizli kalıyorsa yıkanması gerekir, zan yeterli olmaz; temiz necise karışmaktadır, tamamından kaçınmak gerekli olur. Ta ki, yıkamakla temizliğe kanaat getirilmiş olsun. Necasetin bulunduğu kesin olduğuna göre, giderilmesi de kesin bir temizlikle mümkündür. Geniş bir alan ve büyük bir evde olduğu gibi eğer necaset mahalli gizli kalmışsa sıkıntı ve zorluk olmaması için, temizlenmesi şartı aranmaz.

Büyük kimsenin sidiği gibi necis ise de iştahla yemek yiyemeyecek yaştaki erkek çocuğun sidik ve kusmuğuna su serpme yeterlidir. Dişi ve hünsanın sidiği ise muhakkak yıkanır.

Nalin, sürtme ile temiz olmaz, yıkanması icap eder. Yürüme veya başka bir şeyden dolayı eteği necis olan kadının eteği elbise ve beden gibi yıkanır. Lâkin, *"Mestlerine pislik değdi mi, toprak onların temizliğidir"* (1) şeklindeki Ebu Hureyre hadisi ile amel edilerek, silmeden sonra mest, ayakkabı ve nalinlerin altında kalan az bir necaset bağışlanır.

Necis bir toprak, güneş, rüzgâr veya kuruma ile temiz olmaz. Daha önce geçen şu hadis buna delildir: *"Sidiğine büyük bir kova su dökün."*

Özet: Şafiî ve Hanbelîler temizleyici şeyler konusunda Şâriin muradının en kâmil surette hasıl olacağı şekli göz önüne almışlar, Hanefîler meseleyi biraz daha geniş tutmuşlar, Malikîler ise bazen Hanefîlere yakın görüş belirmişlerdir. Zaten insanların ihtiyaçları ve örfleri de Hanefîlerin görüşünü destekler mahiyettedir.

SU ÇEŞİTLERİ

Sular üç çeşittir: *Tahûr* (temiz ve temizleyici) *tâhir* (temiz fakat temizleyici değil) ve *müteneccis* (kirli, pis).

1. Tahûr-Mutlak Su

Kendisi temiz, başkasını da temizleyen sudur. Gökten inen veya yerden çıkan her su, asıl yaratılış hâli bozulmadan ve üç vasfından -renk, tad, koku- biri bozulmamış veya temiz toprak, tuz veya su bitkisi gibi temizleyiciliğini bozmayan bir şeyle değişmiş ve müstamel (kullanılmış) olmayan sudur. Yağmur, dere, pınar, kuyu, de-

---

1 - Ahmed ve Ebu Dâvud, Muhammed b. Aclan'ın rivayetinden naklettiler. Muhammed b. Aclan *sikâ*dır. Daha önceki Ümmü Seleme hadisinde de, kuru yoldan yürümenin temizleyici olduğu, sahih olarak sabitti. Ama hadis, necaseti az veya çok diyerek sınırlamamıştı.

niz, kar ve dolu suyu ve benzeri tatlı-tuzlu sular. Tuzlaşan, su buharı olan da buna dahildir, çünkü o gerçek sudur.

Ancak Hanefiler dediler ki: Tuzun oluştuğu su, oluşumdan önce tahûrdur. Ama oluşumundan ve erimeden sonra, tahûr değil tâhirdir, hadesi gidermez, necaseti giderir.

Bu mutlak su, temiz ve temizleyicidir, onunla necaset giderilir, abdest ve gusül için kullanılır. Bununla ilgili deliller şu ayet ve hadislerdir: *"Gökten tahûr su indirdik."; "Gökten, onunla sizi temizlemek için su indirir."*

Resulullah (a.s.)'ın deniz suyu ile ilgili hadisi: *"Onun, suyu temiz, meytesi (ölüsü) helâldir."* (1), *"Su temizdir. Koku, tad ve rengini değiştirenden başkası onu kirletmez."* (2)

Mutlak su bahsi şu iki hususun bilinmesini gerektirmektedir:

a) Temizleyici Vasfını Etkilemeyen Değişme:

Genelde sudan ayrı olmayan şeylerin değiştirmesi sebebiyle sudan temiz ve temizleyici olma vasfının kalkmıyacağında fakihlerin görüş birliği vardır: Bir yerde uzun zaman beklemekten dolayı suyun niteliklerinin tamamı veya bazılarının değişmesi, korunulması zor olduğu için zarar vermez. Temiz toprak, hazne ve kanallarındaki yosun, kokulu da olsa ağaç ve yağ (koku da böyledir), suyun kokusuyla değiştiği kenara atılmış pislik, derinin tabaklandığı katran ve selem ağacı yaprağı gibi şeyler, tuz ve kükürt suyu gibi bazı madenler, saman ve ağaç yaprağı gibi sakınmak mümkün olmayan şeyler zarar vermez.

Fakihlerin tafsilat ve sınırlamaları ise şöyledir:

Hanefîler(3): Suyun niteliklerinden birini veya tamamını değiştirmedikçe katı ve temiz bir şeyin karıştığı su ile taharet caizdir: Toprak, yaprak ve ağaçların karıştığı ve koyulaşmamış sel suyu gibi. Eğer toprak yoğun hâle gelmişse onunla taharet caiz olmaz. Süt, zaferan, sabun ve çövenin karıştığı akıcılığı devam eden su da böyledir. Çünkü su ismi hâlâ devam etmektedir, ona karışan bu değişik şeylerden sakınmak imkânsızdır. Su, yoğunlukta sabun suyu, renk olarak safran suyu olacak şekilde tabiatından çıkar veya yeni bir ismi olursa, onunla taharet caiz olmaz.

Malikîler (1): Uzun süre durmaktan, üzerinden geçenden, yosun, böcek ve can-

---

1 - Bu hadisi ashaptan yedi kişi rivayet etmiştir: Ebu Hureyre, Câbir b. Abdullah, Ali b. Ebu Talib, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Amr, el-Ferasî ve Ebu Bekr es-Sıddık (r.a.) Ebu Hureyre'nin hadisini dört *Sünen* sahibi rivayet etti. *Nasbu'r-Raye,* I, 95.

2 - İbni Mâce, Ebu Ümame'den rivayet etmiştir. Senedi zayıf bir hadistir, fakat Tirmizi *hasen* demiştir. İbni Kattan'ın zikrettiği sahih bir isnadı vardır. İmam Ahmed onun için sahih hadistir, demiştir. *Nasbu'r-Raye* I, 94.

3 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 48; *el-Lübab Şerhu'l-Kitab,* I, 26; *Merâkı'l-Felâh,* 3.

lı balık gibi onda meydana gelen veya genelde ondan ayrılmayan ya da civarında bulunan bir şeyden dolayı meydana gelen değişme zarar etmez. -Meşhur olan görüşte- içine atılan toprak, tuz ve onun gibi topraktan çıkan bakır, kükürt, demir gibi madenler -kasten bile atılsa- katran gibi temiz bir tabaklayıcı; rüzgârla kuyulara, havuzlara düşen ağaç yaprağı ve saman gibi korunmak zor olan şeylerle değişmesi de zarar vermez. Kırba ve su çekmek için yapılmış kovalar gibi su taşımada kullanılacak deriler tabaklanırsa suyu kullanılabilir. Selem ağacı yaprağı, katran, şap gibi temiz tabaklayıcıların eserinden değişse bile yine zarar vermez. Çevresindekiler sebebiyle meydana gelen değişme de zararlı değildir. Çünkü su, çevresinin havasından etkilenir. Suyun dışına atılmış bir pislikten suyun kokusunun değişmesi bunun gibidir.

Su çekmek için kullanılan ip ve kova gibi aletlerden meydana gelen hafif bir değişiklik, tabaklanma olmaksızın kabın yağlandığı buhurun eseri ya da bunun suya atılıp dibine batarak suyu değiştirmiş olması da zarar etmez. Çünkü Araplar su çekmede öd ağacı katranını çok kullanıyorlardı. Bu, bekleme ile değişme gibidir.

Değiştiren şeyin cinsinde şüphe edilirse değişme zarar vermez: Bal ve kan gibi mahzurlu bir şey mi, yoksa kükürt ve çok beklemek gibi mahzuru olmayan bir şey mi bilinmiyorsa bu durumda onunla taharet caizdir. Aynı şekilde tükürükle bir değişiklik şüphesi olursa o da zarar vermez: Suyu ağzına kor ve tükürükle değişip değişmemiş olduğundan şüphe ederse, onunla temizlemek caizdir.

Ekseriya sudan ayrı olan bir nesneyle vasıflarından biri değişirse bu zarar verir. Bunlar, temiz fakat ekseriya sudan ayrı olan süt, yağ, bal ve kuru ot gibi şeylerdir: Suyun üstüne düşmüş fesleğenler ve ona katışan yağ gibi suya sızar veya karışırda renk, tad, koku olarak vasıflarından biri değişirse onunla temizleme caiz olmaz. Artık suyun kendisi temiz, ama temizleyici değildir.

Özet olarak: Suya temiz bir şey karışır ve rengini tadını ya da kokusunu değiştirmezse o, *mutlak ve tahûr* (temizleyici) bir sudur. Eğer üç vasıftan birini değiştirirse Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre temiz, fakat temizleyici değildir. Hanefîlere göre, kaynatılmadıkça ve suyun yoğunluğunun ekserisi hâline gelmedikçe, temiz ve temizleyicidir.

Malikîler toprakla ilgili olana şunu da ilâve ederler: Kükürt, demir, bakır gibi topraktan çıkanların tamamı, -suya kasten de atılsa- vasıflardan birini değiştirdiğinde suyun temizleme özelliğini kaldırmaz.

Şafiîler[2]: Temiz bir şeyin sebep olduğu ve "su" ismi verilmesine engel olmayacak kadar az bir değişme zarar vermez. Suyu bundan koruma zorluğu sebebiyle,

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 30-36; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 30; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 22; *eş-Şerhu'l Kebîr*, I, 35-39.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 19; *el-Mühezzeb*, I,5.

değişmenin az veya çokluğu şüpheli de olsa bu böyledir. Çok da olsa beklemeden dolayı değişme, çamur, yosun ve hazne ya da kanallarındaki kükürt, sıçan otu ve kireç gibi şeylerle -suyu bunlardan korumak zor olduğundan- oluşan değişim zararlı değildir. Su tuzuyla oluşan değişim de böyledir, ancak dağ tuzu bunun dışındadır. Suyun hazne veya kanallarında olmadığı sürece, dağ tuzuyla değişim olur. Sudan oluşmuş tuzla taharet olur. Çünkü o aslında eriyince su hâline dönüşen kar gibidir.

Kopup suya karışan ve dağılan ağaç yaprağı da -korunmadaki zorluktan dolayı- zarar vermez. Çevresindeki temiz bir şeyle değişen su da temizdir: Öd ağacı, yağ (kokulu da olsalar), sert kâfûr, -daha kuvvetli olan görüşe- içine atılmış, kullanılmış da olsa toprak gibi. Çünkü toprağın dışındakilerle değişmesi suyun o nesnelerin kokusunu çekmesi iledir; toprakla olan değişmede ise bizzat toprağın bulunması söz konusudur. Bu durum ona su isminin verilmesini engellemez.

Hanbelîler[1]: Uzun beklemeden dolayı, hazne veya kanallardan, çevresinden veya yanındaki bir leşin kokusundan dolayı suyun etkilenmiyeceği hususunda Şafiîler gibidirler. Çünkü bundan sakınmak zordur. Bitek olmayan, tuzluk bir araziye salınan ve tuz hâline gelen su da böyledir; onunla değişen o şekli de sudan oluşturmuştur. Bu, karın erimesine benzemektedir.

Özetle, Hanbelîlerde abdestin caiz olduğu değişime uğramış sular dört türlüdür:

1- Yer ve haznesine izafe edilen su: Nehir suyu, kuyu suyu vb.

2- Sakınılması mümkün olmayan şeylerin karıştığı su: Bunlar,yosun, yeşil diken ve suda yetişen bitkiler, suya düşen ya da rüzgârın savurup suya attığı ağaç yaprakları, sellerin taşıyıp suya karıştırdığı, saman, uzun çöp vb. şeyler, suyun yatağında bulunup üzerinden su geçince değişen kükürt, zift vs. ya da suyun durduğu yerdeki nesnelerdir.

3- İki sıfatında (temizlik ve temizleyicilikte) suya uygun olan nesnelerle değişen sular: Toprak suyu değiştirse temizleyiciliğini bozmaz, o da su gibi temiz ve temizleyicidir. Organlardan akmayacak şekilde katılaşsa onunla temizlik caiz olmaz; artık o su değil, çamurdur. Toprağın suya kasten veya kasıtsız düşmesi arasında bir fark yoktur. Deniz ve su tuzu, madenî tuz da böyledir. Bu sonuncusu (madenî tuz) sudan oluşmayan ve ona ihtiyacı olmayan bir karışımdır; zaferan vb. gibidir.

4- Karışmaksızın bir arada olmaktan dolayı suyun değiştiği şey: Çeşitleriyle yağ, katran, zift ve mum ile suda eriyip kaybolmadıkça öd, kâfûr, amber gibi katı olan temiz şeyler... Çünkü bu yakınlıktan ileri gelmektedir. Suyun yanındaki bir şeyin kokusundan etkilenmesine benzer. Bunda hilâf yoktur.

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 25; *el-Muğnî,* I, 13.

Temiz bir şeyin karışıp da değiştirmediği su ile abdest alınacağında ulema arasında ihtilâf yoktur. Bakla, nohut, gül, zaferan vb. bir şey suya düşer ve az olur da tad, renk ve çokça kokusu olmazsa, onunla abdest caizdir. *"Resulullah (a.s.) ve hanımı, hamur lekeleri bulunan bir çanaktan yıkandı."*

b) Hanefîlere Göre Tahûr Fakat Kullanılması Tenzihen Mekruh Olan Su:

Hanefîlere göre -sahih olan görüşte- başkası bulunduğu bir zamanda kullanılması mekruh olan, temiz ve temizleyici su şudur[1]: Kedi gibi ehlî bir hayvanın kendisinden içtiği az bir su (artığı necis olan vahşiler böyle değildir). Dışarıda dolaşıp pislik yiyen tavuk, yırtıcı kuşlar, yılan ve farelerin kendisinden içmiş olduğu mutlak su da böyledir. Yani taharette kullanmak tenzihen mekruhtur. Bu, insanlara kolaylık olması için istihsanla amele göredir. Zira insan kediyle çok ilgilenir, kedi de insanın etrafında fazla dolaşır. Sakınılması imkânsız olduğu için de yırtıcı kuşların artığı sudan kullanmak zarureti meydana gelebilir. Resulullah (a.s.) kedinin artığının temiz olduğunu haber vermiştir: *"O necis değildir, etrafınızda çok dolaşanlardandır."* [2] Aişe (r.a.)de *"Resulullah (a.s.) içmesi için su kabını kedinin önüne uzatır, artanı ile de abdest alırdı."* [3] diye rivayet etmiştir.

Bu sudan başkası yoksa, kerahet kalkar. Şafiîler ise kedinin ağız ve artığının temiz olduğunu söylemişlerdir.

2. Temiz Fakat Temizleyici Olmayan Su

Hanefîler: Bu su, elbise ve bedenden habes (necaset)'i giderir, hadesi gidermez, yani onunla abdest ve gusül caiz olmaz. Üç çeşittir:

1- Temiz bir şeyin karışıp, üç vasfından birini değiştirdiği ve temizleyiciliğini bozduğu sudur. Hanefîlere göre temizleyiciliğin bozulması, sıvı veya katı cinsinden su olmayan bir şeyin suda galip olmasıdır [4]. Katılarda galebe, suyun bu katı maddeyle koyulaşması veya incelik, akıcılık, içildiğinde kanma, vücuda yarama gibi özelliklerinin nohut ve mercimek gibi bir şeyle pişirildiğinde kaybolması şeklinde olur. Bu hâlde onunla (sabun ve çöven gibi) temizliğin kastedilmemiş olması lâzımdır. Çünkü Resulullah (a.s.) içinde hamur kalıntısı bulunan bir su ile yıkanmıştır. Cünüp olduğunda yıkanırken başını hitmî bitkisi ile yıkıyordu. (Hitmî: Yaprakları ufalanıp başı yıkamada kullanılan bir bitki) Resulullah (a.s.), ihramda iken deveden düşüp boynu kırılan kimseye su ve sidr ile yıkanmasını emretmişti. Kays b. Asım'a da Müslüman olduğunda su ve sidr ile yıkanmasını emretti [1].

---

1 - *Meraki'l-Felâh,* 3.

2 - Kebşe binti Kelb b. Malik'ten İmam Ahmed ile dört *Sünen* sahibi rivayet etmiştir. Tirmizî, *hasen sahih* bir hadistir, demiştir. Beyhakî de rivayet etti: Buharî, Ukaylî, İbnî Huzeyme, İbnî Hibban, Hakim ve Darekutnî de tashih etti *Neylü'l-Evtar,* I,35.

3 - Darakutnî'nin rivayeti, a.g.y.

4 - *Meraki'l-Felah,* 3-4; *Fethu'l-Kadir,* I, 48.

Ma-i müstamel (kullanılmış su) ve kokusu kaybolmuş gül suyu gibi vasfı olmayan sıvılarda galebe ya gram fazlalığı ile iki ntl kullanılmış suyun bir ntl mutlak suyla karışması veya üç vasfı da olan bir sıvının iki vasfının belirmesi iledir; sirke gibi. Sirkenin renk, tad ve koku vasıfları vardır. İki vasfı belirdiği zaman, abdestin sıhhatini engeller. Az olduğundan, bir vasfının belirmesi zarar etmez. Süt gibi, sadece renk ve tadı olup, kokusu olmayan iki vasıflı sıvılardan, bir vasfın belirmesi abdestin sıhhatine engeldir.

Hanefîlere göre tahûriyeti (temiz ve temizleyiciliği) şüpheli su, eşek ve katırın içtiği sudur. Hanefîlere göre bu su, kendi özünde temiz, onunla hadesin giderilmesinin mümkün olup olmadığı ise şüphelidir. Mübah ve haramlığı hususundaki delillerin çakışması ya da necisliği ve tâhirliğinde ashabın (r.a.) ihtilâfı sebebiyle bundan başka su bulamayan, bununla abdest alır ve teyemmüm eder [2].

Malikîler[3]: Suyun temizleyicilik özelliğini kaldıran, neticede necaseti ve hadesi gidermeyen durum şudur: Genelde sudan ayrı olan her temiz şeyin suya karışıp vasıflarından birini (renk, tad, koku) değiştirmesidir. Bu, toprak cüzlerinden biri veya deriyi tabaklamada kullanılan bir şey ya da sakınılması zor olanlardan olmamalıdır. Bunun örneği şunlardır: Sabun, gül suyu, zaferan, süt, bal, üzüm hoşafı, limon, deve, sığır ve koyunların tersi, yanmış bir şeyin dumanı, ot, ağaç yaprağı, örtülmesi kolay bir kuyuya düşen saman, derileri tabaklamak için kullanılanın dışında suyun dibine çökmüş katran, ölü balık ve yosun. Bu gibi şeyler, eğer suyun bir vasfını değiştirmişse suyu temiz fakat temizleyici olmayan bir su hâline getirir. Bunun bir benzeri de su kabı veya aleti -deri, tahta, keten ve lif gibi topraktan olmayan şeyler- ile fazlaca değişen sudur. Değişme az ya da tabaklamada kullanılan katrandan ise, tahûriyeti (temizleyiciliği) gidermediği gibi zarar da etmez.

Şafiîler[4]: Suyun tahûriyetini gideren ve onu hadesi kaldırmak veya necaseti gidermek hususunda kullanılamaz hâle getiren, suyun ondan ayrı kalabileceği temiz şeydir. Vasıflarından birini (renk, tad, koku) su adı verilmeyecek derecede fazla değiştirir ve sebep de -kasden atılmış bile olsa- toprak ve su tuzu olmazsa safran ağaç suyu, meni, dağ tuzu, hurma, un ve yosun, keten ve kök ucu gibi suda bekletilmiş, tabaklama haricinde katran, sidr veya sabun gibi bir şeyle karışmış suyla, et ve bakla suyunda olduğu gibi abdest sahih olmaz.

Değişmenin hissî veya takdirî olması da aynıdır. Suya, vasıfları aynı olan bir şey karışsa (kokusu gitmiş gül suyu gibi) ve değişme olmasa bakılır: Bu düşen gül suyu yerine, meyva suyunun rengi, narın tadı ya da afyon tentürünün kokusu gibi

1 - *Nasbu'r-Râye,* I, 104; *Neylü'l-Evtâr,* I, 239. Birinci hadisi Neseî, İbni Mace ve Esrem, ikincisini Ahmed, Aişe'den rivayet etti.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 78

3 - *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 37; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 31; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 30; *Bidayetü'l-Müctehid* I, 26.

4 - *Muğni'l-Muhtac,* I, 18; *el-Mühezzeb,* I, 5.

bir şey düşmüş olup onu değiştireceği tahmin ediliyorsa su, tahûr olmaz.

Hanbeliler(1) : Suyun temizleyiciliğini değişik şeyler giderir: Yapma olarak elde edilenler: Cüzleri, bölümleri suya galip olacak şekilde bulunan gül, çiçek ve karpuz suyu, boya veya sirke olacak şekilde suyun ismini değiştiren temiz bir şey; bakla ve nohut gibi suda pişirilen veya zaferan ve madenî tuz gibi pişirilmeyen suyun vasıflarından birini fazlaca değiştiren temiz birşey ya da (yosun, ağaç yaprağı vb. gibi) temiz şeyleri akıl sahibi bir insan kasden suya atarsa artık su, mutlak değildir; onunla abdest alınmaz.

2- Az kullanılmış su. Az: *Kulleteyn* (iki kulle)'den, iki rıtl mikdarından daha fazla noksan olandır. Kulleteyn, yaklaşık, beş yüz (500) Bağdat rıtlı, 446 3/7 Mısır rıtlı (2) 81 Şam rıtlı karşılığıdır. Şam rıtlı 2.5 kg olduğuna göre *Kulleteyn* 195.112 kg olur. Bu da on tenekeye denktir. 15 teneke ya da 270 litre de denmiştir. Alan olarak ölçüsü, uzunluk, genişlik ve derinlikte, normal zira' ile, 1. 1/4 zirâdır. Kuyu gibi yuvarlak olanlarda ise, derinliği iki zirâ, genişliği bir zirâ olmasıdır. Hanbeliler, derinlik olarak 2.5 zira, uzunluk olarak bir zira olmalıdır, dediler.

Hanefîlere Göre Müstamel (kullanılmış) Su (3):

Abdest veya gusül ya da kurbet (ibadet) için -başka bir yerde sevap için yeniden abdest alma, cenaze namazı, camiye girme, mushafı tutma ve Kur'an okumak için- alınan abdestte kullanılan sudur. Su vücuttan ayrılmakla müstamel olur. Müstamel hükmü olan sadece azalarımızı yıkadığımız sudur, suyun tamamı değildir. Bu su bizatihi temizdir. fakat hadesi gidermek hususunda temizleyici değildir; abdest ve gusülde kullanılmaz. Hakikî necasetin giderilmesinde kullanılabilir. Mutemet olan, racih görüş budur.

Malikîlere Göre Müstamel Su (4):

Hadesin giderilmesi (abdest veya gusül) için ya da necasetin giderilmesinde kullanılmış sudur. Guslün, ölüyü yıkamada olduğu gibi vacip veya abdest üzerine abdest, cuma ve iki bayram guslü gibi vacip olmayan veya abdestteki ikinci ve üçüncü yıkayışlar -kullanma suyun niteliklerini değiştirmedikçe- hep aynıdır.

Hadesin giderilmesinde kullanılan müstamel su, organlardan damlayan (5), onlara değen, onlardan ayrılan -ayrılan az ise- ya da içinde yıkanılan sudur. Sudan avuçlanır da organlar dışarda yıkanırsa kaptaki geri kalan su müstamel olmaz.

---

1 - *el-Muğnî*, I, 14; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 30.

2 - Bağdat Rıtlı 128 4/7 dirhem, Mısır Rıtlı, 144 dirhemdir. Bir dirhem: 3,17 gr.

3 - *el-Bedâyi'*, I, 69; *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtâr*, I, 182-186; *Fethu'l-Kadîr*, I, 58-61:

4 - *Şerhu's-Sağîr*, I, 37-40; *Şerhu'l-Kebir* (Desukî'nin haşiyesiyle) I, 41-43; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 31; *Bîdâyetü'l-Müctehid*, I, 26 vd.

5 - Suyu topraktan ayırd ediyor. Organlara değmediği için aynı toprakla ikinci teyemmüm mekruh değildir.

Müstamel su temiz ve temizleyicidir. Ercah olan görüşe göre, necasetin giderilmesi ve kap v.b. temizliği için tekrar kullanılmasında kerahet yoktur. Ancak az ise başka suyun bulunması halinde, hadesin giderilmesi ya da mendup gusüller için kullanılması mekruhtur. Mekruh oluşundaki illet de, nefsin ondan tiksinmesidir.

Şafiîlere Göre Müstamel Su [1]:

Hadesten dolayı taharetlerin farz olan kısımlarında, yani azaların ilk yıkanışlarında kullanılan sudur. Şafiînin mezheb-i cedidinde ikinci ve üçüncü yıkama gibi taharetlerin nafile olan kısımlarında kullanılan suyun temiz olduğu görüşü en sahihtir. Farz taharetten murat, çocuğun abdesti gibi şeklen dahi olan taharettir. Çünkü namazının sahih olması için abdest şarttır.

Ellerini yıkamak isterken avuçlama niyeti olmadan avuçlanmış az su da müstameldir; dışarıda yıkamak için, kaptan elle su çıkarmak gibi. Avuçlamaya niyet ederse su, temizdir.

Başı veya mesti mesh etme yerine yıkarken kullanılan su, Müslüman eşine helâl olmak için yıkanan kâfir kadının kullandığı su, ölü yıkamada kullanılan su, Müslüman eşine helâl olmak için deli kadının yıkandığı su da müstameldir. Bu su vücuttan ayrıldıktan sonra müstamel olur.

Necasetin giderilmesinde kullanılan temiz müstamel suda (gusale) üç şart aranır:

1- Su, necaset mahalline doğru akar durumda olmalıdır. Böyle değilse esah olan görüşte su az olduğu zaman necasetin değişmesiyle beraber necis olur.

2- Kirli olan mahal temizlenmiş ve suyun vasıflarından da biri değişmemiş olarak su temiz kalmalıdır.

3- Elbisenin emeceği ve suya katacağı dış kir hesaplandıktan sonra suyun ağırlığı artmamalı. Su değişir veya ağırlığı artarsa necisin rengi, kokusu vb. eseri kalmak suretiyle mahal temiz olmamış ve bu eserin giderilmesi de zor değilse, bu necasetin aynının kaldığına delalet eder.

Müstamelin hükmü: Mezheb-i cedid'e göre temiz, fakat temizleyici değildir; abdest veya gusül için kullanılamaz, necaset de onunla giderilmez. Selef-i salihîn bundan kaçınmıyor, üzerlerine damlayan müstamel sudan çekinmiyorlardı. *Sahihayn*'de (Buharî ve Müslim) *"Resulullah (a.s.)'ın ölüm döşeğindeki Cabir'i ziyaret ettiği ve abdest alıp, suyundan üzerine serptiği"* kayıtlıdır. Ashap suları az olmasına rağmen, ikinci defa kullanmak üzere müstameli biriktirmiyorlar, teyemmüm ediyorlardı.

Temiz suya damlayan müstamel su az ise bağışlanır. Müstamel su, *kulleteyn*

1 - *Muğnî'l-Muhtac,* I, 20, 85; *el-Mühezzeb,* I, 5, 8.

(iki kulle)'e ulaşacak kadar biriktirilirse esah olan görüşte temiz olur.

Hanbelîlere Göre Müstamel Su [1]:

Büyük (cünüplük) veya küçük (abdest) hadesin giderilmesinde ya da necaset giderildikten sonraki -yedinci yıkayış- yıkamada kullanılan ve vasıflarından biri (renk, tad, koku) değişmeyen sudur[2].

Ölünün yıkandığı su da müstameldir. Çünkü bu, hadesten dolayı değil, taabbudî bir yıkamadır. Cünüp biri veya abdest alan kişi az bir suda hadesin giderilmesine niyet etse su müstamel olur. Hadesin giderilmesine niyet etmez veya avuçlamaya ya da toz kalkmasına, serinlemeye veya eğlenmeye niyet ederse su temizdir. Uykudan kalkan akıllı ve bülûğa ermiş bir Müslüman, üç defa elini yıkamadan az bir suya elini batırır veya onunla yıkarsa o su da müstameldir. Bir Müslümanın (çocuk, deli ve kâfir hariç) bileğine kadar elini soktuğu su da böyledir. Elinden başka yüz ve ayak gibi, başka bir yerini soksa müstamel olmaz.

Su, ancak değdiği organdan ayrıldıktan sonra müstamel olur. Temiz suya damlayan az bir kullanılmış su bağışlanmıştır. Çünkü Resulullah (a.s.) ve ashabı kaplardan abdest alıyor, çanaklardan guslediyorlardı. Peygamber (a.s.) ve Aişe (r.a.) aynı kapta yıkanmış, suyu elleriyle o kaptan alıp dökünmüşlerdi. Tabiîdir ki, böyle bir durumda su sıçramalarından kaçınılması zordur. Fakat suya damlayan çok olur ve fazla görünürse, racih rivayete göre onunla taharet caiz olmaz. Açıkladığımız gibi Şafiî mezhebi de aynı görüştedir. Abdest yenileme, abdestte iki ve üçüncü yıkayışlar, cuma ve iki bayram gusülleri vb. müstehap bir taharette kullanılan su hakkında iki rivayet vardır:

a) Hadesin giderilmesindeki müstamel su gibidir, çünkü bu meşru bir taharettir.

b) Racih olan görüş, o suyun tahûr olduğudur. Taharete mani olmaz, zira namazdan bir maniyi gidermemiştir. Serinlenmeye benzer. Ulema arasında, serinleme ve temizleme için kullanılan suyun temiz ve temizleyici, gayri mekruh olduğunda ihtilâf yoktur.

Az bir sudan abdest alan biri ellerini yıkarken o suyu avuçlarsa müstamel olmaz. Çünkü avuçlayan ellerini yıkamaya değil, su almaya niyet etmiştir. Resulullah (a.s.)'ın Said'in Osman'dan rivayetinde bir kaptan su avuçladığı nakledilmiştir: *"Sonra sağ eliyle avuçladı, sağ koluna döktü, dirseklere kadar üç defa yıkadı"*.

Müstamelin hükmü: Şafiîlerde olduğu gibi, hadesi gidermez, pisliği temizlemez. Su birikip miktarı *kulleteyn*'i (iki kulle) bulursa bu hususta iki görüş vardır: a) Müstameldir. b) Resulullah (a.s.)'in: *"Su kulleteyn oldu mu pislik taşımaz."* [1] hadi-

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 31-37; *el-Muğnî*, I, 15, 18-22, 124.

2 - Hanbelî mezhebinde, abdestde dördüncü yıkayıştaki, necaset giderildikten sonra sekizinci yıkayıştaki su temizdir.

sine binaen temizdir. Müstamel su, müstamel olmayanla birleşir ve kulleteyni bulursa hepsi temiz olur.

3- Çiçek ve meyva suları: Gül ve çiçek suyu, karpuz gibi meyva suları temiz fakat temizleyici değillerdir.

3. Necis Su:

Bağışlanmış olmayan -az bir hayvan tersi gibi- bir necasetin bulaştığı az ve durgun olan sudur.

Hanefîlere göre[2] az, alanı olarak umumî zirâ' ile ona on (10 x 10) dan az olan yerdir. Necasetin eseri görülmese de o su necistir.

Kare bir havuzda 10 x 10, yuvarlakta 36 m. olur, derinliği de -esah olana göre- avuçlamayla zemini açılmayacak kadar olursa ancak necaset vasfının ortaya çıkmasıyla necis olur.

Akarsu ise necaset eserinin belirmesi ile necis olur. Eser, necasetin tad, renk veya kokusudur.

Bu durumda necis su ikiye ayrılır.

a) Tahûr ve az olup, vasıflarından birini değiştirmeyecek bir necasetin bulaştığı su;

b) Tahûr ve az olup, vasfından birini değiştiren bir necasetin bulaştığı su. Ulema, vasıflarından birinin değiştiği ikinci kısmın necis olduğunda müttefiktir. Şafiîler ve Hanbelîler, birinci bölümde Hanefîlerle görüş birliğindedirler. Ancak Şafiîler, bağışlanabilecek nesneleri hariç tutmuşlardır ki, bunlar kendiliğinden suya düşen veya rüzgârın düşürdüğü, akıcı kanı olmayan sinek ve arı gibi hayvanların ölüsüdür.

Malikîler ise, ercah olan rivayete göre, necasetin bulaştığı, fakat vasıflarından birini değiştirmediği az su için temizdir, fakat bu meseledeki ihtilâftan ötürü mekruhtur, demişlerdir [3].

Fakihlerin çoğunluğuna göre necasetlenmiş sudan yararlanılmaz, taharette veya başka bir şeyde kullanılmaz. Hayvan veya ekin sulamada ya da susuzluk gibi bir zaruret hâlinde kullanılabilir.

---

1 - *Kütüb-i Sitte*'den beşi, Şafiî, İbni Huzayme, İbni Hibbân, Hâkim, Dârekutnî ve Beyhakî, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmişlerdir. Hakim, Buharî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir, demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 39.

2 - *Merâki'l felah*, *4*.

3 - *eş-Şerhu'l-Kebîr* (Desukî haşiyesiyle), I, 37, 43; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 31, 36; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 30; *Bîdayetü'l-Müctehîd*, I, 23; *el-Mühezzeb*, I, 5-8; *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 21; *el-Muğnî*, I, 22 27; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 9; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 37, 39-42, 44.

Suyun Az veya Çok Oluşu:

Fakihler "az" ve "çok"un oranında ihtilâf etmişlerdir.

Ebu Hanife'ye göre çokluk: Su o kadar çok olmalıdır ki, insan bir tarafından suyu çırpınca hareket öbür tarafına ulaşmamalıdır[1]. Az ise, daha önce de geçtiği gibi, genel zirâ' ölçüsü ile (10 x 10) ölçüsünden az olandır.

Malikî mezhebinde "çok"un belli bir oranı yoktur. Mekruh olan az su ise, abdest veya gusül kabı miktarı kadar ve ondan az olan sudur. İçine damla kadar az bir necaset düşer ve onu değiştirmezse, hadesin kaldırılması ve necasetin giderilmesinde ya da sünnet ve müstehap taharet gibi başka bir taharetin üzerine yapılan taharetlerde kullanılması mekruhtur. Âdetle ilgili işlerde kullanılmasında ise kerahet yoktur.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre "az" ve "çok" arasındaki ölçü: Hecer kullesi [2] ile iki kulledir; iki kulle, beş kırbadır. Her kırbada yüz Irak rıtlı miktarı su vardır. İki kulle; beş yüz Irak rıtlı olur.

Su iki kulleye ulaştıktan sonra, içine katı veya sıvı bir necaset düşer ama tad, renk veya kokusunu değiştirmezse o su, temiz ve temizleyicidir. Resulullah (a.s.): *"Su kulleteyn'e (iki kulle) ulaştı mı necaset taşımaz"* buyurmuştur. Hâkim, bu hadis Buhari ve Müslim'in şartlarına göredir, dedi. Ebu Dâvud ve diğerlerinin sahih isnadlı bir başka rivayetinde ise: *"O, pislenmez"* demiştir. "Pislik taşımaz"la murat da budur. Yani pisliği atar, içine almaz, demektir.

Sıvı olmayan bir necaset çok bir sıvıya düşse, su iki kulle de olsa, necasetin değmesi ile pis olur. Çünkü su çok bile olsa -diğerlerinin aksine- pislikten korunması zordur.

Çok suyun (kulleteyn) az bir şekilde de olsa vasıflarından biri değişirse, kulleteyn hadisini ve Tirmizî ile İbni Hibban'ın rivayet ettiği: *"Suyu hiç bir şey kirletmez."* [3] hadisini tahsis eden icmaya göre bu su, necistir. İbni Münzir diyor ki: "Ehl-i ilim, az veya çok suya necaset düşerse ve suyun tad veya renk ya da kokusunu değiştirirse, o suyun -öyle kaldığı sürece- necis olduğunda icma etmiştir." Ebu Ümame el-Bâhilî, Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Su temizdir, onu hiç birşey değiştirmez. Ancak (o şey) koku, tad ve rengine galip olursa o başka."* Bunu İbni Mace rivayet etmişse de bu hadis *zayıf* bir hadistir (4).

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 55.

2 - Kulle, testidir. Elle kaldırıldığı ya da taşınabildiği için böyle isimlendirilmiştir.

3 - Bkz. *Nasbu'r-Râye,* I, 95. İbni Hibbân, "Bu, Kulleteyn hadisi ile tahsis edilmiştir." demiştir. Bu hadis ve sonraki hadis icma ile tahsis edilmiştir: Necasetle değişen su, az olsun, çok olsun necistir.

4 - *Nasbu'r-Râye,* I, 94.

ARTIKLAR VE KUYULARIN HÜKMÜ

1. Artıkların Hükmü

Artık (su'r): Lügatte bakiyye ve fazlalık demektir. Istılahta ise içildikten sonra kap veya havuzda geriye kalan su manasına gelir. Daha sonra yemek artığı için de kullanılmıştır.

Ulema, Müslümanların ve otlak hayvanlarının artığının temiz olduğunda müttefiktirler. Geri kalan artıklarda ise ihtilâf vardır. İçilen suya içenin tükrüğü karışması durumunda mezheplerin görüşleri şöyledir:

Hanefilere göre [1]:

İçenin etinin temiz veya necis olma durumuna göre değişir. İnsanın ve hayvanlardan eti yenenlerin artığı temizdir. Köpeğin artığı necistir. Artık, mekruh ve şüpheli de olabilir. Bu durumda Hanefî mezhebinde artıklar dört çeşittir: Temiz, mekruh, şüpheli ve necis.

a) Hiç bir kerahet olmadan temiz ve temizleyici olan artık: İnsanın, deve, inek, koyun ve esah olan görüşte at vb. eti yenen hayvanların içtiğidir. Yalnız, dışkı yememeli ve geviş getiren hayvanlardansa suyu içişi geviş getirme anında olmamalıdır. İçme anında suya karışan tükürük temiz bir etten çıkmıştır ve temizdir.

İnsanın, büyük-küçük, Müslüman-kâfir, cünüp-hayızlı olması arasında fark yoktur. Ancak kâfir içki içerek ağzını pisletir, ardından da bir kaptan su içerse müstesna. Fakat ağzı tükürüğü ile temizlenecek kadar bekledikten sonra içerse o su necis olmaz [2].

İnsanın artığının mutlak olarak temiz olmasına delil Ebu Hureyre (r.a.)'nin şu rivayetidir: *"Dedi ki: Ya Resulullah! Seninle karşılaştığımda ben cünüptüm, o hâlde seninle oturmak istemedim. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Sübhanallah! Mü'min necis olmaz."* [3] Müslim'de Aişe (r.a.)'den rivayet edilen şöyle bir hadis de vardır: *"Hayızlı iken su içtiğim kabı Peygamber (a.s.)'e uzatırdım O da ağzımın değdiği yerden içerdi."* Buharî'nin rivayet ettiğine göre: *"Resulullah (a.s.) süt içerken sağında bir bedevî ve solunda da Ebu Bekir vardı. Kendisi içtikten sonra verdi ve sağdan sırayla içiniz, dedi."*

b) Temiz, ama daha temizi bulunduğunda kullanılması tenzihen mekruh olan

---

1 - *ed-Durrü'l-Muhtâr*, I, 205; *Fethu'l-Kadîr*, I, 74; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 31.

2 - Bir benzeri de şudur: Kâfirin bir organına necaset bulaşır, eseri kalmayıncaya kadar onu yalarsa veya çocuk annesinin memesine kusup, eseri kalmayıncaya kadar emerse temiz olur.

3 - Ayrıca Müslim'de şu rivayet de vardır: *"Resulullah (a.s.) Huzeyfe ile karşılaştı. Musafaha elini uzattığında (Huzeyfe), elini geri çekti ve : "Ben cünübüm" dedi. Resulullah (a.s.): "Mü'min necis olmaz" dedi."*

artık: Kedinin, başıboş tavuk [1], pislik yiyebilen deve, inek, doğan, şahin, karga ve delice gibi yırtıcı kuşlar, evlerde yaşayan yılan ve fare (ağzında necaset görülmediği sürece) gibi hayvanların artığı bu sınıfa dahildir. *"Resulullah (a.s.) kabı kediye eğiyor, kedi ondan su içtikten sonra, kaptan abdest alıyordu."* [2]

c) Temiz olduğunda değil temizleyiciliğinde şüphe olan artık: Katır ve ehil eşeklerin artığıdır. Onunla abdest alır veya gusleder sonra da teyemmüm eder yahut teyemmümü önce yapıp abdest veya guslü sonra bu suyla alır. Tek bir namaz için ihtiyaten böyle yapılır. Şüphenin sebebi, etinin haram veya helâl olmasındaki delillerin taaruzu (çakışması) veya ashabın (r.a.) necaset ve taharetinde ihtilâf etmeleri ya da necasetliği kaldıracak zaruretin yeterli ölçüde bulunup bulunmadığı hususundaki tereddüttür. Çünkü bu hayvanlar evlerde bağlanır, kullanılan kaplardan içer. İnsanlar onların üzerine binerler. Hanefî mezhebinin görüşü, katır ve eşeğin tükürüğünün temiz olduğu şeklindedir. Şüphe, temizleyici olup olmadığındadır.

Haramlık ve helâllik konusundaki delillerin taaruzuna (çakışmasına) gelince:. Etinin haramlığı konusunda iki hadis vardır:

Ebcer b. Gâlib hadisi: *"Ya Resulullah! Bize kuraklık isabet etti; malımın arasında aileme yedireceğim semiz eşeklerden başka bir şeyim yok. Sen ise ehil eşekleri haram ettin." Buyurdu ki: "Ailene besili eşeklerden yedir."* (Ebu Dâvud).

Enes hadisi: *"Resulullah (a.s.)'a bir adam gelerek: Ya Resulullah! Eşek eti yedim, (Bir mahzuru var mı?) dedi. Resulullah (a.s.) sustu. Aynı adam ikinci defa gelip aynı sözü söyledi. Resulullah yine üçüncü defa geldi ve bütün eşekleri kesip yedik, dedi. Resulullah bir münadi çıkardı ve halka şöyle ilân ettirdi: "Allah ve Resulü sizi ehil eşeklerin etinden nehyediyor!"* Başka bir rivayette: *"O necistir"* ilâvesi de vardır. Bu ilân üzerine içinde eşek eti kaynatılan kazanlar ters çevrildi." (Buharî)

Ashabın, temizliği ve necaseti hususundaki ihtilâfına gelince: İbni Ömer'den necisliği, İbni Abbas'tan da temizliği nakledilmiştir.

d) Necisin artığı: Necisin artığı da *necaset-i galizedir.* Leş yeme gibi bir zaruret hariç, hiç bir durumda kullanılmaz. Bu su, köpek, domuz, arslan, kaplan, kurt, maymun, panter ve sırtlan gibi yırtıcı hayvanların içtiği sudur.

Köpeğin durumu Resulullah (a.s.)'ın şu hadisine binaendir: *"Köpek, sizden birinin kabından içerse, onu yedi defa yıkasın."* [3] Kap kirlenince su öncelikle kirlenmiş demektir. Bu suyun necisleştiğini gösterir.

---

1 - Bunlar, pisliklerin içinde dolaşırlar. Ancak kümeste hapsedilir ve yemlendirilirse, artığı mekruh olmaz.

2 - Darekutnî iki yoldan Aişe (r.a.)'den rivayet ediyor. *Nasbu'r-Râye,* I, 133.

3 - Ahmed Buharî ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Ahmed ve Müslim'in rivayetinde: *"Köpeğin sizden birinin kabına ağzını soktuğunda kabın temizliği, birincisi toprakla olmak üzere yedi defa yıkamaktır" Neylü'l-Evtar,* I, 36.

Domuz ise Allah tealâ'nın *"O necistir"* ayetine binaen bizatihi necistir. Yırtıcı hayvanlarsa, etleri necis olduğundan ve suya karışan tükürüğü de o etten oluştuğundan ötürü suyu necis hâle sokar.

Malikîlere göre(1):

a) İnsan artığı: İçki içmeyen bir Müslümansa, artığı icma ile temiz ve temizleyicidir. Eğer kâfir veya içki içen bir Müslüman ise, ağzında da necaset varsa, onun artığı necaset karışmış su gibidir. Ağzında necaset yoksa, onun artığı temiz ve temizleyicidir. Bu cumhur'un görüşüdür.

Fakat Malikîlere göre, içki içen Müslüman ve kâfirin artığı mekruhtur. Elini soktuğu da mekruhtur. Çünkü bu su içine necaset girdiği hâlde o necasetin kendisini değiştirmediği su gibidir.

b) Necaset kullananın artığı: Kedi ve fare gibi. Ağızlarında necaset görülürse artıkları necaset karışmış su gibi olur. Ağızlarının temizliğinden emin olunursa artıkları da temizdir. Necaset bulunup bulunmadığı tam bilinmezse sakınılmasında zorluk bulunan durumlarda bağışlanır, fakat mekruhtur. Sakınılması mümkün olanın necis kılması hususunda iki görüş vardır (2). Racih olan temiz olduğudur.

c) Binek hayvanları ve yırtıcı hayvanların artığı temizdir. Şu kadar var ki, pisliğinden emin olunmayan -kuş gibi- hayvanın artığı mekruh olur.

d) Köpek ve domuzun artığı temizdir. Köpeğin ağzını soktuğu kabın yedi defa yıkanması ise taabüdî bir durumdur. Domuzun içtiği kabın yedi defa yıkanması hakkında da iki görüş vardır.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre (3):

a) Müslüman olsun kâfir olsun insanın artığı temizdir. Bu Resulullah (a.s.)'ın: *"Mü'min necis olmaz."* hadisine binaen ulema arasında ittifak edilmiş bir görüştür.

b) Eti yenen hayvanın artığı da temizdir. İbni Münzir diyor ki: Ehl-i ilim, eti yenenin artığı olan suyun içilmesi ve onunla abdest almanın caizliği hususunda icma etmiştir.

c) Kedi, fare, gelincik, yılan, kertenkele gibi hayvanların artığı temizdir. İçil-

---

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 31; *Bîdayetü'l-Müctehîd,* I, 27-30; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 43; *eş-Şerhu' Kebîr,* I, 43-44.

2 - Kurre, İbni Sirin'den, o da Ebu Hureyre'den şöyle Peygamberimizin dediğini rivayet ediyor: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Kedinin ağzını soktuğu kabın temizliği iki veya üç kere yıkanması sureti ile olur."* Kurre, ehl-i hadise göre *sika*'dır. Malik de Ebu Katade hadisinde Resulullah (a.s.)'in kedi hakkında şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *"O necis değildir. O etrafınızda çokça dolaşanlardandır."*

3 - *el-Mecmu',* I, 227; *el-Muğnî,* I, 46-51; *Muğnî'l-Muhtâc,* I, 83; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 221.

mesi ve onunla abdest alınması caizdir. Sahabe ve tabiînden ehl-i ilmin çoğuna göre mekruh değildir. Ancak Ebu Hanife, kedinin artığı ile abdest almada kerahet görmüş, buna rağmen abdest alırsa sahih olur, demiştir.

d) At, katır, eşek, eti yenen ve yenmeyen yırtıcı hayvanların tamamının artığı temizdir. Câbir hadisine binaen Hanbelîlerde racih rivayet de budur: *"Resulullah (a.s.)'a: "Eşeklerin artığı su ile abdest alalım mı?" diye soruldu. "Evet ve pençelilerin hepsinin artığı su ile de dedi."* (Şafiî, *Müsned*'inde rivayet etmiştir.) Çünkü bunlar zaruret olmadan da yararlanmak caiz olan hayvanlardır. Koyun gibi temizdirler. Resulullah (a.s.) ve ashabı katır ve eşeğe biniyorlardı. Pis olsaydı, Peygamber (a.s.) bunu söylerdi. Bu hayvanları besleyenlerin onların artıklarından sakınması imkânsızdır. Bu yönden kediye benzemektedirler. Peygamber (a.s.)'in Hayber günü eşekler için; *"O necistir"* demesinden murat, yenmesinin haram olmasıdır.

e) Köpek ve domuzun, onlardan veya birinden doğanın artığı, Resulullah (a.s.)'ın köpekle ilgili hadisinden dolayı necistir: *"Köpek ağzını kaba sokarsa, birincisi toprakla olmak üzere kabı yedi defa yıkayın".* [1] Domuz da köpek gibidir hatta ondan da beterdir. Onlardan doğanın hükmü, aslının hükmünü alır. Yani onlardan doğan necislik yönünden onlara tâbidir. Racih olan budur. Malikîlerin yıkamanın taabbudî olduğu şeklindeki görüşlerini anlamakta zorluk vardır. Zira asıl olan necasetten dolayı yıkamanın vacip olmasıdır. Eğer yıkamak taabbudî bir şey olsaydı Peygamber (a.s.) suyun dökülmesini emretmez, köpeğin yalamasından dolayı kabın yıkanmasını şart koşmazdı.

2. Kuyuların Hükmü

Necislenmiş kuyular meselesi, necaset karışmış sular meselesine benzer. Cumhura göre iki mesele arasında fark yoktur. Hanefîlerse bazı durumlarda bir takım farklılıklar gözettiler.

Malikîlere göre [2]: Kuyuya necis bir hayvan düşer ve suyu değiştirirse, bütün suyun boşaltılması vacip olur. Değiştirmemiş ise hayvan ve suyun oranı kadar boşalmak mütahap olur.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre [3]: Kulleteynden az olan su -az su- değişmese bile, müessir bir necasetin değmesi ile beraber necis olur. Çok su ise (kulleteyn ve daha fazlası), suyu değiştirmezse katı veya sıvı necasetin değmesi ile necis olmaz. Değiştirirse necistir.

Buna göre Şafiîler derler ki: Necis bir suyun temizlenmesi istenirse bakılır;

---

1 - Müslim rivayet etmiştir. Tirmizî'nin *sahih* dediği bir rivayette: *"İlki ve sonu toprakla" İbaresi de* vardır. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde de *"yedincisi toprakla"* kaydı bulunmaktadır.

2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 35.

3 - *el-Mecmû',* I, 178-184; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 21-24; *el-Muğnî,* I, 39-41.

eğer necislik, değişme ile olmuş ve su kulleteyn'den çok ise, değişmenin kendiliğinden kaybolmasıyla veya üzerine su ilâvesiyle yahut bu suyun birazının alınması ile temizlik gerçekleşir. Çünkü necaset, değişme ile meydana gelmişti; bunun değişmesiyle de necislik durumu ortadan kalkar.

Hanbelîlere göre: Çok suyun toplandığı havuzlar veya su tanklarındaki sular değişmedikçe (koku, renk ve tadı) necasetlerden her hangi biri ile kirlenmez. İnsan sidiği ve sıvılaşmış tersi ile değişirse boşaltılır. Boşaltılacak su için belirli bir miktar belirlenmemiştir. Ali (r.a.)'den sahih bir senetle şu rivayet sabittir: *'Hz. Ali, kuyuya işeyen bir çocuktan sorulduğunda, o kuyudaki suyu boşaltmalarını emretti".* Hasan Basrî'den de buna benzer bir rivayet vardır. İmam Ahmed'e insanın işediği bir kuyu sorulduğunda: "Son haddine kadar boşaltılır." diye cevap verdi. Ne kadar, dendiğinde: "Artık boşaltamıyacakları kadar" dedi. Yani, Malikîler gibi, kuyudaki suyun tamamının boşaltılmasına kail olmuşlardır.

Hanefîlere göre: Çok suyun (10x10) hacminde bir alanda bulunan suyun necaset eserinin onda belirmesi ile necis olacağı konusunda cumhurla beraberdirler [1]. Ancak az su, vasıfları değişmese de necis olur. Hanefiler, içinde az su bulunan kuyunun boşaltılmasında istihsan deliline dayalı olarak şu miktarları belirlemişlerdir:

1 - Kuyuya Düşenin Canlı Olarak Kalması Hâlinde:

Bir kuyuya insan veya bir hayvan düşer ve bedeninde necaset olmamak kaydıyla diri olarak çıkarsa, insan ve eti yenen hayvandan dolayı kuyu necis olmaz. Üzerinde necaset olursa su bu necasetten dolayı pislenir.

Kuyuya domuz düşer veya köpek salyası damlarsa kuyu necis olur. Eti yenmeyen katır, eşek ve yırtıcı kuşlar gibi diğer hayvanların salyası suya düşerse, sahih olan görüş suyun temizlik, kerahet ve necasetlik açısından hayvanın hükmüne tâbi olduğudur. Hayvan necis veya şüpheli ise kuyu mutlaka boşaltılır, mekruh ise bir miktar boşaltmak müstehaptır. Necis olanlar yabani pençeliler ve arslan, kurt gibi hayvanlardır. Mekruh olanlar, kerkenez ve doğan gibi yırtıcı kuşlar, şüpheli olanlar ise katır ve eşektir.

Hanbelîler: Fare, kedi veya benzeri bir hayvan bir sıvıya ya da az suya düşer ve canlı olarak çıkarsa o su temizdir, demişlerdir. [2]

2 - İnsan ve Hayvanın Kuyuda Ölmesi Hâlinde:

a) Hanefîlere göre insan kuyuda ölürse su necis olur. İbni Abbas ve İbni Zübeyr, ashabın da bulunduğu bir yerde, içinde ölen bir zenciden dolayı zemzem ku-

1 - *Tebyînu'l-Hakaik,* I, 28-30; *Dürrü'l-Muhtâr,* I, 194; *Fethu'l-Kadîr,* I, 68; *Merâki'l-Felâh,* 5; *e. Lübab Şerhu'l-Kitâb,* I, 30-33.

2 - *el-Muğnî,* I, 52.

yusunun boşaltılması için fetva verdiler. *(Nasbu'r-Raye,* I, 129).

Bu, Hanefîlerin dışındakilerin görüşüne muhaliftir [1]. Onlar Resulullah (a.s.)'ın: *"Mü'min necis olmaz"* hadisine binaen, kâfir de olsa insanın kuyuda ölmesi hâlinde suyun temiz olacağını söylerler [2].

b) Ölen hayvan su hayvanı değil de kara hayvanı olursa su necis olur (koyun, köpek, tavuk, kedi, fare gibi).

c) Akıcı kanı olmayan sinek, ağustos böceği, domuzlan böceği, eşek arısı, bit ve akrep gibi hayvanların ölmesiyle balık, kurbağa, timsah, yengeç, su köpeği ve domuzu gibi su hayvanlarının ölmesi ile kuyu necis olmaz. Resulullah (a.s.)'ın şu hadisi bunun delililidr: *"Sizden birinin içeceğine sinek düşerse onu batırıp çıkarsın; kanatlarından birinde hastalık diğerinde şifa vardır."*(Buharî). Ebu Dâvud: *"Hastalık olan kanadından korunur"* lafzını ilâve etmiştir. [3] Resulullah (a.s.)'ın şu hadisi de vardır: *"Ya Selman! Kanı olmayan her hayvanın düşüp öldüğü yemek ve içeceğin yenmesi, içilmesi ve onunla abdest alınması helâldir."*

3 - Necasetin Suya Düşmesi Hâlinde:

a) Az da olsa necasetin küçük kuyuya düşmesiyle kuyu necis olur: Kan damlası, içki damlası, sidik ve dışkı gibi. Necasetin kendisi çıkarıldıktan sonra kuyudaki su da tamamen boşaltılır. Bu işte kullanılan kova, ip, makara ve suyu çekenin eli temizdir.

b) Kuyu deve, koyun, at, katır, eşek ve ineğin tersiyle necis olmaz. Ancak, göze çok görünür veya her kovada necaset çıkarsa o zaman necis sayılır. Az olan miktar, onu görenin azımsayacağı miktardır.

Bunun delili, İbni Mesud (r.a.)'un şu rivayetidir: *"Resulullah (a.s)'a iki taş ve (at ve katır pisliğinden) tezek getirdim. Taşı alıp, tezeği attı ve: "O necistir" dedi."* [4]

Tavuk, kaz ve ördek hariç, yenen kuşların (güvercin, serçe vb.) pisliği ile kuyu, istihsan deliline binaen, necis olmaz. Çünkü İbni Mesud (r.a.) güvercin pisliğini, parmağı ile üzerinden silmiş ve bununla yetinmiştir.

Esah olan görüş, kuyunun yırtıcı kuşlar gibi eti yenmeyen kuşların pisliği ile de -onlardan kuyuyu korumak zordur- necis olmadığıdır.

---

1 - *el-Muğnî,* I, 46.

2 - Hadisi Buharî ve Tirmizî dışındaki *Kütüb-i Sitte* sahipleri ve İmam Ahmed, Huzeyfe b. Yemân'dan: *"Müslüman necis olmaz"* lafzıyla rivayet etmişlerdir. İbni Abbas: *"Müslüman diri veya ölü necis olmaz"* demiştir. *Neylü'l-Evtar,* I, 20, 56.

3 - Ahmed, Buhârî, Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar,* I, 55.

4 - Ahmed, Buharî, Tirmizî ve Nesâî, İbni Mesud'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I,98.

Şafiîler, bütün hayvanların ve kuşların tersi necistir, dediler.

Malikîler ve Hanbelîlere göre [1] yenen hayvanın sidiği ve tersi temizdir. Yenmesi haram olanın sidiği ve tersi de necistir.

Boşaltılması Vacip Olan Su Miktarı:

1 - Kuyu suyunun tamamının, eğer bu mümkün değilse iki yüz kova miktarının boşaltılmasının vacip olduğu hâller: İçinde bir insan veya katır, eşek, köpek ve koyun gibi büyük bir hayvan ölürse veya küçük olsun büyük olsun bir hayvan kuyuda şişer ya da dağılırsa, fare kediden kaçarken veya yaralı iken düşerse (canlı olarak çıkması bir şey değiştirmez) yahut da kedi köpekten kaçarken veya yaralı olarak düşerse. (Çünkü kedi ve fare bu durumda işerler ve sidik ve kan sıvı necasetlerdir.)

2 - Kuyuya düşen güvercin, tavuk ve kedi gibi orta büyüklükte bir hayvan ise kuyudan kırk veya altmış kova su çıkarılır. Azhar olan, *Camiu's-Sağîr*'de zikredildiği üzre, kırk veya elli kovadır. Bu hayvanlardan ikisi düşmüşse suyun hepsi boşaltılır. Kırk kova vacip, elli kova ile müstehap olan miktardır.

3 - Kuyuda serçe, fare, zehirli akrep vb. küçük bir hayvan ölürse kovanın küçüklük ve büyüklüğüne göre [2] yirmi veya otuz kova su boşaltılır. Yirmi kova boşaltmak vacip, otuzu da müstehaptır. Yani düşen hayvan da kuyu da büyük ise on kova fazlası müstehaptır. İkisi de küçükse daha azı müstehaptır. Biri küçük, diğeri büyük ise beşi müstehaptır. Bunlara bir beş kova ilâve etmek de istihbaba dahildir. Bu konuda Enes'ten, kuyuya fare düşer ve anında çıkarılırsa, kuyudan yirmi kova boşaltılır şeklinde rivayet vardır. Ebu Said el-Hudrî'nin kuyuda ölen tavuk için: *"Yirmi kova boşaltılır."* dediği, nakledilir. [3]

Kovanın Hacmi:

Kovanın hacminde muteber olan o kuyunun kovasıdır. Eğer yoksa muteber olan 1 sa', yani, 2.5 kg ya da. 2.75 litre alacak bir kovadır. Böyle bir kovanın haricinde büyük veya küçük bir kova varsa onunla hesaplanır. Gerekli olan miktar, büyük bir kova ile bir defada çıkarılsa, maksat hasıl olduğu için, Hanefî mezhebinde *Zahirü'r-rivaye*'ye göre yeterli olur. Kovanın çoğunun dolması yeterlidir. Vacip olandan az da olsa, kuyuda mevcut olanı çıkarmak da yeterlidir.

Suyun akacağı bir ark veya kanal açarak da temizlenebilir. Suda ölü bir hayvan bulunduğunda, şişmemiş ise, bir gün bir gece önce öldüğüne hükmedilir. Şişmiş ise üç gün üç gece hesap edilir. O müddet zarfında, abdestsizlikten dolayı o sudan ab-

---

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 33.

2 - Bu, *Hidaye*'ye göredir. Kudûrî'nin *Kitab*ında, hayvanın küçüklüğü veya büyüklüğüne göre diye geçer.

3 - İki rivayet için bkz. *Nasbu'r-Râye*, I, 128.

dest alınmış, elbise yıkanmış ise namazlar iade edilir. O suyun kullanıldığı her iş için geçerlidir bu.

TEMİZ OLAN EŞYANIN ÇEŞİTLERİ

Kâinattaki bütün varlıklar ya cansız (cemâd) ya canlı ya da artıktır. Eşyada asıl olan, necaset şer'î bir şekilde sabit oluncaya kadar temiz olmasıdır. Fakihler eşyanın temizliği konusunda yaklaşık olarak aynı görüştedirler. Cansızların (hayatı olmayan ve canlıdan türemeyen her şey) [1] sarhoş ediciler hariç, temiz olduğunda müttefiktirler. Toprağın katı, sıvı ve onlardan türeyen bütün bölümleri temizdir.

Camidler: Altın, gümüş, demir vb. gibi madenler ile haşhaş, afyon, ban otu gibi zehirli veya uyuşturucu da olsa bütün bitkilerdir. Sıvılar: Sular, yağlar, kamış balı, çiçek suları, kokular ve sirkedir.

Her kurunun temiz olduğunda; miskin kabının da misk gibi temizliğinde; zebad (misk kedisinden elde edilen koku) ve amberin temiz olduğunda; eti yenen hayvanın tüyünün de temiz olduğunda; kendiliğinden sirkeleşen içkinin temiz olduğuna ittifak edilmiştir.

Şer'î usulle boğazlanmış hayvanın, balığın ve çekirgenin ölüsünün, kâfir de olsa insan ölüsünün temizliğinde görüş birliği vardır. Hanefîlere göre son şık temiz değildir, onlar ölü etinin necis olduğuna kail olmuşlardır. Temiz olduğuna delil, Allah tealâ'nın: *"Ademoğullarını üstün kıldık"* ayetidir. Üstünlük -ölüm halinde de olsa- temiz olmayı gerektiriyor. Bir de Resulullah (a.s.)'ın şu hadisi vardır: *"Müslüman (genelde) pis olmaz."* Allah tealâ'nın: *"Müşrikler necistir"* ayetinden murat ise, itikat yönünden necis oldukları veya necis gibi onlardan uzaklaşılması gerektiğidir; beden pisliği değil. Fakihler, bunun dışında bazı konularda ihtilâf etmişlerdir.

Hanefîlere göre [2]: Domuz hariç, hayvanın diri veya ölü hâlinde kan dolaşmayan, köpek dahil yenen ve yenmeyen bölümleri temizdir: Kıl, kesilmiş kuş tüyü, katı peynir mayası [3], gaga, çatal tırnak -meşhur olan görüşte- sinir, boynuz, ayak, yağlı olmadığı sürece kemik. Çünkü yağ ölüden olursa necistir. Kemikten çıkarılırsa necaset de giderilmiş olur. Kemik aslında Darekutnî'nin rivayet ettiği şu hadise göre temizdir: *"Resulullah (a.s.) ölünün ancak etini haram kıldı. Derisi, kılı ve yününde ise bir beis yoktur."* İnsanın yolunmamış tüyü, kemiği ve mezhepte mutlak olarak dişi buna dahildir. Ancak yolunmuş tüy pistir. Canlıdan ayrılan her şey ölü gibidir.

Canlının göz yaşı, teri, tükürüğü, sümüğü pislik ve temizlik yönünden içilen artık su hükmündedir. Kabul edilen görüş, katır ve eşeğin salyasının temiz, yırtıcı

---

1 - Yumurta, yağ ve arı balı gibi şeyler canlıdan temiz olarak çıktığı için cansız değildir.

2 - *Meraki'l-Felah,* 26, 28; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 154, 188-193, 295, 323; *el-Bedayi',* I, 61-65.

3 - Süt emen oğlağın karnından çıkarılan sarı bir şeydir; bir bezde sıkılır ve peynirin katılaşmasında

kuşların ve evlerde yaşayan fare, yılan, akrep ve kedi gibilerinin salyasının mekruh; domuz, köpek ve diğer vahşî hayvanların salya ve artıklarının necis olduğudur.

İnsanın salyası içtiği artık su gibi temizdir. İçki içtiği zamanlar -ağzı necis olacağından- ağzı, yıkama veya anında su içme ya da tükürüğünü üç defa yutmakla temiz olur.

Fercin ıslaklığı İmam Ebu Hanifeye göre temiz, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre pistir. Bu çocuğun doğarken üzerinde bulunan ıslaklık annesinden çıkarken rahmin ıslaklığıdır. Yumurta da böyledir; onunla elbise veya su kirlenmez, fakat abdest almak mekruhtur. Sinek, güve, karınca, akrep, eşek arısı ve pire gibi akıcı kanı olmayan kara hayvanlarının ölüsü temizdir.

Güvercin, serçe ve saksağan gibi eti yenen ve havada pisleyen kuşların tersi temizdir. İnsanlar, güvercinleri -havada pislediklerini bildikleri hâlde- Mescid-i Haram'da ve büyük camilerde beslemeyi itiyat ettiler. Eğer necis olsaydı bunu yapmazlardı. Allah tealâ'nın mescidi temizleme emri vardır: *"Tavaf edenler için evimi temizleyin"*. İbni Ömer'den, *"Bir güvercinin üzerine terslediği ve onu silip namaz kıldığı"* rivayet edildi. İbni Mesud'dan da aynısı serçe için rivayet edildi.

Doğan, şahin, delice vb. eti yenmeyenlerin de tersi kesin bir zaruretten dolayı, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre temizdir, çünkü havada pislerler elbise ve kapları onlardan korumak zordur.

Ümmet, kanıyla beraber yenmesinin mübah olduğuna icma ettiği için, Ebu Hanife ve Muhammed'e göre balık kanı temizdir. Pis olsa mübah kılınmazdı. Gerçekte de kan değildir o. Bilakis, kan rengine bulanmış sudur. Çünkü kanlı, suda yaşamaz.

Kesimden sonra damarlarda ve ette kalan kan temizdir, necis değildir; bunun için de etle beraber yenmesi helâldir. Temiz, kuru bir elbise, necis ıslak bir elbiseye sarılsa, ıslak elbise de sıkıldığında damlamayacak durumda ise pis olmaz. Kuru bir elbise, ıslak ve necis bir toprağa serilse, eseri onda görülmedikçe pis olmaz. Pislik üzerinden gelen bir rüzgar elbisenin üzerine estiğinde, necasetin eseri görülmedikçe pis olmaz.

Malikîlere göre [1]: Köpek ve domuz da dahil her canlı, necis yese bile, temizdir. Teri, göz yaşı, sumüğü, mide haricinden çıkan tükürüğü (çünkü mideden çıkan necistir. Vasfı, sarı ve kokulu olmasıdır) ve yumurtası temizdir. Ölümden sonra çıkardığı ve kokup bozulan, kan hâline gelen yumurtası necistir. Kokuşmadan beyazı sarısına karışmış yumurta ise temizdir. Hayvandan, şer'î bir boğazlama olmadan öl-

---

kullanılır. Katı peynir mayasının temizliğinde ittifak vardır. Ama sıvı maya ve ölünün memesindeki süt, Ebu Hanife'ye göre temiz, Sahibeyn'e göre necistir. Azhar olan -İbni Abidinin belirttiği gibi- onların görüşüdür.

1 - *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 48; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 43; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 74.

dükten sonra çıkan yumurta, sümük, bağırsak ve salya, hayvanın ölüsü necis ise, necis olur.

Balgam da temizdir. İnsan veya hayvanın beyninden inen de böyledir. Mideden çıkan sarı su da böyledir. Bu safran renginde bir boyaya benzer. Çünkü mide, Malikîlere göre temizdir. Ondan çıkan da, değişmiş kusmuk gibi bozulmadıkça, temizdir.

İnsanın ölüsü -sahih olan görüşte- kâfir de olsa temizdir. Akrep, osurgan böceği, çekirge, cündüb (çekirgenin bir çeşidi), pire gibi toprak hayvanlarından kanı olmayanların ölüsü temizdir. Haşerat, ekin kargası, sahilde yaşayan etli ve kanlı olanların ölüsü pistir. Ancak çekirge kesilerek veya benzeri bir fiille öldükten sonra yenir. Meyva ve peynir kurdu yendiği takdirde mahzur yoktur, kesmeden de olsa yenir. Meşakkattan dolayı iki üç haşere bağışlanabilir.

Kara hayatı daha çok olsa bile (timsah, kurbağa, su kaplumbağası gibi) balık ve diğer deniz hayvanlarının ölüsüde temizdir.

Yenmesi haram olmayan hayvanlardan kesme, boğazlama (natır) vb. ile öldürülenler temizdir. At, katır ve eşek gibi yenmesi haram olanları, Derdir ve Savî'nin belirttiği mezhebin meşhur olan görüşüne göre boğazlama temizlemez. Köpek ve domuz da böyledir. Zikredilenlerin ölüsü, boğazlanmış bile olsalar necistir.

Domuzdan da olsa tüy ve yün temizdir. Kanat tüyü de temizdir.

Sarhoşluk vereni hariç, cemâdat (cansız şeyler) temizdir (temiz olduğuna ittifak edilen eşyalarda belirtilmişti). Sarhoşluk veren ister içki olsun isterse kuru üzüm veya hurmadan vb. yapılmış şerbet, necistir. Haşhaş, afyon ve ban otu temizdir. Çünkü bunlar cemâdattandır. Aklı giderdiği için kullanılması haramdır. Bedenin dışından tedavi için kullanılması haram olmaz.

Kâfir de olsa insan sütü ve yenmesi haram olmayanın (kedi ve yırtıcılar gibi mekruhlar da olabilir) sütü temizdir. At, katır, eşek gibi yenmesi haram olanların sütü necistir. Yenmesi mübah hayvanın artıkları, tezek, sidik, tavuk pisliği, güvercin ve bütün kuşların pisliği, necasetle beslenmedikçe temizdir. Necaseti yer veya içerse artığı da necistir.

Fare yenmesi mübah olanlardandır. Necasete şüpheyle de olsa değmiyorsa fazlalığı temizdir, çünkü ekseriya tavuk gibi necasetle uğraşır. Güvercin böyle değildir. Necasetle istimali kesin olur veya zannedilirse ancak o zaman artığının necasetine hükmedilir.

Yenmesi haram olmayan, kesilmiş mübah ve mekruh hayvanların öd kesesi de temizdir. Kales de temizdir. (Kales: dolduktan sonra mideden gelen su.) Yendiği hâlde duran şeyin kusuntusu temizdir, değişirse necistir.

Misk ve içinde bulunduğu deri kese temizdir. İçki birisinin fiili ile sirkeleşse ya

da kuruyup taş gibi bir hâle gelse veya kendiliğinden sirkeleşse yahut kuru hâle gelse temiz olur. Böylece kabı ve içindeki de temiz olur. Pis bir şeyle sulanan ekin de temizdir. Ancak görünen necis kısmı yıkanır.

Gübre ve tezek gibi necis şeylerin külü temizdir. Necis bir yakıt da yanmakla temiz olur. Necisin dumanı da -mutemet görüşe göre- temizdir.

Boğazlanmış hayvanın damarlarda veya hayvanın kalbinde kalan veya etten süzülen kanı temizdir. Çünkü bu kan, boğazlananın bir parçası gibidir. Boğazlanan hayvan ve parçası temizdir. Fakat boğazlama yerinde kalan akmış kan necistir. Yüzdükten sonra, kesilen hayvanın karnında kalan kan da necistir. Çünkü kesim yerinden karına akmıştır, mesfuh sayılır.

Şafiîlere göre [1]: Köpek, domuz ve onların unsurları hariç hayvanların hepsi temizdir. Sarhoş edenler müstesna bütün cemadat temizdir.

Pıhtılaşmış kan (alaka), mudga (küçük et) ve fercin ıslaklığı (mezi ve ter arasında beyaz bir sudur), bunların hepsi ister insandan olsun, ister yenen veya yenmeyen hayvandan, temizdir. Eti yenenin sütü, (erkek, küçük ve ölü de olsa) mayası, kesildikten sonra alınmış ve necis bile olsa, sütten başka birşey yememiş idiyse, temizdir. Mideden çıktığı kesin olan hariç, her hayvanın ter, salya, sümük ve balgam gibi sızıntısı temizdir. Yara suyu ve değişmemiş sivilce, temiz bir hayvandan alınan yumurta (sert ise, ölüden de olsa) temizdir; eti yenmeyen bir canlının yumurtası olsa veya yumurta kana dönüşmüş olsa bile. İpek böcegi kozası da temizdir.

Balık olmasa bile, deniz hayvanının ölüsü temizdir. Ancak timsah, kurbağa ve yılan pis oldukları için bunun dışındadır. Çekirgenin ölüsü de temizdir. Bunun dışında akan kanı olmayan sinek, karınca ve pire gibi kara hayvanlarının ölüsü necistir.

Misk ile sağken veya kesildikten sonra ayrılan kesesi temizdir. Misk kedisi (zebâd denen bir tür koku) ve amber değişmedikçe, balık yalamış olsa da, temizdir.

Daha önce açıklandığı gibi şunların da temizliği icma ile sabittir: Eti yenen hayvanın ne kesimden veya sonra yolunan kılı, tüy ve yünleri. Ölümden sonra alınırsa necistir. Eti yenmeyen hayvandan alınan tüy de ölü tüyü gibi necistir.

Necisin dumanı az olursa bağışlanır. Örfen az sayılacak, köpek ve domuz dışındaki necis kıla da müsamaha vardır. Korunmak mümkün olmadığı için, bineklerin fazla kılı da bağışlanır. Yine korunmak mümkün olmadığından -suyu bozmadıkça- balığın sudaki tersi de bağışlanır. Pis bir ateş vasıtasıyla yayılan necasetin buharının azı bağışlanır. Helânın necasetinden yükselen buhar ve arkadan çıkan yel

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 80; *Şerhu'l-Bâcûrî*, I, 105, 108; *Şerhu'l-Hadramiyye*, 22; *el-Mühezzeb*, I, 11 *el-Mecmû'*, II, 576.

temizdir. Necasetten biten veya necis bir su ile sulanan meyva, ağaç ve ekin temizdir. Ancak necasetten biten ekinin dışı yıkanarak temizlenir.

Hanbelîlere göre [1]: Eti yenen hayvanın damarından kesildikten sonra çıkan kan ve et arasındaki kan temizdir (çünkü sakınmak mümkün değildir). Balığın kanı ve sidiği temizdir. Necis olsaydı, mübahlığı bogazlanarak kanının akıtılmasına bağlanırdı, çünkü balığın sidiği su hâline gelmiştir. Kanı da ciğerdeki kan gibidir.

Üzerinden ayrılmadıkça -çok da olsa- şehidin kanı temizdir.

Akıcı kanları olmayan bit, kene, pire, sinek vs.'nin kanı temizdir.

"Bize iki kan ve iki ölü helâl kılındı" hadisine binaen yenen hayvanların ciğer ve dalakları temizdir. İpek böceği de kozası, misk ve deri kesesi temizdir. Buharî'nin İbni Abbas'tan zikrettiği: *"Amber, denizin çıkarıp attığı bir şeydir."* hadisine binaen amber temizdir.

Uyku hâlinde ağızdan gelen akıntı ve insanın içinden çıkan nefes de temizdir. Çünkü çıkan yerin vasfı bilinmiyor, korunmak da mümkün değildir. Mavimsi de olsa balgam temizdir. Baştan, göğüs veya mideden gelmiş olması aynıdır. Çünkü Resulullah (a.s.), Müslim'in rivayetinde balgamın namaz anında elbiseye silinmesini işaret etmiştir.

Eti yenenin sidiği temizdir. Ancak insan veya temiz bir hayvanın yaratıldığı alaka (kan pıhtısı) necistir. Çünkü bu, fercten çıkan bir kandır. Bozuk yumurta veya kanlanmış yumurta da (alaka hükmünde olduğundan) necistir.

Eti yenen hayvanın kan, ter, salya ve sümüğü temizdir. Kedi, fare veya daha küçük olursa eti yenmeyen hayvanınki de temiz sayılır. Ancak necasetten türememiş olmalı.

Şafiîlerde olduğu gibi, timsah, kurbağa ve yılan (bunlar necistir) hariç, balık adı verilmese de deniz hayvanının ölüsü temizdir. Çekirge hariç kanı olmayan sinek, karınca ve pire gibi kara hayvanının ölüsü de necistir.

Ölü veya diri, eti yenen hayvanların hepsinin tüy, yün vs.leri temizdir. Kedi ve daha küçük hayvanlar, necasetten türememişse, yenmeyenlerden de olsa tüy vb.'i temizdir. Ancak tüy ve kıl kökleri mutlak olarak necistir.

1 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 219-220; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 14.

NECASET

NECASETİN ÇEŞİTLERİ VE GİDERİLMESİNİN HÜKMÜ

Necaset taharetin, *necis* de tâhirin zıddıdır. Necisin çoğulu *encâs* gelir. Necis. şer'an murdar olan şeyin ismidir. Hükmî ve hakikî necis için kullanılır. Hakikisi için *habes,* hükmîsi için *hades* özel isimleri vardır. "Neces" isim olarak, "necis" de sıfat olarak kullanılır.

Necaset ikiye ayrılır: Hakikî ve hükmî.

Hakikî Necaset: Lügatte kan, sidik ve dışkı gibi murdar şey. Istılahta, ruhsat olmaması hâlinde namazın sıhhatine mani olan pisliktir.

Hükmî Necaset: Ruhsat olmaması hâlinde namazın sıhhatine mani olan, vücutta bulunan itibarî bir hâldir. Abdestle giderilen küçük hadesi ve gusülle giderilen büyük hadesi (cünüplük) içine alır.

Hakikî necasetin çeşitleri: Galîze-hafîfe, katı-sıvı, görülen ve görülmeyen.

Elbise, beden ve namaz kılınan yerdeki affedilecek miktarda olmayan necasetin giderilmesinin hükmü: Malikîler hariç fakihlerin cumhuruna göre: *"Elbiseni de temiz tut"* ayetine dayanarak vaciptir.

İmam Malik'in mezhebinde ise iki meşhur görüş vardır [1]: Vacip ve sünnet. Bu da, hatırlama, gücü yetme ve imkân bulma hâlindedir. Mutemet ve meşhur olan, sünnet oluşudur. Ancak mezhebin fürû'u vacip oluşuna göre bina edilmiştir. Bir kişi, gidermeye muktedir olduğu halde bilerek necasetle namaz kılarsa, namazı batıl olacağı için namazın iade edilmesi vaciptir.

Meşhur olan görüşe göre hatırlar ve gücü yeterse necasetin giderilmesi sünnet, namazın iadesi menduptur. İki görüşe göre de unutan ve necasetin varlığını bilmeyen, gidermekten âciz olan için namazı iade menduptur.

---

1 - *eş-Şerhu'l Kebîr,* I, 65; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 64; *Fethu'l Aliy el-Malik,* I, 111.

1. İttifak Edilen ve Edilmeyen Necasetler

a) Mezheplerin İttifak Ettiği Necasetler:

Mezhepler aşağıdaki nesnelerin necisliğinde ittifak etmişlerdir [1]:

1 - *Domuz Eti:* Şer'î bir kesimle de olsa necistir. Çünkü Kur'an nassıyla bizatihi necistir. Eti, kılı, kemiği ve tabaklansa bile derisi, hasılı bütün organları necistir.

2 - *Kan:* Şehidinki hariç, insan kanı; sudakiler hariç, hayvan kanı. Hayvan kanı, ondan diri veya ölü iken akan çok miktardaki kandır. Şehit kanı da üzerinde olduğu sürece necis değildir. Balık kanı, ciğer ve dalak, kalp kanı da böyledir. Aynı şekilde, kesimden sonra hayvanın damarlarında kalan kan akmadıkça pis değildir. Hanefîlerde karınca, pire ve bit kanı çok da olsa böyledir.

Akan kan -Malikî ve Şafiîlere göre balık, sinek ve keneden de olsa- necistir.

Bu ihtilâfın neticesi şudur: Tuzlanarak üstüste konan balıklar, kanları birbirine sızacağı için Şafiîlere ve Malikîlerdeki racih görüşe göre yenmez. Ancak üstte mi altta mı olduğu şüpheli olan yenebilir.

Hanefîlere ve Malikîlerden İbni Arabî'ye göre hepsi yenir. Çünkü balıktan çıkan kan değil, rutubettir; bu durumda da temizdir [2].

3 - İnsan Sidiği, Kusmuğu [3] ve Dışkısı: Süt emen çocuğun sidiği buna dahil değildir. Şafiîler ve hanbelilere göre, necis olmasına rağmen üzerine su serpmek yeterlidir. Eti yenmeyen hayvanın sidiği, kusmuk ve tersi de necistir. Hanefiler, kuşların pisliği ile fare ve yarasanın sidiğini bunun dışında tuttular. Çünkü fareden sakınmak mümkün değildir. Yarasa da havada işer. Elbise ve yemekte olanı bağışlanır. Kaplardaki bağışlanmaz. Hayvanların geviş getirirken ağzından çıkan necistir.

4 - İçki: Allah tealâ'nın: *"İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), şans okları şeytan işi birer pisliktir."* (Maide, 90) ayetine binaen, fakihlerin ekserisine göre necistir. Bazı muhaddisler temiz olduğunu söylediler. Cumhura ve Hanefîlerdeki mutemet görüşe göre içki (hamr), sarhoş eden her sıvıyı içine alır.

5 - İrin: Bozuk kandır, ona kan karışmaz. Bozulmuş bir kan olduğu için necistir. *Sadid* adı verilen kan karışmış ince su (irin) de bunun gibidir. İkisinin de çoğu necistir. Azı bağışlanır.

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 135; *el-Lübab Şerhu'l-Kitab,* I, 55; *Meraki'l-Felah,* 25; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye* 34; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 73; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 49; *Muğni'l-Muhtac,* I, 77; *el-Mühezzeb,* I, 4[illegible] *Keşşafu'l-Kına',* I, 213; *el-Muğnî,* I, 52; *Şerhu's-Sağîr,* I, 49-55.

2 - *eş-Şerhu'l-Kebir ve Haşiyetü'd-Desukî,* I, 57.

3 - Hanefîlere göre kusmuk, tutulamıyacak kadar ağız dolusu olursa necaset-i galizedir.

6 - *Mezi ve Vedi:* Mezi; şehvetlenme veya cimayı düşünme anında fışkırmaksızın çıkan ince beyaz sudur. Ali (r.a.)'nin hadisinde, zekeri yıkama ve abdest emredildiği için necistir: *"Mezisi çok akan bir adamdım. Resulullah (a.s.)'a sormaya da utandım. Mikdat b. Esved'e söyledim, o sordu. "Ondan dolayı abdest almak lâzımdır." buyurdu."* Müslim'de: *"Zekerini yıkar ve abdest alır."* vardır [1].

Vedi [2], idrardan sonra veya ağır bir şey kaldırıldığında çıkan katı süt gibi beyaz bir sıvıdır. Necistir. Çünkü sidikle beraber veya ondan sonra çıkmaktadır; onun hükmünü alır.

İdrardan sonra çıkan kum ve taş: Eğer adil bir doktor sidikten oluştuğunu söylerse necistir. Yoksa, necaset bulaşmıştır, yıkama ile temiz olur [3].

7 - *Köpek, koyun, kedi, serçe vb. su dışında yaşayan, eti yenen veya yenmeyen, kanı akıcı olan hayvan ölüsünün eti:* Bu, tabaklanmamış hayvan derisi gibidir. Bu görüş, hanefîlere göredir. Diğerlerine göre ise insan dışındaki ölüler, kemik, tüy, yün, kıl vb. bütün bölümleriyle necistir. Bunların her birini helâl yapan, canlılık idi.

8 - *Yenmeyen Hayvanların Etleri ve Sütleri:* Süt, etten oluşmaktadır; onun hükmünü alır.

9 - *Canlıdan diri iken kopan veya ayrılan el, but gibi bölümler:* Kıl vb. buna dahil değildir. Resulullah (a.s.): *"Hayvandan diri iken kopan ölüdür"* buyurmuştur[4].

b) Hakkında İhtilâf Olunan Necasetler:

Bazı şeylerin necisliğinin hükmünde fakihler ihtilaf etmiştir:

1 - *Köpek:* Hanefîlerde esah olan, köpeğin bizatihi necis olmadığıdır, zira korunma ve avlanmada ondan yararlanılmaktadır. Domuz ise bizatihi necistir. Kur'an'daki: *"O pistir"* ayetinden kasıt domuzdur. Yalnız, köpeğin ağız suyu veya salyası ve tersi necistir. Vücudunun diğer bölümleri buna kıyas edilmez. Ağzını kaba sokarsa kap yedi defa yıkanır [5]: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Köpek sizden birinin kabından içerse, onu yedi defa yıkasın."* Ahmed ve Müslim'de: *"Köpeğin ağzını soktuğu sizden birinin kabının temizliği, ilki toprakla olan yedi defa yıka-*

---

1 - Buharî ve Müslim Ali'den rivayet etmiştir. Ahmed ve Ebu Dâvud'un rivayetinde: *"Zekerini ve husyelerini yıkar abdest alır"* ifadesi vardır. *Neylü'l-Evtar* I, 51.

2 - Peygamber (a.s.)'in kan, irin, kusmuk, dışkı, sidik, mezy ve vedy gibi artıkları tahirdir. Bereketü'l-Habeşiyye, Peygamber (s.a.v.)'in bevlini içince: *"Ateş karnına dokunmayacak"* buyurdu (Darekutnî sahihtir dedi). Ebu Tayyibe de Peygamber (a.s.)'in hacamatdan sonra alınan kanından içmiş, Resulullah (a.s.) da ona: *"Kanım kanına karışana ateş dokunmaz"* demişti.

3 - *Muğni'l-Muhtac,* I, 79.

4 - Hakîm rivayet etmiş ve Şeyhayn'ın şartlarına göre sahihtir demiştir. Ebu Dâvud ve Tirmizî, Ebu Vakid el-Leysî (r.a.)'den rivayet etti. Tirmizi, *hasen*dir, dedi. *Sübülü's-Selâm,* I, 28.

5 - *Fethu'l-Kadir,* I, 64; *Reddü'l-Muhtar,* I, 192, 300; *el-Bedâyi'* I, 63.

maktır." (1)

Malikîlere Göre (2): İster beslenmesine izin verilen bekçi veya çoban köpeği olsun, isterse başka köpek, mutlak olarak temizdir. Sadece ağzını soktuğunda - meşhur olan görüşe göre- taabbüden yedi defa yıkanır. Ayağını veya hareket ettirmeden dilini soksa veya salyası düşse yıkamak gerekmez.

Şafiîler ve Hanbelîlere Göre (3): Köpek domuz ve onlardan türeyenler, bunların artığı, teri necistir. Bunlarla kirlenen eşya biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkanır. Önceki hadise binaen ağzının necaseti sabit olursa, geri kalan kısım da öncelikle öyledir, zira ağzı, fazla soluduğu için en temiz yeridir.

Darekutnî ve Hakim'in rivayet ettiği başka bir hadis şöyledir: *"Resulullah (a.s.) birinin evine çağrıldı ve gitti. Sonra da başka bir eve çağrıldı ve gitti. Sonra da başka bir eve çağrıldı, gitmedi. Kendisine bu anlatılınca "Filanın evinde köpek vardır" buyurdu. Filanınkinde de kedi vardır, denince: "Kedi pis değildir." dedi".* Bundan köpeğin necis olduğu anlaşılmıştır.

2 - *Su Hayvanı ve Akıcı Kanı Olmayan Hayvanın Ölüsü:*

Mezhepler, balık vb. deniz hayvanlarının ölüsünün temiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Delil, Resulullah (a.s.)'ın hadisidir: *"Bize iki ölü ve iki kan helal kılındı: Balık ve çekirge; ciğer ve dalak."* (4) Denizle ilgili hadisi: *"Onun suyu temiz, ölüsü helaldir"* (5).

Fukaha, akıcı kanı olmayan hayvanın ölüsünde ihtilâf etmiştir. Ölüde mutlak olarak ifadeleri şöyledir:

Hanefîlere göre (6): Balık, kurbağa ve yengeç gibi suda yaşayanın ölüsü suyu necis kılmaz. Ancak akıcı kanı olan ölünün eti ve tabaklamadan önce derisi necistir. Akıcı kanı olmayan hayvan suya düşerse suyu necis kılmaz; bit, sinek, eşek arısı, akrep vb. gibi. Delil, şu hadistir: *"Sizden birinin içeceğine sinek düşerse, onu batırsın sonra da çıkarsın. Çünkü kanatlarından birinde hastalık, diğerinde şifa vardır."*(7) Bundan anlaşılan, Hanefîlere göre su hayvanının ve kanı olmayanın ölüsü

1 - Ahmed, Buhari ve Müslim'in rivayeti ile üzerinde ittifak edilmiştir. *Neylü'l-Evtar*, I, 36; *Sübülü's-Selâm*, I, 22.

2 - *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 83; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 43.

3 - *Muğni'l-Muhtac*, I, 78; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 208; *el-Muğni*, I, 52.

4 - Ahmed, İbni Mace ve Dârekutnî, İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Hadiste zayıflık vardır. *Sübülü's-Selâm*, I, 25; *Neylü'l-Evtar*, III, 150.

5 - Dört *Sünen* sahibi İbni Ebu Şeybe (lafız da onundur) rivayet etti. İbni Huzeyme ve Tirmizi, Ebu Hureyre'den nakledip, *sahih* dediler. *Sübülü's-Selâm*, I, 14.

6 - *Fethu'l-Kadir*, I, 57; *el-Bedayi'*, I, 62; *Meraki'l-Felah*, 25.

7 - Buharî, Ebu Hureyre'den rivayet etti. Şafiî dedi ki: "Bunun yorumu: Peygamber (a.s.), içinde öldüğü sıvayı necis kılacak bir şeyi batırmayı emretmez; çünkü bu, kasden o şeyi ifsâd olurdu". Ebu Davud hasen bir isnadla şunu ilave etti: *"Hastalık bulunan kanadından korunur" Nasbu'r-Raye*, I 115.

temizdir. Malikîler de aynısını söylediler: Denizde ölen ve kanı olmayanın ölüsü temizdir [(1)].

Şafiîler ve Hanbelîlere göre[(2)]: Balık ve çekirge gibi deniz hayvanının ölüsü temizdir. Sinek, bit, domuzlan böceği, akrep, ağustos böceği vb. kanı olmayanların ölüsü, Şafiîlere göre necis, Hanbelîlere göre temizdir. Kurbağa, timsah ve yılan gibi karada yaşayan deniz hayvanının ölüsü Şafiîlere ve Hanbelilere göre necisdir.

Şafiîler şunu ilave ettiler: Sirke ve elma kurdunun ölüsü necistir, lâkin korunmak zor olduğundan elmayı necis kılmaz. Ayırımı zor olduğundan onunla beraber yenebilir.

Hanbelîler: Akıcı kanı olmayan, temizden üremişse canlı ve ölüsü temizdir. Bostan kurdu ve ağustos böceği gibi pisliklerden üremişse ölü ve dirisi necistir. Çünkü necasetten üremiştir. köpek ve domuzun yavrusu gibi pistir.

Özet: Fakihlere göre su hayvanının ve kanı olmayanın ölüsü temizdir. Ancak Şafiîler, akıcı kanı olmayanın ölüsünü: *"Ölü size haram kılındı"* ayetine binaen necis saydılar. Şafiîlere göre ölü, hayatı, şer'î olmayan bir yolla kaybolandır. Mecusînin, muhrimin (hac veya umre hâlinde olanın) kestiği, kemikle kesilen ve yenmesi haram olan hayvan gibi.

Malikîlere göre: Yenmesi haram olmayanlardan her hangi bir şer'i yolla boğazlananların tamamı temizdir. Fakat haram kabul ettikleri eşek, katır ve atı kesmek, onları temiz hükmüne sokmaz. Köpek ve domuz da böyledir. Bu zikredilenlerin ölüsü necistir.

3 - Ölünün Kan Bulunmayan Sert Bölümleri:

Boynuz, kemik, diş, fildişi, davar ayağı, deve ayağı, çatal tırnak, tüy, yün, sinir ve katı maya, Hanefîlere göre temizdir, necis değildir [(3)]. Bunlar ölü değildir. Ölülerdeki necaset akıcı kanlarından ve necis rutubetten doğmaktadır. Yukarıda sayılanlarda bu iki sebep de bulunmamaktadır. Zira şer'an, meyte (ölü) hayvan tabiri, insanın veya gayri meşru bir müdahelenin tesiri olmaksızın kendisinden hayat zail olmuş hayvan hakkında kullanılır.

Buna göre, hayvan diri iken bunlardan elde edilenler temizdir.

Sıvı maya ve süt, Ebu Hanife'ye göre temizdir. Delil de şu ayettir: *"Gerçekten süt veren hayvanlarda size bir ibret vardır: Size onların karnındaki işkembe pisliği ile kan arasından, içenlerin boğazından afiyetle geçen halis bir süt içiriyoruz."* (Nahl, 66) İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre ise -azhar olan da onların görüşüdür- bunların ikisi de necistir. Süt, kendisi temiz ise de, necisin yanında bulun-

---

1 - *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 74; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 44, 45, 49; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 34.
2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 78; *el-Mühezzeb*, I, 47; *el-Muğnî*, I, 42-44; *Keşşafu'l-Kına'*, I, 223.
3 - *el-Bedâyi*, I, 63.

olmuştur.

Hanefîlerin dışındaki cumhur [1] şöyle demiştir: Ölünün bütün bölümleri necistir. Maya ve süt de böyledir. Ancak bunlar süt emen bir kuzudan alınırsa Şafiîlerde helâl olur. Çünkü bunlardan her birini o yavru hayvanda bulunan hayat, helâl kılar. Hanbelîler, Darekutnî'nin Rasulullah (a.s.)'dan rivayet ettiği bir hadise binaen ölünün yünü ve tüyü temizdir, dediler: *"Ölünün tabaklandığında miski ve yıkandığında da yün ve tüyünde beis yoktur."* Fakat bu *zayıf* bir hadistir.

Malikîler de kanat tüyü ve kılı istisna ederek temiz olduğunu söylerler. Çünkü bunlar meyte (ölü) değildir. Kemik ise bunun aksidir, ölüdür. Bazı Malikîler, ölü filin dişinin, kuş tüyünün yapışık olduğu kamışın -ister ölü, ister diri kuştan alınmış olsun- tenzihen mekruh olduğu görüşünü tercih ettiler.

Özet: Şafiîlerin dışındaki fakihler, ölünün tüyü, yünü ve kuş tüyünün temiz olduğu kanaatindedirler.

4 - Ölünün Derisi:

Malikîler ve meşhur görüşlerinde *Hanbeliler* [2] tabaklansın veya tabaklanmasın ölü derisinin necis olduğu görüşündedirler. Çünkü o, ölüden bir parçadır. Allah tealâ'nın *"Size ölü haram kılındı"* ayetine binaen haramdır. Et gibi, tabaklanma ile temiz olmaz. Bu konuda hadisler de vardır. Bunlardan bazıları: *"Ölünün hiç bir şeyinden yararlanmayın."* [3] Resulullah (a.s.) Cüheyne'ye şöyle bir mektup yazmıştır: *"Ölü derilerinden istifade için size ruhsat vermiştim. Size bu yazım geldikten sonra, ölü hayvanın tabaklanmamış derisinden veya sinirlerinden yararlanmayın."* [4] Bir lafızda da: *"Resulullah (a.s.)'in yazısı bize vefatından bir veya iki ay önce geldi."* şeklindedir. Bu da, öncekini nesheder, çünkü Peygamber (a.s.)'in ömrünün sonundadır. Malikîler -meşhur olan görüşte- *"Hangi deri tabaklanırsa temiz olur."* hadisini, şer'î değil, lügat yönünden temizlik şeklinde yorumladılar.

Bir benzeri de, eti yenmeyen bir hayvan boğazlandığında, tabaklansın veya tabaklanmasın derisi necis olur.

Hanefîler ve Şafiîler [5]: *"Hangi deri tabaklanırsa temiz olur."* [6] hadisine bi

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 44, 49; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 55; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 78; *el-Muğnî,* I, 52, 72, 7- 79.

2 - *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 51; el-Muğnî, I, 66; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 76.

3 - Ebu Bekr eş-Şafiî, Ebu Zübeyr ve Cabir isnadıyla rivayet etti. İsnadı *hasendir*.

4 - Ahmed ve Ebu Dâvud, Abdullah b. Ukeym'den rivayet etti. Ahmed 'İsnadı ceyyiddir" dedi. Fakat, tahkik edildiğinde bu hadisin *zayıf* olduğu görülür. Senedinde inkıta, metin ve senedinde ızdırab, bazan da ıtlak ve takyid vardır: Bir veya iki ay... Tirmizi diyor ki: İsnadındaki ızdırabtan ötürü Ahmed sonunda bu hadisi terketti. Bazıları da bu hadisle, tabaklamanın temizleyeceğini bildiren sahih hadisleri: "Bunun tabaklanmayanlara ait olduğu" şeklinde kayıtlayarak birleştirmişlerdir. Çünkü hadiste geçen "ihâb" ismi tabaklanmamış deri için kullanılır.

5 - *el-Bedâyi',* I, 85; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 82.

6 - Ashaptan İbni Abbas ve İbni Ömer (r.a.) bu hadisi rivayet etmiştir. Birinciyi Neseî, Tirmizî ve İbni Mace rivayet etti. Tirmizi, *hasen, Sahih* hadistir dedi. İkinciyi de Darekutnî rivayet etti ve isnadı *hasendir*, dedi. *Nasbu'r-Raye,* I, 115.

naen, hayvanın ölümü vs. ile necislenen deriler, tabaklama ile temiz olur derler. Nitekim eti yenmeyen hayvan boğazlanır ve derisi tabaklanırsa o deri temiz olur. Müslim yukardaki hadisi: *"Deri tabaklanınca temiz olur."* lafzıyla rivayet etti. Bu hadis sahih olduğu için racih olan görüş budur. Tabaklama, rutubeti kaldırır, necaseti giderir. Buharî ve Müslim'in İbni Abbas'tan rivayet ettikleri hadis de bunu teyit ediyor: *"Meymune*'nin *bir cariyesine bir koyun sadaka edildi. Koyun öldü. Rasulullah (a.s.) onu görünce: "Derisini alıp, tabaklayarak, ondan yararlansaydınız ya?" dedi. O meytedir (ölüdür), dediklerinde: "Ancak yenmesi haramdır." buyurdu."*

Bir lafızda da şöyle buyurdu: *"Onu su ve selem ağacı temizler"* Nevevî, *Müslim şerhinde* diyor ki: Derinin fazlalıklarını gideren temiz kokular veren, bozulmasını önleyen şes (acı ve güzel kokulu) toprak cevizi, selem ağacı, nar kabuğu vb. temiz ilaç ve bitkilerden her biri ile tabaklama caizdir. Hanefîler dışındakilere göre güneşle tabaklama olmaz. Toprak, kül ve tuzla da esah görüşe göre tabaklama yapılmaz.

Yani Hanefîler hakiki bir tabaklamayı kimyevî maddelerle, hükmî tabaklamayı da toprak ve güneşle caiz görmektedir. Bunların hepsi kurutucu, kazıyıp temizleyicidir. Nitekim daha önce de bu konu geçmişti.

5 - Sütten Başkasını Yemeyen Emzikli Çocuğun Sidiği:

Şafiîler ve Hanbelilere göre (1): Gıdalanmak için henüz sütten başkasını yememiş (iki yılı bitmeyen) erkek çocuğun sidiği ve kusmuğu ile kirlenen yere su serpilir (Doğum anında ağzına sürülen hurma vb. ile yemiş sayılmaz). Fakat kız çocuğu ve hünsadan sidiklenen yere su dökülerek yıkanması lâzımdır. Bunlarda, sidiklerin necasetliği esası ile amel edilir. Ellerde fazla taşınması sebebiyle erkek çocuğun istisna edilmesi ise Buharî ve Müslim'in naklettiği şu haberden alınmıştır: *"Ümmü Kays binti Mıhsan henüz yemek yemeye başlamamış küçük çocuğunu getirdi. Resulullah (a.s.) onu kucağına oturttu. Çocuk onun elbisesine işedi. Resulullah su istedi ve suyu elbisesine serpti elbiseyi yıkamadı."* Tinnizî'nin de *hasen* dediği şu haber vardır: *"Kız çocuğunun sidiğinden dolayı elbise yıkanır, oğlan çocuğununkinden dolayı su serpilir."* (2) İkisini birbirinden ayırmasının hikmeti şudur: Erkck çocuğun ellerde taşınması daha fazladır; sidiği de hafif sayıldı. Onun sidiği kızınkinden daha incedir, damladığı yerde kızınki kadar yapışmaz. Hünsa hakkındaki hüküm de kız hakkındaki hüküm gibidir.

Hanefî ve Malikîlere göre (3): Erkek ve kız çocuğunun sidiği ve kusmuğu ne-

---

1 - *Muğni'l-Muhtac*, I, 84; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 217; *el-Mühezzeb*, I, 49
2 - Hadisler için bkz. *Nasbu'r-Raye*, I, 126-128.
3 - *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 77, 82; *Şerhu's-Sağîr*, I, 73; *Fethu'l-Kadîr*, I, 140; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I 293.

cistir. Bu sebepten elbisenin yıkanması gerekir. Bu konuda sidikten kaçınmayı emreden hadislerin umumî ifadesi ile amel edilmiştir: *"Sidikten sakının. Çünkü kabir azabının çoğu ondandır."* (1)

Malikîler şu kaydı da getirdiler: Çocuk emzirenin elbisesine veya üzerine değen hafif şekildeki çocuk sidiği ve dışkısı -emziren o çocuğun annesi olsun veya olmasın- onu indirirken necasetten korunmaya çalışıyorsa bağışlanır. Dikkat etmeyen için böyle değildir. Ancak fazla olursa necasetin yıkanması menduptur.

6 - Eti Yenen Hayvanın Sidiği, Artıkları ve Tersi:

Bu hususta iki ayrı fıkhî görüş vardır. Temiz olduğu ve necis olduğu görüşleri. Birincisi Malikiler ve Hanbelîlerin; ikincisi de Hanefîlerin ve Şafiîlerindir.

Malikîler ve Hanbelîlere göre (2): Deve, sığır, koyun, tavuk, güvercin vb. gibi eti yenen hayvanların sidiği, tersi, temizdir. Malikîler necaset yiyen veya içeni istisna ettiler, bunların artığı necistir dediler. Nitekim yenmesi mekruh sayılanların sidikleri ve tersleri de mekruhtur. Diger hayvanlarda da böyledir; sidikleri etlerine tâbidir. Yenmesi haram olan hayvanın sidiği de necistir. Helâlin sidiği temiz, mekruhun sidiği de mekruhtur.

Bunların temiz olduğuna dair delilleri de Resulullah (a.s.)'ın Urani'lere develerin sidik ve sütlerini içmeyi mübah kılmasıdır (3). Koyunların ağılında namaz kılmanın mübah sayılması, terslerinin ve sidiklerinin temizliğine delildir. (4)

Şafiîler ve Hanefîlere göre (5): Sidik, kusmuk ve ters, hayvandan olsun insandan olsun, mutlak olarak necistir. Bunun delilleri de şunlardır: Resulullah (a.s.) mescitte işeyen bedevînin sidiğine su dökülmesini emretmiştir (6). İki kabir hakkındaki hadisi: *"Onlardan biri de, sidikten sakınmıyordu."* (7) Daha önce geçen: *"Si-*

1 - Bu hadisi ashaptan üç kişi (Enes, Ebu Hureyre ve İbni Abbas) rivayet etmiştir. Enes hadisini Darekutnî rivayet etmiş olup hadis *mürsel*dir. Ebu Hureyre hadisini de Darekutni ve *Müstedrek*'inde Hakim rivayet etmiştir. Hakim: "Şeyhayn'ın şartlarına göre sahih bir hadistir. Bir illetini bilmiyorum. Ama Şeyhayn ona rivayet etmediler" demiştirw. İbni Abbas hadisini ise Taberanî, Darekutnî, Beyhakî ve Hakim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Raye*, I, 128.

2 - eş-*Şerhu's-Sağir*, I, 47, *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 77; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 33; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I 220.

3 - Buharî, Müslim ve Ahmedin, Enes b. Malik'ten rivayetine göre: *"Ukl (veya Urayna, dedi) den bir grup geldi. Fakat Medine'nin havası onlara dokundu. Resulullah (a.s.) onlara Medine dışına çıkıp sağmal develerinin sütlerinden, sidiklerinden içmelerini emretti." Neylü'l-Evtar*, I, 48.

4 - İbni Teymiye önceki hadisin sonunda diyor ki: Hz. Peygamberin *"Koyun ağılında kılın"* dediği sabittir. Zira Ahmed ve Tirmizî rivayet edip, sahihtir demişlerdir. Rasulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Koyun ağılında kılın. Develerin (havuz ve kuyu etrafında bulunan) yataklarında kılmayın."* dedi ki: Yasaklamanın hikmeti oradaki tiksindiriciliktir. Kişi, namazda iken tiksinip namazını kesebilir. *Neylü'l-Evtar*, II, 137.

5 - *Muğni"l-Muhtac*, I, 79; *el-Mühezzeb*, I, 46; *Fethu'l-Kadir*, I, 142 *Merakî'l-Felah*, 25; *ed-Dürrü' Muhtar*, I, 295-297.

6 - Buharî, Müslim ve Ahmed, Enes b. Malik'ten rivayet ettiler. *Neylü'l-Evtar*, I, 43, *Nasbu'r-Raye, I, 212.*

7- *Buharî ve Müslim İbn Abbas'tan rivayet etti.* Nasbu'r-Raye, I, 214.

dikten sakının" hadisi ile, *"Kendisine istinca etmesi için iki taş ve bir tezek getirilince, iki taşı alıp, tezeği reddetmiş ve bu necistir" demiştir"* hadisi.

Değişmese bile kusmuk (mideden çıktığında) necistir. Çünkü, sidik gibi değişime uğramış fazlalıklardandır. Bunun gibi mideden çıkan balgam da necistir. Baştan veya boğazın dibi ya da göğüsten inen ise böyle değildir, temizdir.

Uranîler hadisi ve Peygamber'in onlara develerin sidiklerini içmelerini emretmesine gelince: O tedavi içindi. Necisle tedavi ise yerini tutacak temiz bir şey olmadığı zaman caizdir.

Hanefîler konuyu genişleterek incelediler ve şöyle dediler:

Eti yenenin sidiği *necaset-i hafife*dir; kişinin üzerine elbisenin dörtte birine varan bir miktar değse namaz onunla caiz olur. Şeyhayn'in (Ebu Hanife ve Ebu Yusuf) görüşü budur. At ve sığırın tersleri ise Ebu Hanife'ye göre, eti yenmeyenler gibi *necaset-i galize*dir, çok fazla olmadıkça onunla pislenen elbise namaza mani olmaz. Bunda içtihat caizdir ve yolların onunla dolu olması ile de zaruret vardır, korunulması güçtür.

Çok fazlanın miktarı: İnsanların çok fazla bulup aşırı saydıkları, meselâ elbisenin dörtte birine bulaşan pisliktir.

Buna göre eti yenenin sidiği, köpeğin tersi, kaplan, yırtıcılar ve domuz gibilerin dışkısı, salyası, korktuğunda tavuk, kaz ve ördeğin pisliği ittifakla *necaset-i galize*dir. Dirhem kadar olanı bağışlanır.

Atın ve eti yenenin sidiği, yenmeyen kuşun pisliği (şahin ve delice kuşu gibi) -esah olan görüşte- zaruretten dolayı *necaset-i hafife* dendir. Elbisenin veya bedenin dörtte birinden az olanı bağışlanır. Yani, bedende ise bu pisliklerin değdiği el, ayak gibi organların dörtte birinden az olanı bağışlanır. Dörtte bir ve daha fazlası ise çok sayılır, bağışlanmaz.

Güvercin gibi havada pisleyen eti yenir kuşların pisliği -yolların ve binaların onlarla dolu olmasından kaynaklanan umumî meşakkat yüzünden- Hanefîlere göre temizdir. Nitekim İmam Muhammed sonunda eti yenenlerin -at da buna dahildir- sidiğinin temiz olduğuna hükmetmiştir. Halife ile Riyye'ye girdiğinde yolların ve binaların onlarla dolu olmasından dolayı insanların sıkıntısını görünce, çok da olsa güvercin pisliği namaza mani olmaz, dedi [1]. Bu Malik ve Ahmed'in de görüşüyle aynıdır. Şafiîler ise şöyle dediler [2]: Korunma zorluğundan dolayı, kuşun pisliği çok olduğunda bağışlanır.

7 - Meni:

Cima ve ona benzer hâllerde büyük lezzet anında çıkan sıvı şeydir. Necaset ve

1 - *Reddü'l-Muhtar*, I, 295; *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb*, I, 56

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 188

temizliği hakkında -insandan ise- iki ayrı görüş vardır: İnsan dışındakilerin menisi ise Hanefî ve Malikîlere göre necistir. Hanbelîlere göre, eti yenenlerinki temizdir. Şafiîlerde de esah olan görüşe göre, köpek, domuz veya bu ikisinin türleri dışındakilerin menisi temizdir.

İnsan menisi hakkında Hanefîler ve Malikîler şöyle demişlerdir [1]: Meni necistir. Kalıntısının yıkanması gerekir. Ancak Hanefîler, meni yaş ise yıkanması gerekir, elbise üzerinde kurursa ovma yeterli olur, dediler.

Malikîler, yenmesi mübah hayvana ait de olsa, tiksindirici olduğu ve bozularak çözüleceğinden dolayı meni için necis hükmünü mutlak olarak kullandılar. Çünkü aslı kandandır. Aslındaki bağışlanmadan, bunun da bağışlanması gerekmez. Yani dirhemden az olan kanın bağışlanıyor olması, meninin de azının bağışlanmasını gerektirmez. Asıl için sabit olan her şey ondan türeyenler için de sabit değildir.

Delilleri de Aişe (r.a.) hadisidir: *"Kuru ise, Resulullah (a.s.)'ın elbisesinden meniyi ovuyordum; yaş ise yıkıyordum."* [2]

Buharî ve Müslim'in Aişe (r.a.)'den rivayet ettiği hadiste şu ifade vardır: *Aişe, Resulullah (a.s.)'ın elbisesindeki meniyi yıkıyordu. Sonra da rasulullah (a.s.) çıkıp namaz kıldırıyordu..*

Meninin necis olduğuna delâlet edenlerden biri de bedenden çıkan diğer şeylere benzemesidir.

Hanbelîler ve azhar olan görüşte Şafiîler şöyle demişlerdir [3]: Meni temizdir. Erkek menisi ise yıkanması veya kazınması müstehaptır. Delil de Aişe (r.a.)'nin hadisidir: *"Resulullah (a.s.)'ın elbisesinden meniyi kazıyor, sonra da Hz. Peygamber onunla namaz kılıyordu."* [4] Bir rivayette de: *"Namaz kılarken meniyi elbisesinden ovardım."* [5] vardır. İbni Abbas dedi ki: *"Üzerinden onu bir boya otu veya bezle sil. O ancak sümük ve tükürük gibidir."* [6] İnsanın yaratılışının başlangıcı olmasıyla da sidik ve meziden ayrı bir durumu vardır.

Şevkanî de meninin necis olduğu görüşünü tercih ederek dedi ki: Doğru olan, meninin necisliğidir. Yıkama, silme ve ovma şekillerinden biriyle temizlenmesi

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 287; *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb*, I, 55; *Meraku'l-Felah*, 26; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 79; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 54; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 56.

2 - Darekutnî *Sünen*'inde Bezzar *Müsned*'inde rivayet ederek: "Abdullah b. Zübeyr'den başka Aişe'den bunu nakleden bilinmiyor" dediler. *"Yaş ise yıka, kuru iken de ov"* hadisi ise *gariptir*. Bilinmeyen bir hadistir. *Nasbu'r-Raye*, I, 209. Netice olarak bu hadis *muzdarib*tir. Bazısında yıkama bazısında ovma ve bazısında da *"Onunla kılıyordu"* ifâdeleri vardır.

3 - *Muğni'l-Muhtac*, I, 79-80; *Keşşafu'l-Kına*, I, 224; *el-Mühezzeb*, I, 47.

4 - Kütüb-i Sitte müellifleri ve İmam Ahmed rivâyet etmiştir. Lafzı şöyledir: *"Resulullah (a.s.)'ın elbisesinden meniyi ovuyordum. Sonra da gidip onunla kılıyordu."* *Neylü'l-Evtar*, I, 53.

5 - İbni Huzeyme ve İbni Hibban *Sahih*'lerinde rivayet ettiler.

6 - Said ve Darekutnî *merfu* olarak rivayet etti

caizdir [1].

Yalnız, meninin temizliği hükmünde (genelde şehvet hareketlendiğinde çıkan) meziden sonra çıkmaması ve organın daha önce su ile yıkanmış olması şartı vardır. Günümüzde genelde yapıldığı gibi organ kağıtla kurulanmış ve üzerinde sidik izi kalmışsa o zaman meni ona karışacak sidik sebebiyle necis olacaktır. Evlâ olan, ihtilâftan kurtulmak için cima halindeyken özel bir elbise kullanmaktır.

8 - Yara ve Çıbanlardan Çıkan Su:

Hanefîler ve Malikîler[2] şunları necasetten ayrı saymışlardır: İçinde kan bulunan ve bulunmayan irin, yanık, uyuz, kaşıma gibi sebeplerle kabarcıklardan çıkan sıvılar. Şu kadar ki sarı su ve irinin azı, kanın azı gibi bağışlanır.

Şafiîler ve Hanbelîler de [3] diğer imamlarla irin ve sarı suyun necis olduğuna ittifak ettiler. Lâkin Hanbelîler, kan ve ondan meydana gelen irin, sarı su ve yaradan çıkan sıvıların azının, sıvı ve yiyecek dışındakilerde bağışlanacağını söylediler. Çünkü insan, genelde bundan kurtulamaz. Taşla temizlenmede kalan iz gibi, bundan sakınmak da zordur. Ancak sıvı ve yiyecekte bunlar bağışlanmaz.

Bağışlanan "az"ın miktarı: Abdesti bozmayacak kadar olandır. Yani göze çok görünmeyen. İrin vb. şeylerde bağışlanan miktar, kanda bağışlanandan daha fazladır. Bağışlama, ön ve arka avret yerlerinden gelmeyen yara suları için geçerlidir. O yollardan olursa bağışlanmaz.

Şafiîlerdeki kesin görüş şudur: Sivilce kanı, pire kanı, sinek pisliği, yara ve yanık ya da kokulu (kokusuz) çiçek hastalığından çıkan su (azhar olan görüş) çatlayan damar ve hacamat yerinden akan -az veya çok su- temizdir. Yine azhar olan, insandan çıkıp ayrıldıktan sonra tekrar ona dönen kanın da temiz olduğudur.

9 - İnsan Ölüsü ve Uyuyanın Ağzından Akan:

İnsan ölüsündeki temizlik konusunda iki görüşü bildirmiştik [4]:

Hanefîler, ashaptan bazılarının (İbni Abbas ve İbni Zübeyr) fetvası ile amel ederek, diğer ölüler gibi necis olduğu görüşündedirler.

Cumhur, Resulullah (a.s.)'ın: *"Müslüman pis olmaz."* hadisine binaen, temiz olduğu görüşündedir.

Uyuyanın uyku anında ağzından akan su da Şafiîlerin ve Hanbelîlerin açıklama-

---

1 - *Neylü'l-Evtâr*, I,55.

2 - *el-Bedâyi*, I, 60; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 294; *Şerhu'l-Kebir*, I, 56; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 5; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 33.

3 - *Keşşafu'l-Kına*, I, 219; *Muğni'l-Muhtac*, I, 79, 193-194; *el-Mühezzeb*, I, 47.

4 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 72; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 44; *Muğni'l-Muhtac*, I, 78; *Keşşafu'l-Kına*, I, 222; *el-Muhezzeb*, I, 47.

sına göre temizdir. [1] Ancak Şafiîler ve Malikîler dediler ki: Bu sıvı mideden kokuşmuş olarak sarımsı bir şekilde çıkarsa yine mideden çıkan balgam gibi necisür. Mide dışında başka bir yerden ise veya ondan olup olmadığında şüphe edilirse temizdir.

Malikîler temizler arasına şunu da katular [2]: İnsan dışkısının vasıflarından birine benzeyecek kadar değişmemiş hâldeki kusmuk (kales).

2. Necaset-i Hakikiyyenin Çeşitleri

Hanefî mezhebinde *necaset-i hakikiyye*'nin bölümleri şöyledir:

a) Necasetin Galize ve Hafife olması:

Necaset-i galize: Necisliği katî bir delille sabit olan şeylerdir: Akan kan, dışkı, henüz anasını emen yavrudan da olsa eti yenmeyenin sidiği, içki [3], tavuk, ördek ve kaz gibi havada pislemeyen kuş cinsinin pisliği, ölünün eti ve tabaklanmamış derisi, köpeğin pisliği, yırtıcı hayvanların dışkısı ve salyası, ağız dolusu kusmuk ve insandan çıktığında abdesti bozan idrar, meni, mezi ve akan kan gibi her şey.

Namazda bunun bir dirhem ve ondan az olan miktarı bağışlanır. (Bu ağırlığı büyük dirhemdir. Alan olarak da, sahih olan görüşe göre, avuç içi kadardır.) Çünkü azdan sakınmak imkânsızdır. Dirhem kadar "az" denmesi istinca yerine kıyas edildiği içindir. Necaset dirhemi aşarsa namaz sahih olmaz.

Necaset-i hafife: Necisliği katî olmayan delille sabit olan şeylerdir: Eti yenenin sidiği (at da buna dahildir) ve yenmeyen kuşun pisliği. Deve, koyun, at, katır, eşek ve ineğin tersi ise Ebu Hanife'ye göre galize; Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre de hafifedir. Azhar olan da onların görüşüdür. Yollar bu pisliklerle dolu olduğundan umumî meşakkat vardır. Muhammed son olarak bunları temiz saymış ve çok da olsa tersleri namaza mani değildir, demiştir. Zamanımızda asfalt yollarda da bu tür necaset hafif kabul edilir.

Necaset-i hafifenin namazda bağışlanan miktarı: Bulaştığı yer elbise ise elbisenin tamamının dörtte biri; kol ve ayak gibi, bedenin bir organı ise bulaştığı organın dörtte biridir. Bu oranda insanlara özellikle de bilgisi olmayanlara kolaylık gözetilmiştir.

b) Necasetin Katı ve Sıvı Olması:

Katı necaset: Meyte (ölü) ve idrar gibi; sıvı ise sidik, akan kan ve mezi gibi necasetlerdir.

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 79; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 220.

2 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 48.

3 - İçki (şarap) dışındaki haram içeceklerin necaseti *Zahirü'r Rivâye*'de galizedir. İmamların ihtilafından dolayı sahibeynin kavline kıyasla da hafifedir. *Reddü'l-Muhtar*, I, 295.

c) Necasetin Görünen ve Görünmeyen Olması: [1]

Görünen (aynî necâset): Dışkı ve kan gibi kuruduktan sonra gözle görünen necasettir. Görünen necasetin temizlenmesi, bir defa da olsa (sahih olana göre) kendisinin giderilmesi ile olur. Çünkü necaset cirim olarak bir yeri kaplamıştır. Giderilmesi ile de necaset ortadan kalkar.

Aynî olmayan, görünmeyen: Sidik vb. gibi kuruduktan sonra görünmeyen necasettir. Yani kendisi görme duyusu ile müşahede edilemeyendir. Temizlenmesi ise yıkayanın, temizliğine kanaati gelinceye kadar yıkaması ile olur. Vesveseli bir kimse için bunun miktarı üç kere yıkamaktır. Çünkü tekrarlama necasetin çıkması için zorunludur. Giderildiğine kani olmazsa, muteber olan, zann-ı galibidir. Kıbleyi araştırma konusunda olduğu gibi. *Zâhirü'r-rivaye*'de her defasında sıkmak gerekir. Çünkü necaseti çıkaracak olan sıkmadır.

Hanefîlerin dışındakilere göre necasetler:

Bu bölümler, Hanefîlerin dışındakilerce de bilinmektedir. Malikîler bunlara bir bölüm daha ilâve ederler: Mezhepte icma edilen necasetler ve mezhepte ihtilâf edilenler [2]:

Mezhepte üzerinde icma edilmiş necasetler on sekiz tanedir: Büyük insanın sidiği, dışkısı, mezi, vedi, ölü eti, domuz eti ve kemiği, mutlak olarak domuz derisi, tabaklanmamış ölü derisi, saç ve saç manasında olan hariç canlıdan diri iken kopan kısım, domuz sütü, sarhoşluk veren şeyler, yenmesi haram hayvanın sidiği, tersi, menisi, çok kan, çok irin. Esah olan görüşe göre köpek ve domuz da olsa her canlı temizdir. Malikîlerce mutemet olana göre teri de böyledir.

Malikî mezhebinde üzerinde ihtilâf olan necasetler de on sekiz tanedir: Henüz süt emen erkek çocuğun sidiği, yenmesi mekruh hayvanın sidiği, tabaklanmış ölü derisi, yenmesi haram olan boğazlanmış hayvanın derisi, eti, kemiği, ölünün külü, fildişi, balık ve sinek kanı, hayız kanının azı, az irin suyu, köpeğin salyası, domuz hariç eti yenmeyenin sütü, necaset karıştıranın teri, domuz tüyü ve sirkeleşen içki.

Bu taksimattan, temizleme şekilleri ve bağışlanan oranlar izah edilirken yararlanılmaktadır.

NECASETLERDEN BAĞIŞLANAN ORANLAR

Hanefilere göre [3]: Necasetin galize veya hafife olmasına göre, bağışlanan miktarı şöyle belirlediler: Necaset-i galize veya hafifenin az olan miktarı bağışla-

1 - *Fethu'l-Kadir*, I, 145; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 303-307; *el-Lübâb*, I, 57; *Merâkı'l-Felâh*, 26
2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 34
3 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 140-146; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Haşiyesi*, I, 295-309; *Merâki'l-Felâh*, 25 vd.

nır. Katı necaset-i galizede "az" dirhemden (2.17 gr.'dan) az olan miktardır. Bu da, yirmi kırat eder. Sıvı necaset-i galizelerde ise "az" avuç içinden daha az olanlardır. Bağışlanmış olmasına rağmen az necasetle kılınan namaz, meşhur görüşe göre tahrimen mekruhtur.

Elbisedeki hafif necasetin azı, elbisenin dörtte birinden az olandır. Bedende de necasetin bulaştığı -kol ve ayak gibi- organın dörtte birinden az olandır.

Zaruretten dolayı yiyecek ve elbisede, kedi veya farenin az olan sidik ve tersi de bağışlanır. Damla yerleri kapta belli olmayacak kadar yıkanan şeyden sızan su da bağışlanmıştır. Aynı şeklide zaruretten dolayı, sidikten sıçrayan iğne ucu gibi damlacıklar da -elbise ve beden onlarla dolsa da- bağışlanmıştır. Lâkin aynı şey az bir suya düşerse esah olan görüşe göre onu necis yapar. Çünkü suyun temizliği daha çok kesinlik taşır. Kasaba bulaşan kan da bunun gibidir; necasetten kalkan sineğin pisliği de. Zaruret ve sıkıntı hâlinde eşeğin, sığırın ve filin tersi de böyledir.

Umumî meşakkatten dolayı, ölünün yıkandığı sudan yıkama sırasında sıçrayan ve korunulaması mümkün olmayan miktar da bağışlanır. Aynî necaset olduğunun bilinmesi hariç, caddelerdeki çamur da zaruretten dolayı bağışlanır.

Sakınmak zor olduğundan boğazlanan hayvanın damarlarında kalan kan, ciğer, dalak ve kalpteki kan -çünkü akmayan kandır- da bağışlanır. Aynı şekilde -sahih olana göre- abdesti bozmayan kan, bit, pire ve karınca kanı -çok bile olsa- sahih olana göre balık kanı ve katır ve eşek salyası bağışlanır. Hanefî mezhebinde bunlar temizdir. Şehidin kanı kendisi hakkında -akmış olsa dahi- böyledir, afvolunmuştur.

Zaruretten dolayı necisin buharı, tozu ve külü de bağışlanır ki, diğer memleketlerde ekmeğin necis olduğuna hükmedilmesin. Necis yerlerden esip gelen bir rüzgârın dokunduğu libaslar, kumaşlar necis olmaz. Meğer ki bunlarda necasetin eseri belirsin.

Aşırı bir şekilde çok olması, dağılması veya suyun rengini değiştirmesi haricinde, kuyuya veya bir kaba düşen deve ve koyun tersi de bağışlanır. Bu konuda az, onu görenin azımsadığı; çok da ona görenin fazla bulduğu miktardır.

Havada pisleyen yenir kuşların tersi ise temizdir. Havada pislemiyorsa, necaset-i hafifedir.

Netice olarak, bağışlamanın sebebi ya zaruret ya da genel meşakkat veya necisten sakınmanın zorluğudur.

Malikilere göre [1]: Kara hayvanının kanının azı, irin ve sarı suyun azı bağışlanır. Bu da dirhem-i bağlî (katır dirhemi) kadardır (Katırın ön ayağında bulunan siyah daire ve daha azı kadar olan miktar). Bu kanın insandan veya domuz da olsa

---

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 33; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 56, 58, 71, 81, 112; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 71-7

hayvandan olması; elbise, beden ve yerde olması da aynıdır.

Sakınılması zor olan necasetler, namaz ve mescide girmek için bağışlanır. Yemek ve içecekde ise böyle değildir. Böyle bir şey yemeğe veya içeceğe düştü mü onu necis hâle sokar, yenmesi ve içilmesi caiz olmaz.

Korunma zorluğundan dolayı bağışlananlar şunlardır:

İdrar tutmazlığı: Sidik, mezi, meni ve dışkı gibi istenmeden kendiliğinden çıkandır. Bunlar bağışlanır ve her gün bir defa da devam etse yıkanması gerekmez.

Basur ıslaklığı beden veya elbiseye her gün bir defa da bulaşsa bağışlanır. Ancak el ve bez parçasına bulaşsa bağışlanmaz; yıkanmalıdır. Günde iki defadan çok gelmek şeklinde aşırı bir hâl alırsa o bağışlanır, yoksa yıkanması gerekir. Çünkü elin yıkanması, elbise ve beden gibi zor değildir.

Kendi çocuğu olmasa bile, emzikli kadının elbise veya bedenine bulaşan çocuk idrar veya sidiği de -kucağından aldığı zaman necasetten korunmaya dikkat ediyorsa- böyledir. Dikkat etmeyeninki ise bağışlanmaz. Kasap, tuvalet temizlikçisi, yaraları tedavi eden doktor da bu kadın gibidir. Onun ve benzerlerinin namaz için özel bir elbise hazırlamaları menduptur.

Namaz kılanın elbise, beden ve namaz kıldığı yere isabet eden at, katır ve eşek sidiği ya da tersi, eğer o kimsenin işi çobanlık, hayvan otlatmak veya seyislik ise sakınma zorluğuna binaen bağışlanır.

Ayak veya ağızlarına dışkı, idrar, kan gibi bir necaset bulaşmış olan sinek, sivrisinek gibi hayvanlar elbise veya bedene konsalar bu da zarar vermez. Zira bunlardan sakınmak da güçtür.

Giderilmesi zorsa döğme de, zarurete binaen, böyledir [1].

Yara iyileşinceye kadar, bez parçası vb. ile silinen hacamat yerinin izi, yara iyileşmeden yıkanması zor olduğundan bağışlanır. İyileşince vacip veya mendup olarak (iki görüş var) yıkanır.

Akan irin çok olduğu zaman çıbanların eseri, ister kendiliğinden, ister sıkmayla akmış olsun, bağışlanır. Çünkü irinin çokluğu, uyuz ve kaşıntı gibi zaruretin bulunabileceğini gösterir. Eğer tek bir çıbansa, kendiliğinden veya ihtiyaç anında sıkıldığında akan kısmı bağışlanır. Eğer gerekmeden sıkılırsa, ancak dirhem miktarı bağışlanır, fazlası bağışlanmaz.

Pirenin dirhemden az olan kanı, çok da olsa pisliği; üç ve daha az karıncanın ölüsü de böyledir.

---

1 - *Fethu'l-Aliy'il-Malik,* I, 112.

Uyuyanın ağzından çıkan -kokmuş ve sarımsı- mideden gelen su devamlı olursa bağışlanır. Devamlı olmazsa necistir.

Yağmurdan oluşan çamur ve necaset karışmış su, elbise veya ayağa değerse yağmur kesildikten sonra da olsa, yolda yaş olarak kaldığı sürece böyledir. Kesin olarak veya tahminen necaset çamurdan çok olmamalı ve necasetin kendisi de insana değmemeli. Aynı zamanda çamurun bulaşmasında insanın kendisinin de bir fiili, ameli bulunmamalıdır. Bu üç istisnadan biri bulunursa bağışlanma yoktur, yıkanması gerekir. Meşakkat kalkmış olacağı için, yollar kuruduktan sonra da bağışlanma yoktur.

Normalin üstünde değilse erkeğin helâda taş veya kağıtla temizlenmesinden kalan iz de bağışlanır. Ancak çok yayılmış ise normalden fazla kirlenen yeri yıkar. Normal olan bağışlanır. Kadınlara gelince: İstinca konusunda açıklanacağı üzre idrar çıkarıldıktan sonra istinca için su kullanmaları gerekir.

Şafiîlere göre (1): Aşağıdakiler hariç necasetlerden hiç biri bağışlanmaz:

Mutedil bir gözün göremediği az kan ve sıçrayan sidik; sivilce, kabarcık, çıban, yara kanı ve ondan çıkan kanlı-kansız irinin azı ve çoğu; pire, kene, sivrisinek, bit vb. akıcı kanı olmayanların kanı (2); hacamat yapılan ve yarılan damarın yeri; sinek pisliği, yarasa sidiği, sidik tutmazlığı, istihaza kanı, yaranın suyu, kokusu olan ve azhar olan görüşe göre kokusu olmayan kabarcık suyu sakınma zorluğundan dolayı bağışlanır. Ancak, sivilce veya çıban sıkılır ya da pire veya kelebek öldürülürse veya bu bağışlamanın bulunduğu elbise giyilirse.. bunların sadece az miktarda olanı bağışlanır. Zira bundan sakınmakta meşakkat yoktur. Pire ve benzerlerinin derisi bağışlanmaz. Yine azhar olan görüşe göre köpek ve domuzunki hariç yabancı kanın (3) azı da bağışlanır. Bağışlanmanın sebebi müsamahadır, ama hükmü ağır olduğu için köpek vb. nin kanının azı bağışlanmaz. Bunlarda az ve çok örfe göre belirlenir.

Sair kanlardan dolayı bağışlanmanın, yabancı kanla karışma olmadığı sürece olduğu da bilinmelidir. Başka bir yerden -kendi kanından da olsa- bir şey karışırsa ondan bir şey bağışlanmaz.

Taşla temizlenenin temizleme mahallindeki eseri bağışlanır. İstinca mahallini aşmadığı sürece, mahal terleyip eser yayılsa da bu böyledir.

Necaseti belirli olan sokak çamurunun ekseriya sakınılması zor olanı kışın ba-

1 - *el-Mecmû'* I, 266, 292 vd; *Muğni'l-Muhtâc*, I,81, 191-194; *Şerhu'l-Bacurî*, I, 104-107; *Haşiyetü'ş Şerkavî ala-Tuhfeti'l-Tullab*, I, 133 vd;*Şerhu'l-Hadramiyye*, 50.

2 - Sinek, karınca, akrep, eşek arısı, keler gibi. Ancak yılan, kurbağa ve fare gibiler buna dahil değildir.

3 - Yani aynı insandan ayrılıp sonra ona dönen. Fakat yabancı bir kanı alıp, beden veya elbisesine bulaştırırsa ondan hiç bir şey bağışlanmaz. Bu şekilde haddi aşmış olur. Çünkü üstüne başına necaset sürmek haramdır.

ğışlanır; yaz aylarında ise bağışlanmaz. Bulaşan çamur, elbisenin eteğinde ve ayakta olmalı, el ve elbise yerinde olmamalı. O da şu şartlarladır: Necasetin kendisi görülmemeli ve kişi elbisesinin eteğini sarkıtmayarak çamurdan korunmalı ve çamur ona yürürken ya da binekte iken sıçramalıdır. Yere düştüğünde bulaşmış olmamalıdır.

Bağışlanan miktardaki "az" ölçüsü şöyledir: Bir şey üzerine düşme, yüz üstü kapaklanma veya korunmaya dikkat etmeme dışında bulaşan az necasetler bağışlanır. Bu sayılan şeyler varsa bağışlanmaz.

Çamurun necis olduğu kesin olarak bilinmiyor, fakat genelde sokaklarda olduğu gibi ona necaset karışmış olabileceği kuvvetle zannediliyorsa o ve benzeri şeyler, şarap satanların, çocukların, kasapların, ve necaset kullanmakta sakınca görmeyen kâfirlerin elbiseleri gibidir; asılla amel edilerek esah olan görüşe göre temiz addedilir. Necaset bulunma zannı yoksa kesin olarak temizdir. Nitekim necis olduğu zannedilen borudan akan su da kesin olarak temizdir.

Meyva, sirke ve peynirin içindeki kurt ölüsü, kurt canlı iken çıkarılıp dışarda öldükten sonra tekrar ona atılmadığı ve onu değiştirmediği sürece bağışlanır. Peynir için kullanılan maya, ilaç ve kokularda kullanılan alkol, necasetin dumanı, pis sudan ateş vasıtasıyla ayrılan buharın az miktarı, necis bir külde pişirilen veya gömülen ekmek (ona isterse külden bir şey karışmış olsun), pis külden yapılmış duvara serilen elbiseler, bunlardan sakınma meşakkatli olacağından dolayı bağışlanmıştır.

Sakınma zorluğu hâlinde, üzerinde yürüme kasden olmadıkça ve iki taraftan bir yaş değilse sergi ve yerlerdeki kuş pisliği de bağışlanır. Ancak oradan mecburî olarak geçme gibi bir zaruret müstesnadır.

Köpek, domuz veya onlardan ya da onların biri ile beraber başkasından doğan hariç, necisin bir iki kılı bağışlanır. Köpek ve domuzda az da olsa bağışlanmaz. Binek hayvanının fazla kılı dahi -sakınma zorluğundan- bağışlanır.

Şunlar da bağışlanır: Döğme [1], izi suyun vasıflarını değiştirmediği sürece suda kalan balık tersi, et ve kemikte kalan kan, kendisinde bu durumun sürekli hâle

---

1 - Döğme: Kan çıkıncaya kadar derinin iğne ile delinip bir çivit ile mavileştirilmesi veya iğne ile delerek toplanan kanla yeşil hale gelmesidir. Buharî ve Müslim'deki bir hadis ile haram olduğu sabittir: *"Allah, (peruk gibi) iğreti saç takan ve taktıran; ciltlerini iğne ile döğdürüp mavi renkle boyayan ve bu döğmeyi yaptıran; (sıhhî zaruret olmaksızın sırf güzel olsun diye) dişlerini incelten ve inceltilmesini isteyen; kadınların yüz ve alınlarındaki tüyleri alarak onları güzelleştirmeye çalışan ve bunu yaptıran bütün kadınlara lânet etsin!..."* Teyemmümü mübah kılacak bir zarara götüreceğinden korkulmadıkça giderilmesi gerekir. Bundan korkarsa gidermesi gerekmez. Gerçek bir tevbeden sonra da günahı yoktur. Bu hüküm, bülûğdan sonra kendi rızası ile yaptırdıysa böyledir. Aksi hâlde giderilmesi gerekmez. *Mugni'l-Muhtâc*, I, 191. Hanefîler dövme yeri yıkanınca temiz olur. Çünkü giderilmesi zor bir izdir, dediler. *Reddü'l-Muhtar*, I, 305.

geldiği kimsenin uyurken midesinden çıkan salya, geviş getiren deve ve ona benzer hayvanların gevişinden bakıcılarına ve çobanlarına bulaşan pislik, harman sırasında hayvanların tersi ve sidiği, gusülhanede birikmiş sudaki az ve su vasıflarından birini değiştirmeyecek miktardaki fare pisliği, sağmal hayvanın sağma anında süte düşen tersi ve memesindeki pislik, arıların peteğindeki bala bulaşabilecek çamurda otlak hayvanlarının tersinden kalan eser, ve emzirirken ya da öperken çocuğun ağızındaki pislik.

Hanbelîlere göre [1]: Sineğin ayaklarına bulaşan miktar gibi gözün göremeyeceği kadar da olsa *"Elbiseni temiz tut"* ayetinin umumî ifadesine binaen necasetin azı bağışlanmaz. Bu hususta İbni Ömer'in *"Pislikleri yedi defa yıkamamız emredildi."* sözü ve diğer bir takım deliller de mevcuttur.

Ancak içinde kan olan ve olmayan irin ve yara suyunun azı, yiyecek ve içecekler dışında, bağışlanır. Çünkü ondan korunmak zordur. Bu da insandan, deve, sığır gibi eti yenen, kedi gibi eti yenmeyen temiz hayvanlardan, bunları hayattayken ve de ön ile arka abdest yerlerinden gelmezse bağışlanır. İki idrar yolundan yiyecek veya içeceğe düşerse ya da köpek, domuz, eşek ve katır gibi necis bir hayvandan olursa veya hayız, nifas ve istihaze kanı da olsa iki abdest bozma yolunun (ön ve arka) birinden çıkarsa, o takdirde bunlardan hiç bir şey bağışlanmaz, temiz kabul edilmez.

Taşla taharetlenmede (isticmar) temizlendikten ve gerekli sayı tamamlandıktan sonra kalan iz bağışlanır [2]. Necaset bulunduğu bilinen sokak çamurunun azı da böyledir. Sakınma zorluğuna binaen bağışlanır. Tamamıyla korunmaya çalışmakla beraber, idrarını tutamayanın kaçırdığı az miktar da böyledir.

Temiz şeyde vasfı belirlenmedikçe necis bir şeyin az miktardaki duman, toz ve buharı da sakınma zorluğundan dolayı böyledir. Azı bağışlanmış suyla beraber az necis su, göze değen ve yıkanmasıyla kişiye zarar verecek necaset, çok kan ve onun gibi irin vb.nin katı ve parlak bir cisme bulaştıktan sonra silinmesiyle kalan iz. Çünkü silindikten sonra kalan azdır. Bütün bunlar bağışlanır.

Şunları temizlerden de saydılar: Eti yenen hayvanların damarlarındaki kan; çünkü bundan sakınmak mümkün değildir. Balık kanı, çok da olsa şehidin üzerindeki kendi kanı, iri sivrisinek, bit, pire, sinek vb. akıcı kanı olmayanların kanı, *"iki ölü ve iki kan bize helâl kılındı."* hadisine binaen eti yenen hayvanların ciğer ve da-

---

1 - *el-Muğnî*, I, 30, II, 78-83; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 218-221.

2 - Mahallinden dolayı *necaset-i galize* üç yerde bağışlanır: a) İstinca mahalli: Temizlendikten ve gerekli sayı tamamlandıktan sonra isticmarın (taşla taharetlenme) eseri bağışlanır. Bu hususta bildiğimiz bir ihtilâf yoktur. b) Mest ve ayakkabının altı: Necaset değer ve necasetin kendisi gidinceye kadar yere sürülürse bu hususta üç rivayet vardır. Birisi şudur: Yere sürülmesi yeter ve onunla namaz caiz olur. İbni Kudame'nin de açıkladığı gibi racih rivayetin bu olduğu ortaya çıkıyor. c) Kemiği necis bir kemikle sarılır, alçı yapılırsa ve zarardan korkarsa alçıyı çıkarması gerekmez. Namazı caiz olur. *el-Muğni*, II, 83 vd.

lakları, ipek böceğinin kanı ve kurdu, misk ve kabı (geyiğin göbeği), İbni Abbas'ın Buharî'de zikredilen: *"Amber, denizin kıyıya attığı bir şeydir."* sözüne binaen amber; -daha önce geçtiği gibi- uyuyanın ağzından uyku anında akan şey, içten çıkan buhar (Çünkü bir yere müteallik bir vasfı belirmemektedir; ondan sakınmak mümkün değildir.), mavimsi de olsa balgam (İster baştan, ister göğüsten ve isterse de mideden gelsin, çünkü bu hususta Müslim'in Ebu Hureyre'den *merfû* olarak rivayet ettiği bir hadis vardır: *"Sizden biriniz balgam tüküreceği zaman, soluna veya ayağının altına tükürsün. Bulamazsa şöyle yapsın: Bundan sonra Hz. Peygamber elbisesine tükürdü, sonra da birini öbürüne sildi."* Balgam necis olsaydı, namazda olduğu hâlde elbisesine silmesini emretmezdi.), balık vb. yenenlerin sidiği.. Bunların hepsi temizdir.

HAKİKİ NECASETİN SU İLE TEMİZLENME ŞEKLİ

Necaset-i hakikiye'nin giderileceği üç yer vardır. Beden, elbise ve namaz yeri.

Temizleyiciler bölümünde geçtiği gibi necasetin giderilmesinde asıl olan *tahûr su*dur. Çünkü Rasulullah (a.s.) Esma binti Ebu Bekr'e elbisesini nasıl hayızdan temizleyeceği konusunda: *"Ovalar sonra da su ile çitiler."* (1) buyurmuştur.

Hanefîlerce racih görüşe göre, hakikî necasetler (hükmîler değil) gül suyu, sirke, meyve ve bitki suyu gibi dışındaki sıvılarla da temizlenebilir. Bunun caiz olduğu da yukarıda geçmişti. Hanefîlere göre su dışında yirmi bir temizleyici ile temizlik yapma imkânı vardır. Diğer mezhepler bunların bir kısmında Hanefîlere muvafakat, bazılarında ise muhalefet etmişlerdir.

Su ile temizlemenin şekli ve şartları ise şöyledir (2):

a) Sayı:

Hanefîlere göre: Hanefîler görünmeyen necasetlerde üç sayısını şart koştular. Dediler ki: Eğer necaset, sidik, köpek salyasının eseri vb. gibi görünmeyen cinsten ise bunların temizliği, yıkayan tarafından artık temiz oldu kanaati hasıl oluncaya kadar yıkanmakla gerçekleşir. Bu temizlik de üç defa yıkamakla sağlanır. Köpek necaseti de olsa yıkamayı üc defa tekrar etmek şeklinde takdir etmelerinin sebebi öyle yapıldığında gelip zan hasıl olduğu içindir. Zahir sebep, kolaylık için aslının yerinde tutulur.

Şu iki hadis delilleridir: *"Köpeğin ağzını sokmasından dolayı kap üç defa yı-*

1 - Buharî, Müslim ve Ahmed rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 38.

2 - Hanefîler için bkz. *el-Bedayi'*, I, 87-89; *ed-Dürru'l-Muhtar*, I, 303-310; *Fethu'l-Kadîr;* I, 57 *Meraki'l-Felâh*, 26 vd. Malikîler için bkz.: *Bidayetü'l-Müctehid*, I,83; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 81-82 *elKavânînü'l-Fıkhıyye*, 35. Şafiîler için bkz.: *el-Mecmû:* I, 188; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 83-85; *el-Mühezzeb*, I, 48. Hanbeliler için bkz.: *el-Muğnî*, I, 52-58; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 208-213.

kanır." [1] *"Sizden biriniz uykusundan uyandığında, kaba sokmadan önce elini üç defa yıkasın."* [2] Görünen bir şey olmadığı hâlde Resulullah (a.s.) üç defa yıkamayı emretmiştir. Köpeğin ağzını sokmasından dolayı yedi defa yıkama emri ise insanların köpekle ülfetlerini kesmek için İslâmın başında idi. İçki haram edildiğinde küplerin kırılmasını emretmesi ve içki kaplarından su içmeyi yasaklaması gibi.

Necaset, kan vb. gibi görünen bir pislik ise temizliği -sahih olana göre- bir defada da olsa pisliğin kendisinin giderilmesi ile olur. Ancak renk ve koku gibi giderilmesi zor bir eseri kalırsa bu zarar vermez. Racih olana göre, su saf bir hâl alıncaya kadar yıkanır. Resulullah (a.s.)'ın hayızlıya, kanın eseri çıkmaması durumunda: *"Su sana yeter, eseri ise zarar vermez."* [3] buyurması buna delildir.

Eserin giderilmesi için temiz sudan başka sabun ve sıcak su gibi bir şeye gerek duyulduğunda meşakkat belirmektedir. Buna göre, necis bir şeyle boyanan bir elbise, renk kaldığı hâlde, su saf bir hâl alıncaya kadar yıkanarak temizlenir.

Esah olan görüşe göre, necis bir yağın eseri, yıkamak süretiyle beraberinde bulunan necaset giderildiği için zarar vermez. Kirlenmiş hayvanî ve nebatî yağlar bir kap içinde üç defa üzerine su dökülüp çalkalandıktan sonra alınmakla temizlenmiş olur.

Süt, bal, pekmez ve yağ üç defa ateşte kaynatılarak temizlenir. Üzerine su konur, yağ üste çıkıncaya kadar kaynatılır ve suyu bir şeyle alınır. Bu üç defa tekrarlanır.

İçkiyle pişirilmiş bir et üç defa kaynatılıp soğutulmakla temiz olur. Buna göre bağırsakları boşaltılmadan kaynatılan tavuk üç defa yıkamakla temizlenir. Fetvaya esas olan görüşe göre içi ve dışı temizlenir. Tüyünün yolunması için, tüy dipleri gevşeyecek kadar sıcak suya konan tavuk üç defa yıkama ile temiz olur.

İçkide pişen buğday, fetvaya esas olan görüşe göre asla temizlenmez. Fakat sidikten şişse üç defa suda ıslatılır ve kurutulur. Bir ekmek içki ile yoğrulursa, eseri gidinceye kadar sirke dökülür ve temiz olur.

Malikîlere göre: Necasetlerin yıkanmasında suyun geçirilmesi yetmez. Bilakis necasetin kendisi ve eseri, su temiz olarak ayrılacak şekilde gitmelidir. Necasetin tadı kesinlikle, renk ve kokusu da mümkünse giderilecektir. Giderilmesi çok zor

1 - Ebu Hureyre'den iki yolla rivayet edildi: Birincisi, -silsilesinde- *metruk* bir ravi olan Darekutnî'nin rivayetidir. Onun sahih isnadla başka bir rivayeti daha vardır. İkincisi de İbni Adiyyin *Kamil*'inde ve İbni Cevzî'de dir. Bu, *sahih* olmayan bir hadistir. *Nasbur-Raye,* I, 1?0 vd.

2 - Bu hadisi Malik, Şafiî, Ahmed (*Müsned*inde) ve *Kütüb-i Sitte* sahibleri Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Sahih-hasen* hadistir.

3 - Ahmet, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Beyhakî, Ebu Hureyre'den rivayet ediyorlar: *"Havle bint Yesar dedi ki: "Ya Resulullah! Benim tek bir elbisem var ve onda hayız oluyorum". Hz. Peygamber buyurdu ki: "Temizlendiğin zaman kan bulunan yeri yıka ve onunla namaz kıl." Havle dedi ki: "Ya Resulullah! İzi çıkmazsa?" Buyurdu ki: "Su sana yeter, kanın eseri ise zarar vermez."* Neylü'l-Evtâr, I,40.

olan renk ve kokunun kalması zarar vermez. Necis bir zaferan, çivit vb. ile boyanmış kumaşlar gibi.

Yıkama için aslen belli bir sayı şartı yoktur. Çünkü necasetin giderilmesi emrinden anlaşılan necasetin kendisinin giderilmesidir. Köpeğin dilini sokmasından dolayı kabın yedi defa yıkanmasında şart koşulan sayı, bir ibadettir; necaset için değildir.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre: Domuz, köpek ve onlardan ya da onlardan biri ile başka temiz ve hayvandan doğan hayvanların salya, sidik ve diğer nemli şeylerine değmek suretiyle necis olan biri temiz toprakla olmak üzere -kum tozu da olsa- yedi defa yıkanır. Bu konuda: Resulullah (a.s.)'ın şu hadisleri vardır: *"Köpeğin dilini soktuğu kap yedi defa yıkanır. Birincisi veya sonuncusu toprakladır."* (1)

Abdullah b. Mugaffal'dan rivayet edilen hadisinde de Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: *"Köpek kaba dilini soktu mu, yedi defa yıkayın onu, sekizincide de toprakla bulayın."* (2)

Domuzun durumu köpeğe kıyas edilir. Çünkü ondan daha kötü ve necistir. Allah tealâ haramlığına ve onu beslemenin haram olduğuna nas getirmiştir. Onun ve dilinin değdiği şeyle ilgili hüküm tenbih yoluyla sabittir. Allah onun hakkında hüküm indirmedi. Çünkü onu Araplar köpek beslemek gibi itiyat edinmemişlerdi.

Haberde öyle zikredildiği için birinci defanın toprakla olması daha evlâdır. Ardından da su onu temizler. Toprak kirli yerin her tarafını kaplamalıdır, yani necis yerin her bölümüne suyla beraber toprağın değmesi lâzımdır.

Azhar olan görüşe göre Şafiîlerce toprak şarttır. Çöven ve sabun gibi başkası yeterli olmaz.

Hanbelîlere göre ise çöven, sabun ve kepek gibi temizleme etkisi olan her şey toprağın yerini toprak bulunsa bile tutar. O mahal bunlarla zarar da görmemeli, zira toprağı özellikle zikretmesi, daha iyi temizleyiciye işaret içindir. Eğer toprak mahalle zarar verecekse, toprak ismi verilebilecek en basit bir şey yıkamalardan birinde suya katılır. Çünkü malın ifsadı nehyedilmiş. Bir de şu hadis gelmiştir: *"Size bir şey emrettim mi ondan gücünüzün yettiği kadarını yapın."* (3)

Köpek ve domuz dışındaki necasetler, Hanbelîlere göre, topraksız yedi defa

---

1 - Altı hadis imamı kitablarında Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Müslim ve Ebu Dâvud'un bir rivayetinde ifade şöyledir: *"Sizden birinin köpeğin dilini soktuğu kabı yedi defa yıkamakla temizlenir."* Malik'in *Muvatta'ında:* "dilini soktuğu" yerine *"içtiği"* lafzı vardır. Malik'in dışındakilerin hepsi: *"dilini soktuğu"* lafzıyla rivâyet ediyorlar. *Nasbu'r-Râye,* I, 132.

2 - Müslim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Raye,* I, 133.

3 - Ahmed, Müslim, Neseî ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet ettiler: *"Size serbest bıraktığım müddetçe siz de beni bırakın. Sizden öncekiler çok sormalarından ve peygamberleriyle ihtilaf etmelerinden dolayı helâk oldular. Size bir şey emrettim mi ondan gücünüz yettiğini yapın. Size bir şeyi de yasakladım mı, onu terkedin."* Bu *sahih* bir hadistir.

iyice yıkamakla temiz olur. Bu hususta İbni Ömer'in şu sözü delil sayılır: *"Necasetleri yedi defa yıkamakla emrolunduk."* Bu, Resulullah (a.s.)'ın emrine bağlanır. Köpek necasetinde bunu emretmişti, diğer necasetler de buna katılır. Hüküm, nassın mevridi ile hususileşmez. (Kendisi hakkında nass olan şeye mahsus değildir. Nitekim elbise ve bedenin buna ilhak edilerek yedi kere yıkanması buna delildir.) İstinca mahalli de diğerleri gibi yedi defa yıkanır. Pis mahal yedi defada temizlenmezse temizleninceye kadar yıkamaya devam edilir. Havle binti Yesar'ın yukarıda geçen: *"Su sana yeter, kanın eseri ise zarar vermez."* hadisine göre necasetin renginin, veya kokusunun, yahut her ikisinin giderilmesinden aciz kalındığında zararı olmaz. Ancak giderilmesi kolay olduğu ve aynının kaldığına delâlet ettiği için, tadının kalması zararlıdır.

Şafiîlerin köpek ve domuzun dışındakilerin necasetine ait görüşü ise şöyledir: Eğer necaset aynî ise (duyu organlarından biriyle idrak edilebiliyorsa) aynının (kendisinin) tad, renk ve kokusunun giderilmesi vaciptir. Giderilmesi ona bağlı ise sabun kullanmak da vacip olur.

Fakihlerin ittifakla kararlaştırdığı gibi, giderilmesi zor olduğu zaman renk veya kokusunun kalması zarar etmez. İkisinin beraber veya sadece tadının kalması zararlıdır. Yıkama için belli bir sayı şartı yoktur.

Necaset aynî değil ise (varlığı bilindiği hâlde tad, renk ve kokusu algılanamayan bir şekilde) üzerinden bir defa su akıtılması yeterlidir. Kuruyup eseri kalmamış sidik gibi.

b) Necasetten çok emen ve sıkılabilenlerin sıkılması:

Hanefîlere göre: Necaset mahalli necaseti çokça emen cinsten ise bakılır: Elbise gibi sıkılacak şeylerden olması hâlinde temizlenmesi, necaset görünüyorsa kayboluncaya kadar yıkanıp sıkılması ile; görünmüyorsa her defasında sıkılmak üzere üç defa yıkamak suretiyle olur. Çünkü su, çok olan necaseti ancak sıkma ile çıkarabilir, yıkama da sıkmaksızın tamam olmaz.

Eğer necaset mahalli toprak veya madenî kaplar gibi necaseti hiç emmeyen cinsten ise ya da mest ve nalin gibi necaseti az emenlerden ise temizlenmesi necasetin kendisinin giderilmesiyle olur.

Hasır, halı ve tahta gibi sıkılamayanlardan olması hâlinde üç defa suya batırılır, her defasında da kurutulur ve temizlenmiş olur. Bu Ebu Yusuf'un görüşüdür. Racih olan da budur. Muhammed ise asla temizlenme, demiştir..

Yerin temizlenmesine gelince: Gevşekse altına sızıncaya kadar üzerine su dökülür, necaset giderilmiş olur. Belli bir sayı şart değildir; içtihada ve temizlendiğine dair galip zanna göredir. Suyun toprağın altına sızması sıkma yerine geçer. *Zâhirü'r-rivaye*ye kıyasla üzerine üç defa su dökülür ve her defasında da su alta iner.

Eğer toprak sertse: Altında bir çukur veya sarnıç varsa üzerine üç defa su dökülür, çukura kadar temizlenir. Suyun gideceği bir yer yoksa, yıkamada yarar olmayacağı için yıkanmaz. Şafiîlerde ise üzerine çok su dökmekle temiz olur.

Hanefilerin dışındakiler, sıkılmaları mümkün olanlarda sıkmayı şart koşmadılar. Çünkü sıkılırsa geriye kalan ayrılanın bir bölümüdür; onun temizliği de farzdır. Buradaki ihtilâfın kaynağı -aşağıda açıklanacağı gibi- yıkama suyunun temiz olup olmadığıdır. Eğer suyun temiz olduğuna hükmedilirse sıkma gerekmez. Aksi olursa gerekir, ancak ihtilâftan kurtulmak için sıkmak sünnettir. Fakat sıkılması mümkün olmayan şeylerde sıkma şartının bulunmayacağı hususunda ihtilâf yoktur.

c) Dökme veya suyun necasetin üzerine akıtılması (kaplarda yıkama):

Hanefîlere göre: Suyun dökülmesi veya necaset mahalline akıtılması şart değildir. Kaplarda yıkama da temizler. Pislenmiş elbise veya bedenin yıkanması suyun üç defa yeniden dökülmesi ve her defasında da sıkılması iledir. Kapta birinciyi yıkayıştan sonra üç defa, ikinciden sonra iki defa ve üçüncüden sonra da bir defa yıkanır. Bu, yıkama bir tek kapta yapıldığı zaman böyledir. Eğer yıkama üç ayrı kapta ise her kap suyun bir defa değiştirilmesinin yerini tutar.

Daha önce açıklandığı ve İbni Abidin'in de belirttiği gibi[1], muteber olan görüş görünen necasetlerde, necasetin kendisinin bir yıkamayla da olsa gitmesidir. Velevki bir kapta olsun. Yıkamanın üçlenmesi ve sıkma şartı her hâlde aranmaz. Görünmeyenlerde ise muteber olan, temizlendiği hakkındaki kanaatin hasıl olmasıdır. Fetvaya esas olan görüşe göre sayı da yoktur. Ancak üç defa yıkamak şarttır, görüşü de vardır.

Hanefîlerdeki bu müftabih görüş, necasetin kendisinin giderilmesini şart koşan Malikîlerin mezhebine yakındır.

Şafiîlere göre: Suyun akıtılması şarttır. Esah olan görüşte sıkma şartı yoktur. Yani, suyun necaset mahalline -eğer su az ise- akması şarttır. Aksi takdirde su necis olur. Çünkü necaset kendisine düşer düşmez su necis olur. Üzerinde bulaşmış miktarda kan bulunan bir elbiseyi bir kaba koyup üzerine su dökülse suyun kendisi ona değmesiyle necis olur. Pis bir ağzı yıkarken gargarada mübalağa göstermek gerekir. Bundan önceki bir yiyeceği ağzına alıp yutması haram olur.

Bununla beraber Hanefîler, pis bir şeyin akar suda veya akar su hükmünde olan bol suda yıkanması ya da üzerine bol su dökülmesi, üzerinden su akması hâlinde, sıkma ve kurutma, tekrar batırma şartı aranmadan mutlak olarak temizleneceği noktasında diğerleri ile ittifak etmişlerdir. Çünkü akma, tekrar ve sıkma yerindedir [2].

1 - *Reddü'l-Muhtâr*, I, 308.
2 - a.g.e.

Pis Toprağın Çok Su İle Temizlenmesi:

Hanefîlere göre [1]: Kirlenmiş yer katı ve dolgun ise en aşağısında bir çukur kazılıp üzerine üç defa su dökülür ve bu su çukura akıtılır. Delil de, Darekutnî'nin Enes'ten, mescide bevleden bedevî hadisesindeki şu rivayetidir: *"Yerini kazın, sonra da üzerine su dökün."* [2]. Yer, böyle yapmaksızın sadece çok su dökmek ile temiz olmaz.

Hanefîlerin dışındakilere göre [3]: Pis yer, üzerine su dökme ve içindeki necaset kaybolacak kadar çok su boşaltma ve akıtma yoluyla temiz olur. Delilleri Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir: *"Bedevî kalktı ve mescide işedi. İnsanlar ona saldırmak için davrandılar. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: Onu bırakın ve sidiği üzerine bir kova dolusu su dökün. Sizler kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz."* [4]

Necis suyun mükasere (çok akıtılmak) ile temizlenmesinde Şafiîlerin tafsili vardır [5]:

a) Suyun necaseti, değişme ile olmuşsa ve miktarı da iki kulleden çoksa, değişikliğin kendiliğinden kaybolması veya ona başka bir su ilâve edilmesi veya bir bölümünün alınması ile temiz olur. Çünkü necaset değişme ile idi, o da giderilmiştir.

b) Kulleteynden az olmak gibi, azlıktan dolayı necis olmuş ise kulleteyne varacak kadar su ilâvesi ile temiz hâle gelir. İster az veya çok miktarda olan temiz su ile çoğalsın isterse pis su ile farketmez.

Pis toprak gibi içinde necaset kaybolacak kadar üzerine su boşaltılması ile -su necasete geçtiğinden- kulleteyn'e ulaşmadan da mükasere sureti ile temiz olur.

Ancak iki kulleteyne ulaşmadan mükasere ile temiz olan su, temizdir, ama temizleyici değildir. Çünkü necasetin giderilmesinde kullanılmış su ile taharet etmek caiz değildir.

Ama su, kulleteynden fazla ve düşen necaset de katı ise mezhebin görüşü onunla taharetin caiz olduğudur; çünkü oradaki necasetin hükmü yoktur, varlığı yokluğu gibidir.

---

1 - *el-Bedayi'*, I, 89.

2 - Fakat bu, Hafız İbni Uyeyne'nin ashabından ayrı olarak Abdülcebbar'ın infiradı ile *malül* bir hadistir *Neylü'l-Evtâr*, I, 42.

3 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,82; *el-Mühezzeb*, I, 7; el-Mecmû', I, 188 vd; *Keşşâfu'l-Kınâ'*; I, 213; *el-Muğni* II, 94.

4 - Müslim hariç Kütüb-i Sitte sahibleri ve Ahmed rivayet etti. Ahmed ve Şeyhayn bu manada başka bir hadis rivayet etti. O hadiste *"Onu yarıda bıraktırmayın"* lafzı vardır. *Neylü'l-Evtâr*, I, 41-43.

5 - *el-Mühezzeb*; I, 6-7, *el-Mecmû'*; I, 183-195.

Su sadece kulleteyn ise ve içinde de necaset varsa, bunda iki görüş vardır: Esah olan onunla teharetin caiz olduğudur.

Böyle bir durumda necaset eriyici ise, sahih olan görüşe göre o suyla taharet caiz olur.

Akar Su ile Temizlik:

Hanefîlere göre [1]: Akar suyun (câri su) hükmü durandan (râkid) değişiktir. Akar su insanların örfen akıcı kabul ettikleridir. Eğer su yukardan iniyor ve insanlar ondan avuçlayabiliyorsa böyle bir hamam havuzunun ve diğerlerinin suyunu akar suya ilâve ettiler; necis tas veya el sokulsa bu su necis olmaz.

Hükmü: Ona necaset düşse ve tad, renk veya kokusunda da eseri görülmese temiz ve temizleyicidir; onunla abdest almak, necaseti temizlemek caiz olur. Çünkü necaset sıvı ise suyun akışı ile beraber yerinde kalmaz.

Eğer içine düşen ölü bir hayvansa bakılır: Su onun üzerinden veya çoğunun ya da yarısının üzerinden akıyorsa kullanılması caiz olmaz. Eğer hayvanın azının üzerinden geçiyor, çoğu da temiz yerde kuvvetlice akıyorsa o suyun, necasetin eseri bulunmamak kaydıyla, kullanılması caizdir.

Selin oluşturduğu gölcük, durgun büyük havuz, Iraklıların görüşüne göre "iki tarafından birine necaset düştüğünde, bir tarafının hareket ettirilmesi ile diğer tarafı hareket etmeyen"dir. *Zahirur-rivâye*'te ise -ki esah olan da odur- kişinin zannında ve içtihadında necasetin öbür tarafına ulaşamayacağı kanaati oluşturan bir şekildedir. Necasetin düşmediği öbür tarafından abdest almak ve onunla necaset gidermek caizdir. Çünkü zahir olan odur ki, necaset diğer tarafa ulaşmaz. Nitekim fetvaya esas olan da her tarafından alınan su ile temizliğin caiz oluşudur.

Hanefîlerin dışındakilere göre [2]: Durgun su akar su gibidir; bu su çok ise, vasıflarından birini (tad, renk ve koku) değiştirmeyen necaset ona zarar etmez; temizdir. Eğer az ise, değme ile tamamı necis olur.

Malikîlere göre çokluğun sınırı yoktur. Şafiî ve Hanbelîlere göre çok, iki kulle (yaklaşık 500 Bağdat rıtlı)'ye ulaşandır. Akar suda ise itibar akıcı olmasınadır. Şafiîlerin tarifine göre akıcı olan, dalgalanma anında sudan yükselendir (yani gerçekten bilerek veya takdir olarak). Akış fazlaysa o su ancak değişme ile necis olur. Dalganın olduğu kısım kendi hâlinde, önündeki ve arkasındaki akışlardan hükmen ayrıdır.

Hanbelilere göre cirye (akıntı):

İçinde necaset olan ve onun ön, arka ve nehrin iki yakası yakınında yer alan

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I, 173-180; *el-Lübâb,* I, 27; *Fethu'l-Kadîr,* I, 53-56

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 23; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 30; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 30 vd; *Muğnî'l Muhtâc,* I, 24 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 7; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 40 vd; *el-Muğnî,* I, 31 vd.

su'dur. Yahut sağ, sol, üst ve alt taraflarından necaseti kuşatacak miktardaki su'dur. İki tarif de aynı anlama gelir.

Su akıcı ise, içinde de ölü ve değişen akıntı gibi akıcı bir necaset varsa, ön tarafındaki su temizdir; çünkü henüz ona necaset varmamıştır. O ibrikten necasete dökülen su gibidir. Ondan sonraki de temizdir, çünkü necaset ona da gitmemiştir. Ama üst, alt, sağ ve sol kısmından necaseti kuşatan kısım iki kulle ise ve değişmemiş ise temizdir; iki kulleden daha az ise, durgun gibi necistir.

Bir ciryenin (akıntının) kısımlarına, bir kısmı diğer kısmına göre nasıldır, diye bakılır. O da dalgalanma sırasında nehrin iki kenarı arasında yükselip alçalan su'dur. Ama akıntılar birbirine bağlanmaz; içine necaset düşse ve bir akıntı ile akıp gitse onunla kirlenen akıntının yeri necistir. Fakat ondan sonra gelenin hükmü necasetin yıkandığı suyun (gusâle) hükmü gibidir. Necaset köpekse bir defasında temiz toprakla bulandırılmış olmak şartıyla yedi defa akıntı gelmesi lâzımdır.

Akıntının iki kulle olup olmadığı uzunluk, genişlik ve derinlik olarak ölçülür, belirlenir.

Akar suyun önünde engel olan bir yükseklik varsa durgun hükmünü alır.

Netice olarak; necaset suya aktığında veya su necasete aktığında; her iki halde de su icmaen necis olur [1].

GUSÂLENİN HÜKMÜ

Gusâle: Hades veya habes (hükmî ve hakikî necaset)'in giderilmesinde kullanılan sudur. Hanefîler hariç cumhura göre hükmü: Yıkanan yer temiz ise bu su da temizdir. Fakihlerin bu konuda zikrettiği bir takım tafsilât vardır:

Hanefîlere göre [2]: Necasetin gusâlesi iki çeşittir: Hakikî necasetin gusâlesi ve hükmî necasetin gusâlesi.

Hükmî necasetin gusâlesi: Ma-i müstamel (kullanılmış su)'dir. Zâhirü'r-rivaye'de temizdir, ama temizleyici değildir, yani onunla abdest alınmaz. Fakat tercih edilen görüş, hakikî necasetin onunla giderilmesinin caiz olduğu yolundadır.

Ma-i Müstamel (kullanılmış su): Yıkama esnasında bedenden ayrılıp bir yerde kalan sudur. Fakat kullanıldığı uzuvda kaldıkça müstamel olmaz.

Müstamel olması ya hadesin giderilmesi ile ya da normal namaz, cenaze namazı, mescide girme, Mushafı tutma Kur'an okuma vb. Allahu tealâya ibadet etmeye niyetle olur. Eğer kişi abdestsiz ise, Hanefîlere göre iki sebebin de bulunmasından dolayı su, ihtilâfsız müstamel olur. Hadesin izalesi ve ibadet yapılması. Abdestsiz değilse, Züfer hariç Hanefî imamlarına göre kurbet' yani Allah'a yakınlık bulundu-

1 - *ed-Dürru'l-Muhtar*, I, 300 vd.

2 - *el-Bedaî*, I, 66-69; *Reddü'l-Muhtar*, I, 300.

ğundan, abdest de "nur üzerine nur" olduğundan su yine müstamel olur. Züfer'e göre ise, hadesin giderilmesi olmadığından müstamel olmaz. Eğer abdest veya gusül serinlenmek içinse ve abdestsiz de değilse müstamel olmaz.

Hakikî necasetin gusâlesine gelince: Kokusu, rengi ve tadı değişmiş olarak ayrılırsa o su necistir. Ya da mahal temizlenmemiş ise; üç yıkamadan sonra birinci, ikinci ve üçüncü yıkayışlar görünmeyen necasetten dolayı olup suyun ondan sonra ayrılması gibi bir durumda. Çünkü necaset ona intikal etmiştir: Her su necasetten arınmış değildir.

Tadı, rengi veya kokusu değişmiş ise gusaleden -içme ve temizlemenin dışında da- toprak sulama, hayvan sulama, vb. de yararlanmak caiz olmaz. Çünkü değişmesi necisin galip olduğunu gösterir ve o takdirde sidiğe iltihak eder. Bunlardan biri değişmemiş ise ondan yararlanmak caizdir; değişmemesi necisin temize galip olmadığını gösterir. Genelde aynî necis olmayan sudan yararlanmak mübahtır.

Malikîlere göre [1]: Gusale, tadı, rengi veya kokusu değişmiş olarak ayrılırsa necistir. Yer de necistir. Yer temiz olursa gusale de temiz olur. Kirlenmiş suyun temizlik dışında diğer işlerde de kullanılması caiz değildir.

Şafiîlere göre [2]: Azhar olan görüşe göre mahal temizlendikten sonra değişmemiş olarak ayrılan gusâle az ise temizdir. Çünkü mahalde kalan yaşlık, ayrılan suyun bir parçasıdır; ayrılan necis olsaydı mahal de öyle olurdu. Ama gusâle çok olduğunda, mahal temizlenmese de su değişmedikçe temizdir.

Yani ayrılan az gusâle tad, renk ve koku olarak değişmedikçe ve mahal temizlenip elbisenin çekeceği su ve vereceği zahir kir hesaplandıktan sonra ağırlığı da artmamışsa, gusâle temizdir, temizleyici değildir. Fakat değişir ya da ağırlığı artarsa veya mahal temiz değilse, o da mahal gibi necistir. Bununla anlaşılıyor ki, gusâle mutlak olarak mahal gibidir; mahallin temizliğine hükmedilirse gusâle de temiz olur. Aksi olursa hükmü de menfidir.

Hanbelîlere göre [3]: Şafiîlerle aynı görüştedirler. Necasetin giderildiği su necasetten dolayı ya da mahallin temizliğinden önce değişmiş olarak ayrılırsa necistir. Çünkü necaset sebebiyle değişmiştir. Nitekim, az su temizlemediği bir necis yere değerse necis olur; üzerine necaset düşmesi gibi.

Eğer mahal topraksa, "bedevînin işediği yerin üzerine Peygamber (a.s.)'in emriyle bir kova su dökülmesi ile temiz olduğu için" o da temizdir.

Mahal toprak değilse o durumda iki görüş vardır: Esah olan görüşe göre bu yer de temizdir.

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 82; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 35.
2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 85; *Şerhu'l-Hadramiyye*, 32.
3 - *el-Muğnî*, I, 58, II, 98.

İSTİNCA

1. İstincanın Anlamı, Onunla İsticmar ve İstibra vb. Arasındaki Fark

İstinca: Sözlük anlamı, "insan dışkısının giderilmesi"; ıstılah anlamı, "necasetin su gibi bir şeyle yok edilmesi veya taş gibi bir şeyle azaltılması, yani temizlik için taş veya suyun kullanılması"dır. Ya da kan, mezi ve vedi gibi nadiren da olsa çıkan her necasetin, hemen değil de ihtiyaç hâlinde su ya da taşla giderilmesidir.

Yahut ön veya arkadan gelen pisliğin giderilmesi demektir. Yel, mesanedeki taş, uyku ve kan aldırma için lâzım gelmez. İstinca veya istitabe (necaset yerini temizleme) su ve başkası ile olmasından daha genel bir mana taşır.

İsticmar: Pisliğin taş vb. ile giderilmesidir, aslı "cemerat" (taşlar) olan bir kelimedir.

İstibra: Eserin kayboluşundan emin olana kadar, çıkan pislikten kurtulmanın (temizlenmenin) ya da çıkış yerinin, sidiğin akıntısının kalmamasının istenmesi.

İstinzah: Pisliklerden uzaklaşmayı isteme demektir, istibra manasınadır.

İstinkâ: Temizliği isteme demektir. İstinca durumunda kalçanın taş ya da su kullanarak parmaklarla ovulması[1] kasdedilir.

Bütün bu vesileler necasetten temizlenmek içindir. Sidik akıntısının eserinin giderildiğinden emin olmadıkça abdeste başlamak da caiz değildir.

2. İstinca, İsticmar ve İstibranın Hükmü:

İstincânın Hükmü:

Hanefîlere göre[2]: Normal durumlarda, necaset çıkış yerini aşmadıkça, Peygamber (a.s.)'in devamlı yapmasına ve şu hadisine binaen, erkek ve kadınlar için

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddül'l-Muhtâr,* I, 310-319; *Merakı'l Felah,* 7; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 62; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,87, 96, 100; *Muğnil-Muhtâc,* I, 42 vd.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 148; *Tebyînu'l-Hakâik,* I,76; *el-Lübâb,* I,57; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,310, 313; *Merakı'l-Felâh,* 7.

sünnet-i müekkededir: *"İsticmâr eden tek sayılı yapsın; yapan güzel yaptı, yapmayana da günah yoktur."*(1)

Necaset çıkış yerini geçer ve bu miktar da dirhem kadar ise, su ile giderilmesi vacip olur. Dirhem miktarını aşarsa, su ile yıkanması farz olur.

Hanefîlerin dışındaki cumhura göre (2): Sidik, mezi ya da idrar gibi iki yoldan çıkan her mutat şey için istinca veya isticmar gerekir. Delili Allah tealâ'nın: *"Rucz'ü terket"* (Müddesir, 5) ayetidir. Bu da, elbise ve bedenin her mahallini içine alan bir emirdir. Çünkü su ile istinca, necasetin giderilmesinde asıldır. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Sizden biriniz büyük abdeste çıktı mı üç taşla gitsin, o ona yeter."*(3) *"Sizden biriniz üç taştan aşağısı ile istinca etmesin."* (Müslim rivayet etti. Müslim'in bir lafzında da: *"Üç taştan aşağısı ile istincadan bizi nehyetti."* vardır. Bu emirdir, emir de vücubu gerektirir.

Ulemanın ittifakı ile, uyuyana veya yel çıkarana istinca gerekmez: Resulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Yellenmeden istinca eden bizden değildir."* (4) Allah tealâ'nın *"Namaza kalktığınızda yüzünüzü yıkayın."* ayetinin tefsiri hakkında Zeyd b. Eslem'den: *"Uykudan kalktığınızda"* şeklinde bir rivayet vardır. Burada Cenab-ı Hak, başka bir şeyi emretmemiştir. Bu da zikredilmeyenlerin vacib olmadığına delâlet eder. Çünkü istinca necasetin giderilmesi için meşru kılınmıştır. Bu durumda ise necaset bulunmamaktadır. Şafiîlerde azhar olan görüşe göre üzerine necaset bulaşmamış olan kurt ve kığıdan dolayı istinca lâzım gelmez. Zira bunlarda geriye kalmış bir necaset yoktur.

İstibra: Yürüme, öksürme ya da sol yanına uzanma veya ayakları hareket ettirme, kımıldama vb. ile olur. Bu, zekerindeki sidik yolunda hiç bir damla kalmayacak şekilde, dibinden başına kadar üç defa zekerini sol eliyle ovmak yoluyla yapılır. Orta parmağını zekerinin altına, baş parmağını da üstüne koyar ve zekerin başına doğru çeker. Varsa kalanın çıkması için üç defa hafifçe çekmek müstehaptır.

Bu hususta Malikî, Hanbelî ve Şafiîlerin kitaplarındaki ifade şudur: İstibra, üç hafif sıyırma ve çekme ile olur; sol elinin şehadet parmağını zekerinin dipten altına, baş parmağını da üstüne koyar ve içindeki sidik çıkana kadar hafifçe çeker. Bunun

---

1 - Ebu Dâvud, İbni Mace, Ahmed, Beyhakî ve İbni Hibban Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* I, 217.

2 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 94, 96; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 37; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 109 vd; *Muğni'l Muhtâc,* I, 43, 46; *el-Mühezzeb,* I,27; *el-Muğnî,* I, 149; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 71, 77.

3 - Ebu Dâvud rivayet etti. Şafiî ve Beyhakî: "Üç taşla istinca etsin." lafzıyla rivayet etti. Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud ve Darekutnî (isnadı sahih-hasendir dedi) Aişe'den rivayet etti: "Sizden biriniz büyük abdeste çıktı mı üç taşla temizlensin, o ona yeter." *Nasbu'r-Raye,* I, 214; *Neylü'l-Evtâr,* I, 90.

4 - *Mu'cemü's-Sağîr.*

hafifçe olması menduptur. Mahallin sidikten temizlendiği zannı galip gelene kadar böyle yapılır. Evhama da uyulmaz, çünkü evham vesvese getirir, o da dine zarar verir. (1)

İmam Ahmed, *"Biriniz küçük abdestini yaptığında geriye sidik kalmaması için zekerini üç defa sıvazlasın."* hadisini rivayet etmiştir.

Kadının istibrası, sol elinin parmak uçlarını avret yerinin üzerine koyması ile olur.

İstibra umumen insandan insana değişir. Amaç, sidik yolunda çıkmasından korkulan bir şeyin kalmadığı kanaatinin hasıl olmasıdır. Kimi hafif bir sıkma ile bunu sağlarken kiminin de öksürmesi gerekir, kimi de hiç birine ihtiyaç duymaz. Bazı durumlarda zekerden sidiğin çıkış yerini pamuk gibi bir şeyle tıkamak gerekir. Bu helâda fazla kalmak mekruh olduğundan yapılır.

İstibranın delili İbni Abbas'ın hadisidir: *"Resulullah (a.s.) iki kabirden geçti ve buyurdu ki: "Onlara azab ediliyor; büyük bir şeyden de azab edilmiyorlar: Biri sidiğinden sonra istibra etmiyordu, diğeri de koğuculuk yapıyordu."* (Buharî ve Müslim)

Vacip değil de mendup olduğunu söyleyenlerin delili de Resulullah (a.s.)'in şu sözüdür: *"Sidikten sakının! Kabir azabının ekserisi ondandır."* Sidiğin kesilmesinden maksat tekrar gelmemesini sağlamaktır. Hadis, kendi âdetine göre istibra yapmazsa kendisinden birşey çıkacağını kati olarak bilen veya o şekilde kanaat getiren kimse hakkında varit olmuştur.

3. İstincanın Araçları, Şekli ve Keyfiyeti

İstinca su ya da taş gibi kendisine hürmet edilmesi icap etmiyen her katı, temiz, kazıyıcı şeyle olur. Yaprak bez parçası, ağaç ve tuğla-kiremit gibi... Bunlarla gaye hasıl olur.

Efdal olan, katı ile suyun birleştirilmesidir. Önce yaprak vb. sonra da su kullanılır. Çünkü necasetin kendisi yaprak veya taşla gider, eser de su ile kaybolur.(2)

Yalnız su kullanmak, sadece taş vb. kullanmaktan efdaldir; çünkü su taş, kâğıt vb.nin aksine necasetin kendisini ve eserini de giderir. Hz. Enes b. Malik'ten, *"Orada temizlenmeyi seven kişiler vardır."* ayeti indiğinde, Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğu rivayet edildi: *"Ey Ensar cemaati! Allah temizlikte sizi övdü, nedir temizliğiniz? Dediler ki: Namaz için abdest alırız, cünüplük için guslederiz ve su ile istin-*

---

1 - Bunun için arifler dediler ki: Vesvesenin sebebi, akıldaki eksiklik ya da dindeki şüphedir.

2 - *el-Lübâb,* I,57 vd; *Meraki'l-Felâh,* 7; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 36-37; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 96, 10(*Muğni'l-Muhtâc,* I, 43; *el-Muğnî,* I, 151 vd; *Keşşafu'l-Kınâ,* I,72, 75; *el-Mühezzeb,* I, 27 vd.

ca ederiz. Buyurdu ki: İşte o; ona devam ediniz." (1)

Taş ya da yaprakla vb. İstincanın Şartları (2):

a. Çıkan pislik kurumamış olmalıdır, kurumuş ise su ile yıkamak gereklidir.

b. Çıkarken ve durduğunda değdiği yerden başka bir yere geçmiş olmamalı ya da alanını ve sünnet mahallini aşmamalıdır. Oradan koparak ayrılır ve başka bir yere bulaşırsa ittifakla su gerekir.

c. Temiz veya pis, başka yaş bir şey ona değmemelidir, kuru ve temiz bir şey değerse tesir etmez.

d. Çıkan şey malum ferc yolundan olmalı: Onun dışında bir yerden çıkan için bu yeterli olmaz: Kesilen her hangi bir yerden çıkan kan gibi ya da aslı geçici olarak kapalı olsa bile, midenin altından açılan delikten olduğu gibi... Hünsa-ı müşkil olanın sidiğinde yaprak vb. yeterli olmaz. Su ön ve arkasından birinden de olsa daha fazla çıkma ihtimalinden dolayıdır. Sidik deriye vardıysa sünnet olmamış kişi için de bu kifayet etmez.

Malikîlerin dışındakilere göre, hayız veya nifas kanının silinmesinde yaprak vb. yeterli olur. Nitekim, Şafiîlerin azharı olan görüşe ve Hanbelîlerde ve Hanefîlerde, kan, vedi ve mezi gibi çıkışı nadir olan şeylerde ya da çıkan şeyin insanların normalinin üstünde yayılması hâlinde taş yeterli olur. Ancak, büyük abdestte, ayağa kalkıldığında kalçalardan büzülen kısım alanını ve haşefeyi (sünnet edilenden yukarısı veya kesilen miktarı) geçmemelidir.

Malikîlere göre meni, mezi ve hayız kanından dolayı taşla isticmar caiz değildir. Meninin, hayız ve nifas kanının, her gün bir defa da olsa devam etmeyen istihaze kanının giderilmesinde su gerekli olur. Böyle değilse, erkek ve dişi için idrarını tutamama gibi bir durumda bağışlanmış olur, giderilmesi gerekmez.

Aynı şekilde Malikîlere göre, kadının bevlinin temizlenmesinde bakire olsun veya olmasın su kullanmak gerekir. Çünkü kadının bevli çıktıktan sonra çıkış geriden makada doğru yayılır.

İstincada üç taş sayısı şart mıdır?

Hanefîler ve Malikîlere göre:: Müstehaptır, üç rakamı vacip değildir; temizlik hasıl olursa ondan azı da yeterlidir. *İnkâ*: Necasetin kendisinin ve rutubetinin te-

---

1 - İbni Mace, Hakim ve Beyhakî böyle rivayet etmişlerdir, senedi hasendir. İbni Abbas'ın hadisi de bunu teyit etmektedir. "Şu ayet Kübalılar hakkında indi: *"Orada temizlenmeyi seven kişiler vardır; Allah temizlenenleri sever." Resulullah (a.s.) onlara sordu, dediler ki: Biz taş ile temizledikten sonra su kullanırız." Nasbu'r-Raye*, I, 218 vd.

2 - Muğni'l-Muhtâc, I, 44 vd; *el-Mühezzeb*, I, 28; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 72 vd; *el-Muğnî*, I, 152, 159 vd. *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 311 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 97, 100; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 83; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 36; *el-Lübab*, I, 58; *Fethu'l-Kadîr*, I, 148; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 77.

mizlenmesidir; öyle ki taş temiz olmalı, -az bir şey müstesna- üzerinde eser olmamalıdır. Daha önce geçen şu hadise binaen Malikîlerde vacip, Hanefîler de sünnet olan, sayının şart olmadığı inkâ (temizlik) dır: "İsticmar eden tek sayılı yapsın; yapan güzel yapmıştır, tek sayılı yapmayana da bir günah yoktur.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre: Vacip olan şekil inkâ ve üç adedinin tamamlanmasıdır: Bu üç taş ya da taşın uçları ile de olsa üç defa silmekle olur. Üçle temizlenmezse, dört ve daha fazlası ile inkâ vacip olur. Ta ki, su ya da küçük taşların giderebileceği eser kalıncaya kadar; çünkü istincanın gayesi budur. Delilleri de geçen hadislerdir: *"Üç taşla istinca yapsın."* Müslim'in Selman'dan haberi: *"Resulullah (a.s.), bizi üç taştan azı ile istincadan nehyetti."* Bir taşın üç tarafı da bu manadadır.

Üçten fazla olursa, tek sayılı yapma sünnettir. Buharî ve Müslim Ebu Hureyre (r.a.)'den Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet ederler: *"Sizden biriniz isticmar ederse, tekli yapsın."* Bu hükmü vacip olmaktan Ebu Dâvud'un şu rivayeti çıkarmaktadır: *"İsticmar eden tek sayılı yapsın; yapan güzel yapmıştır, yapmayana da günah yoktur."*

Su ile istinca durumunda yıkama sayısına gelince: Sahih olan bunun, kalp, yakin veya galip zan ile temizliği mutmain olana kadar kişinin kanaatine ve görüşüne bırakılmasıdır. İmam Ahmed'den esah olan da budur. İmam Ebu Dâvud bu konuda şöyle demektedir. İmam Ahmed'e su ile istincanın tarifi sorulduğunda, temizleyen miktardaki sudur, dedi. Peygamber (a.s.)'den bu konuda sayı veya emir sahih olarak gelmemiştir. İmam Ahmed'den yedi defa yıkama sayısı da rivayet edilmiştir.[1] Buna göre, istincada vacip olan, necasetin giderildiğinde galip zannın hasıl olmasıdır; elde kokusunun hissedilmesi zarar etmez. Çünkü kokunun kalması, necaset eserinin o mahalde kaldığını gösterir, bu durumda elde necaset olduğuna hükmedilir, makat temizlenmiştir.

İstincanın şekli: Pisliğe değdirmeden önce sol eline su döker, sonra ön tarafı yıkadıktan sonra özellikle çıkış mahallini, mezi hâlinde de zekerin tamamını yıkar. Sonra da arka tarafı yıkar. Suyu ardarda döker, sol eliyle ovar, biraz ara verir, iyice temizlenene kadar güzelce ovar, sağ eliyle istinca yapmaz, zekerini tutmaz.[2]

Oruçlu, ıslak parmağını dübürüne sokmaktan sakınır, çünkü bu hareket orucu bozar.

İsticmarın keyfiyeti: Husyeleri asık ise kirlenmesini önlemek için, birinci taşla önden arkaya doğru siler, ikincide arkadan öne, üçüncüde birinci gibi önden arkaya doğru siler. Husyeler asık değilse, ikinci gibi arkadan önce doğru siler.(3)

---

1 - *Merakı'l-Felâh*, 8; *el-Muğnî*, I, 161 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 46.
2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 36; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 78.
3 - *Meraki'l-Felâh*, 8

Kadın ise fercinin pislenmemesi için önden arkaya doğru silmeye başlar.

Şafiîler dediler ki [1]: Üç taşın her biri ile mahallin tamamen silinmesi sünnet olur. Birinci ile sağ alanın önünden başlar, hafifçe başlama alanına doğru sürer, ikincide solun önünden başlar ve sürer, üçüncüde de iki alanı ve dışkı yolunu tamamen siler.

4. İstincanın Mendupları

İstincada şunlar menduptur [2]:

a) Taş veya temizleyici bir yaprakla istinca etmek: Tuğla gibi sert, akik gibi parlak olmamalı; çünkü gaye temizliktir. Taş gibi olanlar: Zarar vermeden necaseti gideren temiz şeylerdir. Kıymetli veya hürmet edilmesi gereken bir şey olmamalıdır. Kömür gibi pisleyici, cam gibi zarar veren; ipek, pamuk gibi kıymetli olan bir malla istinca edilmez. Çünkü bu mal israfı sayılır. Yenmesi, şerefi veya başkasının hakkı dolayısıyle hürmet gösterilmesi gereken bir şeyle de istinca olmaz.

Hanefîlere göre, suyun dışında, gül suyu ve sirke gibi sıvılarla da istinca caizdir. Hanefîlerin dışındaki cumhur ise kuru katı olmasını şart koştular. Sıvı ile istinca caiz olmaz.

İstincanın temiz, giderici ve hürmet duyulmayacak bir şeyle olacağına ittifak ettiler. İnek veya deve dışkısı gibi necis şeyle, yiyecek, insan veya hayvan kemiği ile istinca da bu nimetleri itlaf ve tahkir etme sayılacağından caiz olmaz. Cam, parlak kamış, tuğla, kiremit gibi giderici olmayan şeylerle, toprak, gevşek çamur gibi dağınık şeylerle (katı çamur ve kömür böyle değildir.) Altın, gümüş ve cevher gibi zatî şerefinden dolayı veya başkasının malı olduğu için yabancı hakkından dolayı muhterem olan şeyler (Vakıf da olsa başkasının duvarı buna dahildir.) ile istinca caiz değildir. Hanefilere göre bu sayılanlar ile istinca tahrimen mekruhtur.

Malikîler, temiz kemik ve tezek ile ve kendi mülkü olan duvar ile istincanın mekruh olduğunu söylemekle yetindiler.

Özet: Taş vb. ile istincanın caiz olması için beş şart vardır: Kuru, temiz, pislik giderici, eziyet vermeyen ve yenmesi, şerefi ya da başkasının hakkı sebebiyle hürmet edilmesi gerekmeyen şeyler. Aksi hâlde istinca yapılamaz, temizliği sağlarsa yeterli olur. Taş vb.nin, elin üçten azı ile olan temizlik yeterlidir. Hanifîler, katı olmasını şart koşmadılar. Malikîler ve Hanefîler caiz olmayanla istinca ederse kerahetle caiz olur, demişlerdir.

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 45; *el-Mühezzeb,* I, 27.

2 - *Meraku'l-Felah,* 7; *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I, 311-315; *Fethu'l-Kadîr,* I, 150; *Tebyinu'l-Hakaik,* I, 78; *el-Lübab,* I, 58; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 96, 100 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 80; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 37; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 43, 46; *el-Mühezzeb,* I, 28; *el-Muğni,* I, 154-158; *Keşşafu'l Kınâ,* I, 75, 77.

Tezek ve kemikle istincadan nehiy sabittir. Müslim ve Ahmed, İbni Mesud'dan şöyle rivayet ederler: *"Tezek ve kemikle istinca etmeyin; onlar cin kardeşlerinizin azığıdır."* (1) Darekutnî de şöyle rivayet eder: *"Peygamber (a.s.) tezek ve kemikle istinca etmemizi nehyederek, onlar temizlemezler, buyurdu."* (2) Ebu Dâvud'un rivayetine göre (a.s.) Ruveyfî b. Sabit (Ebu Bekre)'ye şöyle buyurdu: *"İnsanlara duyur ki: Kim, tezek veya kemikle istinca ederse o, Muhammed'in dininden uzaktır."* (3) Bu öyle şeylerin temizi için umumî bir hükümdür. Cinlerin yiyeceği haram olduğuna göre, insan yiyeceği öncelikle haramdır. Fakat Şafiîler, kuru ot gibi sadece hayvanlara has olan yiyecekle istincayı caiz gördü. Cumhur ise, caiz değildir, dedi. İmam Nevevî diyor ki: Fakat kömürle istincanın nehyi hakkındaki delil zayıftır; sahih olsa da yumuşak olan kömüre hamledilmiştir.

b) Taşların veya yaprak vb. şeylerin üçlenmesi: Hanefî ve Malikîlere göre menduptur. Şafiî ve Hanbelîlere göre de vaciptir. Derler ki: Taşla istincada iki şey vaciptir: 1- Taşların ucuyla da olsa üç silme, 2- Üçten sonra mahal temizlenmemiş ise, yediye kadar tekli yapma Her taş vb.nin, necaset çıkan yerin tamamını silmesi ise sünnettir. Delilleri de şu iki hadistir: *"Sizden biriniz hacetine çıktı mı üç taşla temizlensin; o yeter ona."; "Taşla istinca eden tekli sayılara göre silinsin (bir-üç-beş-yedi)"*(4)

c) Özürlü olmadığı takdirde sağ elle istinca yapmamak. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Sizden biriniz bevlettiğinde zekerini sağ eli ile tutmasın, helâya gittiğinde de sağ eli ile silinmesin, içtiğinde tek nefeste içmesin."* (5) O hâlde solla istinca etmek sünnettir.

d) İstinca ve def'-i hacet esnasında örtünmek ve avreti açmamak, haramlığından ve onunla fısk meydana geldiğinden vaciptir. Sünnet işleyeceğim diyerek harama düşmemelidir. Elbisenin altından taş vb. bir şey ile dübürünü siler. Bunu terketse namaz, onsuz da caiz olur, çünkü orada kalana itibar olunmaz. İstinca esnasında örtünmenin delili, Ebu Dâvud ve İbni Mace'nin rivâyet ettiği hadislerdir. Bu hadislerden biri şudur: *"Def'-ı hacete çıkan örtünsün, bir miktar kumdan başkasını bulamazsa, onu arkasına alsın."* Kişinin sahra vb. yerlerde kendisinden çıkan şeylerin ses ve kokusunun duyulmayacağı bir tarafa uzaklaşması gerekir.

---

1 - *Nasbu'r-Raye*, I, 219; *Neylü'l-Evtâr*, I, 97.

2 - İsnadı sahihtir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 96.

3 - Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud, Cabir'den rivayet ediyorlar: *"Darekutnî ve Beyhakî İbni Mesud'dan şöyle rivayet ederler: "Resulullah (a.s.) haceti için çıkmıştı; İbni Mesud'a üç taş getirmesini emretti. İbn Mesud iki taş ve bir tezek getirdi, Hz. Peygamber tezeği attı ve o necistir, bana taş getir, buyurdu."* Buharî de Ebu Hureyre'den benzer bir kıssa nakletti: *"Bana, temizleneceğim üç taş getir; kemik veya tezek getirme." Nasbu'r-Râye*, I, 216, 219; *Neylü'l-Evtâr*, I, 96, 97.

4 - Birinci hadisi Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud ve Darekutnî (isnadı sahih-hasendir dedi) rivayet etti. İbni Mace de Hz. Aişe'den rivayet etti. İkinciyi de Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace Ebu Hureyre'den rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr*, I, 90, 95.

5 - Altı hadis imamı Ebu Katade'den rivayet etti, *Nasbu'r-Raye*, I, 220.

sonra da toprak, sabun, çöven vb. bir şey ile yıkamalıdır.

f) Oruçlu ise, su çekmemesi için kalkmadan önce kalçaları kurulamalı.

g) Erkek istincaya, arkadan başladığında elinin kirlenmemesi için önden başlar. Kadın ise, herhangi biri ile başlamakta serbesttir. Şafiî ve Hanbelîlerde vesveseyi gidermesi için ferce ve izara, su serpmesi müstehaptır.

5- Def'-i Hacetin Edepleri

Küçük veya büyük abdest bozan kimse için şunlar menduptur [1]:

a) Üzerinde Allah'ın ismi ya da melekler, Aziz, Kerim, Muhammed ve Ahmed gibi tazim edilen bir ismin bulunduğu yazıyı taşımamalıdır. Enes (r.a.) rivayet ediyor: *"Peygamber (a.s.) helâya girdiğinde yüzüğünü çıkarırdı."* [2] Yüzüğünde "Muhammedün Resulullah" vardı. Onu saklar ya da düşmesinden sakınırsa zararı olmaz.

b) Nalinlerini giymeli, başını örtmeli, istinca taşlarını almalı ya da, necaseti gidermek için su vb. şeyleri hazırlamalı.

c) Helâya sol ayağı ile girer, sağ ayağı ile çıkar. Çünkü hürmet gereken her şeyde sağla, tersinde de solla başlanır. Sağ eli hayırlı işlerde solun ise pis işlerde kullanmak münasiptir. Mescit ve eve girerken ise aksi olur. İkisinde de sağ ayağını önce atar.

Helâya girmek istediğinde, şöyle der: (Buharî, Müslim)

«بِاسْمِ اللّٰهِ، اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ»

Manası: *"Şeytandan korunur, Şeytanların erkeklerinden ve dişilerinden sana sığınırım ey Allahım."* Buharî ve Müslim'de şöyle bir rivayet vardır: *"Cinlerin gözleri ile, insanoğullarının avreti arasındaki perde sizden birinin helâya girdiğinde: Bismillah demesidir." "Helâlar belâ yerleridir. Biriniz oraya geldiğinde şöyle desin:*

«أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ»

Helâdan çıkarken de sünnete uyarak şunu okur:

«غُفْرَانَكَ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي»

(Bunu Nesaî rivayet etmiştir.)

---

1 - *Dürrü'l-Muhtar*, I, 316-318; *Şerhu's-Sağîr*, I, 87-94; *Muğni'l-Muhtac*, I, 39-43; *el-Mühezzeb*, I 25; *el-Muğnî*, I, 162-168; *Keşşafu'l-Kına'*, I, 62-75.

2 - İbni Mace ve Ebu Davud rivayet etmiştir. Ebu Davud, bu münker bir hadistir, demiştir. Nesaî ve Tirmizî de rivayet etmiş olup: Sahih olduğunu söylemişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, I, 73.

d) Oturma hâlinde sol ayağına yüklenir; bu ihtiyacını görmesi için daha kolaydır. Taberanî de Suraka b. Malik'in şöyle dediğini rivayet eder: *"Resulullah (a.s.) bize sol ayağa yüklenmemizi ve sağı dikmemizi emretti."* İki bacak arasını geniş tutar, zaruret olmadan konuşmaz, ihtiyaçtan fazla durmaz. Çünkü bu, basur, ciğer kanaması vb. zararlar verebilir.

Elbisesini yere yakın oluncaya kadar kaldırmaması müstehaptır; bu avret mahallini örtme hususunda daha uygundur. Ebu Dâvud da Peygamber (a.s.)'den şunu rivayet etmiştir: *"O, hacet yapmak istediğinde, yere yakın oluncaya kadar elbisesini kaldırmazdı."*

Üzerine sıçramaması için oturarak işemesi müstehaptır. Özürsüz ayakta işemek mekruhtur. İbni Mesud der ki: *"Ayakta iken işemen kabalıktandır."* Hz. Aişe de diyor ki: *"Kim size Resulullah (a.s.)'ın ayakta bevlettiğini anlatırsa, onu doğrulamayın. O, ancak oturarak bevlederdi."* [1]

Hz. Ömer, Hz. Ali gibi ashaptan bir cemaatten ayakta işemeye ruhsat da rivayet edildi. Üzerine sıçramaması için, sert olmayan yumuşak bir yere işemesi müstehaptır; Ahmed ve Ebu Dâvud, Ebu Musa'dan şöyle rivayet ederler: *"Biriniz işediğinde, sidiğini korusun."*

e) Necaset kendi üzerine dönmemesi için rüzgârın estiği tarafa, durgun ve az akıcı suya, (Hanefîlere göre, Buharî ve Müslim'in hadisine [2] binaen çoğuna da), ihtiramen mezarlara, yollara ve insanların konuştukları yerlere işemez. Zira Resulullah (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Üç lânet yerinden sakının: Su kaynaklarına, yol ortasına ve gölgeye def-i hacet etmeyin."* [3] Bir yarığa veya deliğe de işenmez. Çünkü Peygamber (a.s.) yerdeki yılan, keler vs.nin girdiği deliklere işemeyi nehyetti.[4]

Meyveli bir ağacın, meyvesi üzerinde iken altına işenmez; meyvesi sidiğin üstüne düşer. Hanefîlere göre az suya işemek haramdır, çok suya ise tarhrimen mekruhtur, akan suya da tenzihen mekruh olur; çünkü su onunla necis olur. Şafiîler diyorlar ki: Ağaç meyvesiz iken de böyledir. Zira üzerine meyve düşerse pislenir ve insan ondan tiksinir, buna meydan vermemek lâzımdır. Ancak pislenme kesin olmadığı için haram da saymadılar. Hanbelîler, ağacın meyveli olduğu zaman dışında cevaz verdiler. Peygamber (a.s.)'in def'-i hacet için kullandığı en iyi şey bir mania veya hurma ağaçları idi. [5] İstinca için hazırlanmamış suyun yerinde istinca yap-

---

1 - Tirmizî dedi ki: Bu mevzuda en sahih olan hadis budur. Hadis Ebu Dâvud hariç beş imam rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr,* I, 88.

2 - Hadisin metni: *"Sizden biriniz akmayan durgun suya işemesin; sonra da ondan yıkanır."*

3 - Ebu Dâvud *ceyyid* bir isnadla Muaz'dan rivayet etti: *İki lanetliden sakının! İki lanetli nedir ya Resulullah? dediler. İnsanların yoluna ya da gölgeliklerine defi hacet yapandır, buyurdu."* Sidik de buna kıyas edildi.

4 - Ebu Dâvud, Abdullah b. Sercis'ten rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 84.

5 - Ahmed, Müslim ve İbni Mace rivayet etmiştir.

maz ki, sıçrantılar dönüp onu necis etmesin. Başka bir yere gider. Yıkanılan yere işemek de mekruhtur. Peygamber (a.s.) buyurdu ki: *"Biriniz gusllettiği yere bevletmesin; sonra da onda abdest alır. Vesveselerin umumu ondandır."* (1) Bu, su ve sidiğin akacağı ayrı bir yer olmadığı zamandır.

f) Hanefîlerde, binaların içinde de olsa, def'-i hacet hâlinde kıbleye ön ve arkayı dönmek tahrimen mekruhtur: *"Helâya çıktığınızda bevil ve büyük abdest bozmak için kıbleye ön ve arkanızı dönmeyin; doğuya veya batıya dönün."* (2)

Hanefîlerin haricinde cumhur dedi ki: Hz. Cabir hadisine binaen, def-i hacet için hazırlanmış yerlerde mekruh değildir: *"Peygamber (a.s.) bevilde kıbleye dönmemizi nehyetti. Vefatından bir yıl önce kendisinin döndüğünü gördüm."* (3) Burada, bina içinde veya bir şeyle etrafını örtmüş olarak gördüğü muhtemeldir.

Def'-i hacet için hazırlanmamış yapılarda ön veya arkanın kıbleye verilmesi haramdır. 2-3 zira miktarı bir yükseklikle -ve daha fazla- örtünmedikçe sahrada da haramdır; ondan üç ziradan fazla da uzaklaşamaz. Nitekim zevceyle örtüsüz olarak etrafı açık bir yerde cima da haramdır. Örtü varsa meselâ evdeki gibi, ya da açıkta ama örtülü hâldeki gibi o zaman haram olmaz. Ferciyle güneş ve aya yönelmek de mekruhtur; ikisinde de Allah'ın nurundan vardır, ikisi de iki büyük ayettirler. Kıblede olduğu gibi, onlardan bir şeyle saklanır veya özel yerde olursa zararı yoktur. Sidiğin sıçrantıları dönüp kendisini kirletmemesi için rüzgâra dönmek de mekruhtur.

g) Göğe, fercine, kendinden çıkan gâit (dışkı, idrar)'a bakmaması müstahaptır. Def-i hacet hâlinde eliyle oynamaz, sağa sola dönmez, misvak kullanmaz. Bunların hepsi onun durumuna uygun değildir. Oturuşunu uzatmaz; çünkü bu basura sebeb olur. Kalkmadan önce elbisesini az az salar.

Bir kaba da olsa mescitte işemek haramdır; mescide uygun değildir. Bir kabrin üzerine işemek de haramdır. Ona ihtiram gerektiğinden dolayı bu kabrin yanında da mekruhtur.

Aksırma durumunda kalbi ile Allah'a hamdeder.

İstincadan sonra şöyle der:

«اَللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِى مِنَ النِّفَاقِ، وَحَصِّنْ فَرْجِى مِنَ الْفَوَاحِشِ»

«اَلْحَمْدُلِلَّهِ الَّذِى أَذَاقَنِى لَذَّتَهُ، وَأَبْقَى فِىَّ مَنْفَعَتَهُ، وَأَخْرَجَ عَنِّى أَذَاهُ»

---

1 - Ebu Davud ve İbni Mace Abdullah b. Muğaffel'den rivayet etmiştir.

2 - Ahmed, Buharî ve Müslim sahihlerinde Ebu Eyyub'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, I, 80

3 - Tirmizî rivayet etti ve hasen saydı: Bu hasen-garib hadistir. Cemaat (Kütüb-i Sitte Sahibleri ile İmam Ahmed) aynısını İbni Ömer'den rivayet etti. *Neylü'l-Evtar*, I, 80-81.

ABDEST VE ABDESTLE İLGİLİ KONULAR

ABDEST

Hakikî temizlik olan necasetten taharet mevzusunu incelemiş bulunuyoruz. Hükmî temizlik olan hadesten taharet ise üç türlüdür: Abdest, gusül ve teyemmüm. Önce abdestle başlıyoruz. Çünkü onu gerektiren hâl *hades-i asgar* (küçük pislik)'dir. Guslü gerektiren hâl ise *hades-i ekber* (büyük pislik)'dir. Teyemmüm bedeldir; yani muayyen durumlarda abdest ve guslün yerine geçer. Daha önce hükmî temizliğin, organlara hulûl eden hadesi giderici bir vasıf, hakikî temizliğin de şer'an habes'in (necasetin kendisinin) temizlenmesi olduğunu görmüştük.

1. Abdestin Tarifi ve Hükmü (Çeşitleri ve Vasıfları):

Vudu' (Abdest), sözlükte, "belli organlarda suyu kullanma fiili" nin adıdır. Buradaki anlamı da budur. Parlaklık, güzellik ve temizlikten alınmalıdır. *Vedu'* olarak okunursa, abdest alınan su için kullanılmış olur.

Şer'î istılahta hususî bir temizlik manasınadır [1] ya da niyetle başlayan hususî fiillerdir. [2]

Bu da yüz, eller ve ayakların yıkanması, başın meshedilmesidir. En açık tarifi ise: Temiz suyun şeriatteki hususî şekliyle dört azada kullanılmasıdır. [3] Asil hükmü, yani namaz için asıl olarak ondan maksat farz olmasıdır. Çünkü Allah tealâ'nın şu sözü ile namazın sıhhati için şarttır: *"Ey iman edenler! Namaz için kalktığınızda, yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin, topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın."* (Maide, 6) ve Resulullah (a.s.)'ın, *"Allah, abdesti bozulanın -abdest alana kadar- namazını kabul etmez."* (Buharî ve Müslim) hadisi ile vacip olduğuna ümmetin icmasıdır.

Araştırıcıların ifadelerine göre abdest Medine'de farz kılındı. Bu organların yıkanmasındaki hikmet de pislik ve toza fazla bulaşmalarıdır.

---

1 - *Meraki'l-Felâh,* 9.
2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,47.
3 - *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 91.

Abdest, başka vasıflar da alarak mendup, -Hanefîlerin tabiri ile vacip [1] ya da yasak olabilir. Bunun için fakihler onu çeşitlere ayırıp vasıflar belirtmişlerdir.

Hanefîlere göre: [2]

Abdest beş çeşittir.

Farz:

a) Muhdis (abdesti olmayan) kimse farz veya nafile tam bir namaz kılmak ya da cenaze namazı ve tilavet secdesi [3] gibi tam olmayan bir ibadeti yapmak için önceki ayet ve şu hadislere binaen abdest alır: *"Allah, abdesti bozulanın -abdest alana kadar- namazını kabul etmez."* [4], *"Allah abdestsiz namazı ve ganimet malından çalınmış maldan verilen sadaka kabul etmez."* [5]

b) Allah tealâ'nın, *"Ona ancak temiz olanlar dokunur."* ayeti ve Resulullah (a.s.)'ın, *"Kur'an'ı ancak temiz olan tutar."* [6] hadisine binaen; kağıt, duvar veya parada bir ayet olarak da yazılı bulunsa Kur'an'ı tutmak için abdestli olmak farzdır.

Vacip:

Kâbenin etrafında tavaf için abdestli olmak vaciptir. Hanefîlerin dışında cumhur, Resulullah (a.s.)'ın hadisine binaen farzdır dediler: *"Beytullahı tavaf namazdır. Ancak Allah onda konuşmayı helâl etti. Kim tavaf esnasında konuşursa hayırdan başka birşey konuşmasın."* [7]

Hanefîler dediler ki: Tavaf hakikî bir namaz olmadığına göre, sıhhati de tahrete bağlı değildir. Taharetin terki ile vacip tavafta dem (koyun) farz tavafı cünüp olarak yapmaktan dolayı da beden (deve, sığır), nafile tavafta abdestin terk edilmesi sebebiyle sadaka icap eder.

Mendûp:

Pek çok durumda abdest olmak menduptur; bazıları şunlardır [8]:

---

1 - Hanefîlere göre farz, kat'î delille sabit olan; vacib, şüphe bulunan bir zannî delille sabit olandır.

2 - *Meraki'l-Felâh,* 13 vd.

3 - Kur'an'da secde ayetleri denen ayetler vardır. Şafiî ve Hanbelîlere göre on dört tanedirler. Bir mümin bunları okuduğunda niyet ve taharetle kıbleye dönerek bir secde yapar. Secde Hanefîlere göre vacip, cumhura göre sünnettir.

4 - Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* I, 40.

5 - Buharî hariç *cemaat* İbni Ömer'den rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr,* I, 204.

6 - Esrem, Derâkutnî, Hakim, Beyhakî, Taberanî ve Malik *Muvatta*'da *mürsel* olarak rivayet etti. *Zayıf* bir hadistir. İbni Hacer: Lâbe'se bihi, demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 205.

7 - İbni Hıbban, Hakim ve Tirmizî İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Raye,* III, 57.

8 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 63.

a- Resulullah (a.s.)'ın hadisine binaen her namaz için abdest almak: *"Ümmetime zor gelmeseydi, onlara her namaz için abdesti, her abdestle de misvağı emrederdim."* (1) Öncekiyle farz veya nafile bir namaz kılınış ise abdestin yenilenmesi menduptur. Çünkü o *"nur üstüne nurdur."* Resulullah (a.s.) buyurdu: *"Temizken abdest alana on hasenat yazılır."* (2) Şer'an yapılması istenen bir amel yapmamış idiyse yeniden abdest almak israf sayılır. (3) İbni Mace, Hakim, Ahmed ve Beyhakî'nin Sevban'dan rivayet ettikleri hadise devamlı abdestli olmak da menduptur: *"Doğru olun; men edilemiyeceksiniz. Bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. Hakikî mü'minden başkası da daima abdestli olmaya çalışmaz."*

b- Tefsir, hadis, akaid, fıkıh vb. şer'î kitapları tutmak için abdest almak menduptur. Ancak Kur'an lafızları tefsir kısmından daha çok olursa o tefsiri abdestsiz tutmak haram olur.

c- Resulullah (a.s.)'ın hadisine binaen abdestli olarak uyumak ve uykunun ardından hemen abdest almak da böyledir: *"Yatağına geldiğinde namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ tarafına uzan ve de ki:*

«اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْلَمْتُ نَفْسِى إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِى إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِى إِلَيْكَ،
لاَمَلْجَأَ وَلاَمَنْجَى مِنْكَ إِلاَّ إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِى أَنْزَلْتَ، وَنَبِيِّكَ الَّذِى أَرْسَلْتَ»

"İlahî! Kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana tevcih ettim, işlerimi sana emanet ettim. Sana sığındım. Senden başka kendisine sığınılacak ve korunacak kimse yoktur. İndirdiğin Kitab'a, yolladığın Peygamber'e imân ettim." (4)

d- Cünüplük guslünden önce ve cünüp kimsenin yemek, içmek, uyumak hâllerinde ve cimayı tekrarlamak istediğinde abdest almak menduptur. Bu sünnette vardır. Hz. Aişe diyor ki: *"Peygamber (a.s.) cünüp olduğunda, yemek veya uyumak isterse abdest alırdı."*(5) Yine der ki: *"Resulullah (a.s.) cünüpken uyumak istediğinde uzvunu yıkar, namaz abdesti gibi abdest alırdı."* (6) Ebu Said el-Hudrî de dedi ki: *"Sizden biriniz ailesi ile cima eder, sonra da tekrar etmek isterse abdest al-*

1 - Sahih bir İsnadla Ahmed, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar*, I, 210.

2 - Ebu Davud, Tirmizî ve İbni Mace, İbni Ömer'den rivayet etmiş olup derece yönünden zayıf bir hadistir. Fakat faziletler hususunda zayıf hadisle amel olunacağını hadis alimleri beyan etmişlerdir.

3 - İbni Abidin, *Reddü'l-Muhtar*, I, 111.

4 - Ahmed, Buharî ve Tirmizî, Berâ b. Âzib (r.a.)'ten rivayet etmişlerdir. Uyandıktan sonra elleri yıkamayı emreden hadis de hemen abdest almaya işaret ediyor. İbni Mace de Cabi (r.a.)'den merfu olarak şöyle bir hadis rivayet etmektedir: *"Sizden biriniz uykudan kalktığında, abdest olmak isterse elini, yıkamadan abdest suyuna sokmasın, elinin uyurken ne yaptığını ve onu nereye koyduğunu bilmez." Nasbu'r-Raye*, I, 2.

5 - Ahmed ve Müslim rivayet etmişlerdir. Nesaî'nin de bu manada bir rivayeti vardır.

6 - Cemaat rivayet etmiştir..

sın."(1)

e) Kişinin öfkelendiğinde de abdest alınası menduptur. Zira abdest gazabı, sinirleri yatıştırır. İmam Ahmed *Müsned*'in de şöyle rivayet ediyor: *"Biriniz öfkelendiğinde abdest alsın."*

f) Önemine binaen, ezbere Kur'an okuma, hadis rivayeti ve dersi, şer'î ilim kitaplarının mutalaasında abdestli olmak menduptur. İmam Malik, Resulullah (a.s.)'ın hadisini yazarken hürmeten abdest alır, guslederdi.

g) Ezan, kamet, evlilik hutbesi de olsa hutbe okurken, Peygamber (a.s.)'i ziyaret, Arafat'ta vakfe, Safa-Merve arasında sa'y için bulunulduğunda abdestli olmak menduptur. Çünkü bunlar ibadet yerlerindendir.

h) Gıybet yalan, koğuculuk v.b. hataların, günahların işlenmesinden sonra abdest almak menduptur. Çünkü hasenat seyyiatı siler. Resulullah (a.s.) buyurdu ki: *"Size, Allah'ın onunla hataları silip dereceleri yükselteceği şeyi haber vereyim mi? Evet ya Resulullah, dediler. Buyurdu ki: Zorluklara rağmen güzelce abdest almak, uzak yerlerden camiye gelmek, bir namazdan sonra öbürünü beklemek; işte rıbat (emrolunan bağlılık) budur.*(2)

ı) Namaz dışında kahkahadan sonra. Çünkü kahkaha sureten hadestir.

i) Resulullah (a.s.)'ın hadisine binaen ölüyü yıkadıktan ve taşıdıktan sonra. *"Kim bir ölüyü yıkarsa kim onu taşırsa abdest alsın."* (3)

j) Ulemanın ihtilâfından çıkmak dinini korumak ve ibadetinin sahih olması için. Kadına değdiğinde, kendi cinsiyet organını elinin içi ile tuttuğunda veya -bazılarının abdest icap eder dediği- deve eti yedikten sonra abdest almak menduptur.

Mekruh:

Birinci abdestle namaz kılmadan, tekrar abdest almak gibi. Yani meclis değişse de (4) onunla namaz vb. ibadetler eda etmedikçe abdest üzerine abdest mekruhtur.

Haram:

Gasbedilmiş su veya yetimin suyu ile abdest gibi. Hanbelîler: *"Bizim işimize*

---

1 - Buharî hariç *cemaat* rivayet etmiştir.

2 - Malik, Müslim, Tirmizî, Neseî ve İbni Mace (aynı anlamda olanı) Ebu Hureyre'den rivayet ettiler. Yine, İbni Mace ve *Sahih*'inde İbni Hıbban Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettiler. *et-Terğib ve't-Terhib*, I, 158.

3 - Ebu Dâvud, İbni Mace ve İbni Hibban Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Hasen* hadistir.

4 - *Meraku'l-Felah*'ta, "Abdest meclisi değiştiğinde, abdest üzerine abdest müstehaptır." diyorsa da, İbni Abidin'in tahkiki budur. *Reddü'l-Muhtâr*, I, 111.

uygun olmayan bir işi yapan, merduttur (reddolunmuştur.)" [1] hadisine binaen gasbedilmiş su vb. bir şeyle abdest sahih değildir, dediler.

Malikîlere göre [2]: Abdest beş çeşittir: Vacip, müstehap, sünnet, mübah ve mekruh.

Vacip: Farz ve nafile namaz, Kur'an secdeleri, cenaze namazı, mushafı tutma ve tavaf için abdest almak vaciptir. Onlara göre namaz ancak vacip olan abdestle kılınır. Bunlardan biri için abdest alanın o abdestle diğer hepsini yapması caiz olur.

Sünnet: Cünübün uyku için abdesti.

Müstehap: Her namaz için abdest almak ve idrarını tutamayanın her namaz için abdest alması (Malikîlerin dışındakiler bu ikisine her namaz için abdesti vacip kabul ettiler) tilâvet, zikir, dua ve ilim gibi ibadetler için abdest; deniz yolculuğuna çıkma, sultanın, halkın içine girmesi gibi tehlike olabilen işler için abdest almak müstehaptır.

Mübah: Temizlenme ve serinleme için alınan abdest.

Mekruh: Onunla ibadet etmeden abdesti yenileme.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre: [3] Abdestin mendup olduğu önceki durumlarda Hanefîler ve Malikîlerle ittifak ettiler: Kur'an veya hadis okuma, ilim müzakeresi, mescide girme, orada oturma ya da içinden geçme, zikir, ezan, uyku, küçük hadeste şüphenin giderilmesi, gazab [4], gıybet vb. gibi haram söz, Arafatta vakfe ve şeytan taşlama gibi hac ibadetlerinin yapılması, Peygamber (a.s.)'in kabrini ziyaret, yemek için ve Ebu Hureyre'nin *merfu* olarak rivayet ettiği: *"Ümmetime zorluk olmasıydı, her namaz için abdest almalarını emrederdim."* [5] hadisine göre her namaz için abdest almak gibi durumlar.

Şafiîlerce: Damar yarma, hacamat, burun kanaması, uyuklama, otururken uyuma, namazda kahkaha, ateşte pişen yemeği ve deve etini yeme, abdestin bozulduğunda şüphe, kabirleri ziyaret hâllerinde ve ölüyü taşıyan ve tutan için de abdest müstehaptır.

2. Abdestin Farzları:

Kur'an-ı Kerim, abdestin dört farzına -veya rükün- nas getirmiştir: Yüzü, iki elin dirseklerle beraber ve iki ayağın yıkanması ve başın mesh-

---

1 - Müslim Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. Yine ondan Buharî ve Müslimin şu lafızla rivayeti de vardır: "Kim bu işimizde ondan olmayan bir şey ortaya çıkarırsa, o reddir."

2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 20.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 49; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 97 vd.

4 - Haberde geldiğine göre o: Şeytandandır, şeytan da ateştendir, su da ateşi söndürür.

5 - Sahih bir isnadla Ahmed rivayet etti.

edilmesi. Bu farzlar, Maide suresinin altıncı ayetinde şöyle beyirtilmiştir: "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi ve başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın."

Hanefîler dışında fakihlerin cumhuru sünnetten delillerle başka farzlar da ilâve ettiler. Bunlardan niyetin farz olduğunda ittifak ettiler. Malikîler ve Hanbelîler muvalât (ardarda olmak), Şafiîler ve Hanbelîler tertibi (sırayla yapmayı) Malikîler de ovmayı vacip (farz) görmektedirler.

Böylece abdestin rükünleri Hanefîlerde dört tane (nasta geçenler), Malikîlerde, niyet, ovma ve müvalât ilâvesiyle yedi; Şafiîlerde niyet ve tertip ilâvesiyle altı, Hanbelîler'de de niyet, tertip ve muvalât ilâvesiyle yedidir.

Buradan, abdestin farzları -veya rükünlerinin- iki grup olduğu çıkıyor: İttifaklı olanlar ve ihtilaf edilenler.

A- Abdestin İttifak Edilen Farzları:

Yüce Kur'an da nassı olan dört farzdır ve şunlardır:

1- Yüzün yıkanması:

Delili Allah tealâ'nın *"Yüzünüzü yıkayın"* sözüdür. Yani yüzün dışının ve bütününün bir defa [1] yıkanması farzdır, bu hususta icma da vardır [2].

Yıkama suyun damlayacak şekilde organa akıtılmasıdır. En azı da esah olan görüşe göre iki damladır. Damlama olmadan akıtma yetmez. Yıkama ile gaye uzvun yıkanmış olmasıdır. Abdest alanın veya başkasının fiili ile olması aynıdır. Farz olan da bir defa yıkamadır, üç defa tekrar edilmesi ise, farz değil sünnettir.

Yüz, insanın ön cephesidir. Uzunluk olarak ölçüsü, normal başın saça bitiminden çenenin sonuna kadar veya alın düzünün başlangıcından çenenin dibine kadardır. Çene, alt çenenin üstünde sakal bitim yeri ya da alt dişlerin üzerinde bittiği iki alt çene kemiğidir. Alından saç biten kısım yüze dahildir. Alnın üstten iki tarafındaki şakaklar yüzden değildir, onlar baştandır, çünkü baş yuvarlağına girerler.

Genişlik olarak yüzün sınırı iki kulak yumuşağı arasıdır. Hanefîler ve Şafiîlerde racih olana göre kulak ve sakal başı (favori) arasındaki kılsız yerler de yüze dahildir. Malikîler ve Hanbelîler, orası baştandır, dediler. *el-Muğnî*'ye göre Hanbelîlerde esah olan da tahzif yeri (alnın iki kenarından favori ile şakak arasında hafif tüylerin bittiği yer) yüze dahildir; çünkü onun yeri yüzden sayılır. Fakat Nevevî de-

---

1 - Müslim haric *cemaat* İbni Abbas'tan (r.a.) şunu rivayet ettiler: "Resulullah (a.s.) bir defa abdest aldı." *Neylü'l-Evtâr*, I, 172.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 88; *Fethu'l-Kadîr*, I, 8 vd.; *el-Bedayi'*, I, 3 vd.; *Tebyînu'l-Hakaik*, I, 2; *eş-eş Şerhu's-Sağîr*, I, 104 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 85; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 50 vd.; el-Mühezzeb, I, 16 *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 92, 106; *el-Muğnî*, I, 114-120; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 10; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye, 10.*

di ki: Şafiîlerde cumhurun sahih kabul ettiği görüşe göre tüyü baş tüyüne bitişik olduğu için tahzif yeri baştan sayılır. *Keşşafu'l-Kınâ* sahibi dedi ki: Tahzif yüze girmez, baştandır.

Şakaklar (kulakların üstünde gözle kulak arası, favorilere bitişik olan yer), baş yuvarlağına dahil olduğundan baştan kabul edilir. Baştan az bir bölümü abdeste katmak lâzımdır; çünkü vacibin ancak onunla tamamlanabileceği şeylerdendir. Hanbelîler dediler ki: Sakal ile kulak arasını yıkamaya özen göstermek gerekir; çünkü orası insanların çoğu zaman yıkamada gaflet ettikleri yerlerdendir. Şafiîler de dediler ki: Yıkamanın gerekliliği konusundaki ihtilâftan kurtulmak için, dazlak yerin, tahzif ve şakakların, gözle kulak arasının yıkanması sünnettir. Baştan az bir şeyin, boğazdan ve ağız altından ve kulaklardan birazının yıkanması gerekir. Nitekim el ve ayakların farz kısmından biraz fazlasının yıkanması da vaciptir. Çünkü vacibin ancak kendisiyle tamamlanabildiği şey de vaciptir.

Açıldıklarında -zorlanmadan- görülen dudakların dışı, burnun yumuşak kısmı vb. yüzden kabul edilir. Dudaklardan içten kapanan kısmı ile gözlerin içi yıkanmaz.

Kaş, kirpik, sakal başı (favori), bıyık, yanak tüyü, alt dudak tüyü, hafîf sakalın (özellikle iki çenenin birleştiği kısım, dıştan ve içten, tüy seyrek veya sık [1] olsun) Müslim'in rivayet ettiği Resulullah (a.s.)'in ayağında tırnak kadar yer bırakan adama: *"Git abdestini güzelce al!"* sözüne binaen yıkanmaları vaciptir.

Sakal, derisini göstermiyecek kadar sık ise sadece dışının yıkanması vaciptir, içinin hilâllenmesi sünnettir: Ulaştırma zorluğundan dolayı suyun sakalın altındaki deriye kadar ulaşması gerekmez: Buharî, Resulullah (a.s.)'ın bir avuç su ile yüzünü yıkadığını rivayet etmiştir. [2]: *"Mübarek sakalları sıktı, bir avuç su da genelde dibine ulaşmazdı."*

Fakat yüz dairesi dışında sakaldan uzayan kısmın Şafiîlerde mutemet görüşe ve Hanbelîlere göre yıkanması vaciptir. Çünkü o farz mahallinde bitmiştir ve zahiren de onun ismine dahildir. Bu baştaki saçtan ayrılmaktadır; ondan inen, baş ismine girmemektedir. Bir de Müslim'in Abese'den rivayeti vardir: "... Sonra da Allah'ın ona emrettiği gibi yüzünün günahları su ile beraber sakalının uçlarından dökülür".

Hanefîler ve Malikîler sakaldan uzayan kısmın yıkanmasını vacip görmediler. Farz mahallinden hariç bir tüydür ve yüz kelimesinin ifade ettiği kısımdan değildir.

Hanbelîler şunu da ilâve ettiler: Ağız ve burun yüzden sayılır. Yani ağza ve burna su vermek abdestte vaciptir. Delilleri Ebu Dâvud ve diğerlerinin rivayet et-

1 - Sık tüy: Seyreğin aksine, muhataba, (dışardan bakana) deriyi göstermeyen sıklıkta olan sakal.
2 - *Neylü'l-Evtâr*, I, 147.

tikleri şu hadistir: *"Abdest aldığında mazmaza yap, ağzına su ver."* Tirmizî'nin Seleme b. Kays (r.a.) hadisinden rivayeti şöyledir: *"Abdest aldığında burnuna su alıp sümkür."* Ebu Hureyre'nin (r.a.) üzerinde ittifak edilen hadisi şöyledir: *"Sizden biriniz abdest aldığında burnuna su versin sonra da sümkürsün."* Hanbelîler abdestte besmeleyi de, Peygamber (a.s.)'in şu hadisine binaen vacip saydılar: *"Abdesti olmayanın namazı yoktur; üzerine Allah'ın adını anmayanın da abdesti yoktur."*(1)

2- Ellerin Dirseklerle Beraber Bir Defa Yıkanması:

Delili, Allah teâlanın *"Dirseklerle beraber elleriniz."* ayeti ve icmadır. (2)

Dirsek: Kol ile pazunun hareket edebilen birleşme kısmıdır.

Dört mezhep imamının da dahil olduğu âlimlerin cumhuruna göre dirsekler de yıkamaya katılır. Çünkü ayette geçen: "ilâ" gaye bitimi içindir. Burada ise "maa" (beraber) manasınadır... Elde aslolan parmak uçlarından omuza kadar olan kısımdır. Fakat dirsekle sınırlanması, sonrasını düşürmüştür. Hadis-i şerif isteneni izah edip mücmeli beyan etmiştir. Müslim Ebu Hureyre'den Resulullah (a.s.)'ın abdest şekli ile ilgili şöyle rivayet ediyor: *"Abdest aldı; yüzünü yıkadı, iyice yıkadı sonra da pazusuna kadar sağ kolunu yıkadı, sonra da pazusuna kadar solunu."* (3) Darekutnî Osman (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etti: *"Gelin, size Resulullah (a.s.)'ın nasıl abdest aldığını göstereyim. Yüzünü ve pazuların uçlarına değecek kadar kollarını yıkadı..."* (4)

Yine Darekutnî Cabirden rivayet etti: *"Peygamber (a.s.) abdest aldığında suyu dirseklerinden ileri geçirirdi."*

Parmaklardaki büzüklerin, parmak uçlarını örtecek kadar uzun tırnakların altının yıkanması vaciptir. Hanefîlerin dışındakilere göre, suyun ulaşmasına -çokluğundan dolayı- engel oluyorsa tırnak kirlerinin giderilmesi vaciptir. Azı ise bağışlanır. Hanefîlerde ise az veya çok bu pislikler -zorluk olmaması için- bağışlanır. Fakat yağ ve cilâ gibi, suyun tırnaklara ulaşmasını engelleyen her şeyin giderilmesi ittifakla vaciptir.

Malikîlere göre el parmaklarının hilâllenmesi vacip, ayak parmaklarının aralanıp hilâllenmesi ise menduptur.

---

1 - Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Ahmed ve İbni Mace'nin Said b. Zeyd ve Ebu Said hadislerinden de aynı rivayetleri vardır.

2 - *el-Bedayi'*, 4; *Fethu'l-Kadîr*, 10; *Tebyinu'l-Hakaik*, 3; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, 90 vd.; *eş-Şerhu's Sağîr*, 107 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 87 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 10; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 1C *Muğni'l-Muhtâc*, 52; *el-Mühezzeb*, 16 vd.; el-Muğnî, 122 vd; *Keşşafu'l-Kınâ'*, 18 vd..

3 - *Neylü'l-Evtâr*, I, 152.

4 - a.g.e.

Farz mahallindeki fazla parmağın da yıkanması gerekir; çünkü orada bitmiştir. Hanbelîler ve Malikîlere göre de farz olmayan mahalde bitip de farz mahalline uzanan yan derinin de yıkanması gerekir. Şafiîler dediler ki: Pazu derisi oradan sarkmış ise, müsavi olanı veya olmayanı, hiç birinin yıkanması gerekmez; farz mahallinden çıkmakla ona "el" ismi verilmez.

Ellerden yıkanması gerekenin bir kısmı kopmuş olursa ittifakla, geri kalanın yıkanması gerekir. Çünkü mümkün olan olmayanla beraber emre muhatap olmaktan düşmez. Ve Resulullah (a.s.)'ın şu hadisi de vardır: *"Size bir şey emrettim mi, ondan gücünüz yeteni yapın."*

Eli dirsekten kesilen kimsenin pazusunun kemik başını yıkaması gerekir, çünkü orası dirsekten sayılır.

Dirsekten yukarısı kesilenin ise, uzvun taharetten uzak kalmaması için geri kalan pazuyu yıkaması menduptur.

Cumhura göre, dar yüzüğün oynatılması gerekir. Malikilere göre ise, kadın veya erkek için caiz olan yüzüğün oynatılması-altına su girmeyecek kadar dar da olsa-gerekmez, engel sayılmaz.

3- Başın Meshi:

Delili, Allah tealâ'nın, *"Başınızı meshedin"* ayeti ve Müslim'in *"Resulullah (a.s.) sarık üzerine ve başının önüne meshetti."* rivayetidir.

Mesh: Islak elin uzvun üzerine sürülmesi demektir.

Baş: Önden alnın üzerinde normal saç bitiminden ense çukuruna kadarki kısımıdır. Yüzdeki yüksek kemiğin üzerindeki şakaklar da başa dahildir.

Başın mesh için yeterli miktarı hususunda fakihler ihtilâf etmişlerdir [1]:

Mutemet-meşhur görüşe göre Hanefîler dediler ki: Vacip olan, kulakların üstünden -örgü (arka) tarafından olmamak üzere- ön alın miktarı kadar başın dörtte birinin meshidir. Yağmur değmesi veya -başka uzuvdan alınmamış- yıkamadan kalan yaşlıkla da olabilir.

Delilleri: Örfen mesh manası tahakkuk etmelidir; bu da taarüfen mesh adı verilebilecek miktara hamledilir. Ayetteki "bi" harf-i cerri ıslak içindir: *(Vemsehû bi ruûsikûm)*. Bu takdirde ayetin manası, *"Ellerinizi başınıza değdirerek meshedin."* olur. Kaide: Bi (harfi) meshedilen şeyin başına gelirse âletin (yani elin) tamamını içine almayı, aletin başına gelirse meshedileni tamamen içine almayı gerektirir. Bu da el miktarı meshi ifade eder. Çünkü elin başa değdirilerek kaplayacağı saha ge-

1 - *Tebyinu'l-Hakaik*, I, 3; *el-Bedayi'*, I,4; *Fethu'l-Kadîr*, I,10 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I,92; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 11; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 21; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 108 vd; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I 88; *el-Mühezzeb*, I, 17; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 53; *el-Muğnî*, I, 125 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 109 vd.

nelde dörtte birden fazlası değildir. Bunun için, ayetten anlaşılan bu kadar bir miktar olmuş olur.

Buharî ve Müslim'in Muğire b. Şûbe'den naklettikleri hadis de bu delile açıklık getiriyor: *"Peygamber (a.s.) abdest aldı, başının önünü meshetti. Sarık üzerini ve mestlerini de meshetti."* (1) Ebu Dâvud'un Hz. Enes'ten rivayeti de bu manayı açıklamaktadır: *"Resulullah (a.s.)'ı başında Katar mamulü sarık bulunduğu hâlde abdest alırken gördüm. Elini sarığın altına soktu, başının önünü meshetti, sarığı çözmedi."* (2) Bu hadisler Kur'an'ın mücmel ayetini açıklamaktadırlar. Çünkü alın üstü veya başın önü dörtte bir olarak takdir edilmiştir; başın dört tarafından biridir. En uygun görüş de bu olmalıdır.

Malikîler ve iki rivayetin ercahında Hanbelîler dediler ki: Başın tamamının meshi vaciptir. Meshedenin saçının örgüsünü çözmesi veya baştan inen saçın meshi gerekmez. Bu uzanan saçın meshedilmesi ise baş için yeterli olmaz. Aşağıya uzanmayan saçın meshedilmesi farz yerine yeterli olur. Saçını kaybederse, derisini mesheder; ona göre başının zahiri orasıdır.

Hanbelîlerde zahir olan: Erkeğin kaplama meshi vaciptir, kadının ise başının önünü meshi yeterlidir; çünkü Hz. Aişe, (r.a.) başının önünü meshediyordu. Yine Hanbelîlere göre, içi ve dışı ile kulakların meshi de vaciptir. İbni Mace'nin *"Kulaklar baştandır."* (3) şeklindeki rivayetine göre kulaklar baştan sayılmıştır.

Onlara göre bir defa mesh yeterlidir; baş ve kulak meshinin tekrarı müstehap değildir. Tirmizî ve Ebu Dâvud dedi ki: İlim ehlinin çoğunluğu katında amel buna göredir. Çünkü Resulallah (a.s.)'ın abdestini vasfedenlerin çoğu başını bir defa meshettiğini zikrettiler. Abdesti üçer üçer zikrederken, başını meshetti, dediler; diğerlerinde zikrettikleri sayıyı onda zikretmediler. Delilleri: (Bi) harfi ilsak içindir; yani, fiilinin mef'ule ilsaki demektir. Sanki Allah tealâ, *"Meshi başınıza su ile ilsak edin, temas ettirin."* demiştir.

Çünkü Resulullah (a.s.) başın tamamını meshetti. Abdullah b. Zeyd'in rivayetine göre: *"Resulullah (a.s.) iki eliyle başını meshetti, ikisini ileri ve geri götürdü: Başının önünden başladı, sonra iki elini ensesine götürdü, sonra da başladığı yere getirdi."* (4) Bu, başının tamamını meshin meşruluğuna delâlet eder. İmam Ne-

1 - Aynî, bu hususta Kâdî Iyaz'ın şu görüşünü naklediyor: Sarık üzerine mesh hadisi hakkında ashabımızın getirdiği en güzel izah şöyledir: Herhalde Peygamber Efendimizin o esnada başını açmasına mani bir rahatsızlığı vardı. O yüzden zaruret halinde üzerine mesh yapılabilen sargı gibi sarığın üzerine mesh etmiş olabilir: Aynî, *Umdet'ul-Kârî,* II, 376, Halep 1972.

2 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 157, 167; *Nasbu'r-Râye,* I, 1-2.

3 - İbni Abbas'tan: *"Peygamber (a.s.) başını, içleri ve dışları ile kulaklarını meshetti."* Tirmizi rivayet etmiş ve *sahih* olduğunu söylemiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 162.

4 - *Cemaat* rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ve Ahmed, Rubeyyi' binti Muavviz'den hasen bir hadis rivayet ederler: *"Resulullah (a.s.) onun yanında abdest aldı ve başını meshetti; bütün başı saçın üzerinden meshetti: Her tarafı saçın yattığı şekle göre, saçın şeklini oynatmadan."* *Neylü'l-Evtâr,* I, 154, 156

vevî'nin görüşüne göre kaplama mesh ulemanın ittifakı ile müstahaptır.

Şafiîler dediler ki: Vacip olan miktar bir saç da olsa başın bir kısmını meshetmektir. Bu bir tel uzandığı tarafa doğru baş sınırından aşmamalı.

Şafiîlere göre esah olan, yıkanmasının caizliğidir, çünkü yıkamak meshtir ve fazlası da vardır. Islaklığın geçmesi kasdı hasıl olduğundan, eli çekmeden başın üzerine koymak da caizdir.

Hanbelîlerce esah olana göre eli başın üzerine değdirmeden, başın yıkanması yetmez. Elini değdirirse yıkama kerahetle beraber yeterli olur.

Delilleri de yukarda geçen, Buharî ve Müslim'deki Muğire hadisidir: Resulullah (a.s.) sarık üzerinde başının önünü meshetti. Zikredilen de bir kısmın meshi ile yetinmiş olduğudur. Çünkü ayetteki mutlak olarak istenen mesh, bir kısım ile tahakkuk eder. Ayette olduğu gibi, *bu* müteaddit (birçok adetli) şeyin başına gelirse teb'iz (bazısını murad) içindir; çok gibi az da yeterli olur.

Gerçek ise: Ayet mutlak kabilindendir. Başa meshedilmesinden başka bir şeye da delâlet etmez. Bu da, tamamının, az veya çok bir cüzünün -mesh adı verilebilecek dairede olduğu sürece- meshi ile tahakuk eder. Ama bir veya üç saç için mesh ismi uygun olmaz. (1)

4 - Topuklarla Beraber Ayakların Yıkanması:

Delilleri: Allah tealâ'nın: *"Topuklarla beraber ayaklarınız."* ayeti, İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Amr b. Abse'den rivayet ettiği *"..Sonra Allah'ın emrettiği gibi başını mesheder, sonra Allah'ın ona emrettiği gibi topuklarla beraber ayaklarını yıkar."* hadisi ve ulemanın icmasıdır. Ebu Dâvud ve Darekutnî'deki hadiste Hz. Osman ayaklarını yıkadıktan sonra *"Resullulah (a.s.)'ı böyle abdest alırken gördüm."* demiştir. Abdullah b. Zeyd ve Ebu Hureyre hadisleri gibi başka hadislerde vardır.

Topuklar: Ayak mafsalında iki yandan çıkan belirgin kemiklerdir.

Fakihlerin cumhuruna göre vacip olan, topukların, yoklukları hâlinde de miktarlarının ayaklarla beraber bir defa yıkanmasıdır, dirseklerin yıkanması gibi. Gaye mugayyaya, yani ayetteki *"ilâ"* dan sonrası öncesine dahil olması sebebiyle bu böyledir.(2) Bir de geçen Ebu Hureyre (r.a.) hadisi bu hususta delildir: *"..sonra da baldıra başlayacak kadar sağ ayağını yıkadı, sonra baldıra başlayacak kadar sol ayağını yıkadı. Sonra dedi ki: "Resulullah (a.s.)'ı böyle abdest alırken gördüm."*(3)

---

1 - Şeyh M. Şaltût ve Şeyh M. Ali Says, *Mukarenetü'l-Mezahib fi'l-Fıkh*, 11.

2 - *el-Bedâyi'*, I, 5; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 109; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 53; *el-Muğnî*, I, 132 vd.

3 - Müslim'in rivayeti, *Neylü'l-Evtâr*, I, 152.

Yine Cumhura göre ayaklarla beraber topukların da yıkanması gerekir. Resulullah (a.s.)'ın *"Vay topukların ateşte göreceği azaba!"* (1) hadisine binaen meshedilmeleri yetmez; sadece meshetmenin azabı gerektirdiğini belirtmiştir. Bu Peygamberin ayaklarını yıkamaya devam etmesine ve sahih bir yolla meshin sabit olmamasına binaendir. Darekutnî'de şu lafızla sabit olan hadiste olduğu gibi yıkamayı da emretmiştir: *"Resulullah (a.s.) bize namaz için abdest aldığımızda ayaklarımızı yıkamamızı emretti* ve *ayaklarını yıkadı."* şeklinde Hz. Peygamber (a.s.)'in abdestinin anlatıldığı Amr b. Abse, Ebu Hureyre, Abdullah b. Zeyd ve Hz. Osman'ın hadislerinde kavlinin ve fiilinin sabit oluşu vardır. Bir de Peygamber (a.s.) ayağını da yıkadığı bir abdest aldıktan sonra: *"Kim bunu artırır veya azaltırsa, yanılmış, zulmetmiştir."* (2) dedi. Şüphesiz yıkamaya göre mesh eksiktir. Resulullah (a.s.)'ın bedevî'ye dediği, *"Allah'ın sana emrettiği gibi abdest al."* (3) hadisi vardır; sonra da ona abdestin şeklini anlatmıştı; orada ayakları yıkamak da vardı. Sahabenin de yıkamaya dair ortak görüşü bulunmaktadır.

Bütün bu sebepler *(râ)*'nın kesresiyle okunan (ve erculikum) kıraatinin zahire muhalif olan ender bir hâle hamledilmesini, bağlanmasını mucip kılmaktadır. Mutenazeunfih (Zamirin nereye atfedileceği ihtilaflı olan kelime) bu nadir hâle hamledilmesi caiz olmaz. (Biruûsikum) üzerine cer ile atfolması yanyana bulunmasından dolayıdır. Mansub okunması yedeyn (eller) üzerine atfolması sebebiyledir.

Hem, Resulullah (a.s.)'ın el ve ayak parmaklarının aralanmasını emretmesi, yıkamanın vacip oluşuna delâlet ediyor. (4)

Şia-İmamiyye ise (5) ayakların meshini vacip saydı. Delilleri de şudur: Ebu Dâvud'un Evs b. Ebu Evs es-Sakafî'nin Resulullah (a.s.)'ı Taif'te halkın, vadi ağzına geldiğini ve abdest alıp nalinlerine ve ayaklarına meshettiğini gördüğünü nakletmesidir. (6) "ve erculiküm" ayetinde cer kıraati ile amel ettiler. Bir de Ali, İbni Abbas ve Enes'ten rivayet edilenler vardır. Fakat onların bu şekilde amelden döndükleri sabittir. Şevkânî dedi ki: Meshi vacip görenler İmamiye'dir. Kitab'a ve kavil-fiil olarak mütevatir sünnete muhalefetlerine rağmen elle tutulur bir hüccet de getirmediler. Nasb kıraatini "biruûsiküm" kavlinin mahalline atıf yaptılar. (7)

---

1 - Ahmed; Buhari ve Müslim, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmiştir: *"Dedi ki: Resulullah (a.s.) bir yolculuğunda bizden geri kalmıştı; ikindi vaktinin sonuna yaklaştığımızda geldi; abdest alıp ayaklarımıza meshe başladık, sesini yükselterek buyurdu ki: "Vay topukların ateşte göreceği azaba!" iki veya üç defa." Neylü'l-Evtâr,* I, 168

2 - Sahih bir yoldan Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mace ve İbni Huzeyme rivayet etmiş; İbni Huzeyme *sahihtir,* dedi. *Neylü'l-Evtâr,* I, 146, 152, 168, 173.

3 - Ahmed, Ebu Dâvud ve Darekutnî Enes b. Malik'ten rivayet etti. Ahmed ve Müslim de Ömer b. Hattab'dan rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr,* I, 170, 175

4 - Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî, İbni Abbas'tan Resulullah (a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: *"Abdest aldın mı el ve ayak parmaklarını hilâlle." Neylü'l-Evtâr,* I, 153.

5 - *el-Muhtasar en-Nafi' fi Fıkhı'l-İmamiyye,* 30.

6 - Ravilerinin bir kısmının cehaleti ile *malül* bir hadistir. Sabit olduğu takdir edilse de bazılarına göre neshedilmiştir. Huşeym dedi ki: "Bu İslâmın ilk zamanında idi." *Neylü'l-Evtâr,* I, 169.

7 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 169.

Netice olarak, abdestin ittifak edilen rükünleri dört tanedir: Yüz, el ve ayakların bir defa yıkanması ve başın bir defa meshedilmesi. Üçleme ise, daha sonra açıklanacağı gibi sünnettir.

B- Abdestin İhtilâf Edilen Farzları:

Fakihler niyet, tertip, muvalât ve ovmanın vacipliğinde ihtilâf ettiler. Hanefîlerin dışındakiler niyetin farz olduğunu söylerken, Malikîler, Hanbeliler ve İmamiye de muvalâtın vacip olduğunu söylediler. Ovmanın gerekliliğini ise sadece Malikîler söylediler. Bu konulardaki ihtilâfı inceleyelim.

1 - Niyet:

Lügatte niyet, kalp ile kasıttır; dil ile alâkası yoktur. Şer'an, abdestli kimsenin farzın edasına veya hades hükmünün kaldırılmasına ya da kendisi için taharet gerekenin mübah hâle getirilmesine niyet etmesidir. Abdest alanın "Abdestin farzlarına niyet ettim." demesi gibi. Veya idrarını yahut yelini tutamayan kimse gibi abdestsizliği devamlı birinin "Namaz farzının, tavaf veya mushafı tutmanın mübah olmasına niyet ettim." ya da, temizlenen şahsın mutlak olarak "Hadesin kalkmasına niyet ettim." demesi gibi. Yani tahareti gerektiren her fiilden engelin kaldırılmasına niyet ettim, demektir. Hanefîler niyeti ıstılah olarak "Fiilin ortaya çıkması için kalbin kesin yönelişidir." diye tarif ettiler.

Fakihler, taharette niyetin şart olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir.

Hanefîler dediler ki [1]: Sevap elde edilmesi için abdest alanın niyetle başlaması sünnettir. Vakti de, bütün fiilinin kurbet (ibadet) olması için istincadan öncedir. Şekli ise, kişinin hadesin kaldırılmasına ya da namaz kılmaya, abdeste veya emre uymaya niyet etmesidir. Mahalli kalptir. Kalp ve dil fiilini birleştirmek için dili ile söylerse bu da müstehaptır.

Niyetin farz olmadığını söylemeleri, serinlenmek için abdest alanın, yüzmek, temizlenmek veya boğulanı kurtarmak vb. için suya girenin abdestinin sahih olacağı sonuçlarını doğuruyor.

Bu görüşleri için şu delilleri getirdiler:

1 - Kur'an'da zikredilmemiştir: Abdest ayeti sadece, üç organın yıkanması ve başın meshini emretmiştir. Ahad hadisi ile niyeti şart koşma Kitab'ın nassına ziyadedir. Onlara göre de Kitab'a ziyade nesh sayılır, Ahad ile nesh sahih olmaz.

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,98-100; *el-Lübâb*, I, 16; *Meraku'l-Felah*, 12; *el-Bedâyi'*, I, 17; *Mukarenetü'l-Mezahib fi'l-Fıkh*, 14.

2 - Sünnette de geçmemiştir: Bilmediği hâlde, Peygamber (a.s.) bedevî'ye niyeti öğretmemiştir. Niyet teyemmümde farzdır; çünkü topraktadır, hadesi de asaleten gidermez, sadece suya bedeldir.

3 - Diğer taharetlere kıyas: Abdest su ile taharettir; necasetin giderilmesinde olduğu gibi onda da niyet gerekmez. Setr-i avret gibi, namazın diğer şartlarında da niyet gerekmiyor, zimmî kadının Müslüman kocasına helâl olması için hayızdan yıkanması da gerekmemektedir.

4 - Abdest namaz için vesiledir. Bizzat maksut değildir; niyet ise maksatlarda istenen bir şarttır, vesilelerde değil.

Hanefîlerin dışındaki fakihlerin cumhuruna göre, ibadetin veya Allah tealâ'ya kurbet kastının gerçekleşmesi için abdeste niyet şarttır. [1] Yeme, içme, uyku vb. gibi ibadet dışında olan şeyler için alınan bir abdestle namaz sahih olmaz. Şu delilleri ileri sürdüler:

a) Sünnet: Peygamber (a.s.)'ın hadisi: *"Ameller ancak niyetlere göredir. Ve kişi için ancak niyeti vardır."* [2] Yani şer'an kabul edilen ameller niyetle olur. Abdest ameldir; şer'an ancak niyetle bulunabilir.

b) İbadette ihlâsın gerçekleştirilmesi: Allah tealâ, *"Dinde ihlâsla Allah'a ibadet etmekle emrolundular."* buyurdu. Abdest de, emredilen bir ibadettir. Allah teâla'ya ancak halis bir niyetle tahakkuk eder. Çünkü ihlâs kalbin amelidir, o da niyettir.

c) Kıyas: Namazda ve namazın mübahlığı için teyemmümde şart olduğu gibi abdestte de niyet şarttır.

d) Abdest maksudun vesilesidir; o maksudun hükmünü alır. Allah tealâ, *"Namaza kalktığınızda yüzünüzü yıkayın."* buyurdu. Bu da gösteriyor ki, abdest namaz için emredilmiştir. İstenen, namaz için azaların yıkanmasıdır, o da niyetin manasıdır.

Niyetle İlgili Bazı Meseleler:

Geçen bahisten niyete bağlı olan bazı meseleler çıkmaktadır: [3]

a) *Hakikatı:* Lügat olarak kasıt, şer'an bir şeyin fiiline mukterin (bitişik) olarak kastedilmesi demektir.

b) *Hükmü:* Cumhura göre vacip, Hanefîlere göre müstehaptır.

---

1 - *el-Mecmû* I, 361; *el-Mühezzeb* I, 14; *Bidâyetü'l-Müctehid* 21 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 31; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 114 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 93 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 47 vd.; *el-Muğnî,* I, 110 vd *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 94-101.

2 - Sıhhatinde ittifak edildi. *Cemaat,* Hz. Ömer'den rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr,* I, 131.

3 - *Muğni'l-Muhtâc,*I, 47; önceki kaynaklar ve *el-Muğnî,* I, 42

c) *Niyetten kasıt:* İbadeti âdetten ayırmaktır, veya derecesinin ayrılması, yani bazı ibadetlerin bazılarından ayrılması; namaz gibi. Onun için bazen farz olur bazen de nafile.

d) *Şartı:* Niyet edenin Müslüman olması, temyizi ve niyet edilen şeyi bilmesi ve ona ters olan bir şeyi yapmaması; hükmen ona başlayıp abdestten başka bir işle meşgul olmamalı, niyet muallakta kalmamalıdır. "İnşaallahu tealâ," dediğinde ta'lik kastetse veya mutlak olarak söylese sahih olmaz, teberrük kastetse sahih olur.

Hanefîlerin dışındakiler, idrarını tutamayan ve sürekli hadesi olan için namaz vaktinin girmesini şart koştu; çünkü tahareti özür dolayısıyladır ve bu taharetin yapılması zarurettir. Teyemmüm gibi vakitle mukayyet olur.

e) *Mahalli:* Kalptir. Niyet kasıttan ibarettir, kastın mahalli de kalptir. Dili ile söylemese de kalbi ile itikat ettiğinde yeterli olur. Niyet kalbinden geçmezse, meydana gelen fiil onun için yeterli olmaz. Malikîlerde evlâ olan niyetin dille söylenmesini terketmektir. Şafiîlerde ve Hanbelîlerde ise, söylenmesi sünnettir. Ancak, Hanbelîlerde, gizlice söylenmesi müstehaptır, açık söylenmesi ve tekrarı mekruh olur.

f) *Şekli:* Tahareti ile, ancak onunla mübah sayılan, namaz, tavaf, Mushafı tutmak gibi bir şeyin mübahlığını kasteder ve küçük hadesin yani azalardaki mevcut yasağın kalkmasına niyet eder. Yani niyetin şekli; hadesin kaldırılmasına ya da hadesten taharete niyet etmektir. Hangisine niyet etse yeterli olur. Çünkü maksuda niyet etmiş olur. Amaç hadesin kalkmasıdır.

Tahareti ile, taharet gerekmeyen bir şeye niyet etse -serinlenme, yeme, satış, evlilik vb. ne niyet edip şerî taharete niyet etmezse- hadesi kalkmaz. Çünkü, ne taharete ne de taharet niyetini içine alan bir şeye niyet etmiştir; hiç bir şey kastetmeyen kimse eline bir şey geçmemiştir.

Abdestle, namaza ve onun yanısıra serinlenme, temizlik ve necasetin giderilmesi gibi başka bir şeye de niyet etse, niyet sahih olur ve ona yeter. Fakat mutlak bir niyet etse yani -meselâ- hadesten ve necasetten tahareti içine alan niyet etse olmaz ve onun için yeterli değildir. İbadet âdetten ayrılmalıdır, bu ayrılma da niyetle tamam olur. Taharet, hades için de olabilir necaset için de. Mutlak bir niyetle sahih olmaz.

Abdest alan ile okuma, zikir, ezan, uyku ve mescitte oturma, ilim öğrenme ve öğretme veya bir âlim ziyareti vb. taharet sünnet olan bir şeye niyet etse, hadesi kalkar; Hanbelîlere göre dilediği kadar namaz kılabilir. Çünkü taharetin sıhhatı için zarurî olan birine niyet etmiştir.

Malikîlerde ise hadesin kalmasına niyet etmedikçe namaz için yeterli olmaz.

Çünkü niyet ettiği şey hadesin varlığı ile de sahihtir.

Şafiîlerde esah olan görüşe göre de kâfi olmaz. Çünkü hadesle beraber mübah bir şeydir; onu kastetmek hadesin kaldırılmasını gerektirmez.

Nafile veya Mushafı tutma ve tavaf gibi abdesti gerektiren bir şey için niyet ettiğinde, hadesi kalktığı için farz da kılabileceğinde ihtilâf yoktur. (1)

Taharet anında, niyette şüphe etse, yeniden başlaması gerekir; çünkü (o içindeyken) şartında şüphe edilmiş bir ibadettir, namaz gibi şartı yerine gelmeden sahih olmaz.

Diğer ibadetlerde olduğu gibi, taharet bittikten sonra niyette şüphe etmek zarar vermez.

Başkası abdest aldırırken abdest aldıranın değil, alanın niyeti muteberdir. Çünkü abdeste muhatap, abdest alandır, abdest onun için hasıl olur; abdest aldıran ise öyle değildir, muhatap olmayan ve onun için -abedest- hasıl olmayan bir alettir.

Müstahaza, idrarını tutamama vb. hadesi sürekli olan da, kalkması mümkün olmadığından, hadesin kalkmasına değil de, namazın mübahlığına niyet eder.

g- *Niyetin vakti:* Hanefîler dediler ki: Bütün fiilinin kurbiyet (ibadet) olması için vakti istincadan öncedir. Hanbelîler, "Niyetin vakti abdestteki ilk vacip (yani besmele) anıdır" dediler. Malikîlere göre niyetin vakti yüzü yıkama anıdır. Taharetin başı olduğuna dair de bir delil vardır.

Şafiîler, yüzden bir bölümün ilk yıkanışı anıdır, dediler. Onlara göre namazda olduğu gibi, niyetin ilk farzla beraber olması için yüzün ilk yıkanışıyla beraber olması vaciptir. Taharetin sünnetleri ve farzlarına şamil olması için ellerin yıkanmasından önce niyet müstehaptır. İkisinde de sevap alır. Az bir vakit taharetten önce olursa caizdir, zaman uzarsa caiz olmaz.

Fiillerin niyetle beraber olması için taharetin sonuna kadar niyetin zikrini sürdürmek müstehaptır, hükmünü sürdürse de yeterli olur. Bunun manası niyeti kesmemektir.

Niyetin abdestin evvelinde niyet ettikten sonra hatırdan çıkmış olması ve unutulması zarar vermez. Çünkü namaz ve oruç gibi, niyet şartı getirilen bir şey unutulma ile iptal olmaz. Rafd (terk ve ibtal) böyle değildir, yani abdest anında, aldığı kısmı, kalbiyle "abdestimi iptal ettim demesi" gibi bir iptal böyle değildir. Bu, niyeti iptal eder.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre abdest alan niyeti abdest azalarına bölebilir. Her azayı yıkarken ondan hadesi kaldırmaya niyet eder. Çünkü abdestte yapılan fiilleri

1 - *el-Muğnî,* I, 142.

bölmek caizdir. Aynı şekilde niyetin de abdestin fiillerine bölünmesi caiz olur.

İbni Rüşd'ün nezdinde azhar olan görüşün aksine Malikîlerde mutemet olan, niyetin azalara bölünmesinin caiz olmadığıdır. Bu her azaya -abdesti tamamlamayı kastetmeden- hususî niyet edip sonra aklına geldikçe sonrakini yıkama şeklindedir. Abdesti hemen tamamlama kastı ile niyeti azalara taksim ederse bu caiz olur. Bu noktada da Malikîler Şafiîlerle ve Hanbelîlerle birleşmiş oluyor.

Netice olarak, âlimler teyemmümde niyetin vâcip olduğunda ittifak ettiler; Hades-i asgar ve ekberden vacip olup olmadığında ise iki görüşe ayrıldılar.

2 - Tertip (sıra) ile yapma:

Tertip Kur'an nassında varit olduğu gibi abdest azalarının ardarda, yani önce yüzün, sonra kolların yıkanması, sonra başın meshedilmesi, sonra da ayakların yıkanmasıdır. Vacip olup olmaması konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.(1)

Hanefîler ve Malikîlere göre: Tertip farz değil, sünnet-i müekkededir. Allah tealâ'nın zikrettiği gibi ve sağdan başlar. Çünkü varit olan Kur'an nassı, abdestin farzlarını sayarken farzları (vav) harfiyle atfetmiştir. Bu (vav) da sadece mutlak bir toplamı ifade eder. Bu da tertibi gerektirmez. Eğer tertip istenecek olsaydı, "fâ) ya da "sümme" edatları ile atfederdi. "feğsilû" -yıkayın- ayetindeki (fa) harfi bütün uzuvlar edatları hakkında takip ifâde eder.

Hz. Ali, İbni Abbas ve İbni Mesud'dan, tertibin vacip olmadığına delâlet eden rivayetler vardır. Hz. Ali (r.a.) dedi ki: Hangi uzvumla başladığıma aldırmam. İbni Abbas (r.a.) 'da dedi ki: Ellerden önce ayaklarla başlamada bir beis yoktur. İbni Mesud (r.a.) da şöyle dedi: Abdestte ellerinden önce ayaklarınla başlamakta bir beis yoktur. (2)

Şafiîler ve Hanbelîlere göre: Tertip abdestte farzdır, gusülde değildir. Delilleri emredilen abdesti açıklayan Peygamber (a.s.)'in fiili (3) ve Hz. Peygamberin haccındaki *"Allah'ın başladığı ile başlayın."* (4) sözüdür. İbret lafzın umumunadır. Abdest ayetinde de, tertibin istendiğine delâlet eden bir karine vardır; Allah telalâ, meshedilen uzvu yıkananlar arasında zikretmiştir. Arap, hemcinsleri ayırmaz, yararı olmadıkça eş kelimeleri birbirinden ayırmaz. O da burada tertiptir. Çünkü, sünnetlerine dair bir şey zikredilmemesinden, ayetin vacip abdestin açıklaması olduğu anlaşılıyor. Ayrıca namazın rükünleri arasındaki tertibe de kıyas edilir.

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 113; *Merakı'l-Felâh*, 12; *Fethu'l-Kadîr*, I, 23; *el-Bedâyi'*, I, 17 vd.; *eş Şerhu's-Sağîr*, I, 120; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 102; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 54; *el-Mühezzeb*, I, 19; *el Muğnî*, I, 136-137; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 116; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 16; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 22; *el-Mecmû'*, I, 480-486.

2 - İlk iki *eseri* Darekutnî rivayet etmiştir. Üçüncü *eserin* aslı ise bilinmemektedir.

3 - Müslim ve diğerleri Ebu Hureyre'den rivayet ettiler. *Neylü'l-Evtâr*, I, 152.

4 - Neseî sahîh bir isnadla rivayet etti.

Gerekli tertibi ters çevirip ayakları ile başlayıp yüzü ile bitirse, sadece yüzünü yıkadığı sahih olur. Sonra da şer'î tertibe göre gerisini tamamlar. Tertibi olmayan abdest, her organın dört defa yıkanması ile sahih olabilir. Çünkü her defasında her organ yıkanır ve birinci defada yüzünün, ikinci defada kollarının yıkanması, üçüncü defada başının meshi ve dördüncü defada ayaklarının yıkanması sağlanır.

Organlarını bir defada yıkasa abdesti sahih olmaz. Bir durumda dört kişi ona abdest aldırsa da sahih olmaz; çünkü vacip olan tertiptir, tersten başlama değil. Bu durumda da tertip yoktur.

Sadece küçük hadesi olan biri hadesin giderilmesi vb. niyetle yıkansa, Şafiîlerde esah olan görüşe göre meselâ -beklemeksizin de olsa- suya dalmakla, tertip yapabiliyorsa sahihtir. Çünkü büyük abdestsizliği gidermek için bu yeterlidir, küçüğü için yeterli olması daha evlâdır, takdiri de muayyen anlarlardır.

Hanbelîlere göre ise bu yetmez. Ancak suda, tertip mümkün olacak kadar durursa olur. Önce yüzünü çıkarır, sonra da ellerini. Sonra başını mesheder ve sudan çıkar. Suyun akıcı veya durgun olması aynıdır.

Tertip, farzlar arasında gereklidir. El ve ayakların sağ veya solunda tertip vacip değildir. Sadece menduptur. Çünkü Kur'an'daki çıkış noktaları aynıdır. Allah teala *"elleriniz... ayaklarınız..."* buyurdu. Fakihler iki eli bir uzuv, iki ayağı bir uzuv sayarlar. Aynı uzuvda tertip vacip olmaz. Ali ve İbni Mesud'un yukarda geçen sözünden maksat da budur.

Ahmed dedi ki: Ancak, sağdan önce sol uzvun yıkanabileceğini kastettiler, çünkü Kitap'taki çıkış noktaları aynıdır; sağdan başlanacağına dair bir işaret yoktur.

Benim takdirime göre tertibin gerekliliğini söyleyenlerin görüşü daha evlâdır; Peygamber (a.s.) söz ve fiil olarak buna devam etmiştir. Sahabe de buna devam ettiler. Abdestte tertipten başkasını öğretmediler ve hep tertiple abdest aldılar. Her asırda Müslümanlar tertibe uyageldiler. Ayetteki vavın tertip gerektirmiyor oluşu kabul edilmiştir, ama bu tertibin istendiğine dair karineler olmadığı zamandır. Karineler ise mevcuttur: Onlar da Peygamber ve ashabının tatbikatlarıdır.[1]

3- Müvalât veya Vilâ' (Ara vermeden yapma):

Abdest fiillerinin, örfe göre ara sayılacak bir fasıla verilmeden peşpeşe yapılması ya da mizaç, zaman, mekân ve hava olarak normal şartlarda azaların öncekisi kurumadan yıkanmasıdır. Bunun vacip olup olmamasında fakihler ihtilâf etti-

1 - *Mukarenetü'l-Mezahib,* 21-23.

ler.(1)

Hanefî ve Şafiîlere göre: Müvalât vacip değil sünnettir. Azaları yıkarken az bir ara verse zarar etmez; bundan korunmak mümkün değildir. Normal bir zamanda, organdaki su kuruyacak kadar çok ara verirse abdesti sahih olur. Çünkü abdest az veya çok ara verme ile iptal olmayan -meselâ hac ve zekâtta olduğu gibi- bir ibadettir.

Bu görüş için şu delillere dayandılar:

1- "Resulullah (a.s.) çarşıda abdest aldı, yüz ve kollarını yıkadı, başını meshetti ve cenazeye çağrıldı. Mescide geldi ve mestlerine meshetti, cenaze namazını kıldı."(2) İmam Şafiî dedi ki: İkisi arasında çok fasıla vardır.

2- İbni Ömer'in de iki uzvu yıkarken ara verdiği sahih yolla sabittir. Ashaptan kimse onun bu yaptığına itiraz etmiştir.

Malikî ve Hanbelîlere göre: Aşağıdaki delillere göre, gusülde değil de abdestte muvalât farzdır:

1- *"Resulullah (a.s.) namaz kılan bir adam gördü. Ayağının üstünde dirhem miktarı su değmemiş yer vardı. Peygamber (a.s.) ona, abdesti ve namazı iade etmesini emretti."* (3) Müvalât vacip olmasa idi, kuru yerin yıkanması yeterli olurdu.

2- Ömer b. Hattab (r.a.)'dan: *"Bir adam abdest aldı ve ayağında bir tırnak yeri kadar kuru kısım bıraktı. Peygamber (a.s.) onu gördü ve dedi ki: Dön ve abdestini güzelce al. Döndü sonra da namaz kıldı."* (4)

3- Resulullah (a.s.)'ın abdest fillerinde vilâya devam etmiş hep peşpeşe (müvalât) ile abdest almış ve müvalâtı terkedene abdestini iadeyi emretmiştir.

4- Namaza kıyas: Abdest, hadesin bozduğu bir ibadettir, namaz gibi müvalât şart edilmiştir.

Kanaatime göre ise; âcizlik hariç, müvalât'ın gerekliliğine dair olan görüş ibadetlerdeki ciddiyet ve abesten uzak olmaları zarureti ile, ibadetin bütünlüğü ve fiilî sünnet ile; asıl mevzudan ayrılmadan niyet ve tatbik olarak, peşpeşe ve insicamlı bir şekilde şer'an matlup olan bir ibadeti kendini vererek yapmak lüzumu ile uyuş-

1 - *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 17; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 21; *el-Mecmu',* I, 489-493; *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I, 113; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 111; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 90; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 61; *Keşşafu' Kınâ,* I, 117; *el-Muğnî,* I, 138; *el-Mühezzeb,* I, 19.

2 - Bu, imam Malik'in Nafi'den rivayet ettiği sahih bir eserdir: İbni Ömer çarşıda abdest aldı vd. *el-Mecmu',* I, 493

3 - İmam Ahmed, Ebu Dâvud ve Beyhakî, Hali b. Ma'dan'dan o da Peygamber (a.s.)'in bazı ashabından rivayet etti. Fakat Nevevî onun için isnadı zayıftır diyor. Ahmed de onun için isnadı ceyyiddir demiştir.

4 - Ahmed ve Müslim rivayet etti. İki hadis için de bkz. *Neylü'l-Evtâr,* I, 174 vd. Fakat Nevevî dedi ki: Bunda muvâlâta delalet yoktur.

maktadır.

4- Elle hafif ovma:

Ovma: Su döktükten sonra ve kurumadan önce elin organın üzerinden geçirilmesidir. Elden kasıt avuç içidir. Bir ayağın öbür ayak ile ovulması yetmez.

Bunun vücubu hakkında fakihler ihtilaf etmişlerdir. (1)

Cumhur (Malikîler hariç)'a göre: Ovma vacip değil sünnettir. Çünkü abdest ayetinde bu emredilmemiştir, sünnette de sabit değildir. Resulullah (a.s.)'ın abdesti anlatırken de zikri geçmemiştir. Onun abdest şeklinde sabit olan, kıl köklerinin hilâllenmesi ile beraber suyun döküldüğüdür.(2)

Malikîlere göre: Ovma vaciptir. Abdestte avuç içi ile olur, elin dışı ile olmaz. Gusülde ayakla ovma yeter. Ondaki ovma bir azanın diğerine normal bir şekilde sürülmesidir. Hafifçe bir defa olması menduptur. Vesveseye götürüp dinde zorluğa sebep olduğundan tekrar ve zorlama kerih görülür.

Meşhur olan, su deriye ulaşsa da, ovmanın bizzatihi vacip olduğudur.

Şunlarla istidlal ettiler:

1- Abdest ayetindeki *"Yüzünüzü yıkayın"* da emredilen yıkamanın manası ancak ovma ile tahakkuk eder. Suyun mücerret azaya değmesi yıkama sayılmaz. Ancak başka bir şeyle vücuttan geçirilirse olur. Bu da, ovmanın manasıdır.

2- *"Kılı ıslatın, deriyi temizleyin."* hadisi (3) sahih olduğu takdirde ovmanın vücubunu gösterir, çünkü mücerret dökme ile temizleme olmaz.

3- *Kıyas: Hades-i asgar*dan temizlenmenin ovma ve sürtme ile hasıl olacağı meselesine kıyas ettiler. Bunu *"Cünüp iseniz temizlenin* (fattahharû)" ayetindeki cünüplükten yıkanmaya da kıyasladılar: Üslûp mübalağa içindir. Mübalağa da ovma ile tahakkuk eder.

Ovma, dış organların temizliği ve güzel görünümü için bir vesiledir. Bu gayenin tahkiki için de, vaciplik yerine sünnet olduğunu söylemek yeter. Çünkü, Peygamber (a.s.)'in yıkamasını vasfeden hadisler gerçekten ovmaya delâlet etmiyor. Lügat kitaplarında da ovmanın yıkama anlamına dahil olduğunu gösteren bir işaret yoktur. Vacip olan, emredilen yıkama isminin lügatte kendisine uygun düştüğü fiildir.

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 9; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 114; *Meraki'l-Felâh,* 12; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 110 vd.; *e Şerhu'l-Kebîr,* I, 90; *Neylü'l-Evtâr,* I, 220, 245.

2 - Hz. Meymune, yıkama diye, Hz. Aişe de dökme diye tabir etti. Mana aynıdır. Bununla ovmanın vacip olmadığı istidlal edildi. "Yıkama" isminin ifadesine ovma girmez. *Neylü'l-Evtâr,* I, 244 vd.

3 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 220.

Farzlardan Birini Unutanın Hükmü:

İbni Cüzey el-Malikî dedi ki [1]: Abdestin farzlarından birini unutan abdesti kuruduktan sonra hatırlarsa, sadece terkettiğini yapar. Abdesti kurumadan hatırlarsa, abdeste yeniden başlar. *Taytalî* dedi ki: Unuttuğunu ve de devamını tekrar eder, abdesti baştan almaz. Sahih olan da budur.

3. Abdestin Şartları:

Abdestin vücubunun sebebi: Hades, namaz vaktinin girmesi ve namaza kalkma vb. dir. Şafiîlerde esah olan, ikisi de beraberdir. Yani hades ve namaza kalkma vb.

Abdestin şartları iki çeşittir: Vücubunun şartları ve sıhhatinin şartları.[2]

Vücubunun şartları: Toplandığı zaman bir şahsa taharetin vacip olduğu şeylerdir. Sıhhatinin şartları ise taharetin kendisiyle sahih olduğu şeylerdir.

A- Vücubunun Şartları:

Şahsa abdestin vacip olması, yani onunla mükellefliği ve üzerine farz olması için sekiz şart vardır. Bunlar:

a) Akıl: Deliliği anında deliye, sara anında saralıya vacip değildir. Bu kimselerde sahih de olmaz. Uyuyana ve gafile de vacip olmaz. Hanefîler hariç, cumhura göre o kimselere niyet olmadığı için abdest sahih de olmaz; uyku ve gaflet anında uyuyanın ve gafilin niyeti yoktur.

b) Bülûğ: Çocuğa vacip olmaz. Abdest, ancak mümeyyizden sahih olur. Temyiz, abdestin sıhhati için şarttır.

c) Müslüman olmak: Hanefîlere göre, onlarda meşhur olan "Kafir, ibadetler ve diğer şeriatın füru'u ile muhatap değildir" kaidesine binaen vücubun şartındandır. Kâfir şeriat'ın füru'u ile muhatap olmayacağı için kafire vacip olmaz. Cumhura göre ise sıhhatinin şartıdır. Zira onlar indinde kâfirlere şeriat'ın füruu ile de muhataptırlar. Edasının sıhhati için İslâm'ın varlığı şart olacağından, kâfirden sahih olmaz.[3] Bu, taharet, namaz, zekat, oruç ve hac gibi bütün ibadetlerde şarttır.

d) Yeterli temizleyici suyu kullanma gücü: Temizleyiciyi kullanmaktan âciz olana, suyu ve toprağı bulamayana, her azasına birer defa dökmeye yetecek kadar su bulamayana abdest vacip olmaz. Suyun kendisine zarar verdiği dokunduğu âcize de vacip olmaz. Gücü yetenden murat, suyu bulan ve kullandığında zarar görmeyecek olan kimsedir. Bu Hanefîlere ve Malikîlere göredir. Şafiîler ve Hanbelîlerde az-

---

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* I, 23.

2 - *el-Bedaî,* I, 15; *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I, 80; *Meraku'l-Felah,* 10; *eş-Şerhu's-Sağır,* I, 131-134; *e. Şerhu'l-Kebîr,* I, 84 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 47; *Keşşafu'l-Kınâ,* I, 95.

3 - bkz. Müellifin *el-Vasit fi-Usuli'l-Fıkh* adlı kitabı, 153 vd. 1. baskı.

har olan, abdestin tamamına yetmeyecek suyun kullanılması vaciptir, sonra da teyemmüm eder.

e) Hadesin bulunması: Abdestlinin abdestini iadesi, yani abdest üzerine abdest alması gerekmez.

f) Şer'an kesilmeleri ile hayz ve nifasın kalkması: Hayızlı ve nifaslı olana ise vacip olmaz.

g) Vaktin darlığı: Çünkü şer'î hitap o zaman daralmış olarak mükellefe yönelmektedir. Vaktin başında da geniştir.(1) Vaktin genişliğinde abdest vacip olmaz, vakit daralırsa vacip olur.

Bu şartlar bir maddede özetlenebilir: Mükellefin su ile taharete kudreti olması.

B) Sıhhatinin Şartları:

Abdestin sıhhati için Hanefîlerde üç, cumhura göre de dört şart vardır:

a) Temiz tahûr suyun bütün deriye ulaşması: Yani yıkanmamış hiç bir yer kalmayacak şekilde yıkanan azaların bütün bölümlerini su kaplamalıdır ki, su derinin bütün bölümlerini ıslatmış olsun. O kadar ki, yıkanması farz olan yerlerde suyun değmediği iğne ucu kadar yer kalsa abdest sahih olmaz.

Buna göre de Malikîler hariç cumhur indinde dar yüzüğün oynatılması vaciptir. Malikîler ise dediler ki: Altına su girmeyecek şekilde dar da olsa, erkek ve kadın için kullanılmasına izin verilmiş yüzüğün oynatılması gerekmez. Bu bir engel sayılmaz. Kullanılmasına izin verilmeyen böyle değildir. Erkek için altın yüzük kullanmak veya birden fazla yüzük bulundurmak böyledir. Altına su girecek şekilde geniş değilse çıkarılması lazımdır. Genişse oynatılması da yeter. Çünkü bezle ovma yerine geçer.

Fakihlerin ittifakı ile su dışındaki, sirke, meyva suyu, süt vb. sıvılarla abdest sahih olmaz. Necis su ile de abdest almak sahih değildir. Ancak temiz su ile abdest alınarak namaz kılınır veya taharetsiz namaz kılınmaz.

b) Suyun organa ulaşmasını önleyen şeyin giderilmesi: Yani yıkanması gereken organın üzerinde suyun deriye ulaşmasını engelleyen bir şey bulunmamalıdır. Mum, yağ (iç yağı vb.) gözde biriken çapak, cirmi olan çini mürekkebi, kadınların tırnaklarında ve gözlerinde kullandığı oje, cila, far gibi şeyler de abdestin sıhhatine manidir. Zeytinyağı ve benzeri şeylere gelince: Bunlar suyun deriye geçmesine mani olmazlar.

c. Abdeste muhalif olan bir şeyin bulunmaması veya dışardan abdesti bozucu

1 - Bu usul-ı fıkıhtaki "vakti mudayyaka ve vakt-i mûvassa' "meselesine binaen verilen bir hükümdür. (müt.)

bir engelin vb. kesilmesi: Yani özürlü kimse dışında abdeste başlamadan önce abdesti bozacak hâlin sona ermiş olması lâzımdır (Hayız ve nifas kanı, sidik vb. sona ermiş olmalıdır.). Abdest alma hâlinde hadesin kesilmesi de lâzımdır. Çünkü sidiğin veya bozucunun akıntısı ile abdest sahih olmaz.

Kısaca özürlünün dışındaki için, hadesin çıkması hâlinde veya abdesti bozan bir şeyin bulunması durumunda abdest sahih olmaz.

d. Hanefîlerin dışındaki cumhura göre teyemmüm için vaktin girmesi, Şafiîler ve Hanbelîlere göre de hadesi sürekli olan için vaktin girmesi: Çünkü onun tahareti özür ve zarurete bağlı bir taharettir, vakitle sınırlandırılmıştır.

Daha önce geçtiği gibi, Hanefîlerin dışındakilere göre Müslümanlık ibadetlerde sıhhatin şartıdır. Hanefîlere göre de vücubun şartıdır. Fakat temyiz, ittifakla, abdest ve diğer ibadetlerin sıhhati için şarttır.

Şafiîler dediler ki: Abdestin ve guslün şartları on üçtür: İslâm, temyiz, hayız ve nifastan arınma, suyun deriye ulaşmasını engelleyenden arınma, farziyetini bilme, muayyen farzlarından birine sünnet olarak itikat etmeme, temiz su, aynî necasetin giderilmesi, organda suyu değiştiren bir şey bulunmaması, niyetini talik etmemesi, suyun organa akması, hadesi sürekli olan için vaktin girmesi ve azaları peşisıra yıkama.

4. Abdestin Sünnetleri:

Hanefîler sünnetle mendubun arasını ayırarak dediler ki: Sünnet, müekket olandır, dinde zorlama olmadan devamlı olarak tutulan yoldur. Yani Peygamber (a.s.)'in devam ettiği ve bazen de özürsüz olarak terkettiği şeydir. Hükmü: Yapıldığında sevap, terk edildiğinde ceza olmasıdır.

Mendup ya da müstehap ise Peygamber (a.s.)'in devam etmediği şeydir. Burada abdestin âdâbı olarak geçer. Hükmü: Yapıldığında sevap vardır, terk edildiğinde kınama yoktur.

Hanefîlerde abdestin en önemli sünnetleri on sekiz, Malikîlerde sekiz, Şafiîlerde -sünnetle mendubu ayırmadıkları için- otuz kadar, Hanbelîlerde de yaklaşık yirmidir.(1)

1- Hanefîlerde niyet sünnettir. Vakti istincadan öncedir. Keyfiyeti ise hadesin kaldırılmasına veya namaz kılmaya, abdeste ya da her hangi bir emre uymaya niyet etmesi şeklindedir. Niyetin mahalli kalptir. *Meşayıh* lisan ile söylenmesini müstehap görmüştür. Abdestin farzlarında açıkladığımız gibi, Hanefîlerin dışındaki cumhura göre niyet farzdır.

1 - *el-Bedâyi'*, 18-23; *Fethu'l-Kadîr,* 13-23; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 101-114; *Meraku'l-Felâh,* 10-1. *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,117-121; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 96-104; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 8-12; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 22; *el-Mühezzeb,* I, 15-19; *Keşşafu'l-Kınâ,* I, 118-122; *el-Muğnî,* I, 96-143.

2- Uykudan kalkmış olsun veya olmasın ellerini su kabına sokmadan bileklere kadar üç defa yıkamak: Çünkü eller yıkama aletidir. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz uykusundan kalktı mı, su kabına sokmadan önce elini yıkasın. Sizden biriniz elinin nerede kaldığını bilemez."* [1] Başka bir lafızda: *"Üç defa yıkamadıkça"* vardır. Ercah olan, diğer abdest fiillerinde olduğu gibi bir defa yıkama ile yetinmektir. Üçleme müstehaptır. Hanbelîler dediler ki: Üç defa yıkamak gece uykusundan uyanan dışındaki için sünnet, gece uykusundan uyanan için de vacip olur.

3- Abdeste başlamada besmele çekmek: Ellerini bileklerine kadar yıkarken *"Bismillah"* der. Taberanî'nin *hasen* bir isnadla Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Resulullah (a.s.)'tan varit olan şudur: *"Bismillahi'l-azîm, Velhamdülillahi alâ dini'l-islâm."*

Efdal olan *"Bismillahi'r-Rahmani'r Rahîm ile başlamayan her önemli iş koputur."* [2] hadisi ile amel ederek *"Bismillahi'r-Rahmani'r Raîim"* demektir, diye de bir görüş vardır.

Malikîler besmele getirmeyi, abdestin faziletlerinden (âdâbından) saydılar. Hanbelîler de abdestte besmeleyi vacip saydılar.

Delili de Resulullah (a.s.)'ın şu hadisidir: *"Abdesti olmayanın namazı olmaz Allah'ın ismini anmayanın da abdesti yoktur."* [3] Said b. Zeyd de aynı hadisi rivayet etmiştir.[4] Ebu Said'in hadisi de şudur: *"Başında Allah'ın adını anmayanın abdesti yoktur."* [5]

Hanbelîler besmele okumanın vücubunu bu hadisle istidlal ettiler. Cumhur ise bu hadisleri, sıhhatin nefyine değil kemalin nefyine dair varid olduğu şeklinde yorumladılar: *"Mescide evi komşu olan için ancak mescitte namaz olur."* [6] hadisi ve *"Allah'ın zikri mü'minin kalbindedir; besmele çeksin veya çekmesin."* [7] hadislerinde olduğu gibi. Bu konuda, İbni Ömer'den *merfu* olarak rivayet edilen şu hadis de öyle olduğuna bir işarettir [8]: *"Kim abdest alır, besmele çekerse bütün bedeni*

---

1 - *Kütüb-i Sitte musannifleri* Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 2.

2 - Abdulkadir er-Rehavî *el-Erbaun*'da zikretti. *Zayıf* bir hadistir.

3 - Ebu Dâvud, İbni Mace ve Hakim rivayet etti. Hakim dedi ki: Ebu Hureyre'den isnadı sahih hadistir. *Nasbu'r-Raye,* I, 3.

4 - Ahmed, İbni Mace, Tirmizî ve Hakim rivayet etti. İmam Ahmed dedi ki: Ebu Said hadisi bu konuda en güzel hadistir. Tirmizî ve Buharî de dedi ki: Said b. Zeyd hadisi daha güzeldir. *Nasbu'r-Raye,* I, 4; *Neylü'l-Evtâr,* I, 134

5 - Hakim *Müstedrek*'inde rivayet etti ve *sahihtir* dedi. Diğerleri ise *zayıf* kabul ettiler. *Nasbu'r-Raye* I, 4.

6 - Darekutnî, Cabir ve Ebu Hureyre'den rivayet etti. *Zayıftır. el-Camiu's-Sağîr,* Neylü'l-Evtâr, I 136

7 - Darekutnî rivayet etti, *zayıftır. Nasbu'r-Raye,* IV, 183; *Neylü'l-Evtâr,* a.g.y.

8 - İbni Seyyidinnas, *Termizî Şerhi*'nde *"Kamil olarak abdest yoktur."* şeklinde bazı rivayetler de geç-

için temizleyici olur. Kim de abdest alır da Allah'ın adını anmazsa, sadece abdest azaları için temizleyici olur." (1) Nesaî ve İbni Huzeyme'nin *ceyyid* bir isnadla Enes'ten rivayetleri de vardır: *"Allah'ın adıyla abdest alın."* Yani,"Bismillah" diyerek en ekmeli de besmelenin tamamlanmasıdır. Sonra da:

«ثُمَّ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى الْاِسْلاَمِ وَنِعْمَتِهِ، اَلْحَمْدُلِلَّهِ الَّذِى جَعَلَ الْمَاءَ طَهُورًا»

der. Besmelenin vacip olmaması, vacipleri sıralayan ayette geçmemiş olmasındandır.

4- Mazmaza ve İstinşak: *Mazmaza:* Suyun ağza konması, çalkalanması ve atılması ya da bütün ağzın su ile doldurulması demektir. İstinşak ise suyun buruna konması ve nefes ile burnun içine hafifçe çekilmesidir.

Bunlara istinsar sünneti de ilave edilir. Bu da, sümkürürken yaptığı gibi, sol elinin baş ve ikinci parmağı buruna konarak nefesi ile suyun dışarı atılmasıdır. Bunların hepsi Hanbelîler hariç cumhura göre sünnet-i müekkededir. Bu konuda Müslim'in şu hadisi vardır: *"Sizden biriniz yoktur ki, abdestine hazırlanır sonra da, mazmaza, istinşak ve istinsar ederse muhakkak, su ile beraber ağzı ve burnunun günahları dökülür, gider."* Ama *"Mazmaza ve istinşak yapın."* haberi zayıftır. Bu ikisinin farz olmaması ise farzları açıklayan abdest ayetinde bulunmaması sebebiyledir.

Mazmaza ve İstinşakta Resulullah (a.s.)'ın abdest şekli:

Üç defa mazmaza ve istinşak, Osman b. Affan (r.a.)'ın *müttefakun aleyh* hadisine göre sünnettir: *"Hz. Osman bir kap istedi, üç defa avuçlarına su döktü, onları yıkadı. Sonra sağ elini kaba soktu. Mazmaza ve istinsar yaptı. Sonra yüzünü üç defa, dirseklerle beraber kollarını üçer defa yıkadı, sonra başını meshetti. Sonra topuk kemikleri ile beraber ayaklarını üç defa yıkadı. Sonra dedi ki: Resulullah (a.s.)'ın bu abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Ardından dedi ki: Kim bu abdestim gibi abdest alır sonra iki rekat kılarsa ve bunlarda kendisinde bir şüphe bulunmazsa, Allah onun geçmiş günahlarını bağışlar."*(2) Ve Peygamber (a.s.)'den Ahmed, Müslim ve dört *Sünen* sahibinin Hz. Aişe (r.a.) tarikiyle rivayet ettiği şu hadis de vardır: *"On şey fıtrattandır."* Bunlar arasında: *"Mazmaza ve istinşakı da"* saydı.

---

tiğini kaydetti. Hafiî bununla istidlal etti. İbni Hacer: Onu bu şekilde görmedim, dedi. *Neylü'l-Evtar*, a.g.y.

1 - Darekutnî ve Beyhakî rivayet etti. İsnadında metrûk ve uydurmaya nispet edilen bir durum vardır. Darekutnî ve Beyhakî Ebu Hureyre'den rivayet etti; isnadında iki zayıf ravi vardır. Yine Darekutnî ve Beyhakînin bir rivayetindeki isnatta metruk vardır. *Neylü'l-Evtar*, I, 135.

2 - İbni Abbas'tan merfu olarak Darekutnî'nin rivayet ettiği zayıf bir hadis de bunu teyid eder: *"Mazmaza ve istinşak sünnettir." Neylü'l-Evtar* I, 139.

Fıtrat sünnet manasınadır. Ağız ve burun iç organlardır. Sakalın ve gözlerin içi gibi onların da yıkanması gerekmez. Yüz: Yüzleşmenin, karşı karşıya gelmenin olduğu bir uzuvdur. Ağız ve burunla ise bu sağlanmaz.

Fakihler oruçlu olmayanın mazmaza ve istinşakta mübalağa etmesinin sünnet olduğunda ittifak etmiştir. İbni Kattan'ın isnadını *sahih* gördüğü bir rivayette Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Abdest aldığında, oruçlu olmadıkça mazmaza ve istinşakta mübalağa et.* "Lakîd b. Sabira'nin hadisi de şöyledir: *"Abdesti güzel al, parmaklarının aralarını hilâlle, oruçlu olmadıkçr istinşakta mübalağa et.* [1] Oruç için mübalağa sünnet değildir; bilakis orucu bozma korkusundan dolayı mekruhtur.

Mazmazada mübalağa: Kişinin suyu boğazın en ucuna ve diş ve damak kenarlarına kadar ulaştırmasıdır. Sol elinin parmağını bunlarda gezdirmesi sünnettir. İstinşakta: Nefesle suyu genize çekmesidir. Suyun ağızda döndürülüp tükürülmesi sünnettir.

İbni Abbas'ın Peygamber (a.s.)'den haberindeki emre binaen istinsar da sünnettir: *"İki kere mübalağalı olarak istinsar edin ya da üç defa."* [2]

Mazmaza ve İstinşakta Hanefîlerin kitaplarında geçen cümle şöyledir: İkisi de beş sünneti ihtiva eden müekket sünnetlerdir: Tertip, üçleme, suyu yenileme, sağ elle yapılmaları, gargara ve (ifsat ihtimalinden dolayı) [3] oruçlu olmayanın burun yumuşağını aşarak mübalağa yapması...

Malikîlere göre: Her biri için üç avuçla ve oruçlu olmayanın mübalağası ile mazmaza ve istinşakın yapılması menduptur.

Şafiîlere göre: Esah olan, sağın sola takdiminin aksine, bu ikisinde tertip, müstehap değil müstahaktır. Nevevî'nin *el-Minhac*'da dediğine göre azhar olan, mazmaza ve istinşak arasında üç avuçla birden yapmanın ayrı ayrı yapmaya üstün olduğudur. Her birinden mazmaza eder, sonra da istinşak. Yani ikisi için bir avuçta toplama, ayrı ayrı olmadan efdaldir. Bu konuda sahih haberler vardır. [4]

Hanbelîlere göre:: Mazmaza ve istinşak abdestte ve gusülde vaciptir. Çünkü yüzün yıkanması ikisinde de vaciptir. Ağız ve burun da yüzdendir. Ve Hz. Aişe (r.a.)'nin rivayet ettiği hadis şöyledir: *"Mazmaza ve istinşak, muhakkak abdesttendir."* [5] Resulullah (a.s.)'ın abdestini anlatan hadislerden onun mazmaza ve istinşaka devam ettiği anlaşılmaktadır. Daha önce geçen Hz. Osman (r.a.)'ın hadisi ve Hz.

---

1 - Tirmizi ve diğerleri *sahih* demiştir. Beş İmam (İmam Ahmed ve dört Sünen sahibi) rivayet etmişlerdir.. (Neylü'l-Evtâr, I, 145)

2 - Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Mace, Hakim ve İbnü'l-Carud rivayet edip İbnu'l-Kattan sahih demiştir.. Hafız İbni Hacer de *Talhıs*' da zikretmiş, zayıf olduğunu söylememiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 146.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 108.

4 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 58.

5 - Ebu Bekr, isnadı ile eş-Şafiî ve Darekutnî *Sünen*'inde rivayet etmişlerdir.

Ali (r.a.)'nin hadisi gibi: *"Abdest suyu istedi, mazmaza ve istinşak yaptı, sol eliyle de istinsar etti. Bunu da üç defa yaptı. Sonra dedi ki: Bu Allah'ın Peygamberinin abdestidir."* (1) Ebu Hureyre'nin de bu hususta iki hadisi vardır: *"Peygamber (a.s.) buyurdu ki: Biriniz abdest aldı mı burnuna su koysun sonra da sümkürsün."* ,*"Resulullah (a.s.) mazmaza ve istinşakı emretti."* (2)

Bu hadisler, mazmaza ve istinşakın vacip olduğunda zahirdir. Şafiîlerden bir grup ve diğerleri; mazmaza, istinşak ve istinsarın vacip olmadığını söyleyenlerin delillerinin zayıf olduğunu bildirmişlerdir. Hafız İbni Hacer *el-Feth*'te diyor ki: İbnü'l-Münzir'in zikrettiğine göre, Şafiî, bu husustaki emir sahih olmasına rağmen, istinşakın vacip olmadığına delil getirmemiştir. Sebebi de istinşakı terkedenin iade etmeyeceğinde ehl-i ilim arasında ihtilâf bilmeyişindendir. Bu da fıkhî bir delildir. Bu, sahabe ve Atâ hariç tabiînin hiç birinden nakledilmedi. (3)

5- Misvâk: Onu fezailden sayan Malikîlerin dışında misvâkın sünnet olduğunda fakihlerin ittifakı vardır. Bunu ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz.

6- Sık sakal ve parmakların hilâllenmesi: Sık sakalın altından bir avuç su ile aralanması (4) ve el-ayak parmaklarının aralanması fakihlerin ittifakı ile sünnettir. Bu konuda İbni Mace ve Tirmizî'nin rivayet ettiği (ve Tirmizî'nin *sahih* dediği) hadis vardır: *"Resulullah (a.s.) sakalını hilâlliyordu."* Ebu Dâvud da şunu rivayet etti: *"Resulullah (a.s.) abdestini aldı mı bir avuç su alır, çenesinin altına koyup onunla sakalını hilaller ve derdi ki: Rabbim bana böyle emretti."* (5)

Lakîd b. Sabira'nın -geçen- istinşakta mübalağa hadisi: *"Abdesti güzel al, parmaklarını hilâlle, oruçlu olmadıkça istinşakta mübalağa et."* (6) İbni Abbas hadisi: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: Abdest aldın mı ellerinin ve ayaklarının parmaklarını arala."* (7) Müstevrid b. Şeddad'ın hadisi: *"Dedi ki; Resulullah (a.s.)'ı gördüm; abdest alınca küçük parmağı ile ayaklarının parmaklarını hilâlledi."* (8)

7- Yıkamanın Üçlenmesi: Sünnette sabit olan Amr b. Şuayb hadisi gibi, ellerin, yüz ve kolların üç kere yıkanması ile ilgili hadise binaen fakihler yıkamanın üçlü olmasının sünnet olduğuna ittifak ettiler. Malikîler de bunu abdestin faziletlerin-

---

1 - İmam Ahmed ve Neseî, Ali (r.a.)'dan rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr*, I, 143

2 - Birinci hadis *müttefakun aleyh*tir, ikincisini de Darekutnî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, a.y.

3 - *Neylü'l-Evtâr*, I, 141

4 - Fakat seyrek olan sakal ve erkek olmayanın yanaklarında, yüz alanındaki kesif olanda suyu yüzün zahir ve batınına, bitim yerlerine hilalleme vb. şekilde ulaştırmak gerekir. *Muğni'l-Muhtâc*, I, 60.

5 - İki hadis için bkz: *Neylü'l-Evtâr*, I, 148, ve Buharî'de, Resulullah (a.s.)'in abdestini vasfeden İbni Abbas hadisinde: *"Sık sakalın içine suyun ulaştırılması gerekmez."* denilmektedir. a.e. I, 147 Sakalın aralanması hakkındaki hadisler için bkz. *Nasbu'r-Raye*, I, 23.

6 - Beş İmam rivayet etmiş ve Tirmizî *sahih*tir demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 145.

7 - İmam Ahmed, İbn Mace ve Tirmizî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 153.

8 - İmam Ahmed hariç beş imam rivayet etmiştir. (a.g.e.) Parmakların aralanması hadisleri için bkz. *Nasbu'r-Raye*, I, 27.

den saydılar. [1] Vacip değildir, çünkü Resulullah (a.s.) birer birer abdest alınış ve: *"Bu, Allah'ın ameli ancak onunla kabul ettiğidir."* demiştir. İkişer ikişer abdest almış ve: *"Bu, Allah'ın ecri iki kere katladığıdır."* demiştir. Üçer üçer abdest alınca da: *"Bu, benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir."* buyurmuştur.[2]

Fakat cumhur ve ashaptan ehl-i ilmin çoğuna göre meshin tekrarı sünnet değildir. Resulullah (a.s.)'ın abdestini vasfeden Abdullah b. Zeyd hadisinde dedi ki: *"Ve başını bir defa meshetti."* [3] Hz. Ali (r.a.)'den de şöyle rivayet edilmiştir: *"Abdest alıp başını bir kere meshetti ve dedi ki: Bu Peygamber (a.s.)'in abdestidir. Resulullah (a.s.)'in abdestini görmek isteyen bana baksın."* Tirmizî dedi ki: Bu, *hasen-sahih* bir hadistir. Aynı şekilde, Abdullah b. Ebu Evfa, İbni Abbas, Seleme b. Ekva' ve er-Rubeyy de vasfettiler; hepsi de dedi ki: *"Ve başını bir defa meshetti."* Peygamber (a.s.)'in abdestini bu şekilde nakletmeleri devamlı böyle yaptığını haber verir. Hz. Peygamber ise ancak efdal ve ekmel olanı devamlı olarak yapmıştır. Çünkü bu, taharette mesihtir, teyemmümde, alçı ve diğer meshlerde tekrarı sünnet olmaz.

Şafiîlere göre: Meshin de üçlenmesi sünnettir. Hz. Enes'ten rivayet edildi: *"Üç efdaldir.* "Ebu Dâvud'daki Şakik b. Seleme hadisi şöyledir: *"Dedi ki: Osman b. Affan'ı gördüm, kollarını üç defa yıkadı, başını üç defa meshetti. Sonra dedi ki: Resulullah (a.s.)'ın aynen böyle yaptığını gördüm."* Bunun aynısı Resulullah (a.s.)'ın ashabından birden fazla kişiden rivayet edildi.

Hz. Osman (r.a.), Hz. Ali (r.a.), İbni Ömer, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ebu Evfa, Ebu Malik, er-Rubeyyi ve Übey b. Ka'b'dan rivayet edildi: *"Resulullah (a.s.) üçer üçer abdest aldı."*

Fakat cumhur Şafiîlere, hadislerinden sarih bir şeyin sahih olmadığı şeklinde cevap verdiler. Anlaşılan cumhurun sahih sünnetten delilleri daha kuvvetlidir.

8- Bütün başın meshedilmesi: Hanefîler ve Şafiîlerde başın meshle kaplanması sünnettir. Bu da Buharî ve Müslim'in rivayetlerindeki sünnete ittiba içindir. Hanefîlerde bir defa, Şafiîlerde üç defa. Böylece, vacip sayanlara göre de ihtilaftan çıkılmaktadır. Çünkü, başın tamamının meshi, Malikîlere ve Hanbelîlere göre -anlattığımız şekli ile- vaciptir.

Sünnet olan şekli şöyledir: İki elini başının önüne koyar, orta parmağını öbürüne birleştirir, baş parmağını da şakaklarına koyar, sonra da ensesine doğru götürür, hareket eden saçı varsa, başladığı yere geri götürür; [4] saçı kısalıktan veya yokluktan dolayı hareket etmemişse faydası olmadığından geri götürmez.

1 - Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Sonunda da şu vardır: *"Abdest böyledir; kim bundan fazla veya az yaparsa, kötü yapmış, zulmetmemiştir." Nasbu'r-Raye,* I, 29.

2 - Darekutnî, Zeyd b. Sabit ve Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Fakat, senette zayıf bir ravisi vardır. (a.g.y.)

3 - Buharî ve Müslim.

4 - *Cemaat* Abdullah b. Zeyd'den böyle rivayet etkiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 154.

Malikîlere göre: Vacip meshten elinde ıslaklık kalmış ise ikinci defa meshle kaplaması için, saçı olmasa da başın meshini tekrar etmek sünnettir. Islaklık yoksa tekrar etme sünneti düşer.

Hanefîlerin delili, Amr b. Şuayb hadisi ve geçen Hz. Osman'ın hadisidir; ikisinde de, sadece *"Sonra başını meshetti."* ibaresi vardır, adet zikredilmemiştir.. Bir benzeri de Ebu Habbe'nin Hz. Ali'nin abdestini vasfeden hadisidir. Onda da *"Ve başını bir defa meshetti."*(1) ibaresi vardır. Şafiîlerin delili ise Ebu Dâvud'un *hasen* isnadla rivayet ettiği -geçen- Hz. Osman'ın hadisidir: *"Abdest aldı ve başını üç defa meshetti. Dedi ki: Resulullah (a.s.)'ı gördüm; böyle abdest aldı."* Ve Beyhakî'deki Hz. Ali'nin hadisi: *"Abdest aldı, başını üç kere meshetti, sonra dedi ki: Resulullah (a.s.)'ı böyle yaparken gördüm."*

Şafiîler ve Hanbelîler, başın bazısını meshedip kaldırılması zorsa sarığın üzerinde tamamlanmasını caiz gördüler. Çünkü, *"Resulullah (a.s.) alnını meshetti; sarık ve mestler üzerine mesh verdi."*(2)

9- Yeni bir su ile kulakların içten ve dıştan meshi: Cumhura göre yeni bir su ile kulakların içten ve dıştan meshi sünnettir. Çünkü Resulullah (a.s.) abdestinde, başını ve kulaklarını -içlerini ve dışlarını- meshetti. Parmaklarını kulak deliklerine soktu. Onlar için de yeni su aldı.

Abdullah b. Zeyd'den rivayet edildi: *"Resulullah (a.s.)'i abdest alırken gördü, başı için aldığından başka kulakları için de su aldı."* (3) İbni Ömer abdest aldığında iki parmak ile kulakları için su alıyordu. (4)

Hanbelîlere göre: Kulakların meshi vaciptir. Çünkü *"Kulaklar baştandır."* (5) hadisine göre kulaklar başa dahildir. Ve Resulullah (a.s.), çeşitli hadislerde sabit olduğu gibi başı ile beraber onları da meshetti.(6)

Bana göre tercihe şayan olan, kulakları meshin sünnet olduğu görüşüdür. Çünkü, kulaklar baştandır hadisi sabit değildir, *zayıftır*. Hatta İbni Salah, "Za'fı çoktur, yollarının çokluğu ile kuvvetlenmez." dedi. Şevkanî de dedi ki: Doğrusu, varit olan hadisler bu hususu teyit etmez, sadece müstehap olduğuna işaret vardır. Vacibe ancak açık bir delille gidilir. Aksi hâlde, demediğini Allah adına demek olur.(7)

---

1 - Tirmizî rivayet etmiş ve *sahih* kabul etmiş. a.g.y. 158.

2 - Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî, Muğire b. Şube'den sahih saydı. a.g.y. 164

3 - Hakim ve Beyhakî rivayet etti. Beyhakî isnadı *sahih*tir, dedi *Nasbu'r-Raye,* I, 22

4 - Malik, *Muvatta*'da rivayet etti. a.g.y.

5 - İbni Mace'de birden fazla vecihle rivayet edilmiştir. Fakat senedinde tenkid edilmiş bir ravisi vardır. *Neylü'l-Evtâr,* I, 180.

6 - Ahmed ve Ebu Dâvud'daki İbni Abbas hadisi, Tirmizî ve Neseî'deki İbni Abbas hadisi, Ebu Dâvud ve Tirmizî'deki er-Rubeyya' b. Muavviz hadisi bunlardandır. Ebu Dâvud ve Tirmizî, hasen hadistir, demişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 160-162.

7 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 161.

Kulakların meshi Şafiîlerde üç defa, cumhurda bir defadır.

10- Ellerin ve ayakların yıkanmasında sağdan başlama: Malikîler bunu fezailden (âdâptan) saydılar. Sünnet olduğuna delil, Hz. Aişe'nin hadisidir. Dedi ki: *"Resulullah (a.s.) nalin giymede, saç taramada, temizlikte ve her işinde sağdan başlamayı severdi."* (1) Bu hadis, nalin giymede, saçı taramada, temizlemede sağdan başlamanın meşruluğuna delildir. Soldan önce sağ eli ile başlar. Bedenin diğer yerlerinde de yıkamaya sağ taraftan başlar. Sağdan başlama her şeyde sünnettir.

Bunu, Ebu Hureyre hadisi teyit ediyor: *"Peygamber (a.s.) buyurdu ki: Giydiğinizde ve abdest aldığınızda sağdan başlayın."* (2)

Hanefîler ve Şafiîler bu sünnete, parmakları ve başın önü ile başlamayı da ilâve ettiler. Şafiîler yüzün en üstünden başlamayı da eklediler. Malikîler dediler ki: Yıkama veya meshte organın (yani yüz, eller, baş ve ayaklar) önünden başlamak menduptur.

11- Abdestin farzlarında geçtiği gibi, farz olduğunu kabul etmeyenlere göre, tertip, müvalât ve ovma sünnettir.

5. Abdestin Âdâbı veya Faziletleri:

Hanefîler buna "edeb"in çoğulu olan "âdâb" demişlerdir. Bu ise Peygamber (a.s.)'in bir veya iki defa yapıp da devamlı işlemediği fiiller manasınadır. Bunun hükmü ise, yapılması dolayısıyla sevap kazanılması, terkedilmesi hâlinde de kınamanın söz konusu olmamasıdır. Hanefîlere göre abdestin âdâbı on dörttür.

Mâlikîler ise bunlara "Fezail=Faziletler" yani müstehap olan özellik ve fiiller adını vermişlerdir. Mâlikîlere göre bu faziletler on tanedir. Faziletler ile sünnet arasındaki fark ise şudur: Sünnet, Şâri'in te'kiden ifade ettiği ve değerini yükselttiği davranışlardır. Mendup veya müstehap ise Şâri'in kesin olmayan bir üslûpla istediği ve nispeten daha hafif olarak değerlendirdiğidir. Bunların her birisinin fiili için sevap verilir, terkedilmesi dolayısıyla da ceza söz konusu değildir.

Abdestin âdâbının en önemlileri aşağıda belirtilmiştir:

1- Kıbleye yönelmek. Çünkü kıble yönlerin en şereflisidir ve ayrıca kıbleye yönelmek, duanın kabul edilme ümidini daha çoğaltır. Hanbelî ve Şafiîler bunu sünnet kabul etmişlerdir. Çünkü onlara göre sünnet ile edep arasında her hangi bir fark yoktur.

2- Abdest azalarının yıkanması sonucu yere düşen suların tekrar üzerine sıçramasından sakınmak maksadıyla yüksekçe bir yerde oturmak.

---

1 - Buharî ve Müslim. İbni Hibban ve İbni Mende *sahih* kabul etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 170.

2 - Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Mace, İbni Huzeyme, İbni Hibban ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. İbni Dakik el-İd, "Sahih olmaya layıktır." demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 170.

Malikîler der ki: Fiilen ve özelliği itibarıyle temiz olan bir yerde abdestin alınması müstehaptır. Buna göre kullanılmasından önce helâda abdest almak mekruhtur[1]. Nitekim fiilen necis olan helânın çevresindeki yerlerde de abdest almak mekruhtur.

3- Zaruret olmadığı sürece sıradan konuşmamak. Çünkü bu tür konuşmalar abdest alan kişiyi rivayetle bize kadar ulaşmış olan abdest dualarını okumaktan alıkoyar.

4- Abdest suyu dökmek ve buna benzer yollarla mazeretsiz olarak başkasından yardım almamak.[2] Çünkü Peygamber (a.s.) çoğunlukla böyle yapmıştır.[3] Diğer taraftan böyle bir davranış bir çeşit lükse ve tekebbüre kaçmaktır. Bu ise kulluk etmek için hazırlanan bir kişiye lâyık değildir. Ayrıca ecir de yorgunluk miktarına göredir. Böyle bir davranış evlâ olanın da hilâfınadır. Hatta bunun mekruh olduğu da söylenmiştir. Şayet başkasından yardım istemek, hastalık gibi bir mazeret sebebiyle olmuşsa, bunda bir mahzur yoktur ve Peygamber (a.s.) buna cevaz vermiştir. el-Muğîre b. Şu'be'nin rivayet ettiği hadis bunun delilidir: *"Muğîre (r.a.) Resulullah (a.s.) ile birlikte bir yolculukta bulunmuş, Peygamber (a.s.) bir ihtiyacı için gitmişti. Muğîre de abdest alırken ona su dökmeye başladı. Hz. Peygamber yüzünü, ellerini yıkadı başını mesh etti ve mestleri üzerine de mesh etti."* [4] Safvân b. Assâl de şöyle demiştir: *"Seferde de hazerde de abdest alırken Peygamber (a.s.)'in eline su dökmüşümdür."* [5]

İşte bu iki hadis-i şerif başkasından yardım almanın caiz olduğuna delildir. Hanbelîler de bu iki hadisi delil alarak abdest esnasında başkasından yardım almanın mübah olduğunu söylemişlerdir.

5- Yıkamakta mübalağa olması için geniş olan yüzüğünü hareket ettirmek. Ebu Râfi'den rivayet edildiğine göre Resulullah (a.s.) abdest aldığında yüzüğünü hareket ettirirmiş.[6]

Şayet altına suyun girdiği biliniyor ise dar olan yüzüğün de hareket ettirilmesi

---

1 - Çünkü helâ, sırf bu iş için hazırlanmasıyla şeytanların barınağı olur. Burada sıçrayan pisliklerle necis olmak söz konusu olmasa dahi vesveselere maruz kalınır. Kısacası abdest bir temizlik olduğundan necis ya da necaset durumu söz konusu olan bir yerde abdest almak mekruhtur. Böylelikle azalarından damlayan ve necasete bulaşan her hangi bir şey üzerine sıçramamış olur.

2 - Suyun hazırlanmasında yardım istemeye gelince, bunda bir mahzur yoktur; ama yapılmaması efdaldir. Abdest azalarının yıkanmasında yardım istemek ise mekruhtur. *Muğni'l-Muhtâc*, I, 61.

3 - İbni Mace, İbni Abbas'tan rivayet ediyor: *"Peygamber (a.s.) abdest almakta her hangi bir kimsenin yardımını almazdı. Verdiği sadakayı da kimse vasıtasıyla vermez, bu işi bizzat kendisi görürdü.* Bu *zayıf* bir hadistir.

4 - Buharî ve Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 175.

5 - Bu hadisi İbni Mace rivayet etmiştir. Buharî de *et-Tarihü'l-Kebir'de rivayet etmiş*, İbni Hacer: "Onda bir zayıflık vardır." demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 175,

6 - İbni Mace ve Darekutnî rivayet etmiştir, *zayıftır*. *Neylü'l-Evtâr*, V, 153.

menduptur. Suyun vardığı bilinmemekte ise, o takdirde hareket ettirilmesi farz olur. Malikîlere göre kullanılması konusunda şer'an izin bulunan dar yüzüğün hareket ettirilmesinin vacip olmadığını bundan önce açıklamış bulunuyoruz.

6- Mazmaza ve istinşakın, şerefi sebebiyle sağ el ile, sümkürmenin ise böyle bir şereften mahrum olduğu için sol el ile yapılması.

7- Özür sahibi olmayan kimselerin, itaat yolunda elini çabuk tutmak maksadıyla vaktin girmesinden önce abdest almaları.

Özür sahibi veya teyemmüm alan bir kimsenin Hanefîlere göre erken taharet alması mendup değildir. Hatta cumhura göre bu gibi kimselerin taharet almalarını vaktin girişinden sonraya bırakmaları vaciptir.

8- Daha iyi temizlemek maksadı ile ıslatılmış serçe parmaklarının kulak deliklerine sokulması.

9- Hanefîlere göre boynun ön kısmı değil de arka ve yan kısımlarını ellerinin arkası ile meshetmek.[1]

Çünkü Leys'ten, onun Talha b. Musavvif'ten, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre dedesi Resulullah (a.s.)'ın başını, kafasının arkasının kulaklar arkasında kalan tarafına ve boynun o bölgenin yanındaki ön kısmına meshettiğini görmüştür.[2]

Fakihlerin cumhuru ise, "Boynun meshedilmesi mendup değil mekruhtur, çünkü böyle bir davranış dinde aşırı gitmek türünden bir şeydir." demişlerdir.

10- *Gurre* ve *tahcîl*'in geniş tutulması.

Gurrenin geniş tutulması; yüzün bütün yönlerinden yıkanması farz olan miktarın biraz fazlaca yıkanması şeklinde olur. Bunun nihaî sınırı ise, başın ön tarafları ile birlikte boynun ön bölgesinin yıkanmasıdır.

Tahcîl ise, ellerin ve ayakların yıkanması farz olan miktarından fazlasının her bir yandan yıkanmasıdır. Bunun nihaî sınırı ise, pazuların ve ayakların da diz kapaklarına kadar yıkanmasıdır.

Bu cumhura göre menduptur. Çünkü Buharî ve Müslim'deki rivayette şöyle denilmektedir: *"Benim ümmetimden olanlar Kıyamet gününde abdestin izleri dolayısıyla "Gurran muhaccelîn" diye çağırılacaklardır. Sizden yüzünü yıkarken geniş tutabilen kimse bunu ihmal etmesin."* Müslim'in rivayetinde de şöyle denilmektedir: *"Sizler abdest azalarınızı yıkarken geniş tuttuğunuz için Kıyamet gününde "el-Gurru'l-muhaccelûn" sunuz. Artık sizden hem yüzünü, hem de el ve ayaklarını*

1 - Tercih edilen sahih görüş budur. *Meraki'l-Felâh* müellifi *el-Bahrü'r-Raik'a* uyarak abdestin sünnetlerinden saymıştır. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 115.

2 - İmam Ahmed rivayet etmiştir, *zayıftır*. *Neylü'l-Evtâr*, I, 163.

yıkarken geniş tutabilen tutmaya çalışsın." (1)

Malikîler ise, Gurrenin uzatılması mendup değildir, demişlerdir. Gurre ise, azaların yıkanması farz olan miktardan fazlasının yıkanmasıdır. Bu fazlalık onlara göre mendup değil, mekruhtur. Çünkü bu, dinde aşırıya kaçmak türünden bir davranıştır. Asıl mendup olan devamlı taharet hâlinde olmak ve abdesti tazelemektir. Buna da aynı şekilde *"gurrenin uzatılması"* denilir. Nitekim bundan önce geçen, *"Kim gurresini uzatabilirse uzatsın"* hadisi bu şekilde anlaşılmış ve buradaki "uzatma" kelimesini devamlılık *"gurre"* kelimesini de abdest manasına almışlardır. Kısacası gurrenin uzatılmasının iki manası vardır: Birisi yıkanan azanın fazlasının yıkanması, diğeri abdestin devamlı tutulması. Onlara göre birincisi mekruh, ikincisi ise müstehaptır.

11- Hanefîlere, Hanbelîlere ve Şafiîlerin sahih görüşüne göre abdest suyunu havluyla kurutmayı terketmek. Bundan maksat, ibadetin eserini bırakmaktır. Bunun sebebi şudur: Peygamber (a.s.) guslettikten sonra Hz. Meymûne ona bir havlu getirmiş o da bunu kullanmamış ve suyu silkelemiştir. (2)

Malikîler mendil ile kurulanmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Kays b. Sa'd'ın hadisinde şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) evde ziyaretimize geldi. Sa'd onun için gusledeceği suyun hazırlanmasını emretti. Bu su ona konulunca o da kalktı ve gusletti. Daha sonra Sa'd ona za'ferân veya veres (alaçehre) ile boyanmış bir örtü vermiş, o da ona bürünmüştü."* (3)

Hanbelîlerde bu konudaki ifadelerinde abdest veya gusül almak suretiyle taharette bulunmuş olan bir kimsenin azasını kurutması mübahtır (4), terki ise efdaldir, demektedirler. Tercih edilen görüş de budur.

12- Şafiî ve Hanbelîlerin daha sahih olan rivayetlerine göre suyun silkelenmemesi, bazı Hanbelîlere göre ise suyu silkelemek mekrûhtur. Şafiîlere göre ise, evlâ olana aykırıdır. Çünkü Ebu Hureyre şöyle demiştir: *"Abdest aldığınız zaman ellerinizi silkelemeyiniz. Çünkü bunlar şeytanın yelpazeleridir."* (5) Hanbelîlerde daha azhar görüş diğer üç imama uygun olarak bunun mekruh olmadığıdır.

13- Abdest aldığı esnada azalarını yıkamak için alacağı suyu az almak. Çünkü

---

1 - *Neylü'l-Evtâr*, I, 152.

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Şafiîler der ki: "Burada silkelemenin mübah olduğuna dair bir delil yoktur. Peygamber (a.s.)'in fiili cevazı beyan etmek için de olabilir. *Muğni'l-Muhtâr*, I, 61.

3 - Ahmed, İbni Mace, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, I, 175. Bu hadis-i şerifin *merfû* veya *mürsel* olduğunda ihtilâf edilmiştir. Nevevî bunu *zayıf* hadisler bölümünde zikretmiştir.

4 - Çünkü İbni Mace ve Taberânî, *es-Sağir*'de Hz. Selmân'dan şunu rivayet etmişlerdir: *"Peygamber (a.s.) abdest aldı, ondan sonra da üzerindeki bir cübbeyi çevirerek onunla yüzünü sildi."*

5 - Ma'merî ve başkaları *metrûk* bir ravi olan Bahterî b. Ubeyd'den rivayet etmişlerdir.

suyun israfı mekruhtur.

14- Tencere, leğen gibi açık olan kapların taharet alanın sağ tarafında bulunması. Çünkü böylesinden daha kolay su alınabilir.

15- Abdest aldıktan sonra kelime-i şehadet getirmek ve dua okumak. Hanbelîler gusülden sonra da bunun mendup olduğunu söylemişlerdir.

Bu şehadet ve dua ise şu şekildedir:

«أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ التَّوَّابِينَ، وَاجْعَلْنِى مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ، سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، وَصَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّمَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ»

"Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, onun ortağının bulunmadığına, tek ilâh olduğuna şehadet ederim. Ve yine şehadet ederim ki Muhammed onun kulu ve resulüdür. Allah'ım beni çok tevbe edenlerden, çokça temizlenenlerden kıl. Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Allahım sana hamdü senalar olsun. Şehadet ederim ki senden başka hiç bir ilâh yoktur. Senden mağfiret diler, sana tevbe ederim."

Abdest aldıktan sonra Peygamber (a.s.)'e salat-u selâm getirmek sünnettir. Bunun için abdest alan: *"Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin ve âli Muhammed"* "Allah'ım Muhammed'e ve onun aile halkına salatu selâm eyle" der.

Kelime-i şehadeti söylemek Müslim, Ebu Davud ve İbni Mace'nin Hz. Ömer'den *merfû* olarak rivayet ettikleri şu haber sebebiyle mendubtur: *"Sizden her kim iyice abdest alır, abdest organlarını iyiden iyiye yıkar, sonra da "Allah'tan başka bir ilâh olmadığına, O'nun ortağının bulunmadığına, tek ilâh olduğuna şahadet ederim ve yine şehadet ederim ki Muhammed onun kulu ve Resulüdür" diyecek olursa, mutlaka ona cennetin sekiz kapısı da açılır, hangisinden dilerse oradan girer."* Tirmizî Müslim'in rivayetine ek olarak şunları da zikreder: *"Sen her türlü eksiklikten münezzehsin Allah'ım sana hamdu senalar olsun. Senden başka hiç ilâh olmadığına şahitlik ederim. Senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim."*

Yine bu rivayetinde şu ziyadelik vardır: *"Allahım sen beni çokça tevbe edenlerden kıl, çokça temizlenenlerden kıl."* Bunu İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmiştir

Nesaî ve Hakim'in, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettiği ve Hakim'in *sahih* olduğunu belirttiği hadiste de şöyle denilmektedir: *"Kim abdest aldıktan sonra "Allahım şanın ne yücedir sana hamdu senalar olsun, senden başka hiç bir ilah olmadığına şahitlik ederim, senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim." diyecek olursa, (bu dediği) bir sahifeye yazılır ve sonra da mühürlenir ve bu mühür Kıyamete kadar bozulmaz. Yani yazılmış olan bu yazı hiçbir şekilde iptal edilmez."*

es-Sâmirî'nin dediğine göre de abdest alan kişi Kadir suresini de üç defa

okur.

Azaların yıkanması esnasında dualara gelince Nevevî'nin de belirttiği gibi, hadis kitaplarında bunun bir aslı yoktur. Hanefîler (1) ile Malikîler (2) bunu müstehap karşılamış, bazı Şâfiî ilim adamları ise mübah görmüşlerdir.

---

1 - Ellerini yıkadığı zaman:

«اَللَّهُمَّ احْفَظْ يَدِي مِنْ مَعَاصِيكَ كُلِّهَا»

: *Allah'ım ellerimi bütün masiyetlerimden muhafaza buyur."* der.
Ağzına su verdiğinde

«اَللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى تِلاَوَةِ الْقُرْاٰنِ وَذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»

: *"Allah'ım Kur'an-ı Kerim tilâveti, seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzelce ibadet etmek için bana yardımcı ol."*
Burnuna su verirken:

«بِسْمِ اللَّهِ، اَللَّهُمَّ أَرِحْنِي رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَلاَتُرِحْنِي رَائِحَةَ النَّارِ»

: *"Allah'ın adıyla, Allah'ım bana cennetin kokusunu duyur ve cehennemin kokusunu aldırma."*
: Sağ kolunu yıkadığı zaman:

«اَللَّهُمَّ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا»

: *"Allah'ım kitabımı sağımdan ver ve beni kolay bir şekilde hesaba çek!";*
Sol kolunu yıkarken de:

«اَللَّهُمَّ لاَتُعْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي وَلاَمِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي»

: *"Allah'ım kitabımı solumdan ve arka tarafımdan da verme!";*
Başını meshederken:

«اَللَّهُمَّ حَرِّمْ شَعْرِي وَبَشَرِي عَلَى النَّارِ»

: *"Allah'ınım saçlarımı ve tenimi ateşten uzak tut!";*
Kulaklarını meshederken:

«اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ»

: *"Allah'ım beni sözü işiten ve onun en güzeline uyanlardan kıl!";*
Ayaklarını yıkarken de:

«اَللَّهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ الاَقْدَامُ»

: *"Allah'ım, ayakların kayacağı günü Sırat üzerinde iki ayağımı da sabit tut, kaydırma!"* diye du okur. Bazı Şafiî mezhebi âlimleri bu duaları okumayı mübah görmüşlerdir.

2 - Malikîler derler ki: Abdest alırken yüce Allah'ın zikrinden başka bir şey söylemek mekruhtur. Peygamber (a.s.)'in abdest alırken şöyle dediği varid olmuştur:
"Allah'ım günahımı bana bağışla! Evimde bana genişlik ver: Rızkımı bana mübarek kıl, bana verdiğin rızka kani eyle! Bana vermediğin şeylerle de beni fitneye düşürme!" Bu hadisi Tirmizî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 127.

Abdestin Sünnetleri ve Adabı Konusunda Mezheplerin Görüşlerinin Özeti:

Hanefî Mezhebi [1].

a) Abdestin sünnetleri on yedidir:

Bileklere kadar elleri yıkamak, besmele çekmek, abdeste başlarken misvâk kullanmak, bir avuç su ile dahi olsa mazmaza yapmak, üç defa su alarak istinşak yapmak, oruçlu olmadığı takdirde mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek, sık olan sakalı alttan başlayarak bir avuç su ile arasına suyun girmesini sağlamak, parmakların arasına su girmesini sağlamak (hilâllemek), yıkanan azaları üç defa yıkamak, bütün başı bir defa meshetmek, başa meshedilen su ile dahi olsa kulakları meshetmek, abdest azalarını ovalamak, organları peşpeşe yıkamak, niyette bulunmak, şanı yüce Allah'ın Kitabında zikrettiği tertibe riayet etmek, sağ azalardan, parmak uçlarından ve başın ön tarafından başlamak.

b) Abdestin adabı ise on beş tanedir: Boynun -ön kısmı müstesna- meshedilmesi, yüksekçe bir yerde oturmak, kıbleye yönelmek, başkasından yardım almamak, sıradan sözlerle konuşmamak, kalpteki niyet ile birlikte diliyle söylemek, her uzvu yıkarken rivayet edilmiş duaları okumak ve besmele çekmek, serçe parmağını kulak deliklerine sokmak, geniş olan yüzüğünü hareket ettirmek, sağ el ile mazmaza ve istinşakta bulunmak, sol el ile sümkürmek, özür sahibi olmayan kimseler için vaktin girişinden önce abdest almak, abdestten sonra kelime-i şehadet getirmek, abdestin artan suyundan ayakta içmek ve "Allahım! Beni tevbe edenlerden kıl, beni çokça temizlenenlerden kıl" demek, Kadir suresini okumak[2], abdest aldıktan sonra kerahet vakitleri dışında iki rekât namaz kılmak[3], mestlerine, ayaklarının topuklarına, incik kemiklerine ve ayaklarının alt taraflarına suyun gitmesi için gereken dikkati göstermek.

Malikî Mezhebi [4]:

a) Abdestin sünnetleri sekizdir:

Su kabına sokulmadan önce elleri bileklere kadar yıkamak, üçer defa su alarak mazmaza ve istinşakta bulunmak, oruçlu olmayanın mazmaza ve istinşakta mübalağa etmesidir. Bu üç sünnet için abdestin sünnetleri diye niyet etmesi veya ellerini yıkarken abdesti eda edeceğine dair niyette bulunması zarurîdir. İstinsar (burnuna

---

1 - *Meraki'l-Felâh,* 10-13; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 95-122

2 - Bu surenin okunacağına dair hadisler varit olmuştur. Ancak İbni Hacer şöyle demiştir: "Bunun hakkında Peygamber (a.s.)'den ne sözünden ne de fiilinden her hangi bir şey sabit olmamıştır"

3 - Çünkü Müslim, Ebu Dâvud ve başkaları şunu rivayet etmektedirler: *"Abdest alıp güzelce abdestini tamamlayan, kalbiyle yüzüyle onlara kendisini verdiği iki rekât namaz kılan hiç bir kimse yoktur ki (bundan dolayı ona) cennet vacip olmasın."*

4 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 117-124; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 96-106.

çektiği suyu dışarı çıkarmak, sümkürmek), kulakların içini ve dışını tek bir defa meshetmek ve her birisi için yeni su almak, başını farz olan meshten sonra elinde ıslaklık kalmış ise başını tekrar meshetmek, yüzü ellerden önce yıkamak suretiyle abdestin dört farzındaki sırasına riayet etmek, sonra başı sonra da ayakları yıkamak.

Şayet her hangi bir farzı meşru olan sırasından önce yıkayacak olursa yalnızca onu bir defa yeniden yıkar, ondan sonrakileri de iade etmez. Her hangi bir sünnetin terkedilmesi hâlinde ise mutemet olan görüşe göre yalnızca o sünnet iade edilir, ondan sonrakinin iade edilmesine gerek yoktur. Bu sıranın terkedilmesinden sonra geçen sürenin uzun veya kısa olması durumu değiştirmez. Ancak her hangi bir kimse niyetin dışında abdestin veya guslün farzlarından birisini terkedecek olursa veya yıkaması gereken yerlerde yıkamadık bir bölge kalacak olursa onu ve ondan sonraki diğer organları -eğer terk süresi uzamamışsa- bir defa daha iade eder. Şayet bu süre uzayacak olursa farz olan müvalât terkedilmiş olacağından farz bütünüyle hükümsüz (batıl) olmuş olur.

b) Abdestin faziletleri ise on tanedir:

Fiilen temiz ve temizlik özelliği olan bir yerde abdest almak, kıbleye yönelmek, ellerini bileklerine kadar yıkadığı vakit "Bismillah" diyerek besmele çekmek, abdest alırken alacağı suyu az kullanmaya dikkat etmek[1], sağ elini ve ayağını soldan önce yıkamak, üstü açık olan çanak ve tas gibi üstü açık kapları sağ el tarafında bulundurmak, yıkama veya meshetmeye organın ön tarafından başlamak, ayak da dahil olmak üzere sünnet ve farzlarda ikinci ve üçüncü defa yıkamak, sünnetleri kendi aralarında veya farzlarla birlikte sırasında yapmak, parmağıyla dahi olsa dişlerini temizlemek.

Şafiî Mezhebi [2]:

Abdestin sünnetleri otuz civarındadır: Zevalden sonra, oruçlu olmayan için daha sahih görüşe göre -parmak ile değil de- sert herhangi bir cisim ile dişlerini enine temizlemek (misvâklamak), elleri yıkamaya başlamakla birlikte niyet etmek ve besmele çekmek[3], niyeti dil ile söylemek ve bunu hatırından geçirmek, ellerini yıkamak -şayet onların temiz olduklarından emin değil ise onları üç defa yıkamadan

---

1 - İnsanların ve azaların farklılığı sebebiyle az miktarın sınırlandırılması söz konusu değildir. Damlamayacak dahi olsa organların üzerine akacak kadarı ile nitelendirilebilir.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 55-62; *el-Hadramiyye*, 11-13. Meselâ, *Buceyrimî el-Hatîb* gibi (I, 139) eserler de abdestin sünnetleri on tanedir.

3 - Abdestin baş tarafında kasten dahi olsa besmeleyi terkedecek olursa abdest bitirmeden önce besmele çeker, yemek ve içmekte olduğu gibi; "

بسم الله أوله وآخره

Başında da sonunda da Allah'ın adıyla" der.

dan önce her hangi bir sıvıya veya az bir suya daldırılması mekruhtur-; mazmaza ve istinşakta bulunmak, (Nevevî'nin Râfiî'nin hilâfına tercih ettiği gibi daha kuvvetli görülen görüşe göre) efdal olan bunları üç avuç su ile yapmak, yani her bir avuç su ile önce mazmaza yapmak, geri kalan kısmı ile de istinşakda bulunmak. Oruçlu olmayan kimse için mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek, yıkanan ve meshedilen azaları üçer defa yıkamak ve meshetmek, tahlil (aralara su girmesini sağlamak), ovmak ve misvâk kullanmak[1], başın bütününü veya bir kısmını meshetmek. Ancak sarık üzerine meshederse onu bütünüyle mesheder. Daha sonra ayrı bir su ile kulaklarının içini, dışını ve kulak deliklerini meshetmek. Sık sakalın arasını hilâllemek, ellerinin parmaklarını birbirine geçirmek suretiyle hilâlleyerek ellerinin; sol elin serçe parmağı ile de sağ ayağın serçe parmağının arasından başlayıp sol ayağın serçe parmağına gitmek suretiyle ayak parmaklarının arasına su girmesini sağlamak, abdest sıralamasına riayet etmek ve sağ taraflardan başlamak, gurre ve tahcilini uzun tutmak, (açıklaması yukarda geçti), suyu silkelememek, özürsüz olduğu hâlde başkasının su dökmesi ile yardımını almamak, sahih olan görüşe göre kurulanmak, yüzüğünü hareket ettirmek[2], yüzün üst taraflarından başlamak, el ve ayaklarda parmaklardan başlamak [3], organları iyice ovmak, gözlerin içe bakan, yani burundan tarafa olan kısımlarını meshetmek[4], kıbleye yönelmek, avuçlayıp su alması hâlinde ve eğer kap geniş ise kabı sağ tarafına koymak, eğer su döküyor ise sol tarafına koymak, abdest suyu bir müd (675 gram) den aşağı olmamak. Bir maslahat olmadıkça abdestinde başından sonuna kadar konuşmamak, suyu yüzüne çarpmamak, boynu meshetmemek, abdestten sonra:

«أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ التَّوَّابِينَ، وَاجْعَلْنِى مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ، سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، وَصَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّمَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ»

"Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed onun kulu ve resulüdür. Allahım beni tevbe edenlerden kıl, Allah'ım beni temizlenenlerden kıl. Şanın ne yücedir, Allahım! Sana hamdu senalar olsun. Şehadet ederim ki senden başka hiç bir ilâh yoktur. Senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim." demesi. Abdesten sonra: *"Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin ve âli Muhammed."* "Allahım Muhammed'e ve onun aile halkına salat ve selâm eyle" demesi, Kadir suresini okuması ve

1 - Şüphe eden kişi vaciplerde yakîn olanı vücuben, menduplarda da yakîn olanı mendup olarak esas alır. Üçten fazla yıkamak ise mekruhtur.

2 - Şayet su, yüzüğün altına ancak hareket ettirmekle ulaşabiliyorsa, o zaman hareket ettirilmesi vacip olur.

3 - Başkası ona su dökecek olursa, dirsekten ve topuktan başlar.

4 - Eğer bu meshi, -şayet çapak gibi her hangi bir şey yoksa- şehadet parmakları ile (mendup olarak) yapar. Eğer varsa o zaman bunu yapması vacip olur.

iki rekât kılması da sünnettir.

Hanbelî Mezhebi [1]:

Abdestin sünnetleri yaklaşık yirmi kadardır: Kıbleye yönelmek, mazmaza esnasında misvâk kullanmak, uykudan yeni uyanmış kimse için ellerini üç defa yıkamak -bu geceleyin uyanan kimse için vaciptir- yüzü yıkamadan önce mazmaza, sonra da istinşakta bulunmak, oruçlu olmayan kimse için mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek, diğer azalarda ise-oruçlu olsun olmasın- mübalağa etmek, sol elle sümkürmek, el ve ayakların parmaklarının arasına suyun girmesini sağlamak (tahlil), sık olan sakalın kılları arasına suyun girmesini sağlamak, geceleyin uyanan kimse -ellerini yıkarken ve kulaklarını meshederken dahi- sağdan başlamak, başı meshettikten sonra ayrı bir su ile kulakları meshetmek, yıkanması farz olan miktarı aşarak fazlasını yıkamak, ikinci ve üçüncü defa yıkamak, abdestin sünnetlerinden önce niyet etmek ve bu niyeti abdestin sonunu kadar hatırında tutmak, yüzde sakalın dışında bulunan sık kılların altını yıkamak, tümsekler ve çukurlar, girintiler ve çıkıntılar olduğundan suyun her tarafına ulaşmasını sağlamak için yüzünü yıkayacağı suyu çok almak, kimsenin yardımına başvurmaksızın bizzat abdest almak, abdest almış bir kimsenin azasını kurutması mübah olmakla birlikte terki daha efdal olmak, geniş su kabını rahatlıkla ondan su alabilmek için sağ tarafına koymak, suyu silkelememek. (Bununla birlikte diğer üç imama uygun olarak zâhir olan görüşe göre bunu yapmak mekruh değildir.) Şafiî mezhebi açıklanırken belirtilen duayı abdestini bitirdikten ve gözlerini semaya doğru kaldırdıktan sonra okumak[2], aynı duayı bu şekilde gusülden sonra da yapmak.

6. Abdestin Mekruhları:

Hanefîlere göre mekruh iki çeşittir: Birisi tahrimen mekruhtur. Harama daha yakın olup terki vaciptir. Mutlak olarak kullanılması hâlinde, -onlarca- kastedilen bu tür mekruhtur.

Öbürü tenzihen mekruh olup terki yapılmasından evlâ olandır. Yani evlânın hilâfı demektir. Bununla birlikte mutlak olarak kullandıkları da çoktur. Buna göre onlar her hangi bir şeyin mekruh olduğundan söz ettikleri zaman, onun deliline bakmak lâzımdır. Eğer bu zannî bir nehiy ise, haramdan menduba doğru hükmünü değiştirecek bir sebep (sârif) olmadığı sürece, tahrimen mekruh olduğuna hükmedilir. Şayet delil nehiy değil de kesin olmayan bir terki ifade etmekte ise, o vakit kerahet, tenzihî bir kerahettir.

Hanefîlerin dışında cumhur, kerahetin iki türü arasında fark gözetmezler ve

1 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 118-122; *el-Muğnî*, I, 118, 139-142.

2 - Dua hadisine az önce de belirtmiş olduğumuz gibi İmam Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Bu hadisin bazı rivayetlerinde ayrıca: *"Abdestini güzelce alır sonra da gözlerini semaya doğru kaldırırsa"* denilmektedir.

cumhura göre kerahet ile tenzihî olan kastedilir. Abdest alana ise[1] müstehap olan adabın zıddı olan şeyler mekruhtur. Bunların en önemlileri aşağıda gösterilmiştir:

1- Şer'an ihtiyaç duyulandan veya yeterinden fazla kullanmak suretiyle suyun israf edilmesi. Bu, suyun abdest alanın mülkü veya onun için kullanılması mübah olması hâlinde söz konusudur. Şayet-mescitlerde abdest almak için hazırlanan sularda olduğu gibi- abdest almak için vakfedilmiş ise bu suyun israf edilmesi haram olur.

Bunun mekruh olduğunun delili İbni Mace ve başkalarının Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan yaptıkları şu rivayettir: *"Resulullah (a.s.), abdest aldığı sırada Hz. Sa'd'ın yanından geçmiş ve ona: Bu israf da ne oluyor? diye sormuş. Hz. Sa'd, abdestte de israf olur mu diye sorunca Hz. Peygamber "Evet olur, akıp giden bir nehir kıyısında dahi olsan..." buyurmuştur."*[2]

Abdest organlarını yıkarken üçten fazla yıkamak ve Şafiîlerin dışında kalan cumhura göre birden fazla mesh etmek de israftır. Çünkü daha önce geçen Amr b. Şuayb'ın hadisinde, *"Kim bundan fazlasını ve eksiğini yaparsa kötü yapmış olur, haksızlık yapmış olur, zulmetmiş olur."*[3] diye buyurulmuştur.

Bunun keraheti Hanefîler yanında bile tenzihîdir. Ancak üçten fazla yıkamanın, abdestin işlerinden olduğuna itikat edecek olursa, o vakit Hanefîlere göre keraheti tahrimî olur. İbni Abidin burada kerahetin mutlak olarak tenzihî olduğunu, şayet temizlik, itminan ve benzeri sebepler dolayısıyla daha fazla yıkayacak olursa, o takdirde kerahet olmaz, demiştir. Yıkanan yerden su damladığı açıkça görülmeyecek şekilde meshi andırırcasına az su kullanarak abdest almak da aynı şekilde tenzihen mekruhtur. Çünkü abdest organlarının iyice yıkanması (isbâğ) sünnettir. Bu şekilde az kullanmak ise buna aykırıdır.

2- Suyu yüze veya başka azalara çarparak yıkamak. Bundaki kerahet de tenzihendir. Çünkü böyle bir davranış kullanılmış olan abdest suyunun elbisesinin üzerine sıçramasına sebebiyet verir. Bunun terki ise evlâdır. Aynı şekilde böyle bir davranış ağırbaşlılık ve sükûna da aykırıdır. Dolayısıyla böyle bir şeyin nehyi adabdandır.

3- Sıradan günlük konuşmalarda bulunmak da tenzihen mekruhtur. Çünkü bu, kişiyi duaları okumaktan alıkoyar. Şâfiîlere göre ise böyle bir davranış evlâ olanın hilâfınadır.

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 121-123; *Merâki'l-Felâh*, 13; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 126-129; *eŞ-Şerhu'l Kebîr*, I, 126; *el-Hadramiyye*, 14; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 118-120.

2 - Şafiîler sadece sünnet-i müekkede ve bu konuda hakkında ihtilâf bulunan şeylerin terkini mekruh kabul etmişlerdir. Bunların dışındaki hususların terki ise evlâ olana aykırıdır.

3 - Bu Neseî'nin rivayetidir. Bunun manası ise, "Sünnetin yolu dışında bir yol izledi demektir.

4- Özürsüz olarak başkasının yardımını almak. Çünkü daha önce gördüğümüz İbni Abbâs'ın hadisinde, *"Peygamber (a.s.) abdest alırken başkasının yardımını almazdı..."* [1] denilmektedir. Sünnette sabit olan, abdest esnasında yardımlaşmanın caiz olmadığıdır. Ancak bu durum, özürlü olmak hâline kaldırılmıştır; çünkü zaruretler mahzur olan şeyleri mübah kılar.

5- Necis bir yerde abdest almak. Böyle bir yerde abdest almanın mekruh olması, burada abdest alırken üzerine necaset bulaşmasını önlemek içindir. Hanefîler ayrıca bir kadından artan su olması ile bir kap içerisinde olması veya sırf bu maksatla hazırlanmış bir yerde olması hâli müstesna, mescitte abdest almayı da buna ilâve etmişlerdir. Çünkü suların etkisi ile mescidin kirlenmesi korkusu vardır. Hanbelîler[2] abdest suyunun ve gusül suyunun mescitte veya yol gibi geçilen yerde dökülmesini, abdest suyunun değerini korumak maksadıyla mekruh görmektedirler. Çünkü onlara göre bu suyun hürmete değer bir tarafı vardır ve o bir ibadetin eseridir. Eğer kimse rahatsız edilmiyorsa, mescide de bir zararı dokunmuyorsa, mescitte abdest almak ve gusletmek mübahtır. Çünkü abdest alan ve gusledenden ayrılan bu su temizdir, ama temizleyici değildir.

6- Hanefîler dışında cumhura göre boynun su ile meshedilmesi de mekruhtur. Çünkü onlara göre bu davranış, dinde bir aşırılık ve gereksiz yere şiddet göstermektir. Şafiîler bu konuda, her hangi bir delil sabit olmadığı için boynun meshedilmesi sünnet değildir, demişlerdir. Nevevî "Hatta o bid'attir." demiştir. Malikîler de, "O mekruh bir bid'attir." demektedirler.[3]

7- Oruçlu kimsenin mazmaza ve istinşakta mübalağa etmesi, aşırıya gitmesi. Zira orucunun bozulma korkusu vardır.

8- Mezheplere göre daha önce açıklanmış bulunan abdest sünnetlerinden birisinin terkedilmesi. Meselâ, Hanbelîler şöyle der: Bir kimsenin sol eliyle yapabilecek durumda olduğu hâlde sağ eliyle burnunu temizlemesi ve sümkürmesi içindeki kirleri, pislikleri dışarı atması, ayakkabısını çıkarması, başkasının elindeki bir şeyi alması, mutlak olarak mekruhtur.[4]

9- Eğer tek başına almış ise kadının artırdığı sudan abdest almak. Hanbelîler, İmam Ahmed'den meşhur olan rivayete dayanarak derler ki:[5] Kadın yalnız başına abdest almış ise onun arttırmış olduğu su ile erkeğin abdest alması mekruhtur, caiz değildir. Şayet erkek onunla birlikte alıyorsa bunda mahzur yoktur. Bunun delili ise

1 - Hadisi İbni Mace ve Darekutnî rivayet etmiştir. Hadis *zayıftır. Neylü'l-Evtâr,* I, 176. Peygamber (a.s.)'in ellerine su dökmek için davranırken Hz. Ömer'e söylemiş olduğu *"Ben abdestimi alırken hiç kimsenin yardımını almam."* şeklindeki sözleri de buna benzerdir. Nevevî, *el-Mühezzeb* Şerhinde: "Bu, batıl bir hadistir, bunun aslı yoktur." demiştir.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 120; *el-Muğnî,* I, 143.

3 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 60; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 128.

4 - *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 118.

5 - *el-Muğnî,* I, 214 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 31.

Peygamber (a.s.)'in erkeğin kadının abdestten arta kalan suyu ile abdest almasını nehyetmiş olmasıdır[1]. Bir grup ashap da bunu mekruh görmüş ve: "Kadın tek başına ondan abdest aldı ise, arta kalanından abdest alınmaz." demişlerdir.

İlim adamlarının çoğunluğu şöyle demiştir: Bu şekilde artan sudan abdest almak, erkekler için de kadınlar için de caizdir. Çünkü Müslim, *Sahih*'inde ve İmam Ahmed, İbni Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: *"Peygamber (a.s.) Hz. Meymûne'nin abdestinden arta kalan su ile guslederdi"* [2] Hz. Meymûne de şöyle demiştir: *"Ben bir seferinde içinde su bulunan tekneden yıkandım. Orada bir miktar su kaldı, Peygamber (a.s.) gelip ondan yıkanmak isteyince, ben ondan yıkandım, dedim. Bana: "Su cünüp olmaz." diye buyurdu*[3].

Çünkü o temiz bir sudur. Kadın için onunla abdest almak caizdir. O hâlde erkek için de bir erkeğin abdestinden arta kalan sudan caiz olduğu gibi, ondan da abdest alması caizdir. Daha sahih olan görüş de budur. Bu hadisteki nehiy ise, cevaz veren hadisler karine kabul edilerek tenzihen kerahete hamledilir.

10- Sıcak ve güneşte bırakılmış su. Şafiîler oldukça sıcak ve oldukça soğuk su ile, çekiçle dövülerek yapılmış demir ve bakır gibi kaplarda bulunan ve güneşte ısıtılmış suyun tıbbî bir mülâhaza sebebiyle bedenî temizlikte kullanılmasını tenzihen mekruh görmüşlerdir. Elbise temizliğinde kullanılmasında böyle bir kerahet söz konusu değildir. Çünkü böyle bir suyun bedenî temizlik için kullanılması hâlinde "baras" denilen bir hastalığa sebep olduğu zannedilmektedir. Bununla birlikte böyle bir suyu kullanmak haram değildir. Çünkü böyle bir sonuç nadir olarak görülür. Suyun soğutulması ile birlikte kerahet de ortadan kalkar.

7. Abdesti Bozan Şeyler (Nevâkizü'l-Vudû'):

"Nevâkız" kelimesi *"Nakızun" ve "Nakızatun"* kelimelerinin çoğuludur.*"en-Nakz"* ise cisimler hakkında söz konusu olursa meselâ, *"Nakzu'l-hâıt"* duvarın nakz edilmesinden söz edilirse, duvarın düzenli hâlinin ortadan kalkması (duvarın yıkılması) kastedilir. Abdest gibi manevî hususlar hakkında kullanılması hâlinde

---

1 - Bu hadis-i şerifi dört *Sünen* sahibi ile Ahmed b. Hanbel, Hakem b. Amr el-Ğıfarî'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî; *"Hasen* bir hadistir" derken, Nevevî: "Hadis hafızları onu ittifakla *zayıf* kabul etmişlerdir." demiştir. Diğer taraftan İbni Hacer ise: "Nevevî bu sözleriyle garib bir iddiada bulunmuştur. Bu hadis-i şerifte Ebu Dâvud ve Neseî'de takviye edici benzer hadisler vardır." demektedir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 26.

2 - Bu hadis-i şerif *Sahih-i Müslim*'de olmakla birlikte, bazı kimseler onun *illetli* olduğunu söylemişlerdir. *Neylu'l-Evtâr,* I, 26.

3 - Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: "Bu, *hasen-sahih* bir hadistir." demiştir. Ondaki lafız şu şekildedir: *"Ey Allah'ın Resulü! Ben cünüp idim," dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Su cünüp olmaz." Neylu'l-Evtâr,* I, 26. İmam Ahmed ve İbni Mace ise, Meymûne'den rivayetlerinde: *"Resulullah (a.s.) onun cünüplükten yıkandıktan sonra arta kalan suyu ile abdest aldı."* denilmektedir.

de onlarla gerçekleştirilmek istenen şeylere elverişsiz olması kastedilir. İşte burada kastedilen mana bu ikincisidir. O halde *"Nâkızu'l-vudû' "* = Abdesti nakz eden" terkibi, abdesti, kendisinden gözetilen maksadı gerçekleştirmek durumundan çıkarmak demek olur. Meselâ, abdest vasıtası ile namaz kılmanın mübah olması gibi.

Abdesti nakzeden veya hükmünü iptal eden hususların çoğu üzerinde ittifak edilmiş, bir kısmı hakkında ihtilâf edilmiştir. Hanefîlere göre abdesti bozan şeyler on ikidir. Malikîlere göre üç, Şafiîlere göre beş, Hanbelîlere göre sekizdir. Bu hususlar aşağıdaki gibidir:[1]

1- İster sidik, gâid (büyük abdest) yel, mezi, vedi[2] veya meni gibi mutat, isterse de taş ve az ya da çok miktarda kan gibi mutat olmayan türden olsun, ön ve arka yoldan çıkan her şey. Çünkü şanı yüce Allah: *"Veya içinizden biri ayak yolundan gelmiş ise..."* (Mâide, 6) diye buyurmuştur. Bu emirde küçük veya büyük abdest türünden olan hadesten, kinaye yoluyla söz edilmiştir. Diğer taraftan Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden her hangi biriniz hadeste bulunacak olursa, abdest alıncaya kadar Allah onun namazını kabul etmez." Bunun üzerine Hadramevt ehlinden birisi kalkıp: "Hades dediğin şey nedir ey Ebu Hureyre?" diye sormuş, o da, "Sesli veya sessiz yellenmektir, diye cevap vermiştir."*[3]. Bir başka hadisinde Hz. Peygamber. *"Ancak ses veya yelden dolayı abdest alınır."*[4] diye buyurmuştur. Diğer bir sebep de şudur: Mutat olmayan şey de aslında bu iki yoldan birisinden çıkmaktadır. O hâlde bu mezîye benzemektedir. Diğer taraftan bu çıkan şey, belirli bir ıslaklıkla çıkmakta ve bu ıslaklıkla abdest bozulmaktadır. Peygamber (a.s.) de istihaza kanı gören kadına her bir namaz için abdest almasını emretmiştir. İstihaza kanının çıkışı ise, mutat bir şey değildir[5].

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 24-37; *Tebyinu'l-Hakâik,* I, 7-12; *el-Bedâyi',* I, 24-33; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 12-138; *el-Lübâb,* I, 17-20; *Meraki'l-Felâh,* 14 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 135-148; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* 114-116; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 24 vd.; el-Mühezzeb, I, 22-25; *Haşiyetü'l-Bâcurî,* I, 69-74; *el-Mecmû',* II, 3-68; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 138-148; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 168-196.

2 - Vedi: Küçük abdestten sonra çıkan, kalınca beyaz bir sudur. Mezi ise, cima dışında şehevî haz neticesinde çıkan ince beyaz bir sudur.

3 - Ebu Hureyre'den Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylu'l-Evtâr,* I, 185.

4 - Bu hadisi Tirmizî ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Nevevî onun hakkında: *"Sahih* bir hadistir." demişse de Suyûtî bunun *zayıf* olduğuna dair işare kullanmıştır. Müslim ise bir başka lafızla şu şekilde rivayet etmektedir. *"Her hangi bir kimse içinde bir şey hisseder ve kendisinden bir şey çıkıp çıkmadığı konusunda tereddüt ederse bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescitten dışarıya çıkmasın." Neylü'l-Evtâr,* I, 188.

5 - Ebu Dâvud ve Darekutnî, güvenilir bir isnat ile Urve'den o da Fatıma binti Ebu Hubeyş'ten şöyle rivayet etmektedir: *"Fatıma, istihâza kanı görmekte idi. Peygamber (a.s.)'e durumunu sormuş, o da şöyle buyurmuştur: "Eğer bu ay başı kanı ise, bilinen siyah bir kandır. Şayet böyle ise namaz kılma. Başka türlü ise o vakit abdest al ve namaz kıl. Bu çatlak bir damardan gelen kandır."* demiş, ona mutat olmayan bu kanı dolayısıyla abdest almasını emretmiştir. Bunun dışındaki hâllerde bu çıkan, ister beraberinde kan gelmeksizin çıkan çocuk gibi tahir bir şey olsun, isterse de sidik ve ona benzer necis bir şey olsun, ona kıyas edilir.

Hanefî mezhebi âlimleri, -daha sahih kabul edilen görüşe göre- bundan, önden çıkan yeli istisna etmişlerdir. Onlara göre bu yel, abdesti bozmaz. Çünkü bu bir yel değil, ihtilâç (titreşim) dir. Yel dahi olsa, onda necaset bulunmaz. Hanefîlerin dışındaki mezhep âlimleri bunu istisna etmemişlerdir. Çünkü az önce geçen hadiste "veya yel" tabiri kullanılmıştır. Bu tabir aynı zamanda önden çıkan yeli de içine almaktadır. Doğrusu ise İbni Kudâme'nin *"el-Muğnî"*de söylendiği gibidir. O şöyle diyor: "Bizler böyle bir yelin varlığını bilemiyoruz. Ve herhangi bir kimseden böyle bir şey çıktığını da bilmiyoruz."

Malikî mezhebi âlimleri ise bundan sağlıklı olmak hâlinde mutat çıkış yerinden mutat olmayarak çıkan şeyleri istisna etmişlerdir. Kan, irin, taş ve kurt gibi. Ayrıca ön taraftan yel veya kaba pisliğin çıkması, arka taraftan da sidiğin çıkması, itiyat hâline gelmiş ve zevk olmaksızın meninin çıkması. Meselâ, uyuz olduğu için kaşınan yahut da binceğinin kendisini sarsması sonucu menisi çıkan kimsenin durumu böyledir. Onun abdesti, isterse taş ve kurt ile birlikte her hangi bir pislik (kaba pislik veya sidik) çıkmış dahi olsa, yine bozulmaz. Ancak taş ve kurtun dışındakiler böyle değildir. Meselâ, kan ve irin ile birlikte bu pisliklerden her hangi birisi çıkacak olursa, abdest bozulur[1] Aynı şekilde her hangi bir delikten bir şeyin çıkması hâlinde de abdest bozulmaz. Ancak bu delik midenin alt tarafında bulunur ve iki çıkış yeri tıkalı ise, o vakit abdest bozulur. Buna göre midenin üst tarafındaki bir delikten sidik, kaba pislik ya da her hangi bir yel çıkacak olursa, -her iki çıkış yeri veya onlardan birisi, ister tıkanmış olsun, isterse de olmasın- abdest bozulmaz. Midenin alt tarafındaki bir delikten çıkan ise iki çıkış yerinin tıkanmış olması şartıyla, abdesti bozar. Çünkü o vakit bu delikten çıkan pislik, tıpkı iki delikten çıkmış gibidir.

Yine Malikîlere göre (namaz) vaktinin yarısı ve daha fazlası devam eden *seles* türünden her hangi bir şeyin çıkması ile de abdest bozulmaz, değilse bozulur. Seles kişinin kendiliğinden ve tabiatın anormal bir hâle gelmiş olması sebebiyle akan sidik, çıkan yel, kaba pislik veya mezidir. İstihaza kanı da selesten kabul edilir. Ancak, istihaza kanı görenlerin dışında kalanların bu durumu eğer zamanları tesbit edilemez ve tedavi edilemez ise hüküm böyledir. Şayet bunun mutat şekli tespit edilebilir ve namaz vaktinin sonunda veya başında kesildiği ortaya çıkarsa o vakit, namaz kılması onun için vacip olur. Aynı şekilde tedavi etmek imkânı olduğu takdirde de tedavi olmak onun için vaciptir. Şafiîler, kişinin kendi menisini istisna etmişlerdir. O abdest bozmaz. çünkü bu, iki işten en büyük olanını, yani guslü vacip kılmıştır.

Fakat onlara göre, malum olan çıkış yeri tıkanmışsa midenin altından açılmış bir delikten çıkan şeyler ile abdest bozulur, çünkü bu ikinci çıkış yeri mutat çıkış yeri olmuştur. Yani bu konuda onlar da Malikîlerin dedikleri gibi söylerler. Şayet mu-

---

1 - İbni Rüşd'e göre meşhur olan, taş ve solucanda olduğu gibi, bu ikisinde de abdestin bozulması söz konusu değildir.

tat olan çıkış yeri tıkanmamış ise, sahih olan görüşe göre abdest bozulmaz. Bu çıkış yerinin midenin altında olması ile üstünde olması arasında da fark yoktur.

Hanbelî mezhebi âlimleri daimî hades sahibini istisna etmişlerdir. Onlar, daimî hades ile çıkan az veya çok olsun, nadir veya mutat olsun, zorluk ve meşakkat olacağı için abdestin bozulmayacağı görüşündedirler. Hadesi devam edici olmayan kişinin ise kendisinden çıkan küçük ya da büyük, az veya çok olsun, midenin altından veya üstünden çıksın, abdesti bozulur. Böyle bir kimsenin her iki yolunun açık veya tıkalı olması arasında da fark yoktur. Çünkü daha önce geçen hadis ve ayetin ifadesi umumîdir.

Hanbelîler ayrıca şunu eklerler: Abdest almış bir kimse ön veya arkasına pamuk veya benzeri bir şey koyup sonra da bu ıslaklık olmaksızın çıkacak olursa abdesti bozulur. Aynı şekilde ihlîline (zekerine) yağ veya her hangi bir sıvı damlatılacak sonra da çıkacak yahut barsağın bir parçası ortaya çıkacak ya da bir kurtun başı çıkacak olursa abdesti bozulur.

2- Kan görülmeksizin doğum yapmak. Hanefîlerde sahih olan görüş Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşü olup şöyledir: Bu durumda kadın lohusa olmaz. Çünkü lohusalık kan ile alâkalıdır. Kan da görülmemiştir. Bu şekilde doğum yapan kadına ıslaklık olacağı için abdest alması gerekir. Ebu Hanife ise, "Böyle bir kadına ihtiyaten gusletmek düşer. Çünkü ekseriye az ya da çok olsun, kan olmadan doğum olmaz." demektedir.

3- İki yolun dışındaki yerlerden çıkan kan, cerahat ve irin gibi [1] şeyler, Hanefîlere göre, temizlenme hükmü söz konusu olan her hangi bir yere akması şartıyla abdesti bozar. Söz konusu temizlenme hükmüne tabi olan yer ise cesettir. Yani bunun genel olarak temizlenmesi gerekir. Temizlenmesi mendup olan yerde dahi durum böyledir. Meselâ, burnun içinden kanın akması gibi. Akmak, bu maddenin çıktığı yerin önce yaranın üzerinde yükselmesi, sonra da aşağıya doğru akması demektir. O hâlde bir veya iki nokta kadar bu gibi maddelerin çıkması hâlinde abdest söz konusu olmadığı gibi, her hangi bir yiyeceği ısırmak veya abdest için misvâk kullanmanın sonrasında çıkan kan izi dolayısıyla da abdest gerekmez. Nitekim temizlenme hükmüne tabi olan her hangi bir yerden çıkan kandan da abdest almak gerekmemektedir. Meselâ, gözün içerisindeki, burnun, memenin veya göbeğin içindeki bir yaradan kan çıkıp sonra oradan bir başka yere doğru akması hâlinde durum böyledir.

Hanbelîlere göre bunun çok olması şartı da aranır. "Çok" ise her insanın durumuna göre, fazla ve aşırı görülen miktardır. Yani bu durumda kişinin bedeninin zayıflığı ve iriliği göz önünde bulundurulur. Meselâ, zayıf bir kimseden bir kan çıkar ve bu ona nisbetle çok kabul edilirse abdesti bozulur, değilse bozulmaz. Çünkü İbni

---

1 - *Cerahat:* Nispeten katılaşıncaya ve beyazlaşıncaya kadar değişen kandır. *İrin* ise incelecek dereceye varıncaya kadar artan veya kan ile karışık yaradan çıkan ince su demektir.

Abbas: Aşırıdan maksat senin gözünde aşırı görünendir, demiştir.

Hanefîlerin görüşlerinin delili ise Hz. Peygamber'in *"Her akan kandan dolayı abdest almak gerekir."* [1] hadisi ile, *"Her kim namazda iken kusar veya burnundan kan akarsa, namazdan çıksın ve gidip abdest alsın. Ondan sonra da konuşmadığı sürece gelsin, namazını bıraktığı yerden tamamlasın."*[2] hadisi ve aynı şekilde: *"Bir iki damla kan çıkmasından dolayı -akan bir kan olması hâli müstesna- abdest almak (gereği) yoktur."*[3] hadisleridir.

Hanbelîlerin delili ise Fâtıma b. Ebu Hubeyş'in daha önceden görmüş olduğumuz ve Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadisdir: *"O bir damardan çıkan kandır. O bakımdan her bir namaz için abdest al."* Çünkü kan ve benzerleri, bedenden çıkan bir necaset olup, bunlar normal necaset yollarından çıkan şeylere benzerler.

Bunun az miktarının abdesti bozmamasına gelince: İbn Abbas'ın kan hakkında "Eğer aşırı olursa, abdesti iade etmesi gerekir." şeklindeki sözünden anlaşılan ve İbni Ömer'in bir sivilceyi sıkıp ondan kan çıktığı hâlde, abdest almaksızın namaz kılması, İbn Ebu Evfâ'nında bir çıbanı sıktığı hâlde böyle yapması ve diğerlerinin uygulamalarıdır.[4]

Malikîlerle Şafiîler kan ve benzeri şeylerden abdestin bozulmayacağı hükmüne varmışlardır. Bu konudaki delilleri ise Hz. Enes'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) kan aldırdı ve abdest almaksızın namaz kıldı. Kan aldırdığı yerleri yıkamanın ötesinde bir şey yapmadı."*[5]

Abbâd b. Bişr'in hadisini de delil gösterirler: *"Kendisine namaz kılarken bir ok isabet ettiği hâlde namazını kılmaya devam etmiştir"*[6] Peygamber (a.s.)'in böyle büyük bir olaydan haberdar olmaması ise uzak bir ihtimaldir ve (eğer öyle olsa idi.) Hz. Peygamber'in ona namazının batıl olduğunu bildirdiği de bize nakledilmiş olurdu.

4- Kusma. Kan ve buna benzer iki yolun dışındaki yerlerden çıkan şeyler hakkında olduğu gibi bu konuda da iki görüş vardır:

---

1 - Darekutnî, Temim ed-Darî'den rivayet etmiştir. Bu hadisin senedinde iki meçhul ravi vardır. İbni Adiyy'in *el-Kâmil*'inde ise Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet edilmiştir. Bu rivayetin senedinde ise, hadisi delil olarak kabul edilmeyen kimseler vardır. *Nasbu'r-Râye*, I, 37.

2 - İbni Mace bunu Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmiştir, *sahih* bir hadistir. Darekutni ise bunu Ebu Said el-Hudrî'den rivâyet etmiştir. Senedindeki bir ravi dolayısıyla *illetli*dir. *Nasbu'r-Râye*, I, 38; *Neylü'l-Evtâr*, I, 187.

3 - Darekutnî, Ebu Hureyre (r.a.)'den *merfû* olarak rivâyet etmiştir. Hâfız b. Hacer ise; "İsnadı oldukça *zayıf*tır ve senedinde *metrûk* olan râvi vardır." demektedir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 189; *Nasbu'r-Râye*, I 44.

4 - *Neylü'l-Evtâr*, I, 189.

5 - Darekutnî ve Beyhakî rivayet etmişlerdir, *zayıf*tır. *Neylü'l-Evtâr*, I, 189.

6 - Buharî bunu *ta'lîkan* zikretmiştir, ayrıca Ebu Dâvud ve İbni Huzey de rivayet etmişlerdir.

Birinci bakış açısı Hanefîlerle Hanbelîlere aittir. Hanefîlere göre, kusmuk ağız dolusu ise abdesti bozar. "Ağız dolusu" -sahih olan görüşe göre- üzerine ağzın ancak zorlukla kapatılabildiği miktardır. Hanbelîlere göre ise miktar çok olursa abdesti bozar. Bu çokluk herkese göre değişebilir.

Kusulan şey ister yiyecek, ister sıvı ister alak (midede pıhtılaşmış ve dışarı çıkan kan), isterse de safra olsun durumu değiştirmez. Mideden, göğüsten veya kafadan gelen balgam ise tıpkı tükürük ve ağız etrafından gelen balgamlar gibi abdesti bozmaz. Çünkü bunlar bedenden yaratılan temiz şeylerdir. Aynı şekilde geğirmek de abdesti bozmaz.

Bunların delilleri ise az önce geçen Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: *"Kim kusar, burnu kanar, kusmak ister veya mezisi gelirse, gidip abdest alsın, sonra da namazına bıraktığı yerden devam etsin ve o bunu yaparken hiç konuşmasın."*(1)

Diğer bir delilleri ise Ebu'd-Derdâ'nın rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.) kustu da abdest aldı. Dımaşk Mescidinde Sevban ile karşılaştım da ona bundan söz ettim, o da: "Doğru söylemiştir. Abdest suyunu ben döktüm," dedi."*(2)

Netice olarak bu mezhep âlimlerine göre kusmanın abdesti bozmasının üç şartı vardır: Mideden gelmesi, ağız dolusu veya çok olması ve bunun bir defada gelmiş olması.

İkinci görüş Malikî ve Şafiîlere aittir. Bunlara göre kusmak sebebiyle abdest bozulmaz. Çünkü Peygamberimiz (a.s.) kusmuş ve abdest almamıştır.(3)

Sevbânın rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: *"Ey Allah'ın Rasulü! Kusmaktan dolayı abdest gerekir mi? O şöyle buyurdu: "Gerekir olsaydı sen bunu Allah'ın Kitabında görecektin."* Diğer taraftan kusmak, normal çıkış yollarının varlığına rağmen, onların dışında bir yerden çıkmıştır. O hâlde bu tükürük gibi olup abdesti bozmaz. Ebu'd-Derdâ'nın rivayet ettiği hadise karşı da orada sözü geçen "abdest" ten maksadın elleri yıkamak olduğunu belirterek cevap vermişlerdir.

Benim gördüğüm kadarıyla ise ön ve arkadan başka yerlerden kan ve kusmuk gibi çıkan şeyler, eğer çok fazla olursa -yani Hanbelîlerin söylediği gibi- abdesti bozar. Bunun çokluğuna da iki yoldan çıkan pisliklere kıyasen hükmolunur. Çünkü bu konudaki bütün hadisler hakkında tenkid söz konusu olmuştur ve bu hadislerin hiç birisi zayıf düşürücü sebeplerden uzak değildir.

5- Aklın gitmesi yahut uyuşturucularla, sarhoşluk verici şeylerle bayılmak, delilik, sara nöbeti geçirmek veya uyku gibi sebeplerle zail olması. Bu ve bundan

---

1 - İbni Mace ve Darekutnî rivayet etmişlerdir. Beyhakî: "Doğrusu bu hadisin *mürsel* rivayetidir." demektedir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 187.

2 - Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş ve Tirmizî: "Bu konuda en sahih rivayet budur." demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 186.

3 - Darekutnî rivayet etmiştir.

sonra gelen, müştehat (kendisine karşı cinsî arzu duyulan) kadının tenine dokunmak, erkeklik organını veya ön ya da arkayı ellemek gibi sebepler, çoğunlukla iki yoldan her hangi birisinden bir şey çıkması sonucunu verir. Bu sebepten bunlar abdesti bozucudur. Çünkü aklı gitmiş olan kişi, her hangi bir durumun farkına varmaz. Uyku ile birlikte ise his kaybolur. Delilik, baygınlık ve buna benzer hâllerin tesiri ise uykuda daha fazladır. Ağır uykunun veya kısa sürmeyen bir uyumanın abdesti bozduğunun delili, Hz. Ali (r.a.)'nin rivayet ettiği Peygamber (a.s.)'in, *"Göz makatın bağıdır. Bu bakımdan uyuyan bir kimse abdest alsın"* (1) hadisi ile Muâviye tarafından rivayet edilen, *"Göz makatın bağıdır. Gözler uyuduğu vakit bu bağ çözülmüş olur."* (2) şeklindeki hadislerdir. Her iki hadis-i şerif de, uyku sebebiyle abdestin bozulacağına ihtimal teşkil ettiğinin delilidir. Bizzat onun abdest bozucu olduğuna değil. Fakihler uykunun abdest bozucu olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir ki, Nevevî bu görüşleri Müslim'in Şerhi'nde (I, 73) zikretmiştir. Bunlardan birbirine yakın ve ancak yelin çıkışına delil sayılabilecek uykunun derinliğini açıklamakta farklılık bulunan iki görüşü seçiyoruz. Söz konusu bu iki görüş aşağıdaki şekilde dile getirilmektedir:

Birinci görüş Hanefîlerle Şafiîlerin görüşüdür: Abdesti bozan uyku kalçanın yere iyice oturmadığı veya yanı üzere yaslanarak veya her hangi bir şeyin üzerine kapanmış olarak uyumaktır. Çünkü yanı üzere yatmak ve benzeri hâller mafsalların gevşemesinin sebebidir. Ancak kalçasını yere, bir bineğin sırtına ve buna benzer bir zemine yerleştirmiş olarak oturup uyuyan bir kimsenin abdesti bozulmaz. Her hangi bir şeye yaslanıp, yaslandığı bu şey çekildiği takdirde düşecek olursa ve kalçaları da yerde değil ise, Hanefîlere göre abdesti bozulur. Çünkü bu şekilde bir yaslanma ile gevşeme hâli, nihaî noktasına ulaşır. Ancak Şafiîlere göre kalçaları yere iyice oturmuş ise, abdesti bozulmaz, çünkü böyle bir durumda her hangi bir şeyin çıkmayacağından emin olunmaktadır. Buna göre her iki mezhepte de hüküm aynıdır. Namazda kıyamda rükû veya sücutta iken ve namazın dışındaki bu hâllerde olup uyumak ile abdest bozulmaz. Çünkü nispeten kendisini tutmak özelliği devam etmektedir. Çünkü bu durum ortadan kalkacak olursa düşer, dolayısıyla tam bir gevşeme hasıl olmaz.

Buna dair delilleri bir takım hadislerdir ki; İbni Abbas'ın rivayet ettiği şu hadis onlardan birisidir:

"Secde hâlinde iken uyuyan bir kimseye, yanı üzere yatmadığı sürece abdest almak gerekmez. Yanı üzere yattığı takdirde ise mafsalları gevşemiş olur." (3) Bir başka lafızda ise bu rivayet şöyledir: *"Oturarak uyuyan kimsenin abdest almasına*

---

1 - Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Bu hadisin manası şudur: *Uyanıklık dübürün bağıdır. Yani onun içinde bulunan şeyleri dışarıya çıkmaktan korur Çünkü o uyanık olduğu sürece kendisinden çıkan şeyleri farkeder. Neylü'l-Evtâr,* I, 192.

2 - Ahmed ve Darekutnî a.g.e.

3 - Ahmed rivayet etmiştir, *zayıftır. Neylü'l-Evtâr,* I, 193.

gerek yoktur. Çünkü abdest alma gereği yanı üzere yatarak uyuyan kimse içindir. Zira yanı üzere yatarak uyuyan kimsenin mafsalları gevşer."[1] Beyhakî'nin rivayetlerinden birisinde de şöyle denilmektedir: *"Oturarak, ayakta veya secde ederek uyuyan bir kimse yanını yere koymadığı sürece abdest almak vacip olmaz."*

Buna dair delillerden birisi de Hz. Enes'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.)'ın ashabı yatsı namazını beklerlerken oturarak uyurlar, sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı."* [2] Bu hadis-i şerif aynı zamanda az bir uykunun abdesti bozmadığının delilidir.

Bu delillerden bir diğeri ise Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Oturarak uyuyan kimsenin abdest almasına gerek yoktur. Ancak yanını yere koyarak uyuyan kimsenin abdest alması gerekir."* [3]

İmam Mâlik'in de İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre, İbni Ömer oturarak uyur, sonra da abdest almaksızın namaz kılardı.

Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin de İbni Abbas'tan rivayetlerine göre; *"O, peygamber (a.s.)'in secdede iken uykusu derinleşinceye veya horlayıncaya kadar uyuduğunu, sonra da kalkıp namaza devam ettiğini görmüş. Ona demiştir ki: "Ey Allah'ın resulü! Sen gerçekten uyudun. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur:"Yanı üzere uyuyan kimsenin dışındakilere (uykudan dolayı) abdest almak vacip değildir. Çünkü ancak uyuduğu takdirde mafsalları gevşer."* [4]

Kemal b. el-Humâm yukardaki hadislerle ilgili olarak şöyle der: Sen zikretmiş olduğumuz bu hadisler üzerinde düşünecek olursan, bu hadislerin *hasen* derecesinden daha aşağıya inmediğini göreceksin. [5]

İkinci görüş Malikîlerle Hanbelîlerin görüşüdür. Az veya hafif uyku abdesti bozmaz, ağır uyku ise abdesti bozar. Malikîlerin kullandıkları ifadeler şöyledir: Ağır uyku kısa zaman sürse dahi abdesti bozar. Hafif uyku ise uzun zaman sürse dahi abdesti bozmaz. Ağır uyku kişinin sesleri yahut da elinde bulunup da düşen şeyi ya da ağzından salyasının akmasını ve benzeri hususları farketmediği uykudur. Bunları farkedecek olursa bu uyku hafif uyku olur. Delilleri ise az önce geçen Hz. Enes'in rivayet ettiği hadistir: *"Resulullah (a.s.)'ın ashabı yatsı namazını beklerlerdi. (Uykudan dolayı) başları önlerine düşer, sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı."*

---

1 - Ebu Dâvud, Tirmizî ve Darekutnî rivayet etmişlerdir, *zayıftır*, a.g.e.

2 - Şafiî, Ebu Dâvud, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir, *sahihtir*. a.g.e.

3 - Bu hadisi İbni Adiyy rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 45. Aynı şekilde Beyhak'de Huzeyfe b. el-Yemân'dan buna benzer bir hadis rivâyet etmiştir.

4 - *Nasbu'r-Râye*, I, 44.

5 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 33.

İbni Abbas'ın rivayet ettiği şu hadis de delilleri arasındadır: *"Teyzem Meymûne'nin yanında uyudum. Resulullah (a.s.) namaz kılmak üzere kalktı. Ben de onun sol tarafına durdum. Elimden tutup beni sağ tarafına durdurdu. Uykuya dalacak gibi olduğumda benim kulak yumuşağımı yakalardı. İbni Abbas devamla dedi ki: "Böylece on bir rekât namaz kıldı."* [1] Bu iki hadis-i şerifte az uykunun abdesti bozmayacağına dair açık bir delâlet bulunmaktadır.

Hanbelîlerin ifadesi de şu şekildedir: Örfen az kabul edilen ayakta veya oturanın uyuduğu uyku müstesna, uyumak bütün hâlleriyle abdesti bozar. Bunun delili ise az önce geçen Enes ve İbni Abbas'ın rivayet ettikleri hadislerdir. Doğrusu az uykunun sınırının bulunmadığıdır. Bu konuda onu belirlemek için âdet göz önünde bulundurulur. İyice yere oturmuş bir kimsenin ve başkalarının, uyku sebebiyle düşmesi abdesti bozar.

Eğer uyusa ve uykusu çok mu idi, az mı idi diye tereddüt etse, abdestli olduğundan emin olması ve abdestinin bozulması konusunda şüphede olması sebebiyle abdestli kabul edilir. Şayet rüya görmüş ise, o zaman bu fazla bir uykudur. Rükû eden, secdede bulunan, bir şeye yaslanmış veya dayanmış olan, makadını yere koyduğu hâlde ayaklarını dikmiş bulunanların az uykuları, yanı üzere ve yatarak uyumuş bulunanın uykusu gibi abdesti bozar.

Uyku sebebiyle aklı kaybolmayan bir kimsenin abdesti bozulmaz. Çünkü uyku, aklın kaybolmasıdır; abdesti bozan asıl sebep de aklın zevalidir. Akıl yerinde olduğu hissi de zail olmadığı sürece -yanında konuşulanları işiten ve anlayan kimse gibi- abdesti bozulmaz. Kısacası namaz esnasında veya namazın dışında yanı üzere, yatarak ve makadını yere koymamış hâlde uyumak, fakihler arasında hilâfsız olarak abdest bozucudur. Aynı şekilde baygınlık, delilik veya sarhoşluk gibi her hangi bir sebeple aklın zevali de uykuya kıyasla abdesti bozar. Doğru olan görüş de budur.

6- Kadının tenine dokunmak. Hanefîlere göre fahiş mübaşeret hâlinde kadının tenine dokunulması abdesti bozar. Malikî ve Hanbelîlere göre, lezzet veya şehvet duyulması hâlinde, erkek ve kadının tenlerinin birbirine teması ile; Şâfiîlere göre ise, erkek ve kadının tenlerinin mücerret birbirine temas etmesi ile -şehvetsiz dahi olsa- dokunanın da, kendisine dokunulanın da abdesti bozulur.

Konu ile ilgili mezheplerin görüşlerinin tafsilâtı aşağıda verilmiştir:

Hanefîlere göre: Fahiş mübaşeret ile abdest bozulur. Fahiş mübaşeret, erkeklik organının sertleşmesi ile birlikte vücudun, hararetini önleyen her hangi bir engel olmaksızın birbirine değmesi veya aralarında elbise bulunmaksızın bir ıslaklık da görülmeksizin erkeğin kadının tenine şehvetle temas etmesi ve bundan dolayı da

1 - Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 192.

organının sertleşmesidir.

Malikîler e göre: Baliğ olan abdestli bir kimsenin âdeten kendisinden lezzet alınan -erkek veya dişi olsun- bir kişiye dokunması ile abdesti bozulur. Kendisine dokunulan kişi baliğ olmasa dahi böyledir. Aynı zamanda bu dokunma ister kişinin kendi zevcesine, ister yabancı birisine, isterse de mahrem olan birisine olsun. Dokunma ister tırnağa, isterse de saça olsun, ister elbise gibi bir hail üstünden olsun ve bu engel, ister dokunanın dokunduğu bedenin tazeliğini hissedebileceği kadar ince olsun, isterse de sert olsun ve bu dokunma ister erkek ve isterse kadınlar arasında olsun, bütün bu hâlde zevk ile dokunmak abdesti bozar. Aynı şekilde ağızdan öpmek de kayıtsız, şartsız olarak abdesti bozar; isterse lezzet alınmasın. Böyle bir öpmede lezzet alma ihtimâli vardır. Ağızdan başka bir yerin öpülmesi hâlinde ise her ikisi eğer baliğ iseler, öpenin de öpülenin de abdesti bozulur. Veya baliğ olan kimse, kendisine karşı şehvet duyulacak birisini öperse ve bundan lezzet alırsa abdesti bozulur. İsterse bu öpme zorlama veya gafletinin sonucu olsun, durum değişmez. Buna göre dokunmak suretiyle abdestin bozulmasının üç şartı vardır: Dokunanın baliğ olması, kendisine dokunulan kimsenin âdeten kendisine karşı cinsî arzu duyulan kimse olması ve dokunan kimsenin lezzet kastıyla bunu yapması veya hissetmesi.

Bakmaktan veya düşünmekten dolayı zevk almakla abdest bozulmaz. Erkeklik organı sertleşmiş olsa da fiilen mezi gelmediği sürece abdest bozulmaz. Kendisine karşı cinsî arzu duyulmayan küçüğe, hayvana, sakallı bir erkeğe dokunmaktan dolayı da abdest bozulmaz. Çünkü sakalı tamamıyla çıkmış ise normalde ondan zevk alınmaz.

Hanbelîlere göre: Meşhûr görüşlerinde şöyle demektedirler: Kadınların tenine arada bir engel olmaksızın dokunmak ve kendisine dokunulan erkek veya kız çocuğu olmayıp âdeten kendisine karşı cinsî arzu duyulan birisi ise abdest bozulur. Kendisine dokunulan kimsenin ölü, çok yaşlı, mahrem veya arzu duyulan küçük kız olması arasında fark yoktur. Arzu duyulan küçük kız ise, yedi ve daha büyük yaştaki kız çocuğudur. Bunun yabancı, mahrem, büyük veya küçük olması arasında fark yoktur.

Saç, tırnak ve dişe dokunmak, abdesti bozmadığı gibi, kesilmiş bir organa dokunmak da abdesti bozmaz. Çünkü onun haramlığı zail olmuştur. Şehvet ile dahi olsa tüyü bitmemiş çocuğa dokunmak da abdesti bozmaz. Erkeğin erkeğe, kadının kadına şehvetle dahi olsa dokunuşu da abdest bozucu değildir.

Her hangi bir dişiye dokunmak sebebiyle abdest bozulmuyor dahi olsa, abdest almak müstehaptır.

Kısacası üç mezhebe (cumhura) göre; erkek ile kadının normal şekilde sadece biribirine dokunmaları ile abdest bozulmaz.

Mezheblerin Konu ile İlgili Delilleri:

Mezhep âlimleri kendi görüşlerine aşağındaki nasları delil göstermişlerdir:

1- "Yahut da kadınlara dokunmuşsanız..." (Maide, 5) Bu âyet-i kerimede geçen *"lems* (dokunmak)" in hakikati iki tenin birbirine değmesidir. Hanefîler bu konuda Kur'an'ın tercümanı ünvanına sahip İbni Abbas (r.a.)'tan nakledilen şu rivayeti delil almışlardır. Bu rivayete göre burada geçen lems (dokunmak)ten kasıt cimadır. Yine bu konuda İbnü's-Sikkît'in şu sözünü delil almışlardır: Lems kadınlar ile birlikte kullanıldığı zaman bununla cinsî ilişki kastedilir. Çünkü Araplar: *"Lemestü'l-mer'ete"* derken onunla cinsel ilişkide bulundum, demek isterler. O hâlde bu ayet-i kerimede mecazın kastedilmiş olmasını kabul etmek gerekmektedir ki, bu da; lems ile cimanın anlatılmak istendiğidir. Çünkü burada mecaza gitmeyi gerektiren karine de vardır. Bu da biraz sonra göreceğimiz Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis-i şeriftir.

Abdest bozan dokunmayı, şehvet maksadı ile olmakla kayıtlayan Malikîlerle Hanbelîler ise, ayet ile biraz sonra göreceğimiz Hz. Aişe'den gelmiş haberlerle diğerlerini birlikte mütalaa etmeye çalışmışlardır.

2- Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis: *"Peygamber (a.s.) hanımlarından birisini öper, sonra da abdest almaksızın namaz kılardı.* [1]

Yine Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis: *"Rasulullah (a.s.) ben onun önünde bir cenaze gibi boylu boyunca yatmış olduğum hâlde namaz kılardı. Vitir kılmak isteyince ayağıyla bana dokunurdu."* [2] Burada kadına dokunmanın abdesti bozmadığına dair delil vardır. Görüldüğü kadarıyla Hz. Peygamber ona ayağı ile arada her hangi bir engel bulunmaksızın dokunmuştur.

4- Yine Hz. Aişe'nin rivâyet ettiği hadis: *"Bir gece Rasulullah (a.s.)'ı yatağında bulamadım. Onu aramaya koyuldum. Kendisi mescitte ayaklarını (secdede iken) dikmiş olduğu hâlde ayaklarının iç tarafına elimi değdirdim. O ise şöyle diyordu: Allahım! Gazabından rızana, cezalandırmandan esenliğine, senden sana sağınırım. Seni öğmekle sayıp bitiremem. Sen kendini nasıl öğdüysen öylesin"* [3] Bu hadisi şerif de dokunmanın abdesti bozmadığının delilidir.

Şafiîler şöyle der: Erkeğin mahrem olmayan yabancı bir kadına -ölmüş dahi olsa- aralarında her hangi bir engel bulunmaksızın dokunması, dokunanın da doku-

---

1 - Ebu Dâvud, Neseî ve Ahmed. Bu hadis *mürseldir*. Buharî *zayıf* olduğunu kabul etmiştir. Bütün rivayet yollarında *illet* vardır. İbni Hazm: "Bu konuda her hangi bir sahih rivayet yoktur. Sahih olacak olsa bile dokunmaktan dolayı abdest almanın nüzulünden önceki hâle hamledilir." demektedir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 195.

2 - Neseî rivayet etmiştir. İbni Hacer: "İsnadı *sahihtir*." demektedir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 196.

3 - Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî ve Beyhakî *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. a.g.e. Bu hadisler için bk. *Nasbu'r-Raye*, I, 70-75.

nulanın da abdestini bozar. İsterse yüzüne bakılmayacak kadar yaşlı bir kadın yahut da çok yaşlı bir erkek olsun. Saç, diş, tırnak veya arada bir engel ile birlikte dokunmak ise abdesti bozmaz.

Erkek ve kadından maksat ise örfen, yani selim tabiat sahiplerine göre şehvet sınırına ulaşmış erkek ve dişidir. Mahremden maksat nesep, süt emmek veya sıhriyet dolayısıyla nikâhlanması haram olmuş kimseler demektir. O hâlde selim tabiat sahibleri tarafından örfen çoğunlukla kendilerine karşı arzu duyulmayan küçük oğlan ve kıza dokunmak abdesti bozmaz. Bunu yedi veya daha fazla yaş ile kayıtlamaya gerek yoktur. Çünkü küçük oğlan ve kızların şehvet duyulup duyulmayacak yaşları farklı olabilir. Nesep, süt emmek veya sıhriyet dolayısıyla mahremiyet şehvet ihtimali söz konusu olmadığından dolayı abdest bozmazlar.

Abdestin bozulmasının sebebi ise, taharet sahibi kişinin durumuna yakışmayan, şehveti harekete getiren zevk alma ihtimalinin bulunmasıdır.

Onların bu konudaki delilleri ise, *"Veya kadınlara dokunduğunuzda"* ayetinde sözü geçen "mülâmese" kelimesinin sözlükteki hakikî manası ile amel etmektir ki, bunun sözlükteki hakikî manası "el ile yoklamak veya tenlerin birbirine değmesi veya elle dokunmak" demektir. Nitekim buradaki *"Lâmestüm"* kelimesinin *"Lemestüm"* şeklinde okunuşu da bunun delilidir. Bu ayet-i kerimenin bu okuyuş şekli, cima söz konusu olmaksızın, sadece dokunmanın kastedildiğinin açık bir delilidir.

Hz. Aişe'nin rivayet ettiği öpüşmeye dair hadis-i şerif, *zayıf* ve *mürseldir*. Hz. Peygamberin ayağına dokunduğunu belirten hadisi ise buradaki dokunmanın bir engel (hâil) bulunarak olmasının muhtemel oluşu ile veya bunun Peygambere has bir özellik oluşu ile tevil edilir. Ancak böyle bir tevil işi zora koşmaktır ve zahire muhalefettir.

Gördüğüm kadarıyla; rastgele veya gelip geçici bir dokunmak yahut da lezzetsiz ya da şehvet bulunmayan bir dokunma abdesti bozmamaktadır. Şehvetin de bulunduğu bir dokunma ise abdesti bozar. Benim kanaatime göre tercihe en şayan görüş de budur.

7- Ön veya arka tarafa dokunmak: Hanefîlere göre abdesti bozmaz. Cumhura göre aşagıdaki açıklamalara uygun olarak abdest bozulur. Hanefîler ferce veya erkeklik organına dokunmakla abdest bozulmaz, derler. Çünkü Talk b. Ali hadisinde şöyle denilmektedir: *"Erkeklik organına dokunan bir kimsenen abdest alması gerekir mi? diye sorulduğunda Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: O senden bir parçadır. Veya senden bir et parçasıdır."* [1]

1 - Bu hadisi dört *Sünen* sahibi (Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mâce), İmam Ahmed ve Darekutnî *merfû* olarak rivayet etmişlerdir. İbni Hibbân da *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Tirmizî: "Bu, bu konuda rivayet edilen şeylerin en iyisidir." demektedir. *Nasbu'r-Râye*, I, 60 vd.; *Neylü'l-Evtar*, I, 198.

Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Ali, İbni Mesud, İbni Abbas, Zeyd b. Sabit, İmran b. Husayn, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebu'd-Derda ve Ebu Hureyre (r. anhum)'den gelen rivayete göre, onlar erkeklik organına dokunmayı bir hades (abdest bozucu bir iş) kabul etmemişlerdir. Hatta Hz. Ali (r.a.), *"Ben ona mı yoksa burnumun yumuşak tarafına mı dokundum, hiç umurumda değil."* demiştir.

Malikî mezhebi âlimleri şöyle diyor: Erkeklik organına dokunmakla abdest bozulur. Ancak dübüre dokunmakla abdest bozulmaz. Buna göre kesilmiş olan değil de bedene bitişik olan erkeklik organına dokunmak, abdest bozucudur. Erkeklik organına her hangi bir tarafıyla dokunmuş olması fark etmez; lezzet alması ile almaması arasında fark olmadığı gibi. Elinin içinde veya yan tarafıyla, bir parmağının içi ve yan tarafı ile arada bir engel bulunmaksızın, kasten veya sehven dokunması abdesti bozar. Ancak elinin sırtı ile dokunması bozmaz. Şayet dokunan parmak beş parmaktan fazla ise ve eğer bu parmak hissetmekte olup diğer parmaklarını kullandığı gibi onu da kullanmakta ise, o zaman hüküm aynıdır. Bütün bunlar kişinin baliğ olması hâlinde söz konusudur. Baliğ olmamış çocuğun erkeklik organına dokunması ise abdestini bozmaz. Yani baliğ olan kişi erkeklik organına elinin içi veya parmaklarıyla dokunursa abdesti bozulur.

Dübürün halkasına veya hayalara dokunmak abdesti bozmadığı gibi, kadının kendi fercine dokunması da, -bir veya birkaç parmağını fercinin içine soksa dahi- abdestini bozmaz. Yaşı küçük ya da büyük olsun, kişinin bir başka erkeğin organına dokunması abdestini bozmaz.

Delilleri ise şu hadislerden ibarettir: *"Erkeklik organına dokunan kimse abdest alıncaya kadar namaz kılmasın."* [1] Diğer bir hadis ise şöyledir: *"Her kim eliyle erkeklik organına arada bir örtü olmaksızın dokunacak olursa, ona abdest almak düşer."* [2]

Şafiîlerle Hanbelîler de diyor ki: Ademoğlunun fercine dokunmak (erkeklik organı, dübür ve kadının ferci) abdesti bozar. Kişi ister kendisininkine ister başkasınınkine dokunmuş olsun; dokunduğu bu kimse ister küçük ister büyük, ister ölü ister canlı olsun, birşey fark etmez. Dübürün erkeklik organına kıyas edilmesi ise Şafiî'nin yeni görüşüdür. Şu şartla ki, bunun elin içiyle yani el ayası ve parmakların içiyle olması gerekir. Buna göre elin sırtıyla, kenarıyla, parmak uçları ile onları birbirine azıcık bastırdıktan sonra, dışarıda kalan kısımları ile dokunmakla abdest bo-

---

1 - Bu hadisi İmam Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu kaydetmiştir. Aynı şekilde İmam Mâlik, İmam Şafiî, İbni Huzeyme, İbni Hıbbar Hâkim İbni Carud da rivayet etmişlerdir. Buharî: "Bu en *sahih* rivayet budur." demektedir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 197; *Nasbu'r-Râye,* I, 54 vd..

2 - Ahmed ve *Sahih*'inde İbni Hibbân rivayet etmiş; "Bu, senedi sahih olup *adil* ravilerin naklettiği bir hadistir." demişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 199; Şafiî de *Müsned*'inde *"Her hangi biriniz erkeklik organına dokunacak olursa onun abdest alması vacip olur."* lafzıyla rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 54 vd..

zulmaz. Yani abdest bozan bu miktar, bastırmakla beraber el ayalarını üst üste iki baş parmağın da iç tarafını öbürünün iç tarafı üzerine koyduğumuz zaman, ayaların görünmeyen kısımları ile dokunmaktır. Eğer bastırma çok olursa bozmayan kısım artar ve bozan kısım da azalır. Bu konuda Şafiîlerin görüşü Malikî mezhebinin görüşüne uygun düşmektedir. Çünkü onlara göre elin sırtı dokunmanın aracı değildir. Bu adeta bacağı ile ona dokunmuş gibi olur.

Hanbelîlere göre ise elin iç kısmı ile dış kısmı arasında her hangi bir fark yoktur. Bunun için delil az önce geçen dokunma ile ilgili hadistir: *"Sizden her hangi biriniz fercine dokunsa ve arada bir örtü yoksa abdest alsın."* Elin dış kısmı ise, "el"in kapsamı içerisindedir. Burada geçen dokunmak ise arada her hangi bir engel olmaksızın dokunma hakkındadır.

Şafiîlerle Hanbelîlerin delili ise, az önce geçen iki hadisin birlikte ifadesidir. Yani Safvan kızı Busra ile Ümmü Habibe'nin rivayet ettiği, *"Erkeklik organına dokunan kimse abdest alsın."*, diğer lafızlar ise; *"Fercine dokunan kimse abdest alsın."* hadisi ile Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği *"Sizden her hangi biriniz engelsiz olarak erkeklik organına dokunacak olursa, ona abdest almak düşer."* hadisidir. Bunun bir diğer lafzı ise, *"Her hangi biriniz engelsiz olarak fercine dokunursa..."* şeklindedir. Ferc ise, hem ön hem de arkayı ifade etmektedir. Çünkü dübür (arka) iki ferden birisidir ve bu açıdan erkeklik organına benzemektedir.

Kadının ön tarafına dokunmasıyla abdestinin bozulması ise Busre ve Ümmü Habibe hadisinin umum ifadesi dolayısıyladır. Orada, *"Kim fercine dokunursa abdest alsın."* denilmektedir. Bunun diğer bir delili ise Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden şu rivayetidir: *"Hangi erkek organına dokunursa, abdest alsın. Hangi kadın da fercine dokunursa o da abdest alsın."* [1]

Kanaatimce tercihe şayan olan görüş Hanefîlerin dışındakilerin, yani cumhurun görüşüdür. Çünkü Talk b. Ali'nin hadisi *zayıftır*. Şâfiî, Ebu Hâtim, Ebu Zür'a, Darekutnî, Beyhakî ve İbnü'l-Cevzî bunun zayıf olduğunu söylemiş diğer taraftan İbni Hibban, Taberanî, el-Hazimî ve başkaları da *mensûh* olduğunu ileri sürmüşlerdir.

8- Namazda kahkaha ile gülmek: Başka mezheplerde değil de Hanefî mezhebinde abdesti bozar. Ancak namaz kılanın baliğ olması şartı vardır. Kahkahanın kasten ya da sehven atılmış olması durumu değiştirmez. Bunun namazı bozması, namaz kılana bir ceza olması ve tekrarını önlemek içindir. Çünkü kahkaha yüce Allah'a niyaz durumuna aykırıdır. Ancak küçük çocuğun namazını iptal etmez. Çünkü küçük çocuk ceza verilecek kimselerden değildir.

Kahkaha, kişinin yakınında bulunanlar tarafından duyulacak şekilde gülmesidir. *Gülmek* ise yakınların duymadığı, kişinin sadece kendisinin duyduğu şekil-

---

1 - Ahmed ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* I, 58.

dekidir. Birincisi hem namazı, hem de abdesti bozar. İkincisi ise sadece namazı bozar. Tebessümde ise sesin varlığı söz konusu değildir. Dişler görünse dahi namazı da, abdesti de bozmaz.

Hanefîlerin bu konudaki delilleri, *"Sizden kim kahkaha ile gülerse namazını da abdestini de hep birlikte iade etsin"* [1] hadisidir.

Hanefîlerin dışında kalan cumhura göre abdest kahkaha ile bozulmaz. Çünkü kahkaha namazın dışında abdest almayı gerektirmez. O hâlde namazın içerisinde de aksırma veya öksürme gibi abdesti gerektirici değildir. Hanefîlerin delil olarak gösterdikleri az önceki hadisi de *mürsel* olduğu ve usule muhalefet ettiği için red etmişlerdir. Usul ise, bir şeyin namazda iken abdesti bozduğu hâlde, namazın dışında abdesti bozmamasıdır. [2]

9 - Deve etini yemek: Yalnızca Hanbelîlere göre deve eti yemek, her durumda abdesti bozar. Yenen et ister çiğ olsun ister pişmiş, ister bilerek yensin, isterse bilmeyerek. Bunun delili ise el-Berâ b. Âzib'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Rasulullah (a.s.)'a develerin eti hakkında soru sorulduğunda, şöyle buyurdu: Ondan dolayı abdest alınız. Ona koyun eti hakkında soru sorulduğunda ise ondan dolayı abdest alınmaz diye buyurdu."* [3]

Ayrıca Üseyd b. Hudayr (r.a.) da *"Develerin etinden dolayı abdest alınız, koyun etinden dolayı ise abdest almayınız."* hadisini rivâyet etmektedir. [4] Hanbelîler bununla ilgili olarak şu açıklamayı yaparlar: Develerin etini yemekten dolayı abdest almanın vacip olması bir taabbüddür. Bunun sebebini akılen anlamak mümkün değlidir. Bu hüküm etin dışındaki şeyler hakkında söz konusu olmaz. Meselâ, deve sütünü içmekten veya et suyunu içmekten, ciğerini, dalağını, hörgücündeki yağını, derisini, işkembesini ve benzeri sakatatını yemekten dolayı abdest almak vacip değildir.

Hanbelîlerin dışında kalan cumhur ise şöyle demektedir: Deve eti yemekle abdest bozulmaz. Çünkü Hz. Câbir'den şu rivâyet gelmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın iki işten sonuncu uygulaması, ateşin değdiği şeylerden dolayı abdest almayı terketmek olmuştur."* [5] Diğer taraftan deve de sair yiyecekler gibi yenen bir şeydir.

1 - Bu konuda *müsned* hadisler de vardır, *mürsel* hadisler de vardır. Müsned hadislerden birisi Ebu Musa el-Eş'arî'nin Tabaranî Ebu Hureyre'nin Darekutnî, İbni Ömer'in İbni Adiyy tarafından; Hz. Enes ve Hz. Cabir ile İmran b. el-Hüseyn'in Darekutnî tarafından rivayet edilmiş hadisleri vardır ki bunların hepsi *zayıf*tır. Fakat bu durum hadisin aslının da olduğunu gösterir. *Mürsel* hadisler ise dört tanedir; Ebu'l-Âliye'nin, Ma'bed el-Cühenî'nin İbrahim en-Nehaî'nin ve el-Hasen'in rivayet ettikleri hadisler. *Nasbu'r-Râye*, I, 47-54.

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 39.

3 - Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Ayrıca Müslim ve Ahmed, Câbir b. Semura'dan, onun bir benzerini rivayet etmişlerdir ki, ikisi de *sahihtir*.

4 - Ahmed rivayet etmiş, o ve İshak *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. İbni Mâce Abdullah b. Amr'dan buna benzer bir rivayet yapmıştır. *Neylü'l-Evtâr*, I, 216.

5 - Tirmizî, Ebu Dâvud ve İbni Mace.

Benim de tercih ettiğim görüş, cumhurun görüşüdür. Çünkü birinci asırdan sonra İslâm ülkesinin her bölgesindeki fakihler ateşin temas ettiği şeyleri yemekten dolayı abdestin vacip olduğuna dair emrin düşmüş olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Hulefa-yı raşîdînin uygulamalarınında bu şekilde olduğu sahih rivayetlerle ortaya koymuştur. Hatta bizzat Hanbelîlerin kendileri, cumhurun kabul ettiği hadisi ele almış ve "Ateşin temas ettiği şeyleri yemekten dolayı abdestin bozulması söz konusu değildir." demişlerdir.

10- Cenazeyi yıkamak: Hanbelîlerin çoğunluğuna göre ölüyü [1] veya bir kısmını yıkamaktan dolayı abdest bozulur. Yıkanan cenazenin küçük ya da büyük, erkek ya da dişi, Müslüman ya da kâfir olması hükmü değiştirmez. Çünkü İbni Ömer, İbni Abbas ve Ebu Hureyre'den bu doğrultuda rivayetler gelmiştir. İbni Ömer ve İbni Abbas'tan gelen rivayete göre onlar ölü yıkayan kimseye abdest almasını emrederlerdi. Ebu Hureyre ise şöyle demiştir: "Bu işteki asgari hüküm, abdest almak gereğidir." Çünkü ekseriya yıkayan kişinin elinin ölenin fercine değmesi ihtimali vardır.

Fakihlerin çoğunluğu ise; ölüyü yıkamaktan dolayı abdest gerekmez, demişlerdir. Sahih olan da budur. Çünkü bu konuda şer'î bir nas varit olmuş değildir ve böyle bir şey, hakkında nas bulunması gereken hususlara da benzememektedir. Çünkü bu bir insanı yıkamaktır ve hayatta olan birisini yıkamaya benzemektedir.

Abdesti bozan son üç durum ile ilgili olarak İbni Rüşd'ün söyledikleri çok güzeldir. O şöyle der: Ebu Hanife, Ebu'l-Âliye'nin *mürsel* hadisi dolayısıyla namazda gülmekten dolayı abdest almanın vacip olduğunu söylerken istisnaî bir görüş ortaya koymuştur. Bir başka grup ilim adamı ölüyü taşımaktan dolayı abdest almayı vacip görerek istisnaî bir görüş ortaya koymuşlardır. Buna dair zayıf bir haber de vardır ki, o da şöyledir: *"Ölü yıkayan kişi gusletsin, ölü taşıyan kişi de abdest alsın."* Hadis ehlinden bir grup Ahmed, İshak ve bir başka kesim de abdestin, sadece deve etleri yemekten dolayı vacip olduğu kanaatini ortaya atmışlardır. Çünkü bu konuda Peygamber (a.s.)'dan hadis sabit olmuştur. [2]

11- Abdestte şüphe: Malikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre bir kimse abdestli olduğundan emin olur veya zannederse, sonra da abdestinin bozulduğunda şüpheye düşerse, abdest alması gerekir. Şayet abdestinin bozulduğundan emin olur ve abdestli olduğundan şüphe ederse yine abdest alması gerekir. Çünkü zimmetten ancak yakîn ile kurtulmak mümkün olur.

Malikîlerin dışında kalan cumhur ise şu görüştedir ki, evlâ olan da bu görüştür: Abdest şüphe ile bozulmaz. Kim abdestli olduğundan emin olur da bozulduğunda şüphe ederse veya abdestinin olmadığından emin olur, abdestli olduğunda şüphe

1 - Ancak onlara göre, bazı kitaplarda görülenin hilâfına ölünün taşınması ile abdes bozulmaz.
2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 39.

ederse emin olduğu görüşü alır. Bu da birinci hâlde abdestli olduğu, ikincisinde ise abdestsiz olduğu görüşüdür. Çünkü Abdullah b. Zeyd'den gelen hadiste şöyle denilmiştir: *"Peygamber (a.s.)'e namaz esnasında bir şeyler hissettiği duygusu gelen kişinin durumundan şikayette bulunuldu da şöyle buyurdu: Bir ses işitmedikçe ya da bir koku duymadıkça namazı bırakmasın."* (1)

Çünkü kişi şüphe ettiği takdirde birbirine zıt iki durum ile karşı karşıya kalmış olur ki, her ikisinin de düşmesi gerekir. Birbirine zıt düşen iki delilin birbirini düşürmesi gibi. Bu durumda ise yakîne yani kesin kanaate başvurulur. Buna binaen fakihler genel bir kaideyi dile getirmişlerdir ki, o da "Yakîn, şüphe ile yok olmaz." şeklindedir.

12- Guslü gerektiren şeyler: Hanbelîler der ki: Ölüm dışında gusül almayı gerektiren her şey abdesti de bozar. Çünkü ölüm guslü gerektirmekle birlikte abdest almayı gerekli kılmaz. Guslü gerektiren şeyler arasında erkek ve kadının organlarının birleşmesi (iltikau'l-hitâneyn), meninin intikali, aslen kâfir veya mürted olan kimsenin islâma girmesi. Şayet mürted tekrar İslâma dönecek olursa gusletmesi vacip olur; gusletmesi vacip olunca abdest almak da vacip olur. İrtidat ile abdest bozulur. Çünkü irtidat bütün amelleri boşa çıkartır. Abdest ve gusül de bu ameller arasındadır. Bu görüş Malikîlerin görüşüne uygundur. Ancak Hanefî ve Şafiîlere göre irtidat ile abdest bozulmaz.

Abdest Bozan Şeylere Dair Not:

Abdest bozan bu hususlar mestinin üzerine mesh eden ile başkaları arasında ortaktır. Diğer taraftan özel bir takım abdest bozan hâller vardır. Meselâ, mestler ve onlara benzer çoraplar üzerine meshetme müddetinin son bulması ile veya bunları çıkarmak ile meshin hükmünün bozulması, mustahazanın ve ona benzer durumda olan idrarını tutamayan kimselerin abdestinin vaktin çıkması ile bozulması, teyemmüm almış kimsenin suyu bulması ile abdestinin bozulması ve benzeri hususlar; bunlar kendine has bahislerde ele alınacaklar.

Yalan, gıybet, kazf (zinâ iftirasında bulunmak), küfretmek ve buna benzer haram sözler söylemekle abdest bozulmaz. Bununla birlikte bunlardan dolayı abdest almak müstehaptır. Saçların kesilmesi, tırnakların alınması ve benzeri hususlar dolayısıyla da abdest bozulmaz.

Mezheplere Göre Abdesti Bozan Şeylerin Kısaca Özeti

Hanefî lere göre: Abdesti bozan şeyler on ikidir: Önden ve arkadan çıkan şeyler. Sahih olan görüşe göre önden çıkan yel, bundan müstesnadır. Kan görmeksizin doğum yapmak. Kan, irin gibi önden ve arkadan başka yerlerden akan necaset. Ku-

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Hatta Tirmizî müstesnâ Kütüb-i Sitte sahipleri ve İmam Ahmed tarafından rivayet edilmiştir. Müslim'de bu manada Ebu Hureyre'den *merfû* bir rivayet gelmiştir, şu kadar var ki orada, "o namazda iken" ifadesi yoktur.

sulan yemek, su, midede pıhtılaşmış kan, safra, ağız dolusu kusulduğu takdirde abdesti bozar. Kusmuğun ağız dolusu olması ise sahih olan görüşe göre ağzın üzerine ancak zorlukla kapanabildiği miktardaki kusmuktur. Eğer kusturucu sebep aynı ise bir kaç defaki kusma bir arada değerlendirilir. [1] Tükürük ile karışık gelen ve tükürükten fazla veya ona eşit olan kan da abdesti bozduğu gibi, yanı üzere yatarak veya yaslananak yahut da çekildiği takdirde düşmesi ile sonuçlanacak her hangi bir şeye dayanarak uyumak (yani kaba etlerin yere iyice oturmadığı hâldeki uyku) da abdesti bozar. Uyuyan bir kimsenin yerde bulunan makatının uyanmadan önce yerden yükselmesi, yere düşmese dahi abdestini bozar. Bayılmak, delirmek, sarhoşluk; bâliğ ve uyanık bir kimsenin rükû ve sücudu bulunan bir namazda kahkaha atması. İsterse bu kahkaha ile namazdan çıkmayı kastetmiş olsun, yine abdesti bozulur. Arada her hangi bir engel olmadığı hâlde sertleşmiş erkeklik organının bir ferce dokunması da abdesti bozar.

On şey de abdesti bozmaz: Yerinden ayrılıp akmayan kan, kan akmaksızın et parçasının düşmesi, bir yaradan, kulak veya burundan bir kurtçuğun çıkması, erkeklik organına dokunulması, kadına dokunmak, ağız dolusu olmadan kusmak, çok dahi olsa balgam kusmak, kaba etlerinin yerden ayrılma ihtimali bulunacak şekilde uyuyanın (her hangi bir tarafa) eğilmesi, bir şeye dayanmış olarak ve dayandığı bu şey çekilecek olursa düşecek dahi olsa abdestini bozmaz; namaz kılan bir kimsenin rükû veya secdede iken dahi olsa uyuması da abdestini bozmaz.

Malikî lere göre: Üç şey abdesti bozar: Hadesler, sebepler, irtidat ve şek (şüphe).

Hadesler: Ön ve arkadan mutat olan şeylerin çıkmasıdır. Bunlar sekiz şeydir: İdrar, kaba pislik, sesli ve sessiz yel, vedi (küçük abdestten sonra çıkan nispeten yoğunluğu olan beyaz bir su), mezi (cinsel lezzet duyulduğu sırada çıkan ince beyaz bir su), hâdî (doğum esnasında kadının fercinden çıkan su), istihaza kanı ve onun benzeri, yani sidiğini tutamayandan zaman zaman çıkan sidik. Bu zaman zaman çıkmak şöyle olur: Bu şekildeki akıntı namaz vakitlerinin yarısını veya daha fazlasını kapsamaz. Eğer namaz vakitlerinin yarısını veya daha fazlasını kapsayacak olursa, o vakit abdesti bozmaz. Kadının gusletmesinden sonra fercinden çıkan erkeğin menisi [2] de abdesti bozar.

Kan, irin, taş ve solucan gibi alışılmadık şeylerin çıkması abdesti bozmadığı gibi, alışılmış çıkış yerinden başka yerden çıkan da abdesti bozmaz. Meselâ, önden yelin veya kaba pisliğin çıkması yahut arkadan sidiğin çıkması gibi. Alışılmış lez-

---

1 - Bu, İmam Muhammed'in görüşü olup daha sahihtir. Ortak sebep *gaseyan*dır. Bu ise insanın mizacında meydana gelen bir hâl olup tiksinti veren pisliğin hisssedilmesidir.

2 - Sekiz hadesin ikisi dübürden olup bunlar kaba pislik ve yeldir. Altısı da önde olup sidik, mezi, vedi, bazı hâllerinde meni, hâdî, istihâza kanı ve benzerleri. Yani, hadesi sürekli olanda olduğu gibi eğer namaz vaktinin yarısından daha az bir süre çıkacak olurlarsa.

zeti almadan meninin çıkması da abdesti bozmaz. Meselâ, kesinlikle lezzet almaksızın veya alışılmış bir lezzet almadan meninin çıkması, uyuz olduğu için kaşınan veya bineği kendisini sarstığı için menisi akan kimsenin durumu gibi. Cima, dokunmak veya düşünmek gibi alışılmış bir lezzet ile çıkacak olursa o vakit bu, gusletmeyi gerektirir.

Sidik, büyük abdest veya yel, eğer midenin üstündeki bir delikten çıkıyor ise, her iki yol veya her hangi birisi tıkanmış olsun ya da olmasın, abdest bozmaz; eğer iki yol tıkanmış ise, midenin altından çıkan şey abdesti bozar. Nitekim çıkış yerinden çıkma kesilir ve meselâ ağzından sidiğini veya baba pisliğini yapacak olursa, yine abdest bozulur.

Sebepler üç çeşittir: Aklın gitmesi, baliğ olan bir kimsenin arzuladığı birisine şehvet ile dokunması, baliğ bir kimsenin bedenine bitişik bulunan erkeklik organına avucunun içinde veya yan tarafıyla yahut da parmağı ile arada bir engel bulunmaksızın (hail dahi olsa) dokunması. Aradaki engel yok hükmünde sayılacak kadar oldukça hafif olması hâli ise, bundan müstesnadır. Aklın gitmesi ise delilik, baygınlık, sarhoşluk, kısa süre dahi olsa ağır uyku ile olur. Ağız ile öpmek de şehvet olmasa dahi abdesti bozar.

İrtidat ve bilinen bir abdestlilikten sonra abdestin bozulduğundan şüphe etmek veya bunun aksi, yani abdest bozduğundan emin olduktan veya zannettikten sonra abdestli olup olmadığında şüphe etmek hâllerinin her birisi, abdesti bozar. Bu ise ne hadestir, ne de sebeptir.

Şafiî lere göre: Abdest bozan şeyler dörttür: Birincisi; kişinin kendi menisi dışında her iki yoldan çıkan şeyler. Çünkü meni guslü gerektiren bir şeydir.

İkincisi; delilik, baygınlık veya uyku gibi bir sebeple aklın gitmesi. Kişinin kaba etlerini yere veya yürümekte olan bineğinin sırtına iyice yerleştirmiş ve oturmuş olarak uyuması hâli bundan müstesnadır. İsterse bu şekildeki uykusu esnasında, çekildiği takdirde düşeceği bir şeye yaslanmış dahi olsun, abdesti bozulmaz.

Üçüncüsü; erkek ve ölü dahi olsa kasten veya sehven erkek ile kadının tenlerinin birbirine değmesi. Dokunanın da dokunulanın da abdesti bozulur. Şu kadar var ki, küçük oğlan çocuğuna veya kendisine karşı arzu duyulmayan küçük bir kız çocuğuna dokunmak da abdesti bozmaz. Saç, diş ve tırnak da abdesti bozmadığı gibi; nesep, süt emmek veya sıhrî akrabalık dolayısıyla mahrem olanlar da abdesti bozmaz. Yani ebediyyen mahrem olanlar abdesti bozmaz; ancak hanımın kız kardeşi gibi geçici mahremlerden olanlar abdesti bozar.

Dördüncüsü; insanın önüne ve dübür halkasına el ayası ile dokunmak Kendisine dokunulanın abdesti bozulmaz. Ölünün ve küçüğün ferci, -yalnızca delik kısım değil de- bütünü kesilmiş olan erkeklik organının kesilme yerine dokunmak, abdesti bozar. Ancak hayvanın ferci abdesti bozmaz. Parmak uçlarıyla ve aralarıyla do-

kunmak da abdesti bozmaz.

Hanbelî lere göre: Abdest bozan şeyler sekiz çeşittir: Birincisi; iki yoldan çıkan şeyler. Hadesi sürekli olan kimselerinki ise müstesnadır. Bunların abdesti batıl olmaz. Çıkan, dişi veya erkeğin önünden yel, pamuk, oraya yerleştirilmiş mil ve her iki yola sokulmuş hukne, (bir çeşit şırınga) bağırsağın bir ucu veya kurt başı, erkeğin menisi veya kadının fercine girdikten sonra çıkan erkek menisi bunların hepsi abdesti bozar.

İkincisi; vücudun geri kalan kısımlarından necasetlerin çıkması. Eğer çıkan bu necaset veya sidik olursa, az dahi olsa, midenin altından veya üstünden olsa, iki çıkış yeri tıkalı veya açık olsa abdesti bozar. Şayet bu necaset sidik ve kaba pislikten başka kusmuk, kan, irin, yara kurdu gibi şeyler olursa, çok olmadıkça abdesti bozmaz. Bu çokluk ise herkesin kendi durumuna göre fahiş miktarda olan kadarıdır.

Üçüncüsü; delilik ve benzeri bir sebeple aklın gitmesi veya baygınlık, azıcık veya çok sarhoşluk, yahut uyku gibi bir sebeple aklın örtülmesi, abdesti bozar. Oturan veya ayakta duranın örfen az kabul edilen uykusu abdesti bozmaz. Ancak rükû ve secdede bulunanın, yaslanmış veya dayanmış olanın ve yüzükoyun yatanın azıcık uyuması dahi, yanı üzerinde yatanın uyuması gibi abdesti bozar.

Dördüncüsü; ister kendisinin ister başkasının olsun, her hangi bir kimsenin erkeklik organına, önüne veya arkasına şehvetsiz dahi olsa eliyle, avucunun içiyle veya arkasıyla yahut kenarı ile -tırnak ile müstesna- engelsiz olarak dokunması. Elindeki fazladan olan parmak ile dahi olsa yine durum böyledir. Kendisine dokunulanın abdesti bozulmaz. Aynı şekilde vücuttan kesilmiş erkeklik organına ve kesildiği yerine dokunmak, sünnet edildikten sonra sünnete kesilen et parçasına dokunmak, zaid olan erkeklik organına dokunmak da abdesti bozmaz. Çünkü bu organ değildir. Kadının fercinin yanlarına dokunması abdestini bozmaz. Çünkü ferc hadesin çıktığı yerdir. O ise bu iki yanın arasında olup yanlarından başkadır.

Beşincisi; erkeğin teninin dişinin tenine şehvetle ve engelsiz olarak temas etmesi.

Yedi yaşından küçük ve şehvetsiz olarak erkek veya kız çocuğuna dokunmak, abdesti bozmaz. Şehvet ile dokunmakla abdest bozulur. Kendisine dokunulan isterse ölü yaşlı, mahrem veya kendisine karşı arzu duyulan küçük kız çocuğu olsun. Bu tür küçük çocuk ise yedi ve daha büyük yaştaki kızdır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Veya kadınlara dokunduğunuzda..."* diye buyurmuştur. Kendisine dokunulanın abdesti, bu dokunmadan dolayı şehvet duysa dahi bozulmaz. Düşünmekten ve tekrar tekrar bakmaktan dolayı erkeklik organının sertleşmesi dolayısıyla abdest bozulmadığı gibi saç, tırnak ve dişe dokunmaktan dolayı da abdest bozulmaz. Çünkü bunlar vücuttan ayrılmış organ hükmündedirler. Aynı şekilde kesilmiş olan bu or-

gana dokunmak da (hürmeti zail olduğundan dolayı) abdesti bozmaz. Şehvetle dahi olsa tüysüze dokunmak, abdesti bozmaz. Çünkü ayet-i kerime onu içine almamaktadır ve şer'an böyle bir kimseye karşı şehvet duyulması söz konusu değildir. Erkek veya kadın tarafından hünsa-yı müşkile dokunmak da -şehvetle dahi olsa- abdesti bozmaz. Şehvetle dahi olsa erkeğin erkeğe, kadının kadına dokunması dolayısıyla yine abdest bozulmaz.

Altıncısı; ölüyü kısmen veya tamamen gömlek içinde dahi olsa yıkamak, abdest bozar. Ancak yıkamak mümkün olmadığı için ölüye teyemmüm ettirmek, abdesti bozmaz. Ölüyü yıkayan kimse demek, ölü evirip çeviren ve bir defa dahi olsa ona dokunan kimsedir. Ona su döken ve benzeri işlerde yardımcı olanlar ölüyü yıkayan kimse sayılmazlar.

Yedincisi; çiğ olsun, olmasın deve eti yemek.

Sekizincisi; cinsî organların teması meninin yerinden ayrılması, aslen kâfir veya mürtedin İslâma girmesi gibi gusletmeyi gerektiren hâller.

8 . Özürlünün Abdesti:

İki yoldan çıkan şeyler, eğer sağlıklı olunduğu hâlde çıkacak olurlarsa abdesti bozar. Ancak bu şeyler hastalık hâlinde çıktıkları takdirde o kişi *"ma'zur=özürlü"* sayılır.

Özürlü Hanefîlerin tarif ettiği gibi şudur: İdrarını tutamayıp akıtan veya aşırı ishal olan veya yelini kaçıran yahut sürekli burnu kanayan veya yarasından devamlı kan akan ya da istihaza [1] kanı gelen insandır. Ağrı sebebiyle çıkan her şey de isterse kulaktan, memeden veya göbekten çıkan kan, cerahat, irin, yaranın suyu ve su toplamış kabarcık, yara suyu, meme, göz ve kulak suyu gibi ağrı ile çıkan her şeyin durumu da aynıdır. [2] Özürlü kişinin abdesti ve namazı mezheplere göre etraflı açıklamaları gerektirmektedir.

Hanefî Mezhebi [3]:

Özürlü (ma'zûr)'nün tarifi şu şekildedir: Özürünün başladığı sırada kişinin farz bir vakit namaz boyunca hadesten uzak hâlde abdest alıp namaz kılabileceği bir süre bulamayacak şekilde özrü, farz bir namaz vaktinin tamamını kapsayan kişidir.

---

1 - *İstihaza:* Rahmin alt taraflarından çıkan ve bir rahatsızlıktan kaynaklanan kandır. Hayız kanı ise böyle değildir. O rahmin iç taraflarından çıkar. İstihaza kanı, aylık âdet dışında devam eden kandır. Yani ay başı süresinden daha az ve azamî süresinden daha fazla dokuz yaşından küçük olan kızın ve Hanefî mezhebinin zahirine göre âdetten kesilmiş olan kadının gördüğü kandır. Çocuğun fazla kısmının çıkışından önce dahi olsa hamile olan hanımın gördüğü kan da bu türdendir. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 262-263.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 280 vd. .

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 139, 281-283; *Fethu'l-Kadîr*, I, 124-128; *Merâki'l-Felâh*, 25; *Tebyînü'l Hakâik* I, 63.

Meselâ, öğle vaktinin başlangıcından ikindi vaktinin girişine kadar sidiğinin akıntısının devam etmesi. Eğer bu kişi bu nitelikte olursa, (bundan sonra) özrünün namaz vaktinin bir parçasında bir defa dahi görülmesi yeterlidir. Meselâ, ikindi vakti içerisinde, öğle vakti boyunca devam ettikten sonra sadece bir defa kan görmesi gibi. Tam bir namaz vakti boyunca bu hadesi kesilmediği sürece, sağlığına kavuşmuş kabul edilmez. Yani işin başında özrün sabit olmasının şartı bu özrün bütün bir namaz vaktini kuşatmasıdır. Devamının şartı ise bundan sonra bir defa dahi olsa vaktin bütününde görülmesidir ki, onun devam ettiği bilinebilsin. Özrün kesilmesinin ve özürlü niteliğini kaybetmesinin şartı ise, tam bir namaz vakti boyunca bu özre rastlamamasıdır. İkindi namazı vakti boyunca bu özrün kelimesi gibi.

Özürlünün hükmü de şudur: Her farz namaz vakti için abdest alır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur. *"Müstahaza (istihaza kanı gören kadın) her bir namaz vakti için abdest alır."* [1] Diğer özür sahipleri de ona kıyas edilir. Bu şekilde özürlü, vakit için almış olduğu bu abdesti ile dilediği kadar farz ve nafile kılar. Abdesti de bu vakit süresince kalır. Ancak iki şartı vardır: Özrü sebebiyle abdest alması meselâ, yellenmesi yahut da her hangi bir yerinden kan akması gibi, bir başka hadesin olmaması.

Yalnızca farz namaz vaktinin çıkması ile özürlünün abdesti bozulur. Bayram namazı kılmak için güneş doğduktan sonra abdest alsa ve öğle namazının vakti girse, abdesti bozulmaz. Çünkü öğle vaktinin girmesi abdest bozucu değildir. Aynı şekilde bayram namazının vaktinin çıkması da abdest bozucu değildir. Çünkü bu farz namaz vakti değildir, mühmel bir vakittir. Bayram namazı ise bu açıdan kuşluk namazı ayarındadır. Bu şu demektir: Özürlünün böyle bir durumda sadece vaktin (öğle vaktinin) girişinden önce abdest alması sahih olabilir ki, vaktin girmesi ile birlikte namazını eda etmek imkânını bulsun; çünkü özürlünün abdesti vaktin çıkmasıyla bozulur, girmesiyle değil.[2] Vakit çıkacak olursa, özürlünün abdesti bozulur. Hanefî mezhebinin üç imamına göre bir başka namaz için yeniden abdest alır. İmam Züfer ise, yeni abdestin vaktin girmesi üzerine alınması görüşündedir.

---

1 - Bu hadisi İbnü'l-Cevzî'nin torunu Ebu Hanife'den rivayet etmiştir. Ancak Zeylaî onun hakkında "Oldukça *garip*tir." ifadesini kullanmıştır. *Nasbu'r-Râye,* I, 204.

2 - İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed şöyle demektedirler: "Özür sahibinin abdesti sadece vaktin çıkması ile bozulur. Çünkü vakit, şer'an eda için tahsis edilmiş olan süredir. O bakımdan vaktin girmesi ile birlikte eda etmek imkânını bulabilmesi için abdest gibi. Çünkü vaktin girmesi, abdeste ihtiyacın sübutunun delilidir. Çıkışı ise böyle bir ihtiyacın artık zeval bulduğunun delilidir. O hâlde abdest ihtiyacın zeval bulmasıyla bozulmuş olur ki, bu da vaktin girişi zamanında değil, vaktin çıkışı zamanında söz konusu olur." İmam Ebu Yusuf ise şöyle demektedir: "Abdest bunların her birisi ile, yani vaktin girmesi ile de çıkması ile de batıl olur. Çünkü abdeste ihtiyaç duymak, ancak vaktin içerisinde söz konusu olur. O bakımdan abdest vakitten önce de sonra da muteber değildir. İmam Züfer ise her iki tarafın da aksi olan görüşü savunmuştur: "Abdest sadece vaktin girmesiyle bozulur, çıkmasıyla değil. Çünkü vakitten önce abdeste ihtiyaç yoktur. O hâlde ona itibar edilemez." Bu ihtilâfın faydası, sadece iki meselede; zeval vaktinden önce abdest alan kimse veya güneşin doğuşundan önce abdest alan kimse veya güneşin doğuşundan önce abdest alan kimse hakkın-

Güneşin doğuşundan önce abdest alacak olursa, güneşin doğması ile abdesti bozulur. Çünkü farz namazın vakti çıkmış olur. Aynı şekilde öğle namazından sonra abdest alsa, daha sonra da ikindi vakti girecek olsa, yine abdesti bozulur. Çünkü öğle namazı vakti çıkmış olur.

Özürlü olan kimsenin mümkün olduğunca özrünü hafifletmesi görevidir. Meselâ, istihaza kanı görenin bez tutunması; eğer hareket veya ayakta durması akıntıya sebep teşkil ediyor ise, namaz esnasında oturması gibi. Akıntıdan yana şeytan onda bir şüphe uyandıracak olursa, erkeğin şüphe ettiği özür akıntısının olduğu yere pamuk koyması müstehaptır. Ancak onu koymak ile hadesi kesilebiliyor ise, o vakit vacip olur.

Özürlü olanın elbisesine isabet eden bir dirhem miktarından fazla olan kısmı yıkar ve namazını bitirmeden önce akıntı ile yeniden necis olacağına inanıyor ise yıkaması vacip değildir. Şayet namazını bitirmeden önce necis olmayacaksa o vakit yıkaması vacip olur; fetva için tercih edilen görüş de budur.

Malikî Mezhebi [1]:

Seles: Tabiatın anormal hâle geçmesi sebebiyle kendiliğinden akan sidik, yel, (dışkı) veya mezidir. İstihaza kanı da onun bir türüdür. Bunun ne zaman akacağı tayin edilemiyor ve tedaviye imkân bulunamıyor ise böyledir. Şayet bu akıntının zamanı tespit edilebilirse; meselâ, vaktin sonunda kesildiği alışkanlık hâlini almışsa, o vakit, bu gibi kimsenin namazını vaktin sonuna kadar ertelemesi vacip olur. Şayet vaktin başında kesiliyor ise, namazını erkenden kılması vacip olur. Eğer tedavi edebiliyor veya evlenmek ile geçecek türdense, gereğini yapması onun için vacip olur. Özrü kesilene kadar tedavi olduğu ve evlendiği zamanki durumları ise bağışlanır.

Seles, uzun süren bekârlıktan dolayı olmaz. Ancak sıhhatin bozulması veya üşütme sebebiyle olabilir.

Malikîlere göre sidik yahut da mezi sürekli ve selis şekilde akacak olursa abdest bozulmaz. Bu da namaz vakitlerinin yarısı, daha fazlası ya da bütün zaman devam edip kesilmemesi hâlinde olur. Şu kadar var ki, bütün zamanı içine almayacak

---

da ortaya çıkmaktadır. Birinci durumda, Ebu Hanife ve Muhammed'e göre, öğle vaktinin çıkışına kadar böyle bir kişinin abdesti bozulmaz. İkinci hâlde ise, bu iki imama göre vaktin çıkışıyla, yani güneşin doğuşuyla abdesti bozulur. Ebu Yusuf'a göre her iki durumda da abdest bozulur. Züfer'e göre ise ikinci durumda abdesti bozulmaz; çünkü öğle namazının vakti henüz girmemiştir. Birinci durumda ise abdest bozulur. Ebu Yusuf ve Züfer vaktin girişi ile abdest almayı vacib görürler. Çünkü abdeste ihtiyaç duyulan vakit odur. Bu da ileride açıklanacak olan Şafiî ve Hanbelîlerin görüşlerine uygundur. Hanefî mezhebinin dört imamı da, istihaza kanı görenin ve benzerlerinin abdesti, vaktin çıkışı ile bozulacağı görüşünde müttefiktirler.

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 139 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr* I, 116 vd.; *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye* 41.

şekilde ise abdest almak menduptur.

Selisin abdesti, mutat şekilde küçük abdestini yaparsa veya her baktığında veya düşündüğünde mutat bir şehvet ile mezisi akarsa, bozulur. Bu da mutat bevil çoğalır ve tutulabilirse, mutat mezi ise şehvetle akarsa bilinir.

Eğer selisin akıntısı zamanın az bir bölümü devam edecek olursa, yine o kişinin abdesti sidik gelmekle bozulur.

Selisin abdesti bozulmadığı takdirde, o abdest ile -abdest bozan bir başka sebep ortaya çıkıncaya kadar- dilediği kadar namaz kılabilir. Şu kadar var ki, selis ve müstahaza olanın her bir namaz için abdest alması müstehaptır; ancak vacip değildir.

Hanbelî Mezhebi [1]:

Devamlı idrar akıntısı, çokça mezi gelmesi, kan akması, yel kaçırması ve buna benzer daimî hades sahibi mübtelâ kişinin abdesti, müstahaza gibi bozulmaz. Bu hadesinin devamlı olması ve taharet ile birlikte namaz kılacak kadar bir süre kesilmemesi hâlinde söz konusudur. Eğer taharet ile birlikte namaz kılabilecek kadar bir süre bu hadesi kesilirse, o vakit içerisinde namazını eda etmesi vacip olur.

Ancak daimî hadesinden kendisinden her hangi bir şey çıkacak olursa, hades yerini yıkadıktan, orayı bağladıktan ve hadesin çıkmasını mümkün olduğunca önlemeye çalıştıktan sonra, her namaz için abdest almakla mükelleftir. Abdestinin sahih olması ise, ancak namaz vaktinin girmesinden sonra olur. Çünkü Peygamber (a.s.) Fatıma binti Ebu Hubeyş'e: *"O vakit gelinceye kadar her bir namaz için abdest al."* [2] demiştir. Bir diğer lafızda ise şöyle buyurmuştur: *"Her bir namaz vakti için abdest al."*[3] Diğer bir sebep ise bunun bir özür ve bir zaruret tahareti olmasıdır. Bu bakımdan bu da teyemmüm gibi vakit ile kayıtlanmıştır. Şayet vaktin girişinden önce abdest alır da ondan her hangi bir şey çıkacak olursa, abdesti batıl olur.

Müstahaza ve diğer özürlülerin iki namazın farzını bir tek abdest ile kılması caiz olur. Çünkü Peygamber (a.s.) Hamne binti Cahş'a bir tek gusül ile iki namazı birlikte kılmasını emretmiştir.[4] Aynı emri Sehle binti Süheyl'e de vermiştir. Diğer bir sebep ise, abdestinin vaktin sonuna kadar kalmasıdır. Teyemmüm eden gibidir ve ondan da evlâdır. Şayet özür ortadan kalkarsa meselâ, mastahazanın kanı abdest almak ve namaz kılmak için elverişli olacak bir süre kesilecek olursa, o abdest batıl olur ve yeniden abdest alması lâzım gelir. Çünkü bu kesinti sayesinde o, hadesi sü-

1 - *Keşşafu'l-Kınâ,* I, 138-347 vd.; *el-Muğnî,* I, 340-342.
2 - Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mace rivayet etmiş, olup Tirmizî *sahih* olduğunu kaydetmiştir. *Neylül-Evtâr,* I, 275.
3 - Tirmizî, *hasen sahih* bir hadistir, demiştir.
4 - Tirmizî, *sahih* olduğunu belirtmiştir.

rekli olmayan kişinin hükmüne girmiş olur.

Özür sahibinin abdeste hazırlanma keyfiyeti şu şekildedir: İstihaza kanı gören kadın o yeri yıkayacak, ondan sonra orayı kanın ilerlemesini önlemek için pamuk ve benzeri bir şeyle dolduracak. İdrarını tutamayan veya mezisi çokça akan kimse ise, bir bez parçası ile zekerinin uç kısmını bağlar ve mümkün olduğu kadar kendisini korumaya çalışır.

Yellenme veya kan akıntısına mübtelâ bulunan da o yeri bağlar. Şayet bağlanması mümkün olmayan bir yarası bulunan yahut iç ve dış basurda olduğu gibi, bağlanması mümkün olmayan bir yarası varsa, o zaman durumuna göre namaz kılar. Nitekim Hz. Ömer (r.a.)'in hançerlendiği zaman yaralarından kanlar fışkırdığı hâlde namazına devam ettiği rivayet edilmiştir.

Özürlü kimse namazın mübahlığına niyet eder. Hadesi kaldırma niyeti yeterli değildir, çünkü o hadesi sürekli olan bir kimsedir.

Şafiî Mezhebi (1):

Sidik, mezi, kaba pislik (dışkı) ve müstahaza gibi akıntısı devamlı olan kişi, avret yerlerini yıkar, sonra da orayı doldurur. Şayet oruçlu olur da müstahaza bundan rahatsızlanıyor ve kan daha çok hücum ediyorsa, o vakit oraya birşeyler doldurması gerekmez. Sonra da orayı bağlar. Meselâ, müstahazanın bağlanma keyfiyeti şu şekildedir: Fercini yıkadıktan sonra iki tarafı kesilmiş bir bez parçasını bağlar. Bu kesik taraflardan birisini önünden, öbürünü de arkasından çıkartır. Ondan sonra göbeğinin üstünden onları bir kuşak şeklinde bir başka bez ile bağlar.

Daha sonra bunun akabinde abdest alır veya teyemmüm eder. Yani bağlama ile abdest alma fiillerinin arasında zaman boşluğu bulunmamalıdır. Bütün bunları namaz vaktinin girmesinden sonra yapar. Çünkü bu bir zaruret taharetidir. Teyemmümde olduğu gibi, vaktin girişinden önce sahih olmaz.

Bundan sonra vacip olarak ve hadesi azaltmak maksadıyla namaza durulur. Eğer setr-i avret, ezan, kamet, cemaati beklemek, kıbleyi tayinde gayret göstermek, mescide gitmek gibi namazın maslahatı gereği gecikecek olursa bunun zararı olmaz. Çünkü o bu işleri yapmakla kusurlu hareket etmiş sayılmaz. Yok eğer namazın maslahatı için olmayarak; meselâ yemek, içmek, yün eğirmek, konuşmak gibi bir sebeple namazı geciktirecek olursa, sahih olan görüşe göre bu geciktirme zarar vericidir, abdesti iptal eder; hem abdestin iadesi hem de yeniden ihtiyatta bulunmak vacip olur. Çünkü ondan sakınmak mümkün iken hades ve necaset tekerrür etmiştir.

Sahih olan görüşe göre yeniden taharet alıp bağını yenilemek ve her farz için abdest almak vaciptir; isterse bu namaz adak namazı olsun. Tıpkı teyemmüm alan

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 111 vd.; *el-Hadramiyye*, 28.

kimsenin durumunda olduğu gibi. Çünkü hades kalmaya devam etmektedir. O bu şekilde aldığı abdest ile sadece nafilelerden dilediği kadar kılar. Cenaze namazı da nafile hükmündedir. Çünkü Peygamber (a.s.) Fatıma binti Ebu Hubeyş'e: *"Her bir namaz için abdest al."* diye emir buyurmuştur. Eğer özür abdest ve namaz sığabilecek kadar bir süre kesilecek olursa -meselâ, kanın kesilmesi gibi- abdest almak vacip olur. Fercin üzerindeki kan ve benzeri şeyleri de temizler.

Meni akıntısı olan kimsenin ise her farz için gusletmesi zorunludur.

Namazda oturmak suretiyle hadesini tutabiliyor ise, iade söz konusu olmaksızın böyle yapması vacip olur.

Akıntısı olan kimse için sidiğinin damlayacağı bir şişe asması caiz olmaz.

Özür sahibi olan kimse namazın kendisine mübah olduğuna niyet eder; hadesi kaldırmaya değil. Çünkü o hadesi sürekli olan bir kimsedir. Almış olduğu bu abdestiyle bu hadesi kalkmaz. Sadece -Hanbelîlerin de söylediği gibi- ona ibadette bulunmayı mübah kılar.

Böylelikle açıkça görülmüş oluyor ki, Şafiî ile Hanbelî mezhebi özür sahibinin abdestine dair hükümlerde ittifak etmektedirler. Şu kadar var ki, Hanbelîler ve bu konuda onlar gibi olan Hanefîler şöyle demektedirler: Bir tek abdest ile vakit içerisinde birden fazla farz namaz kılınabilir. Çünkü onlara göre vacip olan, her bir namaz için abdest almaktır. Şafiîlere göre ise böyle bir abdestle sadece bir tek farz kılabilir. Çünkü onlara göre vacip olan her bir farz için abdesti yenilemektir.

Malikîlerin dışında olan cumhur ise, özür sahibi olan kimsenin abdestini yenilemesinin vacip üzerinde ittifak etmiştir. Malikîler ise, böyle bir kimsenin abdestinin sadece müstehap olduğunu söylemektedirler. Şafiîlerle Hanbelîlere göre ve Hanefîlerce de öğle namazının dışındaki namazlarda abdest almak, vaktin girmesinden sonra olur. Öğle namazında ise vaktin girişinden önce abdest almak caizdir. Çünkü öğle vaktinden önce mühmel bir vakit vardır.

9 . Küçük Hades Sebebiyle Haram Olan veya Abdestsiz Olanın Yapamayacağı Şeyler:

Küçük hades sebebiyle üç şey haram olur: Namaz ve benzeri işler, tavaf, Mushafa dokunmak ve buna bağlı olan diğer işler. Bu konuda mezhepler arasında farklı görüşler vardır.[1]

1- Namaz ve benzerleri. Hadesli (abdestli olmayan) kişiye farz ve nafile namaz kılmak ve benzerleri tilâvet secdesi, cuma namazı hutbesi, cenaze namazı gibi

1 - *el-Bedâyi'*, I, 33 vd.; *ed-Dürrrü'l-Muhtâr*, I, 160-165; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 149 vd.; *el-Mecmû'*, II 71-79; *el-Mühezzeb*, I, 25; *el-Hadramiyye*, 16; *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, I, 121 vd.; *el-Muğnî*, I, 142 147; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 152-157.

ameller haramdır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse hadeste bulunduğunda (abdesti bozulduğunda) abdest almadıkça Allah onun namazını kabul etmez."*[1], *"Abdesti olmayan kimsenin namazı da olmaz..."*[2]

2- Farz ya da nafile olsun Kâbeyi tavaf etmek. Çünkü tavaf da bir namazdır. Zira Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Beytullah'ı tavaf etmek, bir namazdır. Fakat Allah, tavaf esnasında konuşmayı helâl kılmıştır. O bakımdan kim konuşursa ancak hayır konuşsun."*[3]

Şu kadar var ki, Hanefîler taharet üzere bulunmayı tavafın sıhhatı için bir şart olarak değil de, bir vacip olarak kabul etmişlerdir. Yani abdestsiz bir kimsenin tavafı tahrimen mekruh olmakla birlikte sahihtir. Çünkü Beytullah'ı tavaf, az önce geçen hadisin nassı gereğince namaza benzemektedir. Bilindiği gibi o hakikî bir namaz değildir. Hakikat itibarıyle o tavaf olduğu için cevazına hükmedilir. Ancak namaza benzediği için de kerahet hükmü verilir.

3- Bütünüyle veya bir ayet dahi olsa, kısmen Mushafa el sürmek. Haram olan taharet azalarından başkalarıyla dahi olsa ayet-i kerimeye temas etmektir. çünkü yüce Allah: *"Ona ancak çokça temizlenmiş olanlar dokunur."* (Vâkıa, 79) Yani ancak taharet üzere olanlar dokunur, demektir. Bu ise nehiy anlamında bir haberdir. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kur'an'a ancak abdestli olan bir kimse el sürer."*[4] Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in tazim edilmesi vaciptir. Abdestsiz olarak el ile mushafa dokunmak ise tazim değildir. Fakihler abdestli olmayan bir kimsenin, Kur'an-ı Kerim okuyabileceğinde veya ona dokunmaksızın bakabileceğinde ittifak etmişlerdir. Nitekim küçük çocuğun öğrenmek maksadıyla Kur'an-ı Kerim'e elini sürmesini de caiz görmüşlerdir. Çünkü o, mükellef değildir. Bununla birlikte abdest almak daha faziletlidir.

Malikîlerle Şafiîler, arada bir engel ile veya bir çubuk ile dahi olsa abdestsiz olan bir kimsenin Kur'an-ı Kerim'e el sürmesini haram kabul etmişlerdir. Hanefîlerle Hanbelîler ise temiz olmaları şartı ile arada bir engel veya bir çubuk ile Mushafa dokunmayı caiz kabul etmişlerdir. Fakihlerin kullandığı ibareler şu şekildedir:

---

1 - Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

2 - Ahmed, Ebu Davud, İbni Mace Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 134.

3 - Tabarânî, Ebu Nuaym *el-Hilye*'de, el-Hâkim, el-Beyhakî *Sünen*'de İbni Abbas'tan rivayet etmiş olup *hasen* bir hadistir demişlerdir. Ahmed, Neseî, Tirmizî, Hâkim ve Darekutnî, İbni Abbas'tan rivâyet etmişlerdir. İbnü's-Seken, İbni Huzeyme, İbni Hibbân bu hadisin *sahih* olduğunu belirtmiş ve şu lafızlarla *merfu* ve *mevkuf* olarak rivayet etmişlerdir: *"Beytullah'a tavaf namazdır. O bakımdan tavaf ettiğiniz vakit az konuşunuz." Neylü'l-Evtâr,* I, 270.

4 - Amr b. Hazm'ın rivayeti ile el-Esrem, Ebu Dâvud ve Neseî'nin eserlerinde rivayet edilmektedir. İbni Ömer'den Darekutnî, Tabaranî, Beyhakî; Osman b. Ebü'l-Âs ile zayıf bir senetle gelmiştir. Diğer hadisler de *zayıf*tır. Bunu Malik, Amr b. Hazm'dan *mürsel* olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 205; *Nasbu'r-Râye,* I, 196.

Hanefîlere göre: Mushafın bütününe veya bir kısmına yani Mushafta yazılmış her hangi bir şeye dokunmak haramdır. Para veya duvar üzerine yazılmış bir ayet dahi olsa. Aynı şekilde Mushafa bitişik, Mushaf kapağının da (abdestsiz olarak) ellenmesi haramdır. Çünkü bu da ona tabidir; ona dokunmak Kur'an'a dokunmak demektir. Kur'an-ı Kerim'den ayrı mahfazaya, meselâ torbasına veya kutusuna dokunmak haram değildir. Ondan ayrı bulunan çubuk, kalem, kapak gibi bir şeyle ona dokunmak caizdir. Elbise kolunun yeni ile ona dokunmak tahrimen mekruhtur. Çünkü bu da elbiseyi giyen kişiye tabidir. Buradaki engel ise, doğru kabul edilen görüşe göre torba durumundadır. Torbadan maksat, deriden veya başka şeyden yapılmış ve içinde bulunanın üzerine ağzı kapatılabilen kap demektir.

Müslüman olmayanın Mushafa dokunması caiz değildir. Bununla birlikte onun Kur'an öğrenmesi, fıkıh ve benzeri şeyler öğrenmesi caizdir. Çocuğun Kur'an'a el sürmesi veya onun yazılı olduğu bir tahta parçasına elini sürmesi öğrenmek ve hıfzetmek için zaruret sebebiyle caizdir. Her hangi bir ayetin, bir kâğıt üzerine yazılması haram değildir. Çünkü haram olan yazılı olana el sürmektir. Kalem ise ayrı ve müstakil bir vasıtadır. Tıpkı kendisi ile Kur'an'ı tuttuğu ayrı bir elbise parçası gibidir. Çünkü bu konuda fetvaya esas olan görüş, Mushafa ondan ayrı olan kapak ile veya bir torba ile ona dokunmanın caiz olduğu şeklindedir.

Şayet tefsir miktar olarak daha fazla ise, tefsir kitaplarına dokunmak mekruh olmaz. Eğer Kur'an-ı Kerim tefsirden fazla veya ona eşit miktarda ise, o zaman ona dokunmak mekruh olur.

Fıkıh, hadis, tevhid gibi diğer şer'î kitaplara abdestsiz dokunmayı men eden bir hüküm yoktur. Ama bunlara abdestsiz dokunmamak müstehaptır. Nitekim muharref diğer semavî kitaplara dokunmanın da mahzuru yoktur. Şu kadar var ki Tevrat, İncil ve Zebur'un abdestsiz okunması mekruhtur. Çünkü hepsi de Allah'ın kelâmıdır, onlar arasından değiştirilmiş olanlar ise belli değildir.

Üzeri örtülü bir Mushafın bulunduğu evde kadına yaklaşmak caizdir. Hıfz maksadı ile olması hâli müstesna, Kur'an-ı Kerim'i başının altına koymak mekruhtur. Üzerinde fıkıh veya şer'î ilimlerin yazılı olduğu bir kâğıda bir şey sarmak mekruhtur. Mushaf, kendisiyle okunamayacak bir duruma gelecek olursa bir Müslümanın gömüldüğü gibi o da gömülür. Şer'î kitapların gömülmesinde veya bir akarsuya atılmasında ya da yakılmasında mahzur yoktur; birincisi daha iyidir. Kur'an dahi olsa bazı yazılı şeylerin tükürükle silinmesi caizdir. Bazı Kur'an ayetlerini ihtiva eden muskaların taşınması ve üzerinde olduğu hâlde helâya girilmesi ve onlara dokunulması caizdir. Cünüp dahi olsa böyledir. Şu kadar var ki kendilerinden ayrı bir kapak ile muhafaza edilmeleri gerekir. Mumlanmış bez ve benzeri şeylerle kaplanmış olanlar gibi.

Malikîlere göre:: Abdestsiz olan bir kimsenin Mushafa, onun bir kısmına el sürmesi, yazması veya isterse bir askı ile, elbise, yastık veya sandalye üzerinde dahi

olsa taşınması yasaktır. İsterse dokunmak, bir engel ile bir çubuk ile olsun ve isterse bu taşıma, taşınması kastedilmemiş başka bir takım eşya ile birlikte olsun. Şayet aralarında dahilinde Kur'an-ı Kerim bulunan sandık ve benzeri bir şey olan eşyanın taşınması kastedilecek olursa, o vakit bu taşıma caiz olur. Yani eğer sadece Mushafı taşımayı veya onu eşya ile birlikte taşımayı kastederse bu taşıma haram olur. Şayet asıl maksadı eşyayı taşımak olursa o vakit caiz olur.

Kur'an öğrenen ve öğreten balig kimse için Kur'an'a dokunmak ve taşımak caizdir. Velevki ki bu, ay başı ve lohusa bir kadın olsun. Çünkü onların böyle bir engeli ortadan kaldırmaya güçleri yoktur. Şu kadar var ki, cünüp için bu caiz değildir. Çünkü o, gusül ile ya da teyemmüm ile bu engeli ortadan kaldırabilir.

Örtücü ve koruyucu bir muhafaza içerisinde bulunan Kur'an'a dokunmak ve taşımak, Müslüman için caiz, kâfir için değildir. Bu kişi cünüp veya ay başı dahi olsa böyledir. İsterse bu dokunulan veya taşınılan Mushafın tamamı olsun. Tefsire dokunmak, onu taşımak ve mütalaada bulunmak cünüp dahi olsa, hadesli olanlar için mübahtır. Çünkü tefsirden maksat Kur'an-ı Kerim'in manalarıdır, tilâveti değildir.

Şafiîlere göre: Mushafın taşınması, yapraklarına, haşiyelerine -ondan ayrı değil de- ona bitişik olan kapağına, kabına, askısına, sandığına, Kur'an öğrenmekte olan kimse için üzerine Kur'an'ın yazılı bulunduğu tahta parçalarına, bir bez parçasıyla veya arada bir engel ile dahi dokunmak haram olur. Ancak bizzat onu taşımak maksadıyla değil de bazı eşyalar ile birlikte Kur'an-ı Kerim'i taşımak ve tefsir kısmının Kur'an'dan çok olduğu tefsir kitapları taşımak helâldir. Şayet tefsir ibareleri ile Kur'an-ı Kerim lafızları eşit miktarda olurlarsa veya Kur'an-ı Kerim kısmı daha çok olursa, o vakit caiz olmaz. Kur'an-ı Kerim ayetlerini ihtiva eden tefsir kitapları dışında diğer ilim kitaplarının taşınması ise caizdir.

Kur'an-ı Kerim sahifelerini bir çubuk ile çevirmek caizdir. Mümeyyiz olan küçük, öğrenmek maksadıyla Kur'an-ı Kerim'e dokunmaktan ve onu taşımaktan alıkonmaz.

Ayet yazılı muskaları, üzerinde Kur'an'dan yazı bulunan paraları, yine Kur'an ayetleri yazılı Kâbe örtüsü gibi örtüleri taşımak da caizdir. Çünkü bundan kasıt bizzat Kur'an'ı taşımak değildir. Hadesli olan bir kimsenin dokunmaksızın Kur'an yazması caizdir.

Ekmek, tuz gibi bir şeyi Mushafın üzerine koymak haram olur. Çünkü böyle bir davranış onu küçümsemek ve ona hakaret olur. Kur'an-ı Kerim'in şanını düşürme vehmi verir. Bundan maksat ekmeğe tazim dahi olsa, böyledir.

Hanbelîlere göre: Abdestsiz olan bir kimsenin bir ayete dahi olsa Mushafa bedeninin her hangi bir kısmı ile dokunması haram olur. Arada bir engel ile veya bir çubuk ile -temiz olmaları şartıyla- dokunmak caizdir. Askısı veya kırbası ile taşı-

mak da aynı şekildedir. İsterse maksat Mushaf taşımak olsun. Kur'an-ı Kerim yazmak ise dokunmamak şartıyla zımmî için dahi olsa caizdir. Üstünü kaplayan temiz bir kap içerisinde taşınması da böyledir.

Küçüğün velisinin küçüğe Kur'an'a veya Kur'an dersinin verildiği tahtaya dokunmasına fırsat vermesi -ezberlemek veya öğrenmek için dahi olsa- küçük abdestsiz olduğu sürece caiz değildir. Yani onlara göre abdestsiz olarak Kur'an-ı Kerim'e dokunmanın haramlığı küçük çocuğa dahi şamildir.

İçlerinde Kur'an-ı Kerim'den ayetler dahi bulunsa tefsir, fıkıh ve diğer ilim kitaplarına dokunmak caizdir. Bunun delili ise Peygamber (a.s.)'in Kayser'e içinde bir ayet-i kerime bulunan bir mektup yazmış olmasıdır.(1)

Tercihe şayan görünen iki görüşten birisine göre, üzerinde Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazılı bulunan dirhemlere, Kur'an-ı Kerim ile süslü bir elbiseye dokunmak da caizdir. Çünkü bunlara "Kur'an" demeye imkân yoktur ve bu gibi şeylerden sakınmak da oldukça zordur. Bunlar da iki görüşten birisine göre çocukların Kur'an öğrenmek maksadı ile kullandıkları tahtalara benzer.

Şayet hadesli olan bir kimse, suyun olmadığı bir yerde Mushafa el sürmek zorunda kalsa teyemmüm eder; o vakit ona dokunması caiz olur.

İster zimmî isterse başkası olsun, kâfir olan kimsenin Kur'an'a el sürmesine, Kur'an okumasına, Kur'an'a malik olmasına engel olunur. Onu kâfire vermek isteyen Müslüman da engellenir. Mushafı yastık gibi kullanmak haramdır. Onu tartı için bir ağırlık olarak kullanmak, ona yaslanmak veya içinde Kur'an yazılı bulunan ilim kitaplarına yaslanmak da bu şekilde haramdır. Eğer bu kitaplarda ayet yoksa onlara yaslanmak mekruh olduğu gibi, onları tartı yerine ağırlık olarak kullanmak, onlara dayanmak da böyledir. Ancak çalınmalarından korkarsa, bunlan yastık gibi kullanmakta bir mahzur yoktur. Çünkü bu gerekli birşeydir.

Mushaf yanında olduğu hâlde daru'l-harbe yolculuk caiz değildir. Çünkü İbni Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Ellerinin ona uzanması korkusuyla beraberinizde Kur'an-ı Kerim olduğu hâlde, düşman topraklarına yolculuk etmeyiniz."*(2)

Netice olarak; Davud (ez-Zâhirî) müstesna olmak üzere büyük hades sahibi olan kimsenin Kur'an-ı Kerim'e dokunmasının caiz olmadığı üzerinde ittifak edilmiştir. Küçük hades sahibine gelince: Bu kimsenin Kur'an-ı Kerim'e dokunmaktan men edileceğine dair olan delillerin delâletleri kesin değildir. Ancak cumhur, bu-

---

1 - İbni Abbâs'tan, Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.

2 - Müslim bu hadisi şu lafızlarla rivayet etmektedir: *"Kur'an-ı Kerim ile birlikte yolculuğa çıkmayınız. Ben onun düşmanların eline geçmeyeceğinden emin değilim."* Her hâlde bu durum, ilk dönemlerde öyle olmalıdır. Bugün ise basının yaygınlık kazanmış olması sebebiyle Kur'an-ı Kerim, bütün dünyada elden ele dolaşmaktadır.

nun caiz olmadığı görüşündedir. "Temiz olanlar"dan kasıt ise meleklerdir. Eğer zahir söz konusu değilse, o vakit bu bir ihtimâldir. Meselâ, ayet-i kerimede geçen *"Kur'an-ı Kerim'e ancak temiz olan dokunabilir."* "temiz" kelimesinden maksadın mümin olması ve küçük ve büyük hadesten temizlenmiş, bedeninde her hangi bir necaset bulunmayan kimsenin kastedilmiş olmasının muhtemel olması gibi.

MİSVAK KULLANMA

1. Tarifi:

Sivak (misvak) sözlükte oğmak, oğuşturmak ve bunu yapmak için kullanılan alet anlamındadır. Şer'î ıstılahta, dişlerde ve dişlerin etrafında bulunan sarılığın ve buna benzer diğer şeylerin giderilmesini sağlamak amacıyla misvak ağacından yapılmış çubuğun veya buna benzer çöven ve sabun gibi şeylerin kullanılması demektir.

2. Hükmü:

Misvak, fıtratın sünnetlerinden (yani sünnetten veya dinden) dir. Çünkü misvak, kullanmakla hem ağız temizlenir hem de kullanan kişiden Allah'ın razı olmasına sebep olur. Hz. Peygamber (a.s.): *"Misvak ağzın temizliği, Rabb'ın de razılığıdır."*[1] buyurmuştur. Bu hadis misvağın belirli bir vakte ve duruma tahsisinin söz konusu olmadığının delilidir. Buna göre her vakitte misvak kullanmak müekked sünnetlerdendir. Hiç bir hâlde vacip değildir. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Şayet ümmetime zorluk vermeyecek olsaydı, her namaz öncesinde misvak kullanmalarını emrederdim.."* diye buyurmuştur. İmam Ahmed'in bir rivayeti ise: *"Her bir abdestle birlikte misvak kullanmalarını emrederdim."* [2] şeklindedir. Buharî'nin ise kesinlik ifade eden bir sîğa ta'liki bulunmaktadır. Onun : *"Her abdest alışlarında misvak kullanmalarını emrederdim."* şeklindeki ta'likleri de sahihtir. Fakihlerin kimisi şöyle demiştir: Misvak kullanmanın müekket bir sünnet olduğunda ulema ittifak etmişlerdir. Çünkü Hz. Resulullah (a.s.) bunu kullanmayı teşvik etmiş, kendisi de sürekli kullanmıştır.

Fakihlere göre misvak kullanmanın hükmüne gelince: Hanefîlere göre her

---

1 - Bu hadisi Hz. Aişe'den İmam Ahmed ve Neseî rivayet etmiştir. Buharî ta'likan zikretmiştir. İbni Hibbân ise *mevsûl* olarak rivayet etmiştir. *Neylu'l-Evtâr,* I, 102. (Ta'lîk, hadisi muallak olarak rivayet etmek demektir. Muallak hadis ise senedinin başından bir veya birbirini takip etmek üzere daha fazla ravisi hazf ve en son hazfedilen ravinin şeyhine nispet edilmiş hadislere muallak denilmiştir. Bazıları bütün isnadı hazfedilerek "Kâle Resulullah" denilmek suretiyle nakledilen hadisleri de muallak saymışlardır. Prof. Dr. Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları,* 236, Ankara, 1980 (Müt).

2 - Kütüb-i Sitte müellifleri ile birlikte İmam Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Onun bir benzeri Hz. Cabir ve Zeyd b. Hâlid'den de rivayet edilmektedir. İbni Mende' "Sıhhatı üzerinde icmâ' edilmiştir" demiştir. Ayrıca Malik ve Şafiî de merfû' olarak rivâyet etmişlerdir *Neylu'l-Evtâr,* I, 104.

abedst alışta mazmaza esnasında misvak kullanmak sünnettir. Malikîlere göre ise mazmazadan önce misvak kullanmak abdestin faziletlerindendir. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Şayet ümmetime zorluk vermeyecek olsaydı, her abdest alışlarında misvak kullanmalarını emrederdim."* [1] Şu kadar var ki abdest alırken mazmaza esnasında misvak kullanmayı unutacak olursa namazdan önce misvak kullanması mendup olur. Şafiî ve Hanbelîlere göre her namaz esnasında misvak kullanmak müstehap bir sünnettir. Çünkü *cemaatin* rivayet ettiği şekilde az önce geçen Ebu Hureyre'nin hadisi, buna delil teşkil etmektedir. *"Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydı, her namaz esnasında onlara misvak kullanmalarını emrederdim."* Abdest alınırken aynı şekilde elleri yıkadıktan ve mazmazadan önce de misvak kullanmak sünnettir. Uyku, yemek, açlık, uzun süre susmak veya çokça konuşmak gibi sebepler dolayısıyla ağızda veya dişlerde değişiklik olması hâlinde de misvak kullanmak sünnet olur. Çünkü Huzeyfe (r.a.)'nin hadisi şu şekildedir: *"Resulullah (a.s.) geceleyin uyandığında ağzını misvaklar idi."* [2] Misvakla ovardı, demektir. Değişme özelliğinde ortak olmaları sebebiyle diğer hâller de uykuya kıyas edilmiştir.

Namaz sebebiyle ve ağzın değişmesi, dişlerin sararması gibi sebeplerle misvak kullanmak gerektiği gibi, aynı şekilde Kur'an okumak, şer'î sözler ve şer'î ilimler öğrenmek, yüce Allah'ın zikri için, yatmadan önce, uyandıktan sonra, evine girince, ölüm döşeğinde [3], seher vaktinde, yemek için, vitirden sonra, oruçlu için öğleden önce [4] misvak kullanmak gerekir. Şafiîler şunu de eklemişlerdir: Misvaktan önce, sonra ve ayrıca yiyeceklerin etkisi dolayısıyla dişler arasında kalan yemek kırıntılarını çıkartmak da sünnettir.

Bunun delillerine gelince: Buharî ve Tirmizî müstesna Kütüb-i Sitte ravilerinin Hz. Aişe'den yaptıkları şu rivayettir: *"Peygamber (a.s.) evine girdiğinde misvak kullanmakla işe başlardı."* İbni Mace, Ebu Ümame'den şunu rivayet etmektedir: *"Ben misvak kullanırdım. O kadar ki ağzımın ön taraflarının aşınacağından korktum."* [5] Hz. Aişe'den rivayete göre: *"Resulullah (a.s.) gece veya gündüz olsun, uyuyup uyandı mı, abdest almadan önce mutlaka misvak kullanırdı."* [6] Bir di-

---

1 - Bu hadisi Buharî ta'liken rivayet etmiştir. İmam Neseî ve *Sahih*'inde İbn Huzeyme de rivayet ettiği gibi, Hâkim, Ebu Hureyre'den gelen rivayetin de sahih olduğunu söylemiştir. Taberanî, *Evsat*'ında Ali b. Ebu Tâlib'den hasen bir isnad ile rivayet etmiştir.

2 - Tirmizî müstesna diğer Kütüb-i Sitte müellifleri ve İbni Hanbel, Huzeyfe'den rivayet etmişlerdir.
• Buharî ve Müslim'in lafızları şu şekildedir: *"Peygamber (a.s.) uykudan kalktığı zaman ağzını misvakla ovalardı." Neylü'l-Evtâr,* I, 105.

3 - Ruhun cesedden kolayca ayrılmasını sağladığı da söylenmektedir. Rivayette: *"Misvak, ölüm müstesna her türlü derde şifadır"* diye varit olmuştur. *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 126.

4 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 15 vd.; *el-Lübâb,* I, 14; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 124-126; *el-Mecmû',* I, 329-342; *eş Şerhu'l-Kebîr,* I, 102 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 55 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 13; *el-Muğnî,* I, 95-97; *Keşşafu'l-Kınâ'* I, 78-81.

5 - "Ön dişlerimin incelmesinden korktum," demektir.

6 - Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

ğer sebebi ise uyku, yemek ve buna benzer şeyler ağzın kokusunu değiştirir. Misvak ise ağız kokusunu gidermek ve ona hoş bir koku vermek için meşru kılınmıştır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre zevalden sonra, yani öğle namazından itibaren güneşin batışına kadar olan süre içerisinde oruçlunun misvak kullanması mekruhtur. Çünkü Buharî ve Müslim'de şöyle denilmektedir: *"Oruç tutan kimsenin ağzının kokusunun değişmesi*[1] *Allah katında misk kokusundan daha hoştur."* Cenab-ı Allah'ın hoşuna gitmesi, ağız kokusunun olduğu gibi bırakılmasının talep edildiğine delâlettir. Bu bakımdan onun izalesi mekruh kılınmıştır. Güneşin batmasıyla bu kerahet ortadan kalkar; çünkü o bu andan itibaren oruçlu değildir. Bunun zevalden sonrasıyla tahsis edilmesinin sebebiyse oruç dolayısıyla ağız kokusunun değişmesinin o vakitten sonra ortaya çıkmasıdır.

Malikî ve Hanefîlere göre oruç tutan kimsenin misvak kullanması mutlak olarak mekruh değildir. Çünkü misvak kullanmanın müstehap olduğuna delil teşkil eden az önce görmüş olduğumuz hadislerin ifadeleri umumîdir. Peygamber (a.s.); *"Oruç tutan kimse için en hayırlı hasletlerden birisi de misvak kullanmaktır"*[2] diye buyurmuştur. Diğer taraftan Rabia b. Âmir şöyle demektedir: *"Resulullah (a.s.)'ı oruçlu olduğu hâlde misvak kullandığını sayamayacağım kadar çok defa görmüşümdür."*[3] Şevkânî şöyle diyor: Doğrusu oruçlu olan kimsenin, günün başlangıcında da sonunda da misvak kullanmasının müstehap olduğudur ve imamların çoğunluğunun (cumhurun) görüşü de budur.

3. Misvağın Keyfiyeti ve Aracı:

Kişi sağ eliyle, ağzının sağ tarafından dişlerinin enine (yani iç ve dış tarafından) ön dişlerinden arkadaki azı dişlerine doğru götürür, ordan ortalara doğru, ondan sonra sol tarafa doğru dile göre uzunlamasına doğru misvaklanır. Çünkü Hz. Aişe'nin rivayetine göre; *"Peygamber (a.s.) ayakkabısını giyerken, taranırken, temizlenirken ve bütün işlerinde sağdan başlamayı severdi."* (4) Diğer taraftan Hz. Peygamber'in: *"Misvak kullandığınız zaman enine doğru misvaklayınız."*[5] diye buyurduğu haber verilmiştir. Bununla birlikte dişleri uzunlamasına misvaklamak yeterlidir, ancak kerahet vardır. Çünkü diş aralarını kanatabilir ve diş etlerini boza-

1 - Hadis-i şerifte sözü gecen "hulûf" ağız kokusunun değişmesi, demektir. Bu değişme ise zevâlden sonradır. Çünkü şu rivayet bize ulaşmış bulunmaktadır: *"Ümmetime ramazan ayında beş şey verilmiştir."* Daha sonra şöyle buyurdu: *"İkincisine gelince; onlar akşamı ettiklerinde ağız kokularının değişmesi, Allah katında misk kokusundan daha hoştur."* Hadis-i şerifte geçen "akşamı etmek" (mesâ') zevâlden sonraki vakit demektir.

2 - İbni Mâce, Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmişlerdi.

3 - Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizî: "Bu hasen bir hadistir" demiştir. Ayrıca diğer *Sünen* sahipleri ve İbni Huzeyme'nin de rivâyet ettiği gibi, Buharî'de bu hadisi *ta'lik* etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 107.

4 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

5 - Ebu Dâvud, *Merasîl*'inde rivayet etmiştir.

bilir.

Dilin ise İbni Dakîk el-Îd'in *Sünen-i Ebu Dâvud*'da yer alan haberi delil göstererek zikrettiği üzere, uzunlamasına misvaklanması sünnettir.(1)

Hanbelîler der ki: Sol eliyle dişlerinin sağ tarafından başlar. Ağzı temizleyen, yaralamayan, ona zarar vermeyen, ağızda ufalanmayan hurma ve erak ağacından yapılmış bir çubuk parçası veya fırça gibi her hangi bir çubukla misvaklanabilir. Efdal olan bunun erak (misvak) ağacından olmasıdır. Bundan sonra hurma ağacından olması, daha sonra hoş kokulu, sonra da su ile ıslatılmış kuru ağaç parçası, ondan sonra da öd ağacından olması efdaldir. Başkasının misvağını kullanmak izin verdiği takdirde mekruh değildir. Vermezse haram olur. Ebu Dâvud, Hz. Aişe'den şöyle rivayet etmektedir: *"Resulullah (a.s.) yanında iki kişi olduğu sırada misvak kullanmakta idi. Bu iki kişiden birisi öbüründen büyüktü. Ona misvağın fazileti konusunda"Misvağı büyük olan kimseye ver." şeklinde vahyedildi."*

Hanefîlerle Malikîlerin görüşüne göre misvak olmadığı takdirde parmak ile de misvaklanılabilir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "*Ağzı temizlemek şehadet parmağıyla olur. Baş parmak ise misvaktır.*" Beyhakî ve başkaları ise Hz. Enes'ten *merfû* olarak şunu rivayet etmektedirler: *"Parmaklar misvağın yerini tutar."*(2) Taberanî Hz. Aişe (r.a)'den şöyle rivayet etmektedir: *"Ey Allah'ın resulü! Ağzının kokusu değişen kimse misvaklanır mı? diye sordum; "Evet" diye buyurdu. Ben nasıl yapar, diye sorunca şöyle buyurdu: "Parmağını ağzına sokar ve onu iyice ovar."*(3)

Şafiîlerin sahih olan görüşüne ve Hanbelîlere göre parmak ile misvaklanılmış olmaz. Nitekim Hanbelîlere göre bir bez parçası ile de misvaklanmak olmaz. Şafiîlere göre ise, sert olan her şeyle misvaklanmak sahihtir. Çünkü parmakların kullanılmasına misvaklanmak denilmez. Bu konuda şeriatte her hangi bir hüküm varid olmadığı gibi, çubuk ile hasıl olan temizlik de parmak ile gerçekleştirilemez.

Kullandıktan sonra üzerindeki kirleri gidermek maksadıyla misvağı yıkamalıdır. Hz. Aişe şöyle demiştir: *"Allah'ın Peygamberi misvaklanır, ondan sonra misvağı yıkamam için bana verirdi. Ben de önce o misvağı kullanır, ondan sonra yıkar ve onu kendisine iade ederdim."* (4)

---

1 - Ebu Bürde babasından rivayet etmiştir. Babası dedi ki: *"Resulullah (a.s.)'a bizi taşıyacak binek vermesini istemek için gittik. Onun dili üzerinde misvak kullandığını gördüm."* (Ebu Dâvud, *Sünen*, I, 12; İbni Dakîk, *el-İlmâm*, 16.

2 - Bu hadis hakkında hadis âlimleri tenkidlerde bulunmuştur. Aynı zamanda İbni Adiyy ve Darekutnî de rivâyet etmişlerdir. *Neylu'l-Evtâr*, I, 106; *Nasbu'r-Râye*, I, 10.

3 - Hadisin senedinde zayıf bir râvî vardır. *Mecmau'z-Zevâid*, II, 100. İmam Ahmed, Hz. Ali'den şunu rivayet etmektedir: "Hz. Ali bir testi su getirilmesini istemiş yüzünü ve ellerini üçer defa yıkadıktan sonra üç defa mazmaza yapmış ve parmaklarından birisini ağzına sokmuştur..." Burada parmak ile ağzı ovalamanın, misvağın yerine geçeceğine delâlet vardır. *Neylü'l-Evtâr*, I, 106.

4 - Ebu Dâvud, *Sünen*, I, 13.

Nar, reyhan ve güzel kokulu ağaç çubukları ile misvaklanılmaz. Çünkü bunlar ağızdaki etlere zararlı oldukları gibi, dişlerin arasını da temizlemezler. Bunların kullanılabileceğine dair şer'î bir haber de gelmemiştir. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Reyhan ve nar çubukları ile dişlerinizin arasını temizlemeyiniz. Çünkü bunlar cüzzam damarlarını harekete geçirirler."* (1)

Aynı şekilde arpa sapıyla, kamış çubuğuyla ve buna benzer zarar veren ve yaralayan şeylerle de misvaklanılmaz. Çünkü bunlar kaşıntı veya alaca hastalığına sebep olurlar.

Kişi zarar görmemesi için bilmediği her hangi bir şeyi de misvak yerine kullanmaz, onunla dişlerinin arasını temizlemez.

Misvak kullandığı zaman: *"Allah'ım kalbimi temizle ve günahlarımı sil"* der.(2)

Bazı Şafiî âlimleri, misvak kullanırken sünneti yerine getirmeyi niyet edilir, demişlerdir.

Mescitte misvak kullanmak mekruh değildir. Çünkü bu konuda kerahete dair özel bir delil yoktur.

Misvağın boyunun bir karıştan fazla olması mekruhtur. Çünkü Beyhakî'de Câbir'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın misvağını koyduğu yer, kâtibin kalemi kulağına koyduğu yerin aynısı idi."*

4. Misvağın Faydaları:

İlim adamları misvağın faydaları arasında şunları saymışlardır: Ağzı temizler, Rabbi razı eder, dişleri beyazlatır, ağızdaki kokuyu güzelleştirir, sırtı düzler, diş etlerini kuvvetlendirir, ihtiyarlamayı geciktirir, seciyeyi temizler, zekâyı parlatır, ecrin kat kat verilmesine vesile olur, ruhun bedenden çıkmasını kolaylaştırır, ölüm esnasında şehadeti hatırlatır (3) ve buna benzer otuza yakın faydaları vardır ki, Hâfız İbni Hacer bunları şiir halinde ifade etmiştir (4).

Çağdaş diş doktorları dişlerin çürümesine, dişler üzerindeki sarı tabakanın oluşmasına, ağız ve diş etlerinin iltihaplanmasına mani olmak, sinirler, gözler, nefes alma ve hazım yollarındaki çeşitli rahatsızlıkları önlemek için de misvak kullanmayı tavsiye ederler. Hatta hatırlamanın zayıflamasını ve zihnin tembelliğini,

1 - Hâfız Muhammed b. el-Huseyn el-Ezdî, isnadı ile Kabîsa b. Züeyb'den rivayet etmiştir.

2 - Bazı ilim adamları misvak kullanmaya başlarken şöyle denilmesini müstehap görmüşlerdir: "Allah'ım bununla dişlerime beyazlık ver. Diş etlerime sağlamlık ve küçük dilimede sebat ver ve ey merhametliler merhametlisi, bana bereket ihsan et!" Nevevî: "Bunda bir beis yoktur. Her ne kadar aslı yoksa da güzel bir duadır." demektedir. *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 56.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 57.

4 - ed-Derdîr'in *eş-Şerhu's-Sağîr* üzerine Sâvî Haşiyesi I, 125.

kötü ahlâkı önlemeye karşı da misvak bir tedbirdir.

5. Misvakla Beraber Mütalaa Edilebilecek Diğer Güzel Adetler (Fıtratın Sünnetleri):

Sünnette varit olmuş bir takım hadis-i şerifler, güzel bir takım edepleri veya insanın saç, tırnak ve buna benzer kısımlarının temizliği ile alâkalı dinî davranışları dile getirmektedir. Bunların varit olduğu şekilde zikredilmesi güzeldir. Bundan sonra da bu hususlar, fakihlerin izlediği yol üzere şerhedilip açıklanacaktır.

Bunların en önemlileri arasında yer alan iki hadis vardır ki, birincisinde fıtrattan olan beş haslet, ikincisinde de fıtrattan olan on haslet zikredilmektedir:

Fıtratın Beş Hasleti:

Ebu Hureyre (r.a.) dedi ki: Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Beş şey fıtrattandır: İstihdâd (etek tıraşı olmak), hıtân (sünnet olmak), bıyıkları kesmek, koltuk altlarını yolmak ve tırnakları kesmek."* (1)

İstihdâd: Etek tıraşı olmak demektir. İttifak ile sünnettir. Bu tıraş olmakla, kesmekle, yolmakla ve özel ilaçlarını kullanmakla olur. Nevevî, efdal olan tıraş etmektir, der. Etekden kasıt ise erkeğin ve kadının ferci çevresinde çıkan kıllardır.

Hıtân (Sünnet olmak): Erkeğin zekerinin haşefesini örten derinin tamamen, haşefe ortaya çıkıncaya kadar kesilmesi demektir. Kadında ise fercin üst tarafında bulunan derinin asgari bir parçasının kesilmesi demektir. erkeğin sünnet olmasına *"i'zâr"*; kadının sünnet olmasına *"hafd"* denir. O hâlde kadınlar için *"hafd"* ne ise, erkekler için de *"hıtân"* odur.

Sünnetin, doğumun yedinci günü olması müstehaptır. Zahir olan görüşe göre doğum günü de bu sayıya dahildir. Hanefî ve Malikîlere göre erkek için sünnettir, kadın için de bir ikramdır. Çünkü hadis-i şerifte: *"Hıtân erkeklerde sünnet, kadınlarda ise bir ikramdır"* (2) diye buyurulmuştur.

Şafiîlere göre ise erkek için de dişi için de sünnet vaciptir. Hanbelîlere göre, sadece erkek için vacip, kadınlar için ise bir ikramdır, vacip değildir. Çünkü Peygamber (a.s.) Müslüman olan bir erkeğe: *"Üzerinden küfrün kıllarını at ve sünnet ol."* (3) diye buyurmuştur. Diğer taraftan Ebu Hureyre (r.a.)'den gelen rivayete göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kim Müslüman olursa sünnet olsun."* (4) Ebu

1 - Kütüb-i Sitte müellifleri ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 108 vd..

2 - İmam Ahmed ve Beyhakî, el-Haccâc b. Ertaa'dan rivayet etmişlerdir. Hadiste *tedlîs* vardır. Ayrıca hadîs *garîb*dir. Beyhakî onun hakkında: *"Zayıf ve münkatı'dır."* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 113 Ayrıca el-Hallâl, bu hadisi Şeddâd b. Evs isnadıyla rivayet etmiştir.

3 - Hadisi Ebu Dâvud, Useym'den rivayet etmiştir, hakkında tenkidler vardır.

4 - Hafız İbni Hacer, *et-Telhîsu'l-Habîr*'de zikretmiş, ancak *zayıf* olduğunu kaydetmemiştir. Arkasından İbnü'l-Münzir'in: "Sünnet olmak konusunda kendisine başvurulabilecek bir haber veya uyulabilecek bir sünnet yoktur." sözünü zikretmiştir.

Hureyre'nin rivayet ettiği bir diğer hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Rahman olan Allah'ın halili İbrahim, seksen yaşından sonra sünnet oldu. O keser ile sünnet oldu."*[1] Bunun diğer bir sebebi ise sünnetin Müslümanların şiarı olmasındandır. O hâlde, bu da müslümanların diğer şiarlarında olduğu gibi vaciptir.

Sünnetin kadınlar hakkında bir ikram olup da vacip olmadığının delili, Hanbelîlere göre şu hadis-i şeriftir: *"Sünnet, erkekler için sünnet, kadınlar için de bir ikramdır."* Diğer hadis-i şerif de: *"Onun birazını kes, kökünden kesme"*. [2] meâlindeki hadisi ile Ümmü Atiyye'nin hadisinde yer alan: *"(Kadınları) sünnet ettiğin zaman azıcık kes."* demesidir.

Bıyıkların Kesilmesi: İttifakla sünnettir. Bıyıkların kesilmesi bizzat kişi tarafından yapılabileceği gibi, başkasına da yaptırabilir; çünkü her ikisi ile de maksat hasıl olur. Ancak koltuk altlarının yolunması ile etek tıraşı böyle değildir.

Şafiî ve Malikîlere göre bundan maksat, bıyıkları dudakların çevresi görününceye kadar kısaltmaktan ibarettir. *"Bıyıklarınızı alınız, sakallarınızı serbest bırakınız, Mecusîlere muhalefet ediniz."* [3] veya, *Bıyıkları kesiniz."* hadisinin manası budur.

Hanefîlere göre bundan maksat, bıyıkları kökten kesmektir. Çünkü az önce geçen: *"Alınız ve yok ediniz."* hadisinin zahiri bunu göstermektedir.

Hanbelîler ise, kesmek ile bıyıkları dipten almak arasında muhayyer olunduğunu, ancak dipten almanın nass ile evlâ olduğunu belirtmektedirler.

Sakalın Bırakılması: Bu, sakalın olduğu gibi bırakılması ve onu değiştirecek her hangi bir müdahalede bulunulmaması demektir. Malikîlerle Hanbelîler, sakalı tıraş etmeyi haram kabul etmişlerdir. Ancak bir tutamdan fazla kısmını almak mekruh olmadığı gibi, boğazının altındaki kılları almak da mekruh değildir; çünkü İbni Ömer de böyle yapmıştır. [4]

Hanefîlere göre sakal tıraşı, tahrimen mekruhtur. Şafiîlere göre bu mekruhtur. Nevevî, *Müslim'in Şerhi*'nde sakal konusunda on şeyin mekruh olduğunu zikretmiştir ki, bunlardan bir tanesi de sakalı tıraş etmektir. Ancak kadının sakalının çıkması bundan müstesnadır. Kadının onu tıraş etmesi müstehaptır.

---

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 111.

2 - Câbir b. Zeyd'den *mevkûf* olarak gelen rivayete göre Peygamber (a.s.) sünnet yapan kadına: *"Azıcık al, kökünden kesme."* yani; *"o kısmın az bir parçasını al kökten kesme"* demiştir.

3 - Hadisi İmam Ahmed ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Bu manada İmam Ahmed ve Buharî ile Müslim de İbni Ömer'den şöyle rivayet etmişlerdir. *"Müşriklere muhalefet ediniz, sakallarınızı bırakınız, bıyıklarınızı kısaltınız."* İmam Ahmed, Neseî ve Tirmizî'nin rivayet edip Tirmizî'nin "*Sahih* bir hadistir." dediği ve Zeyd b. Erkam'dan gelen rivayet şu şekildedir: *"Bıyığından almayan kişi bizden değildir." Neylü'l-Evtâr,* I, 114 vd.

4 - İbni Ömer hac veya umre yaptığında sakalının bir tutamdan fazlasını keserdi a.g.e.

Koltuk altlarını yolmak tırnakları kesmek de aynı şekilde ittifakla sünnettir.

Sözü geçen bütün bu hususlarda sağ taraftan başlamak müstehaptır; çünkü az önce geçen Hz. Peygamberin sağ tarafından başladığını belirten hadis bunu göstermektedir ve bu hadiste: *"Resulullah (a.s.) ayakkabısını giymekte, saçlarını taramakta ve bütün işlerinde sağdan başlamayı severdi"* denilmektedir.

Fıtratın On Hasleti:

Hz. Aişe (r.a)'den rivayet edilen hadiste şöyle geçer: *"Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "On şey fıtrattandır: Bıyıkları kesmek, sakalı bırakmak, misvak kullanmak, burna su almak, tırnakları kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, koltuk altlarındaki kılları yolmak, eteği tıraş etmek, istincada bulunmak.* "Ravi Mus'ab b. Şeybe der ki:" *Onuncusunu ise unuttum, olsa olsa mazmazadır."* [1] Nevevî onuncusu hakkında şöyle demiştir: "Her halde onuncusu hitan (sünnet olmak) olmalıdır, o daha evlâdır."

Abdestin sünnetleri konusunda bu hadis-i şerifte sözü geçen hasletler açıklanmış bulunuyor. Parmak boğum ve eklem yerlerinin yıkanması başlı başına bir sünnettir, vacip değildir. Âlimler: "Kulak aralarında ve kulağın deliğinde birikmiş olan kirler de bunlara dahildir, bu gibi kirler mesh ve benzeri yollarla giderilir." demişlerdir.

İstinca ise, bir rivayete göre abdest aldıktan sonra vesveseden uzak kalabilmek için avret yerine azıcık su serpmek anlamına gelen *"el-İntidâh"* şeklinde zikredilmiştir.

Fıtrî Hasletler Konusunda Fakihlerin Görüşleri:

Görmüş olduğunuz bu iki hadiste ve diğerlerinde varit olan hususlara dayanarak fakihler şöyle demişlerdir: [2]

1- Hoş koku, tırnak kesmek ve sürme çekmek: Gün aşırı bedenine veya saçlarına yağ sürmek sünnettir. Uyumadan önce her göze üçer defa sürme çekmek de sünnettir. Tırnakları kesmek de aynı şekilde sünnettir. Şafiî mezhebinin görüşüne göre tırnak kesmeye sağ elin şehadet parmağından başlayıp serçe parmağına doğru gider, ondan sonra sağ elinin baş parmak tırnağını keser. Daha sonra son elin serçe parmağından başlayarak baş parmağına doğru gelir. Tırnakları kestikten sonra temizliği tamamlamak maksadıyla tırnak uçlarının yıkanması müstehaptır. Saçın ve kılların bir yere gömülmesi gerekir. Bununla beraber atılırsa mahzuru yoktur. Tır-

1 - Bu hadisi Ahmed, Müslim, Neseî ve Tirmizî Hz. Aişe'den; Ebu Dâvud ise Ammâr'dan rivayet etmiş olup, İbnü's-Seken *sahih* olduğunu söylemiştir. Hâfız İbni Hacer ise: "Bu hadis *illetli*dir" demek tedir. Diğer taraftan Hâkim ve Beyhakî, İbni Abbâs'tan *mevkûf* olarak rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 110.

2 - *el-Muğnî,* I, 85-94; *Keşşafu'l-Kınâ,* I, 82-91; *el-Hadramiyye,* 9; *el-Fetâvâ'i-Hindiyye,* V, 367 370.

nakların dişlerle kesilmesi mekruhtur, baras hastalığına sebeptir.

Az önce sözü geçen hususların delilleri -sırasıyla- şöyledir: *"Peygamber (a.s.) gün aşırı olması müstesna, saçlara yağ sürüp taranmasını nehyetmiştir.* [1] İbni Abbas'ın rivayetine göre: *"Peygamber (a.s.) ismid denilen sürme ile her gece uyumadan önce sürme çekerdi. Her bir gözüne üç mil ile sürme çekerdi."* [2] Tırnakların kesilmesi ise az önce görmüş olduğumuz her iki hadiste de fıtratın sünnetlerinden sayılmıştır. Kadın evinde koku sürünebilir. Ancak evinden başka yerde koku sürmekten men edilir. Çünkü bu, fitne ve fesada sebep teşkil eder. Hanefîler der ki: Tırnakların kesilmesi dâru'l-harb dışında sünnettir. Daru'l-harbde tırnak kesmemek menduptur.

2- Ayakkabı giymek ve elbisenin uzatılması: Özürsüz olarak tek ayakkabıyla yürümek mekruhtur. Çünkü bu konuda sahih haberlerle bize kadar ulaşmış nehiyler vardır. Diğer taraftan böyle bir kerahetin sebebi, kişinin dengesinin ve yürüyüşünün bozulmasıdır. Ayrıca ayakta olduğu hâlde ayakkabıları giyinmek de bu konudaki sahih haberlerle bize kadar ulaşmış nehiyler sebebiyle ve bundan dolayı yere düşme korkusu olduğundan mekruhtur.

Sarığın ucunun çokça uzatılması elbise ve izarın (belden aşağısını örten peştemal türünden bir örtü) topuklardan aşağıya kadar -her hangi bir maksatla olmasa bile- uzatılması mekruhtur. Bir maksatla uzatılacak olursa haram olur. Sarığın ucunun serbest bırakılması veya bırakılmaması mekruh olmadığı gibi, kadının da elbisesini yere bir zirâ' boyu kadar bırakması da mekruh değildir.

3- Sünnet olmak: Hanefî ve Malikîlere göre sünnet, Şafiîlere göre vaciptir. Hanbelî mezhebine göre ise erkek için vacip, kadın için bir ikramdır. Nitekim bunu az önce geçen hadis-i şerifi açıklarken beyan etmiştik. Hanbelîlere göre sünnet, erkekler ve kadınlar için bülûğa erdiği zaman -kendisi için tehlikeden korkmadığı sürece- vaciptir. Çünkü İbni Abbas: "Onlar erkeği (ergenlik yaşına) idrâk edinceye kadar sünnet etmezlerdi." [3] demiştir.

Bununla birlikte küçük yaşta sünnet etmek, temyiz (iyiyi kötüyü ayırdedebilmek) yaşında sünnet etmekten daha faziletlidir. Çünkü yara, küçük yaşta daha çabuk iyileşir.

---

1 - Bu hadisi İbn Mâce dışında kalan dört *Sünen* sahibi ile İmam Ahmed rivayet etmişlerdir. Tirmizî de sahih olduğunu belirtmiştir. Hadisin ravisi ise Abdullah b. el-Muğaffel'dir. *Neylü'l-Evtar*, I, 123. Hadis-i şerifte sözü geçen "et-Tereccül" saçları taramak ve yağlamak manasınadır. İmam Ahmed, Ebu Eyyûb'dan *merfûan* şunu rivayet etmektedir: *"Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir. Kına yıkamak, koku sürmek, misvak ve evlenmek."* Enes'ten rivayete göre Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bana dünyadan kadın ve hoş koku sevdirilmiş, namaz da gözümün nuru kılınmıştır."* Bunu Neseî, Ahmed ve İbni Ebu Şeybe rivayet etmişlerdir. Hadiste *zayıflık* vardır. *Mürsel* rivayetin doğru olma ihtimâli daha yakındır. *Neylü'l-Evtâr*, I, 127.

2 - İmam Ahmed, Tirmizî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.

3 - Buharî rivayet etmiştir.

Doğumun yedinci gününden önce sünnet etmek mekruhtur.

Kişinin bu işi yapabilmesi ve iyice becermesi hâlinde kendi kendisini sünnet etmesi caizdir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.)'in kendi kendisini sünnet ettiği rivayet edilmiştir.

4- Saçların bakımı: Yağ sürünmekte olduğu gibi, gün aşırı taranmak da sünnettir. Gerek duyulması hâlinde her gün de taranılabilir. Çünkü Ebu Katade'nin Nesei'de yer alan rivayeti buna delâlet etmektedir. Bu konuda sakal da baştaki saç gibidir.

Bıyıkları kesmek, sakalı serbest bırakmak, koltuk altlarını yolmak sünnettir. Çünkü bunlar az önce geçen hadis-i şerifte görüldüğü gibi, fıtratın özelliklerindendir. Bunlar da cuma günü, tırnakların kesilmesi ve etek tıraşı ile birlikte yapılır. Bunların perşembe günü yapılacağı veya kişinin istediği zamanda yapmasında muhayyer olduğu da söylenmiştir. Saç, tırnak ve kan toprağa gömülür; çünkü bu konuda Peygamber (a.s.)'den sabit olan rivayet, buna delâlet etmektedir.(1)

Sözü geçen bu işler her hafta yapılır. Çünkü Peygamber (a.s.) her cuma tırnaklarını ve bıyıklarını alırdı. (2) Efdal olan haftada bir defa tırnaklarını kesmek, bıyıklarını kısaltmak, etek tıraşı olmak ve yıkanarak bedenini temizlemektir.

Kırk günden fazla tırnak kesmemek, baş ve etek tıraşı olmamak ve koltuk altlarını yolmamak mekruhtur. Her cuma başın tıraşı müstehaptır. *Kaza*, yani başın bir miktar tıraş edilip üç parmak kadar bir miktarının tıraş edilmemesi ve bu şekilde bırakılması mekruhtur. İmam Ebu Hanife'ye göre hacamat hâlinde olması müstesna, kişinin sadece başının ense üstündeki kısmını tıraş etmesi mekruhtur. Cünüp iken saçın tıraş edilmesi ve tırnakların kesilmesi de mekruhtur.

Peygamber (a.s.)'in başın tıraş edilmesinde izlediği yol, ya bütünüyle bırakmak ya bütünüyle tıraş etmek şeklinde idi. Bir kısmını kesip bir kısmını bırakmazdı. Saçın yıkanması ve taranmasına sağdan başlamak sünnettir. Çünkü, *"Saçı bulunan kimse ona ikramda bulunsun."* (3) mealindeki hadis, bunu göstermektedir. İbni Abdü'l-Berr şöyle demektedir: "Bütün âlimler saçı tıraş etmenin mübah olduğu konusunda ittifak etmişlerdir." Yani erkeğin (hacdaki ibadet maksadı ile olmaksızın)

---

1 - el-Hallal, isnadıyla Musle binti Müşerrih el-Eş'ariyye'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Babamın tırnaklarını kesip onları toprağa gömdüğünü gördüm ve şöyle diyordu: "Peygamber (a.s.)'in bu şekilde yaptığını gördüm."* İbni Cüreyc'den rivayete göre Peygamber (a.s.) *"Kanı toprağa gömmek işini beğenirdi."* İbni Ömer de saç ve tırnaklarını toprağın altına gömermiş.*Keşşafu'l-Kınâ*, I, 84 vd.; *el-Muğnî*, I, 88. Deylemi *Müsnedi'l-Firdevs*'te Hz. Ali'den zayıf bir hadisde şunu rivayet etmektedir: *"Tırnakları kesmek, koltuk altlarını yolmak, etek tıraşı olmak perşembe günü; gusletmek, hoş koku sürünmek ve güzel elbise giyinmek de cuma günü olur."*

2 - el-Beğavî bunu senediyle Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet etmiştir. *Keşşaâfu'l-Kınâ*, a.y.

3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir, isnadı *hasen*dir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 123.

bir ihtiyaç bulunmasa dahi saçını tıraş etmesi mübahdır.

Ağarmış kılların çekilip alınması mekruhtur. Çünkü hadis-i şerifte Resulullah (a.s.) ağarmış saçları çekmeyi nehyetmiş ve: *"O İslâmın nurudur"*. diye buyurmuştur. [1] Aynı şekilde sakalsızlığı tercih ederek sakalın yolunması da mekruhtur. Saçın bir kısmını tıraş etmek ve bir kısmını bırakmak da bu konudaki nehiy sebebiyle mekruhtur. Yine hacamat veya bir başka sebep dolayısıyla gerek duyulmadığı takdirde sadece başın arka tarafının tıraş edilmesi de mekruhtur. Çünkü bu, Mecusîlerin uygulamasıdır. Sünnete itibaen, ağarmış olan saçlarını kırmızı veya sarı renge boyar. [2] Savaş esnasında kâfirleri korkutmak maksadıyla olması müstesna, siyah ile boyanması ise mekruh veya haramdır.

Kocası bundan hoşlanacak olursa kadının ellerine, ayaklarına kına yakması caizdir.

Kadının özürsüz olarak başını kökünden tıraş etmesi veya saçlarını kesmesi mekruhtur. İkrime şöyle demektedir: *"Peygamber (a.s.) kadının başını kökünden tıraş etmesini nehyetmiştir."* [3] Eğer başında saçını tıraş etmesini gerektirecek yara ve buna benzer bir özür var ise, o vakit mekruh olmaz. Her hangi bir musibet (matem) dolayısıyla başını tıraş etmesi ise -yanağına vurup elbisesini yırtmasında olduğu gibi- haramdır.

5- Süslenmek: Aynaya bakmakta bir mahzur yoktur. Aynaya baktığı zaman da:

" Allah'ım! Yaratılışımı güzelleştirdiğin gibi, huyumu da güzelleştir ve yüzümü ateşten uzak tut." der. [4]

Küçük erkek çocuğun kulağının delinmesi mekruhtur. Ancak kızın durumunun böyle olmadığı nas ile sabittir, çünkü kızın erkek çocuğun hilâfına süslenmeye ihtiyacı vardır.

(Kadın için) yüzünden kılları almak, güzelleşmek için dişlerini törpülemek, dövme yaptırmak, peruk takmak (saça saç eklemek) haramdır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah dövme yapanlara, yaptıranlara yüzlerindeki kılları alanlara, aldıranlara, güzelleşmek maksadıyla dişlerini törpüleyip aralarını ayıranlara, Allah'ın yarattığı şekli değiştirenlere lânet etmiştir."* [5] Bir şeye lânet

---

1 - Bu hadis-i el-Hallâl, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden olmak üzere rivayet etmiştir. Aynı şekilde Târık b. Habîb tarafından da rivâyet edilmiştir: *"Müslüman olarak kimin bir tel saçı ağarırsa bu Kıyamet gününde onun için bir nurdur." el-Muğnî,* I, 91.

2 - Bu hadisi İmam Ahmed ve başkaları rivayet etmiştir *el-Muğnî,* I, 91 vd.

3 - el-Hallâl bunu isnadıyla İkrime'den rivayet etmiştir.

4 - Çünkü Ebu Hureyre'den böyle bir haber gelmiştir. Bunu Ebu Bekir b. Merdûye rivayet etmiştir.

5 - Kütüb-i Sitte musannifleri ile İmam Ahmed b. Hanbel, İbni Mes'ûd'dan, yine aynı musannifler İbni Ömer'den bu şekilde rivayet etmişlerdir: *"Allah saç ekleyeni ve saçını ekleteni, dövme yapanı ve*

etmek ise onun haram kılındığının delilidir. Çünkü mübah olan bir işi yapan kimseye lânet okumak caiz değildir. Buna göre, bu hadis sebebiyle kadının saçını bir başka saça eklemek caiz değildir. Saça saçın dışında bir şey eklemeye gelince: Eğer bu saçını bağlayabileceği bir miktar kadar ise, bunda bir mahzur yoktur. Çünkü bunda bir ihtiyaç vardır ve bunsuz mümkün değildir. Aynı şekilde daha sahih olan görüşe göre, ihtiyaç fazlası da eğer zarar söz konusu olmaksızın kadının kocasına güzel görünmesi gibi bir maslahatı varsa, yine haram olmaz. İmam Mâlik der ki: "Her ne olursa olsun, saça bir şey eklemek memnudur, yasaktır. Eklediği ister saç olsun, ister yün, isterse bez değişmez. Çünkü Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadise göre Peygamber (a.s.) bir kadını başına her hangi bir şey eklemesini men etmiştir.[1]

Şafiîlerle Hanbelîler saça bir şey eklemek konusunda etraflı görüş belirterek demişlerdir ki: "Kadın saçına insan saçı ekleyecek olursa ittifakla bu haramdır. Saçın erkek veya kadın, mahrem olan yakın bir akraba yahut da başkasının olması durumu değiştirmez; çünkü deliller umumîdir. Diğer taraftan insanoğlunun saçı ile ve diğer parçalarıyla her hangi bir şekilde yararlanmak -onun kerameti (saygınlığı) dolayısıyla- haramdır. Ondan yararlanmak yerine insanoğlunun saçı, tırnağı ve diğer parçaları toprağa gömülür.

Kadın saçlarına, insan saçından başka bir şey ekleyecek olursa, şayet bu necis bir saç ise -ki bu onlara göre meyte saçı ve hayatta iken kesilmiş eti yenmeyen hayvanların saçıdır- bu da aynı şekilde konu ile ilgili hadis sebebiyle haramdır. Zira bu durumda kadın namaz esnasında ve namaz dışında kasdî olarak necis olan bir şeyi taşımış olacaktır. Bu iki durumda ise kadının evlenmiş olması ile olmaması arasında fark olmadığı gibi, kadın ile erkek arasında da fark söz konusu değildir.

İnsanoğlu dışındakilerin tahir olan saçlarına gelince: Eğer kadının kocası yoksa, bu yine haramdır. Şayet kocası varsa sahih olan görüşe göre kocanın izni ile eklemesi caiz olur, aksi takdirde haram olur.

Yüzdeki kıların alınmasına gelince: Bu mutlak olarak haramdır. Ancak kadının sakalı veya bıyığı bitecek olursa bunu temizlemek haram olmaz, hatta Nevevî

---

yaptıranı lanet etsin." Her iki rivayet de sahihtir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 190. Saç ekleyen (vâsıla) bir kadının saçına bir başka kadının saçını, saçını çoğaltmak maksadıyla ekleyen kimsedir. Saç eklenmesini isteyen müstevsile ise, bu işin kendisine yapılmasını isteyendir. Buna "mavsûle" adı da verilir. Dövme yapmak ise, yapan için de yaptıran için de haramdır. Yüzünden kıl alınmasını isteyen kadına "mutenammisa" denilir. Çoğulu "mutenammisât"dır. Nâmîsa ise, gerek kendisinin gerekse başkasının bu tür kıllarını temizleyendir. "Mutefellicat" ise "mutefellice" kelimesinin çoğulu olup, dişlerinin ön ve küçük azı dişlerinin arasını törpüleleyen açan kadın demektir. Taberî şöyle demektedir: "Kadının yüce Allah'ın kendisini yaratmış olduğu durumunda kocası veya başkası için güzelleşmek maksadıyla Allah'ın onu yaratmış olduğu hilkatinde bir şeyler ekleyerek veya eksilterek değişiklik yapması caiz değildir." Meselâ kaşları birbirine bitişik olanın aradaki kılları alarak kaşlarının ayrı olduğu izlenimini vermek isteyen ve bunun aksi davranışlarda bulunanın durumu buna örnektir. *Tuhfetu'l-Ahvezî,* I, 67.

1 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 191.

ve başkalarının söylediği gibi müstehap olur.

Hadis-i şerifte sözü geçen hararn olma özelliği güzelleşmek maksadıyla olması hâlindedir. Her hangi bir hastalık veya illet sebebiyle olması hakkında değildir. O takdirde bu haram olmaz. Diğer taraftan haram olan, sadece yüzden kılları çekip almaktır. Bununla birlikte kadının yüzünü tıraş etmesi ve yolmasının mümkün olduğu açıkça (nassan) belirtilmiştir. Aynı şekilde kadın saçını güzelleştirebilir, kocasına karşı kendisini süslü gösterebilecek al ve buna benzer diğer renklerle de süslenebilir. Saçını alnının üzerine perçem şeklinde bırakabilir. Ancak, erkeğin sakalını tıraş etmesi gibi bu da mekruhtur.

Buna bağlı olarak fazla olan bir dişi, fazla bir parmağı ya da fazla bir organı koparmak da haram olur. Çünkü bu da Allah'ın hilkatını değiştirmektir. Kadı Iyâd şöyle der: "Bu fazlalıkların acı vermesi ve bunlardan dolayı zarar görmesi hâli bundan müstesnadır. O takdirde bunları almakta bir mahzur yoktur. Taberî de ise bunlardan zarar ve eziyet verenleri müstesna tutmuştur. Fazla diş veya yemeği zorlaştıran şekilde uzun diş yahut da rahatsızlık veren veya vermeyen fazla parmak, erkek veya kadın olsun, bundan müstesnadır. [1]

Saç tarayan kadının kazandığı ücret, hamamcı (tellak) nın kazandığı ücret gibi mekruhtur. Kadınların tüysüzlere benzemeye çalışması tıpkı tüysüzlerin kadınlara benzemeye çalışmasının haram olması gibi haramdır.

6- Kapların örtülmesi: Bir değnekle dahi olsa kapların örtülmesi sünnettir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Su kabını kapat ve Allah'ın adını zikret. Diğer kaplarının üzerini de ört ve Allah'ın adını zikret. Velevki üzerine enine bir değnek koymuş ol."* [2] Değneğin konulmasının hikmeti ise, kabı örtmeyi alışkanlık hâline getirmesi ve unutmamasıdır. Belki de böceklerin yaklaşmasını veya böceklerin üzerinde yürüyerek kaba düşmesini önlemesine sebep teşkil edebilir. Akşam olduğu zaman Allah'ı zikretmekle birlikte tulum, bidon gibi su kablarının ağzını kapatmak sünnettir. Çünkü az önce geçen hadiste bu da emredilmektedir.

7- Uyku: Uykuya çekileceği vakit kapının kilitlenmesi, ışığın söndürülmesi, aynı şekilde Allah'ın adının zikredilerek ateşin söndürülmesi sünnettir. Çünkü az önceki hadis buna işaret etmektedir. Uyumak istediği zaman yatağını silkeler. Sağ elini sağ yanağının altına koyması yüzünü sağ yanı üzerinde yatarak kıbleye doğru çevirmesi, şanı yüce Allah'a tevbe etmesi ve varit olmuş şu duayı okuması sünnettir:

«بِاسْمِكَ. رَبِّي وَضَعْتُ جَنْبِي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ»

---

1 - *Tuhfetu'l-Ahvezî*, I, 68.

2 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.

"Rabbim senin adınla yanım üzere yatıyorum ve kalkıyorum. Eğer canımı alırsan bana mağfiret buyur, eğer canımı iade edersen onu salih kullarını ne ile koruyor isen onunla koru."

Elif, Lâm, Mim, Secde suresini ve Mülk suresini okumak müstehaptır. İmam Ahmed, Tirmizî ve el-Hallâl'ın Hz. Cabir'den rivayetlerine göre, Resulullah Efendimiz (a.s.) bunu yapıyordu. Yani sözü geçen duayı ve belirtilen sureleri okuyordu. Aynı şekilde Bakara ve Nas surelerini, İhlâs surelerini okuması da müstehaptır. Uykudan uyandığı vakit semaya bakar ve Âl-i İmrân suresinin sonundaki: *"Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında..."* (Âl-i İmran, 190 vd.) ayetlerini okur.

Etrafında korkuluk bulunmayan dam üzerinde uyumak mekruhtur. Çünkü Resulullah (a.s.) Efendimiz bundan nehyetmiştir. (1) Diğer taraftan yuvarlanıp o damdan düşmesinden de korkulur.

Avretinin açılmasından korktuğu takdirde yüzü koyun veya sırtüstü yatması da mekruhtur. (2)

İkindiden sonra uyumak da mekruhtur. Çünkü hadis-i şerifte: *"Kim ikindiden sonra uyur da aklına halel gelirse, kendisinden başka kimseyi kınamasın."* (3) diye buyurulmuştur. Sabah namazından sonra uyumak da aynı şekilde mekruhtur; çünkü o vakit sünnette sabit olduğu üzere rızıkların paylaştırılma zamanıdır. Sadece avretini örtmüş olarak elbisesini soyunup açıkta çıplak olarak uyuması mekruh olduğu gibi uyanık kimseler arasında -mürüvvete aykırı olduğundan- uyuması da mekruhtur. *"Yalnızlıktan ve kişinin tek başına uyumasından..."* (4) hadis-i şerifinde nehyedilmiş olması sebebiyle tek başına uyumak da mekruhtur. Nitekim *"Tek kişi şeytandır"*. (5) haberi dolayısıyla tek başına yolculuğa çıkmak da mekruhtur.

Resulullah (a.s.) Efendimizin nehyetmiş olması sebebiyle (6) güneş ile gölge arasında uyumak ve oturmak da böyledir. Haberde rivayet edildiğine göre orası şeytanın oturduğu yerdir.

Tehlikeli olacağı için denizin çokça dalgalı olduğu sırada denizde yolculuk da mekruhtur.

Günün ortasında dinlenmek, yaz veya kış olsun, uyumayacak dahi olsa, müstehaptır ki, buna *kâile* veya *kaylûle* denilir.

---

1 - Tirmizî Hz. Câbir'den rivâyet etmiştir.

2 - Âlimlerden bazısı *el-Adâbu'l-Kübrâ*'da şöyle demiştir: "Sırtüstü yatmak kötü bir şeydir. Çünkü sırtüstü yatmak göze ve meniye zararlıdır. Uyumaksızın dinlenmek maksadıyla sırtüstü yatması zarar vermez. Yüzüstü uzanarak yatmak ise bundan daha da aşağılık bir davranıştır."

3 - Ebu Ya'lâ el-Mevsılî, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir; ancak *zayıf* bir hadistir.

4 - İmam Ahmed, İbni Ömer'den *merfû'* olarak rivayet etmiştir, *hasen* bir hadistir.

5 - Hâkim, Ebu Hureyre'den şöylece rivayet etmiştir: *"Tek kişi bir şeytandır; iki kişi iki şeytan, üç kişi de kafiledir."* Hadis *sahih*tir.

6 - Bu hadisi İmam Ahmed rivayet etmiştir.

8- Ölünün yanında Yâsîn okunur. Çünkü Ebu Dâvud ve başkalarının bunu ifade eden bir hadisi rivayet ettikleri bilinmektedir. Hasta kimsenin yanında Fatiha, İhlâs, Felak ve Nas sureleri okunur, ellere üflenir ve bunlar hastaya sürülür. Nitekim Buharî ve Müslim'de bu şekilde rivayet sabittir. Cuma günü ve gecesi de Kehf suresi okunur.

9- Giyinmek, kapların kullanılması, bakmak, dokunmak, eğlenmek, yemek ve içmek gibi insanın âdetleri ve durumları ile ilgili daha fazla açıklamalar "el-Hazr ve'l-İbâha (Yasaklar ve Mübahlar)" bahsinde gelecektir.

MESHETMEK

1. Mestler Üzerine Meshin Manası ve Meşruiyeti:

Mestler üzerine meshetmek abdestte ayakları yıkamanın yerine geçer. Sözlükte mesh, eli bir şey üzerinde gezdirmek demektir. Şer'î ıstılahta, su ile ıslatılmış olan eli, özel bir ayakkabıdaki özel bir yere özel bir zamanda değdirmek demektir. Şer'an mest: Ayak topuklarını veya daha fazlasını örten deri ve benzeri şeyden yapılmış olan ayakkabıdır. Özel yerden kasıt ise mestlerin altlarının değil de üst taraflarının mesh edilmesidir. Özel zaman mukim kimse için bir gündüz ve bir gece, seferî için ise geceli gündüzlü üç gündür. (1) Mâlikîler ileride açıklanacağı üzere mesh için her hangi bir müddet tayin etmemişlerdir.

Meshin sıfatı, niteliği: Mesh bir ruhsat olmak üzere meşru kılınmıştır. Dört mezhepte de yolculukta ve ikamette erkekler ve kadınlar için caizdir. (2) Müslümanlara kolaylık olsun diye caiz kılınmıştır. Bilhassa kışın soğukta ve yolculukta, ayrıca asker, polis, üniversitelerde tahsil gören öğrenci ve benzeri kimseler için kolaylıktır.

Mestin meşruiyyeti, sünnetteki bir çok hadis-i şerif ile sabit olmuştur ki, bunların bir kısmı şöyledir:

a) Hz. Ali (r.a.)'nin rivayet ettiği hadis: "*Dedi ki: "Şayet din mücerret görüş ile olmuş olsaydı, mestin alt tarafının meshedilmesi üst tarafından evlâ olurdu. Ben Resulullah (a.s.)'ı mestlerinin üstünü meshederken gördüm.*" Yine Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "*Resulullah (a.s.) meste mesh süresini seferî için geceli gündüzlü üç gün, ikamet eden için bir gün ve bir gece olarak tayin etmiştir.*" (3)

b) Mugîre b. Şu'be'nin rivayet ettiği hadis. "*Dedi ki: Peygamber (a.s.) ile bir-*

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 240 vd..

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 17; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 38; *Merâkı'l-Felâh*, 21.

3 - Birinci hadisi Ebu Dâvud ve Darekutni *hasen* bir isnad ile rivayet etmiştir. İbni Hacer onun hakkında "*sahih* bir hadistir" demektedir. İkinci hadisi Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâce rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm*, I, 58-60; *Neylü'l-Evtâr*, I, 184.

likte idim [1], *abdest aldı. Ben ayakkabılarını çıkarmak için davrandım.* O: *"Onları bırakıver, çünkü ben onları abdestli iken giydim." dedi, sonra da onların üzerine meshetti."* [2]

c) Safvân b. Assâl'ın rivayet ettiği hadis. *"Dedi ki: Bize -Peygamber (a.s.)'i kastediyor- abdestli olarak giyindiğimiz takdirde eğer yolculukta isek, üç gün; ikamet ediyor isek bir gün bir gece müddetle mestler üzerine meshetmemizi ve ister büyük, ister küçük abdest dolayısıyla onları çıkarmamayı, ancak cünüplük sebebiyle çıkarmayı emretti."* [3]

d) Cerîr'in rivayet ettiği hadis: *"O küçük abdestini bozdu, sonra abdest aldı, mestleri üzerine meshetti. Ona: "Sen böyle mi yapıyorsun?" denilince şu cevabı verdi: "Evet, ben Resulullah (a.s.)'ın küçük abdest bozduğunu, sonra da abdest alıp mestleri üzerine meshettiğini gördüm."* [4] Bilindiği gibi Cerîr'in İslâma girişi, abdest ayetinin yer aldığı Mâide suresinin nüzulünden sonra olmuştur.

Nevevî, *Müslim'in Şerhi*'nde şöyle demektedir: Mestler üzerine meshetmeye dair hadisleri, ashaptan sayılamayacak kadar çok kişi rivayet etmiştir. Aynı şekilde hadis hafızlarından büyük bir topluluk mestler üzerine meshetmenin mütevatir olduğunu açıkça söylemişlerdir. Onlardan bazısı da bu tür hadisleri rivayet edenlerin isimlerini bir araya toplamış, bunların seksen kişiden fazla oldukları görülmüştür. Aşere-i mübeşşere (Cennet ile müjdelenmiş on sahabe) de bunlar arasındadır. İmam Ahmed der ki: Mestler üzerine meshetmek hakkında ashab-ı kiramdan gelmiş *merfû* kırk tane hadis vardır. Hasen el-Basrî der ki: "Ashaptan yetmiş kişi Resulullah (a.s.)'ın mestleri üzerine mesh etmiş olduğunu bana anlattı. [5] Mestler üzerine meshetme, mü'minlerin emiri Ali (r.a.) ile Sa'd b. Ebu Vakkâs, Bilâl, Huzeyfe, Büreyde, Huzeyme İbni Sâbit, Selman, Cerîr el-Becelî (r.a) ve daha nice zatların kavilleridir, kabul ettikleri görüştür.

Şîa'nın *İmamiyye* ve *Zeydiyye* kolları ile *Haricîler* mestler üzerine meshetmenin meşruiyetini kabul etmemişlerdir [6] Ancak daha başka bir ifade ile şöyle söylenebilir: İmamiyye mestler üzerine meshetmeyi normal şartlar altında caiz görmezler. Onlar korku ve takiyye hâlinde zaruret sebebiyle caiz kabul ederler. Haricîler ise, zaruret sebebiyle dahi olsa, mestler üzerine meshetmeyi caiz kabul etmez-

---

1 - Yani Buharî'nin de açıkça belirttiği gibi "bir seferde iken" demektir. Malik ve Ebu Dâvud'da ise: "Tebük gazvesinde seferde iken" kaydı vardır.

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Sübü'l-üs-Selâm,* I, 57; *Neylü'l-Evtâr,* I, 180.

3 - Ahmed ve İbni Huzeyme, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî ve İbni Huzeyme *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Şafiî, İbni Mâce, İbni Hibbân, Darekutnî ve Beyhakî de rivâyet etmiştir. Buharî: *"Hasen* bir hadistir" demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 181; *Sübü'l-üs-Selâm,* I, 159.

4 - Buharî, Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 176.

5 - İbni Ebu Şeybe, Hasan el-Basrî'den rivayet etmektedir.

6 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 176-178; *Kitâbü'l-Hilâf,* I, 60-61;*Şâmilü'l-Aslı ve'l-Fer' ınde'l-İbâdiyeti mine'l Havâric* I, 211; *Sübü'lu's-Selâm,* I, 257 vd.

ler.

Bu konuda ancak tartışılması mümkün olan bir takım delilleri, görüşlerini desteklemek için ileri sürmüşlerdir. Hatta bunlar oldukça tutarsızdır da denilebilir. Delil diye ileri sürdüklerinin bir kısmı şöyledir:

a) Mestler üzerine meshetmek böyle bir şeyden söz etmeyen Mâide suresindeki abdest ayetiyle neshedilmiştir. Burada şanı yüce Allah: *"Ve ayaklarınızı topuklarınıza kadar"* diye buyurmuş ve doğrudan doğruya ayet-i kerime ayakların su ile yıkanacağını emir etmiştir.

Hz. Ali (r.a.) de şöyle demiştir: "Kitab'ın hükmü de mestler üzerine meshetmeyi nesh etmiştir." İbni Abbas da: "Resulullah (a.s.) Mâide suresinden sonra meshetmiş değildir" demiştir. Ancak bu görüşler şu şekilde reddedilmiştir: Abdest almak, Mâide suresindeki ilgili ayetin nüzulünden önce de ittifakla sabittir.

Şayet mestler üzerine meshetmek, ayetin nüzulünden önce sabit ise; ayakların yıkanacağına veya İmamiyyenin görüşüne göre mestler üzerine meshetmek söz konusu edilmeksizin sadece ayakların meshedileceğine dair ayetin varit olması, mestler üzerine meshetmenin mensûh (neshedilmiş) olmasını gerektirmez. Şayet mesh eğer ayet-i kerimenin nüzulünden önce sabit değilse, katiyyetle neshin varlığından söz edilmez. Diğer taraftan az önce görmüş olduğumuz hadisin ravisi olan Cerîr'in İslâma girmesi, daha önce de açıklamış olduğumuz gibi, Mâide suresinin nüzulünden sonra olmuştur. O, Resulullah (a.s.)'ı mestleri üzerine meshederken görmüştür. Bilindiği gibi meshin şartlarından bir tanesi de nesheden nassın mensûh nastan sonra gelmiş olmasıdır.

Hülâsa, abdest ile ilgili ayet-i kerime Mureysî' gazvesinde nazil olmuştur. Peygamber (a.s.)'in mestler üzerine meshetmesi ise Tebük gazvesinde[1] gerçekleşmiştir. Peki, önceden nazil olmuş olan ayet-i kerime, sonradan yapılmış olan bir uygulamayı nasıl neshedebilir?

İbni Ebu Şeybe'nin rivayet etmiş olduğu Hz. Ali'nin sözüne gelince; Bu rivayet *munkatı*'dır. Aynı şekilde İbni Abbas'tan gelen rivayet de böyledir. Bununla birlikte bu iki rivayet de Hz. Ali ve Hz. İbni Abbas'ın meshi kabul ettiklerine dair söyledikleri sabit olan sözlerine aykırıdır. Diğer taraftan onların bu sözleri senet itibariyle daha sahih olan rivayetlere aykırı düşmektedir ki, söz konusu bu rivayet, Cerîr el-Becelî'nin rivayet ettiği hadis-i şeriftir.

b) Mestlerin üzerine meshetmeye dair gelmiş olan haberler, abdestin zikredilmiş olduğu Mâide suresindeki ayet ile neshedilmiştir.

1 - Müreysî veya Beni Mustalık gazvesi Hicretin 6. yılı Şaban ayında olmuştur. Burada sahil tarafından Kadîd cihetinde el-Müreysi denilen bir su kenarında ordular karşı karşıya gelmiştir. Tebük veya el-Usre gazvesi ise Hicretin 9. yılı Recep ayında olmuştur.

Cevap: Ayet-i kerime umumî ve mutlaktır. Yani hem mest giyme hâline, hem de giymeme hâline şamildir. Buna göre mestler üzerine meshetmeye dair olan hadisler, tahsis edici veya takyid edici olur. O hâlde nesh söz konusu olmaz. Bu hadis-i şerifler ise açıklamış olduğumuz gibi mütevatirdir. Mütevatir olan hadislerin ise, tahsis edebileceği ittifakla kabul edilmiştir. Yani şanı yüce Allah'ın: *"Ve ayaklarınızı"* buyruğu mutlak olur. Mestler üzerine meshetmek hadisleri bunu takyid etmiştir veya bu ayetteki ifade umumî olup sözü geçen bu hadis-i şerifler onu tahsis etmiştir.

c) Abdeste dair hadislerde mestler üzerine meshetmekten söz edilmemektedir. Aksine bütün bu hadis-i şeriflerde ayakların yıkanması emri vardır ve meshten söz edilmemektedir. Yine bu hadis-i şeriflerde ayakların yıkanmasından sonra: *"Allah ayaklar yıkanmaksızın hiç bir namazı kabul etmez."* buyrukları ile Hz. Peygamberin topuklarını yıkamayan kimseye: *"Topukların ateşten çekeceklerinden dolayı vay hâlerine!"* dediği de sabittir.

Cevap: Hadis-i şeriflerin ifade edebileceği en ileri mana ayakları yıkamayı emir hususudur. Başkasının meşruiyetini kaldıran her hangi bir hasr veya kasır (özelleştirme) söz konusu değildir. Şayet bu hadis-i şeriflerde yalnızca yıkamaya delâlet eden ifadeler olmuş olsaydı, o vakit bu hadis-i şerifler mütevatir olan ve meshi kabul eden hadislerle tahsis edilmiş olurdu. *"Ayaklar yıkanmaksızın Allah hiç bir namazı kabul etmez".* lafzına gelince: Bu lafız kendisine önem verilebilecek hiç bir yolla sabit olmuş değildir. *"Topukların ateşten çekeceklerinden dolayı vay hâllerine!"* hadisine gelince: bu ayaklarını meshedip yıkamayan kimseye bir tehdittir; mestler üzerine meshetmek hakkında varid olmuş değildir. Aynı şekilde bu emir, mestler üzerine meshetmeyi içine almaz. Çünkü mesheden kimse ayağını yıkamayı bütünüyle terkeder, sadece topuğu yıkamamazlık etmez. Diğer taraftan meshe dair hadis-i şerifler, mestleri üzerine mesheden kimseyi böyle bir tehditten ayırarak uzak tutar.

Şöyle de denilebilir: Mâide suresinde bulunan abdest almak ile ilgili ayet-i kerimede *"ercüleküm"* kelimesinde, meshedileceğinden sözedilen *"baş"*'ın üzerine atıf olmak üzere cer ile kıraati de vardır. O vakit bu şekildeki kıraat, sünnetin beyan ettiği şekilde mestler üzerine meshedilmeye hamledilir. Böylece mestler üzerine meshetmek, hem ayet hem sünnet ile sabit olmuş olur ki, bu açıklama şekli bu kelimeyi cer ile okunuşa dair yapılmış açıklamaların en güzel şeklidir.

2. Mestler Üzerine Meshetmenin Keyfiyeti ve Yeri:

Keyfiyeti: El parmakları ile, ayak parmaklarından itibaren başlayıp bacağa doğru uzunlamasına geçirmek. Hanefîlere göre meshde vacip olan [1] elin en küçük üç parmağı miktarını, her ayağın üstünün ön tarafına mesh aracı göz önünde bulun-

1 - *Merâkı'l-Felâh,* 22; *el-Bedâyi',* I, 12; *el-Lübâb,* I, 43; *Fethu'l-Kadîr,* I, 103; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* 246-251, 260.

durulmak suretiyle sadece bir defa meshetmektir. O hâlde ayağın altına veya topuğuna, yan taraflarına ve bacağına meshetmek sahih değildir. Meshin tekrarı sünnet olmadığı gibi, altına meshetmek de sünnet değildir. Çünkü mesh konusunda şer'an varit olan bütün hususlara riayet edilmelidir.

Malikîlere göre vacip olan[1] mestin üst tarafını bütünüyle meshetmektir. Altının meshedilmesi de müstehaptır. Şafiîlere göre ise[2] başın meshedilmesinde olduğu gibi, kendisine mesh denilebilecek kadarı yeterlidir. Bu da farz olan kısmında olur ki, bu kısım mestin üst tarafıdır. Altı, kenarları veya topukları değildir. Çünkü mesh ifadesi, mutlak olarak varit olmuştur. Her hangi bir miktarının tayini konusunda sahih bir rivayet olmadığından, hakkında "mesh" ismi kullanılabilecek miktar ile yetinmek söz konusu olur. Bir eli veya bir çubuğu yahut da buna benzer her hangi bir şeyi ayağın üstünden geçirmek suretiyle hakkında "mesh" adının kullanılabileceği asgarî miktar yeterlidir. Mestin üstünün, altının ve topuklarının -Malikîlerin söylediği gibi- uzunlamasına mesh edilmesi ise sünnettir.

Hanbelîlere göre ise [3] meshte yeterli olan miktar, mestin üst ön kısmının çoğunu parmaklar ile uzunlamasına meshetmektir. Mestin altını veya topuklarını meshetmek -Hanefîlerin de söylediği gibi- sünnet değildir.

Bu konudaki delilleri ise "mesh" lafzının mutlak olarak varit olmasıdır. Bunu Peygamber (a.s.) fiiliyle tefsir etmiştir; o hâlde onun tefsirine başvurmak gerekir. Mugîre b. Şu'be (r.a.)nin rivâyet etmiş olduğu ve el-Hallâl'ın da senedini belirterek zikretmiş olduğu hadiste mesh, şu şekilde tefsir edilmiştir: *"Sonra abdest aldı ve mestler üzerine meshetti. Sağ elini sağ mestinin üzerine koydu. Sol elini de sol mestinin üzerine koydu, sonra da onların üst taraflarını bir defa meshetti. Hatta şu anda ben parmaklarının mestleri üzerinde bırakmış olduğu izi görür gibiyim."*

Hülâsa vacip olan, Malikîlere göre mestin üst tarafının bütünüyle meshedilmesidir. Tıpkı diğer abdest azalarında olduğu gibi. Hanefîlere göre ise elin üç parmaklık miktarı yeterlidir. Abdestte başın meshedilmesinde olduğu gibi. Hanbelîlere göre ise, mestin üstünün çoğunun meshedilmesi gerekir. Çünkü Hz. Mugîre'nin rivayet ettiği hadis: *"Resulullah (a.s.)'ı mestlerinin üst tarafını meshederken gördüm."* [4] şeklindedir. Şafiîlere göre vacip olan miktar ise, hakkında "mesh" kelimesinin kullanılabileceği asgarî miktardır. Çünkü şeriatta varit olan ifade mutlaktır. Bu ise bu ifadenin söz konusu olabileceği her hangi bir hâl ile gerçekleşebilir. İşte bu, görüşlerin en tercihe değer olanıdır. Nitekim abdestte başın neshedilmesi konusunda tercih edilen görüş de budur.

Mestin iç taraflarının meshedilmesi konusundaki görüş ayrılıklarının sebebi,

---

1 - *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 39; *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 159.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 67; *el-Mühezzeb,* I, 22.

3 - *el-Muğnî,* I, 298; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 130-133.

4 - Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmislerdir.

bize gelmiş olan iki rivayet erasındaki muhalefettir. (1) Bu rivayetlerden bir tanesi Muğîre b. Şu'be'nin hadisidir. Burada Peygamber (a.s.)'ın mestin üstünü de altını da meshettiği belirtilmektedir. (2) Malikîlerle Şafiîler bu rivayeti esas almışlardır. İkincisi ise -az önce geçen- Hz. Ali'nin sözüdür: *"Eğer din mücerret görüşten çıkartılan bir şey olsaydı, mestin alt tarafının meshedilmesi üst tarafına kıyasla daha evlâ olurdu. Ben Resulullah (a.s.)'ı mestlerinin üst taraflarına meshederken gördüm."* Hanefîlerle Hanbelîler de bu rivayeti esas almışlardır.

Birinci grup, her iki hadisi de bir arada tatbik etmeye gayret etmiş, o bakımdan Muğîre'nin hadisini müstehap olana, Hz. Ali'nin hadisini de vacip olana hamletmişlerdir.

İkinci grup ise rivayetler arasında tercih yoluna gitmiş ve Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadisi Muğîre'nin hadisine tercih etmiştir. Çünkü Hz. Ali'nin hadisinin senedi daha tercih edilebilecek özelliktedir. Diğer taraftan mestler üzerine meshetmek, kıyasa muhalif olarak teşrî edilmiştir. O hâlde bu konuda şeriatte varit olan şekli ile yetinilir ve bunun dışına çıkılmaz.

Benim kanaatime göre ikinci görüş daha bir tercih edilebilecek özelliktedir. İbni Rüşd: "Bu meselede kahraman İmam Malik'tir." demişse de durum böyledir.

Özet: Mestler üzerine meshedilecek yer onun dışı ve üst tarafıdır. Onun iç ve alt tarafı Hanefîlerle Hanbelîlere göre meshedilmez. Malikîlerle Şafiîlere göre ise meshedilmesi farz olan yer, meshin üst kısmıdır. Bununla birlikte altının meshedilmesi de sünnettir.

Meshin Sinnetleri: Yapılan açıklamalardan "meshte sünnet" konusunda fakihlerin iki ayrı görüşü olduğu açıkça anlaşılmış bulunuyor. Hanefîler ve Hanbelîler şöyle demektedir: Parmaklarla uzunlamasına mesheder ve ayak parmakları tarafından başlayıp bacağına doğru gelir. Çünkü Muğîre (r.a.)'nin hadisi bunu gerektirmektedir: *"Peygamber (a.s.) mestleri üzerine meshetti. Sağ elini sağ mesti üzerine koydu. Sol elini de sol mesti üzerine koydu, sonra da yukarıya doğru sadece bir defa meshetti."*(3)

Şayet mesh işlemine bacak tarafından parmaklarına doğru başlayıp gidecek olursa, bu da yeterlidir. Sağ ayağın sağ elle, sol ayağın da sol elle meshedilmesi sünnettir; çünkü Muğîre'nin az önce geçen hadisi buna delâlet etmektedir.

Malikîlerle Şafiîler ise şöyle demiştir: Meshin mendup olan şekli şöyledir: Elinin iç tarafını sağ ayağının parmaklarının uçlarına koyacak, sol elinin iç tarafını ise

---

1 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 18

2 - İmam Ahmed ile Neseî dışındaki dört *Sünen* sahibi rivayet etmişlerdir. Ayrıca Darekutnî, Beyhakî ve İbni Cârûd da rivayet etmiştir. Şu kadar var ki, bu hadis *illetli ve zayıftır. Neylü'l-Evtâr,* I, 185.

3 - Beyhakî, *Sünen*'inde ve İbni Ebu Şeybe rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* I, 180.

(Malikîlere göre) ayaklarının parmakları altına, (Şafiîlere göre ise topuğunun altına koyacak) ondan sonra her iki elini de ayağının sonuna doğru geçirecek. Yani onlara göre mestin üstüne altı ile birlikte meshetmek menduptur. Şu kadar var ki, her tarafını meshetmek sünnet değildir. Meshin tekrar edilmesi ve mestin yıkanması ise mekruhtur. Çünkü bu, mesti bozar. Bununla birlikte böyle yapacak olursa da yeterlidir.

3. Mestler Üzerine Meshin Şartları:

Fıkhen üzerinde ittifak edilmiş üç şart vardır. Diğer taraftan fakihler arasında ihtilâflı şartlar da vardır.[1] Bilindiği gibi bütün bunlar abdest için meshte şarttır. Cünüplük dolayısıyla ise mesh caiz değildir. Yani kendisine guslün vacip olduğu bir kimsenin mestlerine meshetmesi caiz olmaz. Çünkü az önce görmüş olduğumuz Safvan b. Assal'ın hadisi şu mealdedir: *"Peygamber (a.s.) bizler taharetli olduğumuz hâlde giymiş olduğumuz takdirde seferde isek üç gün, ikâmet hâlinde isek bir gün bir gece boyunca mestler üzerine meshetmemize emretti ve bunları büyük, küçük abdest ve uyku sebebiyle çıkartmamamızı, ancak cünüplük sebebiyle çıkartmamızı emretti."*

Üzerinde İttifak Edilmiş Şartlar: Fakihler mestler üzerine abdest dolayısıyla meshetmek konusunda üç şartın öngörülmesi konusunda ittifak etmişlerdir ki, bu şartlar aşağıdaki şekildedir:

a) Tam bir taharet üzere mestleri giymiş olmak: Çünkü az önce görmüş olduğumuz Muğîre hadisi bunu gerektirmektedir. Muğîre dedi ki: *"Bir yolculukta Peygamber (a.s.) ile birlikte bulunuyordum. Mestlerini çıkarmak için davrandığımda Peygamber şöyle buyurdu: "Onları bırak. Çünkü ben onların ikisinin de taharetli olarak giymiş bulunuyorum. Sonra da onlara meshetti.* [2] Cumhur bu taharetin su ile alınmış olmasını şart koşmuşken, Şafiîler bu taharetin abdest veya gusül türünden su ile veya su bulunmaması sebebiyle olmamak üzere (başka bir sebep dolayısıyla) alınmış teyemmüm ile yapılmış taharet üzere giyilmiş olmasını da caiz görmüştür.

Malikîler bu şartı, mesh eden kişi hakkında beş şartı ihtiva edecek şekilde ifade etmişlerdir. Söz konusu bu beş şart şunlardır:

Birincisi: Mestin taharet üzere giyilmiş olması. Eğer mestleri taharetsiz olarak giymiş ise bunlar üzerine meshetmek caiz değildir. Şîa-i İmâmiyye mestin taharetli ya da taharetsiz olarak giyilmesini caiz görmüşlerdir.

İkincisi: Taharetin toprak ile değil de su ile alınmış olması. Bu Şafiîlerin dışın-

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 241-245; *el-Bedâyi*, I, 9 vd.; *Merâkı'l-Felâh*, 22;*eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 155-156; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 38; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 65 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 21; *el-Muğnî*, I, 282 293, 294, 296; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 124-133; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 19-21.

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

da kalan cumhura göre şarttır. Eğer önce teyemmüm etmiş, sonra da mestleri giymiş ise, cumhura göre böyle bir kimse meshedemez. Çünkü bu kişi mestlerini kâmil olmayan bir taharet üzere giymiştir. Diğer taraftan bu taharet aslı batıl olduğu için, zaruret dolayısıyla geçerli kabul edilen bir taharettir. Zira teyemmüm hadesi kaldırmaz. Böyle bir kimse mest giyecek olursa hadesli hâliyle giymiş olacaktır. Şafiîler ise şöyle der: Eğer teyemmüm su bulunmadığı için yapılmış ise suyun bulunmasından sonra meshin yapılması caiz olmaz. Suyu bulduğu takdirde mestini çıkartır ve eksiksiz bir abdest alması gerekir. Şayet teyemmüm hastalık ve benzeri sebepler dolayısıyla yapılmış ve ondan sonra hadesli olmuş ise, o vakit mestinin üzerine mest edebilir.

Üçüncüsü: Bu taharetin kâmil olması gerekir. Yani mestini abdestin tamamlanmış olmasından veya abdestini bozmamış olduğu bir gusülden sonra giymiş olmalıdır. Şayet ayaklarını yıkamadan önce abdestini bozmuş ise mesh caiz olmaz. Çünkü kendisi hadesli iken ayak bulunduğu yerde abdestsiz olmuştur. Dolayısıyla kendisi hadesli olduğu hâlde mestlerini giymeye başlamış gibi olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre ise mestin giyilmesi için taharetin kâmil olması şarttır. Yani bütünüyle taharet tamamlanmış olmalıdır. Hanefîlere göre ise hadesten taharet mestleri giydikten sonra olabilir. Yani taharetin kâmil olması şartı aranmaz. İstenen taharetin tamamlanmasıdır.

Bu görüş ayrılığının neticesi şu şekilde ortaya çıkar: Abdestsiz bir kimse önce ayaklarını yıkasa ve mestlerini giyse, daha sonra hades olmadan önce abdestini tamamlasa, arkasından abdestini bozsa Hanefîlere göre mestler üzerine meshetmesi caizdir. Çünkü meshedebilmesi için gerekli olan şart vardır. O da, mestleri giydikten sonraki hades esnasında, kâmil bir taharet üzere iken mestleri giymiş olmasıdır. Şafiîler ve Hanbelîlere göre ise mestlerin giyilmesi esnasında kâmil bir taharet bulunmadığı için caiz değildir. Çünkü onlara göre abdestte tertip şarttır. Dolayısıyla ayakların diğer organlardan önce yıkanmış olması yıkanmamış gibidir.

Dördüncüsü: Mesheden kimseyi bu mestini tereffüh (bir çeşit lüks) maksadıyla giymemiş olmalıdır. Meselâ, ayağındaki kınanın bozulmasından korkması veya sadece uyku için giyinmiş olması yahut yönetici olması ya da mücerret mesh maksadıyla giymesi veya meselâ, pireden korktuğu için giymesi gibi hâllerde meshetmesi caiz değildir. Ancak sıcak, soğuk, yolun bozukluğu, akrepten korkmak ve benzeri sebepler dolayısıyla giymiş ise o vakit meshetmesi caiz olur.

Beşincisi: Mestleri giymekle asi olmamalıdır. Hac veya umre dolayısıyla ihrama girmiş bulunan ve mestleri giymek kendisi için zorunlu olmayan kişinin meshetmesi caiz olmaz. Ancak mest giymesi zorunlu olanın ve kadının meshetmesi caiz olur. Malikî, Hanbelî ve Şafiîlerdeki mutemet görüşe göre, meselâ, anne ve babasına itaat etmeyen, yol kesen kimse gibi yaptığı yolculukla asi olan kimsenin meshetmesi caizdir. Malikîler için bu konuda ölçü şudur: Hazerde caiz olan her bir ruh-

sat, -mestlere meshetmek, teyemmüm etmek, meyte etini yemek- seferde de yapılır. Sefere has olan her bir ruhsat ise -namazları kısaltmak, ramazan ayında oruç açmak gibi- seferî ile asi olmayan kimseler için seferde caiz olur. Seferinde asi bir kimse için ise bunlar caiz değildir.[1]

b) Mestin temiz ve abdestte yıkanması farz olan yeri örtmesi: Bu yerden maksat diğer yanlardan topuklarıyla birlikte ayaktır. Ayak ile birlikte topukları da örtmeyen mestin üzerine meshetmek caiz değildir. Nitekim Hanefîlerle Şafiîlere göre meytenin derisi gibi necis olan bir meste deri tabaklanmadan meshetmek caiz değildir. Malikîlerle Hanbelîlere göre de tabaklandıktan sonra dahi meshedilemez. Çünkü onlara göre tabaklamak temizleyici değildir. Necis olanın kullanılması ise nehyedilmiştir.

c) Mutat bir şekilde onunla sürekli yürüyebilme imkânı: Bunun takdiri ise ihtilâflı bir meseledir. Hanefîlere göre böyle bir mest ile mutat olarak bir fersah[2] veya daha fazla bir mesafeyi peşpeşe yürüyebilmek lâzımdır. Dolayısıyla meselâ camdan, tahtadan, demirden yapılmış yahut da yürümekle parçalanabilecek ince bir bez üzerine mesh caiz değildir. Mestlerde bağlamak gerekmeksizin kendiliklerinden ayaklarda durabilmelerini de şart koşmuşlardır.

Malikîlere göre itibar, normalde onunla peşpeşe yürüyebilmenin mümkün olmasıdır. Ayağın içerisinde karar bulamadığı geniş bir mest veya çoğunluğunun içerisinde olmakla birlikte yürürken ayaktan çıkan geniş bir mest üzerine meshetmek caiz değildir.

Şafiîlerin çoğunluğunca kabul edilen görüşe göre ise, ikamet hâlinde olan için bir gün bir gece süreyle ihtiyaçlarını görebilmek için onunla gidip gelebilmesi, yolcu için ise geceli gündüzlü üç gün süre ile aynı ihtiyacı görebilmesi şarttır. Çünkü bu süre namazları kısaltabilmek için gerekli olan sefer süresidir. Çünkü bu müddetin bitmesinden sonra mestin çıkartılması gerekmektedir.

Bu konuda Hanbelîlerin tek başlarına savundukları özel bir görüşleri vardır: Örfen onunla yürüyebilmenin mümkün olması gerekir. İsterse bu, mutat bir şey olmasın. Dolayısıyla deriden, keçeden ahşaptan, camdan, demirden ve buna benzer maddelerden yapılmış mestler üstüne meshetmek caizdir. Çünkü bu, ayakları örten ve kendisiyle yürünmesi mümkün olan bir mesttir. Dolayısıyla bu da deriden yapılmış mestlere benzemektedir. Şu kadar var ki, bu mestin yıkanması farz olan miktarın içten görülmesine imkân verecek şekilde geniş olmaması şartı aranır. Yani bu konuda Hanefîler ve Malikîler ile aynı kanaattedirler.

Fakihler Arasında İhtilâflı Şartlar:

Mezhepler tarafından öngörülmüş, ancak haklarında ihtilâf edilmiş diğer bir

---

1 - *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 143; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 128; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 66

2 - *Fersah:* Üç mil veya 12 bin adımdır. Mil ise 1848 metredir. Buna göre 1 fersah 5544 metre olur.

takım şartlar daha vardır:

a) Mestin deliksiz ve sağlam olması: Aslında bu, az önce geçen üçüncü şarttan çıkartılan bir şarttır. Fakihler tarafından şart olarak öngörülmüş olmakla birlikte, müsamaha ile karşılanabilecek az miktardaki deliğin ne kadar olabileceği konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

Şafiîlerde, sonraki imamların görüşüne ve Hanbelîlere göre delikli mest üzerine mesh caiz değildir. İsterse bu delik az bir şey olsun. Çünkü böyle bir mest ayağı örtmemektedir. Bu delik, bağların bulunduğu yerde olsa dahi böyledir. Çünkü açıkta kalan kısmın hükmü yıkamak, örtülen kısmın hükmü ise meshetmektir. Her ikisini bir arada yapmak ise caiz değildir. Dolayısıyla yıkama hükmü galip gelmiş olur. Yani görünen kısmın hükmü yıkanması, örtünen kısmın hükmü ise meshedilmesidir. Her iki hüküm bir arada olursa yıkama hükmü galip gelir. Tıpkı iki ayaktan birisinin açılması hâlinde olduğu gibi.

Malikîler ve Hanefîler ise istihsanen ve zorluğu kaldırmak maksadıyla az miktarda delikli mestler üzerine meshetmeyi caiz kabul etmişlerdir. Çünkü normalde mestler deliksiz olmaz. O bakımdan zorluğu ortadan kaldırmak maksadıyla böyle bir mestin üzerine mest edilebilir. Ancak delik büyük olursa meshin sıhhatına mani olur. Malikîlere göre ise bu miktar artık kendisi ile yürümeye devam edilmesi imkânsız olacak kadar olanıdır ki, bu da ayağın üçte biri kadarlık bir deliktir. Bunun farklı yerlerde veya biribirine bitişik olması arasında fark yoktur. Bir tarafta yarık ve dikişlerinin sökük olması ile birlikte derinin biribirine yapışık olması hâlinde de durum aynıdır. Şayet bu delik üçte birinden az olur ve ayağın görünmesine sebep teşkil edecek şekilde açılacak olursa, meshe zarar vericidir. Ancak ayağa yapışacak olursa böyle değildir. Mesh edildiği takdirde ıslaklığın mestin altındaki ayağa varmayacağı şekildeki basit delikler ise bağışlanmıştır.

Hanefîlere göre ise büyük delik, ayağın küçük parmağının üç misli miktarında olanıdır.

b) Mestin deriden olması: Bu Malikîlere göre şarttır. Onlara göre kumaştan yapılmış bir mestin üzerine mesh sahih olmaz. Nitekim onlara göre çorabın üzerine mesh de sahih değildir. Burada sözü geçen çorap ise pamuk, keten veya yünden yapılmış ve üzeri deri ile kaplanmamış olanıdır. Bu şekildeki çorap deri ile kaplanmamış ise bunun üzerine meshetmek sahih değildir. Şafiîler de şöyle demişlerdir: Kesif olmadığı için üzerine su dökülmesi hâlinde dikiş yerinden başka bir yerden ayağa suyun varmasını önlemeyen dokunmuş kumaştan yapılmış mesh üzerine meshetmek caiz değildir.

Malikîler de mestin dikişli olmasını şart koşmuşlardır. Meselâ, çiriş gibi bir tutkal maddesi ile yapıştırılmış olanı kabul etmezler. Böylelikle bu konuda varit olan ruhsatın çerçevesi dışında çıkmamaya çalışmışlardır.

Malikîlerin dışında kalan cumhur ise deriden, keçeden, bezden veya başka şeylerden yapılmış mestler üzerine meshetmeyi caiz kabul etmişler ve onlar Malikîlerin bu şartını öngörmemişlerdir. Hanefîler ve Şafiîler, mestin suyun cesede varmasını engelleyici olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü mestlerin çoğunlukla suyun nüfuzunu önleme özellikleri vardır; dolayısıyla mestin meşruiyetine delâlet eden naslarda bu şartın varlığı da öngörülmüş kabul edilir.

Çoraplar üzerine meshetmek: Şu kadar var ki, Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre[1] kalın çoraplar üzerine mesh caiz görülmüştür. Şöyle ki, bunları giymiş bulunan kişi bu çoraplarla bir fersah ve daha fazla yürüyebilecekse ve bu çorap ayakta duruyor, altı görülemiyor ve altındakini gösterecek kadar şeffaf değil ise caizdir.

Hanbelîler de aynı şekilde kendisiyle yüründüğü vakit düşmeyen, sık dokunmuş çorap üzerinde meshi caiz görmüşlerdir. Yani çorap üzerine meshte iki şart aranır: Birincisi, bu çorapların ayaktan her hangi bir kısmı göstermeyecek kadar kalın olması; ikincisi, onlarla peşpeşe yürümenin mümkün olmasıdır.

Çorapların ve nalinlerin derileri üzerinde vacip olan miktarda meshetmek vaciptir.

Şafiîler ve Hanbelîler bağcıklar vasıtasıyla bağlanabilen ve onunla yüründüğü takdirde farz olan kısımdan her hangi bir şey görülmeyecek olursa (bot şeklindeki) mest üzerine meshetmeyi caiz görmüşlerdir.

c) Mestin tek olması: Mest üzerindeki ikinci ayakkabıya (curmuk) meshetmek, aynı şekilde Malikîlerce bir şarttır.[2] Yani birini diğeri üzerine giyecek olsa[3] böylesinin üzerine meshin cevazı konusunda Malikîlerde iki görüş vardır. Racih (tercih edilen) görüşe göre böyle bir durumda ikincisinin üzerine meshetmek caiz olur. Bunu ayağından çıkartacak olursa, eğer abdestli ise hemen altındakini meshetmesi vacip olur.

Hanefîler ve Hanbelîler de şöyle demektedirler:[4] Birincisinin üzerindeki ikinci mesti üzerine meshetmek yeterlidir. Yani bu konuda Malikîlerin görüşündedirler. Çünkü Hz. Bilâl şöyle demiştir: *"Ben Peygamber (a.s.)'in üstteki kalın mestinin üzerine meshettiğini gördüm.*[5] Diğer taraftan yine Peygamber (a.s.) şöy-

---

1 - *el-Bedâyi'*, I, 10; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 348. Çoraplar üzerine meshetmeye dair etraflı bilgi, ileride gelecektir.

2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 39; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 145; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 157 vd.,

3 - *Curmuk:* Meşhur olan görüşe göre, çamur ve benzeri şeylerden korumak maksadıyla mestin üzerine giyilen deri demektir. Ona aynı şekilde *Muk* da denilir. Muk, Curmuk'tan farklı bir şey değildir.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 247; *Fethu'l-Kadîr*, I, 108; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 124-131 vd.; *el-Muğnî*, 284.

5 - Ahmed ve Ebu Dâvud.

le buyurmuştur: "*Sarıkların ve üstteki mestlerin üzerine meshediniz.*" (1)

Ancak Hanefîler ikinci mestin üzerine meshetmenin sahih olabilmesi için üç şart öngörmüşlerdir:

Birincisi: Üsttekinin deri olması. Eğer deri olmaz ve su alttakine ulaşırsa üsttekine meshetmek sahih olur.

İkincisi: Üsttekinin tek başına kendisiyle yürünmeye elverişli olabilmesi gerekir. Şayet elverişli değil ise meshin alttakine ulaşmış olması hali müstesna, sahih olmaz.

Üçüncüsü: İkincisini de birincisini giydiği taharet üzere giymesi.

Hanbelîler üstteki mestin üzerine meshetmeyi, abdestini bozmadan önce caiz kabul etmişlerdir. Velev ki, bunlardan birisi delikli olmuş olsun. Her ikisi de delik ise caiz olmaz. Nitekim elini üsttekinin altından sokarak alttaki mestini meshetmesi de caizdir. Çünkü onların her birisi meshe mahaldir. Dolayısıyla alttaki sağlam olduğu takdirde üzerine meshetmek caiz olur.

Şafiîlerce(2) azhar olan görüşe göre meshte, sadece ikisinden üstte olanı meshetmek yeterli değildir. Çünkü bu konuda ruhsat genel olarak ihtiyat olduğu için, sadece bir tek mestte varit olmuştur. Çift mest (curmuk) ise genel bir ihtiyaç değildir. Yani çift mest giymiş olan bir kimsenin üsttekine de alttakine de meshetmesi lâzımdır.

d) Mest giymenin mübah olması: Bu Malikîler ve Hanbelilere göre bir meseledir. Gasbedilmiş bir mestin üzerine mesh sahih olmadığı gibi, ipek gibi kullanılması haram olan şeyin üzerine mesh de sahih değildir. Hanbelîler "bu konuda zaruret hâlinde bile olsa" ifadesini de eklemişlerdir. Meselâ, karlı bir beldede bulunup da gasbetmiş bulunduğu mesti veya ipeği çıkartması hâlinde parmaklarının durup kopmasından korkacak olsa dahi böyle bir mestin üzerine meshetmek mübah değildir. Çünkü böyle bir şey aslı itibariyle nehyedilmiştir. Bu ise az rastlanır bir zaruret olduğundan onun için ayrıca bir hüküm olmaz. Yine Hanbelîlere göre ihramda bulunan bir kimsenin mestler üzerine meshetmesi caiz değildir, ihtiyaç hâlinde dahi olsa. Şafiîlerde esah olan görüşe göre, böyle bir şart öngörülmez. Gasbedilmiş olan mestin ve sık dokunmuş ipeğin, altın veya gümüşten yapılmış mestin -erkek veya kadın için olsun- üzerine meshetmek yeterlidir. Tıpkı gasbedilmiş toprakla teyemmümün geçerli olduğu gibi. Şu kadar var ki, mest giymiş ve hac veya umre için ihrama girmiş olan kişi bundan müstesnadır. Çünkü ihramdaki bir kimseye diğer zamanlarda giyim eşyası olabilecek şeylerin giyilmesi nehyedilmiştir. Gasbedilmiş olan bir şeyin ve benzerinin giyilmemesi ise onun başkasının malına haksızlık yoluyla el koymuş olmasındandır.

---

1 - Saîd b. Mansûr, *Sünen*'inde Bilal (r.a.)'den rivayet etmiştir.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 66.

e) Giyilen mestin şeffaflığı veya seyrekliği dolayısıyla ayağın çizgilerini belli etmemesi: Bu Hanbelîlerce şart kabul edilmiştir. İnce cam gibi üzerine mesh sahih değildir. Çünkü farz yeri örtmemektedir. Aynı şekilde seyrekliği sebebiyle tenin niteliğini belli eden mestin üzerine de mesh caiz olmaz.

Malikîler tarafından istenen ise açıklamış olduğumuz gibi, mestin deriden olmasıdır. Hanefîler ve Şafiîlere göre ise mestin üzerine su döküldüğünde ince olmadığı için dikiş yerleri dışındaki yerlerden suyun ayağa ulaşmasını önleyici olması gerekir. Buna göre meselâ, kalın naylondan ve buna benzer her türlü şeffaf şeylerden yapılmış mest üzerine meshetmek, sahih olur. Çünkü maksat, suyun nüfuzunu önlemektir.

f) Ayağın ön tarafından, elin küçük üç parmağı kadar bir miktarın kalmış olması: Hanefîler bu şartı, ayağın her hangi bir parçasının kopması hâlinde öngörmüşlerdir ki, mesh yerinde meshi farz olan bir miktarın bulunması söz konusu olabilsin. Eğer bir ayağın topuktan aşağısı kesilmiş ise, bunun yıkanması gerekmediği gibi, böyle bir ayağın üzerindeki meste de meshetmeye gerek yoktur. Diğer sağlam ayağın mesti üzerine mesheder. Şayet topuktan aşağı üç parmaktan daha az kalmış ise yine mesh etmez. Çünkü geri kalan kısmın yıkanması farzdır. Buna göre ayağının ön tarafını yitirmiş olan bir kimse, mestin üzerine meshetmez. Velev ki, ayağın ökçe kısmı bulunmuş olsun. Çünkü böyle bir yer, meshin farz kılındığı bir yer değildir, ancak buranın yıkanması farz olur.

Diğer fakihlere göre ise yıkanması farz olan ayağın geriye kalmış her hangi bir parçasının mestinin üzerine meshetmek sahihtir. Eğer ayağın yıkanması gereken kısmından her hangi bir şey kalmamış ise ve sadece bir ayağı kalmışsa, o takdirde öbür ayağın mesti üzerine mesheder. Her hangi bir durumda bir ayağı veya bir ayağın kalmış kısmını meshedip öbürünü yıkaması caiz değildir, ta ki aynı yerde bedel ile mübdel bir arada bulunmamış olsun.

Mestler üzerine Mesh İçin Mezheplerin Öngörmüş Olduğu Şartların Özeti:

Hanefîler: Mestler üzerine meshetmenin caiz olması için yedi şart vardır:

a) Abdest tamamlanmamış dahi olsa mestleri ayakları yıkadıktan sonra giymiş olmak. Şu kadar var ki abdestini abdest bozucu her hangi bir hâlin meydana gelişinden önce tamamlamış olması gerekir.

b) Mestlerin ayak topuklarını örtmesi,

c) Onlarla peşpeşe yürümenin mümkün olması,

d) Her birisinde ancak ayağın en küçük üç parmağı miktarında delik olmaması,

e) Bağlamaya gerek kalmaksızın ayaklarda kendiliklerinden durmaları,

f) Suyun deriye varmasını önlemeleri,

g) Ayaktan her hangi bir şey kesilmiş ise ayağın ön tarafından elin küçük üç parmağı miktarınca bir kısmın kalmış olması.

Malikîler: Mestlerin üzerine meshetmenin caiz olması için on bir şart vardır. Bunların altısı meshedilende (mestte), beşi de meshedende aranır. Meshedende aranan şartları, bundan önce görmüş olduğumuz üzerinde ittifak edilmiş bulunan şartlarda görmüştük. Mestlerdeki şartlar ise aşağıdaki gibidir:

a) Mestin deri olması. Deriden başka bir şey üzerine meshetmek sahih değildir.

b) Tahir (temiz) olması. Tabaklanmış dahi olsa leş (neyte) derisinden yapılmış olan mest üzerine meshetmek caiz değildir.

c) Dikişli olması. Meselâ, çiriş gibi tutkal ile yapıştırılmamış olması.

d) Yıkanması farz olan miktarı örtecek şekilde boğazının bulunması. Yani ayağın iki topuğunu örtmesi. Bu topukları örtmeyen mestlerin üzerine mesh sahih değildir.

c) Âdeten onunla yürümenin mümkün olması. Onunla yüründüğü vakit ayaktan çıkacak kadar geniş olanlar da mest olarak giyilemezler.

Şafiîler: Mestin üzerine meshin cevazı için iki şart koşmuşlardır:

a) Bu mestlerin küçük ve büyük hadesten kamil bir taharet sonrasında giyilmesi,

b) Mestin tahir, ihtiyaç hâlinde onunla peşpeşe yürünebilecek şekilde sağlam,[1] yıkanması farz olan yeri örtmesi (bu ise bütün yönleriyle topuklarla birlikte ayakları yıkamaktır, üstten değil)[2], dikiş ve delik yerleri dışındaki yerlerden suyun geçmesini önlemesi. Esah olan görüşe göre ayak tarafı açık ve onunla yürünmesi hâlinde yıkanması farz olan yerden her hangi bir şey görülmeyecek şekilde bağcıklarla bağlı olan meste meshetmek caizdir. Yani bunun üzerine meshetmek yeterlidir.

Hanbelîler: Mestin üzerine meshin caiz olması için yedi şart öngörürler:

a) Mestlerin su ile yapılmış taharetin tamamlanmasından sonra giyilmesi,

b) Mestin kendiliğinden veya iki ökçe ile sabit olması. Sadece bağlamak ile sa-

---

1 - Giyildiği süre içerisinde ihtiyaç duyulan demektir ki, bu da seferî olan için geceli gündüzlü üç gün, mukim için bir gün bir gecedir. Az bir müddet yürümekle yırtılan, delinen ince şey, yeterli değildir.

2 - Şayet, boğazı geniş olması hâlinde olduğu gibi, ayak üst tarafından görünecek olursa, zararı olmaz.

bit olabilen mest üzerine meshetmek sahih değildir. Ancak kendiliğinden sabit duran fakat bir kısmı görünüp de boğazı bulunan konçlu ve bağcıklarla bağlanan ve böylece biri ötekinin içerisine girerek bu suretle yıkanması farz olan yeri örten mestlerin üzerine meshetmek sahih olur.

c) Mübah olması. Gasbedilmiş veya ipekten mestlerin üzerine -zaruret hâlinde dahi olsa- meshetmek sahih değildir.

d) Örfen onunla yürüyebilmenin mümkün olması. Mutat olmasa dahi böyledir. Deri, keçe, ahşap, cam, demir ve benzeri şeylerden mestler üzerine mesh sahihtir. Çünkü bu kendisiyle yürünmesi mümkün ve ayağın yıkanması farz olan kısmını örten bir mesttir.

e) Mestin bizatihi tahir olması. Necis bir şey üzerine meshetmek -zaruret hâlinde dahi olsa- sahih olmaz, Zaruret hâlinde ayaklar için teyemmüm eder; (zaruret olmadığı takdirde) onların yıkanması mutlaka gereklidir.

f) İnce cam gibi şeffaflığı sebebiyle ayağın çizgilerini göstermemesi. Çünkü aksi hâlde yıkanması farz olan kısmı örtmemiş olur. Aynı şekilde delikli veya bunun dışındaki sebepler dolayısıyla ayağın bir kısmının göründüğü -dikiş yerlerinden dahi olsa- bir mestin üzerine meshetmek de sahih değildir. Çünkü böyle bir mest de ayağın yıkanması farz olan kısmını örtmemektedir. Şayet bu yarık ve benzeri giyildiği zaman kapanacak olursa bunun üzerine meshetmek, şartın yerine gelmesi dolayısıyla -ki bu şart yıkanması farz olan yerin örtülmesidir- caiz olur.

g) Yıkanması farz olan yerin görülmesine imkân verecek kadar geniş olmaması.

4. Mestler Üzerine Meshetmenin Müddeti:

Mesh müddetinin tayininde fakihlerin iki görüşü vardır. Malikîler her hangi bir vakit tespit etmemişlerdir. Cumhur ise vakit tayin etmişlerdir.

Malikîler der ki[1]: Belirli bir zaman tayini söz konusu olmaksızın onu çıkarmadığı veya cünüp olmadığı sürece mestler üzerine meshetmek caizdir. Cünüp olduğu vakit mestini yıkanmak üzere çıkarması gerekir. Mestini ayağından çıkardığı vakit de mesh bozulmuş olur, ayağın yıkanması vacip olur. Gusletmek gerektiği vakit meshetmez. Çünkü mesh, abdest için söz konusudur. Belirli bir süre içerisinde mestin çıkartılmasının vacip olduğu söz konusu olmamasına rağmen, Malikîler şöyle der: Bununla birlikte mestini her hafta onu giymiş olduğu gün gelince çıkartması menduptur. Bu görüşlerine de aşağıdaki rivayetleri delil göstermişlerdir:

1- Ubeyy b. Umâre hadisi: *"Dedi ki:*

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 54-158; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 142; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 20; *el-Kavânînu' Fıkhıyye*, 39.

- Ey Allah'ın resulü! dedim, mestler üzerine mesh edelim mi?

- Evet, diye buyurdu. Ben:

- Bir gün süreyle mi? diye sordum. Kendisi:

- Bir gün., dedi. Ben:

- İki gün, mü? diye sordum, kendisi:

- İki gün de (olabilir), dedi. Ben:

- Üç gün de olur mu? diye sordum, o:

- Evet ve dilediğin kadar, diye buyurdu." (1)

2- Ashab-ı kiramdan bir topluluktan rivayete göre, onların mesh için bir vakit tayin etmedikleri zikredilmektedir. Hz. Ömer ve -Darekutnî'ye göre- Enes b. Malik bunlardandır.

3- Bu mesh taharet hâlinde söz konusudur. Dolayısıyla başın ve sargı üzerine meshin durumunda olduğu gibi vakit tayin edilemez. Vakit tayin etmek taharetin bozulmasında müessir değildir. Çünkü tahareti bozan şeyler küçük veya büyük abdest ve bunlara benzer hadeslerdir. Şu kadar var ki böyle bir kıyas, meshin belirli bir süre ile sınırlandırılmasına delâlet eden haberlere aykırıdır. Böyle bir kıyas ile amel etmenin sebebi İbni Umâre'nin hadisinin müddet tayinine aykırı düşmesidir.

Cumhur ise şöyle demiştir: İkamet hâlinde olan kimse için meshin müddeti bir gün bir gecedir, seferî için ise geceli gündüzlü üç gündür.(2) Hanefîler, isyan eden bir yolcunun seferilik hususunda diğer yolcular gibi olduğu görüşündedirler. Şafiîlerle Hanbelîler ise, böyle bir kimsenin mesh müddetini ikamet eden kişi gibi kabul etmişlerdir.

Cumhurun delilleri ise meshin meşruiyeti konusunda varit olmuş sabit hadislerdir. Bunlardan birisi daha önce görmüş olduğumuz: *"Yolcu için geceli gündüzlü üç gün, ikamet eden için bir gün bir gecedir."* (3) mealindeki Hz. Ali'nin hadisi-

1 - Ebu Dâvud rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bu hadisin senedinde ihtilaf edilmiştir, *kavî* değildir. Buharî de buna benzer bir ifade kullanmıştır. İmam Ahmed ise, hadisin ricalinin tanınan kimselerden olmadığını söylemiştir. Darekutnî de bu hadisi rivayet etmiş ve: "İsnadı budur ve sabit olmaz. Bunun isnâdında meçhul (tanınmayan) üç ravi vardır." demiştir. İbni Mâce de rivayet etmiştir. İbni Abdülberr de şöyle demektedir. Bunun doğru dürüst bir isnadı yoktur. el-Cevzeganî daha şiddetli davranmış ve onu *mevzû* hadisler arasında zikretmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 182. Şevkanî der ki: Bu seviyede olan bir hadisi, ona ters düşecek bir hadisin bulunmadığını farzetsek bile, delil olarak kullanmak sahih olmaz. Doğrusu meshin müddetinin seferi olan için üç gün üç gece, mukim için ise bir gün bir gece ile tayin edilmesidir.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 102-107; *Tebyînü'l-Hakâik,* I, 48; el-Bedâyi', I, 8; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 64; *el-Mühezzeb,* I, 20; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 128 vd.; *el-Muğnî,* I, 282-287, 291 vd..

3 - Ahmed, Müslim, Neseî ve İbni Mâce rivayet etmiştir.

dir.

Diğer bir delil ise Huzeyme b. Sâbit'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Yolcu için (mesh müddeti) geceli gündüzlü üç gündür, ikamet eden kimse için ise bir gün bir gecedir."* (1)

Diğer bir delil Safvan b. Assâl'in hadisidir. O şöyle demiştir: *"Peygamber (a.s.) bize taharet üzere onları giydiğimiz takdirde, mestler üzerine meshetmeyi, yolcu isek üç gün, ikamet etmekte isek bir gün bir gece meshetmemizi emretti ve büyük ve küçük abdest veya uyku sebebiyle çıkarmamamızı, ancak cünüplük sebebiyle çıkarmamız emretti."*(2)

Bir başka delil ise Avf b. Mâlik el-Eşcaî'nin rivayet ettiği hadistir: *"Resulullah (a.s.) Tebük gazvesinde mestler üzerine yolcu için geceli gündüzlü üç gün, mukim için ise bir gün bir gece meshetmeyi emretti.*(3)

Mestin üzerine mesh müddetinin tayini, Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den İbni Mes'ûd, İbni Abbas, Ebu Zeyd, Şureyh, Atâ, Sevrî ve İshak (r.a.) gibi ilim adamlarından gelen rivayetlerle sabit olmuştur.

Doğrusu, mest için müddetin tayin edildiğini kabul eden görüşlerdir. Çünkü İbni Umâre'nin hadisi sabit değildir, *sahih* hadislerle neshedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü bu hadisler zaman itibariyle sonradır. Diğer taraftan Avf b. Malik'in hadisi, Tebük gazvesinde varit olmuştur. Bu gazve ile Resulullah (a.s.)'ın vefatı arasındaki süre ise oldukça kısadır. Malikîlerin yaptıkları kıyas ise teyemmüm ile nakzedilmektedir.

Mest Üzerine Mesh Müddetinin Başlangıcı:

Cumhura göre: Mesh için belirlenmiş olan süre, mestleri giydikten sonra ilk vaki olan hadesten itibaren başlar: Mukim ise bir sonraki günün aynı vaktine kadar, yolcu ise dördüncü günün aynı vaktine kadar devam eder. Çünkü meshetmenin caiz oluş vakti (yani hadesi kaldırma vakti) bununla girmiş olur. Bu bakımdan mesh müddeti hades vaktinden itibaren başlamış kabul edilir. Tıpkı namazın vaktinin onu kılmanın caiz olmasından itibaren başlaması gibi. Diğer taraftan Safvan b. Assâl'in az önce görmüş olduğumuz hadisinde şöyle denilmektedir: *"Peygamberimiz cünüplük başı müstesna, yolculukta mestlerimizi üç gün üç gece süreyle büyük-küçük abdest ve uyku sebebiyle çıkarmamamızı emretti."* Bu hadis şuna delâlet etmektedir: Büyük abdestten itibaren geçen üç gün sonra mestler çıkartılır. Çünkü

1 - Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir.

2 - Ahmed ve İbni Huzeyme rivayet etmiştir. Hattâbî, isnadı sahihtir, demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 181-183.

3 - İmam Ahmed rivayet etmiş ve: "Bu, mestler üzerine meshetme konusundaki hadislerin en *ceyyid* olanıdır. Çünkü onun işaret ettiği hadise, Tebûk gazvesinde olmuştur; Peygamber (a.s.)'in yaptığı son gazve odur ve bu, onun en son yaptığı iştir."

mest, hadesin sirayetini (yani ayağa ulaşmasını) engeller. O bakımdan bu müddet, men vaktinden yani ayağın hakkında hadesin men'i vaktinden itibaren kabul edilir.

Buna göre bir kimse, tan yerinin ağarması esnasında abdest alsa ve mestlerini giyse bilahere güneşin doğuşundan sonra abdesti bozar ve zevalden sonra da abdest alıp meshedecek olursa, mukim ise ertesi günün hades vaktine kadar mesheder. (Bu ise ertesi günün güneşin doğuşundan sonraki vakittir.) seferî ise, dördüncü günün güneşin doğuşundan sonrasına kadar mesheder.

Mukim iken mestlere meshetse sonra yolculuğa çıksa ya da bunun aksi durum olsa, yani seferî iken meshetse sonra da ikamet etse, Şafiîlerle Hanbelîlere göre ikamet başı tağlib edilerek (gözönüne alınarak) mukim gibi mesheder. Çünkü aslolan ikamettir. Her iki hâlde de bir gün bir gece süreyle mesheder. Hanefîlere göre ise ikâmet hâlinde iken meshetmeye başlasa, bir gün bir gece tamamlanmadan yolculuğa çıksa geceli gündüzlü üç gün süreyle mesheder, çünkü o artık seferî olmuştur. Seferî ise üç gün üç gece süreyle mesheder. Şayet seferî iken ikamet edecek olursa, eğer geçen zaman zarfında ikamet müddetini tamamlamış ise mestini çıkartır. Çünkü yolculuk başı söz konusu olmadıkça yolculuğun ruhsatı kalmaz. Şayet ikamet müddetini tamamlamamış ise, bunu tamamlar. Çünkü ikâmet müddeti budur ve kendisi de artık ikâmet etmektedir.

Eğer meshe yolculukta mı, ikamet hâlinde mi başladığı konusunda şüphe ederse; Hanbelîlere göre[1] kesin olanı esas alır ki, bu da ikamet eden kişinin mesh müddetidir. Mübahlığı konusunda tereddüt bulunmakla birlikte, mesh müddetinin uzatılması caiz değildir.

Şafiîlere göre[2] : Müddet ister bitmiş, isterse bitmemiş olsun, müddetin kalıp kalmadığı konusunda şüphe eden kimsenin neshetmesi söz konusu değildir. Veya yolcu meshe yolculuk hâlinde mi başladı, yoksa ikamet hâlinde mi başladı diye tereddüt ederse, onun için de mesh söz konusu değildir. Çünkü meshin ruhsatının bir takım şartları vardır ve müddet bunlardan birisidir. Bu konuda şüphe edecek olursa, o zaman asla döner ki, o da ayakların yıkanmasıdır.

5. Mestler Üzerine Meshi Bozan Şeyler:

Mestler üzerine yapılmış mesh aşağıdaki durumlardan birisi ile batıl olur:[3]

a) Abdesti bozan şeyler: Abdesti bozan her şeyle mest üzerine yapılmış mesh de bozulur. Çünkü o da abdestin bir parçasıdır ve aynı zamanda abdestin bedelidir.

---

1 - *el-Muğnî*, I, 292.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 62.

3 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 105.; *el-Bedâyi'*, I, 12 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 254-256; *Merâkı'l-Felâh*, 22, *eş Şerhu's-Sağîr*, I, 156-158; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 145-147; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 68 *el-Mühezzeb*, I 22; *el-Muğnî*, I, 287; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 136 vd..

Dolayısıyla aslı bozan her şey onu da bozar. O takdirde abdest alır ve mesh müddeti henüz bitmemiş ise, mestinin üzerine mesh eder. Eğer mest müddeti bitmiş ise o zaman tekrar abdest alınır ve ayaklar yıkanır.

b) Cünüplük ve benzeri hâller: Mest giymiş olan bir kimse cünüp olur yahut da mesh müddeti içerisinde ay başı gibi gusletmeyi gerektiren bir hades meydana gelirse, mesh batıl olur ve ayakların yıkanması vacip olur. Şayet guslettikten sonra mest üzerine meshetmek isterse, onu yeniden giyebilir. Çünkü az önce görmüş olduğumuz Safvan b. Assâl'ın hadisi bunu gerektirmektedir: *"Resulullah (a.s.) seferî olduğumuz takdirde mestlerimizi geceli gündüzlü üç gün süreyle ayağımızdan -cünüplük müstesna- çıkartmamamızı emrederdi."*

Cünüplük manasını taşıyan ay başı, lohusalık ve doğum gibi diğer hususlar da bu noktada cünüplüğe kıyas edilmişlerdir.

c) Mestlerin her ikisini veya bir tanesini çıkartmak. Bu çıkartma, ayağın çoğunluğunun mestin boğaz kısmından çıkması suretiyle de olsa abdest bozulur. Çünkü mesh edilen yer kendisine has yerinden ayrılmış bulunuyor. Ekser hakkında bütünün hükmü verilir.

Bu durumda Hanbelîlerin dışında kalan cumhura göre, her iki ayağını da yıkar. Çünkü onların tahir olma hâlleri batıl olmuştur. Zira onlarda aslolan yıkanmalarıdır, meshetmek ise yıkamanın yerine geçen bedeldir. Bedelin hükmü zail olunca asla dönülür. Tıpkı suyun bulunmasından sonra teyemmümde olduğu gibi.

Sadece mesti çıkartılmış ayağı yıkamakla yetinilmez, her iki ayağın da yıkanılması zarurîdir. Çünkü hem yıkamak, hem meshetmenin bir arada olması caiz değildir.

Üstüste giyilmiş iki mestten üsttekinin çıkarılması hâlinde Malikîler şöyle demişlerdir: Hemen alttakilerin meshedilmesi gerekir. Tıpkı müvalâta (abdest azalarının peşpeşe yıkanması gereğinde) olduğu gibi. Nitekim önceden bunu açıklamış bulunuyoruz.

d) Meydana gelen bir delik yahut da dikişlerin sökülmesi ve buna benzer bir sebep dolayısıyla ayağın bir kısmının dışarıya çıkması. Bu takdirde Şafiîler ve Hanbelîlere göre abdest bozulur. Hanefîlere göre ayak parmaklarından üç tanesi kadarının dışarı çıkması hâlinde, Malikîlere göre ise üçte birinin çıkması hâlinde abdest bozulur. Buradaki delik veya söküğün değişik yerlerde olması ile bir yerde olması arasında fark yoktur. Meselâ, derinin birbirine yapışık olması ile birlikte, dikişlerin sökülmesi ve yarıkların bulunması gibi. Şayet açılır ve ondan ayak görünecek olursa, üçte birinden aşağı olması hâlinde de abdest bozulur. Ancak bitişik ise böyle değildir. Açılmış olan kısım oldukça az olur ve elin ıslaklığı mesh esnasında mestin altında bulunan ayağa ulaşmaz ise, o zaman bunun bir zararı olmaz.

e) Sahih olan Hanefîlerin görüşüne göre, suyun mestin içerisinde bulunan ayaklardan birisinin yarıdan fazla kısmına isabet etmesi meshi bozar. Tıpkı ayağın bütünü ile ıslanması hâlinde olduğu gibi. O vakit mestlerin çıkarılması ve ayakların yıkanması gerekir ki, hem meshin hem de yıkanmanın bir arada olmasından sakınılmış ve böylece bir ayağı yıkayıp öbürünü meshetmek durumunda kalmamış olsun. Çünkü böyle bir uygulama caiz değildir.

f) Müddetin geçmesi: Bu ikâmet eden kişi için bir gece ve bir gündüz, seferî için ise geceli gündüzlü üç gündür. Çünkü Huzeyme ve Safvan'dan gelmiş bulunan meshe dair haberler, mesh için müddeti bu şekilde sınırlandırmıştır.

Bu ve bundan önce geçen üç durumda (mestin çıkarılması, ayağın bir kısmının veya az önce geçen ihtilâflı görüşlerde görüldüğü üzere bir kısmının veya çoğunluğunun görünmesi) Hanefîlerle Malikîlere ve Şafiîlerde tercih edilen görüşe göre -eğer mestin üzerine mesh ederek almış olduğu abdesti bozulmamış ise- sadece ayaklarını yıkar; abdestli kaldığı sürece bütünüyle abdesti yenilemesine gerek yoktur. Çünkü hadesin etkisi sadece mest hakkındadır. Yani yalnızca ayakların abdesti bozulmuştur. Diğer taraftan bunlarda aslolan onları yıkamak olduğundan mesh de bu yıkamanın yerine geçer. Mesh bir bedel olduğundan, bedelin hükmü zail olunca asla dönülür. Tıpkı suyun bulunmasından sonra teyemmüm de olduğu gibi.

Hanefîler burada zaruret hâlini istisna etmişlerdir ki, o da soğuktan dolayı ayağını kaybetmekten korkma hâlidir. Bu durumda mestlerini çıkarmaz. Böyle bir tehlikeden yana emin oluncaya kadar meshetmeye devam etmesi caiz olur. Yani bu konuda her hangi bir zaman sınırlaması söz konusu olmaz ve o vakit mestin bütününü mesh etmesi gerekir. Çünkü yaralar üzerindeki sargılara yapılan meshte de durum böyledir.

Hanbelîlere göre meshin süresinin geçmesinden veya mestin çıkartılmasından sonra vacip olan, yeniden bütünüyle abdest almaktır. Çünkü onlara göre abdest hades ile batıl olan bir ibadettir. Onun bir kısmının bozulması ile bütünü batıl olur; namazda olduğu gibi. Yani onlara göre hades ayrılma ve parçalanma kabul etmez. Mesti çıkartır veya müddet geçecek olursa, yerine mestin üzerine meshettiği organ için hades söz konusu olmuş olur. Dolayısıyla bu hades geri kalan organlara da geçer. O bakımdan aradaki zaman kısa dahi olsa yeniden abdest alır.

Kısacası Hanefîlere göre meshi bozan şeyler dörttür:

Abdesti bozan her şey, ayağın çoğunluğunun mestin boğazına doğru çıkması suretiyle dahi olsa mestin çıkarılması, suyun -sahih olan görüşe göre- mestin içinde bulunan ayaklardan birisinin çoğunluğuna isabet etmesi, soğuktan dolayı ayaklarını kaybetmekten korkmadığı takdirde müddetin geçmesi. Eğer ayağını kaybetmekten korkuyor ise bu tehlikenin ortadan kalktığına emin oluncaya kadar meshetmek oun için caiz olur.

6. Sarık Üzerine Meshetmek:

Hanefîlere göre:[1] *İmâme, Kalensüve, burku'* ve *kuffazeyn* [2] üzerine meshetmek sahih olmaz. Çünkü buradaki mesh kıyasın hilâfına sabit olmuştur. Başkası meshe dahil edilmez.

Hanbelîlere göre:[3] Erkeklerden kim abdest alır, sonra sarığını giyer, sonra da abdestini bozar ve tekrar abdest alırsa sarığının üzerine meshetmek onun için caizdir. Yani erkeklerin sarığı üzerine mesh etmeleri caizdir. Çünkü Amr b. Ümeyye ed-Damrî şöyle demiştir: *"Ben Resulullah (a.s.)'ı sarığının üzerine ve mestleri üzerine meshederken gördüm."* [4] Muğîre b. Şu'be de şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) abdest aldı ve hem mestleri üzerine hem de sarığı üzerine meshetti."*[5]

Hz. Bilâl'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) hem mestlerin üzerine meshetti, hem de başının üzerindeki örtünün üzerine."*[6]

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Enes ve Hz. Ebu Ümame de bu görüştedirler. el-Hallâl, Hz. Ömer'den şunu rivayet eder: *"Sarığı üzerine meshetmek bir kişiyi temizlemiyor ise Allah da onu temizlemesin!"*

Vacip olan, sarığın çoğunu meshetmektir. Çünkü bu da mest gibi bir bedeldir. Sarığın ortası değil de çevresi meshedilir. Çünkü ortası mestin alt tarafına benzer. Sarık meshi ile birlikte başın açılması mutat olan kısımlarını meshe gerek yoktur. Çünkü burada sarık, başın yerine geçmiştir. O bakımdan farz ona intikal etmiş ve hüküm ona taalluk etmiştir. Bununla birlikte *kalensüve* (sarığın dışındaki başlıklar) üzerinde mesh caiz olmaz.

Sarık üzerine meshin sahih olmasının bir takım şartları vardır:

1- Gasbedilmiş veya ipek gibi haram olmayan mübah şeylerden olması gerekir.

2- Sarığın muhannek, yani çenenin etrafına bir veya iki defa sarılmış olması lazımdır. Arka taraftan onun ucunun sarkıtılıp sarkıtılmamış olması durumu değiştirmez. Çünkü Arapların sarığı bu şekildedir; bunu çıkarmak hem zordur, hem bu şe-

---

1 - *Merakı'l-Felâh,* 23; *Fethu'l-Kadîr,* I, 109; *el-Lübâb,* I, 45 vd.

2 - *İmâme:* Baş örtüsü. *Kuffazeyn:* İlikli, içi pamuk doldurulmuş bir giysi olup, eller için yapılır. Soğuktan korunmak maksadıyla kollar üzerinde iliklenir. Çoğunlukla kadınlar giyer. Avcılarınki deri veya keçeden yapılır. Doğanın pençesinden korunmak maksadıyla kullanılır. *Kalensüve:* Çeşitli tür ve şekillerde başta kullanılan başlık. *Burku':* Bedevî arap kadınlarının yüzlerinin üzerine koymuş olduğu peçe.

3 - *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 126 vd.; 134 vd.; *el-Muğnî,* I, 300-304

4 - Ahmed, Buharî ve İbni Mâce rivayet etmiştir.

5 - Müslim ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir.

6 - Buharî ve Ebu Dâvud dışındaki Kütüb-i Sitte musannifleri ile Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. İmam Ahmed'in rivayetlerinden birisinde şöyle denilmektedir: Peygamber (a.s.) buyurdu ki: *"Mestler üzerine de başörtüsü üzerine de meshediniz." Neylü'l-Evtâr,* I, 164.

kil daha çok örtücüdür. Veya arkadan bir parçası sarkıtılmış olur ki, buna *züâbe* denir ve sarığın serbest bırakılan tarafının adıdır. Çünkü bu *züâbe*'nin bu şekilde arkaya sarkıtılması sünnettir. İbni Ömer şöyle der: *"Peygamber (a.s.) Abdurrahman'a siyah bir sarık sardı ve arkasından dört parmak kadar bir miktarını serbest bıraktı, sarkıttı."* Dolayısıyla bu şekilde olmayan sarık üzerine meshetmek caiz değildir. Çünkü bu, hem sözü geçen sarık şekline uygun değildir, hem de onu çıkartmak zor değildir. O hâlde böyle bir sarık baştaki takke durumundadır.

3- Sarığın kadın için değil erkek için olması lâzımdır. Çünkü kadın, erkeğe benzemekten nehyedilmiştir. Bu bakımdan hiç bir kadın sarık üzerine meshetmez. İsterse bir zaruret sebebiyle giymiş olsun.

4- Sarığın, açılması âdet olmayan başın ön tarafını, kulakları ve başın yan taraflarını örtmesi gerekir.

Malikîlere göre:(1) Çıkartılması hâlinde zarar görüleceğinden korkulan ve *kalensüve* gibi baş üzerine sarılmış olduğundan altında kalan kısmını meshedemediği bir sarığın üzerine meshetmek caiz olur. Şayet başın bir kısmına meshedebilmek imkânı var ise o kısmı mesheder; geri kalan kısmı da sarığın üzerine meshederek tamamlar.

Şafiîlere göre: Sadece sarık üzerine meshetmekle yetinmek caiz olmaz. Çünkü az önce geçen Hz. Enes'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.)'ı üzerinde Kıtrî (Katar yapısı) bir sarık olduğu hâlde abdest alırken gördüm. Elini sarığının altına soktu, başının ön tarafını meshetti ve sarığı bozmadı."*(2) Zira şanı yüce Allah, başın üzerine meshetmeyi farz kılmıştır. Sarığın üzerine meshedilebileceğini belirten hadislerin ise tevil edilmesi muhtemeldir. O hâlde kesin olan bir şey muhtemel olan bir şey dolayısıyla terkedilmez. Aynı zamanda sarık üzerine meshetmek baş üzerine meshetmek değildir.

Şevkânî der ki:(3) "Hülâsa mesh, yalnızca başın veya sarığın üzerine, ayrıca hem başın hem de sarığın üzerine mesh şeklinde sabit olmuştur. Mecbur kalınmadığı sürece varit olan hükümlerle amel etmek insaflıların alışkanlığından olmasa gerektir."

7. Çoraplar Üzerine Meshetmek:(4)

Kösele ile kaplanmış veya altlarına taban geçirilmiş olması hâlinde çoraplar

---

1 - *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 163; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 203 vd..

2- Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İbni Hacer: "İsnadında bazı farklı mülâhazalar vardır." demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 157.

3 - *Neylü'l-Evtâr,* I, 166.

4 - Çorap ayağa sarılır. Zerkeşî der ki: Isınmak maksadıyla yünden yapılan bir örtüdür. Hanbelîlerin *Şerhu'l-Müntehâ*'sında şöyle denilmektedir: Deriden olmayan ve mest şeklinde ayağa giyilen her şeyin adı bu olabilir. Yani ister yünden ister pamuk, kıl, çuha veya ketenden yapılmış olsun.

üzerine meshin cevazı konusunda fakihler ittifak hâlindedirler.[1] Normal çoraplar konusunda ise fakihlerin iki görüşü vardır:

Birinci görüşü cumhur temsil etmektedir ki, bunlar Ebu Hanife, Malikîler ve Şafiîlerdir. Bunlara göre çorabın üzerine mesh etmek caiz değildir. Diğer görüşün sahipleri ise Hanbelîler ile Hanefîlerden İmam Muhammed ile Ebu Yusuf'tur. Fetva onların görüşüne göre olup, caiz olduğu şeklindedir. Bu konuda mezheplerin görüşü aşağıdaki gibidir:[2]

İmam Ebu Hanife'nin görüşü şudur: Kösele geçirilmiş veya taban çakılmış olmadığı sürece, çoraplar üzerine meshetmek caiz değildir. Çünkü çorap meste benzemez ve onunla devamlı yürümek -taban çakılmış olması hali müstesna- mümkün değildir. Diğer taraftan çoraplar üzerine meshin caiz olduğunu ifade eden hadis de buna hamledilir.

Kösele geçirilmiş (mücelled)den kasıt, üstüne de altına da kösele konulmuş demektir.

Ancak İmam Ebu Hanife ömrünün son dönemlerinde İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşüne dönmüştür ve hastalığı esnasında çorapları üzerine meshetmiş, kendisini ziyaret edenlere de şöyle demiştir: "Vaktiyle insanları alıkoyduğum işi kendim yaptım." Onun bu sözlerini, görüşünden vazgeçtiğine delil kabul ettiler. Ebu Yusuf ile Muhammed ise -ki Hanefî mezhebinde fetva onların görüşlerine göredir- şöyle demişlerdir: "Kalın olmaları ve altlarınıgöstermeyecek şekilde şeffaf olmamaları hâlinde, çoraplar üzerine meshetmek caizdir. Çünkü Peygamber (a.s.) çorapları üzerine meshetmiş bulunuyor:[3] Zira çorap kalın olursa onunla yürümek mümkün olur. Günümüzün yün çoraplarında olduğu gibi. Böylece Hanefîlerde müftâbih (fetvaya esas görüş)'in kendileriyle bir fersah veya daha fazla yürünebilecek ve kendi kendisine ayakta durabilecek, altını göstermeyecek ve şeffaf olmayacak şekildeki kalın çoraplar üzerine meshin caiz olması olduğu anlaşılmış oluyor.

Malikîler de Ebu Hanîfe gibi, çorapların âdeten onlarla yürümenin mümkün olması ve böylece mestler gibi olabilmeleri için içten ve dıştan onlara deri geçirilmiş olması şartını koşmuşlardır ki, çoraplar üzerine meshe dair hadisler buna ham-

1 - Cümlede geçen "ten'îl" tabiri hem kişinin ayağına ayakkabı giymesi, hem de hayvana nal çakmak için kullanılır.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 248 vd.; *Fethü'l-Kadîr*, I, 108 vd.; *el-Bedâyi'* I,10; *Merakı'l-Felâh*, 21 *Bidâyetü'l-Müctehid*, ı, 19; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 153; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 141; Muğni'l-Muht'l Muhtâc, I, 66; *el-Mecmû'* I, 539 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 21; *el-Muğnî*, I, 295; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 124 130.

3 - Dört *Sünen* sahibi tarafından el-Muğîre b. Şu'be'nin rivayeti ile kaydedilmiştir. Tirmizî, *hasen-sahih* bir hadistir, demiştir. İbni Mace ve Taberanî'de bu rivayet Ebu Musa'dan, ayrıca Taberânî'de Hz. Bilâl'den rivayet edilmektedir. Bu son iki rivayette *zayıflık* vardır. *Nasbu'r-Raye*, I, 184.

ledilir.

Şafiîler ise iki şartla çorapların üzerine meshi caiz görmüşlerdir:

Birincisi, onlarla devamlı yürünebilecek şekilde sert ve sık dokunmuş olması; ikincisi, tabanına kösele geçirilmiş olmasıdır.

Bu iki şart olmadığı takdirde çorap üzerine meshetmek caiz değildir. Çünkü o vakit bunlar da devamlı olarak üzerinde yürüme imkanı vermeyen bez parçası gibi olurlar. Beyhakî, Muğîre'nin rivayet ettiği: *"Peygamber* (a.s.); *"hem çoraplarının üzerine, hem de mestlerinin üzerine meshetti."* şeklindeki hadisin *zayıf* olduğunu söylemiştir. Ayrıca: "Muhaddisler Ebu Musa ve Bilâl'in hadislerinin de *zayıf* olduğunu belirtmişlerdir." demektedir.

Hanbelîlerde mest hakkında söz konusu edilen iki şartı, çoraplar üzerine meshetmek için de öngörürler. Bu şartların bulunması hâlinde çorapların üzerine meshi mübah kabul ederler ki, bu iki şart şöyledir:

Çorabın, ayağın hiç bir kısmını göstermeyecek şekilde sık dokunmuş olması ve bu çoraplarla peşpeşe yürümenin mümkün olup kendiliğinden dik durabilmesidir.

Buna delil de dokuz kadar sahabeden rivayet edilmiş bulunan çoraplar üzerine meshin mübahlığına dair olan rivayetleri gösterirler. Söz konusu bu dokuz sahabe: Ali, Ammâr, İbni Mes'ûd, Enes, İbni Ömer, el-Berâ, Bilâl, İbni Ebu Evfâ ve Sehl b. Sa'd (r.a.)dırlar. Diğer taraftan Atâ, Hasan ü'l-Basrî, Said b. el-Müseyyeb, İbni Cübeyr, en-Nehaî ve es-Sevrî gibi tabiînden meşhur bir grup kimse de bu görüşü kabul etmişlerdir.

Çoraplar üzerine meshetmek hadis-i şeriflerde sabit olmuştur ki, onların bazıları şöyledir:

Muğîre'nin rivayet ettiği hadis: *"Resulullah (a.s.) abdest aldı ve çorapları üzerine de, mestleri üzerine de meshetti."* (1)

Hz. Bilâl'in hadisi: *"Resulullah (a.s.)'ı hem üste giydiği ikinci mest üzerine meshederken, hem de sarığın üzerine meshederken gördüm."*(2)

---

1 - İmam Ahmed ile Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâce rivayet etmiş olup, Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu hadis-i şerif Ebu Musa el-Eş'arî'den de rivayet edilmiştir. Ancak hadis *muttasıl* ve *kavi* değildir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 179. İmam Zeylaî, Neseî'yi Muğîre hadisini rivâyet edenler den zikretmişse de İbni Teymiye, *Muntaka'l-Ahbâr*'da Neseî'nin istisna edildiğini belirtmektedir.

2 - Bu hadisi Ahmed, Tirmizî ve Taberanî rivayet etmişlerdir. Hadiste sözü geçen "el-Mülk" mestin üzerine giyilen şey veya boğazları kesilmiş olan ayakkabıdır. "Himâr" imame, Said b. Mansur'un Hz. Bilal'den yaptığı rivayette geçmektedir ki: *"Nasif ve himar (başörtüsü) üzerine meshediniz."* şeklindedir a.g.e.

Tercih edilen görüş ise Hanbelîlerin görüşüdür. Çünkü bu görüş ashab-ı kirâmın ve tabiinin fiiline dayanmakta; diğer taraftan Muğîre'nin rivâyet ettiği hadiste olduğu Hanefîlerce de fetvaya esas olan görüş budur. Çoraplar üzerine mukim onları çıkartıncaya kadar bir gün bir gece süreyle mesheder; seferî için ise bu süre üç gündür. Hanbelîlere göre ise hem çoraplar üzerine, hem de ayakkabıların derileri üzerine vacip olan miktar kadar meshetmesi vaciptir.

8. Sargı (Cebîra) Üzerine Meshetmek:

"Cebîra" ve "cibâre" kırık veya çıkık yerlere eski hâline dönüp düzelmesi için konulan ve üzeri bağlanan tahta veya kamış parçasına verilen addır.[1] Kırıkların alçılanması da bu manaya girer. Aynı şekilde baştaki yaranın sarılması, kan alınan ve dağlanan yerin sarılması, yaraya ve ameliyat yerlerine sarılan sargılar da bunun hükmündedir. Malikî mezhebinden olan İbni Cüzeyy şöyle demektedir: "Cebâir (sargılar) yaraların, cerahat veren yerlerin ve kan alınan yerlerin üzerine bağlanan şeydir."[2]

Sargı üzerine meshin meşruluğu: Sargılar üzerine meshetmek şer'an sünnet ve aklen caizdir. Bu konuda varit olmuş hadislerden bir kısmı şöyledir:

Ali b. Ebu Tâlib'den gelen hadiste şöyle demiştir: *"Bileğim kırılmıştı. Peygamber (a.s.)'e sordum, o da bana sargıların üzerine meshetmemi emretti."* [3]

Hz. Cabir'in, kafasından yaralandıktan sonra gusleden ve ölen kişi hakkında rivayet ettiği hadis de bu delillerden birisidir. Peygamber (a.s) bu konuda şöyle demiştir: *"Teyemmüm etmesi yarasına bir bez bağladıktan sonra orayı meshetmesi, vücudunun da geri kalan kısmını yıkaması onun için yeterliydi."* [4]

Aklî delile gelince: İhtiyaç, sargıların üzerine meshetmeyi gerektirir. Çünkü bu sargıların çıkartılmasında tehlike ve zarar vardır. Merğınanî, *el-Hidâye*'de şöyle der: Sargının çıkartılmasındaki tehlike, mestin çıkartılmasındaki tehlikeden daha fazladır. Dolayısıyla sargının üzerine meshetmenin meşru olması daha evladır.[5]

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 94. İbni Kudâme, *el-Muğnî*'de I, 277 "Kaynaması için kırık üzerine konulmak üzere hazırlanan şey" diye tarif etmektedir.

2 - *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 39.

3 - İbni Mâce, Darekutnî ve Beyhakî oldukça zayıf bir senetle rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I, 186 vd.; *Sübülü's-Selâm*, I, 99.

4 - Ebu Dâvud zayıf bir senetle rivayet etmiştir. Beyhakî şöyle demektedir: "Bu hadis bu konuda rivayet edilenlerin en sahihidir. Bununla birlikte isnadında ihtilâf vardır. *Nasbu'r-Râye*, I, 187; *Sübülü's-Selâm*, I, 99. Şevkânî de *Neylü'l-Evtâr*, I, 258'de şöyle diyor: "Hz. Cabir'in hadisinin rivayet yolları birbirini kuvvetlendirmekte olduğundan istenen maksat için delil kullanılmaya elverişli hâle gelmiş; Hz. Ali'nin hadisiyle kuvvet kazanmıştır. Şu kadar var ki Hz. Câbir'in hadisinde yıkama, mesh ve teyemmümün bir arada yapılacağına delâlet vardır."

5 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 109.

Hükmü:

Ebu Hanîfe ve Sahibeyn[1] daha sahih ve fetvâya esas olan görüşe göre şöyle demişlerdir: Sargılar üzerine meshetmek vaciptir, faz değildir. Ancak Ebu Hanîfe şöyle demiştir: Şayet sargılar üzerine meshetmek ona zarar veriyor ise, meshetmek mükellefiyeti kalkar. Çünkü özür sebebiyle gusletmek sakıt olmaktadır. Meshin böyle bir durumda sakıt olması ise daha evlâdır. Sargılar üzerine meshetmenin vacip olduğunun delili şudur: Farz hükmü, ancak kesin bir delil ile sabit olur. Hz. Ali'nin az önce görmüş olduğumuz hadisi ise, *ahad haber* türündendir. Böyle bir haber ile farzlık sabit olmaz. Bununla İmam ve Sahibeynin vücubun, terkedilmesi caiz olmayan amel demek olduğu üzerinde ittifak ettikleri ortaya çıkmaktadır. Şu kadar var ki, İmam Ebu Hanife'ye göre sargı üzerine meshetmeksizin namaz sahih ve namazın iadesi vacip olmakla beraber, sargı üzerine meshetmeyi terketmekle sadece günahkâr olunur. Ebu Hanife'nin buradaki iadenin vücubundan kastı ise, *edna olan vücup*tur. Sahibeyne göre ise sargı üzerine meshetmeksizin namaz sahih olmaz. Onlar da burada *a'lâ olan vücubu* kastetmişlerdir.

Cumhur (Malikîler, Şafiîler ve Hanbelîler) şöyle demiştir[2]: Su ile sargılar üzerine meshetmek vaciptir, yani suyun mümkün olduğu kadar kullanılması farzdır. Bu mestler üzerine meshedileceğine kıyasen böyledir. Çünkü mestler üzerine meshetmek ile sargılar üzerine meshetmek arasında zaruret özelliği ortaktır. Hatta sargılar için bu, öncelikle söz konusudur. Diğer taraftan, *zayıf* olmakla birlikte, Hz. Ali'nin rivayet etmiş olduğu hadiste Peygamber (a.s.) Efendimiz: *"Sargılar üzerine meshet!"* buyurmuştur. Bu ise bilindiği gibi, vücup ifade eder.

Sağlam olan ayaktaki mestin üzerine meshederken sargılı ayağın sargısı üzerine de meshetmek, ittifaken caiz değildir. Böyle bir durumda sargılı ayağını mesheder, sağlam ayağını da yıkar.

Sargı Üzerine Meshin Şartları:

Caiz olması için aşağıdaki şartlânn bulunması gerekir[3]:

1- Sargının kaldırılmasının mümkün olmaması veyahut da kaldırılması hâlinde yıkanması sebebiyle hastalığın nüksetmesi artması veya iyileşmenin gecikmesinden korkulması; teyemmünde olduğu gibi. Malikîler der ki: Şayet ölümden yahut da fazla zarar veya eziyetten -meselâ, işitme veya da görme duyularının körelmesi gibi- korkulursa, meshetmek vacip olur. Eğer fazla acıdan veya her hangi bir arıza bırakmaksızın iyileşmenin gecikmesinden yahut göz rahatsızlığından, kanın

1 - *el-Bedâyi'*, I, 13 vd.; *Raddü'l-Mutâr*, I, 257. Bu tahkik *el-Bedâyi'*de zikredilenin hilâfınadır. Orad: şöyle denilmektedir: "Ebu Hanife'ye göre mesh vacip değil, müstehaptır. Ebu Yusuf ili İmam Muhammed'e göre ise vaciptir."

2 - *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 202; *Buceyrimî el Hatib*, I, 262-265; *el-Muğni*, I, 286; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 12' vd., 135 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 39; *el-Mühezzeb*, I, 37.

3 - *el-Bedâyi'*, I, 13; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 258 ve a.g. eserler.

cerahat toplamasından veya benzeri bir durumdan korkulacak olursa, o vakit de neshetmek caiz olur.

Tabiî bu hüküm, yara ve benzeri hususlar küçük hades hâlinde abdest azalarında, büyük hades hâlinde ise bedende bulunursa böyledir.

2- Zarar görmek sebebiyle aynı yerin yıkanmasının veya meshedilmesinin imkânsız olması. Şayet yıkayabilecek ise sargı üzerine meshetmek caiz değildir. Böyle bir durumda eğer meshetmek zarar vermeyecekse yaranın üzerine mesheder. Bu durumda sargı üzerine meshetmek yeterli değildir. Yaraya zarar verecekse sargı üzerine mesheder. Malikiler şöyle demiştir: Gözü ağrıyan ve gözü veya alnı üzerine mesh yapamayan bir kimse, zarar görmekten korkacak olursa, gözünün veya alnının üzerine bir bez koyar ve onun üzerine mesheder. Hanefîler der ki: Mesh, yıkamak gibi zarar verirse, meshi de terk eder, değilse terketmez.

Şafiîler ise şöyle der: Hastalığın bulunduğu yer üzerine su ile meshetmez. Sağlıklık olan kısımları yıkar, hastalıklı olan yer için de teyemmüm eder, sargı var ise onun üzerine mesheder.

3- Sargının ihtiyaç yerini aşmaması. Eğer sargı ihtiyaç duyulan yeri -ki bu da sargının tutulması için mutlaka gerekli olandır- aşıyor ise zarar vermesi söz konusu olmayan sağlıklı bölümü yıkayabilmesi için sargıyı çıkartması vacip olur. Çünkü bu bir zaruret taharetidir. Dolayısıyla miktarınca takdir olunur. Sargıyı çıkarttığı takdirde telef olmaktan veya zarar görmekten korkacak olursa, ihtiyaç miktarından fazla olan kısmı teyemmüm eder, ihtiyaç bölgesinin hizasına gelen tarafı mesheder; bunun dışında kalan organlarını ise yıkar. O hâlde böyle bir durumda yıkamayı, meshi ve teyemmümü bir arada yapmış olmaktadır. Hastalığın bulunduğu yeri su ile meshetmekse vacip değildir; zarar görme korkusu taşımazsa bile. Çünkü vacip olan yıkamaktır. Şu kadar var ki, meshetmesi müstehap olur. Diğer taraftan üzerine meshetmek maksadıyla hasta olan kısmın üzerine bir örtü koyması vacip değildir. Çünkü meshetmek bir ruhsattır, dolayısıyla böyle bir hâlde meshin vücubu uygun düşmez.

Bu şartı Şafiîlerle Hanbeliler zikretmiştir. Şafiilerde aynı şekilde, biraz sonra geleceği gibi, teyemmümü mutlak olarak vacip görmüşlerdir.

Hanefîler ise, Hasan b. Ziyad'ın zirkettiği ile amel etmek üzere şöyle demişlerdir: Sargının çözülmesi ve sargı altında yaranın etrafının yıkanması yaraya zarar verecekse ihtiyaç fazlası bezin üzerine meshetmek caiz olur. Bu kısmın üzerine meshetmek, alttakini yıkamanın yerini tutar. Tıpkı yaraya üzerindeki bezin üzerine meshetmek gibi. Eğer bu durum yaraya zarar vermiyor ise, bizzat yaranın üzerine meshetmekten başkası caiz değildir; sargı üzerine meshetmek caiz olmaz. Çünkü sargı üzerine meshin cevazı özür sebebiyledir; bu durumda ise özrün varlığı söz konusu değildir. Malikilerce kabul edilen görüş de budur. Böylelikle açıkça anlaşıl-

mış oluyor ki, Hanefîlerle Malikîler sargının yaralı yer miktarı olması ile, zaruret sebebiyle bu miktardan fazla olmasının arasında her hangi bir fark gözetmemektedirler.

4- Sargının su ile alınmış taharetten sonra sarılmış olması. Aksi takdirde abdestin yenilenmesi vacip olur. Bu Şafiîlerle Hanbelîlere göre bir şarttır. Çünkü sargı üzerine meshetmek, mest üzerine meshetmekten -zaruret bulunduğundan dolayı- evlâdır. Mestin de taharet üzere (abdest veya gusül üzere) giyilmiş olması şarttır. Eğer sargı sadece yara üzerine sarılmış taharet üzere konulmuş, sağlıklı olan kısımlar yıkanmış, yaranın yeri için teyemmüm edilip sargı üzerine de meshedilmiş ise, namaz iade edilmez. Şayet kişi sargıyı taharetli olmayarak bağlamış, ama sargının altını yıkamakla zarar görmeyecekse sargıyı çıkartır. Sargıyı çıkarttığı takdirde telef olmaktan veya zarar görmekten korkacak olursa sargı altını yıkamak yerine teyemmüm eder. şayet sargının yeri teyemmümde meshedilmesi farz olan yerleri (yüz ve eller) bütünüyle kapatacak olursa Hanbelîlere göre sargının üzerini su ile meshetmek yeterlidir; teyemmüm yükümlülüğü sakıt olur. Şafiîlere göre ise namazı iade eder. Çünkü böyle bir kimsenin durumu her iki tahareti (gusül ve abdesti) bulunmayan kişinin durumuna benzer.

Hanefîlerle Malikîlere göre ise sargının taharet üzere konulmuş olması şartı yoktur. Bu sargıyı ister taharetli iken, isterse de taharetsiz iken koymuş olsun, sargı üzerine meshetmesi caiz olur; sağlığına kavuştuğu zaman da namazını iade etmez. Zorluğu defetmek için fetva bu vecih üzredir. Diğer taraftan makul olan da budur. Çünkü sargının konulmasında umumiyetle anilik unsuru söz konusudur. Böyle bir vakitte taharetli olmayı şart koşmak, sıkıntı ve zorluk meydana getirir.

5- Sargının gasbedilmiş bir şey ile yapılmaması; erkek için haram olan ipek veya meyte derisi ve necis bez parçası gibi bir şeyle yapılmamış olması. Bu durumlarda mesh batıl olur; aynı şekilde namaz da batıl olur. Bu Hanbelîlere göre şarttır.

Sargı Üzerine Meshedilmesi İstenen Miktar:

Hanefîlere göre müftâbih (fetvaya esas) olan görüş şudur: [1] Sargının çoğunluğunu sadece bir defa mesh etmek yeterlidir. Bütünüyle meshedilmesi, tekrarı ve niyet edilmesi ittifakla şart kabul edilmemiştir. Nitekim mestin üzerine, başın üzerine veya sarığın üzerine meshetmek için de niyet aranmaz. Bununla baş veya mestler üzerine meshetmek arasındaki fark, öbürlerinde ekserî kısmın meshedilmesinin şart olarak aranmaması, bunun yerine üç parmak kadarının yeterli olmasıdır: Başın meshedilmesi Kur'an-ı Kerim'de teb'izini (bir kısmını) meshetmeyi gerektiren (bâ) harfi ile meşru kılınmıştır. Mestler üzerine meshetmek ise, eğer Kur'an-ı Kerim'de *"ve ercüleküm"* kelimesinin cer ile okunması sabit olduğu kabul edilirse, onun da hükmü matûfu'n-aleyh'in (başın) hükmü gibidir. Şayet sünnet ile sabit olduğu kabul

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 260; *Fethu'l-Kadîr*, I, 109; *el-Bedâyi'*, I, 12.

ediliyorsa sünnet de bir kısmının meshedilmesini vacip kılmıştır. Sargılar üzerine meshe gelince: Bu, Hz. Ali (r.a)'nin hadisi ile sabit olmuştur ve bu hadiste bunun az bir kısmının meshedilebileceğini bildiren bir ifade yoktur. Şu kadar var ki, onun az bir kısmının sakıt olması (meshedilmemesine ruhsat tanınması) sıkıntıyı ortadan kaldırmak, zorluğu defetmek içindir ve ekserisinin tamamı yerine ikame edilmiş olmasındandır.

Cumhur (Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler)'a göre[1] suyu mümkün olduğunca kullanmış olmak için sargının bütünüyle meshedilmesi vaciptir. Diğer bir sebep de sargının meshinin altında kalan kısmın yıkanması yerine geçmesi ve sargının altında bulunan kısmın ise tamamıyla yıkanmasının vacip olmasıdır. Diğer taraftan sargının bütünüyle meshedilmesinin bir zararı yoktur. Mestte ise durum böyle değildir. Onun bütünü ile meshedilmesi hem zordur, hem de meshedilmek suretiyle de yıpranmasına sebep olunur.

Malikîlerle Hanefîler, eğer zarar vermeksizin mümkün olacaksa, yaralı kısmın doğrudan doğruya yıkanmasının veya meshedilmesinin *vacib-i aslî* olduğunu açıklamışlardır. Şayet buna güç yetiremeyecek olursa üzerine mesheder. Yara üzerindeki sargının meshi ise -ki bu yara ve benzerinin üzerine konan ilacın bulunduğu ve yaraya yapıştırılan veya hasta gözü üzerine konulan bezdir- şayet sargının üzerine meshetmeye güç yetiremez veya sargıyı çözmek imkânsız olursa, asıl yara üzerindeki sargıyı bağlayan bağın üzerine meshetmek suretiyle olur. Bu bağlayıcılar birden çok olsa bile, bunların üzeri meshedilir. Şayet bu bağların altında kalanları meshetmek mümkün ise, bağların üzerini meshetmek yeterli değildir.

Sargı üzerine meshin müddeti yoktur. Bunun iyileşene kadar devamı söz konusudur. Çünkü bu konuda vakti tayin edici her hangi bir ilahî hüküm gelmemiştir. Diğer taraftan, yarayı örten kısım, mestin hilâfına, cünüplük dolayısıyla çıkartılmaz; onun üzerine meshetmekde zaruret dolayısıyladır. Bu da zaruretin miktarınca takdir olunur. Zaruret ise bu sargının çözülmesine veya yaranın iyileşmesine kadardır ki, cumhur bu kanaattedir; Hanefîlere göre ise iyileşmeye kadar olan zamandır.

Cünüp ve benzeri durumdakiler, dilediği zaman mesh eder. Şafiîlerle Hanbelîlere göre ise hadesli olan kimse hasta olan bölgeyi yıkaması gerektiği zaman mesh eder. Bu ise, onlarca yerine getirilmesi istenen tertip kaidesi gereğince amelin bir sonucudur. Bununla birlikte teyemmümü mesh ve gusülden önce de yapabilir, evlâ olan da budur.

Bedeni örten kısmın -kanlı dahi olsa- meshedilmesi vaciptir. Çünkü bu, necaseti suyla temizleme yerine geçer.[2] örten kısmın meshedilmesi de sağlıklı olan

1 - *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 163; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 203; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 39; *el-Mühezzeb,* I, 3' *Muğni'l-Muhtâc,* I, 94 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 128 vd., 135.

2 - Aynı şekilde kastî olarak meshin suyuna karışsa dahi, sargı üzerindeki kanın da affedilmesini gerektirir. Çünkü bu zarurî bir şeydir, meshin sıhhati buna bağlıdır. *Buceyrimî el-Hatib,* a.y.

kısmı kapattığı yerden bedeldir. Şayet sargı, yaranın dışında her hangi bir yeri kapatıyorsa veya bir kısmı kapatmış ve o kapattığı yeri yıkanmış ise, Şafiîlerce mutemet olan görüşe göre, oranın meshedilmesi vacip değildir.

Şafiîler şunu zikretmişlerdir: Kendisi taharet üzere iken yarası iyileşecek olursa, illeti zail olduğu için teyemmümü batıl olur ve özür yerinin yıkanması -ister cünüp ister hadesli olsun- vacip olur. Bununla birlikte taharetin tamamını yeniden yapmaz. Çünkü taharetin bir kısmının iptali, bütününün iptal olmasını gerektirmez. Onlara göre hadeslinin üzerine vacip olan, özür yerinden sonra yıkanması gereken organları da yıkamaktır. Bu organlardan her hangi bir kısmını yıkamayı unuttuğu durumda olduğu gibi davranır. Bundan maksat ise, tertibe riayet etmektir. Ancak cünüp böyle değildir. Bu kişi özrün bulunduğu organdan sonrasını yıkamaz. Çünkü gusülde tertip fakihlerin ittifakıyla şart değildir.

Sargı Üzerine Mesh ve Teyemmüm Bir Arada Yapılır mı?

Hanefîlerle Malikîlerin görüşüne göre[1] sargı üzerine meshetmekle yetinilir. Çünkü sargı üzerine meshetmek, sargının altında kalan kısmı yıkamanın bedelidir. Ona ayrıca teyemmüm eklenmez. Çünkü iki ayrı taharet bir arada yapılmaz.

Şafiîlerin azhar görüşüne göre[2] sargı üzerine mesh ile teyemmümü birarada yapar. Önce sağlıklı olan kısmı yıkar, sonra sargı üzerine mesheder ve teyemmüm eder. Bunların yapılması vacipdir. Çünkü Ebu Dâvud ve Darekutnî'de yer alan ve ricalinin hepsi *sika* olan bir isnad ile Hz. Cabir'den rivayet edilen bir hadise göre başında yara olan bir şahıs ihtilâm olmuş ve sonra da gusletmiş, başındaki yaraya su girmesinden dolayı ölmüştü. Peygamber (a.s) ise şöyle buyurmuştu: *"Teyemmüm etmek ve başını bir bez ile bağladıktan sonra sargı üzerine meshetmek sonra da vücudunun geri kalan kısmını yıkamak onun için yeterli idi."*

Teyemmüm, hasta organın yıkanmasından bedeldir. Yaranın üzerini örten sargının meshedilmesi ise yara etrafında bulunan sağlıklı kısmın yıkanmasından bedeldir. Çünkü çoğunlukla yarayı örten sargı hastalık yerinden fazla bir yer kaplar. Şayet sargının örten kısmı sadece hasta olan yer kadar olursa veya daha fazla olmakla birlikte fazla olan kısmı bütünüyle yıkamış ise, o vakit meshetmek vacip olmaz.

Vücüdunda bir çok sargı bulunur, cünüp olur ve gusletmek isterse, o vakit hepsinin yerine bir tek teyemmüm yeterlidir. Çünkü bütün vücudu tek bir organ gibidir. *Hades-i asgar* (abdestsizlik) hâlinde ise, hasta olan organlar sayısınca teyemmüm de -esah olan görüşe göre- tekrarlanır. Nitekim sargının taaddüdü ile üzerine meshetmek de taaddüd eder. Buna göre, eğer yara abdestin dört organında bulunuyor ve hepsini kapatmıyor ise, üç tane teyemmüm lâzımdır: Birincisi yüz için, ikinci eller,

1 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 35 vd.; *el-Muğnî*, I, 279 vd.
2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 258; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 163; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 202.

üçüncüsü de ayaklar içindir. Başın ise zaten bir kısmını meshetmek yeterlidir. Şayet yara başın da her tarafını kaplamış ise o zaman dört teyemmüm gerekir. Bütün organları kaplamış ise hepsinin yerine sadece bir teyemmüm gerekir; çünkü yıkamanın sakıt olması ile birlikte tertip de sakıt olmuş olur.

Hanbelîler ise orta yolu tutmuşlardır. [1] Onların görüşüne göre eğer sargı ihtiyaç miktarını aşmıyor ise teyemmüm gerekmeksizin sargı üzerine meshetmek yeterlidir. Çünkü bu, aradaki bir engel üzerine yapılan bir meshtir. Bu sebepten dolayı mestlerin üzerine meshetmekte olduğu gibi, teyemmüm gerekmeksizin yeterlidir, hatta ondan evlâdır. Çünkü zaruret sahibi olan bir kimse hakkında hükmün tahfifi, daha uygundur. [2]

Şayet sargı ihtiyaç miktarını aşacak veya sargının çıkartılmasından zarar görülmesinden korkulacak olursa hem mesheder, hem teyemmüm eder. Teyemmüm ihtiyaç olmayan miktarın sarılmasının yerine geçer. Mesh ise ihtiyaç miktarına tekabül eden kısma ait olur. Yıkamak ise bunun dışındaki hâller içindir. Bu durumda yıkamak, mesh ve teyemmüm bir arada yapılmış olmaktadır. Şayet yara üzerindre her hangi bir bağ yok ise sağlıklı olan kısmı yıkar, yara için de teyemmüm eder. Kanaatime göre, görüşler arasında evlâ olanı budur. Bunlara göre Şafiîlerin de belirlemiş olduğu gibi teyemmüm taaddüd eder.

İyileştikten Sonra Namazın İadesi Vacip midir?

Sargının taharet üzere sarılmış olmasını şart görmeyen Malikîlerle Hanefîler[3] -ki görüşleri haktır- yaranın iyileşmesinden sonra namazın iadesini vacip görmezler. Çünkü ulema bu durumda namazın caiz olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Namaz caiz ise iadesi vacip olmaz.

Sargının taharet üzere sarılmış olmasını şart koşan Şafiîlerle Hanbelîler ise[4], sargının taharet üzere konulmuş olma şartı yerine gelmediği için, namazın iade edilmesini vacip görmüşlerdir.

Şafiîlere göre aşağıdaki üç hâlde namaz iade edilir.[5]:

1- İster taharetli isterse hadesli iken konulmuş olsun, şayet sargı teyemmüm azalarında (yüz ve ellerde) ise;

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 94 Buceyrimî, *el-Hatîb*, I, 262; vd.; *Hâşiye el-Bâcûrî*, I, 101; *el-Mühezzeb*, I 38.

2 - Hanbelîler, kafasından yaralanan kişi hakkındaki hadisin muhtevasına itiraz etmiş ve şöyle demişlerdir: "Kafası yaralanan kişinin durumu hakkında delil gösterme şekli zayıftır. Çünkü orada geçen "vav" harfini "ev=veya" manasına gelme ihtimali de vardır. Aynı şekilde orada sözü edilen teyemmümün, taharetsiz olarak bağlanması dolayısıyla söz konusu edilme ihtimâli de vardır.

3 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 39; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 258.

4 - *Buceyrimî, el-Hatîb*, I, 131.

5 - *Buceyrimî el-Hatîb*, I, 265; *Hâşiye el-Bâcûrî*, I, 100; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 107; *el-Mühezzeb*, I, 37

2- Sargı ister teyemmüm azalarında olsun, ister başkalarında, eğer taharetsiz (yani hadesli) iken sarılmış ise;

3- Sargı ihtiyaç miktarından, yani yara için gereken miktardan fazla olursa. Bu üçüncü durumda ister taharet üzere, ister hades üzere konulmuş olsun, mutlak olarak namaz iade edilir.

Yine Şafiîlere göre iki hâlde namaz iade edilmez. Bu iki hâl şunlardır:

1- Eğer sargı teyemmüm azalarından başka azalarda olur ve sağlıklı olan kısımdan her hangi bir yeri kapatmazsa hadesli iken sarılmış dahi olsa namaz iade edilmez.

2- Şayet sargı teyemmüm azalarının dışında ve taharet üzere sarılmış ise ihtiyaç miktarından fazla olsa dahi namaz iade edilmez.

Sargı Üzerine Meshi Bozan Hâller:

Sargı üzerine mesh aşağıdaki iki hâlden birisiyle batıl olur [1]:

1- Sargıyı çıkartmak veya sargının kendiliğinden düşmesi.

Hanefîlere göre: İyileştiği için sargı düşecek olursa sargı üzerine mesh batıl olur. Çünkü özür son bulmuştur. Şayet namazda bulunuyor ise tam bir abdest aldıktan sonra namazı yeniden kılar. Çünkü bedel vasıtasıyla maksat hasıl olmadan önce aslını yerine getirmeye kadir olmuştur.

Şayet sargı iyileşme söz konusu olmaksızın düşecek olursa mesh batıl olmaz. Çünkü özür varlığını sürdürmektedir. Onun üzerine meshetmek ise, özür var olduğu sürece altını yıkamak gibidir. Yani sargı üzerine meshin hakikatte batıl olması, iyileşmek ile olur. Sargının bir başkası ile değiştirilmesi caizdir ve yeni sargı üzerine tekrar meshetmek gerekmez, ancak yeni sargı üzerine meshi tekrarlamak daha efdaldır.

Bir kimsenin gözleri rahatsızlansa ve konusunda uzman Müslüman bir doktor ona gözlerini yıkamamasını emretse veyahut tırnağı kırılsa ya da başka bir hastalık meydana gelse ve üzerine ilaç koymak gerekse, zaruret sebebiyle meshetmek caizdir. Mesh ona zarar verecek olursa, onu da terkeder. Çünkü zaruret, miktarınca takdir olunur.

Malikîlere göre: Tedavi veya bir başka sebep dolayısıyla sargının çıkartılması veya düşmesiyle mesh batıl olur. Şayet iyileşecek olursa hemen o yeri yıkar. Eğer iyileşmez ve tedavi için sargıyı değiştirecek olursa yeniden mesheder. Namazda iken sargısı düşecek olursa namazı batıl olur; sargıyı tekrar yerine koyar ve bir defa

1 - *el-Bedâyi'*, I, 14; *Fethu'l-Kadîr*, I, 110; *el-Lübâb*, I, 46; *Merâkı'l-Felâh*, 23 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 39; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 206; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 166; Buceyrimî *el-Hatib*, I, 262; *Keşşâfu' Kınâ'*, I, 136-137.

daha üzerine mesheder. Aradan zaman geçmese dahi bu böyledir. Bundan sonra namazına başlar. Çünkü o yerin tahareti, sargının açılmasıyla bozulmuş bulunmaktadır.

Abdest almış bir kimse, üzerine başını meshetmiş olduğu sargı veya bağ yahut sarık vs. gibi örten şey düşecek olursa başını mesheder ve -sargının düşmesi ile mesh arasındaki müddet unutma sebebiyle uzamışsa- o abdest ile namazı kılar, aksi taktirde abdesti yeniden alır.

Şafiîlere göre: Namazda iken sargısı düşecek olursa namazı batıl olur. Sargının yaranın iyileşmesi sebebiyle veya başka bir sebepten düşmesi arasında fark yoktur. Bu, mestin ayaktan çıkmasına benzer. İyileşme hâlinde ayrıca taharet de batıl olur. İyileşme söz konusu değilse sargıyı yerine kor ve sadece üzerine meshetmekle yetinir.

Hanbelîlere göre: Sargının yerinden ayrılması iyileşmek gibidir. İsterse bu, kırığın veya yaranın iyileşmesinden önce olsun. Yaranın iyileşmesi ise mestin ayaktan çıkartılması gibidir. Mesh de, taharet ve namaz da tamamen batıl olur ve bütün bunlara yeniden başlanır. Çünkü sargı üzerine meshetmek, altında kalan kısmı yıkamak yerinedir. Şu kadar var ki, cünüplükten dolayı yapılan büyük taharetde, sargı düştükten veya çıkarıldıktan sonra sadece altında kalan kısmın yıkanması yeterli olur. Küçük taharet (abdest)de ise, eğer yara iyileştiği için sargı düşmüşse sadece abdest alır. Şayet iyileşmeksizin düşmüş ise, abdestini de teyemmümünü de iade eder.

Böylece anlaşılmış oluyor ki, Hanefîlerin dışında kalanlar sargının çıkartılması veya düşmesi hâlinde sargı üzerine yapılmış meshin batıl olduğunu kabul etmektedirler.

2- Hades: Hades sebebiyle sargı üzerindeki meshin batıl olduğunda ittifak vardır. Şu kadar var ki, sargının sahibi hadeste bulunacak olursa Şafiîlere göre [1] üç şeyi iade eder: Sağlıklı olan kısmı yıkar, sargı üzerine mesheder ve teyemmüm eder. Şayet hadeste bulunmaz ve bir başka farzı kılmak isterse yalnızca teyemmüm eder; ne yıkamayı ne de meshi iade eder. Çünkü onlara göre vacip olan, her bir farz için teyemmümün yeniden yapılmasıdır. [2]

---

1 - *Haşiye el-Bâcûrî,* I, 101.

2 - İmam Şafiî'nin kesilen yaranın, kanının kesilmesi için dağlanması hükmü konusunda şu şekilde bir mülahazası vardır: "Şayet yaranın tedavi edilmesinde onun yerine başka bir şey kaim ise, o vakit bu sargı caiz değildir ve onunla birlikte namaz sahih olmaz. Şayet onun yerini başka biri tutmuyorsa, onunla beraber namazı sahih olur, bulunduğu yerde ihtiyaç gerektirdiği sürece de şişmesinin zararı olmaz. Ona gerek kalmadıktan sonra ise çıkartılması gerekir. Şayet özürsüz olarak orada bırakacak olursa, namazı sahih olmaz. (*Büceyrimî el-Hatîb,* I, 231) Hanefîler ise şöyle demektedir: Kanı durdurmak için yapılan dağlama yerinden çıkan kan akacak olursa abdest bozulur. Bu ise sadece kullanılan bağın ıslanması ile ortaya çıkar. *Reddü'l-Muhtâr,* I, 159.

Mestler üzerine meshetmek ile sargı üzerine meshetmek arasındaki en önemli farklar:

Hanefîler bu iki mesh çeşidi arasında bir takım farklar zikretmişlerdir ki, bunlar yirmi yedi adeddir. İbni Abidin bunlara on tane daha eklemiştir. Bunların en önemlileri aşağıda kaydedilenlerdir: (1)

1- Sargılar üzerine meshetmek için her hangi bir vakit tayin edilmemiştir. Onun vakti yaranın iyileşmesidir. Mestler üzerine meshetmek ise, şeriat tarafından günler ile sınırlanmıştır ki, bu da ikamet eden kişi için bir gün bir gece, seferî için geceli gündüzlü üç gündür.

2- Sargıların sarılması için taharetli olmak şart değildir. Dolayısıyla hadesli olan bir kimse için de sargılar üzerine meshetmek caizdir. Oysa mestlerin giyilmesi için taharet şarttır. Hadesli bir kimsenin mestleri üzerine meshetmesi caiz değildir.

3- Şayet sargılar yara iyileşmeksizin düşecek olursa mesh bozulmaz. Oysa mestlerin ikisinin veya bir tanesinin düşmesi (çıkarılması) meshin bozulmasını gerektirir.

4- Sargılar üzerine meshetmek, eğer yaranın üzerine mesh zarar verecekse caizdir. Zarar vermiyorsa sargı üzerine meshedemez. Mestler üzerine mesh ise ayaklarını yıkamaktan âciz olmasa bile caizdir.

5- Ayaklardan başka yerlerde dahi olsa dahi sargılar üzerine meshetmek caizdir. Mestler üzerine mesh ise yalnızca ayaklarda söz konusudur.

Geri kalan farklar ise her iki türün tabiatından ve bunlarda bulunması gereken şartlardan bilinebilir.

Hanbelîler ise sözü geçen iki mesh arasında beş farktan söz etmişlerdir. Birinci, ikinci ve dördüncü farkta Hanefîlerle aynı kanaattedirler. Diğer iki fark ise şunlardır: Kişi büyük taharette sargı üzerine mesheder. Çünkü böyle bir taharet hâlinde sargıyı çıkarmak zarar verir. Mestlerde ise durum böyle değildir. Yine Hanbelilere göre sargının bütünüyle meshedilmesi vaciptir. Çünkü bütünüyle meshedilmesinde zarar yoktur. Mest ise böyle değildir; hepsini meshetmek hem zordur, hem de onu yıpratır.(2)

---

1 - *el-Bedâyi'*, I, 14 vd.; *Fethu'l-Kadîr* ve *el-İnâye Hâşiyesi*, I, 109 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve İbn Abi-din Hâşiyesi*, I, 259-260.

2 - *el-Muğnî*, I, 278.

GUSÜL

1. Guslün Özellikleri:

Gusl (veya *gasl), "*yıkama işinin yapılması" veya "kendisi ile yıkanılan su" demektir. Sözlükte, "kayıtsız, şartsız olarak suyun her hangi bir şey üzerinden akması" demektir. *Gisl* şeklinde okunuşu ise, kendisi ile bir şeyin yıkandığı su, sabun ve benzeri şeylerdir.

Şer'î ıstılahta: "Özel bir şekilde vücudun tümüne temiz su dökmek" demektir[1]. Şafiîler, niyet ile birlikte bedenin tamamı üzerinden suyun akması şeklinde tarif etmişlerdir[2] Malikîler, namazı mübah kılmak niyetiyle birlikte vücudu oğarak vücudun tümüne suyu ulaştırmak şeklinde tarif etmişlerdir[3].

Guslün meşruiyetinin asıl delili, şanı yüce Allahın: *"Eğer cünüp iseniz iyice temizleniniz."* (Mâide, 6) buyruğudur. Bu ise bedenin bütünü ile temizlenmesine dair bir emirdir. Şu kadar var ki, gözlerin içi gibi suyun ulaştırılmasına imkân olmayan ve irade dışı kalan yerler, bundan müstesnadır. Bu gibi yerlerin yıkanmasında eziyet ve zarar vardır.

Gusülden maksat temizlenmektir. Yeniden canlanmak, çalışma arzusu ve gayreti harekete geçirmektir. Çünkü cünüplük vücudun bütün kısımlarını etkiler. Bunların bıraktığı etki ise gusül ile ortadan kaldırılır.

Rüknü: Sıkıntı olmaksızın mümkün mertebe vücudun bütününe temiz suyu ulaştırıp paklamaktır.

Sebebi: Cünüplük ile birlikte helâl olmayan şeyi yapmak istemek veya gusletmenin vacip oluşudur[4].

Hükmü: Gusülden önce yasak olan şeylerin helâl olması, Allah'a yaklaşmak maksadı ile yapılması hâlinde sevap elde edilmesidir. Gusül için örtünmeye gelin-

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 158.
2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 68.
3 - *Hâşiyetü's-Sâvî ale'ş-Şerhü's-Sağîr,* I, 160.
4 - *Merâkı'l-Felâh.* 15.

ce: Tenhada yahut da avretine bakması caiz olan kimsenin önünde gusül sebebiyle açılması caizdir. Bununla birlikte örtünmek efdaldir. Çünkü Behz b. Hakîm'in babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Peygamber (a.s.) ona şöyle demiştir: *"Eşin veya malik olduğun (cariyen) müstesna avretini (açılmaktan) koru!"* Behz sordu: *"Bizden bir kimse tek başına olursa, buna ne dersin?" Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Allah kendisinden utanılmaya insanlardan daha lâyıktır"* (1)

2. Guslü Gerektiren Hâller:

Guslü gerektiren hâllere *hades-i ekber* denilmektedir. Nitekim abdest almayı gerektiren hallere de *hades-i asgar* adı verilmektedir. Mükellef (bâliğ ve âkil) üzerine, Hanefîlere göre erkek veya dişi olsun, guslü gerektiren yedi sebep vardır. Bu sebepler Malikîlere göre dört, Şafiîlere göre beş, Hanbelîlere göre altıdır. Söz konusu sebepler aşağıda gösterilmiştir(2):

1 - Meninin çıkması:

Yani erkeğin zekeri veya kadının fercinden alışılmış lezzet ve tazyikle uyku veya uyanıklık hâlinde iken, bakışla, cimayı düşünerek veya canlı yahut cansız bir insan ya da hayvan ile fiilen ilişkide bulunarak meninin dışarıya çıkması demektir. Şu kadar var ki, Hanefîler ölü, hayvan ve kendisine karşı cinsî arzu duyulmayan küçük ile ilişki dolayısıyla guslü gerekli görmezler.

Meni, şehvetin artması hâlinde dışarıya çıkan tazyikli yoğun sudur. Kadının menisi ise ince ve sarıdır. Mezi ve vedi dolayısıyla gusül gerekmez. Mezi beyaza yakın ince bir sudur. Erkeğin hanımıyla oynaşması hâlinde çıkar. Vedi ise, normal sidikten sonra çıkan ve sidikten daha kalınca bir ifrazattır.

Şafiî'nin açıklamış olduğu gibi meni (bir kaç defa olmak üzere) tazyikle çıkmasından yahut çıkması ile lezzet almakla beraber erkeklik organının dinmesi ve akabinde şehvetin kırılması ile bilinir. Azlığı sebebiyle bir kaç defa tazyikle çıkmasa veya kan rengine yakın çıksa bile böyledir. Aynı şekilde meni, ıslak olması hâlinde buğday hamuru kokusunun alınması ile, kuru olduğu vakit de tavuk yumurtasının beyazının veya ona yakın bir kokunun alınması ile bilinir. Şayet hem ondan lezzet almaz hem de tazyikle çıkmaz ise meselâ, guslettikten sonra menisinin geri kalan kısmının çıkması halinde olduğu gibi, o vakit guslünü yeniden tekrarlaması vaciptir. Özetle, ağır bir şey taşımak, yüksek bir yerden düşmek, kayıtsız şartsız olarak elbisede onu görmek suretiyle meninin çıkması, şehvet ile olsun veya olmasın, mutat yolla çıksın veya çıkmasın -omurgasının kırılması gibi mutat olmayan bir yol

1 - Bu hadisi İmam Ahmed ve dört *Sünen* sahibi ile Hâkim ve Beyhakî, Behz b. Hakîm'den, o babasından, o da dedesinden senediyle rivayet etmişlerdir.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 41-44; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 148-156; *Merâkı'l-Felâh,* 16; *el-Lübâb,* I, 22; *e, Şerhü's-Sağîr,* I, 160-166; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I, 126-130; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 25-30; *Bidâye tü'l-Müctehit,* I, 44 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 29 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 68-70; *el-Muğnî,* I, 199-211 *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 158-167.

ile dahi olsa meninin çıkması- Şafiîlere göre gusletmeyi icabettirir. Şu kadar var ki, hastalık gibi bir sebeple mutat olmayan yolundan çıktığı takdirde ondan dolayı gusletmek gerekmez.

Hanbelîlere göre: Meni hastalık, soğuk, belin kırılması gibi bir sebeple lezzet ve şehvet olmaksızın uykuda olmayan deli, baygın veya sarhoştan çıkacak olursa guslü gerektirmez. Bu durumda meni necistir, isabet ettiği yerin yıkanması gerekir. Nitekim menisi akıp duran (selisü'l-meni) kimseye de gusletmek düşmez. Böylesine sadece abdest almak vacip olur. Elbisesinde meni gören bir kimsenin yıkanması gerekir. Rüyada ihtilâm olduğunu görmekle birlikte meni bulamayacak olursa, ulemanın ittifakıyla, üzerine gusletmek düşmez.

Hanefîlere göre: İhtiyaten gusletmeyi icabettiren hâller arasında şunlar vardır: Sarhoşluktan veya bayğınlıktan kendisine geldikten sonra meni zannettiği bir ıslaklık bulursa ihtiyaten gusletmesi gerekir. Nitekim Hanefîlere göre gusülden sonra kişiden meninin çıkması ile de gusül vaciptir.

Hanefîlere göre guslü icabettiren menide şu şartlar aranır: Erkekten ve kadından uyku veya uyanıklık halinde iken şehvetle ve tazyikli olarak çıkması. Şayet ağır bir şey taşımak veya yüksek bir yerden düşmek gibi bir sebeple çıkacak olursa, gusül gerekmez. Çünkü: *"Eğer cünüp olursanız temizleniniz."* (Mâide, 6) ayetinde sözü geçen "cünüplük" şehvet suretiyle meninin dışarıya çıkması demektir.

Hanefî mezhebinin imamları şunlar üzerinde ittifak etmişlerdir: Meni, asıl yeri olan belden şehvet ile ayrılacak olursa, erkeklik organının ucundan dışarıya çıkmadığı sürece gusletmek vacip olmaz. Ancak meninin çıkması ile birlikte şehvetin bulunması şart mıdır, değil midir konusunda Hanefî mezhebi imamları arasında ihtilâf vardır. Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre şart değildir, İmam Ebu Yusuf'a göre ise şarttır. Bu ihtilâfın sonuca etkisi şu şekilde ortaya çıkar: Şayet rüyasında ihtilâm olur, lezzet alır, bununla birlikte abdest alıp namaz kılıncaya kadar meni çıkmaz, sonra çıkarsa, gusleder ve namazı iade etmez. Bu Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göredir. Ebu Yusuf'a göre ise, gusletmez. Şayet cimadan sonra, fakat uyumadan, küçük abdest bozmadan veya yürümeden önce gusleder, sonra da şehvetsiz olarak ondan meni çıkarsa, Ebu Hanife ile İmam Huhammed'e göre guslü iade etmesi gerekirken, Ebu Yusuf'a göre gerekmez. Ebu Hanife ile İmam Muhammed'in görüşü daha ihtiyatlıdır. Çünkü cünüplük şehvetin gereğinin yerine getirilmesidir. Yerinden ayrılmakla birlikte şehvet gerçekleşecek olursa o zaman onun ismi de (yani cünüplük) gerçekleşmiş olur.

Malikîlere göre: Gusletmeyi icabettiren meni, alışılmış lezzet ile dışarıya çıkandır. Alışılmış lezzet ile dışarıya çıkmayacak olursa -meselâ hastalık, akrep sokması, akıntı, darbe gibi bir sebep dolayısıyla kendiliğinden çıkacak olursa- gusletmesi gerekmez; sadece abdest alması lâzımdır. Nitekim alışılmış bir lezzet ile olmaksızın -erkeklik organını uyuz olması sebebiyle kaşımasıyla veya bindiği atın

kendisini sarsmasıyla ya da sıcak bir suya giren kimsenin durumunda olduğu gibi mutat olmayan bir sebeple-meni dışarıya çıkacak olursa, yine gusletmesi gerekmez; sadece abdest almalıdır. Şu kadar var ki, sıcak su ve erkeklik organının dışındaki yerlerde uyuzluk meselesinde, lezzetin başlangıcını ve menisi akıncaya kadar devamını hissedecek olsa dahi gusletmesi gerekmez. Çünkü sıcak su cimanın şehvetini vermekten uzaktır. Bineğin sarsması ve erkeklik organındaki uyuzluk meselesine gelince: Şayet lezzetin başlangıcını hisseder ve boşalıncaya kadar bu devam ederse gusletmesi vacip olur. Çünkü böylesi cimanın şehvetine yakındır. Uykusundan uyanıp da elbisesinde veya bedeninde ıslaklık bulan bir kimse, bunun meni mi mezi mi olduğunda şüpheye düşerse, gusletmesi vaciptir. Çünkü böyle bir şüphe tahareti gerektirecek derecede müessirdir (etkilidir). Kadının ise, fercine ulaşan bir meni dolayısıyla, ondan gebe kalmadığı sürece gusletmesi, ittifakla vacip görülmez. Fercin ıslaklığının tahir, bununla birlikte onu yıkamanın sünnet olduğu üzerinde de ittifak edilmiştir.

Meninin çıkması ile guslün vücubunun delili Hz. Ali'nin şu hadisidir: *"Ben mezisi çokça gelen bir kişi idim. Peygamber (a.s.)'e sordum da şöyle buyurdu: "Mezide abdest, menide gusül vardır."*[1] İmam Ahmed'in *Müsned*'inde şöyle denilmektedir: "Erlik suyunu çıkardığın zaman cünüplükten guslet, çıkarmadığın zaman gusletme."

Bir diğer delil, Hz. Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Enes'in annesi Ümmü Süleym dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Gerçek şu ki, Allah hakkın söylenmesinden haya etmez. İhtilâm olduğu zaman kadının üzerine gusletmek düşer mi?" Hz. Peygamber: "Evet, su görecek olursa." Bunun üzerine orada bulunan Ümmü Seleme: "Kadın da ihtilam olur muymuş?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Hay Allah iyiliğini versin! Peki çocuğu ona nasıl benzer ki?"*[2]

Mezi ve vedide gusül söz konusu değildir; bunlarda erkeklik organı yıkanır ve abdest alınır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her erkek mezi çıkartır ve onda abdest almak vardır."*[3]

2- İnzal Olmasa Dahi Erkek ve Kadının Sünnet Yerlerinin Kavuşması (İltik-

---

1 - Bu hadisi Ahmed, İbni Mâce ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Ebu Dâvud ve Neseî de rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim de Hz. Ali (r.a.)'den muhtasar olarak rivayet etmişlerdir. Hadis-i şerifin İmam Ahmed b. Hanbel tarafından kaydedilen rivayetinde geçen kelime, "şehvetle attığın takdirde" anlamındadır. Buna göre hastalık, soğukluk gibi bir sebeple dışarıya çıkan meni, guslü icabettirmez. *Neylü'l-Evtâr*, I, 218.

2 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Hadis-i şerifte geçen "Eğer suyu görürse" ifadesi "uyandıktan sonra meni görürse" demektir. Hadis-i şerifte sözü geçen deyimi ise "fakir olasıca" anlamına da gelir. Ancak böyle bir şey denmek istenmez. Maksat azarlamaktır, yapılan işten menetmektir. a.g.e., I, 219.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve İmam Ahmed, Abdullah b. Sa'd el-Ensarî'den; İshâk ve Tahâvî ise Hz. Ali'den buna yakın bir lafızla rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 93.

âu'l-hıtâneyn)[1]

Erkeklik organının ucunun (haşefe) yahut da ondan kesilen kadarının, ön veya arkadan erkek ya da dişi olsun, isteyerek veya istemeyerek, uykuda veya uyanık iken cimâya tahammül edebilenin, fercine girmesi yoluyla meydana gelen cünüplük hâlidir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre bunun baliğ olmayan kişi tarafından yapılması dahi durumu değiştirmez; teklif şart değildir. Dolayısıyla çocuk ve deli de birleşme ile cünüp olur, Şafiîlere göre olgunlaştıktan sonra gusletmeleri vaciptir. Mümeyyiz bir kimsenin guslü sahihtir ve abdest gibi gusletmesi emredilir. Hanbelîler kendisiyle münasebet kurulmuş on yaşındaki erkek çocuğun ve dokuz yaşındaki kız çocuğun, Kur'ân-ı Kerim okumak gibi gusle bağlı veya namaz kılmak ve tavaf etmek gibi abdeste bağlı bir iş yapmak istediklerinde gusletmelerini ve abdest almalarını vacip kabul etmişlerdir.

Malikîlerle Hanefîler ilişkinin mükellef (bülûğa ermiş ve akıllı) bir kişi tarafından yapılmış olmasını şart koşarlar. Dolayısıyla mükellef olmayan kişiye gusletmek vacip değildir. Malikîlerin mutemet görüşüne göre bülûğa ermiş bir kişi tarafından kendisiyle ilişki kurulduğu takdirde, küçük kıza ve *murahik* (on iki yaşına gelip de bülûğa ermemiş) olan erkeğe gusletmek menduptur. Hanefîler der ki: Murahik bir kimse gusledinceye kadar namaz kılmaktan alıkonulur, on yaşında iken de terbiye maksadıyla gusletmesi emredilir.

Bu durumda boşalma ittifakla şart değildir. Çünkü: "Su ancak sudan dolayıdır." hadis-i şerifinin mensuh olduğu icma ile kabul edilmiştir. Şu kadar var ki, Hanefiler meyte, hayvan ve kendisine arzu duyulmayacak kadar küçük kız ile bekareti bozulmayacak şekilde ilişki kurmayı bundan istisna etmişler ve bu durumda boşalma olmadıkça gusül vacip olmaz demişlerdir. Eğer boşalma olmamış ve küçük kızın bekâreti bozulmamışsa, gusül etmek de, abdest almak da vacip değildir, sadece erkeklik organının yıkanması vacip olur. Çünkü böyle bir ilişki selim bir tabiatta özellikle kastedilen bir davranış olamaz. [2]

Cumhur ise şöyle demiştir: Ölmüş kadın ve hayvan ile ilişki kurmaktan dolayı gusül vaciptir. Çünkü bu, hayatta bulunan bir kadın ile ilişkide bulunmak gibi, erkeklik organını bir ferce sokmaktır. Ölmüş kadın ile ilişki kurmak ise aşağıda gelecek olan ve gusletmeyi vacip kılan hadislerin genel hükmüne dahildir.

Malikîlere göre ilişki, ister arada engel bulunsun, isterse de bulunmasın aynıdır; guslü icabettirir. Şu kadar var ki, erkeklik organını kalın ve sık dokunmamış ince bir bezle sardığı vakit gusletmesi vaciptir. Şafiîler de şöyle demiştir: Erkeklik or-

---

1 - İki sünnet yeri: Erkeğin ve kadının cinsiyet organlarından sünnet edilirken kesilen yer demektir.

2 - *İbni Âbidin,* I, 154.

ganının üzerinde ince veya kalın bir bez bulunsun yine gusletmek vaciptir.

Hanefîlerle Hanbelîler şöyle demektedir: Erkeklik organını bir beze sarmak veya lezzet vermeyecek ve fercin hararetini geçirmeyecek bir torbaya(*) sokmak gibi, aradaki bir engel ile soksa ve boşalmasa gusletmek vacip değildir. Hanbelîlerle Şafîler sokmanın aslî bir ferce olmasını şart koşmuşlardır. Erkeğin, hünsanın ön kısmına organını sokması halinde olduğu gibi, aslî olmayan bir ferce sokmasında boşalma olmazsa, gusletmek gerekmez. Çünkü böyle bir kimsede aslî bir fercin varlığı, kesinlikle söz konusu değildir. Yahut da hünsâ erkeklik organını boşalma olmaksızın öne veya arkaya sokacak olursa yine gusletmek gerekmez; çünkü aslî olan haşefenin (erkeklik organının ucunun) kaybolması kesin olarak bilinmemektedir.

Malikîler ve başkaları sokmanın cinsî ilişkiye takat getirenin fercinde olmasını da şart koşmuşlardır. Boşalma olmadığı sürece haşefenin bir kısmının sokulması veya tahammül edemeyenin fercine sokulması veya bacaklara ve karna sürtülmesinde olduğu gibi, fercin başkasında olması yahut ferce yakın yerlerde kaybolması, sokmaksızın haşefelerin birbirine yapışması, *sihak* (kadının kadına yaklaşması) gibi hallerde boşalma söz konusu olmadıkça gusletmek gerekmez.

İki sünnet yerinin kavuşması ile guslün vacip oluşuna dair delillere gelince: Yüce Allah'ın: *"Eğer cünüp olursanız temizleniniz"* buyruğu ile pek çok hadis bu konuda delildir. Bunlardan bazısı:

"İki sünnet yeri kavuştuğu zaman boşalma olmasa dahi gusül vacip olmuştur."[1]

"Kadının, dört dalı arasına oturur, sonra da kendisini üzerine iterse gusletmesi vacip olur."[2] Müslim ve Ahmed'in rivayetinde ise: *"Boşalma olmasa dahi"* ifadesi vardır.

"Kadının dört dalı arasına oturur sonra da sünnet yeri sünnet yerine temas ederse gusül vacip olur."[3] Tirmizî'nin lafzı ise şöyledir: *"Sünnet yeri sünnet yerini geçerse gusül vacip olur."*

Ubeyy b. Ka'b'ın rivayet ettiği hadis de şöyledir: *"Onların daha önce söyledikleri: Su sudandır, sözü bir ruhsattır. Resulullah (a.s.) İslâmın ilk günlerinde bu ruhsatı vermişti; daha sonradan bize gusletmeyi emretti."*[4] Tirmizî'nin *sahih* olduğunu belirttiği lafızda ise şöyle denilmektedir: *"Suyun sudan olması İslâmın ilk*

---

1 - Bu hadisi Müslim ve İbni Mace, Hz. Aişe ile Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiş olup, *sahih* bir hadistir.

2 - Buharî ve Müslim tarafından Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 219. Hadis-i şerifte sözü geçen "dört dalı"ndan maksat, elleri ve ayakları veya ayakları ve bacaklarıdır, denildiği gibi, başka şekilde açıklamalar da yapılmıştır.

3 - Hadisi Ahmed, Müslim ve Tirmizî Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmiş olup, Termizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. a.g.e., I, 221.

(*) Bugün kullanılan prezervatifle yapılan temas gusle gerektirir.

dönemlerinde bir ruhsat idi. Daha sonra nehyedildi." Bu da şuna delildir: İmam Ahmed'in kaydetmiş olduğu Râfi' b. Hadic'in: *"Su sudandır"* (Yani gusletmek meni çıkarsa icabeder.) hadisi neshedilmiştir. Böylece "Boşalma olmadığı sürece gusül vacip olmaz" diyen Ensar'ın görüşü reddedilmektedir. Çünkü bu hadis-i şerifler boşalma olsun olmasın sünnet yerlerinin kavuşması sebebiyle guslün vacip olduğu konusunda gayet açıktır. Ashabın icması da bunun üzerine gerçekleşmiştir. İki sünnet yerinin kavuşmasından maksat ise, sadece onların birbirlerine yakınlaşması ve birbirlerine dokunmaları değil, sünnet yerinin öbür sünnet yerini aşıp içine girmesidir. Buradaki ifade ile haşefenin ferce (ön veya arkaya) sokulması kastedilmiştir. Çünkü "el-hıtânân" sünnet olurken kesilen yerlerdir. Kadının sünnet yeri ise küçük abdestin çıktığı yerin üstüdür; küçük abdestinin çıkış yeri ise erkeklik organının girdiği yerin altıdır. Hanbelîler ve başkaları kendisi ile cinsî ilişki kurulmuş ölü kadının tekrar gusledileceğini açıkça belirtmişlerdir.

3, 4- Hayız ve Nifas (Lohusalık):

Hayız ve *nifas* ittifakla guslü icabettirir. Hayız yüce Allah'ın: *"Ay başı hâlinde kadınlardan uzak durunuz."* (Bakara, 222) buyruğu sebebiyle guslü gerektirmektedir. Buharî ve Müslim'in rivayetine göre Peygamber (a.s.) Fatıma binti Ebu Hubeyş'e şöyle demiştir: *"Hayız kanı geldiğinde namazı bırak. Kesildiğinde guslet ve kıl."*

Nifasın gusletmeyi gerektirmesinin sebebi ise, onun birikmiş ay başı kanı olmasından dolayıdır.

Ay başı ve nifas kanının kesilmesi, guslün vücubunun ve sıhhatinin şartıdır. Bunun delili ise yüce Allah'ın:" *İyice temizlendiler mi, o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."* (Bakara, 222) buyruğudur. Burada "temizlenmeleri"nden kasıt, gusletmeleridir. Denildiğine göre gusletmesinden önce koca hanımına yaklaşamaz. İşte bu da onun gusletmesinin vücubuna delâlet etmektedir.

Her hangi bir ıslaklık olmaksızın doğuma gelince: Bu da Malikîlerde *mutemet,* Hanefîlerde *muhtâr* (tercih edilen) Şafiîlerde *esah* olan görüşe göre gusletmeyi icabettirir. Çünkü doğan çocuk şayet Şafiîlere göre bir kan pıhtısı veya bir çiğnem et ise, o zaman kaynaşmış bir meni demektir ve bu, çoğunlukla ıslaklıktan uzak kalamaz. Bu nedenle bu doğan, meninin yerine kabul edilmiştir. Uyurken dışarıya çıkan şey gibi. Bu durumda kadın eğer oruçlu ise, orucu bozulur. Şu kadar var ki, bir el, ayak veya buna benzer bir şey düşürecek olursa, durum böyle değildir. O takdirde ne gusletmesi gerekir, ne de orucu bozulur. Aksine gusletmek ile abdest almak arasında muhayyerdir. Hanbelîler de tercih edilen görüşe göre şöyle demişlerdir: Kan gelmeksizin yapılan doğumda gusletmek vacip değildir. Çünkü buna dair, yıkanmasını gerektiren bir nas yoktur ve bu, hakkında nas bulunana da benzememek-

4 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmiştir. (a.y.). Râfi' b. Hadic'in *"Su, sudandır"* rivayetini İmam Ahmed zikretmiş olup onda meçhul bir ravi vardır. Görüldüğü kadarıyla hadis zayıftır. a.g.e., I, 222.

tedir. Orucu bozmaz, cinsî ilişkiyi haram kılmaz. Aynı şekilde bir kan pıhtısı ve bir çiğnem et düşürmekle de gusül vacip değildir. Çünkü bu bir doğum değildir, doğan çocuk temizdir, kan ile birlikte olması hâlinde, diğer necis şeylerde olduğu gibi onun da yıkanması vacip olur.

İstihaza kanı dolayısıyla gusletmek vacip değildir. Ancak kesildiğinde gusletmek mendup olur.

5- Şehit Olmayan Müslümanın Ölümü:

Her dört mezhepte de şehit olmayan ve cünüp de olmayan Müslüman ölünün gusledilmesi kifaye yoluyla Müslümanlara vaciptir. Çünkü bineğinden düşüp de ölen kişi hakkında Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Onu su ve sidr ağacının yapraklarıyla yıkayınız ve iki parça bezle kefenleyiniz."*[1] İşte bu, ölenin yıkanmasının vücubuna delildir. Nitekim Peygamber (a.s.)'i de yıkamışlardır, ondan sonra Ebu Bekir (r.a.) de yıkanmış ve Müslümanlar bu vecibeyi nesilden nesile ifa edegelmişlerdir.

6- Mürted Veya Mümeyyiz Dahi Olsa Kâfirin İslâma Girmesi:

Malikîlerle Hanbelîler, eğer bir kâfir İslâma girecek olursa üzerine guslün vacip olduğunu söylemişlerdir. Delilleri Kays b. Âsım'ın şu rivayetidir: *"Kendisi İslâma girince Peygamber (a.s.) ona sidr ağacının yapraklarının karıştırıldığı su ile yıkanmasını emretmiştir."*[2]

Hanefîlerle Şafiîler ise şöyle demişlerdir: Cünüp değil ise gusletmesi müstehaptır. Abdest alması da yeterlidir. Çünkü Peygamber (a.s.) Müslüman olan herkese gusletmesini emretmiş değildir. Şayet bu vacip olsaydı, bu konuda bir kısmına emir verirken diğerlerine vermemezlik etmezdi. O halde bu, emri mendup olduğuna havale eden bir karine hükmündedir.

Cünüp olarak İslâma girmesi hâlinde kâfire gusletmesi vaciptir. Çünkü bunun vücubunu hükme bağlayan deliller vardır. Meselâ: *"Eğer cünüp olursanız temizleniniz."* ayeti bunlardandır. Çünkü bu ayet-i kerimede kâfir ile Müslüman arasında fark gözetilmemiştir.

Guslü Gerektiren ve Gerektirmeyen Hâllerin Özeti:

Guslü gerektiren bu altı hâl, Hanbelî mezhebine göredir, Hanefî mezhebinde guslün yedi sebebi vardır ve şunlardır: Meninin şehvet ile dışarı çıkması, haşefenin veya onun kesildiği yer kadar bir miktarın canlı bir insanın iki yolundan birisine gir-

1 - Buharî ve Müslim, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* I, 92. Rivayette sözü geçen *sidr,* Arabistan kirazı denen bir bitkidir.

2 - Bu hadis-i şerifi İmam Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Neseî rivayet etmiştir. Aynı şekilde Hibban ve İbni Huzeyme de rivayet etmiş olup, İbnü's-Seken *sahih* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 224.

mesi, ölmüş bir kadın veya bir hayvan ile ilişkide bulunmak suretiyle meninin çıkması, uyumadan önce erkeklik organı sertleşmiş değil ise uykudan sonra ince bir suyun bulunması, sarhoşluktan veya baygınlıktan kendisine gelip ayıldıktan sonra meni zannettiği bir ıslaklığın bulunması, hayız ve nifas. Ondan sonra Hanefîler bunlara, ölenin gusledilmesi kifayeten farzdır, hükmünü eklemişlerdir.

Malikîlere göre guslü gerektiren dört hâl ise şunlardır: Meninin çıkması, haşefenin girmesi, hayız ve nifas.

Şafiî mezhebinde guslü gerektiren beş sebep ise ölüm, hayız, nifas ve sahih olan görüşe göre ıslaklık olmaksızın doğum, haşefenin veya onun kadar bir miktarın ferce girmesi, mutat olan ve olmayan bir yolla meninin çıkması.

Ayrıca Hanefîler şöyle demişlerdir: On şey vardır ki, bunlardan dolayı gusledilmez. Mezi, vedi, ıslaklık görülmeksizin ihtilâm olmak, Ebu Hanife'nin görüşüne göre kan görülmeyen doğum, (İbni Abidin'in açıkladığı üzere esah olan ise ihtiyaten bu şekilde doğum yapanın gusletmesidir), esah olan görüşe göre lezzet almayı engelleyen bir beze sarılı olarak erkeklik organını sokması, hukne, iki yoldan her hangi birisine parmak ve ona benzer bir şeyin sokulması, hayvan veya ölmüş bir kadın ile boşalma olmaksızın ilişki kurulması, bekâreti bozulmaksızın ve boşalma olmaksızın bakire bir kıza temas edilmesi.

Dikkat edilecek olursa guslü gerektiren iki husus, meselâ ay başı ve cünüplük yahut da sünnet yerlerinin kavuşması ile boşalma bir arada bulunursa bir tek gusül yeterlidir. Diğer taraftan cumhura göre guslün niyeti abdestin niyeti yerine de geçmektedir. Ancak aksi böyle (yani abdeste niyet gusül için de geçerli) değildir. Hanbelîler ise abdest niyetinin de bulunmasını kaçınılmaz kabul etmektedirler.

3. Guslün Farzları:

Guslün farz oluşu Kur'ân-ı Kerim'de şanı yüce Allah'ın: *"Eğer cünüp iseniz temizleniniz."* (Maide, 6) ve *"Sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın ve -yolcu olduğunuz zaman müstesnâ- cünüp iken de gusledinceye kadar (namaza) yaklaşmayınız."* (Nisâ, 443) buyrukları ile sabittir.

Peygamber (a.s.)'in Gusletme Şekli:

Tam bir guslün keyfiyeti sünnette tarif edilmiştir. Hz. Aişe (r.a.) diyor ki: *"Resulullah (a.s.) cünüplükten gusledeceği vakit, önce ellerini yıkamakla başlar, sonra sağ eliyle soluna (su) boşaltıp, avret yerini yıkar, sonra abdest alır.* [1] *Ondan sonra su alarak parmaklarını saçlarının dibine kadar sokar. Daha sonra başına üç avuç su döker, ondan sonra da vücudunun diğer kısımlarına su dökerdi. Arkasın-*

1 - Ulema, Resulullah (a.s.)'ın uygulamasına uyarak gusülden önce abdest almanın müstehap olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Diğer taraftan bu, guslü daha bir kolaylaştırıcı ve daha bir güzelleştiricidir. *el-Muğnî,* I, 219.

dan da ayaklarını yıkardı."[1]

Ulema, gusülde aşağıdaki işlerin yapılmasını vacip kabul etmişlerdir[2]:

1- Bütün vücudun su ile yıkanması, saçın tümünün temiz su ile yıkanması:

Fakihler bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Saçların ve tenin bütününe bir defa olsun, suyun ulaşması vaciptir. Hatta ufacık bir bölge su isabet etmeksizin kalacak olursa oranın dahi yıkanması vaciptir. Aynı şekilde bedendeki girinti ve çıkıntılara, mesalâ bedendeki yarıklar, kırışıklar ve göbek çukuruna, koltuk altlarına, bedendeki her türlü içeri doğru oyuğa, su dökmek suretiyle özellikle dikkat etmek vaciptir. Çünkü Peygamber (a.s.) Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte şöyle buyurmuşlardır: *"Her bir saç telinin altında cünüplük vardır. Bu bakımdan saçları yıkayınız ve teni de iyice temizleyiniz."*[3]

Hanefîlere göre: Kulak, göbek çukuru, bıyık, kaş, sakalın iç kısımları, baştaki saçlar, avret yerlerinin dış kısımları gibi sıkıntı çekmeksizin yıkanması mümkün olan bedenin sair kısımlarının da yıkanması vaciptir. Şu kadar var ki, gözün iç kısımları, sünnet olmamış olanın sünnette kesilen kısmın içini yıkamak gibi yıkanması zor olan yerlerin yıkanması ise vacip değildir. Ancak Hanefîlere göre esah olan, bunun yıkanmasının mendup olduğudur.

Saç örgülerinin çözülmesi vacip midir?

Bu konuda ulemanın birbirine yakın görüşleri vardır. Hanefîler örgünün[4] dibinin ıslanması yeterlidir demektedirler. Yani kadının örülü saçının dibine suyun varmasını yeterli görürler ve bundan maksat sıkıntıyı önlemektir. Ancak örülmemiş çözülü saçların bütünüyle yıkanmasının farz olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Şayet saç zamk gibi bir madde ile birbirine yapıştırılmış veya oldukça sık, yahut da su geçirmeyecek şekilde çok sıkı örülmüş ve dibine su ulaşmasına imkân yok ise, sahih olan görüşe göre, kayıtsız şartsız, çözülmesi vaciptir. Ancak başını yıkaması kadına zarar verecek ise terk eder. Bu durumda saçlarını mesheder ve kocasının kendisine yaklaşmasına mani olmaz, denilmiştir.

Hanefîlere göre sünnet olmamış bir kimseye iç taraflarını açmasında bir zorluk yoksa, *gulfe* (zekerin sünnet edilirken kesilen deri kısmı) yi yıkaması vaciptir. Nitekim saçlarını örmüş olan erkeğin örgüyü çözmesi ve saçının diplerini yıkaması da

---

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiş olup, buradaki lafız Müslim'e aittir *Sübülü's-Selâm,* I, 89. Bunun bir benzeri Hz. Aişe ile Hz. Meymune'den de rivayet edilmiştir.

2 - *Fethü'l-Kadîr,* I, 38 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 140-143; *Merâkı'l-Felâh,* 17; *el-Lübâb,* I, 20; eş Şerhü's-Sağîr, I, 166-170; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I, 133-135; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 42 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* I, 26; *Muğni'l-Muhtaç,* I, 72 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 31 vd.; *el-Muğnî,* I, 218-229 *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 173-177.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup *zayıf* olduğuna işaret etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* I, 92.

4 - Örgü, saçın bükülmesi ve iç içe sokulması şeklinde yapılır.

mutlak olarak vaciptir.

Malikilere göre: Gusleden bir kimsenin örülmüş saçını çözmesi, örgüler suyun tene ulaşmasını engelleyecek şekilde sık olmadığı sürece veya suyun tene ya da saçın iç tarafına ulaşmasına mani olacak kadar çok iplik örülmediği sürece, saçlarını çözmesi vacip değildir.

Hanefîlerle Malikîlerin delili Ümmü Seleme (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Ümmü Seleme dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Ben saçlarını bağlayan bir kadınım. Cünüplük veya ay başından gusledeceğim zaman onu çözeyim mi?" Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, başına iki avuç dolusu üç kere su dökmen senin için yeterlidir.*(1)

Şafiîlere göre: Ancak çözüldüğü takdirde su iç taraflarına ulaşabiliyorsa örgülerin çözülmesi vaciptir. Şu kadar var ki, düğüm yapılmış saçın iç tarafına suyun ulaştırılması bağışlanmıştır. Göz ve burunda biten kılların yıkanması vacip değildir. Ancak necasetin yıkanması vaciptir. Tırnakların, kulak deliklerinin görünen kısımlarının, gulfenin (sünnet derisinin) altının yıkanması vaciptir. Bunun delili ise suyun hem saçlara, hem de tene ulaştırılmasının vücubuna delâlet eden ve az önce geçen Ebu Hüreyre hadisidir. Ayrıca Şafiîler, Ümmü Seleme'nin rivayet etmiş olduğu hadisi, suyun örgüler çözülmeksizin saç dibine ulaşması hâli ile mukayyet kabul etmişlerdir.

İmam Ahmed ise hayız (ay başı) ile cünüplük arasında fark gözeterek şöyle demiştir: Kadın ay başı veya lohusalık için yıkanacağında saçlarını çözer. Şu kadar var ki, diplerini ıslatması hâlinde cünüplük sebebiyle saçlarını çözmek zorunda değildir. Cünüplük hâlinde çözmeme konusunda Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği hadis ile amel edilir. Ay başından dolayı çözüleceğinin delili ise Hz. Aişe'nin rivayet etmiş olduğu şu hadis-i şeriftir: *"Ay başı olduğu bir sırada ona Peygamber (a.s.) şöyle demiş: "Suyunu ve sidrini al, ondan sonra da iyice taran."* (2) Bilindiği gibi taranmak, ancak örülmemiş olan saçta mümkündür. Buharî'de: *"Saçlarını çöz ve taran."* şeklinde, İbni Mace'de: *"Başındaki saçları çöz ve taran."* şeklinde rivayetler varittir. Ancak İbni Kudame şöyle demektedir: Ay başı (hayız) dolayısıyla saçları çözmek müstehaptır ve inşallah sahih olan budur. Fakihlerin çoğunluğunun görüşü de bu merkezdedir. Çünkü Ümmü Seleme hadisinin bazı lafızlarında şöyle denilmiştir: *"Ay başı (hayız) sebebiyle onu çözeyim mi?" diye sormuş; Hz. Peygamber (a.s.) ise "hayır" diye cevap vermiştir."*

Özetle; dört mezhep de şayet su saçların diplerine varıyor ise, saçların çözülmesinin vacip olmayacağı üzerinde ittifak etmiştir. Bunun delili az önce gördüğümüz Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği hadis-i şeriftir.

---

1 - Hadisi Müslim rivayet etmiştir. Fakat lafzı:*"Başımın saçı"* yerine *"Saçımın örgüsünü bağlıyorum"* şeklindedir. *Sübülü's-Selâm,* I, 91.

2 - Buharî rivayet etmiştir.

Vücutta suyun değmediği her hangi bir bölge kalacak olursa sadece orayı yıkamak yeterlidir. Hanbelîlere göre sahih olan, ikinci veya üçüncü yıkayışta saçın ıslaklığından oraya isabet edip de bu su o kuru bölgenin üzerinden akacak olursa, bunun dahi yeterli olmasıdır. Çünkü bu ıslaklık ile oranın yıkanması ayrı bir su ile yıkanması gibidir. Ayrıca bu konuda bir takım hadisler de vardır. İmam Ahmed'in Peygamber (a.s.)'den rivayetine göre, adamın birisinin üzerinde su değmedik bir yer görmüş, oraya saçını sıkıp suyundan damlatmasını emretmiştir.

Başın derisinin yıkanmasına gelince: Bu da vaciptir. Saç ister sık olsun ister olmasın, sakalın derisinde ve başkalarında olduğu gibi, saçın altındaki her bölgenin yıkanması vaciptir. Çünkü Hz. Esma (r.a.) şunu rivayet etmektedir: *"Kendisi Peygamber (a.s.)'e cünüplükten dolayı gusletmek hakkında sormuş, o da şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz suyunu alır, temizlenir ve temizliğini iyice yapar -veya mübalağa eder- sonra başının üzerine su döker ve ovalar. Saçlarının diplerine varıncaya kadar bunu yapar, sonra da üzerine su döker."* [1]

Hz. Ali (r.a.)'nin Peygamber (a.s.)'den rivayetine göre, şöyle buyurmuştur: *"Cünüplükten dolayı yıkanması esnasında su değmedik bir kıl yerini bırakan kimseye Allah ateşte şöyle şöyle azab eder.* Hz. Ali der ki: *"İşte o andan itibaren ben de saçıma düşman kesildim."* Ebu Dâvud şunu ekler: Ali (r.a.) saçlarını keserdi.[2] Zira saçın altı da vücudun teni olup zarar söz konusu olmaksızın oraya suyu ulaştırmak mümkündür. O bakımdan teninin diğer bölgelerinde olduğu gibi, oraya da suyu ulaştırmak lâzımdır.

Aşağıya sarkmış saçların yıkanmasına gelince: Bu, Şafiîlere göre vaciptir. Çünkü az önce geçen Ebu Hureyre (r.a.)'nin hadisi bunu gerektirmektedir: *"Her bir saçın altında cünüplük vardır."* Diğer taraftan bu saç, gusledilmesi gereken yerlerde çıkmaktadır; kaşların ve kirpiklerin yıkanmasının vacip olduğu gibi, onun da yıkanması vaciptir.

Hanefîlerle Malikîlere göre ise yıkanması vacip değildir. Çünkü Ümmü Seleme'nin az önce geçen saçın çözülmemesine dair hadisi bunu gerektirmektedir. Çünkü o Hz. Peygambere saçının örgülerine ipler bağladığını da bildirmiş idi. Eğer onun da ıslatılması vacip olsaydı, guslün onu da kaplayabilmesi için çözülmesi vacip olurdu.

Hanbelîlerde ise iki görüş vardır ki, yukarıda sözü geçen iki görüş gibidir. Racih olan görüş, Şafiîlerde olduğu gibi, vacip olduğudur. Suyu döktüğü zaman saçlarını iyice ovalamalı ki, su tene kadar ulaşabilsin. Bununla birlikte parmaklarını altına sokması vacip değildir. Ancak parmakları ile tenini ovalar. Aynı şekilde Hanbelîlere göre, el ve ayakların parmaklarının arasını hilâllemek (su girmesini sağlamak) de vaciptir. Abdestte ayak parmaklarını hilâllemek ise vaciptir. Malikîlere

1 - Müslim rivayet etmiştir.
2 - Ebu Dâvud ve Ahmed rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 247.

göre ise sık dahi olsa saçı hilâllemek farzlardandır. Bu saç ister baştaki saç olsun, isterse başkası olsun. Saçı hilâllemesinin manası ise, onu bir araya toplamaktır.

2- Mazmaza ve İstinşak: Hanefîlerle Hanbelîler, mazmaza ile istinşakı vacip kabul etmişlerdir. (Hanefilerde mazmaza ve istinşakın farz olduğu dikkate alınmalıdır. Zira Hanefîler, farz ile vacip ıstılahları arasında fark gözetirler.) Böylelikle yüce Allah'ın: *"Eğer cünüp iseniz iyice temizleniniz."* buyruğu ve: *"Sonra da üzerine bol bol su dökersin."* hadisi ile amel etmişlerdir. Bu iki buyrukta da vücudun bütününün temizlenmesi ve her tarafına suyun ulaştırılması emredilmektedir.(1)

Malikîlerle Şafiîler ise bunların gusülde de abdest gibi sünnet olduğunu söylemişlerdir. Çünkü: *"On şey fıtrattandır."* hadisi buna işarettir. Hadiste mazmaza ve istinşak da bunlar arasında zikredilmiştir.(2)

3- Bedenden ilk kısmın yıkanması ile birlikte niyet etmek: Yani guslün farzını veya cünüplük ya da hades-i ekber'i gidermeye, veya guslü gerektiren ve cünüplük sebebiyle yasak olan şeyleri meselâ, cünüplük sebebiyle namaz kılması veya tavaf etmesi gusletmesine bağlı olan kimsenin bunları mübah kılmaya niyet etmesi gibi. Şayet guslü gerektirmiyor, meselâ bayram günü gibi bir niyet ile yıkanacak olursa, sahih olmaz. Niyetin yeri kalptir. İcra edilen ilk farz ile birlikte olur ki, o da bedenden ilk yıkanan kısımdır. Bu kısmın bedenin üst ya da altından olması arasında fark yoktur. Çünkü gusülde tertip söz konusu değildir.

Hanefîlerin dışında kalan cumhur, abdestte olduğu gibi gusül için de niyeti vacip kabul etmişlerdir. Çünkü: *"Ameller ancak niyetlere göredir."* hadisi bunu gerektirmektedir.

Hanefîlere göre ise niyet ile başlamak sünnettir. Ta ki, onun fiili sevap almayı gerektiren abdest gibi bir yakınlaşma vesilesi olabilsin.

Besmele çekmek, cumhura göre sünnet, Hanbelîlere göre ise abdestte olduğu gibi farzdır. Şu kadar var ki, onlar cünüplükte besmelenin hükmünün daha hafif olduğunu zikretmişlerdir. Çünkü besmeleyle ilgili hadis-i şerif sadece abdeste dairdir, başkasına değil.

4- Bedeni ovalamak, azaları peşpeşe yıkamak (müvalât) ve tertip: Fakihler gusülde tertibin vacip olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir. O bakımdan bedenin üst veya alt kısımlarından başlamak sahihtir.

Sadece Malikîler bir bez parçası ile dahi olsa vücudun ovalanmasını, hatırlar ve muktedir olursa abdestte olduğu gibi, müvalâtı vacip kabul etmişlerdir. Burada ovalamaktan kasıt el veya ayağın vücudun üzerinden geçirilmesidir. Bu bakımdan

1 - Hanefîlerin mazmaza ve istinşaka dair: "Bunlar cünüblükte farz, abdestte sünnettirler." diye delil gösterdikleri hadis, *garip*tir. *Nasbu'r-Râye*, I, 78.

2 - Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace ve İmam Ahmed rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 76.

ayakların birbirine sürtülmesi yeterli olduğu gibi, elin dış tarafıyla kol veya pazu ile ovmak da yeterlidir. Hatta güç yetirilmesi hâlinde tercih edilen görüşe göre, el ile tutulan bir bez parçası ile ovulması da yeterlidir: Bezin iki ucunu elleriyle tutar, orta kısmı ile vücudunu ovar veya bunu aynı şekilde bir sicimle de yapabilir. Ovalama, su dökülüp vücuttan ayrıldıktan sonra da olsa, su kurumamışsa kifayet eder. Şayet ovalamaya imkân kalmazsa bu vacip düşer. Diğer farzlarda olduğu gibi, vücudun tamamına suyun ulaştırılması yeterli olur. Çünkü şanı yüce Allah hiç bir nefse takatinden fazlasını yüklemez.

Müvalât (peşpeşelik) abdestte olduğu gibi gusülde de farzdır (Azalarını) kasten ayrı ayrı yıkayacak olursa ve aradaki süre uzarsa guslü batıl olur. Değilse yani aradaki süre uzamazsa niyet ederek guslünü tamamlar.

Ovalamayı ve müvalâtı Malikîlerin dışında vacip gören olmamıştır. Çünkü ayet-i kerime: *"İyice temizleniniz"* diye emretmektedir ve hadis-i şeriflerde bunları vacip kılmayı gerektirecek bir ifade yer almamaktadır.

Mezheplere Göre Guslün Farzlarının Özeti:

Hanefî mezhebi: Gusülde on bir şey farzdır: Ağzın ve burnun yıkanması, bedenin bir defa yıkanması. Bir özre mebni sünnet olmamış kimsenin gulfesini (sünnette kesilecek yerinin içerisini) -açılmasında zorluk yoksa- yıkaması, göbeğin yıkanması, kapanmamış küpe deliğinin yıkanması, diplerine su ulaştığı takdirde kadının örülmüş saçının iç tarafının yıkanması, sakalın, bıyığın altındaki tenin yıkanması, kaşların yıkanması, fercin dış tarafının yıkanması. Ancak esah olan görüşe göre gulfenin iç tarafının yıkanması mendup olup vacip değildir.

Malikî mezhebi: Guslün farzları beştir: Gusül farzına veya hadesi gidermeye veya yasaklanmış bir şeyin mübah olmasına yapılacak ilk işle birlikte niyet etmek. Bunu da kalbinde guslün farzını eda etmeye niyet ederek yahut büyük hadesi gidermeye veya cünüplüğü kaldırmaya niyet ederek veya büyük hades dolayısıyla yapılması yasaklanmış şeylerin yapılmasına veya namazı mübah kılmaya niyet ederek yapar. Hatırlar ve abdestte olduğu gibi gücü yeterse, müvalât (organların peş peşe yıkanması) vücudun dış tarafının bütünüyle su ile yıkanması, suyu döktükten sonra ve bez parçası ile dahi olsa vücudun ovulması, saçların, el ve ayak parmaklarının hilâllenmesi.

Şafiî mezhebi: Guslün vacipleri üçtür: Niyet, varsa necasetin giderilmesi, görünen tenin üzerine veya ten üzerinde bulunan saçlara ve saçların altlarına varıncaya kadar suyun dökülmesi. Bundan fazlası ise sünnettir.

Hanbelî mezhebi: Guslün vacipleri: Şayet varsa vücudundaki necaseti veya bunun dışında suyun tene ulaşmasını engelleyen maddeleri gidermek, niyet etmek, besmele çekmek. Ağzı ve burun dahil, bütün vücudunu yıkamak. Gusülde de abdestte olduğu gibi, mazmaza ve istinşak vaciptir. Saçının dışını da içini de yıkaması

erkek ve kadın için, saçı uzun olsun veya olmasın vaciptir. Bununla birlikte ay başı ve lohusalık sebebiyle gusletmek gerektiğinde saçın çözülmesi de gerekir. Ancak diplerine suyun ulaşması hâlinde, sadece cünüplük dolayısıyla gusletmek gerektiğinde saçın çözülmesine gerek yoktur. Sünnet olmamış kimsenin gulfe üstündeki derileri açmak mümkün olduğu takdirde, yıkaması vaciptir. Aynı şekilde yüzük ve benzeri şeylerin altının da yıkanması vaciptir. Altına suyun vardığından emin olmak için yüzük oynatılır. Diğer taraftan kadın def-i hacet için oturduğu vakit fercinden görünen kısmını yıkar. Çünkü bu da dıştan görünen bedenin diğer kısımları hükmündedir. İç kısımlarının yıkanması ise vacip değildir. Gözün iç tarafının yıkanması da vacip değildir. Hatta zarar tehlikesi olmasa da müstehap bile değildir. Abdest azalarında tertip de müvalât da vacip değildir. Çünkü gusül her ikisinin yerine geçmektedir ve her ikisi de içiçe girmiş birer ibadettir; dolayısıyla küçüğün hükmü sakıt olmuştur. Haccedenin umre ziyaretini de yapmış olması gibi. Eğer suyun bütün vücuduna vardığından emin olursa veya galip zann ile buna hükmederse, ovalaması da vacip değildir.

4. Guslün Sünnetleri:

Peygamber (a.s.)'in nasıl guslettiğini açıklamış bulunuyoruz. Bu hem vacibi hem de sünneti içine alan guslün nasıl olacağının delilidir ki, Hanbelîlerin anladığı üzere bu şekilde on husus bir arada bulunmaktadır[1]:

Niyet, besmele çekmek, elleri üç defa yıkamak, vücuduna yapışmış olan her hangi bir şeyi yıkamak, abdest almak, saçın diplerini ıslatacak şekilde başına üç defa su dökmek, vücudunun diğer kısımlarına bolca su dökmek, sağ taraflardan başlamak, eliyle bedenini ovmak, ondan sonra guslettiği yerden çekilerek ayaklarını yıkamak, üzerine su dökmeden önce saçın diplerini ve sakalı hilâllemek ise müstehaptır.

Guslün tam şeklini sağlayan sünnetlerinin tertibi, mezheplerdeki ihtilâflar da göz önünde bulundurularak, aşağıdaki şekildedir[2]:

1- Elleri ve avret yerlerini yıkayıp eğer bedeninde necaset varsa gidererek başlamak. Şafiîlerin de beyan ettiği gibi ön ve arka avret mahallerini yıkayınca şöyle niyet eder: "Bu iki yerden ve bunların arasındaki yerlerden cünüplüğü kaldırmaya niyet ettim."

2- Daha sonra namaz abdesti gibi abdest alır. Hanefîlere göre evlâ olan, eğer büyükçe leğen gibi bir yerde yıkanıyor ve durduğu yerde su toplanıyor ise, ayaklarını yakamayı en sona bırakmaktır. Oradan çekildikten sonra ayaklarını yıkar. Şa-

1 - *el-Muğnî*, I, 217. Malikî mezhebine göre eksiksiz bir gusülün şekli için bk. *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 137 *el-Kavaninü'l-Fıkhiyye*, 26.

2 - *Fethü'l-Kadîr*, I, 39 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 140 vd.; *Merâkı'l-Felâh*, 17; *el-Lübâb*, I, 21; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 135-137; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 170; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 26; *el-Mühezzeb*, I 31; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 73 vd.; *el-Muğnî*, I, 217; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 173-176.

yet meselâ, bir tahta üzerinde durmakta veya ayağında takunya bulunuyor veya bir taşın üzerine çıkmış da yıkanmakta ise ayaklarını da yıkar. Abdest alırken Hanefîlerle Hanbelîlere göre vacip olan mazmaza ve istinşakı da gerçekleştirir.

Malikîlere göre, kulak deliklerini mesh eder. Ancak aşırıya gitmez, çünkü bu işitmeye zarar verebilir. Kulakların dış ve iç tarafları ise vücudun dış kısmındandır, onlara göre yıkanması vaciptir.

3- Bundan sonra Şafiîlere göre vücudun girintili çıkıntılı yerlerine dikkat eder. Meselâ, eliyle su alır ve bunu kıvrım bulunan kulak gibi, karnın katları, göbeğin iç tarafı gibi yerlere ulaştırır. Çünkü bu şekilde davranmak bu gibi yerlere su vardığından emin olmasını sağlar. Kulakta da bundan emin olacak şekilde dikkat gösterir. Bir avuç su alır, suyun, girintilerine, köşelerine varmasını sağlaması için yumuşak bir şekilde kulağını oraya koyar. Boğazının altına, koltuk altlarına, göbek kıvrımına, apış aralarına suyun varmasına dikkat eder.

4- Sonra başına su döker ve başını hilâller. Vücudunun diğer bölgelerine de üçer defa su döker. Önce sağ tarafından başlar, sonra sol tarafına döker. Çünkü Peygamber (a.s.)'in daha önce görmüş olduğumuz hadis-i şerifinde olduğu gibi *"Abdest alırken sağdan başlamak, onun hoşuna giderdi."* Saçları hilâllemek ve diplerine varmasını sağlamak ise, şu hadisin gereğidir: *"Her saçın altında cünüplük vardır."* Elleriyle bedeni ovmak sünnettir, çünkü böylelikle daha iyi temizlenir ve bu vesile ile suyun vücudundaki kıvrımlarına ve bütün bedenine varışından emin olur ve Malikîlerin vacip görmüş olduğu bir hilâftan kurtulmuş olur.

Suyun tene ulaşması konusunda kanaat yeterlidir. Çünkü kesin bilgiyi esas almak, bu konuda zorluk ve meşakkati gerektirir.

Hanefîlere göre: Eğer akan bir suya veya onun hükmündeki bir suya dalar ve bir süre kalırsa, gusüldeki sünnetleri tamamlamış olur.

Malikîlere göre: Büyük hadesi kaldırmak niyetiyle küçük hadese niyet etmeyecek dahi olsa -şayet erkeklik organına dokunmak ve buna benzer abdest bozan bir hal olmadığı sürece- cünüplükten dolayı gusletmek, abdestin yerine de geçer. Şafiîler de şu şekilde söylemişlerdir: Gusletmekle birlikte abdeste ister niyet etmiş isterse etmemiş olsun, gusül yeterlidir.

Hanbelîlere göre : Mazmaza ve istinşak yapıp hem gusül, hem de abdeste niyetten sonra gusletmek abdestin yerine de geçer. Bununla birlikte, böyle yapacak olursa efdal ve evlâ olanı da terketmiş olur.

Malikîlerin dışındaki mezheplerde, vücudun bütün kısımlarını yıkarken müvalât (peşpeşe yıkamak) sünnettir. Çünkü Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır. Malikîlere göre ise müvalât farzdır.

Önce baştan başlamak, sonra sağ omuz, ondan sonra da sol omuza su dökmek

suretiyle tertipte bulunmak sünnettir. Ancak ittifakla bu tertip vacip değildir. Çünkü beden abdestteki organların hilâfına bir tek organ hükmündedir. Buna binaen vücutta bir yeri yıkamaksızın bırakacak olursa veya sargı yerinden çıkacak olursa, sadece orayı yıkamakla yetinir, ondan sonrasını yıkamaz.

Saç örgülerini çözmeye gelince: Çok sık olmadığı sürece Malikîlere göre bu iş vacip değildir. Hanbelîlerin görüşüne göre ise cünüplükten dolayı guslederken örgüleri çözmek vacip olmamakla birlikte, ay başı sebebiyle yıkanırken vaciptir. Şayet su saçın diplerine varacak olursa, Hanefîlere göre kadının saçlarını çözmesi vacip olmamakla birlikte, erkek için örgülerini çözmek mutlak olarak vaciptir.

Şafiîlere göre şayet az önce açıklamış olduğumuz gibi su saçın diplerine ulaşmıyor ise çözmek vaciptir. Genel olarak örgülerin çözülmesi sünnettir. Çünkü Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadiste Peygamber (a.s.) ona hayızlıyken şöyle demiştir: *"Saçlarını çöz ve guslet."* (1)

Hanbelîlere göre İslâma giren bir kâfirin yıkanması esnasında suya sidr (Arabistan kirazı denen bir bitki) katması sünnettir. Çünkü az önce gördüğümüz Kays b. Âsım'ın hadisinde şöyle denmektedir: *"Kendisi İslama girmiş, Peygamber (a.s.) de ona sidr katılmış su ile yıkanmasını emretmişti."*(2) Aynı şekilde böyle bir kimsenin saçlarını kesmesi sünnettir. Şayet erkek ise başını tıraş eder, eteğini ve koltuk altlarını da mutlak olarak alır. Çünkü Peygamber (a.s.) İslâma giren bir adama şöyle demiştir: *"Üzerinden küfrün saçlarını at ve sünnet ol."*(3) İslâma girdiği takdirde kâfirin sünnet olması, mükellef çağda bulunması ve kendisine bir tehlike geleceğinden korkmaması şartıyla vaciptir. Yine Hanbelîlere göre ay hâlinden ve lohusalıktan dolayı gusleden bir kadının suyuna sidır katması sünnettir. Çünkü Hz. Aişe'nin az önce geçen hadisinde şöyle denilmektedir: *"Peygamber (a.s.) ona dedi ki: "Ay başı isen, suyunu ve sidrini al ve iyice taran."*(4) Hz. Esma ise Peygamber (a.s.)'e ay başından yıkanmaya dair soru sorduğunu ve Hz. Peygamber'in ona: *"Her hangi biriniz suyunu ve sidrini alır, iyice temizlenir"* dediğini rivayet etmektedir.(5)

Şafiîlerle Hanbelîlere göre ihramda bulunmayan veya ölen kocası sebebiyle iddet bekleyen bir kadının (6) hayız veya lohusalık kanının kesilmesinden sonra misk yahut her hangi bir güzel koku veya su kullanması sünnettir. Bunu bir pamuk veya bir bez parçasına koyar, guslünden sonra fercine koyar ki, hayız veya lohusalığın kokusunu gidersin. Çünkü Buharî ve Müslim, Hz. Aişe (r.a.)'den şunu rivayet

1 - İbni Mace sahih bir isnatla rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 249.
2 - Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *hasen* olduğunu belirtmiştir.
3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
4 - Buharî.
5 - Müslim.
6 - İhramda bulunan kadına ise bütün çeşitleri ile koku kullanmak haramdır. Ölen kocası dolayısıyla iddet bekleyen kadın ise iddet süresince koku kullanamaz.

etmektedir: *"Bir kadın Peygamber (a.s.)'in yanına gelip hayızdan dolayı gusletmeye dair soru sordu. Peygamber ona şöyle dedi: "Misk katılmış bir pamuk veya bez parçası al,*[1] *onunla temizlen!" Kadın: "Onunla nasıl temizleneyim?" diye sorunca, Peygamber (a.s.) Sübhanallah" dedi ve elbisesi ile üzerini örterek: "Onunla temizlen işte" dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe kadını kenara çekti ve kan kesildikten sonra onu süreceğini söyleyerek tarif etti."*

Özürsüz yere bu işlerin terkedilmesi mekruhtur.

Guslün yenilenmesi sünnet değildir. Çünkü bu konuda her hangi bir şey nakledilmediği gibi, bunda ayrıca zorluk da vardır. Ancak abdestte durum böyle değildir. İlk abdesti ile her hangi bir namaz kıldıysa, onu yenilcmesi sünnettir.

Gusül ve Abdestte Kullanılacak Su Miktarı:

Şafiî ve Hanbelîlere göre abdestte kullanılacak suyun yaklaşık olarak bir müd'den aşağı olmaması sünnettir. Bu ise bir rıtıl ve 1/3 Bağdat rıtlıdır. 675 grama eşittir. Gusülde kullanılacak suyun da yaklaşık 1 sa'dan aşağı olmaması gerekir ki, bu da 4 Müd demektir. O da 2751 veya 2700 grama eşit olur. Çünkü Müslim'in Sefîne'den rivayetine göre, Peygamber (a.s.) bir sa' ile gusleder ve bir müd ile abdest alırdı.[2]

Abdest ve gusülde kullanılacak suyun asgari miktarı için her hangi bir sınır yoktur. Eğer bundan daha aşağı bir miktar kullanarak azasını gereğince yıkayacak olursa yeterli olur. Ebu Dâvud ve Neseî şunu rivayet etmektedirler: *"Peygamber (a.s.) içinde 2/3 müd mikdarı su bulunan bir kaptan abdest aldı."* Diğer taraftan şanı yüce Allah gusletmeyi emretmiştir, o da bunu yapmıştır ve bu sebepten dolayı da kerih görülmemiştir. Abdest ve gusülde *isbağ*, organın üzerinden su akacak şekilde ve mesh olmamak üzere tamamen su ile kapatılması demektir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Yüzlerinizi... yıkayınız"* diye buyurmuştur. Mesh ise gasl (yıkamak) olmaz. Uzvunu meshetse veya üzerine kar sürecek olsa bununla taharet gerçekleşmiş olmaz. Çünkü böylesi yıkamak değil meshetmektir. Ancak kar oldukça yumuşak olur ve eriyerek organın üzerinden akacak olursa, istenen yıkama hasıl olacağından yeterli gelir. Abdest alırken bir müdden fazla, guslederken de bir sa'dan fazla su kullanılması da caizdir. Çünkü Hz. Aişe şöyle demiştir: *"Ben ve Peygamber (a.s.) kendisine "el-ferak" denilen büyükçe tek kaptan su alır guslederdik."*[3] *Ferak* ise Irak rıtlıdır.

Hanefîlerle Malikîler şöyle demiştir: İnsanların durumları farklı olduğu için

1 - Rivayet: *"Misk ile kokulandırılmış bir yün veya pamuk yahut bez parçası al, onunla temizlen."* şeklindedir.

2 - Aynı şekilde İmam Ahmed, İbn Mace ve Tirmizî de rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Bu manada bir çok hadis rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 250 vd.

3 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 251.

gusül ve abdestte kullanacağı su miktarının tayini söz konusu değildir. Burada gusleden kişi ne israf ne de kısmak söz konusu olmaksızın ortalama bir kullanıma riayet eder.

Guslün Âdâbı:

Malikîlerle Hanefîler guslün sünnetleri, âdap ve faziletleri arasında fark görmüşlerdir.

Malikîlere göre :[1] Guslün sünnetleri beştir. Bunlar: Ellerini su kabına sokmadan önce yıkamak, mazmaza, istinşak, kulakların içlerini meshetmek, altlarına parmakları sokmak suretiyle saç diplerini hilâllemek. Saçların altına parmakları sokmaksızın hilâllemek ise, daha önce açıklamış olduğumuz gibi, Malikîlere göre guslün farzlarındandır.

Hanefîlerle Hanbelîler mazmaza ve istinşakı vacip kabul ettikleri gibi, Şafiîler de saçların hilâllenmesini vâcip kabul etmişlerdir.

Guslün faziletleri Mâlikîlere göre beştir: Besmele çekmek, üç defa su avuçlayarak başa dökmek, önce abdest almak, abdestten önce de vücuttaki necasetleri gidermekle başlamak, vücudun üst tarafından ve sağ organlardan başlamak.

Hanefîlere göre:: [2] Gusülde on iki sünnet vardır: Besmele ile başlamak, niyet etmek, bileklere kadar elleri yıkamak, necaset bulunması hâlinde avret yerlerini yıkamak, sonra namaz abdesti gibi abdest almak, yıkamaları üç defa tekrarlamak, başı da bir defa meshetmek. Suyun biriktiği bir yerde bulunuyorsa, ayaklarını yıkamayı sonraya bırakır. Bundan sonra da vücudunun üzerine üçer defa su döker. Önce başının üzerine su dökmekle başlar, ondan sonra sağ omuzuna, sonra sol omuzuna su döker, sonra bedenini ovalar.

Guslün âdabına gelince: Bunlar da abdestin âdabı gibidir. Şu kadar var ki, guslederken kıbleye yönelinmez. Çünkü genellikle guslederken avret açıktadır.

5. Guslün Mekruhları:

Hanefîlere göre : [3] Abdestte mekruh olan şeyler gusülde de mekruhtur: Suyu israf etmek, suyu çok az kullanmak, suyu yüze çarpmak, sıradan sözlerle konuşmak, özürsüz olarak başkasından yardım istemek. Ayrıca gusülde dua okumak da mekruhtur. Rivayetlerde belirtilen dualar ile her organ ile birlikte açıklamış olduğumuz gibi besmele çekmek, abdestte menduptur.

Malikîlere göre [4]: Guslün mekruhları beştir: Fazla su dökmek, başta yapıl-

---

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 251.
2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 26; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 170 vd.
3 - *Merâkı'l-Felâh,* 17.
4 - *Merakı'l-Felâh,* 18.
5 - *el-Kavanînü'l-Fıkhıyye,* 26.

ması gereken işi sona, sonda yapılması gerekeni ise başa almak, bütün vücut yıkandığı takdirde tekrar gusletmek, helâda gusletmek, Allah'ın zikrinden başka sözlerle konuşmak.

Şafiîlere göre [1]: Hem su dökmekte hem de yıkamakta israf mekruhtur. Durgun suda abdest almak, üç defadan fazla su dökmek, mazmaza ve istinşakı terketmek mekruhtur. Aynı şekilde cünüp kimse ile hayız ve lohusalığı sona ermiş olan kadının fercini yıkayıp abdest almadan önce yemesi, içmesi, uyuması ve cimada bulunması da mekruhtur.

Hanbelîlere göre [2]: Bir nehirde dahi olsa suyun israfı mekruhtur. Çünkü İbni Ömer şöyle bir hadis rivayet etmektedir: *"Peygamber (a.s.) abdest aldığı sırada Hz. Sa'd'in yanından geçti. Ona: "Ne oluyor bu israf?" deyince Hz. Sa'd: "Abdest almakta da israf olur mu?" diye sorunca, Peygamber Efendimiz: "Evet, akıp giden bir nehir kenarında dahi olsan israf olur."* [3]

Gusülden önce abdest alan bir kimsenin gusülden sonra abdest alması mekruhtur. Çünkü Hz. Aişe'nin bir rivayetinde: *"Peygamber (a.s.) gusülden sonra abdest almazdı."* denilmektedir. Ancak avret yerine dokunmak veya başka bir sebep ile şehvetle kadına dokunan veya ön ve arkadan her hangi bir şeyin çıkması sebebiyle abdesti bozulan kimsenin durumu müstesnadır. Böyle bir kimsenin namaz ve benzeri ibadet için abdestini yenilemesi vaciptir.

Cünüp bir kimse ile hayız ve lohusalık kanı kesilmiş olan kadının, yalnızca uyku için abdest almayı terketmesi mekruhtur. Yemek, içmek ve tekrar cinsî ilişkide bulunmak maksadıyla abdest almanın terkedilmesi ise mekruh değildir. Bununla birlikte hayız ve nifas kanı kesilmiş olanın abdest alması müstehaptır. Bunun delili ise İbni Ömer'in şu hadisidir: *"Hz. Ömer dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Bizden her hangi bir kimse cünüp olduğu hâlde uyuyabilir mi? Hz. Peygamber (a.s.): "Evet! Abdest aldığı takdirde uyusun." buyurdu."*

Hz. Aişe'den ise şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Peygamber (a.s.) cünüp olarak uyumak istediği zaman namaz abdesti alırdı."* [4] Yemek ve içmek için abdest almanın müstehap oluşuna gelince: Bu hükmün sebebi ise yine Hz. Aişe'nin şu rivayetidir: *"Hz. Aişe dedi ki: "Peygamber (a.s.) cünüp bir kimseye yemek veya içmek istediği zaman-namaz abdesti alması şartıyla-ruhsat vermiştir."*[5] Tekrar cinsî ilişki kurmak için abdestin müstehap oluşuna gelince: Bunun sebebi de Ebu Said'in rivayet ettiği hadistir. Dedi ki: *"Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Sizden her hangi bir kimse hanımına yaklaşır, sonra tekrar yaklaşmak isterse her iki yak-*

---

1 - *el-Hadramiyye,* 21 vd.
2 - *Keşşâfü'l-Kınâ,* I, 179 vd.; *el-Muğnî,* I, 229.
3 - İbni Mâce rivayet etmiştir.
4 - Her iki hadis de Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.
5 - İmam Ahmed *sahih* bir isnadla rivayet etmiştir.

laşma arasında bir abdest alsın." [1] Hakim ise şunu ilâve etmektedir: *"Bu tekrarlamak için daha bir dinçleştiricidir."* Ancak cinsî ilişkiyi tekrarlamak için gusletmek abdestten faziletlidir, çünkü bu daha da dinçleştiricidir.

Hanbelîlere göre cünüp veya hayız ve lohusa olan kadının saçını kısaltmasının, tırnaklarını kesmesinin bir mahzuru yoktur. Gusülden önce kına yakmasının da bir mahzuru yoktur.

Gazalî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*'de şunları söylemektedir: "Kişinin cünüp olarak tırnaklarını kesmemesi, sakal ve etek tıraşı olmaması, kan aldırmaması, vücudundan her hangi bir parçayı ayırmaması gerekir. Çünkü ahirette vücudunun diğer kısımları ona iade edileceği vakit, bunlar ona cünüp olarak iade edilir ve denildiğine göre her bir kıl, niçin cünüp bırakıldığını sorar."[2]

6- Cünüp ve Onun Durumundakiler İçin Haram Olan Şeyler:

Cünüp, hayızlı ve lohusa için küçük hades sahibi kimseye haram olan namaz kılmak, tavaf etmek, Mushafa veya bir parçasına dokunmak haram olduğu gibi, cünübün Kur'an-ı Kerim okuması, mescide girmesi de haramdır. Bu konudaki hükümler aşağıdaki açıklamalardan etraflı bir şekilde öğrenilebilir[3]:

1- Namaz, tilâvet secdesi de onun gibidir. Cünüp ve cünüp hükmünde olanlara icma ile haramdır. Şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Eğer cünüp iseniz temizleniniz."*

2- Kâbe'nin etrafında nafile dahi olsa tavaf etmek. Çünkü yukarda geçen hadis-i şerifte görüldüğü üzere bu da bir namazdır. Hadis-i şerif şöyledir: *"Beytullahı tavaf etmek, bir namazdır. Onun için tavaf ettiğiniz zaman az konuşunuz."* [4]

3- Kur'ân-ı Kerim'e dokunmak. Şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ona ancak iyice temizlenmiş olanlar el sürebilir."* (Vâkıa, 59) Yani cünüplük ve benzeri şeylerden temizlenmiş olanlar ona el sürebilir. Bunun diğer bir sebebi ise Peygamber (a.s.)'in *"Kur'ân-ı Kerim'e ancak temiz olan el sürebilir."*[5] şeklindeki buyruğudur.

---

1 - Müslim, İbni Hüzeyme ve Hâkim rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm*, I, 89.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 75.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 158-161; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 138 vd.; 172-174; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 176 215; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 29 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 46 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 30; *Muğni'l Muhtâc*, I, 71 vd.; *Keşşâfü'l-Kınâ*, I, 168-170; *Fethü'l-Kadîr*, I, 114-116.

4 - Bu hadisi İmam Ahmed, Neseî, Tirmizî, Hâkim ve İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 207.

5 - Bu hadisi Neseî ve Ebu Dâvud *el-Merâsil* de Amr b. Hazın'dan rivayet etmişlerdir. Hadisin senedinde *metrûk* bir ravi vardır. Ayrıca Taberanî de İbni Ömer'den rivayet etmiştir.. Bu hadiste *muhtelefün-fîh* bir ravi vardır. Hakim de rivayet etmiş olup Hakim b. Hizam'dan gelen isnadının *sahih* olduğunu söylemiştir. Taberanî, Osman b. Ebü'l-As'dan rivayet etmiştir. Adiyy b. Abdülaziz, Sevban'dan rivayet etmiş, isnadı ise oldukça *zayıf*tır. *Nasbu'r-Râye*, I, 196-199.

Bu üç husus hem büyük, hem de küçük hades sahibi olan kimseye haramdır. Bunlara ilâve olarak cünüp ve cünübe benzeyen kimselere aşağıdaki hususlar da haramdır:

4- Kur'an okumak kastıyla Müslüman kimsenin bir harf dahi olsa, Hanefîlerle Şafiîlerdeki muhtar olan görüşe göre bir ayetten daha az bile olsa, Kur'ân okuması. Şayet bu dua, sena, bir işin başlangıcı olmak veya öğretmek, istiaze, zikir maksadıyla okunacak olursa o vakit haram olmaz. Bineğe binerken: *"Bize bunu müsahhar kılanın şanı ne yücedir! Biz buna kendi gücümüzle sahip olamazdık."* (Zuhruf, 13), inerken de: *"De ki: Rabbim! Beni mübarek bir yere indir."* (Mü'minûn, 29), musibet esnasında: *"Muhakkak biz Allah içiniz ve muhakkak yalnız O'na dönücüleriz."* (Bakara, 256) demek gibi.

Kasıt olmayarak dilinden Kur'an lafızlarının dökülmesi de haram değildir. Şayet sadece Kur'an niyetiyle okusa veya zikirle birlikte Kur'an okusa o vakit haram olur.

Besmele, elhamdülillah, fatiha, ayete'l-kürsi, İhlâs suresini zikir kastıyla, yani yüce Allah'ı hatırlamak maksadıyla okuması haram değildir. Çünkü Müslim, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Peygamber (a.s.) bütün hallerinde Allah'ı zikrederdi."*

Cünüplük sebebiyle haram kılınan, konuşan bir kimsenin lafzen Kur'an tilâvet etmesi, dilsiz bir kimsenin de işaret yoluyla bunu belirtmesidir. Çünkü dilsizin işareti konuşma seviyesindedir. Okunan bir ayetin bir kısmı veya bir harf kadar dahi olsa hüküm budur. Çünkü bu, Kur'an'a olan tazimi ihlâl etmektedir.

Bunun haram olduğunun delili ise, İbni Ömer'in Tirmizî ve Ebu Dâvud'da rivayet edilen şu hadisidir: *"Cünüp olan bir kimse ile hayızlı olan kadın, Kur'an-ı Kerim'den hiç bir şey okuyamaz."*[1] Hz. Ali'nin şu hadisi de buna delildir: *"Resulullah (a.s.) her halükârda -cünüp olmadığı sürece- bize Kur'an-ı Kerim'i öğretirdi."*[2]

Hanbelîler cünüp olan bir kimseye, tekrarlasa dahi, bir ayetin bir kısmını okumayı caiz kabul etmişlerdir. Çünkü o kadarcık bir kısımda i'câz yoktur. Ancak bu kısmın uzun olmaması gerekir. Nitekim Hanbelîler, Hanefîlerle birlikte, Kur'ân-ı Kerim lafızlarını hecelemeyi, harf harf okumayı da caiz kabul etmişlerdir. Çünkü böylesi kıraat değildir. Aynı şekilde cünüp olan bir kimsenin namazda yeterli olmayacak, kıraat yerine geçmeyecek şekildeki bir okuyuşunu da -içten olması sebebiyle- caiz kabul ettikleri gibi, tilâvet olmaksızın Mushafa bakmasını veya onu sesini çıkarmaksızın okumasını da caiz kabul etmişlerdir. Çünkü bu durumlarda onun kı-

1 - Nevevî, *el-Mecmû*'da zikretmiş ve *zayıf* olduğunu belirtmiştir. Şu kadar var ki, bu hadisin za'fını telâfi edecek bir takım mutabaatı vardır.

2 - Tirmizî rivayet etmiş ve "hasen-sahih bir hadistir," demiştir. Aynı şekilde dört *Sünen* sahibinin diğer üçü de bunu rivayet etmişlerdir *Sübülü's-Selâm*, I, 88.

raat ettiğinden söz edilemez.

Malikîler, cünüp bir kimse için caiz olan Kur'an-ı Kerim'i istiaze maksadıyla ayete'l-kürsî, İhlâs, Felak ve Nas gibi sureler okumayı veya kendisine veya bir başkasına nazar değmesine yahut da her hangi bir acıya karşı tedavi (rukye) maksadıyla okumayı yahut da meselâ: *"Allah alış verişi helâl, faizi de haram kılmıştır."* gibi bir buyruğu her hangi bir hükme delil göstermek maksadıyla okumayı da caiz kabul etmişlerdir. Malikîlerde mutemet olan görüşe göre hayızlı ve lohusa olan kadının kan gördüğü sürece az miktarda Kur'an okuması haram değildir. Bunların bu hâlde cünüp olup olmamaları durumu değiştirmez. Şu kadar var ki, kanın kesilmesinden sonra ve guslünden önce mutlak olarak Kur'ân-ı Kerim'i gusledinceye kadar okumaz. Bu konudaki delilleri ise, uzun bir süre hayızlı olarak kaldığı için istihsanen bunun caiz olacağıdır. Fakihler cünüp, hayızlı ve lohusa olan kimsenin Kur'an-ı Kerim'e bakmasının haram olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü cünüplük, gören göz hakkında söz konusu değildir.

5- Mescitte itikâf icmayla -Hanefî ve Malikîlere göre- geçmek veya bir tarafından girip öbür tarafından çıkmak şeklinde dahi olsa, mutlak olarak haramdır. Çünkü Ebu Dâvud ve başkaları Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: *"Resulullah (a.s.) geldiğinde ashabın evleri mescide açılmakta idi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bu evlerin istikametini mescitten çeviriniz. Çünkü ben hayızlı veya cünüp olan bir kimseye mescidi helâl görmüyorum."*[1] Diğer bir delil ise Ümmü Seleme (r.a.)'nin şu sözleridir: *"Resulullah (a.s.) mescide girerek sesinin çıkabildiği kadar şöyle bağırdı: "Mescit ay başı olan kimseye ve cünübe helâl değildir."*[2]

Ayet-i kerimede sözü geçen "âbiru's-sebil" den maksat, yolcu olan kimselerdir. Buna göre gusletmeksizin namaz kılma yasağından seferî olan istisna edilmiştir. Ayet-i kerime böyle bir kimsenin hükmünün teyemmüm etmek olduğunu beyan etmiştir. Şafiîlerle Hanbelîler ise cünüp ve onun durumunda olan kimseler için [3] mescitte durmayı veya özürsüz olarak mescide gidip gelmeyi haram kılmakla yetinmişler ve ihtiyacı olmaksızın dahi mescidin bir tarafından girip öbür tarafından çıkmasını mübah kabul etmişlerdir. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın ve yolcu olduğunuz zaman müstesna, cünüp iken de gusledinceye kadar namaza durmayınız."*

---

1 - İbni Mace de rivayet etmiştir. İsnadında *muhtelefün fîh* bir ravi vardır. Buhari *et-Târîhu'l-Kebîr*'de zikretmiş ve: "Bu hadisi *zayıf kabul etmişlerdir."* demiştir.

2 - Beyhakî ve İbni Mace rivayet etmiş omup Beyhakî': *"Sahihtir"* demiştir.

3 - Şafiîler der ki: Buradaki haram Peygamber (a.s.) müstesna, müslüman kimseler içindir. Ancak onun için haram değildir. Kâfire gelince, esah olan görüşe göre onun mescitte kalması mümkündür. Çünkü kâfir bunun haram olduğuna inanmamaktadır. Ancak kâfirin cünüp olmasa dahi, İslâma girmek, Kur'an dinlemek gibi bir ihtiyaç hali müstesna, mescide girmesine imkân verilmez. Yemek, içmek gibi bir sebeple giremez. Ayrıca oraya girmesi için bir Müslümanın ona izin vermesi şartı da vardır. Ancak düşman olur ve yanına götürülecek hakim de mescitte bulunursa, o vakit girebilir. *Muğni'l-Muhtâc*, I, 71.

(Nisâ, 43) Burada sözü geçen "yolcu iken"den kasıt, yol katederken demektir. Said b. Mansur da Hz. Cabir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Bizden her hangi birimiz cünüp olarak yoldan geçer gibi mescitten geçerdik."* Yine Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Resulullah (a.s.)'ın ashabı cünüp oldukları hâlde mescitte yürürlerdi."*

Ay başı ve lohusa kadının mescitten geçmesinin mübah olması, onu kirletmekten emin olması hâli ile mukayyettir. Şayet orayı kirletmekten korkacak olursa, men edilir ve oraya girmek, orada kalmak gibi onun için haram olur.

7. Sünnet Olan Gusüller:

Gusül bazen -cünüplükten, ay başından, nifastan yıkanmakta olduğu gibi ve Mâlikîlerle Hanbelîlere göre İslâm'a girmek hâlinde olduğu gibi- vacip, bazen sünnet, bazen de Hanefî ve Malikîlere göre mendup veya müstehap olur.

Sünnet olan gusüller aşağıdaki şekildedir[1]:

1- Cuma namazı için gusletmek: Bu konuda bir çok hadis-i şerif vardır. Bunlardan birisi Ebu Said el-Hudrî'den rivayet edilen *merfû* hadistir: *"Cuma günü gusletmek ergenlik yaşına gelmiş her kişiye vaciptir."*[2] Buradaki vaciplik ise, istihbabı müekked olan sünnet anlamındadır. Çünkü bu konudaki diğer hadisler bunu böyle anlamamızı gerektirmektedir. Bu hadislerin birisi Semura b. Cündüb'un şu hadisidir: *"Cuma günü abdest alan bir kimse, iyi ve güzel iş yapmıştır. Şayet guslederse gusül daha da faziletlidir."* [3] Bir diğer hadis Hz. Aişe (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir: *"Peygamber (a.s.) dört şeyden dolayı guslederdi: Cünüplükten, cuma günü, hacamattan ve ölü yıkamaktan."*[4]

Cuma günü seferî olmayan bir kimse için güneşin doğduğu andan batışına kadar gusletmek sünnettir. Malikîlere göre bununla birlikte mescide gitmesi de şarttır. Çünkü Kütüb-i sitte sahipleri ile birlikte İmam Ahmed'in İbni Ömer'den rivayet ettiği hadis şu şekildedir: *"Sizden kim cumaya gelirse gusletsin."* Malikîlere ve Hanefîlerdeki sahih görüşe göre bu gusül namaz içindir. Başkalarına göre ise bu gusül cuma günü sebebiyledir. Aralarındaki görüş ayrılığının neticesi de şudur: Bir kimse cuma günü gusletse sonra da abdestini bozduktan sonra abdest alıp cuma namazını kılacak olsa birincilere göre bu kişi sünneti yerine getirmemiş olur. Öbürlerine göre

1 - *Fethu'l-Kadîr*, ı, 44 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 156-158; *el-Lübâb*, I, 23; *Merâkı'l-Felâh*, 18; *e Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 25 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 503 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 171-173.

2 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Kütüb-i sitte sahipleri rivayet etmişlerdir.

3 - Bu Hadisi İmam Ahmed ve Kütüb-i sitte sahipleri rivayet etmişlerdir. İsnadı *ceyyid*dir. Ebu Hureyre'den şu rivayet gelmiştir: *"Her yedi günde bir gusletmesi her Müslümanın üzerine bir haktır. Bu günde başını ve bedenini yıkar."* Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş, İbni Huzeyme *sahih* olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İmam Ahmed ve Beyhakî de rivayet etmiştir. Ancak senedinde bulunan bir ravi tenkit edilmiştir. (Bu hadisler için bk. *Sübülü's-Selâm*, I, 86 vd.; *Neyluül-Evtâr*, I, 231-236).

ise sünneti yerine getirmiş olur. Cuma namazından sonraki gusül ise bu açıdan icma ile muteber kabul edilmemiştir.

Her kim cuma veya bayram guslü ile birlikte cünüplük veya ay başı gibi buna benzer bir sebeple birlikte yıkanacak olursa, gusül her ikisinin de yerine geçer. Şu şartla ki cünüplükten temizlenmeye de niyet edecek ve mezheplerin ittifakıyla arkasından cuma namazına gidecek. Tıpkı Şafiîlerde farz namaz kılmaya ve tahiyetü'l-mescit namazına niyet eden kimsenin durumunda olduğu gibi. Diğer taraftan cünüplük ve ay başı farzları dolayısıyla gusledenin bu guslünün bu ikisi için olacağı da ittifakla kabul edilmiştir. Bu gusül az önce görmüş olduğumuz hadisler dolayısıyla en müekked olanıdır; ancak kadınlar için müstehap değildir.

2- Bayram namazları için gusletmek: Peygamber (a.s.) bu gayeyle guslederdi.(1) Ancak Şevkânî şöyle demektedir: "Bu hadis-i şerif bayram için gusletmenin sünnet olduğuna delil gösterilmiştir. Şu kadar var ki, bu konuda şer'î bir hükmü ispat edebilecek değerde her hangi bir hadis varit olmuş değildir."

Bunun hükmünün sünnet olmasının diğer bir sebebi ise bayram namazları için cemaatin meşru olmasıdır. Bu bakımdan bayram namazı da cumaya benzemektedir.

Gusül, bayram günü seferde olmayan ve tek başına namazı sahih olması hâlinde, yalnız kılsa dahi bayram namazı kıldığı takdirde sünnet olur. Yalnız başına namazının sahih olması ise, muteber sayıdaki kişinin namaz kılmasından sonra onun namaz kılması hâlinde söz konusu olur. Ancak fecirden önceki guslü kâfi değildir.

3- Hac veya umre için ihrama girmek, zevâlden sonra Arefede vakfeye durmak, Mekke'ye girmek, Müzdelife'de gecelemek, Ziyaret ve Veda tavafında bulunmak maksadıyla gusletmek. İhram için guslün sünnet olmasının sebebi, Zeyd b. Sabit'in: *"Peygamber (a.s.) ihrama girmek için elbiselerini çıkardı ve gusletti."* (2) şeklindeki rivayetidir. Hadisin zahirine göre, ay başı ve nifas söz konusu olsa dahi böyledir. Bunun delili ise Peygamber (a.s.)'in Esma binti Umeys'e Muhammed b. Ebu Bekr'i doğurduğu zaman gusletmesini emretmesidir.(3)

Ay başı olsa dahi Mekke'ye girmek için guslün sünnet olmasına gelince: Peygamber (a.s.) bunu yapmıştır. Rivayetin zahirinden anlaşıldığına göre, kişi harem bölgesinde dahi olsa yıkanması sünnettir.(4) Mekke'ye girmek isteyip Mina'da bu-

1 - Fâkih b. Sa'd'dan rivayet edilmiştir. Fâkih, ashaptandır. Ona göre Peygamber (a.s.) her cuma günü, Arefe günü, Ramazan bayramının birinci günü ile Kurban bayramının birinci günü guslederdi. Bunu Abdullah b. Ahmed, *Müsned*de rivayet etmiştir. İbni Mace de rivayet etmiş olup, cuma günü guslünden söz etmemiştir. Hadis *zayıftır*. *Neylü'l-Evtâr*, I, 236.

2 - Tirmizî rivayet etmiş olup *hasen* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 239.

3 - Bu hadisi Müslim, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. Aynı şekilde İbni Mace ve Ebu Davud da rivayet etmişlerdir. *Neylu'l-Evtâr*, I, 240.

4 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtar*, I, 240.

lunanın durumu gibi. Aynı şekilde hürmetini ifade etmek maksadıyla ve Peygamber (a.s.)'in huzuruna vardığından, Medine'ye girmek için de gusletmek menduptur.

Arafe'de *vakfe* için guslün sünnet oluşu ise bunun sünnette sabit oluşu dolayısıyladır.(1) Müzdelife'de gecelemek, Mina'da cemreleri taşlamak, Ziyaret ve Veda tavaflarında bulunmak için gusletmeye gelince: İnsanların eda etmek üzere toplandığı ibadetler olmaları dolayısıyladır. Burada insanlar terleyip birbirlerini rahatsız edebilirler. O bakımdan kokuların giderilmesi ve temizlik maksadıyla cuma namazı için olduğu gibi gusletmek müstehap olur.

Malikîler der ki: Tavaf, Arefe'de ve Müzdelife'de vakfe için gusletmek müstehaptır. İhrama ve Mekke'ye girmek için gusletmek ise sünnettir. Hanefîler der ki: İhrama girmek ve Arefeye gitmek maksadıyla gusül sünnet, Müzdelife'de vakfe ve Mekke'ye giriş esnasında menduptur.

4 - Güneş ve ay tutulması (küsuf ve husuf) namazları, istiska namazları için gusletmek: Bunlar insanların kendileri için toplandıkları ibadetlerdir; bu açıdan cuma ve bayram namazlarına benzerler.

Hanefîler bu guslün sadece mendup olduğunu söylemişlerdir.

5 - (Müslüman veya kâfir) Ölüyü yıkamak dolayısıyla gusletmek: Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre müstehaptır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kim bir ölü yıkarsa gusletsin. Kim onu taşırsa, o da abdest alsın."* (2) Buradaki emir şu hadis sebebiyle mendup olduğuna hamledilmiştir: *"Sizin ölünüz temiz ölür. O bakımdan ellerinizi yıkamanız sizin için yeterlidir."* (3) Ayrıca şu hadis de bunu desteklemektedir: *"Biz ölüyü yıkardık. Kimimiz gusleder, kimimiz de etmezdik."* (4)

Hanefîler bunun için gusletmek gerekmez demişlerdir. Buna da şu hadis-i şerifi delil gösterirler: *"Ölüyü yıkamaktan dolayı üzerinize gusletmek yoktur."* (5) İbni Ata ise şöyle demiştir: *"Ölülerinizi pisletmeyiniz. Çünkü mü'min hayatta iken de necis değildir, öldükten sonra da necis olmaz."* (6) Ancak Hanefîler şöyle de-

---

1 - Bu hadisi İmam Mahim, Nafi'den o da İbni Ömer'den rivayet etmiştir. İmam Şafiî Hz. Ali'den rivayet etmiştir. İbni Mace de *merfu* olarak rivayet etmiştir.

2 - İmam Ahmed ve dört *Sünen* sahibi tarafından rivayet edilmiştir. Ebu Dâvud: "Bu *mensuh*tur" derken, Buharî ve Beyhakî, bu hadisin *mevkuf* olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 237.

3 - Beyhakî rivayet etmiştir. İbni Hacer *hasen* olduğunu belirtmiştir.

4 - el-Hatîb, Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. İbni Hacer isnadının *sahih* olduğunu belirtmiştir.

5 - Darekutnî ve Hâkim, İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet etmiştir. Beyhakî, *mevkuf* rivayetinin *sahih* olamayacağını belirtmiştir.

6 - Bu hadisin isnadı *sahih*tir. *Merfu* olarak da rivayet edilmiştir. Darekutnî ve Hakim rivayet etmiş olup aynı şekilde İbni Abbas'tan *merfu* olarak *"Ölülerinizi necis görmeyiniz."* şeklinde varit olmuştur. Yani onların necis olduklarını söylemeyiniz, demektir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 238.

mektedirler: Bunu gerekli görenlerin hilâfından kurtulmak için gusletmek menduptur.

Fakat Şevkanî şöyle demektedir: "Bu, sebepten dolayı gusletmeyi müstehap görmek, hakkın ta kendisidir. Çünkü bu görüşte deliller müstahsen bir şekilde bir arada mütalaa edilmektedir ve bununla hem ölü yıkamak sebebiyle gusletmenin lâzım olmadığı açıkça ortaya çıkmakta hem de dört mezhepte de bunun teşvik edildiği anlaşılmaktadır."

6 - İstihaza durumundaki kadının Şafiî ve Hanbelîlere göre her bir namaz için gusletmesi sünnettir. Malikîler ise müstehaptır, demiştir. Hanefîler kanı kesildiği zaman menduptur, demişlerdir.

Bu durumda guslün mendup oluşunun delili şudur: *"Ümmü Habibe istihaza kanı gördü de Peygamber (a.s.)'e sordu; o da gusletmesini emretti. Her namaz için guslederdi."* [1]. *Sahih*'in dışındaki rivayetlerde ise: *"Her namaz için gusletmesini emretti."* denilmektedir.

Hz. Aişe'den gelen rivayet şöyledir: *"Zeynep binti Cahş istihaza kanı gördü de Peygamber (s.a.) ona: "Her namaz için guslet."* dedi. [2]

Öğle ile ikindi namazları için bir, akşam ve yatsı namazları için de aynı şekilde bir gusül ile yetinmesi caizdir. Çünkü Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Sehle binti Süheyl b. Amr istihaza kanı gördü. Rasulullah (a.s.)'ın yanına gelip bu konuda ona sordu. Hz. Peygamber ona her namaz vakti için gusletmesini emretti. Bu durum ona meşakkatli gelmeye başlayınca, ona öğle ile ikindi için bir gusül, akşam ile yatsı için bir arada bir gusül ve sabah namazı için bir gusül yapmasını emretti."* [3]

7 - Delilikten, baygınlıktan veya sarhoşluktan ayıldığında: Baygınlık ve benzeri hâllerden ayılan kimse için gusletmek menduptur. İbnü'l-Münzir şöyle demektedir: *"Peygamber (a.s.)'in baygınlıktan dolayı guslettiği sabittir."* [4]

8 - Kan aldırırken, Beraat gecesi, ve tesadüf ettiği zaman da Kadir gecesi için gusletmek: Hanefîlere göre bunu gerekli görenlerin ihtilâfından kurtulabilmek için kan aldırdıktan sonra gusletmek menduptur.

Beraat gecesi ise Şabanın on beşinci gecesidir. Onu ihyası ve şanının büyüklüğü için gusledilir. Çünkü bu gecede rızıklar taksim edilir. Ayrıca tespit edebildiği

---

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.

2 - Ebu Dâvud ve İbni Mace tarafından rivayet edilmiş olup, el-Münzirî bazı rivayet yollarını *hasen* kabul etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 241.

3 - İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmişlerdir. İbni Hacer şöyle demektedir: "İbni İshâk bu hadiste vehmetmiştir, denilmiştir." *Neylü'l-Evtâr*, I, 242.

4 - Bu hadis-i şerif Hz. Aişe'den gelen rivayetle Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 243.

zaman Kadir gecesinde de o geceyi ihya etmek maksadıyla gusledilir.

9 - Korkudan dolayı Allah'a sığınmak, O'nun keremine sığınmak, bu kederi gidermesi maksadıyla gusletmek.

10 - Aşırı karanlık, şiddetli rüzgârdan dolayı dehşete kapılmak hâlinde gusletmek. Çünkü şanı yüce Allah bunlarla Âd kavmi gibi azıtmış toplumları helâk etmiştir.

11 - Bir günahtan tevbe eden, seferden gelen, kendisine bir necaset isabet edip de yerini bilemeyen bir kimse için gusletmek menduptur. Böyle bir kimse bütün bedenini ve bütün elbisesini ihtiyaten yıkar.

GUSÜL BAHSİNE EKLER

EK I- Mescitlerin Hükümleri

Mescitler yer yüzünün en faziletli yerleridir. En faziletli mescitler şu üçüdür: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ. Bu üç mescidin en faziletlisi, cumhura göre, Mekke'deki Mescid-i Haram'dır, İmam Malik'e göre ise Medine'deki Mescid-i Nebevîdir. Nitekim İmam Malik Medine'nin Mekke'den daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Hanefîler ise şöyle demektedir: Kişinin ilim öğrendiği ve hocasının ders verdiği mescidi ittifakla daha faziletlidir. Mahalle mescidi ise umumî camiden daha faziletlidir.

İmam Nevevî (öl. H. 676) mescitlere dair otuz üç hüküm zikretmiştir. Bunlar şöyledir [1]:

1 - Cünüp, hayızlı ve lohusanın mescitlere girmesi haramdır. Şafiîlerle Hanbelîler durmaksızın mescitten geçmeyi mübah görmüş ve bunda kerahet görmemişlerdir. Ondan geçişin ihtiyaç için olup olmaması arasında da fark gözetmemişlerdir. Şu kadar var ki, ihtiyaç olmaksızın geçmemesi evlâdır, ta ki Hanefîlerle Malikîlerin serdettiği hilâftan kurtulabilsin. Nitekim bu hususu cünüp ve onun durumundakilere haram olan işleri ele alırken açıklamıştık. Hanefîler özürsüz olarak mescidin yol gibi kullanılmasını tahrimen mekruh kabul etmişlerdir. Malikîler de, eğer mescidin yapısı yoldan daha önce yapılmış ise mescitten çokça gelip geçmeyi mekruh görmüşler, değilse kerahet yoktur, demişlerdir.

2 - Mescitte ihtilâm olacak olursa, ondan dışarıya çıkması gerekir. Mescidin kapılarının kapalı olması ve buna benzer bir sebeple çıkamaması yahut da kendisine ya da malına bir zarar geleceğinden korkması hâli müstesnadır. Şayet çıkamaz veya bu şekilde korkacak olursa, zaruret dolayısıyla mescitte durması caiz olur.

---

1 - *el-Mecmû,* II, 187-196; IV, 33. Ayrıca ez-Zerkeşî'nin (vefatı H. 794) *İ'lamu's-Sâcid bi-Ahkâmi'l-Mesâcid* adlı eserine özellikle mescitlere dair 137 hükmün zikredildiği 301-407. sahifelere bakılması. (Ebu Zabi baskısı); *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 49; *el-Muğnî,* I, 243; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* I, 614-619; *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 424-436.

Mescitteki toprak ile teyemmüm etmez. Çünkü böylesi haramdır. Muhalefet eder ve teyemmüm ederse sahih olur. Mescitten çıkarken cünüp olur ve su da mescidin içerisinde bulunursa, mescide girip orada gusletmesi caiz değildir. Çünkü bir an dahi olsa cünüp olarak orada kalmış olur.

Mescitten su almak gibi bir maksatla girecek olursa, ancak su almanın gerektirdiği süre kadar orada durması caiz olur.

3 - Abdesti bulunmayan bir kimsenin mescitte oturması Müslümanların icmasıyla caizdir. Bu oturmanın itikâf, Kur'ân-ı Kerim dinlemek, ilim öğrenmek gibi şer'î bir maksatla olmasıyla, bir başka maksat için olması arasında da fark yoktur ve bunda her hangi bir kerahet de bulunmamaktadır.

4- Mescitte uyumak caizdir. Şafiîlere göre bunda her hangi bir kerahet yoktur. Çünkü İbni Ömer, Buharî ve Müslim'de belirtildiğine göre mescitte uyumuştur, diğer taraftan *suffa ashabı da* [1] mescitte uyurlardı. Ayrıca Uranîler de mescitte uyuduğu gibi Ali, Safvân b. Ümeyye ve diğer ashab-ı kiram da (Allah hepsinden razı olsun) mescitte uyumuşlardır.

İmam Malik, yabancılar için mescitte uyumanın mahzuru yoktur, ancak mukîm olanların uyuyabilecekleri görüşünde değilim, demiştir.

Hanefîler, yabancı ve itikafta bulunan kimsenin dışındakiler için mescitte uyumak mekruhtur, demişlerdir.

İmam Ahmed ve İshak, seferî ve buna benzer bir kimsenin uyumasında mahzur yoktur; eğer orayı geceyi geçirmek yahut da öğle uykusunu uyumak için bir yer edinirse caiz olmaz, demişlerdir.

Malikîler de şöyle demektedir[2]: Kâfirin mescide girmesi Müslüman tarafından ona izin verilmiş olsa dahi engellenir. Zaruri bir işi dolayısıyla girmesi ise istisnadır. Müslümandan daha az bir ücretle aynı işi yapması ve bu işi daha iyi yapması da -zahire göre- bu tür zaruretlerdendir.

Ebu Hanife, kâfirin bütün mescitlere girmesinin caiz olduğunu söylemiştir.

Şafiîlere göre kâfir kimse Mescid-i Haram ile Mekke'nin harem hudutları dışında, -sahih olan görüşe göre- mescide girebilir, orada geceyi geçirebilir; isterse cünüp olsun. Şu kadar var ki, girişi Müslümanların izniyle olmalıdır.

5 - Eğer su ile çevresini rahatsız etmiyor ise, mescitte abdest almak caizdir. Evlâ olan bu abdestin bir kabın içerisinde alınmasıdır. İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: Kendisinden ilim alınan herkes mescitte abdest almayı mübah kabul etmiştir. Ancak mescidi ıslatması, insanların bundan rahatsız olması hâli bunun dışındadır;

1 - *Suffa Ashabı:* Muhacirlerin fakirlerinden olup Resulullah (a.s.)'ın mescidindeki sofanın gölgesinde kalmakta idiler.

2 - *Haşiyetü's-Sâvî ale'ş-Şerhi's-Sağîr,* I, 178.

o takdirde mekruh olur.

İmam Malik ve Ebu Hanife şöyle demiştir: Orada abdest almak mekruhtur. Çünkü mescidi kirlenmekten korumak lâzımdır. Şu kadar var ki, Hanefîler abdest için gereken hazırlıklar yapılmışsa mescidin içinde abdest almak mekruh olmaz, demişlerdir.

6 - Mescitte yemek, içmek, sofra kurmak, orada ellerini yıkamakta bir mahzur yoktur. Hanefîler şöyle der: Tiksinti verici kokusu bulunmayan şeylerin mescitte yenmesi, tenzihen mekruhtur. Malikîler de şöyle demiştir: Etrafı kirletmediği sürece yabancıların mescitlerde yemek yemeleri caizdir. Aynı şekilde Hanbelîler de mescidi kirletmemesi şartıyla mescitte yemek yemenin mübah olduğunu söylemişlerdir.

7 - Sarımsak, soğan, pırasa veya buna benzer hoş olmayan kokusu bulunan şeyleri yemiş ve kokusu devam etmekte ise, zaruret olmaksızın mescide girmek mekruhtur. Çünkü İbni Ömer'in rivayetine göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Şu bitkiden-sarımsağı kastediyor- yemiş bulunan kimse, bizim mescidimize -veya mescitlerimize-sakın yaklaşmasın."* (1)

Hz. Enes'in rivayet ettiği hadis ise şöyledir: *"Bu bitkiden yiyen bir kimse bize yaklaşmasın, bizimle birlikte de namaz kılmasın."*(2) Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadis de şöyledir: *"Soğan ya da sarımsak yemiş olan bir kişi bizden uzak dursun veya mescitlerimizden uzak dursun."* (3)

Hanefîler, böyle bir davranış tahrimen mekruhtur, derken, Malikîler bunun haram olduğunu söylemişlerdir.

8 - Mescitte tükürmek mekruhtur. Çünkü Buharî ve Müslim'de geçen Hz. Enes'in rivayetinden sabit olduğuna göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Mescitte tükürmek bir günahtır, onun kefareti ise onun üzerini örtmektir."*

9 - Özel bir kap içerisinde olmaksızın mescitte küçük abdest bozmak, kan aldırmak ve hacamat haramdır. Kap içinde dahi olsa kan aldırıp hacamat yapmak mekruhtur, fakat haram değildir. Hanefîler der ki; mescit içerisinde küçük ve büyük abdest bozmak, cinsî ilişkide bulunmak tahrimen mekruhtur. Çünkü burası semavata kadar mescittir. Mescide pislik sokmak mekruhtur. Necis yağı kandil için kullanmak, necis şeyle sıvamak ve orada kan aldırmak caiz olmaz.

---

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir, Müslimin rivayeti ise: *"Mescitlerimize"* şeklindedir.

2 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.

3 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca Müslim, sözü geçen bu hadislerin manasında Ömer b. el-Hattâb'dan da bir hadis rivayet etmektedir. Şu kadar var ki, mescitte yellenmek haram değildir. Fakat evlâ olan ondan sakınmaktır. Çünkü Müslim'de az önce geçen Cabir'in hadisinde şöyle denilmektedir: *"Kim sarımsak ve pırasa yerse mescitlerimize yaklaşmasın. Çünkü Melekler de Ademoğlunun rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar." Neylü'l-Evtâr,* II, 154.

Şafiîler şöyle der: Necis bir şeyin mescide sokulması haram olur. Bedeni üzerinde necaset bulunan veya yaralı bir kimse şayet mescidi kirletmekten korkarsa, mescide girmek ona haram olur. Kirletmeyeceğinden emin ise haram olmaz. Necis bir şey ile mescit inşası ve mescidi alçılamak caiz değildir, Hanefîlere göre tahrimen mekruhtur, necis olan zeytinyağı veya başka bir yağı kandillerde kullanmak haramdır.

Bu gibi şeylerin haram olduğunun delili ise Hz. Enes'in Müslim tarafından rivayet edilmiş şu hadisidir: *"Bu mescitler hiç bir şekilde küçük abdest ve pisliklerden her hangi bir şeye elverişli değildirler. Bu mescitler ancak Allahı zikretmek ve Kur'an okumak içindir."*

10 - Mescidin içerisinde ağaç dikmek, çukur kazmak mekruhtur. Çünkü bu, başkasının malında yapılmış bir inşadır. İmam mescide dikilmiş ağacı söktürebilir. Hanefîler, meselâ su sızıntısını azaltmak gibi bir faydası olması hâli müstesna, mescitlerde ağaç dikmenin mekruh olduğunu söylemişlerdir.

11 - Mescitlerde tartışmak, ses yükseltmek, kayıp ilânı, alışveriş, icâre ve buna benzer akitler mekruhtur. Çünkü Müslim, Ahmed ve İbni Mace'de Ebu Hureyre (r.a.)'den şu hadis zikredilmektedir: *"Mescitte yitiğini yüksek sesle ilân edip arayan bir kimsenin sesini işiten kimse ona: "İnşaallah onu bulamazsın!" desin. Çünkü bu mescitler bu iş için bina edilmedi."* Tirmizî'nin bir rivayetinde ise şu şekildedir: *"Mescitte alan veya satan birisini gördüğünüz zaman: "Allah ticaretini kârlı kılmasın" deyiniz. Kayıbını ilân eden bir kimse gördüğünüz zaman da: "İnşaallah onu bulamazsın." deyiniz* [1].

Aynı şekilde Hanefîlerle Mâlikîlere göre alışveriş mekruh, Hanbelîlerde ise haramdır. Şayet yapılacak olursa böyle bir alışveriş batıldır. Namaz kılanların şaşırmasına sebep teşkil edecek olursa yüksek sesle zikretmek, Hanefîlerle Hanbelîlere göre mekruhtur. Ancak fıkıh öğrenen kimselerin seslerini yükseltmesi bunun dışındadır. Bunlara göre mübah olmayan sözlerle konuşmak da mekruhtur. Şayet mübah olan sözlerle konuşulursa namaz kılanlar da şaşırmıyor ise, mekruh değildir. Malikîler ise, zikir ve ilimle dahi olsa, mescitlerde sesleri yükseltmek mutlak olarak mekruhtur, demişlerdir.

Şu kadar var ki, Şafiilere göre mescitte dilenciye bir şey vermekte bir sakınca yoktur. Çünkü hadis-i şerifte zikredildiğine göre Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: *"Bu gün sizden fakir bir kimseye bir şeyler yediren var mı?" Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir der ki: "Mescide girdim, dilencilik yapan birisini gördüm. Abdurrahman'ın*

1 - Tirmizî: *"Hasen* bir hadistir" demiştir. Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da ceddinden şunu rivayet etmektedirler: *"Resulullah (a.s.) mescitte alışverişi,* kayıbın ilân edilmesini ve orada şiir okunmasını yasakladı." Tirmizî: *"Hasen* bir hadistir." demiştir.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud *ceyyid* bir isnad ile Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a.)'tan rivayet etmektedir.

elinde de bir ekmek parçası buldum, onu alıp o dilenciye verdim." (2)

İmam Şafiî mescitte dilenmeyi mekruh görmüştür. Malikîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre de bu mekruhtur. Bununla birlikte bir şeyler vermek caizdir. Hanefîler de şöyle der: Mescitte dilencilik etmek haramdır ve dilenciye mescit içerisinde bir şeyler vermek mekruhtur.

12 - Hayvanların, delilerin ve temyiz gücüne sahip olmayan çocukların mescitlere sokulması mekruhtur. Çünkü bu gibi kimselerin mescidi kirletmeyeceklerinden emin olunamaz. Ancak haram değildir. Çünkü Buharî ve Müslim'de sabit olduğuna göre Rasulullah (a.s.) kızı Hz. Zeyneb'in kızı Umame'yi taşıyarak namaz kılmıştır. (Allah ikisinden de razı olsun) Diğer taraftan Hz. peygamber devesinin üzerinde tavaf etmiştir. Ancak bu durum keraheti ortadan kaldırmaz. Çünkü şanı yüce Resulün bu davranışı, caiz olduğunu beyan etmek içindir. O takdirde bu durum onun hakkında efdal olur. Çünkü resul olarak beyan, onun için bir vazifedir. Bu hüküm aynı şekilde Hanbelîlerin de kabul ettiği bir görüştür. Ancak onlar, meselâ yazı öğretmek gibi bir ihtiyaç sebebiyle delilerin mescitlere alınmasını caiz kabul etmişlerdir. Malikîler ve Hanefîler çocukların ve delilerin mescitlere sokulmasına mani olmuş ve mekruh kabul etmişlerdir.

Fesattan emin olunması hâlinde, kadınların mescitte namaz kılmalarına müsaade edilir. Genç kadının mescide gitmek maksadıyla evinden çıkması mekruhtur.

13 - Terzilik ve buna benzer bir meslek icrası için mescidin belirli bir yerinde oturmak mekruhtur. Dokuzuncu meselede geçen Hz. Enes'in rivayet ettiği hadis bu hükmün mesnedidir. Mescitte ilim ile meşgul olan veya orada otururken tesadüfen bir elbise dikmek durumunda kalan ve dikiş için orada oturmayı âdet hâline getirmeyen kişinin bu fiilinde mahzur yoktur.

14 - Mescitte sırt üstü yatmak, ayaklardan birisini öteki üzerine koymak, parmakları birbirine geçirmek ve buna benzer davranışlar caizdir. Buharî ve Müslim'de sabit olduğuna göre, Peygamber (a.s.) bunların hepsini yapmıştır.

15 - Mescitlerde ilim halkaları kurmak, orada vaaz, nasihat vs. gibi kalbi yumuşatıcı ve buna benzer hatırlatmalarda bulunmak müstehaptır. Bu konuya dair sahih hadisler çoktur ve bilinen şeylerdir.

Mescitlerde mübah sözler ve dünyevî ve buna benzer işlere dair mübah şeylerden söz etmek caizdir. İsterse bu tür konuşmalar esnasında gülme husule gelmiş olsun; yeter ki, konuşmalar mübah özelliğini muhafaza etsin. Bunun sebebi ise Cabir b. Semura (r.a.)'nın rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) sabah namazını kıldığı yerden güneş yükselinceye kadar kalkmazdı. Güneş yükselince de yerinden kalkardı. Onlar (ashab-ı kiram) mescitte konuşur, cahiliyye dönemindeki bazı hu-*

1 - Müslim.

susları ele alır, kendileri güler, Hz. Peygamber de tebessüm ederdi." (1)

16 - Nübüvveti, İslâmı övücü olursa veya hikmetli sözler ihtiva eder, güzel ahlâk ve buna benzer hayır türlerine dair konuları işlerse böyle şiirleri mescitte okumanın bir mahzuru yoktur. Bunun delili Said b. Müseyyeb'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Hassan b. Sâbit mescitte şiir okumakta iken Ömer b. el-Hattâb da oradan geçer ve onun şiir okuduğunu farkeder. (Hz. Ömer bu tutumuna itiraz edince Hassan) şöyle der: "Bu mescitte senden daha hayırlı kimse varken burada şiir okundu". Sonra da Ebu Hureyre'ye dönüp şöyle dedi: "Allah adına bana söyle! Resulullah (a.s.)'ın: "Benim yerime sen cevap ver! Allah'ım sen onu Ruhu'l-Kudüs ile destekle!" dediğini duydun mu?" Ebu Hureyre: "Evet!" diye cevap verdi"* (1) Fakat bir müslümana hiciv, şarabın tavsifine dair şiirlerin, kadınlardan ve oğlanlardan söz eden, bir zalimi öven veya hoş olmayan bir övünmeyi ve buna benzer şeyleri ihtiva eden şiirlerin okunması haramdır. Çünkü dokuzuncu meselede sözü geçen Hz. Enes'in rivayet ettiği hadis, bunu ortaya koymaktadır. Bir başka hadis ise şöyledir: *"Peygamber (a.s.) mescitte karşılıklı şiir okunmasını nehyetmiştir"* (2)

Meselenin bu şekildeki tafsilâtı diğer mezhepler tarafından da aynı şekilde kabul edilmiştir.

17 - Mescitlerin süpürülmesi, temizlenmesi, orada görülen balgam yahut tükürük veya buna benzer şeylerin ortadan kaldırılması sünnettir. Buharî ve Müslim'de Enes (r.a.)'in rivayetine göre Peygamber (a.s.) mescitte görmüş olduğu bir tükürüğü eliyle silmiştir. Ebu Dâvud'un rivayetine göre de Enes şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Kişinin alıp mescidin dışarısına çıkarttığı saman çöpü, toprak ve benzeri ufak şeye varıncaya kadar ümmetimin ecirlerine sebep olan amelleri bana arz edildi."*

18 - Şaban'ın yarısı (Beraat kandili) gibi belirli gecelerde ateşe önem vermek ve malı zayi etmek hususunda Mecusîlere benzeyerek çokça kandiller yakmak, münker karşılanmış bid'atlerdendir.

19 - Beraberinde silâh olduğu halde mescide giren kimse için, okun ve mızrağın ucunu ve buna benzer keskin tarafını tutması sünnettir. Çünkü Hz. Cabir (r.a.)'in rivayet ettiği hadise göre, adamın birisi beraberinde bir takım oklarla birlikte mescitten geçince Rasulullah (s.a.) ona: *"Onların uç kısımlarını tut."* demiştir.(3)

20 - Yolculuktan dönen bir kimsenin önce mescitte iki rekât namaz kılması

---

1 - Buharî ve Müslim.

2 - *Hasen* bir hadis olup Neseî bunu hasen bir isnad ile Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden isnadıyla rivayet etmiştir.

3 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Aynı şekilde her ikisi de Ebu Yusuf (r.a.)'tan bu manada bir diğer hadis daha rivayet etmişlerdir.

4 - Buharî ve Müslim.

sünnettir. Çünkü Ka'b b. Malik şu hadisi rivayet etmektedir: *"Resulullah (a.s.) bir seferden döndüğü zaman önce mescitte iki rekât namaz kılardı."* (4)

21 - Namazı beklemek, ilimle uğraşmak veya buna benzer bir sebeple mescitte oturan kimsenin, itikafa niyet etmesi gerekir. Çünkü süresi az dahi olsa itikaf sahihtir.

22 - Mescidi korumak veya mescitteki araçları muhafaza etmek maksadıyla namaz vakitleri dışında mescidin kapatılmasında bir mahzur yoktur. Şayet mescitlerin açık bulundurulmasından korkulmaz ve hürmetine halel gelmesinden çekinilmez, mescitlerin açılması da insanların menfaatine ise sünnet olan mescitlerin açık tutulmasıdır. Nitekim Resulullah (a.s.)'ın mescidi ne kendi döneminde ne de ondan sonra kapalı tutulmuş değildir.

23 - Mescide giren kimsenin iki rekât namaz kılmadıkça oturması mekruhtur.

24 - Hakimin, mescidi hüküm vermek için bir yer edinmemesi gerekir. Şartlar gerektirdiği için hüküm verdiği olaylar müstesnadır.

25 - Kabrin üzerinde mescit edinmek mekruhtur. Çünkü *sahih* hadiste belirtildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Yahudileri kahretsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler."* (1)

Mescitte kabir kazmak ise, oldukça şiddetli bir şekilde haramdır.

Şafiî, Hanefî ve Hanbelîlere göre mescitlerin duvarlarına, tavanlarına yazı yazmak mekruhtur, diğer taraflarda mekruh değildir. Çünkü yazı, namaz kılanın kalbini meşgul eder; hatta namazını bırakıp yazılanları okumakla dahi uğraşabilir. Nitekim mescidin boyanması ve namaz kılanı namazdan alıkoyup uğraştıracak her bir şey de mekruhtur.

26 - Mescidin iç ve dış duvarı da korunması ve saygının gösterilmesi bakımından mescit hükmündedir. Aynı şekilde mescidin çatısı, içindeki kuyusu ve avluları da bu şekildedir. Şafiî ve onun mezhebindeki ilim adamları, mescidin avlusunda ve çatısında itikâfın sahih olduğunu, aynı şekilde mescit içerisindeki imama uyarak buralarda namaz kılanın namazının sahih olduğunu da açıkça ifade etmişlerdir. Mescidin çatısı diğer mezheplerde de aynı şekilde mescitten kabul edilmiştir.

27 - Mescide giren kimsenin ayakkabılarına dikkat etmesi, mescide girmeden önce onlardaki pislikleri silmesi sünnettir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden kim mescide gelirse, baksın: Eğer ayakkabılarında bir pislik bulursa, onları silsin ve onlarla namaz kılsın."* (2)

28 - Ezan okunduktan sonra bir mazeret olmaksızın mescitten çıkmak mekruh-

1 - Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet etmişlerdir.

2 - *Hasen* bir hadis olup Ebu Dâvud tarafından sahih bir isnad ile rivayet edilmiştir.

tur. Çünkü Ebu Şa'sa tarafından rivayet edilen hadiste şöyle denmiştir: *"Mescitte Ebu Hureyre (r.a.) ile birlikte oturmakta idik. Müezzin ezan okudu. Adamın birisi mescitten kalkıp gitmek istedi. Ebu Hureyre göz ucuyla onu takip etti. Nihayet mescitten çıkınca Ebu Hureyre şöyle dedi: "Bu kişi Ebu'l Kasım (a.s.)'a âsî olmuştur."*(1)

29 - Mescide girdiği zaman:

«أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ وَوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِاسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدُلِلّٰهِ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»

"Yüce olan Allah'a O'nun kerim zatına ve kadîm sultanına, taşlanmış olan şeytandan sığınırım. Allah'ın adıyla giriyorum, hamd yalnız Allah'adır; Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun aile halkına salât ve selâm olsun. Allahım! Günahlarımı bağışla ve bana rahmetinin kapılarını aç!" demek müstehaptır. Mescitten çıktığı zaman da bunun benzerini söyler şu kadar ki sonda «اَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ» *Bana Fazl-u kereminin kapılarını aç"* der.(2)

Mescide girerken önce sağ ayağını, çıkarken de sol ayağını atar.

30 - Taş, çakıl, toprak v.s. gibi mescit içerisinde her hangi bir şey almak caiz değildir. Çünkü bir hadis-i şerifte şöyle denilmiştir: *"Çakıl parçası kendisini mescitten çıkartacak kimseye (çıkarmaması için) yalvarır."* (3)

31 - Mescitlerin inşası, tamiri ve onların korunup gözetilmesi, bozulan kısımlarının düzeltilmesi sünnettir. Çünkü hadis-i şerifte: *"Kim bir mescit inşa ederse Allah da ona onun gibisini cennette inşa eder."* (4) buyurulmuştur.

Hanbelîler der ki: Şehirlerde, kasabalarda, mahallelerde ve buna benzer yerlerde ihtiyaca göre mescitlerin bina edilmesi gerekir; bu farz-ı kifayedir. Mescitlerin imar edilmesi ve binalarının korunması ise müstehaptır. Mescidin pisliklerden, sümükten, tırnak kesilmesinden, saç kesmek ve yolmaktan, soğan, sarımsak, pırasa ve benzeri hoş olmayan kokulardan muhafaza edilmesi de sünnettir.

Önce bir kilise, havra veya kaybolmuş bir kabristan olan bir yerde toprağı düzeltildiği takdirde mescit bina etmek caizdir. Çünkü Osman b. Ebu'l-Âs'ın rivayet

---

1 - Müslim tarafından rivayet edilmiştir. "Ebu'l-Kâsım", Peygamber (a.s.)'in künyesidir.

2 - Bu zikirlerin bir kısmı Müslim'in *Sahih*'inde, büyük bir kısmı da Ebu Davud ile Nesaî'nin *Sünen*'lerinde vardır. Şayet bu dua uzun gelecek olursa o zaman Müslim'de yer alan ve Resulullah (a.s.)'ın şu hadisinde belirttiği duayı okumakla yetinsin: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Herhangi biriniz mescide girdiği zaman şöyle desin:"* «اَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ» . *Allah'ım rahmetinin kapılarını bana aç." çıktığı zaman da:* «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ» *Allah'ım senden, fazl-ü Kereminden dilerim." desin."*

3 - Ebu Davud *sahih* bir isnad ile Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

4 - Buharî, Müslim ve Ahmed, Osman b. Affân (r.a.)'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 147.

5 - Ebu Davud *(ceyyid* bir isnad ile) ve İbni Mâce tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 145.

ettiği hadise göre Rasulullah (a.s.) ona Taiflilerin mescidini, putlarının bulunduğu yerde bina etmesini emretmiştir.(5) Aynı şekilde Hz. Enes'in rivayet ettiği hadiste de Resulullah (a.s.)'ın mescidinde müşriklerin mezarları bulunmaktaydı. Bunlar oradan alındı.(1).

Mescitlerin kırmızı ve sarı renkle süslenmesi, nakış ve tezyini, namaz kılanı meşgul ettiği için mekruh görülmüştür. Çünkü Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar mescitlerle karşılıklı övününceye kadar kıyamet kopmayacaktır."* (2) Diğer bir hadiste de şöyle buyurmuştur: *"Ben mescitleri süslü püslü yükseltmekle emrolunmadım."* İbni Abbas der ki: *"Andolsun, siz mescitlerinizi Yahudi ve Hristiyanların (mabedlerini) süsledikleri gibi süsleyeceksiniz."*(3)

Bu da şunun delilidir: Bu şekilde mescitlerin süslenmesi bir bidattir. Bunun mekruh olduğu hükmü ise Mâlikîlerle Hanbelîlerin kabul ettiği görüştür. Hanefîler, helâl olan mal ile mescitlerin süslenmesi caizdir; mihrabı bundan müstesnadır. Onun bu şekilde süslenmesi mekruhtur, çünkü namaz kılanı oyalar, demişlerdir.

Ebu Hanife'den bu konuda ruhsat verdiği rivâyet edildiği gibi, Ebu Talib el-Mekkî'nin de: "Mihrabın süslenmesinde kerahet yoktur." dediği rivayet edilmektedir.

32 - Mescitlerin faziletine dair birçok hadis gelmiştir ki, şu hadis bunlardan birisidir: *"Yüce Allah'ın nazarında en sevilmeye değer yer mescitlerdir. Onun nazarında en buğzedilmeye değer yer ise pazarlardır."* (4)

33 - Mescit olmayan bayram namazgâhı ve benzeri diğer yerlerde cünüp ve hayızlı olan kimsenin durması Şâfîlere göre haram değildir.

EK II - Umumî Hamamlara Dair Hükümler

Şafiîlerle Hanbelîler hamamlara dair hükümler ve onlara girmenin âdâbından söz ederek şöyle demişlerdir:(5)

a) En iyi hamam, binası yüksek, suyu tatlı, harareti mutedil ve yapısı eski olan hamamlardır.

1 - Buharî ve Müslim.

2 - Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî, ve İbni Mace, Hz. Enes'ten rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 151.

3 - Ebu Dâvud, İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Hadis-i şerifte geçen (teşyîd) bina dikmek ve yükseltmek demektir. İbni Abbas'ın bu sözlerinde bir çeşit kınama ve azarlama ifadesi vardır. İbni Abbas'ın söylediği sözler, meşhur olan ve olmayan hadis kitaplarında Peygamber (a.s.)'in sözlerinden ayırt edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 150.

4 - Müslim Ebu Hureyre'den, Ahmed ve Hakim, Cubeyr b. Mut'im'den rivayet etmişlerdir.

5 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 76; *el-Muğnî,* I, 230-233; *Keşşâfü'l-Kınâ,* I, 181-183; *el-Fetâve'l-Hindiyye* V., 273 vd..

b) Hamam inşaatı, satması, alması, kiralanması İmam Ahmed'e göre mekruhtur. Çünkü bu hamamların içerisinde avretler açılır, avretlere bakılır ve buralara kadınlar girer. İmam Ahmed, kadınlar için hamam inşaatı yapan kişi hakkında *"Böyle birisi adalet sahibi değildir."* demiştir. Bazıları onun bu sözlerinin soğuk olmayan ülkeler hakkında söylenmiş kabul ederek bu sözüne açıklık getirmek istemişlerdir.

Hanbelîlere göre hamam çalıştıranın ve berberin kazancı mekruhtur.

c) Erkeklerin hamamlara girmeleri mübahtır. Ancak bakmaları helâl olmayan yerlerden gözlerini korumaları, bakmaları helâl olmayan kimselerin huzurunda veya yıkanma vakti dışında avretini açmayıp koruması vaciptir. Çünkü rivayete göre İbni Abbas, el-Cühfe'de bir hamama girmiştir. Bu Peygamber (a.s.)'den de rivayet edilmektedir. Aynı şekilde Halid b. Velid'in de hamama girdiği rivayet edilmektedir.

Şayet kendisini başkasının avretine bakmaktan koruyamayacağından yahut da başkalarının kendi avretine bakmalarından korunamayacağından çekinecek olursa hamama girmesi mekruh olur. Çünkü o harama düşmekten yana kendisini emin görmemektedir; avretin açılması ve görünmesi haramdır. Bunun delili ise Behz b. Hakîm'in rivayet ettiği gusül konusunun baş taraflarında görmüş olduğumuz hadis-i şeriftir: *"Eşin veya malik olduğun (cariyen) dan müstesna avretini koru..."* (1) Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Erkek, erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine bakmasın."*,*"Çıplak olarak yürümeyiniz."* (2),*"Uyluk avrettir".* (3)

Peştemalsız olarak umumî hamamlara girmek haramdır. Çünkü Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin erkeklerinden Allaha ve ahiret gününe inanan bir kimse peştemalsız hamama girmesin. Ümmetimin kadınlarından Allaha ve ahiret gününe iman edenler ise asla hamama girmesin."* (4)*"Peştemalsız olarak hamamlara girmek erkeklere haramdır."* (5)*"Erkek hamama çıplak olarak girdiği takdirde beraberindeki iki melek ona lânet eder."* (6)

Kadınlara gelince: Onların ay başı, lohusalık, hastalık, veya gusletmek ihtiya-

---

1 - Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî ve İbni Mace tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 62.

2 - Bu iki hadisi Müslim rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ve İbni Mace Hz. Ali'den şunu rivayet etmektedirler: *"Uyluklarını açma! Ve sen ölü ve hayatta olan bir kimsenin uyluğuna da bakma!" Neylü'l-Evtâr,* II, 62.

3 - Tirmizî ve Ahmed, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 63.

4 - İmam Ahmed Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

5 - Neseî ve Hakim, Hz. Cabir'den rivayet etmişlerdir.

6 - Kurtubî *Tefsir*'inde şanı yüce Allah'ın: *"Şerefli yazıcılar yaptıklarınızı bilirler."* (İnfitâr, 11-12 ayet-i kerimesini tefsir ederken rivayet etmiştir.

cı gibi bir sebep olmakla birlikte, evinde yıkanamamak gibi bir özürü olmadan hamama girmesi mekruhtur. *"Evinin dışında elbisesini çıkartan her bir kadın mutlaka kendisi ile Allah arasında olan sırların üzerindeki örtüyü kaldırmıştır."* [1] Bir başka hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Acem ülkesi size feth olunacaktır. Orada kendilerine "hamam" adı verilen bir takım binalar bulacaksınız. Erkekler oraya peştemalsız girmesin. Hasta veya lohusa olması müstesna kadınların da oralara girmesine mani olun."* [2] Kadınlar hakkındaki bu hükmün sebebi, onlarda esas olan tesettürde mümkün olan mübalağa ve titizliği göstermeleri, onların evlerinden çıkıp bu şekilde oraya girişlerinde fitne ve kötülüğün oluşudur.[3]

Kadının kendisine bakması haram olan kimseler tarafından avretinin görülmeyeceği bir şekilde evinin banyosunda yıkanması haram değildir.

d) İnsanlar arasında çıplak olarak yıkanmak haramdır. Çünkü başkalarının önünde avretin açılması daha önce açıklamış olduğumuz sebepten dolayı haramdır; ayrıca Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Şanı yüce Allah haya sahibidir ve Settar'dır, hayayı ve tesettürü sever. Sizden biriniz yıkandığı zaman tesettüre riayet etsin."* [4] Şayet tek başına ise o vakit caiz olur. Çünkü Hz. Musa (a.s.) çıplak olarak yıkanmıştır.[5] Nitekim Hz. Eyyub (a.s.) da çıplak olarak yıkanmıştır.[6]

Bir kişinin başkasını her hangi bir örtü ile örtmesinde bir mahzur yoktur. Çünkü Peygamber (a.s.) bir örtü arkasında guslederdi.

Tek başına dahi olsa örtünmeye riayet etmek müstehaptır. Çünkü az önce geçen hadis-i şerifte: *"Ve insanlardan daha çok Allahtan utanmak yaraşır."* diye buyurulmuştur.

Örtülü olmadığı sürece suyun içerisinde tesbih edilmez. Çünkü su örtücü değildir; suya çıplak olarak giren kimsenin avreti görülür.

e) Hamamdaki su ile gusledip abdest almak yeterlidir. Çünkü buradaki su tahirdir, eğer bir havuzdan çıkıp taşmakta ise, yani bir yerden suyu akmakta ise, akar su durumundadır. Zira sonradan gelen su havuzda bulunan suyu dışarıya itmekte, onun yerine geçmektedir.

f) Avretini örten bir kimsenin hamamda Allahı zikretmesinde mahzur yoktur. Çünkü Allahı zikretmek -bunun yasaklanmasına dair bir rivayet gelmediği sürece- her yerde geneldir. Rivayete göre Ebu Hureyre (r.a.) hamama girmiş ve "Lâ ilâhe illallah" demiştir. Peygamber (a.s.)'in de her zaman Allahı zikrettiği rivayet edilmiş-

1 - Tirmizî, Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmiş olup *hasen* olduğunu belirtmiştir.
2 - Ebu Dâvud ve başkaları İbni Ömer (r.a.)'den rivayet etmişlerdir.
3 - Bazı Şafiîler şöyle demiştir: Zahir olan görüşlere göre hünsalar da kadınlar gibidir.
4 - Ebu Dâvud, Ya'lâ b. Ümeyye'den rivayet etmiştir.
5 - Buharî.
6 - *el-Muğni*'nin müellifi İbni Kudâme el-Makdisî zikretmektedir.

tir.

Hamamda Kur'an-ı Kerim okumaya gelince: İmam Malik ve Nehaî'ye göre Allahı zikretmekte olduğu gibi, bu da mekruh değildir. İmam Ahmed ise alçak sesle dahi okuyacak olsa bunu mekruh görmüştür. Çünkü hamam, avretlerin açıldığı bir yerdir. Orada başka yerde hoş karşılanmayan şeyler yapılır. O bakımdan Kur'ân-ı Kerim'in bu durumlardan korunması icabeder. Nitekim hamamda selâmlaşmak da mekruhtur. Bazı Hanbelîler ise bunu mübah kabul etmişlerdir; çünkü eşyada aslolan mübahlıktır.

g) Hamamın âdabı: Hamama giren kimsenin ihtiyaç ve âdet olan miktardan fazla su kullanmaması, ihtiyaçtan fazla orada kalmaması gerekir.

Hamamın diğer âdabına gelince: Maksadı temizlenmek ve paklanmak olmalı, orada eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek olmamalı. Hamama girmeden önce ücretini vermeli, hamama girerken önce besmele çekmeli, ondan sonra istiaze getirmelidir. Nitekim helâya girerken de böyle yapılır. Girerken sol ayağı ile girer, çıkarken de sağ ayağı ile çıkar.

Hamamın sıcağı ile cehennem ateşinin sıcağını hatırlamalıdır. Orada çıplak kimse görecek olursa, hamama girmemelidir. Hamamın sıcak odasına ilk odalarda terlemedikçe girmemelidir. Böylesi sağlık açısından daha iyidir. Orada çokça konuşmamalı, hamamın boş olduğu veya tenha olduğu zamanları mümkün mertebe araştırmalı ve o vakitler girmelidir. Sağına, soluna pek bakmamalıdır. Çünkü orası şeytanların yeridir. Hamamdan çıktıktan sonra Allahtan mağfiret dilemeli ve iki rekat namaz kılmalıdır. Eskiler; "Hamam günü günah günü" dermişlerdir.

Şafiîler, güneş batmadan az önce ve akşam ile yatsı arasında hamama girmeyi mekruh görmüşlerdir. Çünkü bu vakitler şeytanların yeryüzüne yayıldığı vakitlerdir. Hanbelîler der ki: Bu mekruh değildir, çünkü bu konuda özel bir yasaklama yoktur. Avret yerinin görülmesi ve şehvete sebep olması ihtimali olmadıkça başkasının vücudunu ovmasında beis yoktur.

Oruçlunun hamama girmesi mekruhtur. Çünkü hamamda yıkanmak vücudun direncini azaltır. Aynı zamanda oruç ile bağdaşmayan bir çeşit lükstür. Ayrıca boğazına su kaçıp orucunun zarar görmesine de sebep olabilir.

Hamamdan çıkarken soğuk su ile ayaklarını yıkar. Yine hamamdan çıktığında soğuk su içmesinde bir mahzur yoktur; çünkü tıbben bunun daha faydalı olduğu söylenmektedir. Nitekim başkasına: "Sıhhatler olsun" demesinin ve tokalaşmasının da bir mahzuru yoktur.

TEYEMMÜM

1. Teyemmümün Tarifi, Meşruiyeti ve Nitelikleri:

Teyemmüm sözlükte, "kasdetmek" demektir. Şanı yüce Allah'ın: *"Ondan adi şeyleri vermeyi kastetmeyin (Lâ teyemmemû)."* (Bakara, 267) buyruğunda bu manaya kullanılmıştır. Şer'an, fakihler birbirine yakın ifadelerle tanımlamışlardır.

Hanefîlerin tarifi şöyledir[1]: Temiz toprağa sürülen ellerle yüzü ve dirseklere kadar kolları meshetmektir. Kast teyemmüm için şarttır. Çünkü bu bir niyettir. Bu ise temiz bir toprağı kastetmek ve Allah'a yakınlaşmayı özel bir şekilde gerçekleştirmek maksadıyla kullanmak ile olur.

Malikîlerin tarifi şöyledir[2]: Niyet ile birlikte yüzü ve elleri meshetmeyi ihtiva eden toprakla yapılan bir temizliktir.

Şafiîler teyemmümü şu şekilde tarif etmektedirler[3]: Teyemmüm abdest veya gusül yerine geçmek üzere özel şartlarda toprağı yüzlere ve ellere ulaştırmaktan ibarettir.

Hanbelîlerin tarifi de şu şekildedir[4]: Yüz ve elleri özel bir şekilde temiz toprak ile meshetmektir.

Meşruiyeti: Teyemmüm İslâm ümmetinin özelliklerindendir. Mustalıkoğulları, H.6. yıldaki Müreysî gazvesinde Hz. Aişe (r.a.) gerdanlığını kaybedip de onu aramak üzere Peygamber (a.s.) tarafından görevlendirildikleri zaman namaz vaktinin girip beraberlerinde su bulunmadığı bir sırada teyemmüm ayeti nazil olmuş ve teyemmüm meşru kılınmıştır. Nitekim Nûr suresinde Hz. Aişe (r.a.)'nin iftiradan berî olduğuna dair ayet-i kerimeler de bu olayla ilgili olarak nazil olmuştur. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr şöyle demiştir: "Allah rahmetini üzerinden eksik etmesin ey Aişe! Hoşuna gitmeyen bir işle her karşılaştığında mutlaka Allah ondan Müslümanlar için bir çıkış yolu halketmiştir."

---

1 - *Merâkı'l-Felâh,* 19; *Fethu'l-Kadîr,* I, 84; *el-Lübâb,* I, 35; *el-Bedâyi'* I, 45; *İbni Abidin,* I, 211.

2 - *Haşiyetü's-Sâvî ale'ş-Şerhi's-Sağîr,* I, 179.

3 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 87.

4 - *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 183.

Teyümmüm bir ruhsattır. Hanbelîler azimet olduğunu söylemişlerdir. Teyemmümün meşruiyetinin delili *Kitap, Sünnet* ve *icma*'dır. Kur'an-ı Kerim'den delili şu ayet-i kerimedir: *"Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut her hangi biriniz ayak yolundan gelirse yahut kadınlara dokunur da su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin ve onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin."* (Nisa, 43) Bu emir, teyemmümün su ile yıkamanın bedeli olan bir farîza olduğuna delâlet etmektedir.

Sünnetten deliline gelince: Bu konuda hadis-i şerifler pek çoktur. Müslim'in şu rivayeti bunlardan birisidir: *"Bütün yeryüzü bize mescit kılındı, toprağı da bizim için temizleyicidir."* [1] Diğer bir hadis de şudur: *"Toprak Müslümanın temizleyicisidir. Su bulamadığı veya abdesti bozulmadığı sürece isterse on yıl süreyle devam etsin."* [2]

Ümmet bütünüyle teyemmümün caiz olduğu üzerinde icma etmiştir.

Teyemmümün Nitelikleri veya Hangi Taharetin Yerine Bedel Olduğu:

Bütün fakihler[3] teyemmüm, abdestin ve cünüplükten, ay başı ve lohusalıktan dolayı guslün yerini tutar, demişlerdir. Şu kadar var ki Hanefî mezhebi dışında kalan mezheplere göre hayızlı kadının kocasının onunla ilişkiye geçmesi, su ile gusletmediği sürece caiz değildir. O hâlde hades sahibi, cünüp, hayızlı, lohusa ve beraberinde kan gelmemiş çocuk doğurmuş kadın, namaz ve benzeri diğer ibadet için teyemmüm edebilir. Çünkü şanı yüce Allah'ın: *"Su bulamazsanız... teyemmüm ediniz."* buyruğundaki zamir küçük hadese ve "ayet-i kerimede zikredilen dokunmak cimadır" diyenlerin görüşlerine göire aynı zamanda büyük hadese de aittir. Şu kadar var ki şanı yüce Allah'ın: *"Yahut kadınlara dokunursanız"* buyruğunda geçen dokunmayı "elle dokunmak" şeklinde anlayanlara göre buradaki zamir sadece küçük hades sahiplerine aittir. O takdirde bunlara göre cünüp kimselerin hakkında teyemmümün meşruiyeti sünnet ile sabit olmuş demektir:

Meselâ, İmran b. Hüseyn'in rivayet ettiği hadis bunlardan birisidir. O şöyle demiştir: *"Bir seferde Resulullah (a.s.) ile birlikte idik. Beraberindekilere namaz kıldırdı. Aniden kenarda duran birisini gördü, ona: "Seni namaz kılmaktan alıkoyan nedir?" diye sorunca, adam: "Ben cünüp oldum ve su da yok (ne yapacağımı bilemiyorum), dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Toprak var*

1 - İmam Ahmed bu manada Ebu Ümame ve Amr b. Şuayb o babası, o da dedesi tarikiyle iki hadis rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 258.

2 - Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî'de Ebu Zerr'in rivayet ettiği bir hadisten, el-Bezzâr ve et-Taberanî tarafından da Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir. Tirmizî birincisi hakkında: "Hasen-sahih bir hadistir," demiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 48.

3 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 61 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 38; *el-Bedâyi'*, I, 55; *Muğni'l-Muhtâc*, I 87; *el-Muğnî*, I, 237-257, 273; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 194; *el-Mühezzeb*, I, 32; *Fethu'l-Kadîr*, I, 87 *Gayetü'l-Müntehâ*, I, 53.

ya, o sana yeter". (1)

Bu hadis-i şerif su bulunmadığı zaman cünüp olanla olmayan arasında fark söz konusu olmaksızın namaz için teyemmümün meşruiyetine delâlet etmektedir. Hz. Cabir'in rivayet ettiği şu hadis de bunlara örnektir. *"Hz. Cabir dedi ki: Bir sefere çıkmıştık. Bizden birisine bir taş isabet etti, kafasını yardı. Sonra ihtilâm oldu, arkadaşlarına: Teyemmüm etmek konusunda benim için ruhsat var mıdır? ne dersiniz? Onlar:*

- Sen su kullanmak imkânına sahip olduğun için sana ruhsat olduğunu sanmıyoruz, dediler; o da gusletti ve akabinde öldü. Resulullah (a.s.)'ın yanına varınca bu durum ona bildirildi, o da şöyle buyurdu:

- Onu öldürdüler, Allah kahretsin onları, bilmedikleri bir konuda kendilerine soru sorulunca ne diye onlar da sormadılar? Şunu biliniz ki ne söyleyeceğini bilememenin(2) *çaresi soru sormaktır. O kişiye, teyemmüm etmesi ve yarasının üzerine bir bez bağlayıp ondan sonra da orayı meshetmesi vücudunun sair kısımlarını da gusletmesi yeterdi."* (3) Bu hadis-i şerif zarar görmekten korkulduğunda teyemmüm etmenin caiz olduğuna delâlet etmektedir.

Amr b. As'ın hadisi de teyemmümmün sünnetten meşruyietinin örneklerindendir: *"Kendisi Zâtü's-Selâsil gazvesine* (4) *gönderilmişti; (Başından geçen bir olayı anlatarak) dedi ki: "Oldukça soğuk gecede ihtilâm oldum. (Gusledecek olursam) ölmekten korktum. Bu bakımdan teyemmüm ettim, sonra da arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım." Resulullah (a.s.)'ın huzuruna varınca ona bu durumu zikrettiler, Hz. Peygamber şöyle sordu:*

- Ey Amr! Sen arkadaşlarına cünüp olduğun hâlde mi namaz kıldırdın? Ben şu cevabı verdim:

- Yüce Allah'ın: "Kendinizi öldürmeyiniz, çünkü Allah size karşı çok merhametlidir." emrini hatırladım. Bunun üzerine ben de teyemmüm ettikten sonra onlara namaz kıldırdım. Resulullah (a.s.) güldü ve hiç bir şey söylemedi."(5)

Bu hadis aynı zamanda aşırı soğuk sebebiyle teyemmümün caiz olduğuna ve bu şekilde kılınacak namazların iade edilmesi gerekmediğine delâlet etmektedir. Bu İmam Malik ile Ebu Hanife'nin görüşüdür.

1 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir *Neylü'l-Evtâr,* I, 256.

2 - Hadis-i şerifte zikredilen "el-ıyy" ne söyleyeceğini bilememek demektir. İyice açıklamanın tam zıddı manasına geldiği de söylenmiştir.

3 - Ebu Dâvud, Darekutnî ve İbni Mace tarafından rivayet edilmiştir. İbnü's-Seken sahih olduğunu söylemiştir, *Neylü'l-Evtâr,* I, 257.

4 - Vadi'l-Kurâ'nın arkasında kalan bir yerdir. Bu gazve hicretin 8. yılı cemaziyelevvel ayında olmuştu.

5 - İmam Ahmed, Ebu Dâvud, Darekutnî, İbni Hibban ve Hakim rivayet etmişlerdir. Buharî bunu ta'likan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 258.

Hangi İbadetler İçin Teyemmüm Yapılır?

Abdest almayı gerektiren farz veya nafile her namaz, mushafa el sürmek, Kur'ân okumak, mescitte kalmak için teyemmüm almak geçen hadisler sebebiyle caizdir. Su ile taharetle mübah olan her şey teyemmümle de mübah olur.

Hangi Hadesler Sebebiyle Teyemmüm Yapılır?

Teyemmüm küçük hades sebebiyle, cünüplük, hayız ve lohusalık için aynı şekilde caizdir. Çünkü bizlere şu rivayet ulaşmıştır: *"Bir grup, Resulullah (a.s.)'ın yanına gelerek şöyle demiş:*

- Bizler şu kumluklarda kalan bir topluluğuz. Bir veya iki ay su bulamadığımız oluyor ve aramızda cünüp olanımız, hayızlı ve nifaslı olanımız oluyor, bize ne emredersin? Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu:

- Size toprağı tavsiye ederim."[1]

Bedelin Türü:

Hanefîler şöyle der[2]: Teyemmüm mutlak bir bedeldir. Zarurî bir bedel değildir. Hades, eda edilen namaz konusunda suyun bulunuşuna kadar kalkar. Az önce geçen hadis bunun delilidir: *"Teyemmüm mü'minin abdestidir. Suyu bulamadığı ve hadeste bulunduğu sürece; isterse on yıl geçsin."* Burada teyemmüme "abdest" adı verilmiştir. Abdest ise hadesi izale edicidir. Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzü benim için hem mescit, hem de temizleyici kılınmıştır."*[3] Ayet-i kerimede sözü geçen *"tahûren"* temizlik sebebi" temizleyicinin adıdır. O hâlde bu hadis-i şerif, hadesin teyemmüm ile zail olacağına delildir. Şu kadar var ki, onun zevâli suyun bulunacağı vakte kadardır. Su bulundu mu hades tekrar avdet eder.

Buna göre vaktin girişinden önce teyemmüm caizdir. Aynı şekilde tek bir teyemmüm ile su bulamadığı veya abdesti bozulmadığı sürece dilediği kadar farz ve nafile kılabilir. Nafile kılmak maksadıyla teyemmüm ederse hem nafile ibadet yapabilir, hem farzı eda edebilir.

Hanefîlerin dışında kalan cumhur ise şöyle demektedir[4]: Teyemmüm zarurî bir bedeldir. Bu bakımdan hadesin hakikaten var olması ile birlikte, zaruret sebebiyle teyemmüm eden kimse için namaz mübah olur. Müstehaza olan kadının taharetindeki durumda olduğu gibi. Çünkü Tirmizî'de yer alan Ebu Zerr'in hadisinde şöyle denilmektedir: *"Suyu bulduğun vakit onu tenine dokundur, çünkü o senin için*

---

1 - İmam Ahmed, Beyhakî ve İshak b. Rahûye Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir; fakat zayıftır. *Nasbu'r-Râye*, I, 56.

2 - *el-Bedâyi'*, I, 54 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 223.

3 - Buharî, Müslim ve Neseî Cabir b. Abdullah (r.a.)'tan rivayet etmişlerdir.

4 - *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 154; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 97; *Buceyremî el-Hatîb*, I, 253; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 19

daha hayırlıdır."

Hadesi kaldıracak olursa, bulduğu takdirde suya ihtiyaç duymaz. Suyu da görecek olursa hades avdet eder ki, bu hadesin kaldırılmadığının delilidir. Ancak, teyemmümlü olan kimsenin hades bulunduğu, giderilmediği halde namazı eda etmesi mübah kılınmıştır. Müstehazanın durumunda olduğu gibi.

Buna bağlı olarak az önce sözü geçen hükümlerin aksi buna terettüp eder. Şu kadar var ki, Hanbelîler, Malikîlerle Şafiîlerin hilâfına bir tek teyemmüm ile üzerindeki farz kazaları kılmasını caiz görmüşlerdir.

Teyemmümün Hangi Tür Bir Bedel Olduğu Konusundaki İhtilâftan Ortaya Çıkan Mezhep Görüşleri:

1- Teyemmümün vakti:

Teyemmümün mutlak bir taharet olduğunu söyleyen Hanefîler şöyle derler[1]: Vaktin girişinden önce birden çok farz ve nafileler için teyemmüm caizdir. Çünkü teyemmüm su olmadığı zaman mutlak bir bedeldir. Teyemmüm ile suyun bulunacağı vakte kadar hades kalkar. Çünkü teyemmüm, -cumhurun söylediği gibi- hakikaten hadesin devamı ile birlikte, abdestsiz mübah olmayan şeyleri mübah kılıcı zarurî bir bedel değildir. Cumhura göre ise teyemmüm, vakitten önce caiz olmaz ve bir teyemmüm ile ancak bir farz namaz kılınabilir, fazlası kılınamaz. Hanefîlerin delilleri şudur: İbadetlerde vakit tayini ancak semî bir delil ile mümkündür. Böyle bir delil yoktur. O hâlde teyemmüm abdeste kıyas edilir. Abdest ise vaktin girişinden önce de sahihtir.

Cumhur ise (Malikîler, Hanbelîler ve Şafiîler) şöyle demektedirler[2]: Teyemmüm ancak kendisi için teyemmüm yapacağı farz veya nafilenin vaktinin girişinden sonra sahih olur. Vaktin girişinden önce her hangi bir farz namaz için teyemmüm yapılmaz. Belirli bir nafile veya farz namazlarla kılınan vakitleri belli revatip sünnetleri için vakitlerinin girişinden önce teyemmüm yapılmaz.

Farz namaz için vaktinden önce teyemmüm yapılmayacağının delili yüce Allah'ın: *"Namaza kalktığınızda..."* (Maide, 6) buyruğudur. Namaza kalkmak ise vaktin girişinden sonradır.

Nafileye gelince: Bunun delili Ebu Ümame'den rivayet edilen şu *merfu* hadistir. Hz. Peygamber (a.s.) buyurdu ki: *"Yeryüzü bütünüyle bana ve ümmetime hem mescit, hem de temizlik aracı kılınmıştır. Ümmetimden her kime namaz vakti gelirse, işte onun mescidi de oradadır; onun temizliği de ordadır."*[3]

1 - *el-Bedâyi'*, I, 54; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *İbni Abidin*, I, 223.

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 65; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 37; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 105; *el-Mühezzeb*, I 34; *Keşşâfü'l-Kınâ*, I, 184.

3 - İmam Ahmed rivayet etmiştir. Buharî, Müslim ve Neseî de Hz. Cabir'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: *"Benden önce hiçbir peygambere verilmemiş beş şey bana verilmiştir: Bir aylık uzaklıktan*

Abdeste ise vaktin girişinden önce de caizdir. Çünkü abdest teyemmüm hilâfına hadesi kaldırıcıdır. Teyemmüm ise zaruretin gerektirdiği bir taharettir. Dolayısıyla tıpkı istihaza kanı görenin taharetinde olduğu gibi vaktin girişinden önce caiz olmaz.

Tavafın iki rek'ât namazı için teyemmüm almak, her vakit sahih olur, çünkü her vakit tavaf etmek mübahtır. Sonradan hatırlamış olduğu ve kılmak istediği bir namaz için teyemmüm etmesi de sahihtir, çünkü bu kazayı her vakit yapabilir. Meydana gelmesi hâlinde eğer o vakitte namaz kılmak nehyedilmemiş ise, güneş tutulması dolayısıyla da teyemmüm sahihtir.[1] İstiska (yağmur namazı) için bir araya toplanıldığında, teyemmüm sahih olur. Ölü yıkadıktan sonra cenaze namazı kılmak veya bir özür dolayısıyla teyemmüm etmek caizdir. Vakti girdiği zaman bayram namazı ve adak namazı için de her vakit teyemmüm etmek sahihtir. Yine teyemmüm edilmesi caiz olduğu vakit tahiyyetü'l-mescit gibi bir nafile için de alınması sahih olur. Çünkü o namazın vakti o zamandır.

"Muayyen veya vakti belli nafile" ibaresi ile mutlak nafileler hariç tutulmuş oluyor. Mutlak nafileler için kişi nehyedilmiş bulunan kerahet vakitleri dışında dilediği her vakit teyemmüm alabilir. Nehyedilmiş vakitler ise teyemmüm için vakit kabul edilmemiştir.

Teyemmüm Vaktin Sonuna Kadar Ertelenebilir mi?

Dört Mezhep İmamı[2] efdal olanın, eğer o vakit suyu bulacağını ümid etmekte ise, teyemmümü vaktin sonuna kadar ertelemek olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Eğer vaktin sonunda suyu bulacağına dair ümidi yoksa (Hanbelîler müstesna) cumhura göre teyemmümü vaktin başında alması müstehaptır. İmam Ahmed'den nakledilen ifade, teyemmümün tehirinin her durumda evlâ olduğu şeklindedir.

Hanefî mezhebinde esah olan şudur: Tehirin mendup olması kerahete düşmeyecek şekilde müstehap olan vaktin sonuna kadardır. Çünkü her iki taharetin kâmil olanı ile eda hâli dışında geciktirmenin bir faydası yoktur. Kazaya kalmasından korkacak dahi olsa, su verileceği vadi hâlinde teyemmümü tehir etmek vacip olur. Nitekim Ebu Hanife'ye göre elbisesi olmayana elbise verilmesi vadi veya kazaya kalacağından korkmadığı sürece kuyudan su çekmek için kova verileceği vadi hâlinde de tehir vaciptir.

---

düşmanımın kalbine korku salınarak bana yardım edildi. Yeryüzü bana hem mescit, hem de temizlik vasıtası kılındı; ümmetimden her hangi bir kimseye namaz vakti gelirse orada namazını kılsın. Ganimetler bana helâl kılındı. Halbuki benden önce kimseye helâl kılınmadı. Bana şefaat da verildi. Benden önceki peygamberlerin her biri sadece kendi kavmine gönderildiği hâlde, ben bütün insanlara gönderildim."

1 - Nafile namaz şu beş vakitte mekruhtur: Sabah namazının kalınmasından sonra, güneş doğarken, öğle zevâl vaktinde, ikindi namazından sonra ve güneş batarken.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, I, 229; *el-Bedâyi'* I, 54; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 189 vd.; *Mu ni'l-Muhtâc*, I, 89; *el-Muğni*, I, 243.

Şafiî âlimleri, efdaliyeti, suyun vaktin sonunda bulunacağına kesinlikle inanılması hâli ile kayıtlamışlardır. Şayet bu konuda şüphesi olur veya vaktin sonunda suyun bulunamayacağı kanaati daha ağır basacak olursa, azhar olan görüşe göre teyemmümü erken almak efdaldir. Çünkü erkene almanın fazileti muhakkaktır, abdest alabilme faziletinin gerçekleştirilebilme ihtimâli ise böyle değildir.

Bu mesele hakkında ise Malikîler, konuyu etraflı bir şekilde ele alarak şöyle demişlerdir: Suyu bulmak ümidi olmayan bir kimsenin vaktin başında teyemmüm etmesi menduptur. Bu konuda mütereddit olan, yani şüphesi bulunan veya şüpheye yakın bir zan içerisinde bulunan kimsenin ise, vaktin ortalarında teyemmüm etmesi menduptur. Suyu bulacağından ümidi bulunan kişi ise zann-ı galip ile su bulacağını tahmin eden kişidir. Böylesinin, teyemmümü vaktin sonuna kadar ertelemesi menduptur.

2- Bir Tek Teyemmüm İle Ne Yapılır?

Hanefîlere göre: [1]: Bir tek teyemmüm ile dilediği kadar farz ve nafile namaz kılabilir. Çünkü teyemmüm su bulamama hâlinin taharetidir. Şartı bakî kaldığı sürece taharetin fonksiyonunu icra eder. Dolayısıyla tek bir teyemmüm ile iki ve daha fazla farz ve dilediği kadar da nafile kılabilir.

Hanbelîlere göre: [2]: Teyemmüm vakit ile mukayyettir. Çünkü Hz. Ali (r.a.): *"Teyemmüm her bir namaz içindir."* demiş bulunuyor. İbni Ömer (r.a.) ise: *"Her namaz için teyemmüm"* ifadesini kullanmıştır. Diğer taraftan teyemmüm bir zaruret hâli taharetidir. O bakımdan istihaza kanı görenin taharetinde olduğu gibi vakit ile mukayyettir. Farz tavaf ise farz namaz gibidir.

Buna binaen teyemmüm yaparsa vakti girmiş bulunan namazı kılar ve bu vakit içerisinde eğer üzerinde kaza namazı varsa kaza namazlarını da kılabilir. Yani içinde bulunduğu vaktin namazını kılabilir; iki namazı cem edebilir, kaza namazları kılabilir. İkinci bir namaz vakti girinceye kadar da dilediği kadar nafile kılabilir.

Malikîlerle Şafiîlere göre [3]: Bir teyemmüm ile iki farz namaz kılınmaz. Teyemmüm etmiş kimsenin tek bir teyemmüm ile birden fazla farz namaz kılması caiz değildir. Bununla birlikte birden çok nafileyi bir arada kılabilir ve Malikîlere göre farzı daha önce kılmak şartıyla, bir farz ve nafileyi bir arada kılabilir. Şafiîlere göre ise farzdan önce ve sonra dilediği kadar nafile kılabilir; çünkü nafileler belirli bir miktar ile tayin edilmiş değildir.

Delillerine gelince, Beyhakî sahih bir isnat ile İbni Ömer (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Abdesti bozulmamış dahi olsa, her bir namaz için teyem-*

1 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 95.
2 - *el-Muğnî*, I, 262-264.
3 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 186-187; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 151; *el-Mühezzeb*, I, 36; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 10[illegible] *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 38.

müm eder." Ve çünkü teyemmüm bir zaruret taharetidir. O bakımdan her bir farz namaz için teyemmümün tekrarı kaçınılmazdır. İsterse öğlenin ikindi ile cem edilmiş olsun ve teyemmüm iadesinde zorluk çeken bir hasta tarafından alınmış olsun, yine hüküm budur.

Malikîlere ve Şafiîlerin esah olan görüşüne göre tek bir teyemmüm ile farz bir namaz ve farz bir cenaze namazını kılmak caizdir. Çünkü cenazenin farzı, farz-ı kifayedir. Bu bakımdan genel olarak terkinin cevazı konusunda nafileye benzemektedir.

Namaz kılmak için alınmış teyemmümle Mushafa dokunmak ve cünüp olması hâlinde Kur'ân okumak da caizdir.

Şafiîlere göre adakta bulunmuş olmak, -azhar olan görüşe göre- farz gibidir. Yani onun için de yeni bir teyemmüm eder. Bir tek teyemmümle adak namazı ve eda veya kaza olsun, farz namazı birlikte kılamaz.

Şafiîlere göre farz tavaf ile cuma hutbesi, farz namaz gibidir. Buna göre tek bir teyemmüm ile farz iki tavafı ve farz bir tavaf ile farz bir namazı bir arada kılamayacağı gibi, cuma namazı ve hutbesini de bir teyemmüm ile yerine getiremez. Çünkü hutbe farz-ı kifâye dahi olsa, farz-ı ayn'a ilhak edilmiştir. Çünkü hutbenin iki rek'at namaz yerine geçtiği söylenmiştir.

Malikîler ise, bir tek teyemmüm ile farz bir namazı ve vacip olmayan bir tavaf ve onun iki rek'âtını bir arada yapmayı caiz görmüşlerdir. O hâlde onlar bu konuda Şafiîlerin görüşündedirler.

3- Nafile İçin Alınmış Teyemmüm İle Farz Namaz Kılmak Caiz midir?

Teyemmümü mutlak bir bedel olarak nitelendiren *Hanefîler şöyle derler*[1]: Nafile için teyemmüm alacak olsa, o teyemmüm ile nafile ve farz eda etmesi caiz olur. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre teyemmüm yapmış bir kimsenin beraberlerinde su bulunmayan abdestli kimselere imam olması caizdir. Çünkü suyun bulunmaması hâlinde teyemmüm bir taharettir. Bu durumdaki abdestlilerin böyle bir imama iktidaları da caizdir. Şayet beraberlerinde su varsa, namazları caiz olmaz. Çünkü teyemmüm su olmaması hâlinde suyun bedelidir.

Malikîler de şöyle derler[2]: Belirli bir farz niyyetiyle almış olduğu teyemmümle başka bir namaz kılamaz. Şayet farz namaza niyet edecek olursa, üzerindeki farzlardan sadece birisini ve dilediği kadar da nafile kılar. Şu şartla ki, farz nafileden önce kılmış olmalıdır. Aynı teyemmüm ile farz ile birlikte kazaya kalmış farzı kılamaz. Eğer mutlak olarak namaza niyet edip teyemmüm alırsa, onunla ancak nafile kılabilir. Çünkü farz için, farza has bir niyet gerekir. Sadece nafile namaz için

1 - *el-Bidâyi'*, I, 55 vd.
2 - *Haşiyetü's-Savî ale'ş-Şerhi's-Sağîr*, I, 193; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 154.

teyemmüm almaya niyet eden bir kimse, onunla farz kılamaz. Namazı veya hades sebebiyle yapılamayan şeyleri mübah kılmak niyetine cünüplükten kurtulmaya veya hades-i ekberin yahut hangi sebepten ise onun niyetine teyemmüm etmesi lâzımdır. Şayet unuttuğu için veya üzerinde böyle bir yükümlülüğün bulunduğuna inanmadığı için buna dikkat etmeyecek olursa, bu teyemmüm onun için yeterli olmaz ve mutlaka iade etmesi gerekir.

Namazı mübah kılmaya veya hadesin mani olduğu şeyi mübah kılmaya niyet edecek olursa, hades-i asğar niyeti menduptur. Teyemmüm farzına niyet edecek olursa, ne küçük ne de büyük hades niyeti menduptur. Çünkü farz niyeti büyük ve küçük niyetlerin yerini tutar. Kur'an okumak veya sultanın huzuruna girmek ve buna benzer bir maksatla teyemmüm edecek olursa, onunla namaz kılması caiz olmaz.

Şafiîlerle Hanbelîler şöyle derler[1]: Farz ve nafile için teyemmüme niyetlenirse onunla hem farz hem nafile namaz kılar. Şayet farz namaza niyet ederse onun gibi farzlar ve daha aşağı derecedeki nafileleri eda etmek mübah olur. Çünkü nafile daha hafiftir ve farz niyeti onu da ihtiva etmektedir. Diğer taraftan farz daha üstündür, ona tabi olarak ondan aşağıda olan da mübah olur. Eğer nafileye niyet eder veya namazın mübahlığına niyet edip farz ve nafileden söz etmeksizin farz için mutlak bir niyet yaparsa, ancak nafile kılabilir ve onunla farz kılamaz. Çünkü farz asıl, nafile ise tabi'dir. Bu bakımdan kendisine tabi olunanı tabi kılmaz. Diğer taraftan teyemmüm eden kimse belirli bir niyet yapmaksızın iftitah tekbiri ile namaza girecek olursa, onun bu namazı ancak nafile olarak münakid olacağı hükmüne kıyasen de böyledir.

2. Teyümmümün Sebepleri:

Teyemmümün sebepleri veya teyemmümü mübah kılan özürler aşağıdaki gibidir[2]:

1- Abdest Veya Gusle Yetecek Kadar Su Bulamamak:

Kesinlikle su bulamamak veya yeteri kadar su bulamamak hissen yahut da suya giden yolda bir tehlikenin varlığından korkmak yahut Hanefîlere göre su bir mil (1848 metre; veya 4 bin zira yahut adım) mesafeden daha uzakta olmak, yahut ödeyeceği su bedeline ihtiyaç duymak veya suyu *semen-i misil*'den daha pahalı bulmak gibi şer'an su bulamaması durumlarıdır. Çünkü az önce görmüş olduğumuz ayet-i kerimede: *"Su bulamayacak olursanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* (Maide, 6) buyruğu bu hükmü getirmektedir.

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 98; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 201 vd.; Buceyremî *el-Hatib*, I, 2531.

2 - *el-Bedâyi'* I, 46-49; *Tebyînu'l-Hakâik*, ı, 36; *el-Lübâb*, I, 36; *Fethu'l-Kadîr*, I, 83-86; *Merâkı' Felâh*, 19; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 214-226; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 179-183, 199; *Bidâyetü'l-Mücte hid*, *I*, 63 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 37; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 149 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 87-95 *el-Mühezzeb*, I, 34 vd.; *el-Muğnî*, I, 234, 239, 257, 258, 261, 265; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, I, 184-194.

Şafiîler suyun bulunmaması ve aranması hâlinde teyemmümün cevazı konusunda meseleye şöyle izah getirmişlerdir.

a) Şayet çevresinde su bulamayacağından emin ise suyu aramaksızın teyemmüm eder.

b) Şayet suyun bulunması konusunda zan, şüphe ya da tereddüt içerisinde bulunursa, bulunduğu yerde ve arkadaşları arasında suyu araştırır, yaklaşık olarak *gavs* (imdada yetişme) [1] sınırları içerisinde gidip gelir ki, bu da bir okun varabileceği azami nokta (Yani 400 zirâ' veya 184.8 metre) dır. Bu çevre içerisinde su bulamazsa teyemmüm eder. Hanefîler ise sadece bu kadarı ile yetinmiş ve güvenlik bulunmak şartıyla, dört yüz adımlık bir mesafe içerisinde suyu aramasını vacip kabul etmekle iktifa etmişlerdir.

c) Yakın bir mesafe içerisinde[2] suyu bulacağından emin olursa suyu arar. Bu yakın mesafe altı bin adımdır. Malikîler ise şöyle demişlerdir: Suyu iki milden daha kısa mesafe içerisinde bulacağından emin olur veya zannederse, Hanbelîler ise âdeten kendisine yakın bir mesafe içerisinde ise suyu arar, demişlerdir.

Şafiîlere göre, ister yakın ister imdada yetişme (gavs) sınırı içerisinde bulunsun; ancak canına ve malına bir tehlike gelmeyeceğinden ve arkadaşlarını kaybetmeyeceğinden emin olursa suyu arar. Şafiîlerde azhar olan görüşe ve Hanbelîlere göre, -diğerlerine hilâfen- şöyledir: Kendisine yetmeyecek kadar bir su bulursa onu kullanması vaciptir. Bundan sonra ise teyemmüm eder. Çünkü Buharî ve Müslim tarafından Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği şu hadis buna delildir: *"Ben size bir şey emrettiğim zaman ondan gücünüzün yettiği kadarını yapınız."*

Satın almak: Bütün malını kapatacak kadar bir borcu, yol masrafı, insan veya başkası hayatına, değer verilen bir canlı masrafı olarak o paraya ihtiyaç duymadığı takdirde, suyun satın alınması vaciptir.

Hibe: Ona su hibe edilse veya ödünç olarak bir kova su verilse, ilim adamlarına göre bunu kabul etmesi vaciptir. Şafiîlerdeki esah olan görüşe göre de böyledir. Şu kadar var ki, suyun bedelini hibe edecek olursa, icma ile bunu kabul etmesi vacip değildir. Çünkü bu şekildeki minnet çok büyüktür. İsterse hibede bulunan baba ve hibeyi alacak olan evlat olsun, durum değişmez.

Suyu unutmak: Suyu yüklerinin arasında unutur, teyemmüm edip namaz kılar, sonra da namazı bitirdikten sonra vakit çıkmadan önce suyun bulunduğunu hatırlayacak olursa, Şafiîlerde azhar olan görüşe, Ebu Yusuf ve Malikîlere göre kaza eder. Çünkü bu kişi suyu bulan bir kişidir. Şu kadar var ki, onu bulmakta taksiri vardır.

---

1 - Bu mesafe, meşgalelerine ve konuşmalarına rağmen arkadaşların yardımına ulaşabilecekleri kadar bir uzaklık demektir.

2 - Buradaki yakınlığın sınırı, bir yerde konaklayan kimselerin ot ve odun toplamak gibi bir maksatla gittikleri yerdir.

Tıpkı yükleri arasında elbise olduğu hâlde, onun varlığını unutup avret yerini örtmeyi unutan kişinin durumunda olduğu gibi, kaza eder.[1]

Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre ise kaza etmez. Çünkü bilgi olmaksızın kudret de olmaz. Böyle bir kimse suyu bulamayan bir kimsedir. Çünkü suyun bulunmasından maksat, onu kullanabilme kudretinin varlığıdır. Kullanabilme kudretinin varlığı ise ancak suyun mevcudiyetini bilmekle mümkündür.[2]

Kendisi namazda iken suyun bulunduğunu hatırlarsa, icma ile namazını keser ve iade eder. Nitekim suyun bittiğini zanneden kimse de ittifakla namazını iade eder.

Suyu bulamayan kimsenin eşi ile ilişkide bulunması, ilişkide bulunmadığı takdirde sıkıntıya düşeceğinden korkmasa dahi, mekruh değildir. Çünkü eşyada aslolan zıt bir delil olmadıkça mübahlıktır.

2- Suyu Kullanma Gücünü Bulamamak:

Malikîler, Hanbelîler ve başkaları şöyle derler: Mükreh, (abdesti terke zorlanan) mahpus, suya yakın yerde bağlı, vahşi bir hayvanın kendisine zarar vereceğinden veya hırsızdan korkan bir kimse, ister mukim isterse de masiyet gerektirici bir yolculuk yapan seferî olsun, su kullanmaya kadir olmayan aciz kişi, teyemmüm eder. Çünkü teyemmüm ister ikamet, ister sefer hâlinde, ister itaat ve isterse de masiyet hâlinde, mutlak olarak meşru kılınmıştır. Diğer taraftan böyle bir kimse su bulamayan kimse demektir. Bir başka sebep ise, yüce Resulün şu buyruğunun umumi ifade etmesidir: *"Temiz toprak Müslümanın temizlik aracıdır. İsterse on yıl süreyle su bulamasın. Su bulduğu zaman da onu tenine dokundursun, çünkü bu hayırlıdır."*[3]

Ancak Şafiîlere göre su bulamayan ve teyemmüm edemeyen mukim namazlarını kaza ederse de, seferî olan kaza etmez. Ancak esah olan görüşe göre seferî ile asi olan kimse bundan müstesnadır. Çünkü -onlara göre- böyle bir seferî ruhsat ehlinden değildir.[4]

Geri kalan mezheplere ve Hanbelîlerdeki tercih edilen görüşe göre ise iade etmez. Çünkü o emrolunanı yapmış ve böylece bu işin sorumluluğundan kurtulmuş, ayrıca meşru olan teyemmüm ile meşru şekilde namaz kılmıştır. Bu kişi hasta ve yolcuya benzer.[5] Hanefîler bundan abdesti terk için zorlanan (mükreh)ı istisna etmişlerdir; onlara göre böyle bir kimse teyemmüm eder, ancak namazını da iade

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 91.
2 - *Fethu'l-Kadîr* ve *Hâşiyetü'l-İnâye*, I, 97; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 330.
3 - Tirmizî, Ebu Zerr'den rivayet etmiş olup, "Bu *hasen sahih* bir hadistir." demiştir.
4 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 106.
5 - *el-Muğnî*, I, 235; *Keşşafu'l-Kınâ*, I, 195; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 190; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 148; *Merâki'l-Felâh*, 19.

eder.

3- Hastalık Veya İyileşmenin Gecikmesi: [1]

Su kullandığı takdirde canına bir zarar gelmesinden yahut da bir uzvun zarar görmesinden; nezle, ateş yükselmesi veya buna benzer bir hastalığın meydana gelmesinden korkarsa yahut su kullandığı takdirde hastalığının artmasından ya da uzayacağından yahut iyileşmesinin gecikeceğinden korkacak olursa teyemmüm eder. Bu gibi durumlar âdeten ve bilen bir tabibin bildirmesiyle tespit edilir. Malikî ve Şafiîlere göre bu doktorun Müslüman olması şart değilken Hanefî ve Hanbelîlere göre Müslüman olması gerekir. Şafiîler azhar olan görüşlerinde ve Hanbelîler bedenin dıştan görünen organlarının her hangi birisinde oldukça açık bir rahatsızlığın meydana gelmesi şartını eklemişlerdir. Çünkü bu durum, hem hilkati çirkinleştirir, hem de bunun zararı devam eder. Dıştan görünen (zahir) organdan maksat, çalışılırken çoğunlukla görünen yüz ve eller gibi organlardır. Hanbelîler de şöyle der: Hasta olup da hareket edemeyen ve abdest almak için suyu verecek kimse bulamayan kimse de suyu bulamayan kişi gibidir. Böyle bir kişi vaktin çıkmasından korkacak olursa teyemmüm eder.

4- Hal-i hazırda Veya Gelecekte Suya İhtiyaç Duymak:

Kişi, gelecekte dahi olsa, şer'an hayatına saygı duyulan insan ya da hayvan gibi her hangi bir canlının susuzluktan helâk olacağını ya da çok sıkıntı çekeceğini zannettiği veya inandığı durumlarda mevcut suyunu kullanmayıp teyemmüm edebilir. Hayatına saygı duyulan bu canlı bir av köpeği veya koruyucu köpek dahi olsa hüküm aynıdır. Ancak harbî, mürted ve şer'an bulundurulmasına izin verilmeyen köpek (Hanbelîlere göre siyah köpek de bunlardandır.) böyle değildir. Bu ruhsattan maksat canın telef olmaktan korunmasıdır.

Zarurî olan hamur yoğurmak yahut yemek pişirmek, varlığı bağışlanmayan necaseti temizlemek gibi hususlar ihtiyaç türleri arasındadır. Necaset konusunda Şafiîler bunun, beden üzerinde olmasını şart koşmuşlardır. Eğer bu necaset elbise üzerinde olursa su ile abdest alır ve örtecek başka bir şey bulamayacak olursa çıplak olarak namaz kılar, iade etmesi de gerekmez.

Şafiîlerle Hanbelîlerin görüşü şudur: Bedeni üzerinde bir necaset bulunur, su bulamadığı yahut da kullandığı takdirde zarar görmekten korktuğu için onu yıkamaktan aciz olursa bundan dolayı teyemmüm eder ve namaz kılar. Şafiîlere göre kaza etmesi gerekir, Hanbelîlere göre ise kazası yoktur. Susuzluk korkusu ile teyemmüm eden bir yolcunun üzerinde namazını iade yükümlülüğü ittifakla yoktur.

5- Su Arayacak Olursa Malın Telef Olmasından Korkmak:

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 106; *el-Muğnî,* I, 273 vd.

Malikîlere göre:: Var olduğundan emin olduğu ya da zannettiği suyu arayacak olursa kendisinin yahut başkasının önemli miktarda bir malının telef olacağından korktuğu takdirde, suyu kullanmaya kadir olan mukim veya yolcu teyemmüm eder. Malın telef olacağından şüphe eder veya vehme kapılırsa mal az dahi olsa yine teyemmüm eder.

"Önemli miktardaki mal"dan kasıt su satın almak için vermesi gereken maldan fazla olan miktardır.

Malikîlerin dışındakilere göre: İnsan veya başka türlü düşman, yangın ve hırsız korkusu da teyemmüm almayı ve suyu aramamayı caiz kılar. İster kendisi için ister malı için, isterse yanında bulunan bir emanet için korksun yahut da kadın suyun yanında bir fasığın bulunmasından veya müflis borçlu hapsedilmekten yahut kaçan birisini yakalamak gibi bir fırsatı kaybetmekten korksun durum aynıdır. Bütün bunların su bulamayan kişi gibidir. Çünkü bunlarda zarar vardır ve zarar şer'an kabul edilmez.

6- Suyun Aşırı Derecede Soğuk Olması:

Suyu kullanmaktan dolayı zarar görmekten korktuğu ve suyu ısıtacak bir şey bulamadığı takdirde aşırı soğuktan dolayı teyemmüm etmek caizdir.

Hanefîler, soğuk sebebiyle teyemmümün mübah olmasını ölmekten yahut bazı organların telef olmasından veya hastalıktan korkma hâli ile kayıtlamışlardır. Mukîm dahi olsa, bunu sadece cünübe tahsis etmişlerdir. Böyle bir kimsede de hamam parası veya suyu ısıtacak bir bedel bulamaması şartı aranır. Çünkü ancak böyle bir kişi hakkında sözü edilen tehlike söz konusudur. Küçük hades sahibinin ise sahih olan görüşe göre soğuk dolayısıyla teyemmüm etmesi caiz değildir.

Malikîler soğuk sebebiyle teyemmümün caiz olmasını ölmekten korkma hâli ile sınırlandırmışlardır.

Şafiîlerle Hanbelîler ise, şu şartlarda soğuktan dolayı teyemmümü mübah kabul etmişlerdir: Vakit içerisinde suyu ısıtmaya imkân kalmazsa yahut organlarını ısıtmanın faydası olmaz ve bir organın zarar görmesinden korkar yahut -Şâfiîlere göre- dıştan görünen bir organda ileri derecede bir kusurun meydana gelmesinden, -Hanbelîlere göre ise- su kullanmak sebebiyle bedeninde bir kusurun meydana gelmesinden korkarsa teyemmüm etmesi mübahtır.

Hastalık yahut azhar olan görüşe göre soğuk sebebiyle de teyemmüm eden bir kimse, Şafiîlere göre namazını kaza eder. Malikîlerle Hanefîlere göre kaza etmez, Hanbelîlere göre ise iki rivayet vardır; birisine göre kaza etmesi gerekmez, diğerine göre ise iade etmesi gerekir.

7- Kova ve İp Gibi Su Çekme Aracını Bulamamak:

Su kullanabilecek imkân olmakla birlikte, kendisine su verecek kişi yahut da ip

ya da kova gibi su çekme aletini bulamayan bir kimse vaktin çıkmasından korkacak olursa teyemmüm eder. Çünkü böyle bir kişi suyu bulamayan kişi durumundadır.

Hanbelîler şunu eklerler: Su elde edebilmek için gerekli araçları emanet olarak istemesi gerekir. Çünkü kendisi olmadan vacibin gerçekleşemeyeceği şey de vaciptir. Böyle bir şeyin kendisine emanet olarak verilmesini kabul etmesi de lâzımdır. Çünkü bu gibi durumda gösterilecek minnet, basit ve önemsizdir. Şayet kuyudan elbiseyi ıslatıp sonra da sıkmak suretiyle su çıkarabilecek ise su elde edebilme gücü olacağından bunu yapması lâzımdır ve tıpkı ip ve kova bulan kimse durumundadır. Şu şartla ki, bu elbisenin kıymeti, yerinden çıkartacağı suyun kıymetinden fazla bir oranda eksilmemelidir. Eğer bu değerden daha fazla eksilecek olursa, suyu değerinden fazlası ile satın alması gerekmediği gibi, bunu da yapması gerekmez. Suyu borç olarak kabul etmesi gerektiği gibi, onun bedelini de borç olarak kabul etmesi gerekir. Ancak bu borcunu ödeyebilecek bir malının olması gerekir. Çünkü böyle bir durumdaki minnet önemsizdir. Şu kadar var ki, suyun bedelini borç olarak istemesi minnet olacağından lâzım değildir; hibe olarak verildiği takdirde -bu konudaki minnetin önemsizliği ve âdeten bu, mal olmayacağından- bu suyu kabul etmesi lâzımdır. Ancak suyun bedelini minnet olacağından dolayı hibe olarak kabul etmesi lâzım değildir. Zimmetinde borç olmak üzere -memleketine döndükten sonra eda edebilecek dahi olsa- veresiye su alması lâzım değildir. Çünkü borcun zimmetinde kalmasında, onun aleyhine bir zarar vardır ve borcunu ödeyemeden önce malının telef olması da muhtemeldir.

8- Namaz Vaktinin Çıkmasından Korkmak:

Namaz vaktinin çıkmasından korkmak sebebiyle *Şafiîler* teyemmümü caiz görmemişlerdir.[1] Çünkü böyle bir kimse su bulunmasına rağmen teyemmüm etmiş olacaktır. Ancak bundan yolculuk hâlini istisna etmişlerdir. Onlara göre yolcu suyu aramak zorunda değildir; vaktin çıkacağından korkarsa ve kendisine veya malına zarar geleceğinden yahut da yol arkadaşlarını kaybedeceğinden korkacak olursa teyemmüm edebilir.

Hanbelîler de ister cenaze, ister bayram, isterse de farz bir namazın vaktinin çıkmasından korkmak sebebiyle olsun teyemmümü caiz görmemişlerdir. Bundan sadece yakın bir yerde suyun varlığını bilen, ancak o suya kadar gidecek olursa vaktin çıkmasından korkan yolcuyu müstesna etmişlerdir. Böyle bir yolcu o takdirde teyemmüm eder, namaz kılar ve iade etmesi de gerekmez. Çünkü bu durumdaki bir kişi, suyu vaktin içerisinde kullanmaya kadir değildir, suyu bulamayan kimseye benzetmektedir.[2]

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 188; *el-Hadramiyye*, 24.
2 - *Keşşafü'l-Kınâ*, I, 206.

Hanefîler vaktin çıkmasından korkmak hâlinde ancak aşağıdaki durumlarda teyemmümü caiz görürler[1]:

1- Cünüp dahi olsa cenaze namazının geçmesinden, yahut abdest almaya kalkışacak olursa imamın namazı bitirmesinden ya da güneşin zevâl vaktine girmesinden korkmak gibi bir sebeple, bayram namazının geçmesinden korkulması hâlinde, su bulamamak söz konusu olacağından teyemmüm eder. Esah olan görüşe göre bu kişinin imam ya da başkası olması arasında fark yoktur. Çünkü bu iki namazın geçmesi hâlinde kazaları söz konusu değildir. Bunun diğer bir gerekçesi ise İbni Abbas (r.a.)'tan gelen şu rivayettir: *"Dedi ki: Aniden bir cenaze namazı ile karşılaşsan ve bunu kaçırmaktan korkarsan, teyemmüm ile cenaze namazını kıl."*

İbni Ömer (r.a.)'den gelen rivayete göre: *"Abdestsiz iken yanına bir cenazeyi getirdiler, o da teyemmüm edip o cenazenin namazını kıldı."*

Bir cenaze namazı veya tilâvet secdesi için teyemmüm edecek olursa, su bulamaması hâlinde diğer namazları da eda etmesi caiz olur.[2]

2- Su olmadığı için küsuf namazının ve farz namazların sünnetlerinin geçeceğinden korkarsa ve abdest alacak olduğu takdirde, vaktinin geçeceğinden korkacak şekilde geciktirmiş olduğu sabah namazının sünneti için dahi olsa teyemmüm alabilir.

Cuma namazı, diğer farz namazlar ve vitir için vaktin çıkmasından korktuğu takdirde teyemmüm sahih değildir. Çünkü cumanın bedeli vardır ve bu öğle namazıdır, diğer namazlar ise kaza edilebilir.

Mutemet olan görüşlerine göre *Malikîler* şöyle demektedirler[3]: Namazları vaktinde edayı muhafaza etmek için vaktin çıkacağından korkan ve su bulamayan kimse için teyemmüm caizdir. Şayet abdest aldığı veya guslettiği takdirde bir rekât olsun vaktinde yetişebileceğini zannederse teyemmüm etmez.

Azhar olan ise meşhurun hilâfınadır: Su bulamayan bir kimsenin, cuma namazını ve taayyün eden veya etmeyen fakat vaktinin geçeceğinden korktuğu cenaze namazını eda etmek maksadıyla sağlığı yerinde, mukim bir kimsenin eda vaktinde teyemmüm etmesi caizdir. Böyle bir kimse namaz kılar ve iade de etmez.

Bir sünneti ve bir mendubu eda etmek, Mushafa dokunmak, vacip olmayan tavaf yapmak için de su bulamayanın teyemmümü caizdir.

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 223-227; *Merâkı'l-Felâh,* 19 vd.; *el-Bedâyi,* I, 51; *Fethu'l-Kadîr,* I, 96.

2 - Hanefîlere göre suyun bulunmaması hâlinde çeşitli sebepler dolayısıyla onunla namaz caiz olmasa dahi teyemmüm lizâtihî caizdir. Bunun tespit edileceği ölçü şudur: Böyle bir teyemmüm, kendisi için taharetin şart olmadığı her bir iştir. Bunlar cünüp olmayan bir kimsenin ezberinden veya mushaftan Kur'an okuması, Kur'an öğretmek, mescide girmek veya çıkmak, ölüyü defnetmek, kabir ziyareti, ezan, ikamet, hasta ziyareti, selâm almak ve vermek. Muhtar olan görüşe göre tilâvet secdesi için su bulunsa dahi, seferî için teyemmümün caiz olduğudur, mahkum için caiz değildir.

3 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 182-184; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 150 vd.

Netice olarak, teyemmümün sebepleri iki kısımda toplanabilir:

1- *Su bulamamak:* Gelecekte dahi olsa suya ihtiyaç duyacak olmak, malın telefinden korkmak, suyu ararken veya suyu kullanmakla vaktin çıkacağından korkmak hâllerini içine alır.

2- *Suyu kullanamamak :* Bu da diğer durumlara şamildir. İkinci husus da birinci hususa kıyas edilmiştir. Bu ise teyemmüm ayetinde nas ile hükme bağlanan *"su bulamayan kimse"*dir.

Fakihler hasta için ve suyu bulamaması hâlinde seferî için olmak üzere iki kişiye teyemmümün caiz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.

Teyemmüm İle Eda Edilen Namaz İade Edilir mi?

Su bulamadığından dolayı teyemmüm edip namaz kılsa, sonra da vakit çıktıktan sonra su bulacak olsa, iade etmesi gerekmediği üzerinde fakihler ittifak etmişlerdir. Ancak vakit içerisinde suyu bulacak olursa veya başka sebepler dolayısıyla teyemmüm etmişse bu konuda görüş ayrılığı vardır.(1)

Hanefîler, Malikîler ve Hanbelîler şöyle derler: Başka sebepler dolayısıyla teyemmüm eden ve vakit içerisinde suyu bulan bir kimsenin namazını iade etmesi de gerekmez, kazası da yoktur. Ancak Malikîler: "Kendisine teyemmüm etmesi emredilen herkes, eğer suyun araştırılmasında veya bulmakta her hangi bir şekilde kusurlu davranmış ise vakit içerisinde namazı iade eder." demişlerdir.

Hanefîler bundan teyemmüm ile namaz kılan mahpusu istisna etmişlerdir. Böyle bir kimse eğer ikâmet hâlinde ise, namazını iade eder, seferde ise iade etmez. Kolay olan, bu görüşü almaktır.

Delillerine gelince: Ebu Dâvud'un Ebu Said el -Hudrî'den yaptığı şu rivayettir: *"İki kişi bir yolculuğa çıkmış, namaz vakti girmişti. Beraberlerinde su yoktu. Her ikisi de temiz bir toprakla teyemmüm edip namaz kıldılar. Sonra vaktin içerisinde suyu buldular. Onlardan birisi abdest alıp namazını iade etti, diğeri iade etmedi. Sonra Resulullah (a.s.)'ın yanına vardılar, ona durumu anlattılar. Peygamber (a.s.) iade etmeyen kişiye:*

- Sen sünnete isabet ettin, kılmış olduğun namaz sana yetti, derken, namazını iade eden kimseye de:

- Senin için iki defa ecir vardır, dedi."

İbni Ömer ise Medine'nin evlerini gördüğü hâlde teyemmüm edip ikindi namazını kılmış, daha sonra güneş henüz yüksek iken Medine'ye girdiği hâlde, namazını iade etmemiştir. Diğer bir sebep şudur: Teyemmüm eden kişi, kendisine emredileni

1 - *el-Muğnî,* I, 243 vd.; 265, 268; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 93-195, 206; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 190; *Merâki'l Felâh,* 19; Gazalî, *el-Vecîz,* I, 23; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 101-106 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 36; *el-Mecmu* II. 342-352.

yapmış ve emrolunduğu üzere farzını eda etmiştir. Dolayısıyla onun için iade gerekmez. Ayrıca suyun bulunmayışı mutat bir mazerettir. Bu mazeret ile birlikte teyemmüm edecek olursa namaz farizasının -hastalıkta olduğu gibi- sakıt olması gerekir. Sakıt olan bir şey ise tekrar zimmete avdet etmez.

Hanbelî mezhebinde meşhur olan görüşe göre teyemmüm edip namaz kılan bir kimse namaz esnasında suyu bulacak olursa teyemmümü bozulur, tahareti batıl olur. Yeniden taharet (abdest) veya gusül alır ve yeniden namazını kılar. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Temiz toprak Müslümanın abdest suyudur. İsterse on yıl süreyle suyu bulmasın. Suyu bulduğun zaman da onu tenine dokundur."* [1] Bu hadis-i şerif mefhumu ile şuna delâlet etmektedir: Suyun varlığı hâlinde toprak temizleyici olmaz. Mantuku ile de var olması hâlinde deriye dokunulmasının vücubuna delâlet etmektedir. Çünkü suyu kullanabilecek durumda olursa, namazdan çıkan kimsenin durumunda olduğu gibi, teyemmümü batıl olur. Ayrıca teyemmüm bir zaruret hâli taharetidir. Bu zaruretin ortadan kalkması ile batıl olur. İstihaza kanı kesilen kadının taharetinde olduğu gibi.

Su bulamayıp teyemmüm eder ve namaz kılarsa namazı iade etmez. Çünkü bu sahih bir teyemmümün namazıdır. Şayet susuzluktan korkar, suyuna dokunmaz ve teyemmüm ederse, üzerinde iade yükümlülüğü olmaz.

Şafiîlere göre su bulunmadığı için teyemmüm eder sonra da suyu görürse:

a) Eğer bu namaza girişinden önce ise teyemmümü batıl olur. Çünkü henüz maksuda başlamış değildir. Bunun bir diğer sebebi ise daha önce geçen Hz. Ebu Zerr'in şu hadisidir: *"Suyu bulduğun zaman onu tenine dokundur."*

b) Namaz esnasında suyu görecek olur ve şayet mukim ise teyemmümü de namazı da batıl olur. Çünkü su bulunduğu için namazı iadesi lâzımdır ve fiilen su bulunmuştur. O hâlde eda ile iştigal etmesi gerekir. Esah olana göre abdest almak üzere namazını kesmesi daha faziletlidir. Şayet seferî ise, mezhepte kabul edilen görüşe göre teyemmümü batıl olmaz. Çünkü o asıl olanı (suyu) maksuda başladıktan sonra bulmuştur. Dolayısıyla ona intikali lâzım değildir.

Seferde namaz esnasında suyu görür sonra ikamete niyet ederse, teyemmümü de namazı da batıl olur. Çünkü bir namazda sefer ve hazar (ikamet) hükmü bir arada bulunmuştur. Bu bakımdan hazarın hükmünün galip kılınması gerekir. Çünkü ikamet hâlinde olduğu hâlde, teyemmüm almış sonra da suyu görmüş durumuna düşmüştür.

c) Namazı bitirdikten sonra suyu görecek olursa, şayet mukim ise namazı iade eder. Çünkü ikamet hâlinde suyun bulunmaması süreklilik arzetmeyen nadir bir özürdür. Dolayısıyla böyle bir durumda iade tarzı sakıt olmaz. Tıpkı unutmuş oldu-

1 - Bu hadis-i şerifi Ebu Dâvud, Hâkim ve Neseî Ebu Zer'den rivayet etmişler, Tirmizî sahih olduğunu söylemiş ve *"hasen-sahihtir"* demiştir.

ğu bir necaset ile namaz kılması hâlinde olduğu gibi. Şayet yolculukta ise iade etmesi lâzım değildir. Seferin uzun olması ya da kısa olması durumu değiştirmez. İmam Şafiî'den gelmiş iki görüşün en meşhuruna göre hüküm budur.

Şayet masiyeti gerektiren bir seferde ise, esah olana göre mukim gibi iade etmesi onun için vaciptir. Çünkü farzın teyemmüm ile sakıt olması sefere taalluk eden bir ruhsattır. Burada, seferin kendisi masiyyettir; o hâlde böyle bir sefere ruhsat taalluk etmez.

Şayet hastalık sebebiyle teyemmüm alıp namaz kılar, sonra da vakit içerisinde iyileşirse, onun için iade lâzım değildir. Çünkü hastalık umumî özürler arasındadır. Bu yolculukta suyu bulamama durumuna benzer.

Aşırı soğuk sebebiyle teyemmüm eder ve namaz kılar, sonra da soğuk zail olursa, eğer ikamet hâlinde ise, iadesi lâzımdır. Çünkü böyle bir durum nadir özürlerdendir. Eğer seferde ise bu konuda iki görüş olup, bunların tercihe şayan olanı iadenin vacip olduğudur. Çünkü helâk ile sonuçlanmasından korkulan soğukluk ile birlikte onun zararını ortadan kaldıracak bir şey bulamama hâli, devamlılık arzetmeyen nadir bir özürdür. Bu da ikamet hâlinde suyun bulunmamasına benzer.

Teyemmüm ile eda edilmiş namazın kazasına gelince: Bu konuda Şafiîler şöyle demektedirler: Suyu bulamadığı için teyemmüm eden mukim kaza eder, seferî etmez. Ancak yolculuğunda asi olup kaçan köle ve kocasına itaatsiz olan kadın bundan müstesnadır. Böyle bir kimse esah olan görüşe göre kaza eder, çünkü seferi ile asi olan bir kimse ruhsattan faydalanmaya ehil değildir. Yolculukta soğuk veya mutlak olarak su kullanmayı imkânsız kılan (yani bütün taharet organlarında buna imkân vermeyen) bir hastalık sebebiyle veya taharet organlarından her hangi birisinde suyu kullanma imkânı bulunmayan ve onu örten bir şey de yoksa yahut teyemmüm yeri olan yüz ve ellerde sargı gibi bir şey bulunduğundan ya da onun dışında hadesli olarak konulmuş bir örtünün varlığı hâlinde teyemmüm etmiş bulunan bir kimse, -daha zahir olan görüşe göre- kaza eder.

Netice olarak, istihaza kanı görenin, oturan, yerinden kalkamayan hastanın ve seferînin durumunda olduğu gibi, daimî bir özür sebebiyle namaz kılan kimse, bu namazı kaza etmez. Devam etmeyen bir özür dolayısıyla kılınan ve hem suyu hem de toprağı bulamayan kimsenin durumunda olduğu gibi, bedeli de bulunmayan ve ima ile namaz kıldığı takdirde maslûb (Kol ve bacaklarından bir yere asılmış veya bağlanmış) kimse namazını kaza eder. Devamlı olmayan bir özür sebebiyle ve bedeli de bulunan namazlar ise -mukimin teyemmümü ile aşırı soğuktan dolayı seferînin teyemmümünde olduğu gibi- kaza konusunda iki görüş vardır: Tercih edilen görüşe göre kaza eder.

Şafiîlerin görüşünde bir parça sıkılık olduğu gayet açıktır. Bu durum ise Hanefîlerle onlara muvafakat edenlerin görüşlerini almaya itmektedir.

3. Teyemmümün Rükünleri Veya Farzları:

Teyemmümün bir takım rükün.ve farzları vardır. Şunu bilmek gerekir ki, rükün veya farzdan maksat, bir şeyin var olmasının temel itibariyle ona bağlı olması veya güçlü yönünün o olması demektir. Bu manada Hanefîlerin dışında kalan cumhurun bir ıstılahıdır. Hanefîler rüknü, sadece bir şeyin onun varlığına bağlı olması ve hakikatinden bir parça olan şeyden ibaret kabul ederler. Binaenaleyh Hanefîler, teyemmümün sadece iki rüknü vardır, demişlerdir. Bunlar: İki defa elleri toprağa vurmak ile yüzünü ve dirseklerine kadar da ellerini meshetmektir.

Cumhur ise şöyle demektedir: Teyemmümün rükünleri dört veya beş tanedir. Aşağıdaki şekilde görüş ayrılıkları belirtilmiştir:[1]

1- Yüzün meshi esnasında niyet etmek: Dört mezhebin ittifakıyla farzdır. Bu görüşü kabul edenler arasında Hanefî mezhebine mensup Kudurî ve *Hidâye* müellifi el-Mergınanî de vardır. Hanefîlerden bir grup ve bazı Hanbelîler bunu şart kabul etmişlerdir. Hanbelîlerle Hanefîlerin mezhebinde mutemet olan görüş budur.

Malikîlere göre: Niyet, namazı mübah kılmaya veya hadesin mani olduğu şeyi mübah kılmaya ya da teyemmüm farzına, yüzü meshederken niyet etmek şeklindedir. Şayet sadece hadesi kaldırmaya niyet edecek olursa, teyemmümü batıl olur. Çünkü onlarda meşhur olan görüşe göre teyemmüm hadesi kaldırmaz

Eğer yalnızca teyemmüm farzına niyet ederse bu da yeterlidir. Şayet büyük hades sahibi ise büyük ya da küçük diye tayin etmesi de gerekmez.

Namazı mübah kılmaya yahut hadesin mani olduğu şeyleri mübah kılmaya niyet edecek olursa ve de büyük hades sahibi ise büyük hadesi tayin etmesi lâzım olur, küçük hadese niyet etmesi de mendup olur. Nitekim bunu daha önce belirtmiştik.

Kendisi için teyemmüm edilen farz veya nafile namazı veya her ikisini birlikte tayin etmek ise sadece menduptur. Eğer namazı tayin etmez ise nafile niyeti ile farz kılmayacağı gibi, mutlak namaz niyeti ile de kılmaz. Çünkü farz kendisine has bir niyeti gerektirir.

Şafiîlere göre: Namazın mübah kılınmasına ve benzer ibadetlere niyet etmesi zaruridir. Esah olan görüşe göre teyemmüm yahut taharet farzına veya hadesten, cünüplükten taharete ya da hadesi kaldırmaya niyet etmesi yeterli değildir. Çünkü teyemmüm onlara göre hadesi kaldırmaz. Diğer taraftan teyemmüm bizatihi kastedilen bir şey değildir, zaruret hâlinde yapılan bir ameldir. O bakımdan bizatihi kas-

---

1 - *el-Bedâyi,* I, 45 vd., 52; *Fethü'l-Kadîr,* I, 86-89; *ed-Dürrü'l-Muhtâr;* I, 212; *el-Lübâb,* I, 37; *Teby nü'l-Hakâik,* I, 38 vd.; *Merâkı'l-Felâh,* 19-20; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I, 154 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I 192-198; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 37 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 64-66 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I 97-99; *el-Muhezzeb,* I, 32 vd.; *el-Muğnî,* I, 251-254; *Keşşâfü'l-Kınâ',* I, 199-202.

tedilen bir amel haline getirilmez.

Şafiîlere göre esah olan, niyette tayinin şart olmadığıdır. Mutlak olarak niyet edecek olursa, dilediği farzı kılar. Eğer hangi farzı kılacağını tayin ederse, vakit içinde vaya başkasında bir başka farz veya nafile kılması caiz olur. Şu kadar var ki, nafile niyetiyle farz kılmaz veya mutlak olarak namazı mübah kılmak niyetiyle farz kılmaz. Yani bu konuda Malikîlerle aynı görüştedirler.

Onlara göre ellerin toprağa vurulmasından sonra yüze kaldırılması ile birlikte niyeti edilmesi vaciptir. Çünkü bu ilk rükündür. Sahih olan görüşe göre de bu niyetin yüzden her hangi bir kısmın meshedilmesine kadar devamı vaciptir.

Hanbelîlere göre: Ancak teyemmüm ile mübâh olan namaz ve benzeri ibadetlerin, tavaf ve Mushafa dokunmak gibi şeylerin mübah kılınmasına niyet eder. Yani bu konuda Şafiîlerin görüşündedirler. Sadece hadesi kaldırmak niyetiyle sahih olmaz. Çünkü teyemmüm onlara göre -Malikîler ve Şafiîlerde olduğu gibi- hadesi kaldırmaz. Bunun gerekçesi Hz. Ebu Zerr'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Suyu bulduğun takdirde onu derine dokundur, çünkü bu senin için daha hayırlıdır."*[1]

Yine Hanbelîlere göre namaz, tavaf, Mushafa dokunmak, küçük veya büyük hades yahut da beden üzerindeki necaset gibi, ne için teyemmüm ediyorsa tayin etmek vaciptir. Çünkü teyemmüm hadesi kaldırmaz, sadece namazı mübah kalır. O bakımdan teyemmümün zaafını pekiştirmek için niyeti kaçınılmaz oluyor.

Tayinin niteliği ise şu şekildedir: Eğer cünüp ise meselâ, cünüplükten dolayı öğle namazının mübah kılınmasına niyet eder. Şayet hades sahibi ise hadesten, hades sahibi cünüp ise, her ikisinden namazın mübah kılınmasına niyet eder ve buna benzer şekilde durumu tayin eder.

Şayet cünüplük sebebiyle teyemmüm edecek olursa bu küçük hades için yeterli gelmez. Çünkü bunlar ayrı iki taharettirler. Birisinin niyetiyle ötekisi eda edilmiş olmaz.

Hanefîlere göre: Namazın kendisiyle sahih olabileceği teyemmümün niyetinin sahih olması için şu üç şeyden birisine niyet etmek şarttır: Ya hadesten taharete niyet eder veya namazın mübah olmasına yahut da namaz, tilâvet secdesi ve cenaze namazı gibi taharetsiz sahih olmayan, özel olarak kastedilen bir ibadete niyet eder. Sadece namazı mübah kılmayı hatırlamaksızın veya içinde bulunduğu hadesi kaldırmayı hatırına getirmeksizin teyemmüme niyet edecek olursa o teyemmümle namaz sahih olmaz. Nitekim asıl itibariyle ibadet olmayan, meselâ mescide girmek, Mushafa dokunmak[2] gibi bir şeye niyet ederse veya bizatihi maksat olarak gözetilmeyen ezan ve kamet gibi[3] bir ibadete niyet ederse ya da taharetsiz de sahih ola-

1 - Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir.

2 - Çünkü ibadet, mescitte itikâf ve Kur'an okumak hâlinde söz konusudur.

3 - Çünkü bunlardan maksat ilândır.

bilen ve maksat olarak gözetilen bir ibadete niyet ederse -küçük hades sahibi bir kimsenin Kur'an okumak veya selâm vermekle ya da almak için teyemmümü kastetmesi gibi-böyle bir teyemmümle de namaz sahih olmaz.

Cünüp bir kimse Kur'an okumak için teyemmüm ederse o teyemmümle sair namazları kılması sahih olur.

Onlara (Şafiîlere) göre hadesin veya cünüplüğün tayini şart değildir. Mutlak olarak niyet etmekle teyemmüm sahih olur. Aynı şekilde hadesi kaldırmak niyetiyle de teyemmüm sahihtir. Çünkü onlara göre teyemmüm abdest gibi hadesi kaldırır.

Niyetin sahih olabilmesi için Hanefîlere göre Müslüman olmak ve temyiz şartı ile niyet edilen şeyin hakikatini bilebilmesi için neye niyet ettiğini bilmek şartları aranır.

Burada müsamahakârlığı, kolaylığı ve genişliği sebebiyle Hanefî mezhebinin görüşü evlâdır.

Niyetin şart olduğunun delili daha önce geçen: *"Ameller ancak niyetlere göredir ve her kişi için ancak niyet ettiği şey vardır."* hadisidir. Hanefîler şunu delil göstermişlerdir: Toprak aslında kirleticidir. Onun temizleyici olabilmesi ancak niyet ile mümkündür. Yani toprak hakiki bir taharet aracı değildir. O ihtiyaç anında temizleyici kabul edilmiştir. İhtiyaç ise ancak niyet ile bilinir. Abdest ise böyle değildir, çünkü abdest hakiki bir taharettir, onun taharet olabilmesi için ihtiyacın bulunması şartı yoktur; dolayısıyla abdest için niyet şart değildir.

2- *Yüz ve ellerin mesh edilmesi:*[1] Çünkü şanı yüce Allah: *"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshediniz."* diye buyurmuştur.

Hanefîlerle Şafiîlere göre "eller"den maksat, abdestte olduğu gibi kolların dirseklere kadar meshedilmeleri ve her taraflarının mesh ile kaplanmasıdır. Çünkü sözü geçen ayet-i kerime bunu gerektirmektedir ve teyemmüm abdestin yerine geçmektedir. Diğer taraftan teyemmümde "el", mutlak olarak kullanılmış, abdestte ise şanı yüce Allah'ın: *"Dirseklere kadar ellerinizi"* buyruğu ile kayıtlanmıştır. O halde teyemmüm abdeste hamledilir ve ona kıyas edilir. Diğer bir sebep Hz. Ammar'ın rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Yüz için ve eller için toprağa bir (el) vuruş."* [2]

---

1 - Dikkat edilecek olursa Malikîler bunu iki farz olarak kabul etmişlerdir. Birincisi, ilk vuruştur, yani elleri toprağa koymaktır; ikincisi ise, yüz ve bileklere kadar elleri mesh ile kaplamaktır. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise yüzün tamamının meshedilmesi bir farz, ellerin meshedilmesi bir başka farzdır.

2 - Bu hadisi Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İbni Ömer'in hadisi ise şu şekildedir: *"Teyemmüm iki vuruştur, bir vuruş yüz için, diğer bir vuruş ise dirseklere kadar eller içindir."* Ancak bu hadis zayıftır.

Hüküm mutlak olarak ellere ta'lik edilmiştir. Dolayısıyla kol buna girmez. Hırsızın elinin kesilmesinde olduğu gibi. Diğer taraftan Ammar b. Yasir'in hadisi de bunu gerektirmektedir: *"Peygamber (a.s.) ona yüz ve eller ile teyemmüm etmesini emretmiştir."* [1] Diğer taraftan Hz. Ammar şöyle demektedir: *"Ben cünüp oldum ancak su bulamadım. Bu bakımdan toprak üzerinde yuvarlandım ve namaz kıldım. Bunu Peygamber (a.s.)'e anlatınca şöyle buyurdu: "Sana bu şekilde yapman yeterdi." Ve Peygamber (a.s.) avuçlarını yere vurdu, ondan sonra avuçlarını üfledi, sonra da yüzünü ve ellerini onlarla meshetti."*[2]

Hanefîlerle Şafiîlere göre ise farz olan, iki defa vurmaktır. Birisi yüz için, diğeri ise eller içindir. Malikîlerle Hanbelîlere göre ise farz olan, birinci vuruştur. Yani ellerin avuçlarını toprak üzerine koymaktır. İkinci vuruş ise ileride geleceği gibi, sünnettir.

Bu ihtilâfın sebebine gelince: Ayet-i kerime bu konuda mücmeldir. Hadis-i şerifler arasında ise tearuz vardır. Teyemmümün, bütün hâllerinde abdeste kıyas edilmesi üzerinde ise ittifak edilmiş değildir. Nitekim Ammar b. Yasir'in rivayet ettiği hadiste sabit olan da bu türdendir. Orada yüz ve eller için sadece bir vuruştan söz edilmektedir. Değer taraftan iki vuruştan söz eden hadis-i şerifler de vardır. İşte cumhur, teyemmümü abdeste kıyas ederek bu hadisleri tercih etmiştir ki bu tür hadislerden birisi de İbni Ömer'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz için ve bir vuruş da eller içindir."* [3] Ebu Dâvud'un rivayetine göre Peygamber (a.s.) iki vuruş ile teyemmüm etmiş, bunlardan birisi ile yüzünü, diğeriyle de kollarını meshetmiştir."[4]

Fakihler, teyemmüm esnasında, abdestin hilâfına yüzüğün çıkartılması vücubu üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü toprak kesiftir. Suyun hilâfına yüzüğün altına akması mümkün değildir. Şafiîlere göre bunun (yüzüğün çıkartılmasının) vücubu ikinci vuruştadır. Birincisinde ise müstehaptır. Vacip olan ise mesh zamanındadır, yoksa toprağı azaya kaldırma zamanında değildir.

Malikîlerle Hanefîler aynı şekilde elin ayaları veya parmaklar ile meshin tamamlanması maksadı ile parmak aralarının hilâllenmesini de vacip kabul etmişlerdir.

Şafiîlerle Hanbelîler ise ellerin meshedilmesinden sonra parmak aralarının ihtiyaten hilâllenmesi menduptur, demekle yetinmişlerdir.

1 - Tirmizî rivayet etmiş ve *sahih* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 263.

2 - Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Bir lafızda da şöyledir: *"İki avucunu toprağa vurman, sonra bunlara üfledikten sonra her ikisiyle yüzünü ve bileklerine kadar ellerini meshetmen yeterli olurdu."* Bunu Darekutnî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 264.

3 - Bu hadisi Hakim, Darekutnî ve Beyhakî rivayet etmiştir. Fakat isnadı *zayıf*tır ve İbni Ömer'e *mevkuf*tur.

4 - Bu hadisin senedinde muhaddislerce pek kavî kabul edilmeyen bir ravi vardır. O halde senedi *zayıf*tır. *Nasbu'r-Râye,* I, 150-154.

Toprağın, seyrek saç bitim yerlerine kadar ulaştırılması vacip değildir. Meselâ, seyrek dahi olsa sakalın altına toprağın ulaştırılmasına gerek yoktur. Çünkü bunda bir zorluk vardır. Abdestte ise durum böyle değildir. Toprağın ağzına ve burnuna girmemesi için teyemmümde mazmaza ve istinşak yoktur; aksine bunlar kirlenmeye sebep teşkil edecekleri için mekruhturlar.

3- Tertip: Şafiîlere göre tertip farzdır, Hanbelîlere göre ise büyük hadesin dışında farzdır.

Buradaki tertip, teyemmümün iki azası arasındadır. Çünkü teyemmüm su ile taharet esasına bedeldir. Abdestte tertip farzdır. O halde onun yerine geçen teyemmümde de durum böyledir. Büyük hades ve bedendeki necaset için alınan teyemmümde tertip itibara alınmaz.

Hanefîlerle Malikîlere göre: İki organ arasında yani yüz ile eller arasında teyemmümde tertibi gözetmek vacip değil müstehaptır. Çünkü aslî farz meshetmektir. Toprağın ulaştırılması ise bunun vesilesidir.

4- Müvalât (Peşpeşelik): Hanbelîlerle Malikîlere göre farzdır. Hanbelîler bunun için de, tertipte olduğu gibi, teyemmümün büyük hadesten başka niyetlerle alınması kaydını koymuşlardır.

Müvalât, teyemmümün kısımlarını peşpeşe yapmaktır. Her hangi bir organı meshederken bununla kendisinden önceki organın meshi arasında abdestteki kadar bir zaman fasıla sokmamalıdır. Yani yıkanmış bir organın kuruması için gereken kadar bir zaman geçmemelidir.

Malikîler ek olarak teyemmüm ile teyemmümün kendisi için alındığı namaz ve benzeri şey arasında da müvalât (peşpeşelik) şartını koymuşlardır. Şafiîlerle Hanefîlerde ise teyemmümde müvalât, abdestte olduğu gibi sünnettir. Aynı şekilde teyemmüm ile namaz arasında müvalât da bunu vacip görenlerin hilâfından -ki az önce belirttiğimiz gibi bunlar Malikîlerdir- kurtulmak için sünnettir.

5- Temiz toprak: Malikîlere göre farz, başkalarına göre şarttır.Malikîlere göre toprak (saîd) [1], yeryüzünün kabuğunu teşkil eden bütün parçalarıdır. Toprak; -ki bu varolması hâlinde öbürlerine göre daha faziletlidir- kum, taş, çakıl, ateşle yakılmamış kireçtir. Eğer kireç yakılmış yahut da kullanılmak üzere hazırlanmış ise onunla teyemmüm etmek caiz değildir. İsterse bu kireç ile arz arasında bir engel olacak şekilde yerinden nakledilmiş olsun.

Yerlerinde bulunduğu ve nakledilmedikleri sürece madenler üzerinde teyemmüm caizdir. Ancak madenlerin altın veya gümüş yahut da inci gibi mücevharattan olmaması gerekir. Şap, tuz, demir, kurşun, kalay ve sürme gibi madenler yerlerinden taşınıp insanların elinde bir mal hâline dönüştükleri takdirde, bunlarla teyem-

---

1 - *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 195 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 38; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I, 155 vd.

müm edilmez. Aslî mekânlarında bulunsalar dahi altın ve gümüşle teyemmüm olmaz. Yakut, zümrüt ve inci gibi mücevharatla da yerlerinde bulunsalar dahi teyemmüm olmaz. Bir görüşe göre de ahşap ve ot ile de teyemmüm -başka teyemmüm edilecek bir şey bulunmasa dahi- caiz değildir. Çünkü bunlar hiç bir zaman toprak değildir, toprağa benzer tarafları da yoktur. Mutemet olan görüşe göre ise, başkaları bulunmadığı takdirde onlarla teyemmüm caizdir.

Buzla teyemmüm caizdir. Buradaki buzdan kasıt, yer üzerinde veya deniz üzerinde donmuş olan sudur. Çünkü bu su donarak taşa benzemiş olduğundan yeryüzünün sathına katılmıştır.

Hanefîlerin görüşü Malikîler gibidir. Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed şöyle demektedir[1]: Yer cinsinden olan her şey ile teyemmüm caizdir. Toprak -ki bunun üzerinde icma vardır-, toz, kum, taş, kireç, kireç taşı, sürme, zırnık -isterse bunların tozları bulunmasın-. Çünkü ayet-i kerimede geçen "said" yeryüzünün adıdır. Bu ise özel olarak toprağın bu iş için tahsis edilmesini gerektirmez. Aksine yeryüzünün bütün cüzlerini içine alır. Diğer taraftan Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: *"Çöl halkından bir grup kimse Resulullah (a.s.)'ın yanına gelip şöyle dediler: "Bizler üç dört ay kumluklar arasında kalıyoruz. Aramızda cünüp, lohusa ve hayızlılar oluyor. Bizler su bulamıyoruz." Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: "Ben size toprağı tavsiye ederim." Arkasından ellerini yüzü için bir defa yere vurdu, sonra da ötekisi vurdu, bununla dirseklerine kadar ellerini meshetti."*[2]

İmam Buharî der ki: "Tuzlu ve rutubetli yer üzerinde namaz kılmakta da teyemmüm etmekte de bir mahzur yoktur."

Malikîler ve Hanefîlere göre, üzerlerinde toz bulunmayan taş veya kaya ile, tozu ele bulaşmayan rutubetli toprağa teyemmüm etmek caiz olduğu gibi, bir elbiseye, keçeye, atının eğerine, elini vurduğunda toz yükseldiği takdirde teyemmüm caizdir.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre[3]: Teyemmüm ancak tozlu, tozu ele bulaşan ve yanmamış temiz bir toprak ile caiz olur. Eğer tozu yükselmeyecek şekilde ufalanmış veya nemli olursa, teyemmüm için yeterli değildir. Şafiîler şunu da eklemişlerdir: Tozu bulunan kum ile teyemmüm caizdir. Ancak Hanbelîlere göre kum ile yontulmuş taş tozu ve benzeri ile teyemmüm caiz değildir. İmam Ahmed'den gelen bir diğer rivayete göre kum ile teyemmüm caizdir.

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 88; *el-Bedâyi,* I, 53 vd.; *el-Lübâb,* I, 37; Ebu Yusuf dedi ki: Teyemmüm ancak toprak ve özellikle de kum ile caiz olur. Çünkü İbni Abbas "temiz toprak"ı bitki yetişen toprak ile tefsir etmiş, Ebu Yusuf da buna her iki tarafın delili olarak zikretmiş olduğumuz hadise istinaden kumu ilâve etmiştir.

2 - Ahmed, Beyhakî ve İshak b. Râhûye, Ebu Ya'la el Mavsılî ve Taberanî rivayet etmiştir; ancak *zayıf* bir hadistir. *Nasbu'r-Râye,* I, 156.

3 - *el-Mühezzeb,* I, 32; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 96 vd.; *el-Muğnî,* I, 247-249; *Keşşafü'l-Kinâ',* I, 197 vd. *Buceyremî el-Hatib,* I, 252; *Gâyetü'l-Münteha,* I, 61.

Her iki mezhepte de petrol, kükürt, hamam otu, seramik tozu ile teyemmüm caiz değildir. Çünkü bunlara toprak denilemez. Un, zaferan ve alçı gibi şeylerle karışmış toprakla da teyemmüm caiz değildir. Pişirilmiş alçı ile de teyemmüm caiz olmaz. Rutubetli ve tozu yükselmeyen yerlerle, ıslak, kurumamış çamurla da teyemmüm edilmez. Çünkü ıslak çamur da toprak değildir. Ulemamın ittifakı ile necis toprak ile teyemmüm edilmez. Çünkü şanı yüce Allah: *"Temiz toprak ile teyemmüm ediniz."* diye buyurmuştur. Şafiî mezhebine göre teyemmüm azasında kullanılmış toprak ile teyemmüm edilmediği gibi, Hanbelîlere göre de gasbedilmiş ve buna benzer mescit toprağı gibi topraklarla da teyemmüm edilmez.

Keçeye, elbiseye, çuvala veya kilime vurup da eline toz yapışır ve bununla teyemmüm ederse caizdir. İmam Ahmed, ibadet için ihtiyat olsun diye teyemmümde bulunmak maksadıyla toprak taşıma işinden hoşlanırdı.

Bu kanaatte olanların delili şanı yüce Allah'ın: *"Ondan yüzlerinize ve ellerinize meshediniz."* buyruğudur. Bu, toprağın bir parçasıyla meshedilmeyi gerektirmektedir. O hâlde kayalık gibi tozu bulunmayan bir şeyle meshedilmez. Çünkü teyemmüm bir taharettir. O hâlde bu taharette temizleyici olan unsurun taharet yerine, başın meshinde olduğu gibi ulaştırılması vaciptir. Bunun bir diğer gerekçesi ise Peygamber Efendimizin (a.s.): *"Toprak benim için bir temizlenme vasıtası kılınmıştır."*[1]

Hanbelîler şunu kaydeder: Kar bulsa ve bunu eritme imkanı bulunmasa, yıkanması vacip olan organların onunla meshetmesi lâzımdır. Çünkü Peygamber Efendimiz (a.s.)'in şöyle buyurduğu belirtilmiştir: *"Ben size bir emir verdiğim zaman ondan gücünüz yettiği kadarını yerine getiriniz."* Ancak karın organlara değdirilmesiyle su damlamayacak olursa namazı iade eder. Çünkü o su olmakla birlikte tam bir taharet olmaksızın namaz kılmış bulunuyor. Nitekim yanında kuru çamur bulunsa ve tozu olsun diye onu dövecek bir aleti bulunmadığı zaman, teyemmümsüz namaz kılanın durumu da böyledir.

Şayet karın suyu organlar üzerinde akacak olursa namazı iade etmez. Çünkü az da olsa emredilmiş olduğu yıkama gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Şafiîler toprağın meshedilen organa aktarılmasını teyemmümün ilk rüknü olarak kabul etmişlerdir.[2] Eğer üzerine yeni toprak gelmiş bir organdan toprağı alıp teyemmüm organına taşısa, kendisine "taşıma" adı verilecek bir olayın varlığı sebebiyle -esah olan görüşe göre- bu, yeterlidir. Şayet organ üzerinde toprak bulunur ve bunu bir yandan bir yana götürüp getirirse bu yeterli de olmaz, caiz de olmaz. Bana

1 - Şafiî ve Ahmed, Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir, *hasen* bir hadistir. İbni Abbas şöyle demiştir: "Sa'îd: Ekin toprağıdır. Tayyib, temiz demektir."

2 - Diğer rükünler de şunlardır: Namazın mübahlığına niyet etmek, yüzü meshetmek, dirseklere kadar elleri meshetmek, yüz ile eller arasında tertibe riayet etmek.

göre Şâfîler ile Hanbelîlerin görüşü, şanı yüce Allah'ın: *"Temiz toprak ile teyemmüm ediniz."* buyruğu sebebiyle daha kuvvetlidir.

4. Teyemmümün Keyfiyeti

Teyemmümün keyfiyeti konusunda fakihlerin iki görüşü vardır:

a) Hanefî ve Şafiîlerin Görüşü (1):

Teyemmüm iki vuruştur. Birisi yüzü için vuruş, öbürü de dirseklere kadar el ve kolları için vuruş. Bunun delili az önce gördüğümüz hadistir. Bu Ebu Ümame ve İbni Ömer (r.a.)'in rivayet ettiği hadistir: *"Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz için, birisi de dirseklere kadar eller içindir."*(2) Eller teyemmümde birer uzuv oldukları için yüz gibi bütünüyle mesh ile kaplanmaları vaciptir. Hz. Ammar (r.a.)'ın sadece ellerin bileklere kadar olan kısmıyla yetinmeye delalet eden hadisi ise dirseklerine kadar ellerini meshettiği şeklinde tevil edilir. Bu tevilin delili ise Ebu Ümame ile İbni Ömer'in rivayet ettiği hadistir. Bu görüş uyulmaya daha lâyıktır. Çünkü teyemmüm abdestin bedelidir; dolayısıyla onun mahalli, üzerlerine teyemmüm etmenin vacip olduğu nas ile belirtilen abdest organlarıdır.

b) Malikîlerle Hanbelîlerin Görüşü (3):

Vacip olan teyemmüm bir tek vuruş olup bununla parmaklarının iç tarafı ile yüzünü mesheder, sonra da ellerini ayaları ile elerini mesheder. Bunun delili onların rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.) teyemmüm hakkında buyurdu ki: "Yüz ve eller için bir tek vuruş vardır."* (4) Diğer taraftan "el" mutlak olarak kullanıldığı zaman, dirseklere kadar olan kısım bunun kapsamına girmez. Bunun delili ise hırsızlıkta elin kesilmesi ile ilgili hükümlerdir.

Malikî ve Hanbelîlere göre daha kamil olan, bunu vacip görenlerin hilafında kurtulmak maksadıyla iki vuruş yapmak ve bu ikinci vuruş ile dirseklere kadar kolları meshetmektir. Meshin keyfiyeti şöyledir: Sol eli sağ elin üzerine, elin üst tarafından dirseğe doğru götürür, ondan sonra kolun iç tarafından bileğe doğru gelir. Daha sonra sağ elini solunun üzerine aynı şekilde dokundururur; organın bütününü meshettiği takdirde nasıl yaparsa yapsın, yeterlidir.

Fakihler iki vuruştan fazlası ile teyemmüm edecek olursa bunun da caiz olaca-

---

1 - *el-Bedâi*, I, 46; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 38; *el-Mühezzeb*, I,32.

2 - Bu hadis aynı şekilde Hz. Câbir'den Hâkim ve Darekutnî tarafından; Hz. Aişe'den el-Bezzâr tarafından rivayet edilmiştir. Ancak bu rivayetlerde tenkit edilen yerler ve zaaf bulunmaktadır. *Nasbu'r-Râye*, I, 150 vd.

3 - *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 194-198; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 38; *el-Muğnî*, I, 244-254; *Keşşâfu'l-Kınâ"* I, 200-205.

4 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Kütüb-i sitte musannifleri *sahih* bir isnad ile rivayet etmişlerdir. *Nasbu'Râye*, I, 151.

ğı üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü maksat toprağın farz olan yerlere ulaştırılmasıdır. Bu, nasıl yapılırsa yapılsın -abdestte olduğu gibi- caizdir.

5. Teyemmümün Şartları

Hanefîler teyemmümün sıhhati için sekiz, Şafiîler on, Malikilerle Hanbelîler iki şart belirtmişlerdir. Bu şartlar bazan az önce görmüş olduğumuz farzlar ile iç içe karışmakta, bazen de yine az önce görmüş olduğumuz sebeplerin bizzat kendisi olabilmektedir. Malikilere, şartları sebepler diye açıklamışlar ve şöyle demişlerdir.[1] Genel olarak teyemmümün caiz oluşunda iki şart aranır: Suyun bulunmaması veya suyu kullanmanın mümkün olmaması.

Bunların ayrıntıları aşağıdaki şekildedir:

Seferde su bulamamak, hastalık, ikamet hâlinde ise yetecek kadar su bulamamamak, kova ve ip gibi suya ulaşacak alet bulunmaması, kendisi yahut da kendisinden başka insan ve hayvanın susuzluk tehlikesi ile karşı karşıya kalmasından korkmak, suya gidecek olursa hırsız veya yırtıcı hayvan ile karşılamaktan korkmak, suyu bulmakla birlikte çok pahalı olması, su almaya gidecek, bekleyecek ve kullanacak olursa vaktin geçeceğinden korkmak, suyu kullandığı takdirde soğuktan ölüm tehlikesiyle karşılaşmaktan veya hastalanmaktan veya hastalığın artmasından ya da iyileşmenin gecikmesinden korkmak, ona suyu verecek kimse bulamamak, yara ve cerahatlerin cünüp olan vücudun çoğunluğunu yahut da abdestsiz 'muhdis' olan kimsenin abdest azalarının çoğunluğunu kapatmış olması. Dikkat edilecek olursa bu haller teyemmümün sebepleridir.

Malikîlere göre şart olarak kabul edilmesi mümkün olanlar iki tanedir: Vaktin girişinden sonra teyemmüm etmek ve su aramak. Hanbelîlere göre ise teyemmümün iki şartı şudur: Kendisi için teyemmüm edeceği amelin vaktinin girmesi ve suyu kullanamama hâli.

Yapılan bu açıklamalardan teyemmümün şartlarının şunlar olduğu anlaşılmaktadır:

Birinci Şart: *Tahir said:* Yeryüzü said'inden başkası ile teyemmüm sahih değildir. (Bu, Şafiîlerle Hanbelîlere göre topraktır, Hanefîlerle Malikîlere göre ise yer cinsinden olan her şeydir). Necis said ile teyemmüm olunmaz. Çünkü şanı yüce Allah: *"Temiz bir said ile teyemmüm ediniz."* diye buyurmuştur. Bu, cumhura göre teyemmümün sıhhatinin şartıdır; Malikîlere göre ise teyemmümün farzlarında açıklamış olduğumuz üzere, farzdır. Hanbelîler şunu eklemektedir: Toprak mübah olmalıdır. Şayet gaspedilmiş toprak ile veya defalarca açılmış mezarın toprağı ile ya da mescit toprağı ile teyemmüm edecek olursa caiz olmaz.

İkinci Şart: Teyemmüm, vaktin girişinden sonra olmalıdır, yani kendisi için te-

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 37.

yemmüm ettiği ibadetin vakti girmiş olmalıdır. Bu cumhura göre şarttır, Hanefîlere göre, teyemmümün nitelikleri bahsinde beyan etmiş olduğumuz gibi, şart değildir.

Üçüncü Şart: Suyu aramaktır. Dört mezhebin de ittifakıyla teyemmümün caiz olması için suyun bulunmadığından emin olana kadar su aramak şarttır. Çünkü bir kişinin "suyu bulamayan" diye tanımlanabilmesi için suyu arayıp bulamamış olması gerekir. Şu kadar var ki, fakihlerin suyun aranması gereken mesafenin takdirinde farklı görüşleri vardır. Yukarıda teyemmümün sebeplerini ele alırken buna işaret etmiştik; burada etraflıca görelim:

Hanefî Mezhebi [1]: Bir beldede ikamet eden bir kimse için teyemmümden önce suyu aramak mutlak bir vazifedir. Yakında su bulunduğunu zannetmesi ile etmemesi arasında fark yoktur. Seferî yahut da şehrin dışında olup teyemmüm etmek isteyen kimsenin, galip zannı ile yakınında su bulunduğuna hükmetmediği sürece, su aramak görevi yoktur. Çünkü meskun yerlerin dışında suyun bulunmaması çoğunlukla rastlanılan bir durumdur.

Galip zan ile suyun varlığına hükmedecek olursa bizzat veya bir yardımcı vasıtası ile her taraftan bir ok atımı (galve) miktarı aramadığı sürece, teyemmüm caiz değildir. Bir millik mesafe gitmek gerekmez[2]. Bu görüşün zahirine göre, yürümek gerekli olmayabilir. Dört yöne bakmak yeterlidir. Bunun sebebi ise, yol arkadaşlarından ayrı ve uzak düşmemesi ve kendisinden meşakkatin uzak tutulmasıdır. Çünkü şanı yüce Allah teyemmüm ayetinin akabinde şöyle buyurmaktadır: *"Allah üzerinize dinde bir zorluk yapmak istemez. Fakat o sizi temizlemek ister.* (Maide, 6) Milden aşağı bir mesafe içerisinde suyu aramakta ise bir zorluk yoktur. Kasanî şöyle demektedir: "Doğruya en yakın görüş mili kabul etmektir. Çünkü buradaki cevaz zorluğu def etmek içindir." Daha sonra şöyle demektedir: "Doğrusu şu ki, kişi beklemekle kendisine veya arkadaşlarına sıkıntı vermeyecek kadar bir süre suyu araştırır."

Suyu aramakta kusurlu davranacak ve aramaksızın namaz kılacak olursa İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre namazı iade etmesi bu kişinin üzerine vaciptir.

Yol arkadaşının yanında su varsa teyemmüm etmeden önce ister. Çünkü çoğunlukla vermezlik edilmez. Şayet vermeyecek olursa, su bulamama hâli tahakkuk edeceğinden teyemmüm eder. Ancak arkadaşından su istemeden önce de teyemmüm edecek olursa, Ebu Hanife'ye göre, bu da ona yeter. Çünkü başkasının mülkünden bir şeyler istemek, onun için lâzım değildir. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise bu durumda teyemmüm yeterli değildir, demişlerdir. Çünkü su, âdeten

---

1 - *el-Bedâyi,* I, 46 vd.; *Fethu'l-Kadîr,* I, 84-98; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 227 vd.; *el-Lübâb,* I, 36.

2 - *Galve:* bir ok atımı mesafe demek olup, 400 zirâ' yahut 184.8 metredir. *Mil* ise, lügatte gözün ulaşabildiği son noktadır. Burda maksat ise 4000 adım veya üçte bir fersah ya da 1848 metredir.

kolaylıkla verilen bir şeydir. Eğer arkadaşı *semen-i misilden* başkası ile vermeyi kabul etmez ve kendisinde de ödeyecek imkan varsa, teyemmüm onun için yeterli değildir, çünkü suyu elde etme gücü tahakkuk etmiştir. Şu kadar var ki gabn-i fahişle satın alması caiz değildir.[1]

Eğer galip zannı ile suya yakın olduğuna karar veremeyecek olursa, suyu araması onun için vacip değildir, fakat suyu bulacağını ümid ediyor ise araması da menduptur.

Kendisi ile su arasında bir mil ve daha fazla bir mesafe varsa teyemmüm eder.

Malikî Mezhebi [2]: Eğer suyun bulunmadığını kesinlikle biliyorsa su araması gerekmez.

Suyun bulunduğunu biliyor, zannediyor veya bir yerde bulunduğundan şüphe ediyor yahut varlığını vehmediyor ise her bir namaz için fiilen kendisine zor gelmeyecek bir şekilde su araması lâzımdır. Zor gelmeyecek mesafe ise iki milden az bir mesafedir. Diğer taraftan şayet vereceklerine inanır, zanneder, vereceklerinden şüphe veya vehmederse yine de yol arkadaşlarından istemesi gerekir. İstemeksizin teyemmüm eder, sonra da suyun varlığı ortaya çıkar yahut da hiç bir şey ortaya çıkmazsa, istemiş olsaydı vereceklerine inansa namazı iade eder. Şayet şüphe veya vehmederse yalnızca vakit içerisinde iade eder.

Suyu mutat ve ihtiyaç duymadığı bir bedel ile -ister peşin ister veresiye- satın alması lâzımdır. Eğer o yerde ve çevresinde tercih edilen görüşe göre bir dirhem fazlasıyla dahi olsa, mutat bedelinden fazla istenecek olursa, suyu satın alması onun için lâzım değildir.

Şafiî Mezhebi [3]: Yolcu veya mukim, çevresinde suyu bulamayacak olursa, aramaksızın teyemmüm eder. Suyun bulunacağını vehmederse (yani hatırından geçerse veya bunun olabileceğini kabul ederse) beraberindekilerden ve arkadaşlarından ister. Eğer yüksekçe bir yerde bulunuyorsa çevresine bakar. Gidip gelmek gerekirse, bulunduğu yüksekçe yerde gözünün vardığı kadar mesafe içerisinde dört cihette gider, gelir. Ancak kendisine, malına bir tehlike gelmeyeceğinden, arkadaşlarından imdada yetişilemeyecek kadar uzaklaşmayacağından emin olmalıdır. Söz konusu bu mesafe ise bir ok atımıdır. Bu şekilde su bulamayacak olursa teyemmüm eder. Şayet olduğu yerde durursa, esah olan görüş meydana gelebilecek değişiklikler sebebiyle, suyu aramasının vacip olduğudur.

Belirli bir yerde suyun bulunduğundan emin olursa yakınlık hududu içerisinde

1 - Ebu Hanife der ki: Şayet iki kat değeri ile satıyor ise bu pahalıdır. Denildiğine göre pahalı fiyat ona değer biçenlerin biçtikleri değerin sınırları içerisinde olmayandır.

2 - *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 153.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 87-90.

onu arar. Bu da altı bin adımlık mesafedir.

Nakit veya başka türlü bir ücret ile satın alabilecekse ve bu ücrete ihtiyacı olmayacaksa *semen-i misil* ile suyu alması gerekir. Bu ise en sahih olan görüşe göre, böyle bir durumda durulan yerde verilebilecek nihaî bedeldir.

Az dahi olsa bundan fazla her hangi bir bedel ödeyerek satın alması o kimse için vacip değildir.

Ancak vadeli uygun bir fazlalık ile veresiye satılacak olursa ve kendisi de bunu alabilecek güçte ise tayin edilen bu süre de malının bulunduğu yere ulaşıncaya kadar uzanmakta ise satın alması vacip olur. Çünkü bu durum, o suyu semen-i mislin dışına çıkartmaz. Semen-i misilden fazla bir bedel istenecek olursa ve kendisi de bu şekilde almaya güç yetiriyor ise, satın alması vacip olur. Çünkü bu durum, o suyu semen-i mislin dışına çıkartmaz. Semen-i misilden fazla bir bedel istenecek olursa ve kendisi de bu şekilde almaya güç yetiriyor ise, satın alması menduptur. Uzakta - bu mesafe altı bin adımdan fazla olan mesafedir- su araması vacip değildir; o vakit teyemmüm edebilir.

Hanbelî Mezhebi :[1] Vaktin girişinden sonra her bir namaz vakti için suyu araması lâzımdır. Bunu kaldığı (yani onun bulunduğu ve beraberindeki eşyanın olduğu) yer ile örfen ve âdeten kendisine yakın olan çevrede arar; her dört cihete, kafilelerin gitmeleri âdet olan yakın mesafeye kadar gider, suyun bulunduğu yerleri bilen arkadaşlarına sorar. Aynı şekilde suyu satacak veya bağışlayacak kimsenin bulunup bulunmadığını da onlara sorar. Eğer yeşillik veya suyun bulunduğuna delâlet edecek başka bir şey görürse oraya gitmesi lâzımdır. Çevresinde bir tepe veya dikilmiş bir şey varsa oraya gider ve şüpheyi ortadan kaldırmak maksadıyla oradan araştırır. Şayet yola devam etmekte ise sadece gittiği tarafta araştırır. Çünkü başka yönde aramaya kalkışması onun için meşakkatlidir. Güvenilir (adaletli ve hafızası yerinde) birisi ona suyun bulunduğu yeri söyleyecek olursa, örfen yakın ise oraya gitmesi lazımdır.

Suyu araştırdıktan ve bulamadıktan sonra teyemmüm edip namaz kılarsa teyemmümü de namazı da sahihtir, namazı iade etmez. Çünkü bu sahih bir teyemmüm ile kılınmış bir namazdır.

Bununla birlikte Hanbelîler, teyemmümün sıhhati için bir şart daha zikretmişlerdir: O da suyu kullanmaktan aciz olmaktır. Çünkü aciz olmayan bir kimse, zarar veremeyecek bir şekilde suyu bulabilir. O bakımdan nas böyle bir kimseyi kapsamına almamıştır: *"Şayet hasta veya yolcu olur da su bulamazsanız, teyemmüm ediniz."* denilmiştir. Ancak dikkat edilecek olursa, bu bizim daha önce zikretmiş olduğumuz teyemümmün sebepleri arasındadır.

Bazı Hanbelîler teyemmümün şartlarını dokuz olarak teslit etmişlerdir. Bun-

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 192 vd.; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 54.

lar: Niyet, müslüman olmak, akıllı olmak, temyiz sahibi olmak, istinca veya isticmar (taharette taş kullanmak), beden üzerinde bulunan ve cirmi olan necasetin izale edilmesi, belirli bir zaman tayin edilerek adanmış dahi olsa her hangi bir namazın vaktinin girmiş olması, hapsedilmek veya bir başka sebeple dahi olsa su elde edememek.

Hanefîlere Göre Teyemmümün Şartları:

Hanefîler teyemmümün sıhhati için sekiz şart zikretmişlerdir ki, bunların bir kısmı teyemmümün sebepleri arasında, bir kısmı da başkalarına göre teyemmümün farzları arasında, diğer bir kısmı ise teyemmümün keyfiyetine dahildir. Bu şartlar kısaca aşağıdaki şekildedir:[1]

1 - Niyet: Kalbin fiili yapmayı kararlaştırmasıdır. Niyetin vakti, elini kendisiyle teyemmüm edeceği şeye vuracağı vakittir. Bunlara göre niyetin sahih olabilmesinin üç şartı vardır: Müslüman olmak, temyiz gücüne sahip olmak ve neye niyet ettiğini bilmek. Aynı şekilde teyemmüm ile namaz kılabilmek için niyetin sıhhatinde şu üç şeyden birisinin bulunması şartı aranır: Ya taharet niyeti ya namazın mübah kılınmasına niyeti ya da taharetsiz sahih olmayan özel olarak kast edilen[2] ibadet niyeti. Cenaze namazı veya tilâvet secdesi niyetiyle teyemmüm eden bir kimse namaz kılabilir. Ancak mescide girmek, Mushafa dokunmak niyetiyle teyemmüm etse, cünüp dahi olsa o teyemmümle namaz kılamaz. Çünkü bu gibi işler özel olarak kastedilen ibadetlerden değildir. Küçük hades sahibi olan bir kimsenin Kur'an okumak niyetiyle teyemmüm etmesinde de durum böyledir. Ancak cünüp olan bir kimse, Kur'an okumayı kastederek teyemmüm ederse namaz kılabilir. Çünkü küçük hades sahibinin Kur'an okuması caizdir, cünübün caiz değildir. Kabirleri ziyaret etmek, ezan okumak, kamet getirmek, selâm vermek, selâm almak veya İslâma girmek maksadıyla alınan teyemmümle de namaz kılamaz. Çünkü bu gibi işler taharetsiz de sahihtir.

2 - Teyemmümü mübah kılan özür: Şehirde dahi olsa sudan bir mil uzaklıkta bulunmak, hastalık, telef olmaktan veya hastalanmak korkusu veren soğuk, düşman ve susuzluk korkusu, zarurî olmayan yemek pişirmek için değil de hamur yoğurmak için suya ihtiyaç duymak, suyu çekecek araç bulamamak, şayet abdest almak ile uğraşacak olursa, cenaze veya bayram namazının geçeceğinden korkmak[3]. Abdest aldığı takdirde cuma namazını kaçıracağından korkmak ve vaktin çıkacağından korkmak ise özür değildir.

3 - Teyemmümün toprak, taş, kum, firuze, akik gibi yer cinsinden temiz bir şey

1 - *el-Bedâyi,* I, 52 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* ı, 213-228; *Merâkı'l-Felâh,* 19 vd.
2 - Özel olarak kastedilen (maksuda); tebaiyet yoluyla başka bir şeyin zımnında vacip olmayandır.
3 - İsterse bundan önceki namaza bina etmek maksadıyla olsun. Meselâ cenaze veya bayram namazında iken abdesti bozulmuş ise, teyemmüm edip namazını tamamlayabilir. Çünkü böyle bir durumda su kullanmaktan aciz demektir.

ile olması; odun, altın, gümüş, bakır ve demir vs. ile olmaması: Bu konuda genel kaide şudur: Kül olan veya yakmak suretiyle yumuşayıp işlenebilen hiç bir şey ile teyemmüm caiz değildir; böyle değilse caiz olur. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Temiz bir said ile teyemmüm ediniz."* Burada "said" toprak veya başka şey olsun, yeryüzünün adıdır.

4 - Teyemmüm mahallinin tamamının meshedilmesi.

5 - Eli tümüyle (yani üç parmak ile) meshetmek. Meselâ, iki parmak ile meshedecek olursa caiz değildir. İsterse meshedilen yeri tekrar tekrar meshetmiş olsun. Burada durum abdestteki meshin hilâfınadır.

6 - Elin iç tarafları ile -yeryüzünde aynı yere yapılmış olsa dahi -iki vuruşla yapılması: Teyemmüm niyetiyle meshedecek olursa, toprağın bedeline isabet etmesi iki vuruşun yerini tutar.

7 - Abdestte şart olduğu üzere hayız, lohusalık veya hades gibi teyemmüme aykırı olan şeylerin kesilmesi.

8 - Mum, yağ gibi tenin üzerindeki meshi engelleyen şeylerin giderilmesi. Böylece bedenin meshi gerçekleşir. Bunların varlığı ise beden üzerine meshin tahakkukunu engellerler.

Şafiîlere Göre Teyemmümün Şartları:

Şafiîler teyemmümün on şartı olduğunu belirtirler. Bu şartlar aşağıdaki gibidir:[1]

1 - Tozu bulunan -üzerinde toz bulunmak şartıyla- kıraç ve killi arazi gibi her ne renkten olursa olsun, toprak olması. Hatta ufaltıldığı takdirde, sarı çamur gibi, tedavi maksadıyla kullanılan topraklar, sert veya yumuşak kum tozu dahi olur. Şu kadar vak ki, kavrulmuş ismi kalmış tozu gitmiş toprakla olmaz.

2 - Temiz olmak. Şanı yüce Allah: *"Temiz toprakla"* diye buyurmuştur. İbni Abbas da ayet-i kerimede geçen bu ifadenin temiz toprak olduğunu söylemiştir.

3 - Su gibi müstamel olmamak. Esah olan görüşe göre, teyemmüm esnasında teyemmüm azasına değdikten sonra teyemmüm edilen yerde kalan veya savrulan şeylerdir.

4 - Un, zaferan ve alçı gibi şeyler karışmamış olmak. Zira bunlar toprağın teyemmüm organına ulaşmasını engeller.

5 - Teyemmümü kastetmiş olmak. Eğer rüzgâr toprağı üzerine bulaştırsa ve teyemmüm azaları üzerine gelse, niyet dahi etmiş olsa bu yeterli değildir. Çünkü o, toprağı üzerine taşımak suretiyle bunu kastetmiş değildir, toprağın kendisi ona gel-

1 - *el-Mühezzeb,* I, 32-34; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 96-99; *el-Hadramiyye,* 26.

miştir. Ancak kendisinin izniyle başkası tarafından ona teyemmüm yapılsa bu caizdir.

6- İki vuruş ile yüzünü ve ellerini meshetmek. İsterse bu vuruş veya benzeri bir şeyle yapılmış olsun.

7 - Önce üzerindeki necaseti temizlemek. Necaseti gidermeden önce teyemmüm edecek olursa mutemet olan görüşe göre caiz değildir. Çünkü teyemmüm ibaha içindir. İbahayı engelleyen mani ile birlikte ibaha olmaz. Bu ise vaktinden önce teyemmüm etmeye benzer.

8 - Teyemmümden önce kıbleyi bulma konusunda içihatta bulunmak. Bu konuda ictihattan önce teyemmüm edecek olursa fakihlerce uygun görülen görüşe göre sahih değildir.

9 - Teyemmümün vaktin girmesinden sonra yapılması. Zira teyemmüm bir zaruret taharetidir. Vaktin girişinden önce ise zaruret yoktur. Mutlak nafile için kerahat vakti dışında teyemmüm eder. Cenaze namazı kılmak için de ölünün yıkanmasından sonra niyet eder. İstiska namazı için insanların toplanmasından sonra, kazaya kalmış namazı için ise onu hatırladıktan sonra teyemmüm eder.

10 - Farz-ı ayn ibadetler için ayrı ayrı teyemmüm etmek. Çünkü teyemmüm bir zaruret taharetidir ve miktarıyla takdir olunur.

6. Teyemmümün Sünnet ve Mekruhları

Aşağıdaki hususlar teyemmümün sünnetlerini teşkil eder.[1] Bunlar Hanefîlere göre yedi, başkalarına göre ise üç veya dörttür:

Hanefî mezhebine göre teyemmümün sünnetleri aşağıdaki gibidir:

1 - Abdestte olduğu gibi, evvelinde besmele çekmek. Bu "Bismillah" demesiyle olur. Efdal olanın "Bismillahirrahmanirrahim" demek olduğu da söylenmiştir.

2, 3, 4- Ellerin içleri ile vurmak ve onları toprağa koyduktan sonra toprağın daha iyi kaplaması maksadıyla ileriye doğru götürüp geriye doğru getirdikten sonra, yüzü kirletmemek için silkelemek. Bu, Ebu Hanife'den nakletmiştir.

5 - Toprağın parmak aralarına ulaşması için parmakları aralıklı tutmak.

6,7 - Tertip ve müvalât, yani önce meshedilmesi gerekeni önce, sonra meshedilmesi gerekeni sonra meshetmek. O kadar ki, eğer su kullanılmış olsaydı, önce yıkanan organ kurumadan sonrakine geçilmiş olacaktı. Nitekim Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır.

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 213; *Merâkı'l-Felâh*, 20; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 198; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 1[illegible] vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 38; *Büceyremî el-Hatîb*, ı, 256; *el-Mühezzeb*, I, 33; *Muğni'l Muhtâc*, I, 99; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 204.

Malikîlere göre teyemmümün sünnetleri dörttür:

1 - Tertip: Önce yüzü meshedecek, sonra da elleri meshedecektir. Şayet tersini yapacak olursa, sadece başa aldığını yeniden mesheder ki, bunlar da ellerdir. Ancak, ikinci meshten sonra arasında fazla zaman geçmemiş ve o teyemmüm ile namaz kılmamış olmalıdır. Aksi takdirde teyemmüm batıl olur. Muvalât (peşpeşelik) ise Malikîlere göre farzdır.

2,3 - El ve kolları için ikinci vuruşu yapmak ve dirseklere kadar meshetmek.

4 - Vuruşun tesiriyle oluşan tozu meshedilen azaya nakletmek. Şöyle ki yüz ve elleri meshetmeden önce her hangi bir şeyi meshetmemelidir. Sözü geçenlerden önce ellerini her hangi bir şeye meshedecek olursa, kerahetle beraber yeterlidir. Ancak bu onları hafif bir şekilde silkelemeye mani değildir.

Malikîler teyemmümün başka bir takım fazilet ve menduplarının bulunduğunu da şöylece ilave etmektedirler:

a) Azhar olan görüşe göre "Bismillahirrahmanirrahim", bir diğer görüşe göre sadece "Bismillah" diyerek besmele getirmek.

b) Susmak ve kıbleye yönelmek.

c) Sağ el ile başlamak ve parmakların olduğu yerden sağ elin üstünü sol elin içine koymak. Ondan sonra sol eli sağın üstünden dirseğine doğru götürür. Sonra dirseğinin iç tarafından bileğine doğru geri götürür. Daha sonra da sağ elini sol elinin üzerinde, sağ elde yaptığı gibi, götürür ve sonra da vacip olmak üzere -daha önce farzlarında belirtmiş olduğumuz şekilde- parmak aralarını hilâller.

Şafiîlere göre teyemmümün şartları (sünnetleri) on beş civarındadır: Abdest ve gusülde olduğu gibi, başında tam olarak besmele getirmek, yüzün üstünden başlamak, sağ eli sol ele takdim etmek, birinci vuruşta parmakları aralamak, ihtiyaten ve ihtiyaç kadar kalacak şekilde tozu azaltmak maksadıyla az önce geçen Hz. Ammar (r.a.)'ın rivayet ettiği hadis ve diğerleriyle amel etmek maksadıyla elleri meshettikten sonra parmakların aralarını hilâllemek.

Abdestte olduğu gibi muvalâta riayet etmek. Çünkü bunların her birisi de bir hadesin yerine geçen taharettir. Teyemmüm ile namaz arasında müvalâta bunu vacip görenlerin hilâfından kurtulmak için (Malikler) riayet etmektir.

Abdestte olduğu gibi, eli organın üzerinden ovar gibi geçirmek ve meshi tamamlanmadan önce -bunu vacip görenlerin hilâfından kurtulmak için- organın üzerinden eli kaldırmamak.

Pazunun bir kısmını abdestteki tahcilde olduğu gibi, mesh etmek de, meshi tekrarlamamak da teyemmümün sünnetlerindendir. Çünkü ondan istenen tozun

azaltılması, kıbleye yönelinmesi ve teyemmümden sonra şehadetini getirmesidir. Nitekim bu noktada abdest de böyledir.

Birinci vuruşta yüzüğün çıkartılması sünnettir. Mesh esnasında ikinci vuruşta çıkartılması ise vaciptir.

Abdeste kıyasen teyemmümün akabinde iki rekât namaz kılmak, ondan önce besmele ile toprağın teyemmüm azalarına nakledilmesi arasına misvak kullanmak da sünnettir. Nitekim misvak elleri yıkamakla mazmaza arasında bir sünnettir.

Hanbelîlere gelince: Besmele çekmeyi, tertip ve müvalâtı abdestte olduğu gibi teyemmümde de vacip kabul etmişlerdir. Teyemmümün sünnetleri arasında her halükarda muhtar olan, vaktin sonuna kadar geciktirilmesi dışında her hangi bir sünnet zikretmiş değillerdir. Ancak bu geciktirme, suyu bulmayı ümid edecek olursa yapılır. Çünkü Hz. Ali (r.a.) cünüp olan kimse hakkında şöyle demiştir: *"Vaktin sonuna kadar bekler. Suyu bulursa (abdest alır), bulamazsa teyemmüm eder."* Diğer bir sebep ise namazın akşam yemeğinden ve ihtiyacın görülmesinden sonraya namazın tehirinin müstehap olmasıdır. Bundan maksat ise, namazın huşusu ve namazdaki kalp huzurunun gitmemesidir. Aynı şekilde cemaate yetişmek için de namazın tehiri müstehaptır. Buna göre namaz için şart olan tahareti idrak edebilmek için tehiri öncelikle söz konusudur. Diğer taraftan Hanbelîler parmakların hilâllenmesini müstehap kabul etmişlerdir, farz değildir.[1]

Hanbelîlere göre teyemmümün mahiyeti şöyledir[2] Ne için teyemmüm ediyorsa onun mübah olmasına niyet eder. Meselâ, küçük hadesten veya büyük hadesle benzerinden dolayı namazın farzı için niyet eder ve "Bismillah" der. Unutacak olursa da sakıt olur. Ellerini, aralarına toprağın varması için parmakları aralanmış bir şekilde toprağa ve temiz bir tozu bulunan başka şeylere, keçe, elbise, yaygı, hasır, eşek semeri ve buna benzer temiz tozu olan başka her hangi bir şeye, elindeki yüzük ve benzeri şeyleri altlarındaki cisme toprağın ulaşmasını sağlamak maksadıyla bir kere vurur. Şayet toprak tabakası hafif ise onu üflemesi mekruhtur. Ta ki bu toz gidip yeniden vurma ihtiyacını hissetmesin. Bundan sonra parmaklarının iç tarafıyla yüzünü mesh eder, elinin ayasıyla da ellerini mesheder. Çünkü az önce gördüğümüz Hz. Ammar'ın rivayet ettiği hadiste Peygamber (a.s.) teyemmüm konusunda şöyle buyurmuştur: *"Yüz ve eller için bir tek vuruş vardır."* [3]

Bununla birlikte birisiyle yüzünü, ötekisiyle de dirseklerine kadar kollarını meshetmek üzere iki vuruş yapması da caizdir ve bu güzeldir.

Teyemmümün Mekruhları:

Teyemmümün sünnetleri bahsinden şunu anlıyoruz: Hanefîlere göre sözü ge-

---

1 - *el-Muğnî*, I, 243-254.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 204 vd.; *el-Muğnî*, I, 254.

3 - Bu hadisi Ahmed ve Ebû Dâvud *sahih* bir isnatla rivayet etmişlerdir.

çen sünnetlerden bir tanesini terketmek ve meshi tekrarlamak mekruhtur. Malikîler der ki: Meshin birden fazla tekrarlanması ve Allah'ı zikrin dışında şeylerin çokça konuşulması, meshin dirseklerin üstüne kadar uzatılması -ki buna gurra ve tehcil adı verilir- mekruhtur.

Şafiîler der ki: Toprağı çoğaltmak, meshi tekrarlamak, teyemmümü namazı kıldıktan sonra dahi olsa yenilemek, teyemmümü tamamladıktan sonra elleri silkelemek mekruhtur.

Hanbelîler der ki: Meshin tekrarlanması, toprağın ağıza ve burna sokulması, iki defadan fazla vuruş yapılması, -eğer az ise- toprağın üflenmesi mekruhtur.

7. Teyemmümü Bozan Veya İptal Eden Şeyler

Aşağıdaki hususlar teyemmümü bozarlar:[1]

1 - Abdest ve guslü bozan her şey, teyemmümü de bozar. Çünkü teyemmüm bu ikisinin bedelidir. Aslı bozan onun yerine geçeni de bozar. Şayet cünüplük dolayısıyla teyemmüm etse sonra da abdesti bozacak bir durumu olsa hades sahibi olur, yani cünüp olmaz. O takdirde abdestini alır ve -eğer mestleri üzerinde ise- mestlerini çıkartır, ondan sonra mestlerinin üzerine su bulamadığı sürece de mesheder.

2- Teyemmüm etmeyi mübah kılan özrün kaybolması, meselâ düşmanın gitmesi, hastalığın sona ermesi, soğuğun geçmesi, suyu çekecek aracın bulunması ve içinde su bulunmayan hapisten çıkartılıp serbest olması gibi haller de teyemmümü bozar. Çünkü her hangi bir özür sebebiyle caiz olan bir amel, bu özrün kaybolması ile batıl olur.

3 - Suyu görmek veya -Hanefîlerle Malikîlere göre- bir defa dahi olsun yeterli miktarda su kullanacak gücü elde etmek teyemmümü bozar. Şafiî ve Hanbelîlere göre bu su, yeterli olmasa dahi bozar. Ancak bunun namazdan önce olması gerekir; namazın içerisinde değil. Bu konuda alimlerin ittifakı vardır. Diğer taraftan bu su içme, hamur yoğurma, necaset yıkama gibi ihtiyaçlardan fazla olmalıdır. Çünkü bir ihtiyaç sebebiyle kullanılmak durumunda olan ve yeterli olmayan su, Hanefîlerle Malikîlerin görüşüne göre, yok hükmündedir. Hanefîlere göre teyemmüm etmiş uyuyan veya uyuklayan bir kimsenin yeter miktarda suyun yanından geçmesi, onu uyanık durumuna düşürür ve teyemmümünü iptal eder.

Namaz esnasında suyu görecek olursa Hanefîlerle Hanbelîlere göre teyemmümü bozulur. Çünkü taharet, sebebinin kaybolması ile batıl olur. Diğer taraftan aslolan namazın abdest ile kılınmasıdır. Kendisi abdestin bedeli olan teyemmüm ile maksadı gerçekleştirmeden önce, aslı kullanabilecek güce gelmiş bulunuyor; na-

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 224-236; *Merâki'l-Felâh,* 21; *el-Lübâb,* I, 37 vd.; *Fethu'l-Kadîr,* ı, 91 vd.; *e Bedâyi,* I, 56; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 199; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I, 158; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 38, *Bi ceyremî el-Hatîb,* I, 257-261; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 101; *el-Mühezzeb,* I, 36; *el-Muğnî,* I, 268, 272; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 190-202 *Gâyetü'l-Müntehâ,* I, 63 vd.

mazın iadesi konusunda görmüş olduğumuz nasların delâleti de bunu gerektirmektedir.

Malikîlere göre teyemmümü bozulmaz. Şafiîlere göre böyle bir durumda seferî olanın teyemmümü bozulmaz. Çünkü seferîye teyemmüm ile namaza girme izni vardır ve aslolan bu iznin devamıdır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Amellerinizi iptal etmeyin."* (Muhammed, 33) diye buyurmuştur. Diğer taraftan suyu görmeden önceki ameli kusursuz ve sağlıklı idi, aslolan onun sürekliliğidir. Aynı zamanda onun bu durumu, namazı bitirdikten sonra suyu görmesine kıyasen de böyledir. Çünkü suyu görmek, hades değildir. Namazın hürmetini korumak için suyu görmek namazı iptal etmez.

Şafiîlere göre namaz esnasında suyu gördüğü takdirde mukim olan kimsenin namazı batıl olur. Çünkü daha önce açıklamış olduğumuz gibi, namazını iade etmesi gerekli bir durumdur. O da artık suyu bulmuştur; dolayısıyla suyu bulduktan sonra namazı iade ile uğraşması gerekmektedir. Malikîler bundan suyu unutma hâlini istisna etmişlerdir. Bir kimse beraberinde bulunan suyu unutacak olur, teyemmüm eder ve namaza tekbir getirerekbaşlar da sonra da namaz esnasında suyunun bulunduğunu hatırlayacak olursa, eğer vakit yeniden abdest alıp kılacak kadar geniş ise o zaman namaz batıl olur.

Namazını bitirdikten sonra suyu görme hâline gelince:

Eğer bu durum namaz vaktinin çıkışından sonra olmuşsa zorluğu gidermek için icmaen iade etmez. Eğer vakit içerisinde suyu görmüşse Şafiîlerin dışındaki, cumhura göre namazını iade etmez. Şafiîlere göre ise daha önceden de açıkladığımız gibi, mukim olan iade eder, yaptığı sefer ile günah işleyenin (asi) dışında kalan seferîler ise iade etmez.

4- Vaktin Çıkması: Hanbelîlere göre namaz vaktinin çıkması ile teyemmüm batıl olur. Hanbelîler şunu da eklemişlerdir. Eğer kendisi namazda iken vakit çıkarsa teyemmümü de namazı da batıl olur. Çünkü onun tahareti vaktin bitmesi ile son bulmuştur. Dolayısıyla namazı da batıl olmuştur. Tıpkı namaz esnasında iken meshin müddetinin sona ermesi gibi.

5- İrtidat:: Şafiîlere göre -abdestin hilâfına- teyemmümü iptal eder. Abdesti bozmamasının sebebi kuvvetli oluşudur. Teyemmümü bozmasının sebebi ise, abdestin bedeli olarak ondaki zayıflıktır. Şu kadar var ki, abdestin niyeti batıl olur, onu yenilemesi vacip olur. Çünkü teyemmüm namazı mübah kılmak içindir. İrtidat ile birlikte ise namaz söz konusu değildir. Diğer taraftan irtidat şeklen dahi olsa, ergenlik yaşına gelmemiş çocuğun irtidadında olduğu gibi, yine de teyemmümü iptal eder.

Hanefîlere ve diğerlerine göre teyemmüm irtidat ile batıl olmaz. Müslüman olacak olursa, o teyemmüm ile namazını kılabilir. Çünkü teyemmüm ile husule ge-

len taharet sıfatıdır. Kâfir olmak ise abdestte olduğu gibi, buna mani değildir, çünkü irtidat amelin sevabını iptal eder, hadesin zevâlini değil.

6- Teyemmüm ile namaz arasındaki uzun süre: Malikîlere göre bu teyemmümü iptal eder. Başka mezheplerde iptal etmez. Çünkü Malikîler, daha önceden de görmüş olduğumuz gibi, teyemmüm ile namaz arasında müvalâtı (peşpeşeliği) şart koşmaktadırlar.

8. Su ve Toprak Bulamayan (Fâkidu't-Tahûreyn)'ın Hükmü:

Hem su, hem de toprak bulamayan kişiye"fakidu't-tahûreyn" denir. Meselâ, her ikisinin de bulunmadığı yerde veya temiz bir toprak çıkartma imkânı bulamayan necis bir yerde hapsedilen kişi veya su bulunmakla birlikte, içmek için ona muhtaç olan yahut ıslak toprak bulmakla birlikte onu ateşe yakınlaştırarak kurutmaya imkân bulamayan kimse, suya ulaşamayan gemi yolcusu gibi.

Hem abdest, hem de teyemmüm almaktan hastalık ve benzeri bir sebeple acze düşen kişi de bu durumdadır. Meselâ, bir kimsenin vücudunda abdest veya teyemmüm ile tenine dokunamayacak durumda yaraların bulunması gibi.

Böyle bir kimsenin hükmü ile ilgili olarak iki görüş bulunmaktadır: Cumhura göre böyle bir kimsenin namaz kılması vaciptir. Hanefîler ve Şafiîlere göre namazını iade eder, Hanbelîlere göre iade etmez. Ancak Malikîlerdeki mutemet görüşe göre, böyle bir kimsenin üzerinden namaz düşer. Şimdi bu konudaki görüşleri etraflı bir şekilde görelim:[1]

Hanefîlere göre:: Hanefî mezhebinde müftâbih olan Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür: Toprak ve su bulamayan kimse; vücuben namaz kılanlara benzer hareketler yapar. Şayet kuru bir yer bulduysa, rükû ve secde eder. Yoksa ayakta olduğu halde ima ile kılar. Kıraet ve niyet etmez. Su veya toprak kullanabilecek imkân doğunca namazı iade eder. Elleri ve ayakları kopuk bir kimse, yüzünde de yara var ise, taharetsiz ve teyemmümsüz olarak namaz kılar ve esah olan görüşe göre de iade etmez.

Teyemmüm ile namaz kılmış bulunan, eğer mukim ise namazını iade eder, çünkü zaruret yoktur. Zaruretin olmayışının sebebi ise, hazarde (yani mukimin bulunduğu yerde) suyun bulunma ihtimalinin varlığıdır. O halde zaruret hâlinden söz edilemez. Şayet seferî ise iade etmez. Çünkü seferde çoğunlukla su bulunmaz. Bu, namazın iadesi bahsinde de açıklanmış olduğumuz gibi, Şafiîlerin de görüşüdür.

Malikîlere göre: Mutemet olan görüş şudur: Su ve toprak bulamayan veya bunları kullanabilecek güce sahip olamayan mükreh ve salbedilmiş (çarmıha geril-

1 - *ed-Dürrü'l-muhtâr,* I, 232 vd.; *Merâkı'l-felâh,* 21; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 200 vd.; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* 162; *el-Mecmû',* II, 351; *el-Mühezzeb,* I, 35; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 105 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 9: vd.

miş) kimsenin durumunda olduğu gibi; böyle bir kimseden namaz eda olarak da kaza olarak da sakıt olur. Bu kişi tıpkı hayız olan kadın gibi, ne namaz kılar, ne de kaza eder. Çünkü namazı eda etmenin vücubunda su ve toprağın varlığı da şarttır. Bunlar ise bulunmamaktadır, kazanın vücubunda ise edanın, namaz kılanın zimmetine taalluk etmesi şartı aranır. Böyle bir durumda olan kimsenin ise zimmetinde namazı eda etme hitabı taalluk etmemektedir.

Şafiîlere göre: Su ve toprak kullanamayan kişi Şafiînin mezheb-i cedidinde tek başına, durumuna göre niyet ve kıraat ile sadece farzı kılar. Bunu da vaktin hürmeti dolayısıyla yapar. Nafileyi kılmaz ve suyu bulduğu zaman yahut da su bulunmayan bir yerde toprak bulduğu zaman namazı iade eder. Çünkü böyle bir özür nadirdir ve bunun devamlılığı söz konusu değildir. Diğer taraftan taharetten âcizlik, namazı terketmeyi mübah kılmaz. Avretin örtülmesi ve necasetin giderilmesi, kıbleye yönelme, kıyam ve kıraatte olduğu gibi. Bedeninin üzerinde necaset bulunup da onu yıkamaktan korkan ve namaz kılmaktan alıkonulan bir kimse de su ve toprak bulamayan "fâkidu't-tahûreyn"e benzemektedir. Bunlar da yalnızca farzı kılarlar. Şu kadar var ki cünüp olan bir kimse sadece Fatiha'yı okumakla yetinir.

Bu görüşe göre tercih olunan, namaz mutada göre olursa, böyle namaz kılanın hükmü konusunda sarih bir nas olmadığından namazı iade eder.

Hanbelîlere göre: Onlara göre su ve toprak bulamayan bir kimse, durumuna göre vacip olmak üzere sadece farzı kılar. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ben size bir emir verdiğim zaman ondan gücünüz yettiği kadarını yerine getiriniz."* Diğer bir sebep ise, şartı yerine getirmekten acze düşmek, şart koşulanı terketmeyi gerektirmez. Nitekim örtünmekten ve kıbleye yönelmekten âciz olanın durumu da böyledir. Yani Hanbelîler de bu konuda Şafiîler gibi söylemektedir.

Bu durumda olan kimsenin üzerine namazı iade etmek yükümlülüğü yoktur. Çünkü Hz. Aişe (r.a.)'den şu rivayet gelmiştir: *""O (kızkardeşi) Esma'dan bir gerdanlık emanet almış ve bunu kaybetmişti. Resulullah (a.s.) da bu gerdanlığı aramak üzere adamlar göndermiş, onu bulduklarında da namaz vakti girmişti. Yanlarında su yoktu. Onlar da abdest almaksızın namaz kıldılar. Peygamber (a.s.)'e durumu arz edince şanı yüce Allah bu ayeti indirdi."*(1) Resulullah (a.s.)da onlara namazı iade etmelerini emretmedi. Çünkü abdest namazın şartlarından birisidir. Acze düşülmesi hâlinde diğer şartların sakıt olması gibi, o da sakıt olmuştur.

Su ve toprak bulamayan kişi, namazda yeterli olan Kur'an okumak ve benzeri diğer fiillerin asgarî olanını yapar. Yalnızca Fatiha'yı okur, sadece bir kere tesbih eder. *Tuma'nîne* (Namazı sükûnet ve vakar içinde kılmak), rükû ve sücudun, iki secde arasında oturmanın yeterli olan asgarî miktarını yapar. Nitekim ilk ve son teşehhütte de yeteri kadarını yapar, ondan sonra da hemen selâm verir.

1 - Buharî ve Müslim.

Nafile kılmaz, su veya toprak ile taharetlenmiş bir kimseye imam olmaz. Çünkü taharet almış bir kimse, hades sahibine bile bile uymaz. Ancak kendisi durumunda olan kimsenin imamlığını yapabilir.

Şayet cünüp veya buna benzer hayız ve lohusa olursa, namazın dışında Kur'an okumaz.

Namaz esnasında hadeste bulunmakla namazı batıl olduğu gibi, bağışlanamayacak şekildeki bir necasetin ortaya çıkmasıyla da namazı batıl olur. Çünkü bu durum namaza aykırıdır.

Teyemmüm etmiş olanın hilâfına, namaz vaktinin çıkmasıyla namazı batıl olmaz. Çünkü teyemmümün kendisi batıl oluyor ve dolayısıyla namazı da iptal ediyor.

Su ve toprak bulunmadığı için yıkanmamış ve teyemmüm yaptırılmamış ölü üzerine kılınan namaz batıldır. Bununla birlikte henüz vücudu dağılmamış ise gusledilmek veya teyemmüm için kabrinin açılması caizdir. Çünkü bu, her hangi bir lafza göre sebep teşkil etmeyen bir maslahattır. Şayet dağılmasından korkulacak olursa, o vakit kabri açılmaz.

HAYIZ, NİFAS ve İSTİHAZA

Kadının fercinden çıkan üç çeşit kan vardır: Birisi hayız kanı olup sağlık hâlinde görülür. Diğeri istihaza kanı olup hastalık hâlinde çıkar ve hayız kanından ayrı bir kandır. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Bu bir damardır, hayız değildir."* [1] diye buyurmuştur. Diğeri ise nifas kanı olup doğum esnasında çocuk ile birlikte gelen kandır. Her birisinin kendisine göre hükümleri vardır.

HAYIZ

1. Hayızın Tarifi ve Müddeti:

Hayız, sözlükte "akmak" demektir. Vadinin suları aktığı zaman *"hâza'l-Vâdî"* denilir. Ağacın özü aktığı zaman *"hâzâ'ş-şeçeretü"* denilir.

Şer'an hayız kanı sağlık esnasında kadının rahminin iç taraflarından doğum ve hastalık söz konusu olmaksızın, belirli bir süre gelen kandır. Âdeten bunun rengi siyaha çalar. Oldukça sıcak, ağrı ve ıstırap vericidir, kötü kokuludur.

Bu konuda asıl delil yüce Allah'ın: *"Sana hayız hâlinden sorarlar."* (Bakara, 222) ayetidir. Diğer taraftan Buharî ve Müslim'de Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Resulullah (a.s.)'ın hayız hâliyle ilgili olarak şöyle dediğini zikredilmektedir: *"Bu şanı yüce Allah'ın Hz. Adem'in kızlarına takdir ettiği bir hâldir."*

Vakti: Kadının kamerî sene [2] hesabı ile yaklaşık dokuz yaşına girmesinden itibaren başlayıp *yeis yaşına* kadar devam eder. Şayet kadın bu yaştan önce veya sonra yine kan görecek olursa, bu ya bir bozuk kandır veya bir kanamadır. Kadın hayız kanını görmekle bülûğa erip, artık ondan namaz, oruç, hac ve buna benzer şer'î bütün yükümlülükleri yerine getirmesi istenir. Nitekim erkek çocuk da ihtilâm olup meninin çıkışı ile bülûğa erer. Şayet ihtilâm veya ay başı husule gelmeyecek olursa, on beş yaşının tamamlanması ile bülûğ gerçekleşmiş olur.

Fakihlerin, nas olmadığından ve bu konuda bir takım akıl yürütmelerine ve kadınların durumlarını incelemeye dayandıklarından dolayı, yeis yaşının sınırlandı-

---

1 - Bu hadisi Buharî ve Müslim, Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Hadisin tam metni ileride gelecektir. *"Bir damardır"* sözünden maksadı, kanama yapan bir damar olduğudur.

2 - Burada seneden maksat kamerî senedir. Bu da 354 gün beş yahut altı saattir.

rılması konusunda muhtelif görüşleri vardır:(1)

Hanefîlerin müftabih veya muhtar görüşlerine göre, yeis yaşı elli beştir. Şayet kadın bu yaştan sonra fazla siyah veya koyu kırmızı bir kan görecek olursa bu hayız kanı kabul edilir. Buna göre yeis yaşına ulaşmış olan bir kadının görmüş olduğu kan, siyah ve koyu kırmızı gibi halis bir kan olmadığı sürece, mezhebin zahirine göre istihaza kanı kabul edilir. Malikîler de şöyle der: Yeis yaşı yetmiştir. Elli ile yetmiş arasında kadınlara bu konuda soru sorulur. Şayet onlar; "bu hayız kanıdır" der veya tereddüt ederlerse hayız kabul edilir. Nitekim bu konuda kadınlara, murahika kabul edilen dokuz ile on üç yaşı arasındaki kız hakkında da soru sorulur.

Şafiîlere göreyeis yaşının sonu yoktur. Kadın hayatta olduğu sürece, onun ay başı olması da mümkündür. Fakat çoğunlukla bu yaşın sınırı altmış ikidir.

Hanbelîler ise yeis yaşını elli kabul etmişlerdir. Çünkü Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Kadın elli yaşına varınca artık hayız sınırından çıkmış olur."* (2) Yine şöyle demiştir: *"Kadın elli yaşından sonra karnında asla çocuk göremez."* (3)

Gebe kalmış olan kadının ay başı olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki görüşü vardır:

Malikîlerle yeni ve daha zahir olan görüşlerinde Şafiîler (4), hamile kadının bazan ay başı olabileceği görüşünü kabul etmişlerdir. Kimi zaman hamileliğinin son günlerinde dahi kan görebilir. Ancak hamile kadın çoğunlukla kan görmez. Bunların delili az önce görmüş olduğumuz ayet-i kerimenin ifadesinin mutlak olması ile ay başı olmanın kadının tabiatından olduğuna delâlet eden haberlerdir. Diğer taraftan hamile olan kadının görmüş olduğu bu kan âdetine rastlamış ise hamile olmayanın durumunda olduğu gibi, hayız kanı olur.

Hanefîlerle Hanbelîlere göre(5) hamile olan, ay başı olmaz. Hanefîlere göre, çocuğun büyük bir kısmının çıkmasından önce dahi olsa, durum yine böyledir. Hanbelîlere göre ise kadının doğumdan iki veya üç gün önce görmüş olduğu kan, lohusalık kanıdır. Bunların delilleri de şudur: Peygamber (a.s.) Evtaslılardan alınan esirler konusunda: *"Hamile hiç bir kadın ile doğum yapıncaya kadar ilişki kurulmaz. Hamile olmayan kadın ile de hayız oluncaya kadar ilişki kurulmasın."* (6)

---

1 - *Meraki'l-Felâh*, 33; *Hâşiyetü's-Sâvî aleş-Şerhü's-Sağîr*, I, 208; *Tuhfetu'l-Kınâ'*, I, 232; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 279 vd..

2 - İmam Ahmed rivayet etmiştir.

3 - Ebu İshak eş-Şalencî rivayet etmiştir.

4 - *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 51; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 211; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 118.

5 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 263; *el-Muğnî*, I, 361 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 232.

6 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Dâvud, Şerik el-Kâdî'den rivayet etmişlerdir. Bu, esir alınmış hamile olmayan kadınların istibralarının bir defa aybaşı olmakla, hamilelerin ise doğum yapmakla gerçekleşeceğini karara bağlamaktadır.

buyurmuştur. Burada hayızın varlığı rahmin temizliğine (çocuk olmadığına) bir işaret, bir alamet kabul edilmiştir. Bu da hamilelik ile birlikte hayız olamayacağının delilidir. Yine Hz. Peygamber hayızlı iken hanımını boşayan İbni Ömer hakkında şöyle demiştir: *"Onu ya temiz iken veya hamile iken boşasın."* [1] Burada da hamilelik hayız olmamanın bir alameti kabul edilmiştir. Nitekim temizlik de hayız olacağının alâmeti olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan kadının hamile iken hayız olması mutat bir şey değildir. O halde hamile bir kadının göreceği kan, *yeis yaşına* ulaşmış kadınınki gibi hayız kanı olmaz. Tıp ve tercübe bu görüşü desteklemektedir.

Buna göre hamile olan kadın, gördüğü kan sebebiyle namazı terketmez. Çünkü bu bozuk bir kandır; hayız kanı değildir. Nitekim bu durumda oruç, itikâf ve tavaf gibi ibadetleri de terk etmez, kocasının kendisine yaklaşmasını engellemez. Çünkü kadın hayız değildir. Hamileliği süresi içerisinde kan görecek olursa, bu kanın kesileceği vakit, ihtilâftan kurtulmak maksadıyla gusletmesi müstehaptır.

Kanın Renkleri: Âdet günlerinde görülen hayız kanı fakihlerin ittifakı ile[2] siyah, kırmızı, sarı veya siyah ile beyaz arasında bulanık bir renkte olur. Hayızdan sonra görülen sarı ve bulanık akıntı, hayız kanı değildir. Hayız kanının kesilmesi ancak halis beyaz rengin görülmesiyle bilinir. Bu da şöyle olur: Kadın temiz bir bez veya bir pamuk parçasını fercine, kanın eserinden her hangi bir şey kalıp kalmadığını anlamak için sokar ve onu inceleyerek durumunu öğrenir.

Hanefîlerin görüşüne göre hayız kanının renkleri altıdır: Siyahlık, kırmızılık, sarılık, bulanıklık, yeşilimtıraklık ve toprak rengi. Hayız süresi içerisinde bu çeşit kanlardan her hangi birini gören kadın bunun hayız kanı olduğuna hükmeder. Ta ki, halis beyaz renk görene kadar. Bu ise ay başının bitimi esnasında bir çeşit sümüğe benzer akıntının gelmesi veya kadının kendi durumunu yoklamak için fercine sokmuş olduğu pamuğun beyaz olarak çıkması demektir. Pamuk her hangi bir renge bulaşmaksızın beyaz olarak çıktığı zaman, o takdirde kadın da temizlenmiş demektir.

Yeşilimtıraklık da bir çeşit bulanıklık demektir. Bu renk kanının rengini bozan bozuk bir gıda sebebiyle ay başı olan kadında görülür. Nitekim yeis yaşına gelmiş kadında yeşilimtıraklıktan başka bir renk görmez.

Şafiîler, ay başı kanlarını kuvvetine göre sıralayarak şöyle demişlerdir: Ay başı kanının rengi beştir. Bunların en güçlü olanları siyah, sonra kırmızı, sonra kızıl (Hanefîlerdeki toprak rengi), sonra sarı, sonra da bulanık renktir. Ay başı kanının sıfatı ise dörttür. Bunların en kavi olanı katı ve pis kokan, sonra sadece pis kokan,

---

1 - Buharî'nin dışında kalan Kütüb-i sitte sahipleriyle Ahmed b. Hanbel, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Neylu'l-Evtâr,* 16, 221.

2 - *Fethü'l-Kadîr* -İnâye haşiyesiyle birlikte-, I, 12; *el-Lübâb,* I, 47; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 207; *Muğni'l Muhtâc,* I, 113; *el-Bâcûrî,* I, 112; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 246; *el-Bedâyi',* I,39.

sonra yalnızca katı olan, sonra da katı olmayan, pis de kokmayan kandır.

Âdet günleri içerisinde görülen böyle kanların ay başı kanı olduklarının delili, bu renklerin Kur'an-ı Kerim'in: *"Sana hayız hâlinde çıkan kandan soru soruyorlar."* (Bakara, 222) mealindeki nas ile sünnette varit olmuş bir takım haberlerin şumulüne girmesidir. Bu haberlerden birisi Hz. Aişe'nin şu rivayetidir: *"Kadınlar kendisine ferclerine soktukları ay başı kanından bulaşmış sarılık veya bulanıklık bulunan pamuk ve bez parçalarını*[1] *gönderir, o da onlara, alçı gibi açık beyaz görünceye kadar acele etmemeli haberini gönderirmiş."* [2] Bununla ay başından temizlenmeyi kastederdi.

Ay başından sonra görülen sarılık ve bulanıklığın âdet kanı olmadığının delili ise, Ümmü Atiyye'den gelen şu rivayettir: *"Bizler temizlik hâlinden sonraki sarılık ve bulanıklığı bir hiç hükmünde kabul ederdik."* [3]

2. Hayız ve Temizlik Müddeti:

Az önce sözü geçen renklerde olmadığı ve kendisinden önce asgarî temizlik süresi bulunmadığı takdirde görülen kan, ay başı kanı değildir. Temizliğin asgarî müddeti ise fakihlerin çoğunluğuna göre on beş gündür. Ayrıca görülecek olan bu kanın ay başı süresinin asgari müddetine ulaşması gerekir. Bunun ne kadar olduğu konusunda ise fakihler arasında farklı görüşler vardır.[4] Ay başı süresinden daha az veya azamî süresinden daha fazla görülen kan ise istihaza kanıdır.

Hanefîlerin görüşüne göre ay başı asgarî süresi, geceli gündüzlü üç gündür. Bundan daha az süre ile görülen, hayız kanı değildir, bir istihaza kanıdır.

Ortalama beş gün, azamisi ise geceli gündüzlü on gündür; bundan fazla devam eden kan ise istihaza kanıdır.

Onların bu konudaki delili şu hadis-i şeriftir: *"Ay başının bakire kız ve evlenmiş kadın için en az süresi üç gün, azamisi ise on gündür."*[5] Bundan fazla bir süre devam eden kan, istihaza kanıdır. Çünkü şeriat ile takdir edilmiş olan süreye başka bir süre eklemek mümkün değildir.

---

1 - Rivayetin metninde geçen *Darce*: Kadının ay başının bitip bitmediği anlamak için fercine koyduğu bez ve pamuk parçası, *Kürsüf* ise "pamuk", demektir.

2 - İmam Malik rivayet etmiştir.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Buharî rivayet etmiştir. Ancak Buharî *"Temizlik halinden sonra ki"* ifadesini zikretmemiştir. Hakim de rivayet etmiştir.

4 - *Fethü'l-Kadîr*, I, 111; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 262; *el-Bedâyi'*, I, 39; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 208 vd. *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 48 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 39 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 109; *Hâşiye tü'l-Bâcûrî*, I, 114; *el-Muğnî*, ı, 308; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 233.

5 - Taberânî ve Darekutnî tarafından Ebu Ümame'den, Darekutnî ayrıca Vâsile b. el-Eska'dan, İbni Adiyy de Muâz b. Cebel'den, İbnü'l Cevzî de Ebu Saîd el-Hudrî'den, yine İbni Adiyy Enes b. Mâlik'ten, İbnü'l-Cevzî de Hz. Aişe'den rivayet etmiş olup hepsi de *zayıf* rivayetlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I, 191.

Malikîlerin görüşüne göre, ibadetlere nisbetle ay başının asgarî süresinin sınırı yoktur. Bunun asgarî sınırı bir defa veya bir an içerisinde sadece bir defa çıkmasıdır. Bu şekilde kadın ay başı olmuş kabul edilir ve bunun kesilmesiyle birlikte gusleder. Orucu batıl olur ve o günü kaza eder. İddet ve istibraya nisbetle ise, bunun asgarîsi bir gün veya bir günün hatırı sayılacak kadar bir süresidir.

Ay başının azamî süresi ise kadından kadına değişir ve bu da dört türlüdür: *Mübtedele, mu'tâde* [1], *hamile* ve *muhtalita.* Mübtedee'nin azami ay başı süresi on beş gün takdir edilir; daha fazla devam eden kan, hastalık ve fesat kanı kabul edilir Mu'tâde nin azamî süresi ise, âdetine üç gün daha eklenerek takdir edilir. Âdeti ise, daha kavi kabul edilen görüşe göre ve bir ayın yarısını geçmediği sürece, sadece bir defa ile sabit olur.

Hamileye gelince, hamileliğinin başlangıcından iki ay sonrası için ay başının azami süresi, yirmi gün olarak takdir edilir. Altı ay ve sonrasında ise otuz gün takdir edilir. Muhtalita'ya gelince: Bir veya bir kaç gün kan görüp bir veya bir kaç gün temiz olan ve bir türlü kâmil manada temizlenemeyen kadındır. Bu kadın kan gördüğü günleri birbirine ekler ve hayız hâlinin azamî süresini (15 günü) tamamlar. Aradaki temizlik günlerini ise saymaz. Bu ay başı süresinin azamisinden fazla olan günleri istihaza kabul eder. Kan görmediği her gün -kâmil bir temizlik olması ihtimaliyle- gusleder. Kan gördüğü her günde hayız olur ve hayızlı olan kadının uzak kaldığı şeylerden uzak durur.

Şafiîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre ay başının asgarî süresi bir gün bir gece, yani yirmi dört saattir. Bu süre içerisinde bir pamuk koyacak olursa ay başının mutat süresi içerisinde pamuk lekelenecektir. Bununla birlikte devamlılık meydana gelinceye kadar bu kanın şiddetle inmesi şartı aranmaz. Buna göre, bu kan zâhiren devam edebilir veya zâhiren kesilebilir. Fakat gerçekte bu kan vardır. Bu da pamuk ve benzeri bir şeyin kirlenmesi ile anlaşılır. Şayet bir gün bir geceden daha az bir süre kan görecek olursa, bu hayız kanı değil, istihaza kanıdır.

Çoğunlukla görülen altı veya yedi gündür. Çünkü peygamber (a.s.) bu konuda kendisine soru soran Hamne binti Cahş'a şöyle demiştir: *"Allah'ın ilminde altı veya yedi gün olarak hayız olduğunu kabul et, sonra guslet ve yirmi dört gün veya gece veya yirmi üç gün ve gece namaz kıl; bu kadarı senin için yeterlidir."*[2] Azamisi ise geceli gündüzlü on beş gündür. Bundan fazlası olduğu takdirde bu bir istihaza kanıdır.

1 - Mübtedee küçüklüğünde ay başı kanını ilk olarak gören kadındır. Mu'tâde ise kanı görmesi âdet halini almış olandır.

2 - Hadisin tamamı şöyledir: "... *Her ay kadınlar ne şekilde ay başı oluyor ve âdet vakitleri gelip geçtikten sonra temizlenme vaktinde nasıl temizleniyorlarsa sen de böyle yap.*" Ebu Dâvud, Neseî, Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş olup Ahmed ile Tirmizî *sahih* olduğunu söylemişlerdir. Buharî de *hasen* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 271.

Ay başı kanı istihaza kanından rengi, şiddeti ve pis kokusuyla ayrılır.

Bu konudaki delilleri istikra (yani her hangi bir dönemdeki kadınların durumlarını incelemek)dır. Söz konusu incelemeleri İmam Şafiî (r.a.) ve başkaları kendi dönemlerinde yapmışlardır. Çünkü ne sözlük anlamı itibariyle ne de şer'î bakımdan bunu sınırlayacak her hangi bir açıklama yoktur. Bu sebepten dolayı istikra ile bilinen örfe başvurulmuştur. Bu konuda mutemet, örf ve âdet olur. Tıpkı akitlerde, alışverişte bulunan kimseler arasında ele geçirme ve alışverişte bulunanların birbirinden ayrılmasının kabzda esas kabul edilmesi gibi.

Şafiîlerin bu görüşünü Hz. Ali'nin şu sözü de desteklemektedir: "*Ay başının asgarisi bir gün bir gecedir. On beş günden fazla ise istihazadır.*" Atâ'nın şu sözü de onları desteklemektedir: "*Ben kadınlar arasında kimisinin on gün, kimisin de on beş gün ay başı olduklarını gördüm.*"

Temizliğin asgari süresi: Hanbelîlerin dışında kalan cumhur, şöyle demiştir[1]: İki ay başı arasındaki temizliğin en az süresi on beş gündür. Çünkü çoğunlukla her ayda bir hayızlılık bir de temizlik hâli bulunur. Hayızın en uzun süresi on beş gün olduğuna göre, temizliğin de en az süresinin on beş gün olması gerekir. Ancak temizliğin azami süresinin sınırı yoktur. Çünkü bunun bir veya iki seneye kadar uzadığı olabilir; bazen de kadın hiç hayız olmayabilir. Bazen senede bir defa da hayız olabilir.

Hanbelîler de şöyle demektedir: İki ay başı arasında en az temizlik süresi on üç gündür. Çünkü İmam Ahmed, Hz. Ali'den şunu rivayet etmektedir: "*Kocası tarafından boşanmış bir kadın Hz. Ali'nin yanına gelerek bir ay içerisinde üç defa ay başı olduğunu iddia etti. Hz. Ali, Kadı Şüreyh'e:*

- Bu kadın hakkında hükmünü ver, deyince Şureyh şunları söyledi:

- Şayet bu durumunu bilebilecek yakın akrabalarından dinine ve emanetine güvenilir bir kadını getirir ve o kadın da bu konuda şahitlik ederek delilini ortaya koyarsa kabul edilebilir, değilse yalancıdır. Bunun üzerine Hz. Ali Rumca iyi ve güzel anlamına gelen:[2]

- *Kâlûn, deyiverdi.*" Bunu ise ancak tevkifî olarak söyleyebilir ve bu, bir sahabenin meşhur olmuş bir sözüdür. Buna muhalif her hangi bir şey de bilinmemektedir. Bir ayda üç ay başının var olması kesin olarak on üç günün sahih bir temizlik olduğunun delilidir.[3]

Fakihlerin ittifakıyla temizliğin azami müddetinin sınırı yoktur.

---

1 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 121; *Merâkı'l-Felâh*, 24; *eş-Şerhü's-Sağir*, I, 209; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 48 *Muğni'l-Muhtâc*, I, 109; *Haşiyetü'l-Bâcûrî*, I, 116; *el-Mühezzeb*, I, 39.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 234.

3 - Bu hüküm, ay başının asgari süresinin bir gün ve bir gece olduğu esasına mebnidir.

Temizlik hâlinden maksat: Bu hâl, kadının hayız ve lohusalık kanından temiz kaldığı süreyi içine alır. Bu temizliğin iki alâmeti vardır: Kanın çekilmesi ve beyaz akıntı. Bu akıntı hayızın sonunda gelen ince beyaz bir sudur.(1)

Ay başı günleri içerisinde kanın gelmemesi (Nekâ): *Nekâ'* kanın olmaması demektir. Aylık âdetin başlaması ile görülen kan daha sonra bir süre kesilir, sonra yine görülmeye başlar. Acaba bu süre ay başı günlerinden sayılır mı, sayılmaz mı?

Bu konuda iki fıkhî görüş bulunmaktadır. Birincisi Hanefîlerle Şafiîlerin, ikincisi Malikîlerle Hanbelîlerin görüşüdür.(2) Birinci görüşün sahipleri şöyle demektedir: Hayız süresi içinde kanın görülmediği süreler de hayızlı kabul edilir. Bir gün kan görse, ikinci gün de bir pamuk koyduğu hâlde kirlenmeyecek şekilde kan görmeyecek olsa ve bundan sonraki gün yine kan görecek olursa ve bu durum, âdeti esnasında böyle devam edip giderse, kadın bütün bu süre içerisinde hayızlı kabul edilir.

İkinci görüşün sahipleri ise telfîk esasını kabul ederler. Bu da kan görülen günleri birbirine eklemek ve kan görülmeyen günleri de sahih bir temizlik olarak kabul etmektir. Ay başı olan kadın bir veya iki gün kan görse, sonra bir veya iki günde temiz olsa, kan gördüğü günleri üst üste ekler ve geri kalan günleri de temizlik olarak kabul eder. Bütün mezhepler kanın görüldüğü iki vakit arasındaki temizlik süresi on beş gün veya daha fazla ise, bunun iki ay başı arasındaki temizlik süresi olduğunda ittifak etmişlerdir. Bundan önceki süre ile bundan sonraki sürede görülen kan ay başı süresinin asgari müddetini buluyorsa o da ay başı sayılır.

Şimdi her bir mezhebin bu konudaki görüşlerinin tafsilatını verelim:

Hanefî Mezhebi: Mezhebin müteahhir'âlimlerin çoğunluğu Ebu Yusuf'un görüşünü fetvalarına esas almışlardır. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin son görüşüdür. Bunu fetvalarına esas almalarının sebebi, daha kolay olmasıdır. Bu görüşe göre iki kan arası görülen temizlik, ay başını bölen bir süre kabul edilmemiştir. Aksine bu da -kanın temizlik süresinin başında da sonunda da bulunması şartı ile- peşpeşe devam eden kan gibi kabul edilmiştir. Buna göre ay başının temizlik ile başlaması ve yine temizlik ile sona ermesi caizdir. Şöyle ki; mübtedee olan kadın, bir gün kan görür ve on dört gün temizlikten sonra yine bir gün daha kan görürse ilk on gün ay başıdır. Şayet mu'tâde (âdeti belli) kadın, âdetinden önce bir gün kan görse, on gün temizlikten sonra da bir gün daha kan görse, kan görmediği on günlük süre âdetine denk gelmişse ay başıdır; değilse âdetinin günleri ne ise onu esas alır.

Lohusalık hâlinde kırk günlük süre arasındaki fasılalı temizliğe gelince: Ebu

---

1 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 52; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 41.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 112; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* I, 50; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 212; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 119 *el-Bâcûrî,* I, 114; *el-Mühezzeb,* I, 39; *el-Muğnî,* I, 359 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 246 vd.

Hanife'ye göre lohusalıkta fasıla kabul edilmez; fetva da buna göredir. Bu fasılanın on beş gün daha az veya daha çok olması arasında fark yoktur, başta ve sonda kanın bulunması peşpeşe akan kan gibi kabul edilir.

Şafiî Mezhebi: Azhar ve mutemet görülen görüşe göre, ay başının asgarî süresi arasındaki temizlik, bu süreye tâbi olmak için ay başı kabul edilir. Şartları da şudur: Bu temizlik süresi on beş günü aşmayacak ve kadın tarafından görülen kanlar, ay başının asgarisinden aşağı olmayacak, temizlik süresinin öncesinde de sonrasında da ay başı kanı görülmüş olacak.

Buna "es-sahb" görüşü adı verilir. Çünkü bizler hayız hakkındaki hükmümüzü temizlik hâline de aynı şekilde sahb etmiş (geçirmiş) oluyor ve hepsini de ay başı olarak değerlendirmiş bulunuyoruz.

Diğer taraftan "el-lakt" adı verilen zayıf bir görüş daha vardır ki, o da aradaki kan görmeme süresini temizlik olarak kabul eder. Çünkü kan görmek, hayız kabul edildiğine göre, görmemek de temizlik kabul edilir. Ona bu ismin verilmesinin sebebi, bizim kan görmeme vakitlerini lakt edip (alıp) bunları temizlik olarak değerlendirmemizdir.

Lohusalık hâlinde kan görülmeyen süreye gelince: Bu mutemet olan görüşe göre temizliktir. Şu kadar var ki, lohusalığın altmış günlük süresinden hesabedilir. Yani mutemet olan görüşe göre bu, sayı olarak lohusalık süresinden olmakla birlikte, hükmen bu süre içerisinde kabul edilmez.

Özetle, hayız içerisinde kan görülmemesi, hayızın hükmünü alır. Diğer taraftan lohusalık hâlinde kanın görülmemesi lohusalığın azami süresi olan altmış günden kabul edilir.

Malikîlerin Mutemet Olan Görüşü ile Hanbelîlerin Görüşü: Bu da telfîk esasını kabul etmektir. Yani kan görülen süreleri birbirine eklemektir. Ay başı esnasında görülen temizlik ise sahih bir temizlik olarak kabul edilir. Meselâ, bir gün kan görse, bir veya daha fazla gün de kesilse ve bu kesinti ay başı süresinin azami miktarı olan on beş güne ulaşmayacak olursa, bu kadın sadece kan gördüğü günleri birbirine ekler ve bu, ay başı olur. Bu iki kan görme süresi arasındaki görmeme ise temizlik kabul edilir. Bu şekilde telfîk eden kadının hükmü ise kanını kesildiği her seferinde vücuben gusledip namaz kılması, oruç tutması, kocası ile ilişkide bulunabilmesi şeklindedir. Çünkü böyle bir durum hakiki bir temizliktir. Şu kadar var ki Hanbelîler, böyle bir temizlik süresi içinde kadın ile ilişkide bulunmak mekruhtur, demişlerdir.

Hanbelîlere göre kadın bu durumda kan görme süresi ile görmeme süresi ay başı süresinin azamisini aşıncaya kadar devam eder. Şöyle ki, bir gün kan görüp bir gün görmese ve bu, meselâ on sekiz gün devam edecek olsa o takdirde bu kadın istihaza kanı görüyor kabul edilir.

Malikîler de der ki: Mübtedee (yeni ay başı olan kadın) ile mu'tade (âdeti belli kadın) on beş gün süreyle telfîk eder. Ancak âdeti on beş günden daha az olan kadın, âdet süresi kadar telfîk eder, sonra âdetinin azami süresine üç gün ekler ki, bunlara "istizhâr günleri" adı verilir. Bu süreden sonra yine kan görmeye devam edecek olursa, bu ay başı kanı değil, istihaza kanı olarak değerlendirilir.

NİFAS *(LOHUSALIK)*

1. Nifasın Tarifi:

Hanefîlerle Şafiîlere göre lohusalık (nifas)'ın tarifi şöyledir [1]: Nifas; doğum akabinde gelen kandır. Doğum esnasında çocuk ile birlikte veya doğum öncesi çıkan kan ise bozuk bir kandır veya istihazadır. Gücü yetiyor ise abdest alır ve namaz kılar. Hanefîler ayrıca şunu da ekler: Veya teyemmüm eder ve namazını ima ile kılar, namazı vaktinden sonraya bırakmaz. Şafiîler bu durumdan, doğum öncesi kendisinden önceki bir ay başıyla ilgili olarak çıkan kanı istisna etmişlerdir. Bunu da onlarda esah olan hamile kadının hayız olabileceği görüşüne binaen ileri sürmektedirler. Malikîler ise şöyle demektedir: Doğumdan önce çıkan, hayız kanıdır.

Hanbelîlere göre nifas[2], doğum sebebiyle gelen kan demektir. Doğumdan bir veya iki gün önce sancı gibi bir belirti ile gelen kan ve doğum ile beraber gelen kan onlara göre doğumun akabinde gelen kan gibi nifas (lohusalık) kanıdır.

Bunlara göre bu kanın nifas kanı sayılması çocuğun ekserisinin çıkması ile mümkün olur. Bu çocuk, ister azaları parça parça olarak doğsun, ister parmak, tırnak gibi insan hilkatinden bazı kısımları belli olmuş olsun ve isterse bu gelen kan, ikizlerin doğum süreleri arasında gelmiş olsun. Şu kadar var ki, Şafiîlerde esah olan görüşe göre lohusalık, ikinci çocuğun doğmasından itibaren başlar. Birincisinden sonra gelen kan, eğer daha önceki bir hayız ile bitişik ise, âdet (hayız) kanı, değilse istihaza kanıdır. Şayet kadın bir nutfe veya bir alaka bıraktıktan sonra kan görecek olursa, bu nifas kabul edilmez.

Malikîler ise şöyle demektedirler[3]: Nifas, doğum ile birlikte veya doğum sonrası -ikizlerin doğumu arasında olsa dahi- kadının ön tarafından gelen kandır. Doğumdan önce gelen kan ise, racih olan görüşe göre, hayız kanıdır ve bu, lohusalık süresi olan altmış günden sayılmaz.

2. Nifasın Süresi:

Nifasın asgari, azami ve çoğunlukla kabul edilen süreleri vardır.[4]

---

1 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 129; *el-Bedâyi*, I, 41-43; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 275 vd.; *el-Lübâb*, I, 352; *Merâki'l-Felâh*, 23; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 119; *el-Bâcûrî*, I, 113; *el-Mühezzeb*, I, 45; *el-Mecmû'*, I, 52 vd.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 226.

3 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 216 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 40.

4 - Her dört mezhepte de az önce verilen kaynaklar.

Asgari süresi: Şafiîlere göre nifasın (lohusalığın) asgari süresi bir lahza, yani bir defa kan gelmesidir. Diğer mezhep imamları ise, asgari süresinin haddi yoktur, demişlerdir. Çünkü şeriatte onu tahdit eden her hangi bir nass yoktur. Bu durumda fiilen onun var olduğu süreye baş vurur ve az veya çok bulunmasına bakılır.

Görüldüğü üzere, her iki görüş arasında her hangi bir aykırılık yoktur; bunların ikisinde de maksat birdir.

Kadın doğum yapmakla birlikte kan görmeyebilir. Rivayet edildiğine göre Resulullah (a.s.) döneminde bir kadın doğum yapmış ve lohusalık kanı görmemiş bu sebeple ona "zâtu'l-cufuf" adı verilmiştir.

Şafiîlere göre lohusalık müddetinin çoğunlukla rastlanılan süresi, kırk gündür.

Malikîlerle Şafiîlere göre azami süresi altmış gündür. Bu konuda delil istikradır. Hanefîlerle Hanbelîlere göre azami süresi kırk gündür; bundan sonra görülen kan istihazadır. Bunun delili ise Ümmü Seleme'nin şu sözleridir: *"Lohusa kadın Resulullah (a.s.) döneminde kırk gün kırk gece beklerdi."* (1)

HAYIZ VE NİFAS'IN HÜKÜMLERİ VE BU DURUMDAKİ KADININ YAPMASI HARAM OLAN İŞLER

1. Hayızın beş hükmü vardır, bu hükümler aşağıda gösterilmiştir. (2)

a) Hayız ve nifas kanları kesildikten sonra gusletmek gerekir. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Sana (kadınların) hayız hâlinden sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Hayızlıyken kadınlar(la cinsî münasebet) ' dan sakının ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi, o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."* (Bakara, 222)

Diğer taraftan Peygamber (a.s.) de Fatıma binti Ebu Hubeyş'e şöyle demiştir: *"Hayızlı olduğun zaman namazını bırak! Kesildiği zaman da kanını yıka ve namazını kıl."* (3) Buharî'nin bir rivayetinde de şöyle denilmektedir: *"Hayızlı olduğun günler kadar namazı bırak, sonra guslet ve namaz kıl."*

b) Kadın hayızlı olmakla bülûğ yaşına gelmiş olur ve şer'î mükellefiyetlere ehil olur. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah ay başı görecek çağa ge-*

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Mace ve İmam Ahmed rivayet etmiştir. Ayrıca Darekutnî ve İmam Ahmed de rivayet etmiş olup *sahih* bir hadistir. *Zayıf* olduğu iddiası Nevevî'nin de belirtmiş olduğu gibi reddedilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 282. Ancak Şafiîler bu hadis hakkında şöyle demektedirler: Bu hadisde fazlasının nehyedildiğine delâlet yoktur. Yahut da bu hadis galib olan hâllere hamledilir ya da belirli bir takım kadınlar hakkında olduğu kabul edilir.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 228.

3 - Bu hadisi Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî ve İmam Ahmed, Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 568.

len kadının namazını ancak baş örtüsü ile kabul eder." [1] İşte bu buyruk, âdet kanı görecek çağa geldiği zaman kadının tesettüre riayet etmesini gerektirnnektedir. Dolayısıyla bu, şer'î mükellefiyetlerin âdet kanı görecek çağa girmekle söz konusu olduğunun delilidir.

c) Hayızlı iken iddet beklemekte, rahmin temizliğine (gebeliğin bulunmadığına) hüküm vermek. Bilindiği gibi iddetin meşru kılınmasını asıl sebebi, rahmin temizliğinin bilinmesidir.

d) Hanefîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre hayızlı iken iddet beklemek. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de nassa bağlanmış bulunan "üç kur'" hayız demektir. Hamile olmayan boşanmış kadının iddeti ise ancak üçüncü hayız ile nihayet bulur ve boşanmanın vaki olduğu andaki hayız sayılmaz. Malikîlerle Şafiîler ise, "el-kur" temizlik hâli demektir, demişlerdir. Bunlara göre iddet ise temizlik süreleri ile sayılır ve üçüncü ay başının başlaması ile iddet sona erer. Talağın içinde gerçekleşmiş olduğu temizlik ise bir an dahi olsa, üç temizlik hâlinden biri sayılır.

e) Hanbelîlere göre hayız esnasında cinsî temas sebebiyle kefaretin söz konusu olması. Bu konudaki açıklamaları hayız ile haram olanlar bahsinde etraflıca ele alacağız.

2. Hayız ve lohusalık sebebiyle haram olan şeyler: Hayız ve lohusalık sebebiyle, cünüplük dolayısıyla haram olan şeyler de haram olur ki, bunlar yedi husustur: Bütün namazlar, tilâvet secdesi, Mushafa dokunmak, mescide girmek, tavaf, itikâf ve Kur'an okumak. Ancak mutemet olan görüşe göre Malikîler hayızlı ve nifaslı kadının ezberden Kur'an okumasını caiz görmüşlerdir. Ancak kan kesilmişse gusletmeden önce okuması caiz olmaz. Kur'an okuyabileceği hayız veya lohusalık sırasında cünüp olması ile olmaması arasında da bir fark gözetmemişlerdir.

Buna bir takım hususlar daha eklenir. Hanefîler hayız ve lohusa olan kadına haram olan sekiz şey saymışken, Malikîler on iki husus saymışlardır. Görmüş olduğumuz yedi hususa beş şey daha eklenmiştir. Bunlar: Oruç, boşama, kanın kesilmesinden önce fercde ve fercin dışında yerlerde cima, kanın kesilmesinden ve gusülden önce de her hangi bir şekilde cima.

Şafiîler sekiz, Hanbelîler on beş husus saymışlardır.

Hayız ve nifas hâlinde yapılması yasak olan işlere dair geniş açıklamalar ve bunların delilleri aşağıda gösterilmiştir: [2]

1 - Gusledererek veya abdest alarak taharet etmek: Bu Şafiîlerle Hanbelîlerin

1 - İmam Ahmed ve başkaları rivayet etmiştir.

2 - *el-Bedâyi,* I, 44; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* I, 158-162; 268-274; *Fethü'l-Kadîr,* I 114-119; *Tebyînü'l-Hakâik,* I, 56 vd.; *Merâkı'l-Felah,* 24; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 215 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 40; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 54-57, 61; *el-Mühezzeb;* I, 312-323; *Hâşiyetü'l Bâcûrî,* I, 117-119; *el-Muğnî,* I, 306 vd.; 333-338; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 226-233.

görüşüne göre yasaktır. Kadın hayız olduğu zaman, ay başı olması sebebiyle taharet alması haram olur. Çünkü ay başı ve aynı şekilde lohusalık, tahareti icabettiren bir durumdur. Tahareti icabettiren hal ise (var olduğu sürece), taharetin sıhhatine manidir. Bu da sidiğin çıkmasına benzer. Yani bu hâlin kesilmesi, onun sebebiyle taharetin sıhhati için bir şarttır. Şu kadar var ki, cünüplük sebebiyle veya ihrama ya da Mekke'ye girmek ve buna benzer sebeplerle gusletmek caizdir.[1] Hatta bunlar dolayısıyla gusül müstehaptır.

2 - Hayız ve nifas olan kadına namaz kılmak haramdır. Çünkü az önce görmüş olduğumuz Fatıma binti Ebu Hubeyş'in rivayet ettiği hadiste; *"Ay başı geldiğinde namazı bırak."* denilmiştir. Böylece, namazın farzı sakıt olur ve kaza edilmez. Bu konuda ulemanın icması vardır. Çünkü Hz. Aişe (r.a.) şunu rivayet etmiştir: *"Resulullah (a.s.) döneminde ay başı olurduk da orucu kaza etmemiz emredildiği hâlde, namazı kaza etmemiz emredilmezdi."* [2] Bunun diğer bir gerekçesi ise, ay başının tekerrürü ve müddetinin uzunluğu sebebiyle namazın kaza edilmesinin zor oluşudur. Oruçta ise durum böyle değildir.

Âdet gören kadının namaz kaza etmesi haramdır. Şafiîlerce mutemet görüşe göre ise mekruhtur. Böyle bir namaz, mutlak nafile olmak üzere mün'akit olursa da bunun her hangi bir sevabı yoktur.

3- Oruç: Ay başı ve lohusa olan kadının oruç tutması haramdır. Sıhhatine de mani olur. Bunun gerekçesi görmüş olduğumuz Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir. Bu, onların ay başı iken oruç açtıklarının delilidir. Şu kadar var ki, orucun kazası, ay başı olandan da lohusa kadından da sakıt olmaz. Her ikisi de namazı değil, ama orucu kaza ederler; çünkü aynı hadis bunun böyle olmasını gerektimektedir. Çünkü oruç senede bir defadır. Onun kazasında her hangi bir zorluk olmayacağndan kazası sakıt olmaz. Ayrıca Ebu Saîd el-Hudrî'nin bir başka hadisi de vardır ki şöyledir: *"Peygamber (a.s.) kadınlara şöyle dedi:*

- Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı gibi değil midir? Kadınlar:

- Evet, deyince şöyle buyurdu:

- İşte bu, aklının noksanlığındandır. Peki ay başı olduğu zaman namaz kılmaz ve oruç tutmaz, değil mi? Kadınlar:

- Evet, deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

- İşte sizin bu durumunuz da kadının dinindeki noksanlıktandır". [3]

---

1 - Bununla birlikte Hanbelîler, ikinci olarak abdesti de zikretmişlerdir. Nitekim ikinci hususta namaz kılmayı ve namazın vücubunu da zikretmişlerdir ki, bunlar iki ayrı husus oluyor.

2 - Kütüb-i sitte sahipleri ve İmam Ahmed, Muâze'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 280.

3 - Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 279 vd. Müslim de İbni Ömer'den şu lafızla rivayet etmiştir: *"Bu geceleri namaz kılmaksızın geçirir, Ramazan ayında da orucunu açar; işte bu onun dinindeki noksanlıktır." Sübülü's-Selâm,* I, 105.

4 - Tavaf: : Hz. Peygamber, (a.s.) Hz. Aişe (r.a.)'ye şöyle demiştir:*"Ay başı olduğun zaman haccedenlerin yaptıklarını yap! Şu kadar var ki, temizleninceye kadar Beytullah'ı tavaf etme."* [1] Bunun bir diğer sebebi de Beytullah'ın tavafının tahareti gerektirmesidir. Ay başı olan kadının tahareti ise sahih değildir.

5 - Kur'an-ı Kerim okumak, Mushafa dokunmak ve taşımak. Cünüplük bahsinde görmüş olduğumuz gibi bunlar ay başı ve lohusa olan kadına da yasaktır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Ona ancak temizlenmiş olanlar dokunur."* (Vakıa, 79) diye buyurmuştur. Diğer taraftan Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Ay başı olan da cünüp olan da Kur'an'dan her hangi bir şey okumaz."* [2] Şafiîler bundan Kur'an-ı Kerim'in suya batmasından, yanmasından, necaset bulaşmasından veya bir kâfirin eline düşmesinden korkulma hâlini istisna etmişlerdir. O vakit Kur'an-ı Kerim'in taşınması vacip olur. Nitekim, tefsir kısmı ihtiva ettiği Kur'an ayetlerinden çok olan bir tefsir kitabının taşınması ulemanın ittifakıyla caizdir. Şafiîlerin mutemet olan görüşüne göre bir takım eşya ile birlikte Kur'an'ı taşımayı kastedecek olursa, bu da caiz olmaz.

Hanefîler, Kur'an-ı Kerim'e ondan ayrı ve bitişik olmayan bir kapak ile dokunma hâlini istisna etmişlerdir. Elbisenin yeni ile Kur'an'a dokunmak tahrimen mekruhtur. Çünkü elbisenin yeni, elbise giyene tabidir. Şeriat kitaplarıyla meşgul olanın hadis, fıkıh ve tefsir gibi kitapların bir yaprağını, zaruret sebebiyle elbisesinin yeni ile tutmasına ruhsat verilmiştir. Ancak onlara temas etmek mekruhtur. Çünkü genellllikle bunlarda Kur'an-ı Kerimden ayetler bulunur. Müstehap olan Kur'an sahifelerinin ancak abdestli olarak çevrilmesidir. Bununla birlikte okuma esnasında kullanılan kalem ve benzeri şeylerle Mushaf yapraklarını çevirmeyi caiz kabul etmişlerdir. Nitekim küçük çocuğun Kur'an-ı Kerim taşımasını ve kaldırmasını da, -öğrenmek zarureti dolayısıyla- caiz görmüşlerdir. Cünüp, ay başı ve lohusa olanın Kur'an-ı Kerim'e bakması mekruh değildir. Çünkü cünüplük göze hülûl etmez. Kur'an-ı Kerim ayetlerinin, yüce Allah'ın isimlerinin paraların üzerine, mihraplara, duvarlara ve sergi ve yaygı olarak kullanılan eşyaya yazılması mekruhtur. Tuvalette, gusledilen yerde ve hamamda Kur'an-ı Kerim okumak haramdır. Bir sahife üzerinde bir ayet-i kerime yazmak -ona eliyle dokunması hâli müstesna- mekruh değildir.

Malikîlerde mutemet olan görüşe göre, ay başı ve lohusa olanın cünüp olsun olmasın, ezberden Kur'an-ı Kerim okuması mekruh değildir. Ancak kanın kesilmesinden ve yıkanmadan önceki hâli bundan müstesnadır. Kanın kesilmesinden sonra gusledinceye kadar mutlak olarak hiç bir şey okumaz. Çünkü böyle bir durumda özrünün bulunması söz konusu değildir.

---

1 - Buharî ve Müslim Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir.

2 - Tirmizî, İbni Mace ve Beyhakî, İbni Ömer'den; Darekunî Hz. Cabir'den rivayet etmiştir, *zayıftır*. *Nasbu'r-Râye*, I, 195.

6 - Mescide girmek, orada durmak ve mescitte itikâfa girmek. Abdestli olsa dahi bu, yasaktır. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Ben hayızlı ve cünüp olan kimseye mescidi helâl kılmıyorum."* [1] buyurmuştur.

Şafiîlerle Hanbelîler, ay başı ve lohusa olanın mescidi pisletmeyeceğinden emin olması hâlinde, mescitten geçmesini caiz kabul etmişlerdir. Çünkü necaset ve başka şeylerle mescidi kirletmek haramdır. Diğer taraftan Hz. Aişe (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) :"Bana mescitten seccademi ver"*[2] *dedi. Ben ona: "Hayızlıyım" deyince şöyle buyurdu: "Senin ay başı olman elinde olan bir şey değildir."* Meynûne (r.a.)de şöyle demiştir: "Bizden her hangi birisi ay başı olduğu hâlde seccadeyi alır, mescide girer ve sererdi." [3]

Diğer taraftan Hanbelîler de ay başı olan kadının, kanın kesilmesinden sonra abdestli olarak mescitte kalmasını mübah kabul etmişlerdir.

7 - Ulemanın ittifakıyla arada bir hail bulunsa dahi, cinsî ilişki (cima) ve Hanbelîlerin dışında kalan cumhura göre göbek ile diz kapağı arasından faydalanmak. Çünkü şanı yüce Allah; *"Ay başı iken kadınlardan uzak durun ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."* (Bakara, 222) buyurmuştur. Burada "uzak durmak"tan kasıt, cinsî ilişkide bulunulmamasıdır. Bu hükmün diğer bir gerekçesi ise Peygamber (a.s.)'in: *"Ay başı iken hanımımdan bana helâl olan nedir?" diye soran Abdullah b. Sa'd'e: "İzarın üstü sana helâldir"* demesidir. [4] Diğer taraftan "izarın altında kalan bölge"den faydalanmak, cimaya davet eder. Nu'man b. Beşîr'den gelen Buharî ve Müslim'de yer alan haber dolayısıyla haram kılınmıştır. Orada şöyle denilmektedir: *"Her kim yasak bölgenin çevresinde dolaşacak olursa, ona düşme ihtimali de yüksektir."* Burada sözü geçen "izar" ise, vücudun belden aşağısını örten kısımdır ki, bu da çoğunlukla göbek ile diz kapağı arasındaki bölgedir. Bunun dışındaki kısımlardan erkeklik organı ile yahut öpmek, sarılmak, dokunmak ve buna benzer davranışlarla yararlanmak caizdir.

Hanbelîler, ay başı ve onun durumunda olan kadınla cinsî ilişkide bulunmanın dışında, göbeğin altı ile diz kapağının üstü arasından faydalanmayı mübah kabul etmişlerdir; bunun için de şu şartı koymuşlardır: Şehveti cinsî ilişkide bulunmadıkça

---

1 - Ebu Dâvud.

2 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Hadis-i şerifte sözü geçen "bi'l-humreti" kelimesi, seccade yahut da namaz kılan kimsenin üzerinde namaz kılmak için yaydığı hasır demektir.

3 - Neseî.

4 - Ebu Dâvud, Hizâm b. Hakim'den, o da amcası Abdullah b. Sa'd'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 277. Bu hadisin bir benzeri Ebu Dâvud tarafından İkrime'den; Buharî ve Müslim tarafından da Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir; şu şekildedir: *"Herhangi birimiz ay başı olup da Resulullah (a.s.) onunla mübaşeret etmek isterse, ay başının başlangıcında belinin altını peştemal ile örtmesini emreder, ondan sonra ona mübaşeret ederdi."* Burada sözü geçen "mübaşeret"ten kasıt, tenlerin birbirine dokunmasıdır, cima değildir. "Peştemal bağlaması"ndan kasıt ise, göbeğinden diz kapağına kadar olan kısmı bir örtü ile bağlamasıdır. *Neylü'l-Evtâr*, I, 277 vd.

önü alınamayacak ve ilişkide bulunmayacak olursa hayasının çatlamasından korkulacak, diğer taraftan hür bir kadının mehrini veya bir cariye satın alacak parayı bulamadığı için ay başı olan hanımından başkasını bulamamış olacaktır.

Malikîlerle Şafiîlere göre, ay başı ve lohusa olan kadın ile ilişki kurmanın ve diz kapağı ile göbek arasındaki bölgeden faydalanmanın haramlığı gusledinceye kadar, yani teyemmüm ile değil de su ile taharetleninceye kadar devam eder. Ancak suyun bulunmama ve suyun kullanılmasından aciz olma hâli bundan istinadır. O vakit teyemmüm almak suretiyle ilişki kurmak da caiz olur. Buna delil olarak da şanı yüce Allah'ın şu buyruğunu göstermişlerdir: *"Ay başı iken kadınlardan uzak durun ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."*[1] (Bakara, 222) Burada şanı yüce Allah cinsî ilişkinin helâl olması için iki şart koşmuştur: Birisi kanın kesilmesi, diğeri de gusletmektir. Birincisi: *"Temizleninceye kadar"* yani kanları kesilinceye kadar buyruğundan anlaşılır, ikincisi de şanı yüce Allah'ın: *"İyice temizlendikleri vakit"* yani su ile gusletikleri vakit, buyruğundan anlaşılır. *"Onlara yaklaşınız."* buyruğu ile de onlarla ilişki kurmanın mübahlığı gusletmesine bağlıdır, demektir. Cinsî ilişkinin haramlığı konusunda Hanbelîlerin görüşü de budur.

Hanefîler ise şöyle demişlerdir: Âdet kanı on günden önce kesilecek olursa gusül veya teyemmüm etmedikçe kadınla cinsî ilişki kurmak veya göbek ile diz kapağı arasındaki bölgeden faydalanmak helal olmaz; gusletmesi veya şartları gerçekleşmişse teyemmüm etmesi gerekir. Gusledip teyemmüm ettikten sonra -esah olan görüşe göre- onunla (gusül veya teyemmüm ile) namaz kılmasa dahi helâldir. Çünkü kan bazan çok gelir bazan da kesilir. Kesildiği kanaatinin üstün gelmesi için gusletmek kaçınılmazdır.

Şayet gusletmeyip üzerinden tam bir namaz vakti geçecek olursa ve bu süre içerisinde gusletmek, elbiselerini giymek ve namaz için iftitah tekbiri alabilecek bir vakit kadarlık bir süre bulur ve vakit çıktığı hâlde henüz namaz kılmamış ise yine de onunla ilişki kurmak helâl olur. Çünkü böyle bir durumda namaz onun üzerine bir borç olarak sabit olur ve hükmen o temiz olmuş olur.

Üç günden fazla, fakat âdetinden daha kısa bir süre içerisinde ay başı kanı kesilecek olursa âdeti bitinceye kadar, gusletmiş olsa dahi kadına yaklaşılmaz. Çünkü görmüş olduğumuz gibi Hanefîlere göre âdet içerisinde kan görmeme hâli de aybaşı hâli hükmündedir.Diğer taraftan âdet içerisinde kanın tekrar gelmesi çoğunlukla görülen bir olaydır. O hâlde bundan uzak durmakta ihtiyat vardır.

Ay başı olan kadının kanı on günde kesilecek olursa -ki bu Hanefîlere göre ay

---

1 - Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Buharî, Mesrûk b. Ecda'nın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Aişe (r.a.)'ye
- Hayızlı iken hanımından koca nasıl faydalanabilir? diye sordum, o da bana:
- Fercin dışında her şey, diye cevap verdi." *Neylü'l-Evtâr,* I, 276 vd.

başının azami süresidir- gusletmesinden önce cinsî ilişki caiz olur. Çünkü on günden fazla ay başı söz konusu değildir. Şu kadar var ki, gusülden önce böyle bir ilişki müstehap değildir. Çünkü bir kıraete göre: *"Onlar iyice temizlenmedikçe onlara yaklaşmayınız."* mealindeki ayette geçen *"yattahharne"* kelimesi şedde ile okunmuştur. Buradaki şedde ise, taharetten mübalağaya delâlet etmektedir. Bu da fiilen gusletmekle mümkün olur, kanın kesilmesiyle değil.

Kısacası Hanefîler, ay başı ve ona benzeyen lohusalık hâlinde gusletmeden önce cinsî ilişkiye iki durumda cevaz vermişlerdir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Onlar temizleninceye kadar onlara yaklaşmayınız."* diye buyurmuştur. Burada "ta" harfi şeddesiz olarak okunursa temizlik hali cinsî ilişkinin haram oluşunun sınırını ifade eder. Diğer taraftan bu harfin şeddeli olarak okunması da söz konusu olduğu için, gusledinceye kadar ilişkide bulunmamanın müstehap olduğuna delâlet eder.

Sözü geçen bu iki halden birincisi: On günden daha kısa bir süre içerisinde kanı kesilen kadın üzerinden tam bir namaz vakti geçecek ve bu namaz vakti geçtiği halde namaz kılmamış olacak; ikinci hal ise on günde kanı kesilecek, yani ay başının azami süresi geçtikten sonra kanı kesilmiş olacak.

Kadınlarda çoğunlukla görülen durum ise altı veya yedi gün sonra kanın kesilmesidir. Gusledinceye, namaz onun zimmetinde borç oluncaya kadar onunla cinsî ilişki caiz değildir. Bu ise az önce geçen durumun ifadesidir. Kanı, âdetinin azami süresinden sonra kesilen kadın ise, kanın kesilmesiyle birlikte helâl olur. Eğer kanı, âdetinin asgari süresinde kesilecek olursa onun üzerinden tam bir namaz vakti geçmedikçe helâl olmaz.

Ay başı ve Onun Durumunda Olan Kadın İle Cinsî İlişkide Bulunmanın Kefareti: Malikîler, Hanefîler ve mezheb-i cedid'e göre Şafiîler şu kanaattedirler: Ay başı ve onun durumundaki kadın ile cinsî ilişkide bulunanın üzerine bir kefaret yoktur. Böyle bir kimseye düşen, tevbe ve istiğfardır. Çünkü aslolan beraattir. Bir delil olmadıkça bu beraatten vazgeçilemez. Kefarete dair hadis ise *muzdarip*tir. Diğer taraftan böyle bir ilişkinin haramlığı eza (rahatsızlık) verici olması sebebiyledir. O bakımdan dübürden yaklaşmakta olduğu gibi, buna da kefaret taalluk etmez.

Hanbelîler ise -İmam Ahmed'den gelmiş iki rivayetten daha tercih edilenine göre- şu görüştedirler: Ay başı veya lohusalık hâlinde kadınına yaklaşan bir kimseye kefaret vacip olduğu gibi, ay başı iken kocasının kendisiyle ilişkide bulunmasına müsaade eden kadının üzerine de kefaret düşmektedir ki, bu, ihramda iken cinsî ilişkide bulunmanın kefareti gibidir. Şayet kadın ilişki için zorlanmışsa bu durumda mükellef olmayacağından onun üzerine her hangi bir şey düşmez. Bu durumda olan bir kadın ile ilişki kuran kişi unutmuş, mükreh, ay başını veya haram olduğunu bilmeyen veya her iki durumdan da habersiz olsa dahi yine kefaret vaciptir. Kanın kesilmesinden sonra ilişki kurulacak olursa kefaret vacip değildir. Bunun kefareti ise bir veya yarım dinar olup bu konuda kişi muhayyerdir. Hangisini verirse yeterli-

dir. Çünkü İbni Abbas'ın Peygamber (a.s.)'den rivayetine göre, ay başı olan hanımına yaklaşan kişi, bir veya yarım dinar tasadduk eder. (1) Ay başı iken ilişkide bulunma kefareti bunu ödemekten âciz olunması hâlinde, Ramazan ayında ilişkide bulunmak kefaretinde olduğu gibi sakıt olur.

Şafiîler der ki: Kanın yeni gelmeye başladığı sırada ilişkide bulunan kişinin bir dinar, kesilmeye yakın ilişkide bulunan kişinin de yarım dinar tasadduk etmesi sünnettir. Çünkü az önce görmüş olduğumuz İbni Abbas rivayetinin Tirmizî'deki ifadesinde; *"Kan kırmızı olursa bir dinar, sarı olursa yarım dinar (sadaka verir)"* denilmektedir.

Ay başı olan bir kadın ile ilişkide bulunmak büyük bir masiyet değildir. Çünkü büyük günahın tarifi ona uymamaktadır.

8 - Talâk (Boşama): Ay başı iken talâk haramdır. Ancak bu takdirde talâk, bid'at talâğı olup geçerlidir. Çünkü böyle bir durumda kadının aleyhine iddetin uzatılması söz konusudur ve şanı yüce Allah'ın şu buyruğuna muhaliftir: *"Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talâk, 1) İddete başlayacakları vakitte onları boşayın, demektir. Çünkü ay başından geri kalan süre iddetten sayılmaz. O takdirde kadın, bekleme süresinin uzamasından dolayı zarar görür. Diğer taraftan İbni Ömer'den bize şu rivayet gelmiştir: *"Kendisi hanımını ay başı iken boşamış, Hz. Ömer (r.a.) bunu Peygamber (a.s.)'e zikredince şöyle buyurmuştur: "Ona hanımına dönmesini emret. Ondan sonra hanımı ya temiz ya hamile iken boşasın."* (2)

Kanın kesilmesinden sonra ve gusülden önce talâk ise helâldir. Böylelikle şunu anlıyoruz: Kan kesilecek olursa gusülden önce sadece oruç, talâk ve temizlenme helâl olduğu gibi eğer kadın suyu veya teyemmüm edecek toprak bulamayacak olursa, farz namazı kılması da helâl olur.

Orucun helâl olmasının sebebi, bunun ay başı sebebiyle haram olmasıdır. Hades dolayısı ile haram değildir. Bunun delili ise cünüp olan kimsenin orucunun sahih olmasıdır. Kadının ay başı hali ise son bulmuştur.

Boşamanın helâl olmasının sebebi ise bunu haram kılan mana ve hususun (iddetin uzatılmasının) zail olmasıdır.

Taharetin helal olmasının sebebi, onun zaten bu durumda taharet almakla emredilmiş olmasıdır. Farz olan namazla da aynı şekilde emredilmiştir.

Koca hanımını ay başı iken boşayacak olursa iddet başlamaz. Çünkü şanı yüce

---

1 - Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Hafız İbni Hacer şöyle demektedir: "Bu hadis-i şerifin senedinde çokça *ızdırab* vardır." *Neylü'l-Evtâr*, I, 278.

2 - Bu hadisi Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace ve Ahmed İbni Hanbel, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr* VI, 221.

Allah şöyle buyurmuştur: *"Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç kur' beklerler."* (Bakara, 228) Kur'un bir kısmı ise kur' değildir.

Ay başı İle Cünüplük Arasındaki Fark:

Ay başı ve onun durumunda olana haram olan şeylerin, cünüp iken haram olanlardan daha fazla olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Başka bir takım farklar da söz konusudur[1]:

Cünüp olan bir kimsenin, cünüplüğü ile birlikte oruç tutması caizdir. Ay başı veya lohusa olan kadın için ise bu, caiz değildir. Çünkü ay başı ve lohusalık hadesten daha ileridir. Yüce Resulün kadının dininin noksanlığını açıklarken söylemiş olduğu: *"Onlardan birisi ömrünün yarısını oruçsuz ve namazsız geçirir."* [2] şeklindeki sözünün manası da budur.

Cünüp kimse namazı da orucu da kaza eder, ay başı ile onun durumunda olan kadın ise namazı kaza etmez, sadece orucunu kaza eder. Çünkü ay başı her ay tekrarlanıp durur ve kadın âdet günlerinde namazını kaza etmesinde sıkıntı çekmekle birlikte, orucunu kaza etmekte sıkıntı çekmez; çünkü oruç senede bir ay farz kılınmıştır.

Ay başı ve lohusa iken kadına yaklaşmak haramdır. Ancak cünüp olan bir kadına yaklaşmak haram değildir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Ay başı iken kadınlardan uzak durunuz"* diye buyurmuştur. Halbuki cünüplük hâlinde böyle bir hüküm varit olmuş değildir. Aksine şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda mübah oluşu söz konusudur: *"Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın size takdir ettiğini isteyin."* (Bakara, 187) Burada sözü geçen "takdir ettiğini isteyin" ile kastedilen çocuktur. Şanı yüce Allah, kadın ile ilişkide bulunmayı ve bu vesile ile çocuk istemeyi mutlak olarak mübah kılmıştır.

Ay başı İle Lohusalık Arasındaki Fark:

Ay başı üç hususta lohusalıktan ayrılır:[3]

1 - Hanefîler ve Hanbelîlere göre iddet, ay başı esas alınarak tayin edilir. Çünkü iddetin bitmesi kur' iledir. Lohusalık kur' değildir.

2 - Lohusalık bülûğa ermiş olmayı gerektirmez. Çünkü bülûğa erme lohusalık-

---

1 - *el-Bedâi,* I, 44.

2 - Abdurrahman b. Ebu Hâtim, *Sünen*'inde İbni Ömer'den *merfû* olarak şu lafızla rivayet etmiştir: *"Kadınlar akıl ve din bakımından eksiktirler.*
- Dinlerinin eksikliği nedir? diye sorulunca şöyle buyurdu:
- Onlardan herhangi birisi ömrünün yarısını namaz kılmaksızın geçirir." Beyhakî der ki: Ben bunu hadis kitaplarının hiç birisinde görmüş değilim. İbni Mendeh ise şöyle demiştir: "Bu hadis hiçbir şekilde Peygamber (a.s.)'den sâbit olmuş değildir." *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 233.

3 - *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 229.

tan önce hamile kalmak suretiyle husule gelebilir. Zira çocuk, erkek ve kadından olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"O belkemiği ile göğüs kemiği arasından atılıp dökülerek çıkan bir sudan yaratılmıştır.* (Tarık, 6-7)

3 - Îlâ [1] süresi içerisindeki lohusalık müddeti, îlâda bulunan için sayılmaz. Bu süre şanı yüce Allah'ın şu buyruğundan geçmektedir: *"Hanımlarıyla cimada bulunmamaya yemin edenler (îlâ yapanlar) için dört ay beklemek vardır:"* (Bakara, 226) Çünkü lohusalık, ay başının hilâfına mutat olmayan bir şeydir.

Ay başı olan kadının bedeni, teri, yediğinin artığı tahirdir. Onun yemek pişirmesi, hamur yoğurması ve benzeri işleri de mekruh değildir. Ellerini sıvı her hangi bir şeye batırması da aynı şekilde mekruh değildir. Ulema mutat olduğu üzere ve onu ayırmaksızın ay başı iken onunla birlikte yemeyi, içmeyi ittifakla caiz kabul etmişlerdir. Çünkü ayet-i kerimede sözü geçen, *"ondan uzak olmak"*tan kasıt, cinsî ilişkide bulunmaktır. Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Ay başı olduğum halde su içer onu Peygamber (a.s.)'e uzatır, o da ağzımı koyduğum yere ağzını koyarak içerdi. Ay başı olduğum halde kemiğin üzerindeki eti sıyırır, onu Peygamber (a.s.)'e uzatırdım, ağzımı koyduğum yere ağzını koyardı."* [2]

İSTİHAZA

1. İstihaza'nın Tarifi: el-Âzil denen ve rahmin iç taraflarında bulunan bir damardan, hastalık veya bozukluk sebebiyle mutat olmayan yani ay başı ve lohusalık dışındaki zamanlarda kanın akmasıdır. Âdet görme müddetinden önce (dokuz yaşından önce) kadından gelen ve âdetin asgari müddetinden daha kısa süren ya da âdetin ve lohusalığın azami müddetinden fazla devam eden veya Hanefîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre, hamile kadının gördüğü kan, hep istihaza kanıdır.[3]

2. İstihaza Kanı Gören Kadınla İlgili Hükümler:

Bu konuda üzerinde durulması gereken üç husus vardır:

a) Ay başı olan kadına haram olan şeylerden mustahazaya her hangi bir şey haram olur mu?

İstihazanın, idrarı, meziyi, büyük abdesti ve yeli tutamama hâli (seles) gibi bir

---

1 - *İlâ:* Kocanın Allah adına veya her hangi bir sıfatı ile karısına dört ay veya daha fazla süre yaklaşmayacağına yemin etmesi yahut da ona yaklaştığı takdirde kendisine zor gelecek bir işi yapmaya, oruç, hac ve fakirlere yedirmek gibi bir işi gerçekleştirmeye yemin etmesidir.

2 - Bu hadis-i şerifi Müslim, Nesei, Ebu Dâvud ve İbni Mace ile Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel ile Tirmizî, Abdullah b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: *"Peygamber (a.s.)'e ay başı olan kadınla birlikte yemek yemek hakkında soru sordum, o da: "Onunla yemek ye!" diye cevap verdi." Neylü'l-Evtâr,* I, 281.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* I, 262 vd.; *Merâkı'l-Felâh,* 25; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 20 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 41; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 108; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 226, 236.

hades olduğunda fakihlerin ittifakı vardır. Veya Hanefîlerle Hanbelîlere göre istihaza kanı, dinmeyen burun kanaması ve yaradan akan kan gibidir. Bu durum, ay başı ve lohusalık sebebiyle yasaklanan nafile dahi olsa oruç ve namaz gibi şeyleri, tavafı, Kur'an okumayı, Mushafa el sürmeyi, mescide girmeyi, itikâfta bulunmayı ve cinsî münasabette bulunmayı engellemez, kerahet de söz konusu değildir. Çünkü bu konuda bir zaruret vardır. (1)

Diğer taraftan bu konuda bir takım hadis-i şerifler varit olmuştur ki bazılarını aşağıya kaydediyoruz:

1 - Hz. Aişe (r.anha)nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Fatıma binti Ebu Hubeyş, Resulullah (a.s.)'a:b"Ben istihaza kanı gören bir kadınım, bir türlü temizlenemiyorum, namazı terk edeyim mi?" diye sordu; Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Bu (kanama yapan) bir damardır. Ay başı değildir. Âdet zamanın geldiği vakit namazı terket. O kadarlık (adetin kadar) bir süre geçtikten sonra kanını yıka ve namaz kıl." (2)

2- Peygamber (a.s.) Hamne binti Cahş'a istihaza hâlinde oruç tutmasını ve namaz kılmasını emretmiştir.(3)

3- Ebu Dâvud, İkrime'den, o da Hamne binti Cahş'tan rivayet ediyor: *"Hamne mustahaza idi ve kocası da onunla ilişkide bulunuyordu. İkrime dedi ki: Ümmü Habîbe de istihaza kanı görür ve kocası ona yaklaşırdı. Hamne Hz. Talha'nın hanımı; Ümmü Habibe ise Abdurrahman b. Avf'ın hanımı idi."* (4)

İstihaza kanı görmekte olan kadınla kocasının ilişki kurmasının mübahlığından söz eden bu rivayetler, aynı şekilde fakihler tarafından da kabul edilmiş ve dile getirilmiştir. İmam Ahmed'den gelen bir rivayette bunu görmekteyiz. Hanbelîler tarafından daha tercihe değer görünen diğer rivayette ise istihaza kanı gören kadın ile kocası, harama düşmekten korkmadığı sürece ilişkide bulunmaz. Çünkü el-Hallâl tarafından isnadı ile Hz. Aişe'den: *"İstihaza kanı gören kadına kocası yaklaşmaz."* dediği rivayet edilmektedir. Çünkü bu durumdaki kadın da bir rahatsızlık vardır. Tıpkı ay başı olan kadınla olduğu gibi, onunla da ilişki kurulması haram olur. Çünkü şanı yüce Allah, ay başı olan kadın ile ilişki kurulmasının haram oluşuna rahatsızlığı gerekçe olarak göstermiştir: *"De ki: O bir ezadır, rahatsızlıktır. O halde ay başı iken kadınlardan uzak durunuz."* (Bakara, 222)

Ancak istihaza kanı gören kadının kanı kesildiği takdirde, Hanbelîlere göre

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 111; *el-Muğnî,* I, 339; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 235, 237.

2 - Buharî, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 268.

3 - Ebu Dâvud, Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Ahmed ile Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 271.

4 - Cahş'ın kızları üç tanedir: Müminlerin annesi olan Zeyneb, Hamne ve Ümmü Habibe. *Sübülü-Selâm,* I, 103.

gusletmeksizin dahi kocasıyla ilişkide bulunması mübahtır. Çünkü bu durumdaki bir kadın için gusletmek vacip değildir. Nitekim idrarını tutamayanın hükmü de budur.

b) İstihaza kanı gören kadının tahareti abdest ve gusüldür:

Malikîler e göre:(1): İstihaza kanı gören kadının her namaz için abdest alması müstehaptır. Nitekim kanının kesilmesinden sonra istihaza kanından dolayı gusletmesi de müstehaptır.

Cumhur ise, yani Hanefîler, Şafiîler ve Hanbelîler, şöyle demektedir:(2) İstihaza kanı gören kadının, kanın akmasını önlemek için fercini yıkadıktan, bağladıktan ve pamuk ve benzeri şeyler koyduktan sonra, her bir namaz vakti için abdest alması vaciptir. Kanın kendisini bu durumda rahatsız etmesi veya oruçlu olması hâli müstesnadır. Çünkü Peygamber (a.s.) aşırı kan geldiği için şikâyette bulununca Hamne'ye şöyle demiştir: *"Ben sana fercine pamuk koyup bağlamanı tavsiye ederim. Çünkü bu kanı keser."* (3)

Eğer kadın iki tarafı kesilmiş bir bezin bir tarafını önünden öbürünü arkasından çıkartır, ondan sonra da bir kuşakla belinin üzerinden bunu bağlamak suretiyle kendisini koruduğu hâlde her hangi kusuru olmaksızın yine kan çıkacak olursa, namazı batıl olmaz. Çünkü Hz. Aişe (r.a.)'den şu rivayet gelmiştir: *"Fatıma binti Ebu Hubeyş istihaza kanı gördü de Peygamber (a.s.) ona şöyle dedi: "Âdet günlerinde namazdan uzak dur, ondan sonra guslet, her bir namaz için abdest aldıktan sonra namaz kıl. İsterse kan, (üzerinde namaz kıldığın) hasırın üzerine damlasın."*(4)

İstihaza kanı gören kadının her bir farz namaz vakti için abdest alacağının delili şudur: *"Peygamber (a.s.) istihaza kanı gören kadın hakkında şöyle demiştir: "Âdet günlerinde namazı terkeder, sonra gusleder, arkasından her bir namaz için abdest alır, orucunu tutar, namazını kılar."* (5)

Çünkü kadının bu tahareti özür ve zaruret hâli taharetidir. Bu bakımdan onun taharet vakti, teyemmüm gibi namazın vakti ile kayıtlandırılmıştır.

---

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 26-41; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 57 vd.

2 - *el-Lübâb,* I, 51; *Merâkı'l-Felâh,* 25; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 111 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 45 vd.; *el-Muğn* I, 340-342.

3 - Ebu Dâvud, Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş olup Ahmed ile Tirmizî *sahih* olduğunu söylemişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* 271.

4 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace rivayet etmiştir. Ayrıca İbni Hibban da rivayet etmiştir. İmam Müslim, *Sahîh*'inde: *"Her bir namaz için abdest al"* sözü olmaksızın rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 199 vd.; *Neylü'l-Evtâr,* I, 275.

5 - Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *hasen*dir demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 274; *Nasbu'r-Râye,* I, 202 vd. Sıbt İbnü'l-Cevzî'in Ebu Hanife'den az önce belirtilen kaynaklarda da görüldüğü gibi; "Mustahaza her bir namaz vakti için abdest alır." şeklindeki rivayetiyle ilgili olarak ez-Zeylaî; "Cidden *garib*dir" demiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 204.

İstihaza kanı gören kadına dört mezhebin de ittifakı ile sadece bir gusül vaciptir. Bunun delili ise az önce görmüş olduğumuz hadisle Hamne'den söz eden hadis ve benzer diğer hadislerdir. Her bir namaz için gusletmek ise Şafiî ve Hanbelîlere göre sünnet, Hanefîlere göre ise de -Malikîlerde olduğu gibi- menduptur. Bunun delili, sünnet gusüllere dair daha önce görmüş olduğumuz hadis-i şeriftir: *"Peygamber (a.s.) Ümmü Habîbe'ye gusletmesini emretti, o da her namaz için guslederdi."* (1)

İstihaza kanı gören kadın ve onun durumuna benzeyenler, Hanefîlere göre aldığı abdest ile dilediği kadar farz ve nafile namaz kılar. Vaktin çıkması ile de abdesti batıl olur. Nitekim bu hususu "özür sahibi kimselerin abdestleri" konusunda açıklamış bulunuyoruz.

Yine istihaza kanı gören bir kadın Hanbelî mezhebine göre, bir tek abdest ile iki vakit namazı birlikte kılabilir. Çünkü Peygamber (a.s.) Hamne binti Cahş'a bir tek gusül ile iki vakit namazı birleştirmesini emretmiştir. Aynı emri Sehle binti Süheyl'e de vermiştir. Vaktin çıkışı böyle bir tahareti iptal eder. Yani Hanefî ve Hanbelî mezhepleri bu konuda ittifak hâlindedirler.

Şafiîler ise şöyle demektedir: Adak dahi olsa her biri farz namaz için abdest alması vaciptir; teyemmümde olduğu gibi. Bunun sebebi ise hadesin kalıcılığıdır. Bu abdest ile cenaze namazı dahil dilediği kadar da nafile kılabilir. Aynı şekilde -esah olan görüşe göre- her bir farz için bağını yenilemesi de vaciptir. Bu vücub hükmü abdesti yenilemenin vücubuna kıyasen verilmiştir. Diğer taraftan abdestin hemen arkasından namaz kılması vaciptir. Abdesti ile namazı arasında ancak avretini örtmesi, ezan, kamet, cemaati beklemek, kıbleyi tayin ile uğraşmak, mescide gitmek, bir sütre edinmek gibi (namaza dair) bir maslahat sebebi ile fasıla bulunabilir. Bu ve buna benzer hususlar, "özürlü kimselerin abdesti" konusunda açıklanmış bulunuyor.

c) İstihaza kanı gören kadının âdet müddetinin takdiri:

Hastalık durumu sebebiyle istihaza kanı gören kadının kanının devamlı akması söz konusu olduğundan, onun âdet müddetinin açıklığa kavuşturulması gerekir ki, ona dair ay başı hükümleri uygulanabilsin ve bunun dışında geri kalan süre istihaza olarak değerlendirilsin. Sünnet-i nebeviyyede bu konuda temel bir takım esaslar varit olmuştur ki, aşağıdakiler bunlardan bir kısmıdır:

1- Kanın nitelik farkını göz önünde bulundurarak amel etmek: Şayet kan, siyah renge çalmak niteliğine sahip ise âdet kanı değilse istihaza kanıdır. Yani kadın âdet kanını istihaza kanından ayırdedebiliyorsa, buna göre amel eder. Buna Urve'nin, Fatıma binti Ebu Hubeyş'ten yapmış olduğu rivayette görmekteyiz. Bu rivayete göre: *"Fatıma binti Ebu Hubeyş istihaza kanı görürdü. Peygamber (a.s.) ona şöyle*

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

demiştir: Âdet kanı olursa ki, o siyahça ve bilinen bir kandır, kan bu şekilde olduğunda namaz kılmaktan uzak dur. Başka türlü olursa abdest al ve namazını kıl, (bu kanın) sebebi bir damardır." [1] Yani kanama yapan bir damardır.

2- Âdeti belli olan kadının (mu'tâde) daha önceki âdetini esas alması: Bunu da Hz. Aişe'nin Fatıma binti Ebu Hubeyş'ten zikrettiği hadisinde görmekte olduğumuz gibi, Buharî'nin şu rivayetinde de görmekteyiz: *"Şu kadar var ki daha önce ay başı olduğun günler kadar namazı bırak, sonra gusledip namaz kıl."* [2]

3- Müstehazanın (istihaza kanı gören kadının) kadınlarda çoğunlukla görülen âdete başvurması: Bu da altı veya yedi gündür. Bu ise kadının daha önceden belli bir âdetinin olmaması ve kanları birbirinden ayıramaması hâlinde söz konusudur. Hamne binti Cahş'ın hadisinde şöyle denilmektedir: *"... Bu olsa olsa şeytanın tekmelerinden bir tekmedir.*[3] *Sen altı veya yedi gün süreyle kendini -Allah'ın ilminde her nasılsa- ay başı kabul et, sonra guslet. Nihayet kendini temizlenmiş görünce ve bu konuda kanaatin gerçekleşince, yirmi dört veya yirmi üç gün ve gece namaz kıl ve oruç tut. Bu senin için yeterlidir. Her ay böyle yap.Yani kadınlar nasıl hayız zamanı gelince bekliyor, temizlenme zamanları gelince de temizleniyorlarsa sen de aynen öyle yap..."*[4]

İstihaza kanı gören kadının âdet müddetinin tayininde mezhepler aşağıdaki şekilde farklı görüşler belirtmişlerdir:

Hanefî Mezhebi :[5]

İstihaza kanı gören kadın ya mübtedee (yani bülûğ ile birlikte kanı görmeye başlayan yahut ilk lohusalığında görmeye başlayan bir kadın) veya mu'tâde (yani daha önce sahih olarak kan görmüş ve temizlenmiş olan bir kadın) yahut da mütehayyire (yani âdetini unutmuş bir mu'tâde) kadındır.

Mübtede'nin âdeti her aydan on gün olarak takdir edilir. Çünkü bundan daha fazla bir süre ay başı olmak söz konusu değildir. Temizliği de her aydan yirmi gün olarak kabul edilir. (Yani on günü âdet, yirmi günü de istihaza olarak kabul edilir.) Bu konudaki delil, az önce geçen: *"Müstahaza ay başı olduğu günler sayısınca namazı terkeder."* şeklindeki hadis-i şeriftir. Yine bu durumdaki bir kadının lohusalı-

1 - Ebu Dâvud, Neseî, İbni Hibban ve Hakim rivayet etmiş olup, İbni Hibban ile Hakim *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Darekutnî ve Beyhakî de rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 270.

2 - Bk. *Neylu'l-Evtâr,* ı, 268; *Sübülü's-Selâm,* I, 100.

3 - Manası şudur: "Şeytan bu vesile ile onu dini konusunda, temizliği ve namazı konularında işin içinden çıkılmaz bir hâle getirmiş ve nihayette ona âdetini unutturmuştur. Buna göre takdiren âdeta bir âlet ile onu dürtmüş gibi olur. Yani bu yol ile kadına zarar vermek, onu rahatsız etmek istemiş, gibi bir anlamı vardır."

4 - Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 277; *Fethu'l-Kadîr,* I, 122-124; *el-lübâb,* I, 50; *el-Bedâyi,* I, 41 vd.

5 - *Tebyînü'l-Hakâik,* ı, 62; *ed-dürrü'l-Muhtâr,* ı, 277; *Fethü'l-Kadîr,* I, 122-124; *el-Lübâb,* I, 50; *el Bedâyi,* I, 41 vd.

ğı kırk gün kabul edilir. Ondan sonra da yirmi gün temizlik süresi söz konusudur. Bundan sonraki hayzı ise on gün olarak kabul edilir ve bu durumu ya istihazadan kurtulup temizleninceye veya vefat edinceye kadar böylece devam eder gider.

Kanı devamlı akan, bununla birlikte âdetini de unutmamış olan *mu'tâde* kadına gelince, bu kadın ay başı ve temizlik hâlindeki âdetine başvurur. Âdetinden fazla olarak devam eden kan, istihaza kanı kabul edilir. Âdetten sonra terketmiş olduğu namazları kaza eder. Ancak onun temiz kalma konusundaki âdeti altı ay ve daha fazla ise, o vakit, iddetinin bitmesi altı aydan bir saat eksik olarak kabul edilir. İddeti dışındaki durumlara gelince, daha önce nasıl görüyor idiyse, önceki âdetine başvurulur. Müftâbih (fetvâya esas) olan görüşe göre âdet, tek bir defa ile dahi sabit olur.

Muhayyere veya mütahayyireye gelince: Bu, âdetini unutmuş olan kadındır. Bunun hakkında muayyen olarak temizliğine veya ay başı olmasına her hangi bir şekilde hükmedilmez. Aksine bu durumda olan bir kadın, şer'î hükümler [1] konusunda daha ihtiyatlı olanı alır, onunla amel eder. İddetinin bitmesi konusunda esah olan görüşe göre, bir saat eksiği ile altı ay olarak takdir edilir. Çünkü iki kan arasındaki temizlik süresi, âdeten asgari hamilelik müddetinden daha azdır.[2] Bu da iddetin hamilelik süresinden bir saat eksik olması ile tahakkuk eder. Kadın boşanacak olursa, onun iddeti üç saat eksiği ile on dokuz ayda sona erer. Çünkü kocasının onu temizliğin ilk anında boşamış olması mümkündür. O bakımdan toplam süresi bir ayı bulan üç âdet görmesi gerekir. (Çünkü bu durumdaki bir kadının her bir âdeti on gün kabul edilir); ayrıca toplam üç saat eksiği ile on sekiz ay süren üç temizlik süresine ihtiyacı vardır.

Malikî Mezhebi :[3]

Ay başının tamamlanmasından sonra kanı devam eden kadın demek olan mustahaza, eğer kokusunun, renginin ve katılığının değişmesiyle, yahut acı duymakla veya buna benzer bir sebeple (kanın çokluk ve azlığı ile değil) kanı ayırdedebilecek ise, bu kan ay başı kanıdır.[4] Şu şartla ki; ondan önce on beş gün olan asgari temizlik süresinin geçmiş olması gerekir. Şunu da bilmek gerekir. Ay başı kanı siyah, katı bir kandır. İstihaza kanı ise, kırmızı ve ince bir kandır. Sarılık ve bulanıklık ise, kanın rengi konusunda yapmış olduğumuz açıklamalarda belirttiğimiz gibi, ay başı hükmündedir.

---

1 - Bu hükümler de şunlardır: Sürekli olarak ve her zaman için ay başı olanın uzak kaldığı Kur'an okumak, mescide girmek ve buna benzer hususlardan uzak durmasıdır. Kocası ona yaklaşmayacaktır; her bir namaz vakti için gusledecektir. Bununla bir farz ve vitir kılabilecektir, bu namazlarda namazın caiz olabileceği kadarını okur, fazlasını okumaz.

2 - Hamileliğin asgari müddeti altı aydır.

3 - *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 213; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I, 171; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 41.

4 - İbadet konusunda ay başı olarak değerlendirileceğinde ittifak vardır. İddette de böyle değerlendirileceği meşhur görüşe göredir.

Âdet kanını ayırdeden kanın -esah olan görüşe göre- durumunu anlamak için, ayrıca âdetine üç gün ilâve etmez. Âdet kanını niteliği ile ayırdedebildiği kan devam etmediği sürece, sadece âdet süresi ile yetinir. Şayet âdet kanı niteliği sürecek olursa, -mutemet olan görüşe göre- bu durumu iyice anlamak için üç gün daha bekler. Âdet ise, bir defa ile sabit olur.

Şayet kadın bu kanları birbirinden ayırdedemeyecek olursa, o vakit, bu müstahazadır (yani temiz olarak kalmaya devam etmektedir). İsterse bu durumu hayatı boyunca devam etsin. Böyle bir kadın şüphe içerisindeki (mürtâbe) kadının iddeti gibi, kan görmediği bir sene ile (sene-i beydâ) iddet bekler. Eğer temizliğin asgarî süresi tamamlanmadan önce kanları birbirinden ayırdedecek olsa dahi yine müstahaza kabul edilir; çünkü böyle bir ayırdetmeye itibar edilmez ve bunun faydası da yoktur.

Kısacası istihaza kanı gören kadın, ancak üç şartla ay başı olan kadın hükmünde kabul edilir:

1- Bu kadının mümeyyiz olması, yani kanları birbirinden ayırdedebilmesi,

2- İstihaza kanının niteliğinin değişerek âdet niteliği alması,

3- İstihaza kanı gördüğü sürenin asgari temizlik müddeti kadar (on beş gün) sürmesi.

Şafiî Mezhebi :[1]

Gördüğü kan on beş günden fazla süren kadına "müstahaza" adı verilir. Bunun yedi durumu söz konusudur:

1- Mümeyyize olan mübtedee: Mübtedee, ilk olarak âdet kanı gören kızdır. Mümeyyize ise, kanı birbirinden ayırdeden kadındır. Kanı kimi zaman güçlü, kimi zaman zayıf görür. Siyah ve kırmızı kan görmek gibi.[2]

Bunun hükmü şudur: Gördüğü zayıf kan istihazadır, çok ise ay başı kanıdır. Şu şartla ki, bu çok olan kan, âdetin asgari müddetinden (bir gün ve bir gece) aşağı olmayacak, azami süresini (on beş gün) de geçmeyecek. Çünkü ay başı bundan daha fazla devam edemez. Zayıf kan devam edecek olursa, temizliğin asgari süresi (on beş gün)'nden daha az bir müddet devam etmeyecek, yani bu kan en az peşpeşe on beş gün veya daha fazla bir müddet devam edecektir.

Şayet çok gelen kan, asgari ay başı süresinden daha az olur veya azamisini geçerse, ya da zayıf gelen kan, temizliğin asgari süresinden az bir müddet devam eder ya da peşpeşe olmazsa, -meselâ, bir gün siyah bir gün kırmızı görürse- bu kadın kanları birbirinden ayırdetme (temyiz) şartlarından birisini kaybetmiş olur. O vakit

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 113-118; *Hâşiyetü'l-Bâcûrî,* ı, 114 vd.

2 - Daha önce kanların kuvvetlerine göre sıralanışı açıklanmış idi. Bunların kuvvetlerine göre sıralanışı şöyledir: Siyahlık, kırmızılık, kiremit rengi (kızıl), sarılık, sonra da bulanıklık.

bunun hükmü, ikinci hâlde belirtildiği gibi olur.

2- Mümeyyize olmayan mübtedee: İlk olarak kan görüp kanı tek bir vasıfta olan kadındır. Temyiz şartlarından her hangi birisini taşımayan mümeyyize de bunun gibidir.

Bunun hükmü şudur: Bunun ay başı süresi, bir gün bir gecedir. Temizlik süresi ise, eğer kanın başladığı zamanı biliyor ise yirmi dokuz gündür; değilse ileride hükmü gelecek olan mütehayyire durumundadır.

3- Mümeyyize olan mu'tâde: *Mu'tâde*: Daha önce ay başı ve temizliği bilinen kadındır. Mümeyyize ise, az önce görüldüğü gibi güçlü ve zayıf kan gören kadındır. Esah olan görüşe göre âdet bir defa ile sabit olur.

Böyle olan kadının hükmü: Temyiz ile amel eder. Esah olan görüşe göre temyize muhalif olan âdet ile amel etmez. Ancak, kavi ile zayıf arasında asgari temizlik süresi geçmemiş olacak. Şayet onun âdeti ayın başından beş gün ve geri kalanı da temizlik şeklinde ise, sonra da istihaza kanı görüp kan devam ederse, ayın başından on gün süreyle siyah, geri kalan günlerinde kırmızı kan görürse, o vakit bu kadının âdeti on gündür. Sadece beş gün değildir. Çünkü az önce görmüş olduğumuz hadiste: "*Âdet kanı siyah ve bilinen bir kandır.*" denilmektedir. Çünkü temyiz âdetten daha kuvvetlidir. Daha kuvvetli olmasının sebebi ise, temyizin kanda, âdetin ise bu kanı gören kadında bir alâmet olmasıdır.

Şayet âdet ile temyiz arasında bir farklılık yoksa, -âdeti ay başından beş gün olup, temyizinin de bu şekilde olması gibi- onun hakkında bu iki husus da esas alınarak hüküm verilir.

Eğer kanın iki çeşidi arasında asgari temizlik süresi bulunacak olursa -âdeti olan beş günden sonra yirmi gün süreyle hafif bir kan görse- ondan sonra beş gün güçlü, ondan sonra da yine zayıf bir kan görecek olursa, âdetinin bu olması sebebiyle bu kadının âdet süresi ay başı kanı gördüğü süredir. Temyiz miktarı ise, temyiz sebebiyle bir başka ay başı kabul edilir.

4- Âdetini zaman ve miktar olarak hatırlayan, fakat mümeyyize olmayan mu'tâde: Daha önce ay başı ve temizlik hâli görmüş olan, fakat kanı tek bir vasıfta gelen, âdetinin miktar ve zamanını hatırlayan kadındır.

Bunun hükmü: Miktar ve zamanı hususunda âdete göre amel eder. Meselâ bir ayın başında beş gün âdet görüp sonra müstahaza olsa, âdeti ayın başındaki beş gün kabul edilip, geriye kalan müddet de temizlik müddeti sayılır. Bu hâl bir daha tekerrür etse de âdeti ile amel ederek bu şekilde hareket eder. Çünkü değişmediği müddetçe âdet bir kerelik ay başı süresi ile de sabit olur. Değişiklik gösterirse bir defa ile âdet tespit edilemez.

5- Mümeyyize olmayan ve âdetinin miktar ve zamanını unutan mu'tâde: Bu,

daha önce başından ay başı ve temizlik hâli geçen, âdetinin miktar ve zamanını bilmeyen kadındır.

Böyle olan kadının hükmü: İhtiyaten, kendisinden istifade, namaz haricinde Kur'ân okuma ve Mushafa dokunmasının haram olması gibi hükümlerde ay başı olan gibidir. Çünkü geçireceği her süre ay başı süresi olabilir. Yine böyle bir kadın, ihtiyaten namaz, -esah olan görüşe göre farz olsun, nafile olsun-, oruç gibi ibadetlerin hükmü bakımından temiz hükmündedir. Çünkü geçireceği sürenin temizlik süresi olma ihtimali vardır. Her farz için vakti içinde, kesilme zamanını bilmiyorsa kanın o sırada kesilme ihtimaline binaen gusleder.

Güneşin batması sırasında kesilmesi durumunda olduğu gibi kanın kesildiği vakti biliyorsa, o takdirde ancak güneş batarken gusleder. Başka vakitlerde değil, gurub vaktinde kanın kesilme ihtimaline nazaran diğer farzlar için abdest alır. Böyle bir kadın Ramazan orucunu tutar, ondan sonra da kâmil bir ay oruç tutar ve üzerinde iki gün oruç borcu kalır. Çünkü ilk günde hayızının başlaması ve azami hayız müddetince (on beş gün) hayız görmesi ihtimali vardır. Yani on altıncı günü orucunun fesadı söz konusudur. Zira kanın her hangi bir gün gelip, yine her hangi bir gün kesilmesi muhtemeldir. Buna göre her iki aydan on dörder gün hesabıyla yirmi sekiz gün oruç tutmuş olur. Geriye iki gün kalır. Onları ödemek için bir on sekiz günün başında üç gün, sonunda üç gün oruç tutar.

6- Âdetini zaman değil, miktar olarak hatırlayan fakat mümeyyize olmayan mu'tâde: Ayın ilk on günü içerisinde beş gününün geçtiğini ancak bunların ne zaman başladığını bilmemekle birlikte, ilk günde kesin olarak temiz olduğunu bilen kadındır. Buna göre bunun altıncı günü kesinlikle ay başıdır. İlk günü de son yirmi gününde olduğu gibi temizlik günüdür. İkinci gününün başından beşinci günün sonuna kadar ise arada bir kesinti olmaksızın ay başı olması da temiz olması da muhtemeldir. Yedinci günden onuncu güne kadar ise ay başı, temizlik ve kesinti olma ihtimali vardır.

Kesin olarak ay başı ve temizlik olduğu bilinen günler, bu hâllerin hükmünü alır. Böyle bir kadının beşinci şekilde olduğu gibi, âdetini ve temizlik hâlini unutan bir kadın olma ihtimali de vardır.

Bilindiği gibi bu durumda olan kadına gusül ancak kanının kesilmiş olması ihtimalinde lâzımdır.

Kesilmiş olması ihtimali bulunan hâle "şüpheli temizlik" adı verilir. Böyle bir ihtimalin bulunmadığı hâle de "şüpheli ay başı" adı verilir.

7- Miktar olarak değil de vakit olarak âdetini hatırlayan mümeyyize olmayan mu'tâde: Meselâ: Benim âdetim ayın başında başlıyor, fakat miktarını bilemiyorum, diyen kadın gibi.

Bu durumdaki kadının hükmü: Bunun bir gün ve bir gecesi kesin olarak ay başıdır. Ayın diğer yarısı kesinlikle temizlik hâlidir. Bu arada kalan sürenin ise ay başı olması, temizlik olması ve kesinti olması ihtimali vardır.

Kesin olarak ay başı ve temizlik olduğu bilinen günler bu durumların hükmünü alır. Muhtemel olan günlerde ay başını ve temizliğini unutan kadın gibidir ki, onun bu durumu az önceki şekilde görülmüştür.

Özetle: Son üç şekle "mütehayyire" adı verilir. Bu da miktar ve vakit olarak âdetini unutan, yahut sadece miktarı unutan, vaktini unutmamış olan veya bunun aksi durumda olan kadındır. Böyle bir kadın hakkında hüküm şudur: İhtiyatla amel etmesi vaciptir. Cimada bulunması, Mushaf'a dokunması, namazın dışında Kur'an okuması haramdır. Bütün farzları; esah olan görüşe göre nafileleri kılar, her bir namaz için gusleder. Ramazan orucunu tutar, sonra da tam bir ay oruç tutar. Böylelikle her birisinden on dört gün oruç tutmuş olur. Arkasından on sekiz günün başından üç gün, sonundan da üç gün oruç tutar; böylece bir aylık oruç borcundan geri kalan bir gününü de tutmuş olur.

Mütehayyire olanın dışında kalan kadın ise, eğer mümeyyize ise, bu temyiz ile amel eder; mübtedee olması ile mu'tâde olması arasında bir fark yoktur. Şayet mümeyyize olmayıp âdetini miktar ve vakit olarak bilmekte ise bu konuda âdetine göre amel eder. Eğer mümeyyize olmayıp da mübtedee olursa veya temyiz şartlarını taşımazsa azhar olan görüşe göre onun ay başısı bir gün ve bir gece, temizliği de yirmi dokuz gündür.

Hanbelî Mezhebi :[1]

Müstahaza ya mübtedee veya mu'tâdedir. Bunların her birisi de ya mümeyyizedir veya değildir. Eğer mübtedee mümeyyize ise, temyizine göre amel eder. Mümeyyize değil ise, onun hayız süresi bir gün ve bir gece olarak takdir edilir. Bundan sonra gusleder; ayın geri kalan kısmı da temiz olarak kabul edilir. Bu da ilk üç ayda böyledir. Dördüncü ayda ise, ay başının çoğunlukla görülen süresine intikal eder ki bu da kendi içtihadına göre altı veya yedi gündür. Bu konuda Hanbelî mezhebinin görüşlerinin tafsilatı aşağıdaki şekildedir:

1- Mümeyyize olmayan mübtedeenin hayızı, bir gün ve bir gece olarak takdir edilir. Çünkü yakînen bilinen süre bu kadardır. Bundan sonra eklenecek olan sürede ise müstahaza olmayanın durumunda olduğu gibi, şüphe vardır. Bundan sonra borçtan kurtulması için ihtiyaten gusleder ve namaz kılar. Şu kadar var ki, on beş gün süreyle -şayet bu süre içerisinde kanı devam edecek olursa- kocasının ona yaklaşması haram olur. Bu süre içinde kanı kesilecek olursa, kesilmesiyle birlikte ikinci bir defa gusleder ve o vakit onunla ilişki kurulması da mübah olur.

1 - Daha önce kanların renklerinin kuvvetlerine göre sıralanışı açıklanmış idi. Bunların kuvvetlerine göre sıralanışı şöyledir: Siyahlık, kırmızılık, kiremit rengi (kızıl), sarılık sonra da bulanıklık.

Kadın üç ay süreyle her ay bir defa olmak üzere böyle yapar. Çünkü âdet üç defa tekrarlanmaksızın sabit olmaz. Mezhebin zahirinde veya İmam Ahmed'den gelen rivayetlerin çoğunda durum bu şekildedir.

Dördüncü ayda ise âdet, çoğunlukla görülen hayız süresine intikal eder ki bu da altı veya yedi gün olur. Bunu kendi içtihadıyla, araştırmasıyla ve görüşünü kullanarak tayin eder. Zannı hangi tarafa ağır basıyorsa ve onun âdetine daha yakın olma ihtimali var ise veya akrabası olan kadınların âdetine hangisi daha yakın ise, ya da hangisinin ay başı olma ihtimali daha yüksek ise, o vakit bu kadın müstahazadır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bu kanayan bir damardır, ay başı değildir."* Diğer bir sebep ise bu kadar süre devam eden kanın tamamının ay başı kanı olmasına imkân yoktur.

2- Mübtedee ve mümeyyize: Siyah, katı yahut kokan kanı ince, kırmızı ve kokmayan kandan ayırdedebilen demektir. Bu kadın da temyizine göre amel eder. Onun ay başı süresi, siyah, katı, veya koku veren kan geldiği zaman olarak kabul edilir. Şu şartla ki, böyle gelen kan asgari süre olan bir gün ve geceden daha az olmayacak ve azami süresi olan on beş günü de aşmayacak. Çünkü Nesei'nin lafzıyla Hz. Aişe'nin Fatıma binti Ebu Hubeyş'in kıssasında zikretmiş olduğu rivayette şöyle denilmiştir: *"Ay başı olduğu vakit, bu siyah ve bilinen bir kandır. O vakit namaz kılma, başka türlü olduğu vakit abdest al, namaz kıl. Çünkü o bir kan ve bir damardır."*

Şayet bir gün ve bir geceden az devam ederse, bu da istihaza kanıdır. On beş günü aşacak olursa ve meselâ, siyah kan on gün, kırmızı kan ise otuz gün devam ederse, bu kadının âdeti siyah kanın geldiği vakittir. Bunun dışındaki hâllerde ise istihazadır. Çünkü öbür kanın hayız olması uygun değildir.

3- Mümeyyize olmayan mu'tâde: Bu kadın âdetine başvurur ve onunla amel eder. Bunun gerekçesi ise bundan sonraki durumda göreceğimiz delillerdir.

4- Mümeyyize olan mu'tâde Kanın bir kısmını siyah, katı veya kokuşmuş olarak görürse, âdetini temyize takdim eder. Temyizi ile âdeti ayın başından dört gün olursa ve bu dört günün kanı da o anda siyah olursa, ayın geri kalan günlerinin kanı kırmızı olursa yahut âdet ile temyiz arasında farklılık bulunursa; meselâ âdeti altı gün olur, o anda da dört gün siyah kan, ayın geri kalan günleri de kırmızı olarak görürse âdetini esas alır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Daha önce ay başı olduğun günler kadar namazı terket, sonra guslet ve namaz kıl."*

Zira âdet temyizden daha güçlüdür ve delâlet ettiği şey batıl olmaz. Kanın rengi böyle değildir. Renk azami ay başı süresini aşacak olursa, o zaman delâleti batıl olur.

5- Âdetini unutmuş mümeyyize mu'tâde: Böyle bir kadın -mübtedee gibi- uygun olan temyizi ile amel eder. Çünkü bu ay başı hâli olur. Uygun olan temyiz ise,

kanın bir gün bir geceden aşağı olmaması, on beş günü de aşmamasıdır. Bu şekilde amel, Fatıma binti Ebu Hubeyş hadisine göredir: *"Ay başı kanı siyah ve bilinen bir kandır, o vakit namaz kılma! Başka türlü olursa abdest al! Çünkü bu (kanama yapan) bir damardır."*

6- Mütehayyire: Âdetini bilmediği, kanları birbirinden ayırd (temyiz) edemediği için, ay başısı hakkında şaşırmış olan kadındır ki, bunun üç durumu söz konusudur:

a) Âdetinin zamanını ve sayısını unutan kadın: Böyle bir kadının hayızı her ay altı veya yedi gündür. Bunu da, galip zannı ile kendisinin veya kadının akrabalarının âdetine bakarak yahut da âdet kanı olma ihtimaline daha yakın olarak kabul edeceği şekilde tecrübesiyle ve görüşüyle amel ederek tespit eder. Ondan sonra gusleder. Bundan sonraki süre boyunca da müstahaza kabul edilir, namaz kılar, oruç tutar ve tavaf eder. Delili Hamne binti Cahş hadisidir: *"Allah'ın ilminde altı veya yedi gün kendini hayızlı kabul et, ondan sonra da guslet!..."*

b) Âdetinin gün sayısını unutmuş fakat vaktini hatırlayan kadın: Âdetinin ayın ilk on gününde olduğunu bilmekle birlikte sayısını bilmeyen kadının durumu buna örnektir. Bunun hükmü bir önceki durumda görüldüğü gibidir. Bu kadın ay başının çoğunlukla rastlanılan süresi olan altı veya yedi günü esas alır. İki rivayetten daha sahih olanının gerektirdiği hüküm budur.

c) Gün sayısını hatırlamakla birlikte zamanını unutmuş olan kadın: Yani kaç gün ay başı olduğunu bilmekle birlikte ne zaman ay başı olduğunu unutan kadın. Kaç gün ay başı olduğunu bilip de, acaba bu ayın başında mıydı sonunda mıydı bilemeyen ve böylece yerini unutmuş olan kadındır. Böyle bir kadının hükmü de şudur: Kamerî her bir ayın başını kendi âdet günleri kabul eder. Çünkü Peygamber (a.s.) Hamne'nin âdetini ayın başından kabul etmiş, geri kalan günlerinde de namaz kılmasını emretmiştir. Zira aslolan ay başı kanıdır, istihaza ise arizîdir; bu bakımdan ay başı kanı öne alınır.

NAMAZ

NAMAZ[1]

Namaz konusu on kısımda incelenecektir:

1. Namazın tarifi, meşruluğu, teşri' hikmeti, farz oluşu, farzları, namaz kılmayanların hükmü.

2. Namazın vakitleri Bu fasılda eda olarak ne zaman yetişileceği bahsi vardır.

3. Ezan ve ikamet.

4. Namazın şartları (namazla sorumlu bulunmanın veya namazın farz olmasının şartları, namazın sahih olmasının ve edâsının şartları)

5. Namazın rükünleri (yahut farzları), Hanefîlere göre namazın vacipleri. Bu bölümde hastaların namazı bahsi de vardır.

6. Namazın sünnetleri, menduplan, nasıl kılınacağı, mekruhları, namazdan sonraki zikirler. Ayrıca bu fasılda şu bahisler bulunmaktadır: Namaz kılanın sütre edinmesi, kunut ve vitir.

7. Namazı ifsâd, yahut iptâl eden hususlar.

8. Nafile namazlar, (yahut tetavvu' namazı), bunların üstünlük bakımından tertibi.

9. Hususî secde çeşitleri: (Sehiv secdesi, tilâvet secdesi, şükür secdesi), namazların kazası.

10. Namazın çeşitleri. Bu fasılda sekiz mebhas vardır:

a) Cemaatla namaz ve hükümleri (İmamlık, imama uyma).

b) Cuma namazı ve hutbesi,

---

1 - Taharet vesile ve vasıtadır. Esas maksat ve gaye namazdır. O yüzden taharetin hemen arkasından namaz ele alınır.

c) Misafir namazı (Namazların kısaltılması, namazların cem' edilmesi),

d) Bayram namazları,

e) Küsuf ve husuf namazları,

f) İstiska namazı,

g) Korku namazı

h) Cenaze namazı, cenazelere, şehidlere ve kabirlere dair ahkâm.

HZ. PEYGAMBERİN NAMAZ KILMA ŞEKLİ

Namaz hakkında geniş açıklamaya girmeden önce daimî bir hatırlama ve güzel bir örnek olması için güvenilir hadisçilerin rivayet ettikleri şekilde, Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılma şeklini zikredelim.

Buharî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin Muhammed b. Amr b. Ata'dan tahriç ettikleri bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: *"İçlerinde Ebu Katade'nin de bulunduğu on kişilik bir sahabe meclisinde Ebu Muhammed es-Sâidî'den işittim. Ebu Humeyd şöyle demiştir: "Ben, Resulullah (a.s.)'ın namaz kılma şeklini en iyi bileninizim." Sahabe: "Neden? Allah'a yemin olsun ki, sen onunla bizden çok beraber bulunmadın, Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber sohbetin bizden daha eski değildir" dediler. O bunu doğruladı. Sahabe: "O hâlde anlat da görelim" dediler. Ebu Humeyd de şöyle dedi: "Resulullah (a.s.) namaza kalktığı zaman ellerini omuz hizasına kadar kaldırır tekbir alırdı. Sonra bütün kemikler normal duruma gelinceye kadar bekler, sonra okumaya başlardı. Sonra yine ellerini omuz hizasına kadar kaldırarak tekbir alır, sonra rükûya vararak avuçlarının içini dizlerinin üzerine koyardı. Sonra başını ne aşağıya, ne de yukarıya kaldırmaksızın düzgün bir şekilde dururdu. Daha sonra başını rükûdan kaldırarak: "Semiallahu limen hamideh" der, sonra mutedil bir vaziyette olarak ellerini omuz hizasına kadar kaldırır, sonra: "Allahu Ekber" derdi. Sonra yere inerek iki elinin arasını alnının sığacağı şekilde açar, sonra başını kaldırırdı. Sonra sol ayağını bükerek onun üzerine otururdu. Secdeye vardığı zaman iki ayağının parmaklarını büküp kıbleye çevirerek secde eder, sonra: "Allahu ekber" diyerek kalkar, yine sol ayağını büker ve onun üzerine otururdu. Bu hareketi yaparken bütün kemikler, azalar yerine oturur, sükûn bulurdu. Sonra diğer rekâtta da aynı şeyleri yapardı. İki rekâttan sonra ilk namaza başlarken yaptığı gibi, iki ellerini omuz hizasına kadar kaldırarak tekbir getirir, sonra namazın diğer rekâtlarında da aynı şeyleri yaparak namazını tamamlardı.*

Kendisinden sonra selâm vereceği secdeye gittiği zaman ayağını geri çeker ve teverrük şeklinde sol oturağı üzerine otururdu." Sahabe Ebu Humeyd'e: "Doğru söyledin, Resulullah (a.s.) böyle namaz kılardı dediler."

Bir rivayete göre de şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın sahabelerinin bulun-*

duğu bir mecliste idim. Hz. Peygamber (a.s.)'in namazından bahsedildi. Ebu Humeyd yukarıdaki hadisin bir kısmını zikr etikten sonra şöyle dedi: "Hz. Peygamber (a.s.) rükûya varınca iki avucunu iki dizi üzerine koyar, parmaklarının arasını ayırır, iki rekât sonunda oturunca, sol ayağının iç kısmı üzerine oturur, sağ ayağını dikerdi. Dördüncü rekâta gelince sol oturağını yere koyar, iki ayağını bir taraftan çıkarırdı."

Başka bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) secdeye gittiği zaman iki elini kolları ile birlikte yere yapıştırmaz tam olarak toplamazdı, parmaklarının ucunu kıble tarafına döndürürdü."*

Başka bir rivayette ise şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.), sonra başını rükûdan kaldırır ve : "Semiallahu limen hamideh, Allahumme rabbenâ lekelhamd" der, ve ellerini kaldırırdı."*

Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesef'nin Rifaa' b. Râfi'den rivayet ettikleri hadise göre Hz. Peygamber (a.s.) bir bedevîye namazı çabuk nasıl kılacağını öğretmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) ona şöyle buyurdu: *"Bilinmelidir ki, insanlardan birinin namazı, ancak şu şekilde tamam olur: Abdesti gereği gibi alır sonra tekbir getirip Allah tealâ'ya hamd ederek sena okur, sonra da Kur'an'dan dilediği kadar ayet okur, sonra "Allahu ekber" deyip mafsalları mutmain olacak şekilde rükûya varır ve rükûdan kalkar. Sonra: "Semiallahu limen hamideh" deyip doğrulur, sonra "Allahu ekber"* diyerek secde eder ve secdede mafsalları mutmain olur, sonra Allahu Ekber der ve başını secdeden kaldırır, düzgünce oturur sonra Allahu Ekber der mafsalları mutmain olacak şekilde secde eder, sonra tekrar tekbirle başını secdeden kaldırır. Böyle yapınca (*) namazı tamam olmuş olur.

(*) Her rek'atta böyle yapınca, diğer rükünleri muhatab bildiği için Hz. Peygamber (s.a.v.) onları izah etmedi. et-Tac, 1, 176

NAMAZA GİRİŞ

1. Namazın Hakikati:

Namaz, lügatte "dua etmek" yahut "hayır duada bulunmak"tır. Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Onlara dua et. Çünkü senin duan müminler için huzur vesilesidir."* (Tevbe, 103)

Şer'an namaz, tekbir ile başlayıp selâm ile tamamlanan özel hareket ve sözlerden ibaret bir ibadettir.

Namazın Meşruluğu: Namaz Kitap, sünnet ve icma ile sabit olan farz bir ibadettir.

Kitaptan delil: *"Oysa onlar tevhid inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır. İşte doğru din budur."* (Beyyine, 5), *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır."* (Hac, 78), *"Şüphesiz namaz müminlere, vakitle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır."* (Nisa, 103) gibi daha bir çok ayetlerdir.

Sünnetten delil: Bu konuda rivayet edilmiş çok sayıda hadis vardır. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

"İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allah elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak, yoluna gücü yetenler için Beytullah'ı haccetmek."[1] Bu manada bir hadis de Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir: *"İslâm, Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah elçisi olduğuna şehâdet etmen, namazı kılman, zekâtı vermen, Ramazanda oruç tutman, yoluna gücün yeterse Beytullah'ı haccetmendir."* [2]

İcmadan delil: Bütün ümmet bir gün ve gecede beş vakit namazın farz olduğu hakkında ittifak etmişlerdir.

---

1 - Buharî ve Müslim.

2 - Buharî ve Müslim.

2. Namazın Farz Oluşu:

Siyer alimleri arasında meşhur olan görüşe göre namaz, hicretten beş yıl önce mirac gecesinde farz kılınmıştır. Bu görüşün dayanağı Enes (r.a.) hadisidir: *"Mirac gecesinde Hz. Peygamber (a.s.)'e namaz elli vakit olarak farz kılınmış, sonra eksiltilerek beşe indirilmiş, sonra şöyle nida edilmiştir: "Ey Muhammed! Benim katımda söz değiştirilmez. Bu beş vakit namaz sebebiyle, senin için elli vakit namaz sevabı vardır."* (1) Bazı Hanefîler şöyle demişlerdir: Namaz Miraç gecesinde, hicretten bir buçuk yıl önce, Ramazan ayının 17. gecesi Cumartesi gününden önce farz kılınmıştır. Hafız İbni Hacer, namazın Recep ayının 27. gecesi farz kılındığına hükmetmiştir. Çeşitli belde alimlerinin ameli İbni Hacer'in bu görüşüne göredir.

Namaz, erginlik çağına gelmiş ve akıllı olan her Müslümana farzdır. Fakat yedi yaşına gelmiş bulunan çocuklar da namaz kılmakla emredilirler. On yaşına bastıkları zaman, namaz kılmadıklarından ötürü el ile hafifçe dövülebilirler. Sopa ile dövülmezler. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Çocuklarınıza yedi yaşında namaz kılmalarını emredin, on yaşına basınca bundan dolayı hafifse dövün ve o yaşta yataklarını da ayırın."* (2)

Bir gün bir gece içinde farz olan namazların sayısı beştir. Müslümanlar arasında, namazın farz olduğu hususunda her hangi bir ihtilâf söz konusu değildir. Farz namazlar dışında adanmış namaz müstesna her hangi bir namaz vacip değildir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen hadislerle bir bedevî ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadistir: *"Bir gün bir gecede farz olan namazlar beştir. Bedevî:" Benim üzerimde bunlardan başka bir borç var mıdır? diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Hayır! Ancak kendiliğinden nafile olarak kılarsan bu müstesnadır."* (3) Yine Hz. Peygamber (a.s.) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona şu emri vermişti: *"Yemenlilere haber ver ki, Allah tealâ kendilerine bir gün ve gece içinde beş vakit namaz kılmalarını farz kılmıştır."* (4)

Ebu Hanife şöyle demiştir: Vitir namazı da vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: *"Allah tealâ size bir namazı daha ilâve etmiştir. Bu da vi-*

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Neseî, ve *sahih* diyerek Tirmizî rivayet etmiştir. Buharî ile Müslim'de şu rivayet vardır: *"Allah tealâ Miraç gecesinde ümmetim üzerine elli vakit namazı farz kılmıştır. Ben ise ona müracaat ederek hafifletilmesini istedim. Nihayet namazı bir gün ve gecede beş vakte indirmiştir."*

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Hakim, Tirmizî ve Darekutnî Amr b. Şuayb'dan babası ve dedesinden rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr:* I, 298.

3 - Buharî, Müslim'de devamı şöyledir: *"Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur." Neylü'l-Evtâr,* I, 286.

4 - Buharî ile Müslim bu hadisi ittifakla İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bu olay Hz. Peygamber (a.s.)'in veda haccından önce, hicretin onuncu senesinde vuku bulmuştur. *Sübü'lü-Selâm;* II, 120.

tir namazıdır." [1] Bu rivayet vitir namazının vacip olmasını gerektirir. Yine Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: *"Vitir namazı her Müslüman üzerine hak ve vacip bir ibadettir."* [2]

3. Namazın Teşrî Kılınmasının Hikmeti:

Namaz, *kelime-i şehadet*ten sonra İslâm'ın en büyük farzlarından biridir. Çünkü Cabir'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kişi ile küfür arasındaki fark, namazı terketmektir."*[3]

Namaz, Allah'ın verdiği sayısız nimetlere karşı bir şükür olmak üzere meşru kılınmıştır. Namazın ferdî, içtimaî, dinî ve pedagojik bir çok faydaları vardır.

4. Namazın Dinî Faydaları:

Namaz, kul ile Allah arasında bağ kurmaktır. Namazda yaratıcıya karşı yakarışta bulunma zevki, Allah'a karşı kulluğunu ortaya koyma, bütün işleri Allah'a bırakma, güven, huzur ve kurtuluşu onun nezdinde arama vardır. Namaz kurtuluş ve başarıya ulaşmaya, günahlar ile hataların örtülmesine götüren yoldur. Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Namazlarında huşu içinde bulunan müminler kurtuluşa ermişlerdir."* (Müminûn, 1), *"İnsan gerçekten pek hırsına düşkün (ve sabrı kıt) yaratılmıştır: Başına bir fenalık gelince feryat eder, bir hayır elde ederse cimri olur onu herkesten saklar. Ancak, namaz kılıp namazlarına devam edenler, yoksul ve mahrum kimselere mallarında hak tanıyanlar, ceza ve hesap gününün doğruluğuna inananlar Rablerinin azabından korkanlar böyle değildir."* (Mearic, 19-27)

Hz.Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Baksanıza! Sizden birinin kapısı önünden bir nehir aksa ve her gün beş kere bu nehirde yıkansa, kendisinde kir diye bir şey kalır mı?" Sahabe: "Böyle bir kimsenin bedeninde kirden bir şey kalmaz". dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Beş vakit namaz da böyledir. Allah tealâ bu namazlar sebebiyle kulun hatalarını siler."* [4]

Ebu Hureyre'den rivayet edilen başka bir hadis-i şerifte yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Büyük günah işlenmedikçe, beş vakit namaz ile cuma namazı diğer cumaya kadar, arada işlenen günahları örterler."*[5] Abdullah b. Amr'dan *merfu* olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

---

1 - Bu hadisi sahabeden sekiz kişi rivayet etmişlerdir: Harica b. Huzâfe, Amr b. el-As, Ukbe b. Amir, İbni Abbas, Ebu Basra el-Gıfarî, Amr b. Şuayb, babası-dedesi yoluyla, İbni Ömer, Ebu Said el-Hudrî. *Nasbu'r-Râye,* I, 109.

2 - Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mace, Ahmed, İbni Hibban ve Hakim Ebu Eyyub'dan rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye:* I, 112.

3 - Müslim.

4 - Tirmizî ve Neseî Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. İbni Mace de bunu Osman hadisi olarak rivayet etmiştir. *et-Terğîb ve't-Terhîb,* I, 233.

5 - Müslim ve Tirmizî.

"Kul namaz kılmak için kalktığı zaman, günahları ile gelir. Günahlar başının üzerine, yahut boyunun üzerine konur. Her rükû ve secdede bunlar düşerler." (1) Yani, inşallah hiç bir şey kalmayıncaya kadar günahları dökülür.

5. Namazın Ferdî Faydaları:

Namaz kulun Allah tealâya yakın olmasına sebeptir. Bir ayette şöyle buyuruluyor: *"Ben insan ve cinleri yalnız bana ibadet etmeleri için yarattım."* (Zâriyat, 56) İkinci faydası, ruhu ve iradeyi kuvvetlendirmesidir. Üçüncü faydası, Allah tealâya ibadet sebebi ile güç kazanmak, üstünlük elde etmektir. Dördüncü faydası, dünyadan ve dünyanın tezahürlerinden yücelmektir. Beşinci faydası, dünyanın zevklerinden ve dünyevî şehvetlere dayalı nefsanî arzulardan uzaklaşmak, diğer insanlar katında nefis için tatlı olan rütbe, mevki, mal ve saltanat gibi şeylerden uzak olmaktır. Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz namaz, huşu sahipleri dışındaki insanlara ağır gelir."* (Bakara, 45)

Namaz insanın ruhunu büyük ölçüde rahata kavuşturur, bu dünya hayatında insanı gönderiliş gayelerinden alıkoyan gafletten uzaklaştırarak ruhî tatmine ulaştırır. Hz. Peygamber (a.s.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"Dünyanızdan bana kadınlar ve hoş kokular sevdirildi. Namaz ise gözbebeğim kılındı."* (2) Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (a.s.)'e bir üzüntü yahut keder geldiği zaman şöyle buyururdu: *"Ey Bilâl! Bizi rahatlat."* (3) Yani, ezan oku da namaz kılıp rahata kavuşalım.

Namaz, insanı düzenli bir hayat sürmeye, işlerinde ve dünya hayatında düzenli davranmaya alıştırır. Çünkü namaz belli vakitlerde, belli bir düzen içinde eda edilir. Namaz sayesinde kişi yumuşak huylu, vakarlı, yavaş hareketli olmayı öğrenir. Bu sayede kişi, zihnini faydalı işleri düşünmeye hasretme alışkanlığını elde eder. Dolayısıyla, böyle bir kişi zihnini Kur'an'ın manalarını Allah'ın büyüklüğünü ve namazın manasını düşünme üzerinde yoğunlaştırır.

Namaz, doğruluk ve emin olma faziletini geliştiren inzibatî, amelî bir mekteptir. Kötülüklerden alıkor. Nitekim Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Namazı kıl. Çünkü namaz, fuhuştan ve kötülüklerden alıkor."* (Ankebût, 45)

6. Namazın İçtimaî Faydaları:

Namaz, toplum fertlerini birleştiren akideyi ikrar eder, bu inançları ruhlarda kuvvetlendirir, bu akide etrafında birleşmesi için toplumu tanzim eder. Namaz, toplum şuurunu kuvvetlendirir, İslâm ümmetinin dayanışma bağlarını geliştirir, sosyal dayanışmayı gerçekleştirir, düşünce ve cemaat birliğini yerleştirir. Artık tek

---

1 - İbni Hibban rivayet etmiştir.

2 - Enes (r.a.)'ten Ahmed, Neseî, Hakim ve Beyhakî hadis, *hasen*dir.

3 - Ebu Dâvud.

bir vücut gibi olur, bir uzvunda şikâyet ortaya çıkınca diğer uzuvları uykusuz kalır, rahatsız olur.

Cemaatle namaz kılmakta çok ve derin faydalar vardır. Bunların en önemlileri eşitlik, tek bir saf kuvveti, kelime birliği, umumi yahut müşterek konularda taata alışma, dolayısıyla Allah tealâyı razı kılacak olan hususlarda devlet başkanına uyma, tek bir hedefe, tek bir yüksek gayeye yönelme gibi hususlarda eğitilme gibi tezahürleri ilân etmektir. Bu tek hedef de Allah tealânın rızasını elde etmektir.

Bununla beraber namaz, Müslümanların tanışmasına, kaynaşmasına iyilik ve takvada yardımlaşmasına, Müslümanların umumî durum ve konumlarına ihtimam duygusunun artmasına, zayıf, hasta, mahpus, töhmet altında kalan, ailesinden ve evlatlarından uzakta bulunan kimselere yardımda bulunmaya vesiledir. Mescit ve mescitte namaz kılmak halk arasında yardımlaşma, dayanışma, teşkilatlanma hâlinde olan bir altyapı merkezi hazırlar. İdareciler oradan çıkar, şer'î yönetimi kuvvetlendirir, sultanın hatalarını nasihat ve yumuşak sözlerle, yapıcı tenkitlerle düzeltir. Çünkü hadiste şöyle gelmiştir: *"Mümin mümin için, birbirini destekleyen bir bina gibidir."* (1)

Namaz Müslümanı Müslüman olmayanlardan ayırır. Dolayısıyla namaz, bir güven ve emniyet vesilesidir. İnsanlar arasında sevgi ve muhabbet ruhunu diriltir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: *"Bizim kıblemize yönelen, kıldığımız namazı kılan, kestiğimizi yiyen kişi Müslümandır. Böyle bir kimse Müslümanın sahip olduğu haklara sahiptir. Müslümanın aleyhine olan sorumluluklara da sahiptir."* (2)

7. Namazı Terk Etmenin Hükmü:

Bütün alimler, namazın akıllı, bülûğ çağına girmiş hayız ve nifastan temizlenmiş, deli olmayan, baygın bulunmayan her Müslümana farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Namaz bedenî bir ibadet olup asla vekâlet ve niyabeti kabul etmez. Bir kimsenin başkası yerine namaz kılması sahih olmaz. Bunun gibi, bir kimsenin başka bir kimse adına oruç tutması da sahih değildir.

Bütün alimler, namazın farz olduğunu inkâr eden kimsenin kâfir ve mürted olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü namazın farz oluşu Kur'an, sünnet ve icmadan kesin deliller ile sabittir. Tembellik ve umursamazlık sebebiyle namazı kılmayan kimse günahkârdır, fasıktır. Ancak böyle bir kimse eğer yeni Müslüman olan biri ise yahut kendisine namazın farz olduğunun tebliğ edileceği bir müddet boyunca, Müslümanlar arasında bulunmamışsa namaz kılmadığından ötürü fasık olmaz, çünkü sorumluluk yoktur.

Namazı kılmamak hem dünya, hem de ahirette azaba uğramayı gerektiricidir. Ahiretteki, azapla ilgili Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Mücrimlere soracaklar ki,*

1 - Bu hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Neseî Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir.
2 - Bu hadisi Buharî, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Neseî, Enes'ten rivayet etmiştir. *Câmiu'l-Usul:* I, 158 vd.

sizi cehenneme koyan şey nedir? "Namaz kılanlardan değil idik" diyecekler." (Müddesir, 43), *"Namaz kılıp da namazlarından gafil olanlara azap vardır."* (Mâûn, 4), *"Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki, namazı kılmadılar ve şehvetlerine uydular.", "Onlar yakında gayya kuyusuna gireceklerdir."* (Meryem, 59) Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Bilerek namazı terk eden kişiden, Allah ve Resulünün zimmeti uzaktır."* [1]

Namaz kılmamanın dünyadaki cezasına gelince: Tembelliğinden veya umursamazlığından dolayı kılmayanlar hakkında fakihlerin farklı görüşleri vardır.

Hanefîlere göre: [2] Tembellik sebebiyle namazını kılmayan kişi fasık olup, böyle bir kişi haps edilir ve namazı kılıp tevbe edinceye kadar vücudundan kan akacak şekilde dövülür. Ya tevbe edip namazını kılar yahut hapishanede ölür. Ramazan orucunu terk eden kimse de bunun gibidir. Namaz ile orucun farz olduğunu inkâr etmedikçe yahut bunlardan birini hafife almadıkça, meselâ, Ramazan'da herhangi bir özür olmaksızın oruç tutmamak gibi bir suç işlemedikçe öldürülmez. Bunun dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şey sebebiyle helâl olur: Zina eden dul, cana karşı can, dinini terk edip cemaatten ayrılan kişi (mürted)."* [3] Hanefîler buna şu hususu da ilâve etmişlerdir: Namaz kılan kimsenin Müslüman olduğuna ancak dört şart ile hüküm verilebilir: Namazı vakti içinde kılmak, cemaatle kılmak, yahut vakit içinde ezan okumak, yahut bir secde ayeti okununca bunu duyduğu zaman tilâvet secdesi etmek. Zâhirü'r-rivaye'ye göre, oruç tutup hacca giden yahut zekât veren bir kâfirin Müslüman olduğuna hüküm verilmez.

Hanefîler dışındaki diğer imamlara göre: [4] Bir vakit de olsa, özürsüz olarak namazı terk eden kimse mürted de olduğu gibi, üç gün tevbeye çağrılır, [5] tevbe etmezse öldürülür. Malikî ve Şafiîlere göre, ceza olarak (hadden) öldürülür, kâfir olduğu için öldürülmez. Yani bu kişinin kâfir olduğu ile hüküm verilmez. Ancak zina, iftira, hırsızlık ve benzeri suçlardan dolayı cezalandırıldığı gibi ceza olarak öldürülür. Böyle bir kimse öldürüldükten sonra yıkanıp cenaze namazı kılınır. Müslümanların kabristanına defnedilir. Malikîlerin namaz kılmayanın tekfir edilmemesinde dayandıkları delil Allah tealânın: *"Allah kendisine eş koşulmasını bağışlamaz, kendisine eş koşma dışındaki günahları dilediklerine bağışlar.* "(Nisa, 116) Bu konuda bir çok hadis de vardır. Bu hadislerden biri Ubade b. Sâmit hadisi-

1 - Bu hadisi Ahmed isnadı ile Mekhul'den rivayet etmiştir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 326, *Meraki'l-Felâh,* 60.

3 - Buharî ve Müslim.

4 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 42; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 87; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 238; *Muğni'l-Muhtâc* I, 327 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 51; *Keşşâfü'l-Kınâ',* I, 263; *el-Muğnî,* II, 442.

5 - Şafiîlerle Cumhura göre, tevbeye çağırmak burada menduptur. Fakat, mürtedi tevbeye çağırmak vaciptir. Çünkü mürtedliğin cezası cehennem ateşinde ebedî olarak kalmaktır. Dolayısıyla mürtedi önce cehennem ateşinden kurtarmak vaciptir. Fakat tembellikten ötürü namazı kılmamak böyle değildir. Böyle bir kimse kâfir olmaz.

dir: *"Beş vakit namazı Allah tealâ kullar üzerine farz kılmıştır. Bunları yerine getirip hiç birini kaçırmayan, bu namazların hakkını hafife almayan kimseyi Allah tealâ cennete koymaya söz vermiştir. Fakat bu namazları yerine getirmeyenler hakkında böyle bir sözü yoktur. Dilerse azap eder, dilerse bağışlar."* (1)

Bu hadislerden biri de Ebu Hureyre hadisidir: *"Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği husus farz namazdır. Eğer bu namazı tam olarak yerine getirmişse ne güzel! Eğer yerine getirmemişse şöyle denilir: Bakın bakalım, bunun nafile namazı var mıdır? Eğer nafile namazları varsa, farzların noksanı bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır."* (2) Bir kimse namaz kılmamakla kâfir olmaz. Çünkü kâfir olmak inanmamakla olur. Bu kişinin inancı ise sağlamdır. Eğer namazın farz olduğunu inkâr ederek kılmazsa kâfir olur. Bu alimler, Hanbelîlerin delil olarak ileri sürdükleri şu gelecek hadisleri namazı terk etmeyi, helâl kabul eden yahut kâfirlerin müstahak oldukları cezaya (ki, bu da öldürülmektir) çarptırılmayı hak eden manasına tevil etmişlerdir.

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: (3) Namaz kılmayan kâfir olduğu için öldürülür. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Haram aylar çıktığı zaman müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayıp esir edin, bütün gözetleme yerlerinde onların yollarını kesin. Eğer tevbe edip namazı kılar, zekâtı verirlerse onları serbest bırakın. Şüphesiz Allah Gafûrdur, Rahîmdir."* (Tevbe, 5) Bu ayete göre, namazı kılmayan serbest bırakılma şartını yerine getirmemiş olur. Dolayısıyla öldürülmesi mübah olarak kalır, namazını kılmayan kimse bu sebeple serbest bırakılmaz.

Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Kişi ile küfür arasındaki fark namazı terk etmektir."* (4) Bu hadis, namazı kılmamanın küfrü gerektiren hususlardan olduğuna delil teşkil etmektedir.

Yukarıdaki hadisin bir benzeri de Büreyde hadisidir: *"Bizim ile sizin aranızdaki ahit namazdır. Namazı kılmayan kâfir olur."* (5) Bu hadis de namaz kılmayanın kâfir olduğuna delâlet eder.

İmam Şevkânî bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Gerçek olan, namaz kılmayanın kâfir olduğudur. Namaz kılmayan kâfir olduğu için öldürülür. Fakat, bazı küfür çeşitleri bağışlanmaya ve şefaata hak kazanmaya mani değildir.

---

1 - Bu hadisi ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve İbn Mace rivayet etmişlerdir. Neylu'l-Evtâr, I, 294.

2 - Bu hadisi beş imam rivayet etmiştir. Bu iki hadis konusunda başka hadisler de vardır. Neylü'l-Evtâr, I, 295 vd.

3 - *el-Muğnî,* 442-447.

4- Bu hadisi Buharî, Neseî hariç, Kütüb-i sitte sahipleri ve İmam Ahmed rivayet etmiştir. Neylü'l-Evtâr, I, 291.

5 - Bu hadisi beş imam ile İbni Hibban, Hakim rivayet etmiş olup Neseî ile Irâkî *sahih* demişlerdir. Bu konuda başka hadisler de vardır. *Neylü'l-Evtâr,* I, 293 vd.

Ben ise birinci görüşe meylediyorum. O da namaz kılmayanın kâfir olmadığına hükmetmektir. Çünkü, kelime-i şehadet getirdikten sonra bir Müslümanın cehennemde ebedî olarak kalmayacağına dair kesin deliller vardır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Lâ ilâhe illallah" deyip Allah'tan başka tapılanları inkar edenin malı ve kanı korunmuştur; dökülmesi, alınması haramdır. Bu kimsenin hesabı Allah'a aittir."* (1) Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: *"Lâ ilâhe illallah" deyip kalbinde bir arpa ağırlığı kadar hayır bulunan kimse cehennem ateşinden çıkacaktır. Yine kalbinde buğday tanesi kadar hayır bulunduğu hâlde "Lâ ilâhe illallah" diyen kimse cehennem ateşinden çıkacaktır. "Lâ ilâhe illallah" diyen ve kalbinde zerre kadar hayır bulunan kimse de cehennem ateşinden çıkacaktır."* (2)

Hanefîler dışındaki cumhura göre öldürülme şekli eğer tevbe etmezse kılıçla boynunu vurmaktır.

1 - Bu hadisi Müslim, Eşcaî yolu ile tahriç etmiştir. *Camiu'l-Usul,* I,161.
2 - Bu hadisi Buharî, Enes (r.a.)'ten rivayet etilmiştir.

NAMAZIN VAKİTLERİ

1. Sünnette Vakitler:

Sünnet-i nebeviyye, vakitlerin başlamasını ve sonunu ince bir şekilde tayin etmiştir. [1] *"Cabir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre, Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek: "Kalk namaz kıl" demiştir. Hz. Peygamber (a.s.) de güneş zevali aşınca öğle namazını kılmıştır. Sonra Cebrail (a.s.) yine ikindi vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl" demiştir. Hz. Peygamber (a.s.) de her şeyin gölgesi kendisi kadar olduğunda kalkıp ikindi namazını kılmıştır. Sonra akşam vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl" demiş, o da güneş batınca akşam namazını kılmıştır. Sonra yatsı vaktinde gelip: "Kalk namaz kıl" demiş ve Hz. Peygamber (a.s.) de akşam şafağı kaybolunca yatsı namazını kılmıştır. Sonra Cerail (a.s.) sabah vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl" demiştir. Hz. Peygamber (a.s.) de sabah vakti tan yeri ağarınca sabah namazını kılmıştır. Sonra ertesi gün öğle vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl" dedi. Hz. Peygamber (a.s.) de kalkıp öğle namazını her şeyin gölgesi bir misli uzadığı zaman kıldı. Sonra ikindi vaktinde gelip: "Kalk namaz kıl" dedi. O da ikindi namazını her şeyin gölgesi iki misli uzadığı zaman kıldı. Sonra akşamleyin aynı vakitte geldi ve bir önceki günün vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı vaktinde gecenin yarısı geçtikten sonra, yahut gecenin üçte biri, geçtikten sonra geldi ve Hz. Peygamber (a.s.) yatsı namazını kıldı. Sonra sabah ortalık iyice aydınlandığı zaman geldi ve: "Kalk namaz kıl" dedi, o da sabah namazını kıldı. Sonra Cebrail (a.s.) şöyle dedi: Bu ikişer vakitlerin arası namaz vakitleridir"* [2]

Bu hadis-i şerif akşam namazı dışındaki namazların iki vakti olduğuna delâlet etmektedir.

Akşam namazının vaktini belirleme konusunda Ukbe b. Âmir'den rivayet edilmiş başka bir hadis daha vardır: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Akşam vaktini yıldızlar birbirine karışıp çoğalıncaya kadar tehir etmedikçe ümmetim hayır yahut fıtrat üzerindedir."*[3] Bu hadis-i şerif akşam namazını acele kılmanın müstehap ve yıldızlar birbirine karışıncaya kadar tehir etmenin mekruh olduğuna delâlet etmektedir.

1- Vakit: Şer'an, ibadetler için belirlenmiş olan zaman dilimidir.

2- Ahmed, Nesai ve Tirmizi (benzerini) rivayet etmiştir. Buhari şöyle demiştir: "Bu hadis vakitler mevzuunda en sahih olanıdır" *Neylü'l-Evtâr*, I, 300

3- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Hakim *Müstedrek'inde* rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 3

Fakihler buna binaen, her namazın vaktinin aşağıdaki şekilde olduğunda izah etmişlerdir. [1] yine Müslümanlar beş vakit namazın belirli vakitlerle sınırlandırılmış bulunduğunun sahih ve sağlam hadislerle sabit olduğu hususunda icma etmişlerdir. Namazın edasının vucubiyeti (farziyeti) vaktin evvelinden başlıyarak namaz kılacak bir vakit kalıncaya kadar bir süre içinde devam eder. Bundan sonra artık vakit daralmış olur. Kutup bölgeleri ile benzer yerlerde yaşayan Müslümanlar ise namaz vakitlerini kendilerine en yakın normal vakitlerin bulunduğu bölgelere göre takdir etmelidirler.

Sabah Vakti

Sabah vakti *fecr-i sâdık*'tan güneşin doğmasına kadar devam eder. Fecr-i sadık: Ufuktaki genişliğine yayılan bir beyazlıktır. Bunun karşıtı *fecr-i kâziptir.* Fecr-i kâzip: Gökyüzünün ortasında yükseklere doğru uzunlamasına yayılan kurt kuyruğuna benzer bir beyazlıktır.[2] Bu beyazlıktan sonra yine karanlık gelir. Birinci fecre bütün şer'î hükümler bağlanır. Bu hükümler de orucun başlaması, sabah vaktinin girmesi, yatsı vaktinin sona ermesidir. İkinci fecir yani fecr-i kâzibe şer'i hükümlerden hiç biri taalluk etmez. Buna hiç bir hüküm bağlı değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Sabah vakti iki tanedir: Biri yemek yemeyi haram kılan ve namaz kılmayı helâl kılan sabah vaktidir. İkincisinde ise sabah namazını kılmak haramdır. Yemek yemek ise helâldir."* [3]

Müslim'de rivayet edilen Abdullah b. Amr hadisinde şöyle denilmektedir: *"Sabah namazının vakti, fecrin doğmasından, güneşin doğmasına kadar geçen zamandır."* Güneş doğduktan sonra, öğle vaktine kadar geçen zaman, farz namazların kılınamayacağı mühmel bir vakit olarak kabul edilir.

Öğle Vakti:

Öğle vakti, güneşin zeval vaktinden her şeyin gölgesinin bir misli uzamasına kadar devam eden vakittir. Ancak gölge veya fey-i zevâl hariçtir. Bu görüş Hanefîlerden İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ile üç mezhep imamının görüşüdür. Ebu Hanife'nin görüşü olan Zâhirü'r-rivaye'ye göre ise öğle vaktinin sonu, her şeyin gölgesi iki misli uzayıncaya kadardır. Bu vakit, ittifakla ikindi vaktidir. Namaz bu vakitten önce kılınmalıdır. Çünkü ibadetlerde ihtiyatlı davranmak daha iyidir.

Güneşin zevâli: Gökyüzünde çıktığı en yüksek noktadan batıya doğru meyletmeye başlamasıdır. Güneşin gökyüzünün ortasına ulaşması haline *istiva vakti* adı

1- *Fethü'l-Kadîr,* I,151-160; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,331-343; *el-Lübâb*, I, 59-62; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye, 43 vd.; eş-Şerhu's-Sağîr;* I, 219-238; *eş-Şerhü'l-Kebir*, 1, 176-181; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 121-127; *el-Mühezzeb*, I, 51-54; *Büceyremî el-Hatîb*, I, 345; *el-Muğnî*,I, 370-395; *Keşşafü'l Kınâ'*, I, 289-298.

2- Metinde geçen serhan, kurt ile arslan arasında müşterek bir tabirdir. Bundan kast edilen gökteki o beyazlığın kurdun siyah kuyruğuna benzemesidir. Çünkü fecr-i kâzib siyah ile karışık bir beyazlıktır. Kuyruğun üstü siyah iç kısmı ise beyazdır.

3 - Bu hadisi İbn Huzeyme ve Hakim rivayet etmiş ve sahih kabul etmişlerdir. Sübulu's-Selam I. 115

da verilmektedir. Güneş bu noktadan batıya doğru inmeye başlayınca zevâl vakti meydana gelir.

Zevâl vakti bir şahsın veya şahısların, yahut şakulî vaziyette yere dikilen bir sopanın gölgesinin boyuna bakılarak bilinir. Eğer gölge kısalıyorsa, bu vakit zevâlden önceki vakittir. Eğer gölge uzamayıp belli bir noktada durmuşsa yani artma ve eksilme bulunmuyorsa, bu vakit güneşin istiva vaktidir. Gölge artmaya başlayınca güneşin zevâle geçtiği bilinir.

Bir şeyin gölgesi güneşin istiva durumundaki gölgesine göre artarsa yahut güneş batıya doğru meyletmeye başlarsa, bu andan itibaren öğle vakti başlar. cumhura göre öğle vakti, her şeyin gölgesinin miktar ve uzunluk bakımından bir misli olduğu zaman sona erer. Buna *istiva vaktinin feyi,* yani *fey-i zeval* de ilâve edilir. Yani, zevâl vaktinde bu cisimlerin sahip oldukları gölge uzunluğu, itibar etmede uzayan gölgeye ilâve edilir.

Cumhurun delili şu hadistir: Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (a.s.)'e ikinci gün her şeyin gölgesi bir misli olduğu zaman öğle namazını kıldırmıştır. Hiç şüphe yoktur ki, bu görüş daha kuvvetlidir. Ebu Hanife'nin delili ise Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Öğle vaktini hava serinlediği zaman kılın. Çünkü öğle vaktindeki hararetin şiddeti cehennemin hararetinin şiddetinden kaynaklanmıştır."* (1) Arabistan'da güneşin hararetinin en şiddetli olduğu zaman, her şeyin gölgesinin bir misli olduğu zamandır. Öğle vaktinin başlangıcı ile ilgili olarak bütün müçtehitlerin dayandıkları delil Allah tealânın: *"Güneşin zevâli vaktinde namaz kıl."* (İsra, 78) ayetidir.

İkindi Vakti:

İkindi vakti, öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar. Daha önce geçen görüş ayrılıkları çerçevesinde, ikindi vakti güneşin batması ile son bulur. Yani ikindi vakti her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan itibaren başlayıp -Ebu Hanife'ye göre ise, iki misli olduğu andan itibaren -ittifakla güneşin batmasından hemen önceki vakte kadar devam eder. Bunun dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: *"Güneş doğmadan önce, sabah vaktinden bir rekâta yetişen kimse sabah namazına yetişmiştir. Güneş batmadan önce ikindi vaktinden bir rekâta yetişen kimse de ikindi namazına yetişmiştir."* (2)

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü şudur: Güneşin sararma vaktinde ikindi namazını kılmak mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bu vakitte kılınan namaz münafıkların namazıdır. Münafık oturup güneşi bekler. Güneş Şeytan'ın iki boynuzu arasına girdiği zaman çabuk olarak ikindi na-*

1- Bu hadisi Buharî, Ebu Hureyre'den şu lafızlarla rivayet etmiştir: "Hararet şiddetli olduğu zaman, namazı serin vakitte kılın. Çünkü hareretin şiddeti cehennemin hareretinin şiddetindendir." Nasbu'r-Râye, I, 228.

2- Bu hadisi altı imam, kitaplarında rivayet etmişlerdir. Bu lafız Müslim'e ait olup, Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.

mazını dört rekât kılar, Allah'ı çok az anar." [1] Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"İkindinin vakti güneş sararmadan önceki vakittir."* [2]

Alimlerin çoğuna göre ikindi namazı orta namazdır. Dayandığı delil Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) "Namazlara devam edin, orta namaza da devam edin."* (Bakara, 238) *ayetini okudu. Orta namaz ise ikindi namazıdır."* [3] Yine İbni Mesud ile Semure'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Orta namaz ikindi namazıdır."* [4] İkindi namazına orta namaz denmesinin sebebi, iki adet geceye ait, iki adet de gündüze ait namazın arasında olduğu içindir.

İmam Malik'e göre meşhur olan görüş, sabah namazının orta namaz olduğudur. Çünkü Neseî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) gecenin başlangıcında yola çıktı, sonra konakladı. Uyandığı zaman güneş doğmuştu, yahut güneşin bir kısmı doğmuştu. Güneş yükselinceye kadar sabah namazını kılmadı. Güneş yükselince orta namazı kıldı."* Birinci görüş daha sağlamdır. Çünkü bu konuda rivayet edilen hadisler *sahih*tir.

Akşam Vakti:

Akşam vakti icma ile güneşin batmasından itibaren başlar. Yani bütünü ile güneş yuvarlağının batması ile başlar. Hanefî, Hanbelî ve Şafiî'nin eski mezhebine göre akşam vakti şafağın kaybolma zamanına kadar uzanır. Dayandığı delil: *"Akşam vakti şafak kayboluncaya kadardır."* hadisidir.[5]

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ile Hanbelî ve Şafiîlere göre, şafak kırmızı olan şafaktır. Çünkü İbni Ömer şöyle demiştir: "Şafak, ufuktaki kırmızılıktır."[6] Hanefîlerde fetva imameynin görüşüne göredir. İmam-ı Azam da iki imamın görüşüne dönmüştür. Hancfî mezhebininin görüşü de budur.

Ebu Hanife'ye göre, şafak âdette kırmızılıktan sonra ufukta devam eden beyazlıktır. Bu beyazlıktan sonra devam eden siyahlık ortaya çıkar. İki şafak arasında üç derecelik bir fark vardır. Bir derece ise dört dakikadır.

İmam Ebu Hanife'nin dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu sözüdür: *"Ak-*

1- bu hadisi Buharî ve İbni Mace hariç cemaat Enes'ten (r.a.) rivayet etmiştir. Neylü'l Evtâr, I, 307.
2- Bu hadisi Müslim, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. Bu manada Ebu Hureyre'den rivayet edilen başka bir hadis vardır. Hureyre hadisindeki Hz. Peygamber (a.s.)'in uygulaması da bunu kuvvetlendirmektedir. Bu hadis de şudur: "Hz. Peygamber (a.s.) ikinci günü ikindiyi, güneş parlak iken ve ışınlarına sararma karışmadan kılmıştır."
3- Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî sahih demiştir.
4- Tirmizî bu hadis için hasen, sahih demiştir. Şevkânî ise, orta namazın tespiti konusunda on altı görüş zikretmiştir. Neylü'l-Evtâr, 1, 311.
5- Bu hadisi Müslim Abdullah b. Amr'den rivayet etmiştir. Sübülu's-selam: 1, 106.
6- Bu hadisi Darekutnî rivayet etmiş olup İbni Huzeyme sahih demiştir. İbn-i Ümer'e mevkûf kılmışlardır. Hadisin tamamı şöyledir. "Şafak kaybolunca yatsı namazının vakti girer. İbni Huzeyme sahihinde İbni Ömer hadisini marfu olarak şöyle tahriç etmiştir. Akşam namazının vakti şafanı kırmızılığı gidinceye kadardır. Sübülü's-Selâm, 1, 114. Nevevi sahih olan bu hadisin İbni Ömer'e mevkut olduğudur" demiştir.

şam vaktinin sonu ufuk karardığı zamandır." Bu hadis Hz. Ebu Bekir, Hz. Aişe, Muaz ve İbni Abbas (r.a.)'tan rivayet edilen hadistir.

Malikîlerle, Şâfiî'nin azhar olmayan ve amel edilen yeni mezhebine göre: Akşam vakti, abdest alıp avret yerini örtecek elbiseyi giyinip ezan ve kamet okuyup beş rekât namaz kılıncaya kadar devam eder. Yani, akşam vakti dar bir vakit olup akşam namazını yukarıda anlatılan şekilde kılıncaya kadar devam eder. Çünkü Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber (a.s.)'e namaz vakitlerini öğrettiği iki günde akşam namazını tek bir vakitte kıldırmıştır. Nitekim bu hususu daha önce geçen Cabir hadisinde açıklamıştık. Eğer akşam namazının başka bir vakti olsaydı Hz. Peygamber (a.s.) diğer namazları açıkladığı gibi, onu da açıklardı. Bu görüş şu şekilde reddedilmiştir: Cebrail (a.s.) sadece tercih edilen vakti açıklamıştır. Buna da fazilet vakti denilmektedir. Caiz olan vakit ise, münakaşa konusudur. Hadiste bu münakaşa konusu olan vakte değinilmemiştir.

Yatsı Vakti:

Hanefîlerde fetva verilen görüş ile diğer mezheplere göre,yatsı vakti, kırmızı şafağın kaybolduğu andan itibaren başlar, *fecr-i sadık*'ın doğmasından hemen önceki zamana kadar devam eder. Bu görüşün dayandığı delil, daha önce geçen İbni Ömer'den rivayet edilmiş olan şu hadis-i şeriftir: *"Şafak kırmızılıktır. Şafak kaybolunca namaz kılmak farz olur."* İkinci delil Müslim'de rivayet edilen Ebu Katade hadisidir: *"Uyku hâlinde kusur yoktur. Kusur ancak, diğer namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayandadır."* Bu hadis-i şerif, sabah namazı dışında her namazın vaktinin diğer namaz vakti girinceye kadar devam ettiği konusunda açıktır. Sabah namazı ise, bu umumi hükümden icma ile tahsis edilmiş, istisna edilmiştir.

Fakat yatsı namazı için tercih edilen vakit, gecenin üçte biri yahut yarısı geçinceye kadar devam eder. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre hadisidir: *"Ümmetime zorluk vermesem, yatsı namazını gecenin üçte birine, yahut yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim."*[1] Enes hadisinde de şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yatsı namazını gecenin yarısına kadar tehir etti, sonra yatsı namazını kıldı."*[2] İbni Amr hadisi de şöyledir: *"Yatsı namazının vakti gecenin yarısına kadar*

1- Hadisin metni Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den tahriç ettiği şu şekildedir: *"Akşam namazının vaktinin sonu, beyazlığın ufukta kaybolduğu zamandır."* Akşam vaktinin kaybolması kırmızılıktan sonraki beyazlığın kaybolması iledir. Fakat bu hadis bu metin ile senet bakımından sahih değildir. *(Nasbu'r- Râye*: I, 230 İbni Mes'ud'un da şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın bu namazı ufuk karardığı zaman kıldığını gördüm."*

2- Bu hadisi Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiş olup *sahih* demişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 11.

dır."[1]

Hz. Aişe (r.a.) hadisinde de şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir gece, yatsı namazını gecenin umumu geçinceye kadar geciktirdi. Mescit ehli uyumuştu. Sonra çıkıp namaz kıldı ve şöyle buyurdu. Eğer ümmetime zorluk vermesem, bu vakit yatsı namazının vaktidir."* [2] Bu hadisi şeref yatsının namazının muhtar olan vaktinin gece yarısından sonraya kadar uzadığına işaret ediyorsa da, hadisteki gecenin umumu ifadesinden kasıt, gecenin ekserisi değil büyük bir kısmı murad edilmiştir şeklinde tevil olunmaktadır.

Vitir namazının vaktinin başlangıcı, yatsı namazından sonradır. Vitir namazının vaktinin sonu sabah vakti girmeden hemen öncesine kadarki zamandır.

2. En Faziletli Yahut Müstehap Olan Vakit:

Her vaktin hangi kısmının faziletli olduğu, yahut müstahap vakit olduğu konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Hanefîlere göre:[3] Erkekler için sabah vaktini gün ışıdığı, zaman kılmak müstahaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sabah vaktini aydınlıkta kılın. Çünkü bunun ecri daha büyüktür."* [4] Sabah namazının kılınması müstahap olan aydınlık durumunun ölçüsü şudur: Kişi beyazlık yayıldıktan sonra sünnet olan şekilde Kur'an okumaya başlar. Yani, tertil üzere altmış yahut kırk ayet okuyacak şekilde namazını kılmaya başlar. Sonra eğer bu namaz olmamışsa, yeniden abdest alıp bu namazı tekrar vakit içinde kılar. Yani bu kadar zaman sabah namazının kılınma zamanıdır. Sabah vaktinin gün ışıdıktan sonra kılınması cemaatin çok olmasına, karanlıkta kılınması ise az olmasına sebeptir. Namazın cemaatinin çok olmasına sebep olan husus daha faziletlidir. Aynı zamanda aşağıda zikredilen Enes (r.a.) hadisindeki fazileti elde etmek de kolaylaşmış olur: *"Bir kimse sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar oturup Allah'ı zikr eder, sonra da iki rekât namaz kılarsa, bu kimse için tam hac ve tam bir umre sevabı vardır."*

Kadınlar için en faziletli vakit, sabah namazının karanlıkta kılınmasıdır. Çünkü karanlıkta kılmak onların görünmemelerine daha çok yardımcıdır. Sabah namazının dışındaki namazlarda kadınlar, erkekler cemaatinin dağılmasını beklerler. Müzdelife'de erkek ve kadın hacılar için sabah namazının karanlıkta kılınması daha faziletlidir.

Sıcak ülkelerle diğer ülkelerde yazın öğle namazını gölgede yürünecek şekilde serinde kılmak müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Öğle vaktini serinde*

---

1 - Buharî ile Müslim, Ebu Dâvud, Ahmed, Müslim ve Neseî, *Neylü'l-Envâr*, I, 306.

2 - *el-Lübâb,* I, 61 vd.; *Fethü'l-Kadîr* ve *İnaye,* I, 56 vd.

3 - Bu hadisi sahabe'den yedi kişi rivayet etmişlerdir. Bunlar dört *Sünen* sahibine göre: Rafi' b. Hadîc, Bilâl, Enes, Katâde b. Numan, İbni Mes'ud, Ebu Hureyre ve Havva el-Ansariyye'dir. Tirmizî bu hadis için *hasen-sahih* demiştir. *Nasbu'r-Râye* I, 235.

4 - *Nasbu'r-Râye,* I, 244.

kılın. Çünkü sıcaklığın şiddeti cehennemin hararetinin şiddetindendir." buyurmuştur. Öğle namazını, kışın, ilkbahar ve sonbaharda acele kılmak müstehaptır. Bunun dayandığı delil Buharî'de zikredilen Enes(r.a.) hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şiddetli soğuk olunca öğle namazını acele kılar, şiddetli sıcak olunca serinleyinceye kadar tehir ederek kılardı."*(1)

Nafile namazları kılmaya imkân sağlamak için, güneş sararıp göz kamaştırmayacak şekilde ziyası gidinceye kadar ikindi namazının farzını tehir etmek, ister yaz ister kış olsun müstehaptır. Çünkü bunu yapmakta bir çok nafile namaz kılma imkânı vardır. İkindi namazını kıldıktan sonra ise nafile namaz kılmak mekruhtur.

Akşam namazını ise mutlak olarak acilen kılmak müstehap olup, ezan ile kamet arasında ancak üç ayet okuyacak kadar yahut hafif bir oturuş ile fasıla verilir. Çünkü akşam namazını tehir etmek mekruhtur; bunda Yahudîlere benzeme söz konusudur. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Akşam namazını yıldızların içiçe göründüğü zamana kadar tehir etmedikleri müddetçe ümmetim hayır (yahut fıtrat) üzerindedir.*(2)

Yatsı namazını bulutsuz vakitlerde gecenin birinci üçte birinden öncesine kadar tehir etmek müstehaptır. Hava bulutlu olursa hemen kılmak menduptur. Bunun delili daha önce geçen şu hadistir: *"Eğer ümmetime sıkıntı vermeseydim yatsı namazını gecenin üçte birine yahut yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim."*

Gece namazına alışık olup uyanacağına güvenen kimselerin vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir etmeleri müstehaptır. Böyle yapılınca gecenin en sonunda yapılan iş namaz olmuş olur. Uyanma konusunda kendine güvenemeyen kimseler ise uykudan önce vitir namazını kılmalıdırlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Gecenin sonunda kalkamayacağından korkan kimse, gecenin evvelinde vitri kılsın. Gecenin sonunda kalkacağına ümidi olan kimse gecenin sonunda vitri kılsın. Çünkü gece namazı hem gece hem de gündüz meleklerinin hazır olduğu bir namazdır. Bunu yapmak daha faziletlidir."*(3)

Malikîlere göre:(4) Mutlak olarak ister öğle olsun ister diğer vakitler olsun, ister tek başına kılınsın ister cemaatle kılınsın, ister şiddetli sıcaklık bulunsun ister bulunmasın, vaktin ilk cüzlerinde namaz kılmak daha faziletlidir. Vaktin ilk cüzleri Allah'ın razı olacağı vakitlerdir. *"Hz. Peygamber (a.s.), kendisine "Amellerin hangisi daha üstündür." diye soru soran bir kimseye cevap olarak: "Vaktinde kılınan*

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud *Sünen*'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 266.

2 - Bu hadisi Müslim Cabir b. Abdullah'tan rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 249.

3 - *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 227 vd.; *eş-Şerhü'l-Kebir*, I, 179 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 43.

4 - Buharî, Darakutnî ve diğerleri İbni Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. Hakim: "Hadis Buhari ve Müslim'in şartlarına uygundur." demiştir. Buharî ile Müslim'in lafzı: *"Vaktinde namaz kılmaktır."* tarzındadır.

namazdır." buyurmuştur."[1] Yahut *"Vaktin evvelinde kılınan namazdır."* buyurmuştur. İbni Ömer'den *merfu* olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *Vaktin evvelinde kılınan namaz Allah'ın razı olacağı namazdır. Vaktin sonunda kılınan namaz Allah'ın affına sebep olan namazdır."*[2] En iyisi sabah namazı ile ikindi ve akşam namazlarının hemen, tehir edilmeksizin kılınmasıdır.

Fakat, meşhur olan rivayete göre en faziletli namaz, öğle vaktini yazın ve kışın zevâlden sonra bir adam boyunun dörtte biri kadar sonrayatehir etmektir. Yani, zevâldeki gölgeye ilâve olarak bir adamın boyunun dörtte biri kadar, şahsın gölgesi uzayıncaya kadar tehir etmektir. Namazı cemaatle kılmak isteyen yahut cemaatin çoğalmasını bekleyen kimseler için cemaat faziletini elde etmek üzere öğle namazını gölge bir adam boyunun dörtte biri kadar oluncaya kadar tehir etmek mendup-tur. Eğer öğle vakti sıcaklığın çok şiddetli olduğu bir vakitse öğle namazını serin vakitte kılmak için tehir etmek menduptur.

Bunun gibi, *el-Müdevvene*'de kaydedilen zayıf bir görüşe göre, mescitlerde yatsı namazını bir müddet tehir etmek de faziletlidir. Bunun gibi Dessukî, mutlak olarak yatsı namazının cemaatle kılınması için tehir edilmeksizin öne alınmasının mendup olduğu hususunu araştırmış ve ortaya koymuştur. Tercih edilen görüş de budur.

Özet olarak: Mutlak manada, vaktin ilk cüzlerinde namazı acele kılmak en faziletli olan husustur. Ancak, tek bir kimsenin öğle ve diğer namazlarda cemaatı beklemek için, bir de öğle vaktini çok sıcak zamanlarda serinliği beklemek için tehir etmesinde bir beis yoktur, bu şekilde hareket etmek de faziletlidir.

Şafiîlere göre:[3] Yatsı vakti de olsa, namazların derhal kılınması sünnettir. Öğle vakti bu hükümden müstesnadır. Şiddetli sıcaklarda öğle vaktinin serinde kılınması için tehir edilmesi sünnettir. Hanefî ve Malikî mezheplerine göre bu meselenin dayandığı delil, daha önce geçen hadislerdir. En sağlam olan görüş, sıcak ülkelerde namazların tehir edilmesinin efdal olduğudur. Bir mescidin cemaati ile, medrese gibi benzer yerlerde, uzak yerlerden namaz kılmaya gelecekler için, namazların tehir edilerek serinde kılınması da faziletlidir.

Akşam vaktine *işâ, işa'ya da atme demek mekruhtur. Çünki işâ* yatsı

1 - Bu hadisi Timizî rivayet etmiş olup İmam Şafiî şöyle demiştir: "Allah'ın rızası iyilik yapanlar içindir. Af ise ancak kusur işleyenler için söz konusudur.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 125 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 53.

3- Birincisinin aksama "işâ" demenin yasaklanması Buharî'deki şu habere dayanmaktadır: "Bedeviler, akşam namazınızın isminde sizlere galip gelmesin. Bedevîler akşam için: O "Işâ vaktidir." derler. İkincisinin yani 'Işâ'ya 'atme demenin yasaklanmasının sebebi Müslim'deki şu haberdir: "bedeviler namazınızın ismi üzerinde sizi mağlup etmesinler. Biliniz ki yatsı vakti işâdır. Bedevîler ise develerini bu vakitte sağarlar, yani develerini sağmayı karanlık iyice çökünceye kadar geciktirirlerdi." İkinci hadisi yine Ahmed, Neseî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Neyla'l-Evtâr. II. 16.

vakti demektir. Işâ' yatsı vakti demektir.[1] Zira yatsı namazından önce uyumak, yatsı namazından sonra hayır sözler dışında söz konuşmak mekruhtur. Çünkü Kütüb-i Sitte ile İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Ebu Berze el-Eslemî'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) "atme" adını verdikleri yatsı vaktini tehir ederek kılmayı sever. Yatsı namazını kılmadan önce uyku uyumayı, namazdan sonra da dünya kelâmı konuşmayı çirkin görürdü."*

Hanbelîlere göre:[2] **Yatsı namazı dışındaki namazların vaktin ilk cüzünde kılınması daha faziletlidir. Şiddetli sıcak olduğu zamanlarda öğle vakti ile bulutlu zamanlardaki akşam namazı bu hükümden müstesnadır. Yatsı vaktinin, tercih edilmiş bulunan gecenin üçte birine, yahut yarısına kadar tehir edilmesi daha faziletlidir. Ancak bunun cemaat yahut cemaatin bir kısmına zorluk getirmemesi şarttır. Eğer bu durum cemaat ve fertlere zorluk verecekse tehir etmek mekruhtur. Bunun dayandığı delil daha önce geçmiş bulunan Hz. Peygamber (a.s.)'in sözü ile amel etmektir. Bu söz de şudur: *"Eğer ümmetime zorluk vermesem, yatsı vaktini gecenin üçte birine yahut yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) cemaate hafiflik olması için imamın namazları hafif kıldırmasını emrederdi.**

Sıcak zamanlarda öğle namazını serin vakitte kılmak herhâlde müstehaptır. Namazın kışın derhal kılınması da müstehaptır. Bunun dayandığı delil daha önce geçen şu hadistir: *"Sıcaklık şiddetli olunca öğle namazını serinleterek kılın. Çünkü sıcaklığın şiddeti cehennem ateşinin şiddetinden kaynaklanmaktadır."*

Bulutlu havalarda ise öğle namazı ile akşam namazını tehir etmek, ikindi ile yatsı namazlarını da acele kılmak müstehaptır. Çünkü yatsı namazına giderken yağmur, rüzgâr ve soğuk gibi arızaların ortaya çıkmasından korkulur. Dolayısıyla, birinci namazın tehiri yağmurlu zamanlarda iki vaktin namazını birleştirmek için olur, ikinci grup namazların hemen kılınnması bu arızalar sebebiyle ortaya çıkacak olan sıkıntıları yok etmek için olur.

Hanbelîlere göre *ışâ' vaktine* (yatsı) "atme" adını vermek müstehap değildir. İbni Ömer bir kimsenin "atme" dediğini duyunca bağırıp kızar ve şöyle derdi: "Bu vakit ancak 'işâdır.

Özetle, fakihler, en faziletli vaktin her namazın ilk vakti olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak, Hanefiler sabah namazının ısfâr denilen aydınlık vakitte kılınmasını müstehap kabul etmişlerdir. Cumhura göre, sabah namazını tağlis denilen karanlıkta kılmak daha faziletlidir. Bütün müçtehitler öğle vaktinin serinlikte kılınmasını müstehap kabul etmişlerdir. Hanefiler yine ikindi vaktinin tehir edilerek kılınmasını da müstehap kabul ediyorlar. Malikiler ise tek olan kimsenin cemaat gelir ümidi ile namazları tehir etmesini müstahap kabul etmişlerdir. Hanbeliler de yatsı vak-

1 - *el-Muğnî*, I, 385, 388 - 395; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 291-295.
2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 676; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 298; *el-Muğnî*, I, 378.

tinin tehirini, bir de bulutlu havalarda yağmur sebebiyle iki namazı birleştirerek kılmak için öğle ile akşam vakitlerini tehir ederek kılmayı müstehap kabul etmişlerdir.

3. Vakit İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı:

Bilinmektedir ki, namazın hepsi, kendine tahsis edilen vakit içinde kılındığı zaman eda olur. Namazın bozulması hariç, bir noksanlıktan dolayı bir namaz bir vakitte ikinci kere kılınırsa bu iade olur. Eğer bir namaz vakti çıktıktan sonra kılınırsa bu, kazadır. Kaza, farz olan bir işin vakti çıktıktan sonra yapılmasına denilir.

Fakat namaz kılan bir kimse namazın bir cüzüne vakit içinde yetişirse bu eda olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki türlü görüşü vardır: Birinci görüş Hanefîlerle Hanbelîlerin ikinci görüş Malikîlerle Şafiîlerin görüşüdür:

1- Hanefî ve Hanbelîlerle Ahmed'den nakledilen iki rivayetten en kuvvetli olanına göre: [1] Kendisine tahsis edilen vakit içinde bir namazın iftitah tekbirine yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın tehiri ister hayızdan temizlenme yahut delilikten ayrılma gibi özürler sebebiyle olsun, ister özürsüz olarak olsun hüküm değişmez. Bu görüşün dayandığı delil Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "İkindi namazının bir secdesine güneş batmadan önce yetişen kimse ile güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur."* [2] Buharî'nin ifadesi şöyledir: *"...Namazı tamamlasın."* Bu mesele seferînin mukim olan imamın namazına yetişmesi veya cemaatle namaza yetişmeye benzer. Namazın geri kalan kısmı vakit içinde eda edilene tâbidir, dolayısıyla edadır.

2- Malikî ve Şâfiîlerde esah olan görüşe göre:[3] Bir namazın bir rekâtı iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmışsa bütün namaz eda edilmiş sayılır. Yok eğer bir rekât iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmayıp belki bir rekâttan daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur. Bu görüşün dayandığı delil Buharî ile Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Namazın bir rekâtına yetişen o namaza yetişmiştir."*[4] Yani eda olarak yetişen, demektir. Bu hadisin mefhumu şudur: Namazdan bir rekâta yetişemeyen, namaza eda olarak yetişmemiş olur. İki durum arasında fark şudur: Bir rekât namaza ait işlerin çoğunu içine almaktadır. Bir rekâttan sonra yapılan işler genelde tekrar gibidir. Dolayısıyla bu rekâta tâbidir. Bu görüş zahirde daha kuvvetlidir. Çünkü secdeden kastedilen rekâttır. Bu görüşün dayandığı delil Müslim'in zikrettiği hadis ile Kütüb-i sitte sahipleri ve İmam Ahmed'in şu ifadelerle rivayet ettiği hadistir: *"Sabah namazından bir rekâta yetişen sabah namazına*

---

1 - Bu hadisi Müslim, Ahmed, Neseî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Fakat Müslim, secdenin rekât olduğunu zikretmiştir.

2 - *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 231; el-Kavânînü'l-Fıkhiyye, 46; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 136; *el-Mühezzeb*; I, 54 *Nihâyetü'l-Muhtac*, I, 280.

3 - *Neylü'l-Evtâr*, III, 151.

4 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 127; *el-Muğnî*, I, 386, 395; Büceyrimî el-Hatîb, I, 355 vd.; *Nihâyetü'l-Muhtâc* I, 281 vd.

yetişmiştir."

4. Vakit Konusunda İçtihat Etmek (Kendi görüşüyle Amel Etmek):

Havanın bulutlu olması yahut karanlık bir evde hapsedilme[1] gibi durumlarla karşılaşma sebebiyle ve güvenilir bir bilen kişi bulunmaması, vakti belirleyecek saatin olmaması gibi sebeplerle vakti bilemeyen kimse, kendi kanaati ile içtihat eder. Bu durumda, Kur'an'dan bir virdi olmak yahut bir ders mütalaası ve benzeri namaz kılmak gibi virdlere dayanarak hüküm verir. Bir horoz sesi gibi tecrübe edilmiş seslerden ve işlerden işaret alarak ve galip olan kanaatine göre hareket ederek namaz vaktinin girdiğine hükmeder.

Eğer kişi sabrederek kesin bilgi edinmekten aciz olursa, içtihat etmek bu kimseye vacip olur. Bu da sabah vaktinin girişini veya güneşin durumunu gözlemek için dışarı çıkmaktan aciz olmak gibi durumlarda söz konusudur. Böyle durumlarda ictihatta bulunmak vacip olur. Eğer bu gözlemleri yapabilecek durumda ise ictihat etmek caiz olur.

Bir kimseye bilgi sahibi güvenilir bir erkek yahut bir kadın vaktin girdiğini haber verirse bu kişi bu haber ile amel eder. Çünkü bu haber dinî konuda bir haber olup ictihat edecek olan kişi, Hz. Peygamber'in sözünü haber veren kimsede olduğu gibi, güvenilir bir kimsenin verdiği habere müracaat ederek onunla amel eder. Ancak bir başkası kendinin içtihadını haber verecek olursa onun ictihadını taklit etmez. Çünkü müçtehit başka bir müçtehidin görüşünü taklit edemez.

Bir kimse vaktin girip girmediği hususunda şüphelenirse, vaktin girdiği hususunda kesin bir bilgi sahibi oluncaya yahut kanaat hasıl oluncaya kadar namazını kılmaz. Kesin bilgi yahut kanaat hasıl olunca da namaz kılmak mübah olur. Ancak böyle bir durumda namazı biraz tehir etmek ihtiyat olarak müstehap olur. Bunun sebebi, kanaatinin artmasıdır. Ancak vaktin çıkmasından korkarsa namazı tehir etmez.

Böyle bir durumda namaz kılmış olan kişi, sonradan kılmış olduğu bu namazın vakit girmeden önce kılınmış olduğu hususunda kesin bir bilgiye sahip olursa, hatta bu bilgi görmeye dayalı veya verdiği habere güvenilir tek bir kişiden alınmış da olsa, Şafiîlerde azhar olan görüşe ve cumhura göre, namazını kaza eder. Fakat kılmış olduğu namazın vakit girmeden önce kılındığı hakkında kesin bir bilgisi yoksa bu namazı kaza etmesi gerekmez. Kaza etmesi gerektiğinin delili, İbni Ömer ile Ebu Musa'nın sabah namazını bu şekilde iade ettikleri ile ilgili rivayettir. Çünkü bu iki sahabe sabah namazını vakti girmeden önce kılmışlardı. Aynı zamanda namaz kıl emri ile muhatab olmak mükellefe, vakit girdiğinde taalluk eder. O, namaz borcunu eda etmedikçe, bununla mükellef olarak kalır.

1 - *el-Mühezzeb*, I, 53; *el-Muharrer fil-Fıkhi'l-Hanbelî*, I, 28.

5. Namazları Tehir Etmek:

Namazı vaktin sonuna kadar tehir etmek caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Vaktin evveli Allah'ın rızasına, sonu da Allah'ın affına sebeptir."* Bununla beraber eğer biz namazın tehirini caiz görmezsek vakit insanlar için daralmış olur. Dolayısıyla insanların namazlarını tehir ederek kılmalarına müsamaha edilmiştir. Fakat bilerek namazı tehir ettiği hâlde, namaz kılarken vakit çıkarsa bu kişi günahkâr olur, fakat namazı caiz olur, kazaya kalmaz.

6. Mekruh Olan Vakitler:

Sünnette, beş vakit içinde namaz kılmanın mekruh olduğu sabittir. Bunların üçü bir hadiste, ikisi başka bir hadiste zikredilmiştir.

Üç tanesi Müslim'de rivayet edilen Ukbe b. Âmir el-Cühenî hadisindedir: *"Üç saat vardır ki, Hz. Peygamber (a.s.) bu saatlerde namaz kılmamızı, ölülerimizi defnetmemizi bize yasaklardı: Güneş doğduğu zaman yükselinceye kadar,* (1) *güneş tepeye geldiği zaman* (2) *zevâline kadar,*(3) *güneş batmaya meyl*(4) *ettiği zamandır."*(5) Bu üç vakit iki duruma mahsustur. Ölü defni ve namaz kılmak.

Diğer iki vakte gelince: Buharî ile Müslim'de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen şu hadise dayanmaktadırlar: *"Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum: "Sabah namazından sonra, güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur."* Müslim'in ifadesi şöyledir: *"Sabah namazından sonra namaz yoktur."* Bu iki vakitte namaz kılmak yasaklanmıştır.

Yasaklanmış olan vakitlerin toplamı ise beştir. Onlar da aşağıda zikredilenlerdir:

1- Sabah namazından sonra, göz kararı ile güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar,

2- Güneş doğarken bir mızrak boyu yükselinceye kadar,

3- Güneş tam tepe noktasına geldiği zaman (istiva vakti)(6), zevâle gelinceye

---

1 - Amr b. Abse hadisi güneşin yükselme miktarını şu lafızlarla açıklamıştır: *"Güneş bir yahut iki mızrak boyu yükselir."* Bu hadisi Ebu Dâvud ile Neseî rivayet ettiler. Bir mızrağın boyu 2.5 metre yahut göz kararı ile yaklaşık yedi ziradır. Malikîlere göre, on iki karıştır.

2 - İbni Abse hadisinde şöyle gelmiştir: *"... Mızrak gölgesi kadar oluncaya kadar. "Mızrağın gölgesi kendi boyuna denk gelinceye kadar."*

3 - Yani, gökyüzünün ortasından meyletmeye başlayıncaya kadar.

4 - *Sübülü's-Selâm,* I, 111 vd.

5 - *İstiva* tabiri, *zevâl* tabirinden daha iyidir. Çünkü ittifakla zevâl vaktinde namaz kılmak mekruh değildir.

6 - *Merak'ıl-Felâh,* 31; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 343; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 241; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 12[illegible] *Hâşiyetü'l-Bâcurî,* I, 196; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 528; *el-Muğnî,* II, 107 vd.

kadar, yani öğle vakti girinceye kadar geçen zaman,

4- Güneşin sararma vaktinden güneş batıncaya kadar,

5- İkindi namazından sonra, güneş batıncaya kadar.

Bu sayılan vakitlerde namaz kılmanın ve nafilelerin haram kılınmasının hikmeti şudur: İlk üç vakitte namaz kılmanın yasaklanmasının illeti Müslim, Ebu Dâvud ve Nesef'de rivayet edilen Amr b. Abse hadisinde açıklanmıştır. Bu illet de şudur: Güneş doğarken şeytanın iki boynuzu arasında doğar. Bu zamanda güneşe kâfirler tapar. Güneş tepe noktasına geldiği zaman cehennem ateşi yakılır ve cehennemin kapıları açılır. Güneş batarken de yine şeytanın iki boynuzu arasında batar, bu vakitte güneşe kâfirler tapar. Yasaklamanın hikmeti ya güneşe tapan kâfirlere benzeme yahut zevâl vaktinin gazap zamanı olmasındandır.

Sabah namazı ile ikindi namazlarından sonra nafile namaz kılmanın yasaklanmasının hikmeti, vakitteki bir manadan ötürü değildir. Bu vakitlerin hüküm bakımından vaktin farzı ile meşgul olmasından ötürüdür. Vaktin farzını kılmak, hakikî nafileden daha faziletlidir.

Bu yasaktan elde edilen hükmün türüne gelince: Hanbelilere göre beş vakitte nafile namaz kılmak haramdır. Malikîlere göre sadece üç vakitte nafile namaz kılmak haram olup diğer iki vakitte namaz kılmak tenzihen mekruhtur.

Hanefîlere göre ise beş vakitte de namaz kılmak tahrimen mekruhtur. Şafiîlerce üç vakit için, itimat edilen görüş de budur.[1] Şafiî mezhebinde meşhur olan görüşe göre, diğer iki vakitte namaz kılmak tenzihen mekruhtur.

Bu vakitlerde namaz kılmanın haram oluşu yahut tahrimen mekruh oluşu,[2] aşağıda zikredilecek olan ihtilâfa göre, bu vakitlerde kılınacak namazın geçerli olmamasını gerektirir.

Mekruh namazların çeşidi hakkında âlimler arasında farklı görüşler vardır:

1- Üç vakit: Güneşin doğma, batma ve istiva vakti hakkında Hanefîler şöyle demişlerdir:[3] Bu vakitlerde mutlak olarak namaz kılmak tahrimen mekruhtur: İs-

1 - Haram ve mekruhun her ikisinin de günahı gerektirici olmasına rağmen, haram: tevile ihtimali olmayacak biçimde kesin bir delil ile sabit olan hükümdür. Bu deliller de Kitap, sünnet, icma ve kıyastır. Tahrimen mekruh: Tevil ihtimali olan bir delil ile sabit bir hükümdür.

2 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 161-166; *Meraki'l-Felâh*, 31; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 343, 349.

3 - Bu hadisi şu ifade ile rivayet etmişlerdir: *"Güneş doğmadan önce sabah namazından bir rekâta yetişen kimse, sabah namazına yetişmiştir. Güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekâta yetişen ikindi namazına yetişmiştir. Neylü'l-Evtâr*, II, 21. Hanefîler, ikindi ile sabah namazı arasında ayırım yaparak bu görüşü reddetmişlerdir. Oysa bu hadis ikisini eşit kabul etmiştir. Gerekçeleri şudur: Bu hadis ile, diğer yasak vakitlerde namaz kılmayı yasaklayan hadisler arasında tearuz vuku bulunca, bizler kıyasa müracaat ettik. Nitekim tearuzlu durumlarda hüküm budur. Bu hadisin hük

ter namaz nafile, ister farz ister vacip olsun. Zimmette vacip olan bir namazın kazası, cenaze namazı yahut tilâvet secdesi yahut sehiv secdesi de bu hükme dahildir. Ancak mutemet ve sahih görüşe göre cuma günü bu hükümün dışındadır. Nitekim her günün ikindi namazının farzının edası bu hükmün dışındadır.

Bu zikredilen vakitlerin mekruh oluşu, farz namazlarla bu namazlara bağlı olan vitir gibi vacip olan namazların geçerli olmamasını gerektirir. Başlanmış olan nafile namazlar ise tahrimen mekruh olarak gerçekleşir. Başlanmış olan bir namaza eğer kerahet vakti gelirse hazır olan cenaze namazı dışındaki namazlar batıl olur. Ayeti o vakitlerde okunmuş tilâvet secdesi, o günün ikindi namazı ve bu vakit ile kayıtlandırılmış adak namaz ve başlanmış fakat bozulmuş bulunan namaz da bu hükmün dışındadır. Bu altı ibadetten ilki kerahetsiz, ikincisi tenzihî kerahet yolu ile, diğerleri ise tahrimî kerahet ile gerçekleşir.

Dayandıkları delil, bu vakitlerde namaz kılmayı yasaklayan hadislerin umumi oluşu ve kaza edilmelerinin sahih olmamasıdır. Çünkü farz ibadetler kâmil olarak vacip olurlar, dolayısıyla noksan bir şekilde eda edilemezler.

Sabah vakti güneş doğarken, o günün sabah namazının eda edilmesi sahih değildir. Çünkü sabah namazı kâmil bir vakitte farz olmuştur, vaktin çıkması ile batıl olur. Ancak halk, bu şekilde namaz kılmaktan alıkonmamalıdır, çünkü alıkonurlarsa sabah namazını terk ederler. Bazılarına göre, caiz bir sıfatla bir ibadeti eda etmek, terk etmekten daha iyidir.

İkindi namazını tahrimî kerahetle eda etmek sahihtir. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: *"Güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekâta yetişen kimse ikindi namazına yetişmiştir."* (1)

Yasaklanmış vakitte okunmuş bir tilâvet secdesini yahut adanmış bir namazı veya başlanmış bir nafile namazı eda etmek tenzihen mekruh olmakla birlikte caizdir. Çünkü bu ibadetler kerahet vaktinde meşru olmuşlardır. Bunun gibi, mekruh bir vakitte hazır olan cenaze namazını kılmak da sahihtir. Çünkü Tirmizî'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Ey Ali! Üç şeyi tehir etme: Vakti geldiği zaman namazı, hazır olduğu zaman cenazeyi defnetmeyi, dengini bulduğun zaman kız çocuğunu evlendirmeyi."*

Cuma günü zevâl vaktinde kılınan nafile namazların sahih olduğunu kabul eden Ebu Yusuf'un bu meselede dayandığı delil, Şafiî'nin *Müsned*'inde zikredilmiş bulunan Ebu Hureyre hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) gündüzün ortasında, cuma günü dışında güneş zevâle geldiği zaman namaz kılmayı yasaklamıştır."* (2)

---

münü ikindi namazı için, yasaklayıcı hadislerin hükmünü de sabah namazı için tercih ettik. *Reddü'l-Muhtâr*, I, 346

1 - Fakat bu hadisin senedi zayıftır. *Sübülü's-Selâm*, I, 113.

2 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 241 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 46; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 186 vd.

2- Sabah ve ikindi namazlarından sonra sabah namazı ile ikindi namazlarının sünnetleri yahut *tahiyyetü'l-mescit namazı* veya adanmış bir namaz ya da tavafın iki rekât namazı yahut sehiv secdesi yahut bozulmuş bir nafile namazın kazası da olsa nafile namaz kılmak tahrimen mekruhtur. Fakat kılınacak olsalar namaz geçerli olur.

Bu iki vakitte kaçırılmış bir farz namazın kazası veya vitir namazının kılınması yahut tilâvet secdesinin yapılması ya da cenaze namazının kılınması mekruh değildir. Çünkü bu iki vakitte namaz kılmanın mekruh olmasının sebebi, vaktin asıl farzın sahibi olan namaz ile meşgul olmasından ötürüdür. Asıl farz yerine getirildikten sonra, başka bir farz ile meşgul olmak yahut bizzat vacip olan bir ibadeti yerine getirmekle meşgul olmak sebebiyle mekruhluk kalmaz. Fakat ikindi, sonra kaza namazlarında mekruhluğun kalmaması güneşin sararmasından önce olma şartı ile kayıtlandırılmıştır. Güneşin sararmasından sonra kaza namazı kılmak caiz değildir. Hatta bu durum ikindi namazını kılmadan olsa da böyle bir vakitte kaza namazı kılmak mekruhtur. Ancak ikindi namazı kılınabilir.

Malikîlere göre:[1] Üç vakitte nafile namaz kılmak haramdır, fakat farz namaz kılmak mekruh değildir. Kaçırılmış olan farzların kazası bu vakitlerde de başka vakitlerde de caizdir. Malikilere göre cenaze namazı, adanmış olan namaz, bozulmuş bir nafile namaz, namazdan sonraki sehiv secdesi de nafile namazlardandır. Çünkü onlara göre, bütün bu sayılanlar sünnettir. Dayandıkları delil, daha önce geçen hadisle sabit bilgilerdir.

Diğer iki vakitte, yani sabah vakti doğduktan güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar[2] ve ikindi namazı kılındıktan sonra akşam namazı kılınıncaya kadar nafile namaz kılmak tenzihen mekruhtur. Ancak cenaze namazını, sabah namazından sonra sabah vakti ışımadan önce kılmak tilâvet secdesini, ikindi namazından sonra güneş sararmadan önce namaz kılmak mekruh değildir. Belki menduptur. Sabah namazının iki rekât sünneti de bu hükmün dışındadır. Fecr'den sonra iki rekât sünnet kılınması mekruh değildir. Çünkü bu iki rekât sünnet namaz rağbet edilen namazdır. Nitekim bu husus ileride gelecektir.

Nafile namaz kılan kişi, eğer namaz kılmak haram olan bir vakitte iftitah tekbiri almışsa namazı kesmesi vacip olur. Eğer kerahet vaktinde iftitah tekbiri almışsa namazını kesmesi mendup olur. Kesilen bu namazların kaza edilmesi gerekmez.

Şafiîlere göre:[3] Üç vakitte namaz kılmak tahrimen mekruh, iki vakitte de tenzihen mekruhtur.[4] Her iki durumda da kılınan namaz sahih olmaz. Çünkü ibadetin

---

1 - Bundan kastedilen Arap mızraklarından bir mızraktır. Bunun ölçüsü ortalama on iki karıştır.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 128 vd.; *Hâşiyetü'l-Bâcurî,* I, 196 vd.

3 - Tahrimen mekruh ile tenzihen mekruh arasındaki fark şudur: Birincisi günahkâr olmayı gerektirir, ikincisi gerektirmez.

4 - Fakat bu hadis zayıftır. *Sübülü's-Selâm,* I, 113 vd.

kendisi için yahut ibadete bağlı olan bir sebeple geri geldiği zaman namazın bozulmasını gerektirir. Bu kerahet ister tahrimî olsun, ister tenzihî olsun fark etmez. Yine her iki durumda namaz kılan kişi günahkâr olur. Çünkü tenzihî kerahet her ne kadar genelde günahkâr olmayı gerektirmiyorsa da, bu durumda namaz kılan kişi, fasit bir ibadete benzemesi sebebiyle, günahkâr olur. Yasaklanmış vakitlerde namaz kılan kimse tazir cezasına çarptırılır.

Şafiîler namaz kılmakta kerahet bulunmayan aşağıdaki hususları istisna etmişlerdir:

1- Cuma günü: Cuma günü güneşin tepe noktasında bulunduğu istiva vaktinde namaz kılmak mekruh değildir. Çünkü bu husus, Beyhakî'nin Ebu Saîd el-Hudrî ile Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadiste istisna edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) cuma gününün dışında gündüzün ortasında namaz kılmayı yasaklamıştır."*(1) Ebu Dâvud'un Ebu Katâde'den rivayet ettiği şu haberde de şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü dışında gündüzün ortasında namaz kılmayı kerih görmüştür ve şöyle buyurmuştur: Cuma günü dışında cehennem alevlendirilir."*(2)

Şafiîlerde en kuvvetli olan görüş, bu vakitte namaz kılmanın caiz olmasıdır. İster cuma namazında bulunulsun ister bulunulmasın hüküm değişmez.

2- Mekke haremi: Sahih olan görüşe göre, bu zikredilen mekruh vakitlerde Mekke hareminde namaz kılmak mekruh değildir. Çünkü Cubeyr b. Mut'im'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Abd-i Menaf oğulları! Gece ve gündüz, hangi saat olursa olsun, bu Beyti tavaf edip namaz kılan hiç bir kimseye engel olmayın."*(3) Bu hadis yanında bir delil de şudur: Mekke hareminde kılınan namazın fazileti büyüktür. Hiç bir şekilde burada kılınan namaz mekruh olmaz. Fakat, ihtilâftan çıkmak için, bunu yapmak yani burada bu vakitlerde namaz kılmak evlâ değildir.

3- Sebebi bulunan tehir edilmemiş namaz: Kaçırılmış bulunan namaz ile küsuf namazı, tahiyyetü'l-mescit namazı, abdest sünnetini yerine getirmek için kılınan namaz, şükür secdesi namazı gibi namazların kılınmasında kerahet yoktur. Çünkü kaçırılmış bulunan namaz ile tahiyye namazı ve abdest için kılınan iki rekât namazın daha önce geçen sebepleri vardır. Küsuf namazı, yağmur duası namazı, cenaze namazı ve tavafın iki rekâtı olan namazının kendilerini gerektiren sebepleri vardır.

---

1 - Ebu Dâvud'a göre, bu hadis *mürsel*dir. Hadis senedinde Leys b. Ebu Süleym bulunmaktadır. Leys ise *zayıf* bir ravidir. Ancak, sahabe'nin uygulamaları bunu takviye etmiştir. Çünkü sahabe cuma günü, gündüzün ortasında namaz kılarlardı. Aynı zamanda Hz. Peygamber (a.s.) cuma için mescide erken gitmeye teşvik etmiştir. Sonra Hz. Peygamber (a.s.) İmam hutbeye çıkıncaya kadar mescitte namaz kılmaya teşvik etmiştir. Bu teşvikte bir istisna yoktur. *Sübülü's-Selâm* I, 114.

2 - Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiş olup Tirmîzi ile İbni Hibban *sahih* demişlerdir. Şafiî, Ahmed, Darekutnî, İbni Huzeyme ve Hakim de tahric etmişlerdir. (a.g.e, a.y.)

3 - Buharî ve Müslim.

kaza namazı ister farz ister nafile hangi vakitte olursa olsun kaza edilir. Bunun dayandığı delil, hadisin nassıdır. O da şudur: *"Bir namazı uyuyarak yahut unutarak kaçıran kimse, hatırladığı zaman onu kılsın."*[1] Buharî ile Müslim'de zikredilen haber de şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ikindi namazından sonra iki rekât namaz kıldı ve şöyle buyurdu: "Bu iki rekât, öğle namazından sonra kılınan iki rekât sünnettir."* Küsuf namazı ile tahiyyetü'l-mescit namazları ve benzeri namazlar kaçınılmaya maruzdurlar. Buharî ile Müslim'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte: *"Hz. Peygamber (a.s.) Bilâl'e: "İslâmda yapmış olduğun en umutlu bir amelini bana söyle, çünkü ben nalinlerinin sesini cennette işittim." buyurdu. Bilâl de: "Bence umutlu bir amel işlemedim. Ancak gece veya gündüzün bir saatinde her ne zaman abdest almış, temizlenmişsem mutlaka bununla, Allah'ın bana müyesser kıldığı kadar namaz kılmış olmamdan daha ümitli bir amel işlemedim".*

Şükür secdesi konusunda yine, Buharî ile Müslim'de Kâ'b b. Malik (r.a.)'in tevbesi hakkında şöyle bir haber gelmiştir: *"Ka'b, güneş doğmadan önce, sabah namazından sonra Allah'a şükretmek için secde etti."*

İstihare namazı ile ihram namazlarında olduğu gibi, sonraya kalmış sebebi bulunan namazlar sahih olmaz. Bu gibi namazlar da sebebi bulunmayan namazlar gibidir.

Hanbelilere göre:[2] Yasaklanmış bulunan bütün vakitlerde ve diğer vakitlerde kaza namazları kılmak caizdir. Çünkü daha önce geçen şu hadis umumidir: *"Bir namazı kılmadan uyuya kalan yahut unutan kimse, hatırladığı zaman bu namazı kılsın."* Bunun yanında Ebu Katade hadisinde şöyle buyurulmaktadır: *"Uykudan ötürü kusur yoktur. Kusur ancak uyanıklık durumunda namazın kılınmamasındadır. Sizden biri bir namazı unuttuğu yahut uyuya kalarak kılmadığı zaman, hatırlayınca onu kılsın."*[3]

Bir kimse, sabah namazını kılarken güneş doğarsa onu tamamlar. Hanefîler bu görüşe karşı çıkmışlardır. Bu görüşün dayandığı delil daha önce de geçen şu hadis-i şeriftir: *"Bir kimse, güneş doğmadan önce sabah namazından bir rekâta yetişirse, namazını tamamlasın."*

Yasaklanmış vakitte adanmış bulunan namazı kılmak da caizdir. Hanefîlere göre ise caiz değildir. Çünkü bu namaz vacip bir namazdır. Kaçırılmış farz bir namaz ile cenaze namazına benzemektedir. Şafiîlere göre, yasaklanmış olan vakitlerde tavaf namazını kılmak da caizdir. Bu görüşün dayandığı delil daha önce de geçen şu hadis-i şeriftir: *"Ey Abd-i Menaf oğulları! Gecenin ve gündüzün her hangi bir saatinde bu Beyti tavaf edip de namaz kılan hiç bir kimseye engel olmayın."*

---

1 - *el-Muğnî*, II, 107-122; *Keşşâfu'l-Kınâ'*; I, 528-531.

2 - Nesêî ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. Ebu Dâvud da rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 27.

3 - Ebu Dâvud; Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *hasen-sahih* demiştir.

Fakihlerin cumhuruna göre, sabah namazı ile ikindi namazından sonraki vakitlerde cenaze namazı kılmak caizdir. Fakat güneşin doğması, batması ve gün ortasında caiz değildir. Ancak, cenazeye bir zarar geleceği korkusu ile veya başka korkularla cenaze namazının zaruri olarak söz konusu üç vakitte de kılınması caiz olur. Üç vakitte cenaze namazını kılmanın caiz olmadığı görüşlerinin dayandığı delil, daha önce geçen Ukbe b. Âmir hadisidir: *"Üç saat vardır ki Hz. Peygamber (a.s.) bu saatlerde namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasaklamıştır."*

Mescitte kılınmak şartıyla, yasaklanmış olan vakitlerden hangisinde olursa olsun, kişi mescitte iken yahut cemaat namaz kılmakta iken mescide girmiş bulunduğu hâlde, cemaatle kılınmakta olan namazı tekrarlamak caizdir. Bu namaz ister daha önce cemaatle kılmış olsun, ister tek başına kılmış olsun fark etmez. Bunun dayandığı delil Yezid b. Esved'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber sabah namazını kıldım. Namazı bitirince, orada kendisine katılmayıp oturmakta olan iki kimseyi gördü ve onlara: "Bizimle birlikte cemaatle namaza katılmanıza engel olan şey nedir?" diye sordu. Onlar da: "Ya Resulullah! Biz namazı evimizde kılmıştık." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Bunu yapmayın. Evinizde namaz kıldığınız ve sonra da mescide geldiğiniz zaman cemaatle namaz kılınıyorsa, onlarla birlikte siz de namaz kılın. Çünkü bu namaz sizin için nafiledir."* [1] Sabah namazı konusunda bu hadis bir nastır. Diğer vakitler de buna benzemektedir. Böyle bir kimse, eğer imamın kılmakta olduğu namaza katılmazsa, imamın kendisine töhmet altında tutması söz konusu olur.

Yukarıda istisna edilen namazlar dışında hiç bir namazın mekruh ve yasaklanmış bulunan beş vakitten birinde kılınması caiz değildir. Bunun dayandığı delil, daha önce geçen hadislerdir. Bu namazlar ister tilâvet secdesi, şükür secdesi, sabah namazının sünneti gibi bir sebebe dayalı olan nafile namazlardan olsun, ister istihare namazı gibi her hangi bir sebebi bulunmayan namazlardan olsun fark etmez. Çünkü yasak umumidir. Yasakların umumiliği tahiyye namazı ile diğer namazlardan bahseden tahsis edici hadislere tercih edilir. Çünkü umumi hüküm taşıyan hadisler yasaklayıcı, hususi hadisler mübah kılıcıdır. Yasaklayan hadisler mübah kılana takdim edilir. İkindiden sonra namaz kılmak ise Hz. Peygamber (a.s.)'e mahsus işlerdendir. Fakat sadece cuma günü imam hutbe okurken mescide giren kimse, iki rekât tahiyye namazı kılabilir. Çünkü bununla ilgili daha önce şu hadis geçmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü hariç, gündüzün ortasında namaz kılmayı yasaklamıştır".*

Sahih olan görüşe göre, ikindi namazından sonra farzlara bağlı olan sünnetlerin kaza edilmesi caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bunu yapmıştır. Bununla ilgili Ümmü Seleme hadisi geçmiştir. İkindi namazından önce iki rekât sünnet namaz; sahih olan görüşe göre kaza edilmez. Çünkü Hz. Aişe'den şu hadis rivayet

1- Ebu Davud ve Tirmizi rivayet etmişler. Tirmizi hadisin hasen-sahih olduğunu suylemiştir.

edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ikindiden önce iki rekât sünnet namaz kılmıştır. Kendisine: Bu namaz kaçırıldığı zaman onları kaza eder misin? dedim. Hz. Peygamber (a.s.): Hayır, cevabını verdi."*[1] Sabah namazından sonra, sabah namazının iki rekât sünnetinin kaza edilmesi caizdir. Ancak İmam Ahmed, ihtilâftan kurtulmak için bu iki rekâtın kuşluk vaktinde kaza edilmesini tercih etmiştir. Mezhepte meşhur olan görüşe göre, diğer yasaklanmış olan vakitlerde sünnetlerin kaza edilmesi caiz değildir.

Nafile namazların yasaklanmış vakitlerde kılınması konusunda, Mekke ile diğer mekânlar arasında bir fark yoktur. Çünkü hadis umumidir. Bunun gibi, zevâl vaktinde, cuma günü namaz kılmakla diğer günlerde kılmak arasında bir fark olmadığı gibi, yaz kış arasında da bir fark yoktur. Çünkü yasaklayıcı nitelikteki hadisler umumidir.

7. Nafile Kılmanın Mekruh Olduğu Diğer Vakitler.

Hanefîler ile Malikîler, aşağıda zikredilen diğer vakitlerde de nafile namaz kılmayı mekruh kabul etmişlerdir.[2] Hanefîlere göre kerahet tahrimîdir. Bu vakitler şunlardır:

1- Fecir doğduktan sonra sabahın farzını kılmadan:

Hanefîlere göre, bu vakitte sabah namazının iki rekât sünnetinden başka bir namaz kılmak tahrimen mekruhtur. Şafiîlerden bir kısmı bu vakitte namaz kılmanın tenzihen mekruh olduğunu söylemişlerdir. Şafiî mezhebinde meşhur olan görüş bunun tersidir. Nitekim Hanbelîlere göre de bu vakitte nafile namaz kılmak caizdir. Çünkü yasaklayıcı nitelikteki hadisler sabah namazından önce nafile namaz kılma konusunda açık değillerdir. Bu konuda sadece İbni Ömer hadisi bulunmaktadır. Bu hadis ise *garip*tir. Buna binaen sabah namazından önce vitir namazının kılınması caizdir.

Bu vakitte namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda Hanefîlerle Malikîlerin dayandıkları delil İbni Ömer hadisidir: *"Fecir vaktinin girmesinden sonra sabahın farzından önce iki rekattan başka sünnet namaz yoktur."* [3]

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 349-351; *Meraki'l-Felah,* 31; *Fethü'l-Kadir,* I, 166; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye, 46;* eş-Şerhu'l-Kebir, I, 187; eş-Şerhü's-Sağîr, I, 242, 511, 513, 531; *Muğni'l-Muhtâç:* I, 129 vd, 313; *el-Muhallâ ale'l-Minhac maa Kaylubiî ve Umayre,* I, 119; *el-Hadramiyye,* 32 vd.; *el-Muğnî,* II, 116-119, 129, 135, 387; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 47, 63.

2 - Bu hadisi Taberanî *Mücem-i Vasat'ında rivayet etmiştir. Fakat yalnızca Abdullah b. Hıraş bu hadisi* rivayet etmiştir. Hadis gariptir. Nitekim Tirmizî de aynı şeyi söylemiştir. Darekutnî bu hadisi şu lafızlarla rivayet etmiştir: *"Hazır olanlarınız burada bulunmayanlara tebliğ etsin ki sabah vakti girdikten sonra iki rekâttan başka bir namaz yoktur."* Bu hadisin senedinde kendisi hakkında ihtilâfa düşülen bir şahıs bulunmaktadır. Bu hadisi Ebu Dâvud ile Tirmizî şu lafızlarla rivayet etmişlerdir: *"İki rekât dışında, sabah vakti girdikten sonra bir namaz yoktur."* Fakat bu hadis *garip*tir. *Nasbu'r-Râye,* I, 255 vd.

3 - Bu hadisi Neseî dışında Kütüb-i sitte sahipleri ve İmam Ahmed. rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 2.

2- Akşam namazından önce:

Hanefî ve Malikîlere göre, akşam namazından önce nafile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü akşam namazını acele, yani erken kılmanın gerekli olduğu hususunda rivayet edilen hadisler umumidir. Seleme b. Ekva' hadisi bunlardan biridir: *"Resulullah (a.s.) güneş batıp karanlık perdesi arkasında kaybolduğu zaman akşam namazını kılardı."*[1] Ukbe b. Âmir hadisi de şöyledir: *"Akşam namazını, yıldızların karmakarışık göründüğü zamana kadar tehir etmedikçe, ümmetim hayır üzerinde devam eder."*[2] Akşam namazından önce nafile namaz kılmak, akşam namazının tehirine sebep olur. Oysa akşam namazının acele olarak yerine getirilmesi müstahaptır.

Şafiîlerde meşhur olan görüşe göre, akşam namazından önce iki rekât nafile namaz kılmak müstehaptır. Bu namaz sünnet-i gayri müekkededir.

Hanbelîlere göre, akşam namazından önce iki rekât nafile namaz kılmak caiz olup sünnet değildir. Dayandıkları delil İbni Hibban'ın Abdullah b. Mugaffel'den tahriç ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) akşam namazından önce iki rekât namaz kılmıştır."* Enes (r.a.) de şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) döneminde güneş battıktan sonra akşam namazı kılınmadan önce iki rekât namaz kılardık."*[3] Yine Abdullah b. Mugaffel'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Akşam namazından önce iki rekât nafile namaz kılın." Sonra yine: "Akşam namazından önce iki rekât nafile namaz kılın" buyurdu. Sonra üçüncüde: "İnsanlar bu namazı sünnet kabul ederler endişesiyle "dileyenler" ifadesini buna eklemiştir."*[4]

Şevkânî şöyle demiştir: Gerçek şudur ki, akşam namazından önce iki rekât nafile namazın meşruluğu konusundaki hadisler, akşam namazının hemen kılınmasının müstehap olduğuna delâlet eden umumi hadisleri tahsis edici niteliktedir.

3- Cuma günü, bayram günleri, hac ve nikâh, küsuf namazı, yağmur dualarında, imam hutbe okurken:

Hanefîler ile Malikîlere göre, imam hutbeye çıktığı andan itibaren Cuma namazını kıldırıncaya kadar her hangi bir nafile namaz kılmakla meşgul olmak mekruhtur. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Cuma günü arkadaşına imam hutbede iken* "sus!" *dediğin zaman hata etmiş olursun."*[5] Malikîler bu görüşe şunu da ilâve etmişlerdir: Cuma namazından sonra da

1 - Ahmed, Ebu Dâvud ve Hâkim (a.g.e.a.y.)

2 - Müslim ve Ebu Dâvud. (a.g.e,2/6)

3 - Ahmed, Buharî ve Ebu Dâvud bir rivayette de şöyle gelmiştir *"İki ezan arasında namaz vardır, iki ezan arasında namaz vardır. Sonra üçüncüde şöyle buyurmuştur: Dileyen kimseler için."* Bu hadisi Cemaat rivayet etmişlerdir. (a.g.e; s. 7)

4 - Bu hadisi İbni Mace dışında Cemaat rivayet etmiştir: *Sübülü's-Selâm*, II, 50 .

5 - Müslim. Buharî'nin rivayeti ise şöyledir: *"Bir adam cuma günü Hz. Peygamber (a.s.) hutbede iken*

insanlar mescitten ayrılıncaya kadar nafile namaz kılmak mekruhtur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, bu durumda iftitah tekbirinin kaçırılmasından korkulmuyorsa, tahiyyetü'l-mescit dışında bir nafile namaz kılmak tenzihen mekruhtur. Tahiyye namazının sadece vacipleri yerine getirecek şekilde hafif kılınması vaciptir. Eğer bu kişi cuma namazından önceki sünneti kılmamışsa, tahiyye namazı ile birlikte bu sünnete niyet eder. Çünkü bu durumda iki rekâttan fazla namaz kılmak caiz değildir. Şafiîlere göre bu vakitte tahıyye namazından başka bir namaz kılmak sahih değildir. Bunların dayandıkları delil Buharî ile Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Sizden biri mescide girdiği zaman iki rekât namaz kılmadıkça oturmasın."* Bu hadis-i şerif, yasak hakkındaki umumi hadisi tahsis edicidir. Cabir (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) hutbede iken Süleyk el-Gatafanî geldi. Hz. Peygamber (a.s.) ona: "Ey Süleyk! Kalk iki rekât namaz kıl ve hafif kıl!" buyurdu."*(1)

4- Bayram namazlarından önce ve sonra:

Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre, bayram namazlarından önce ve sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle varit olmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazlarından önce her hangi bir namaz kılmazdı. Bayramlardan evine döndüğü zaman ise iki rekât nafile namaz kılardı."* (2) Hanbelîler bu görüşe şunu ilâve etmişlerdir: Kişi bayram namazı kılınan yerden çıkıp ayrıldığı zaman nafile namaz kılmasında bir sakınca yoktur.

Hanefîler ile Hanbelîlere göre, imam ve cemaat için kerahet eşittir. İster mescitte kılınsın, ister bayram namazı kılınan yerde kılınsın, fark etmez. Fakat Malikîlere göre kerahet, sadece bu namazın bayram namazı kılınmaya mahsus yerlerde kılınması hâlindedir. Mescitte kılınmasında her hangi bir kerahet yoktur.

Şafiîlere göre, bayram namazından önce ve sonra imam için nafile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu durumda daha önemli olan namazla meşgul olmaktadır. Aynı zamanda bu durum Hz. Peygamber (a.s.)'in fiiline de aykırı düşmektedir. İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram günü iki rekât namaz kıldırdı. Bu namazdan önce ve sonra her hangi bir namaz kılmadı."* (3)

Bayram günü güneş yükseldikten sonra, imamdan başkasının bayram nama-

mescide girdi. Hz. Peygamber ona: "Namaz kıldın mı?" buyurdu. Adam da "Hayır" dedi. Bunun üzerine kendisine: "Kalk iki rekât namaz kıl" buyurdu. Sübülüs-Selâm, II, 51

1 - Bu hadisi İbni Mace *hasen* bir isnatla rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* II, 67. Bu hadisi yine Hakim ve Ahmed de rivayet etmişlerdir. Tirmizî İbni Ömer'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir.

2 - Yedi imam bu hadisi rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* II, 66.

3 - Bu hadisi Müslim ve dört *Sünen* sahibi Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

zından önce her hangi bir nafile namaz kılması mekruh değildir. Çünkü namaz kılmanın mekruh olmasını gerektiren sebepler bulunmamaktadır. Bunun gibi, eğer kişi hutbeyi duyamıyorsa bayram namazından sonra nafile namaz kılması da mekruh değildir. Eğer hutbeyi duyuyorsa namaz kılması mekruhtur.

5- Farz namaza durulduğu zaman:

Hanefîlere göre farz namaza durulduğu zaman bir kimsenin nafile namaz kılmakla meşgul olması tahrimen mekruhtur. Bunun dayandığı delil: *"Namaza durulduğu zaman, farz namazdan başka bir namaz kılmak yoktur."* [1] hadisidir. Ancak, teşehhütte farza yetişeceğini umarak, farzı kaçırmaktan korkmadığı takdirde sabah namazının sünneti kılmak müstesnadır. Eğer kişi sabah namazının farzı kılınırken sabah namazının sünnetini kıldığı takdirde -teşehhütte de olsa- sabah namazının farzını kaçırmaktan korkarsa sabah namazının iki rekât sünnetini terk eder. Sabah namazının farzı için kamet getirildiği zaman sünnetini kılmak caizdir. Çünkü sabah namazının sünneti çok kuvvetli bir sünnet olup teşvik edilmiş, Hz. Peygamber (a.s.) de bu namaza devam etmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) bu namaz için şöyle buyurmuştur: *"Sabah namazının iki rekât sünneti dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır."*[2] Hz. Aişe (r.a.) da şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazının iki rekât sünnetine dikkat gösterdiği kadar hiç bir nafile namaza dikkat göstermemiştir."*[3] Tahavî ile diğerleri İbni Mes'ud'dan şu rivayeti nakletmiştir: *"İbni Mes'ud mescide girdi. Oysa namaz için kamet getirilmişti. Hemen direğe doğru sabah namazının iki rekat sünnetini kılıverdi."*

Bunun gibi, farz namazın vakti dar olduğu zamanlarda nafile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü nafile ile meşgul olununca, farz namazın vakti kaçırılmış olur.

Şafiî ile cumhura göre,[4] farz namaza durulduktan sonra nafile bir namaza başlamak mekruhtur. Bu nafile namaz ister farz namazlara bağlı olan sünnet namazlar olsun, ister olmasın, hüküm değişmez.

İmam Nevevî kitabında bu bahse şu başlığı koymuştur: *"Müezzin namazın kametine başladıktan sonra nafile namaza başlamanın mekruh oluşu babı. İster sabahın, öğlenin sünneti gibi râtib sünnet olsun, isterse imamın kıldığı o rekâta yetişeceğini bilsin yahut bilmesin."* Cumhurun böyle bir zamanda nafile namaza başlamanın mekruh oluşu hakkında dayandıkları delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Namaza durulduğu zaman, farz namaz dışında her hangi bir namaz yoktur."*

---

1 - Müslim, Ahmed, Tirmizî ve Neseî Hz. Aişe (r.a.)den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 19.

2 - Buharî ve Müslim *Sübülü's-Selâm*, II, 4.

3 - Nevevî, *Şerhu Müslim*, V, 221 vd.; *el-Mecmû'*, III, 273, 550; *el-Muğnî*, I, 456.

4 - Bu hadiste, ikametten sonra sabah namazının iki rekât sünnetine başlamayı caiz gören Hanefîleri red söz konusudur.

Başka bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Resulullah (a.s.) sabah namazının farzına durulduktan sonra, namaz kılan bir adama rastladı ve şöyle buyurdu: "Sizden birinizin sabah namazını dört rekât olarak kılması yakındır."* Bunun manası şudur: Sabah namazına durulduktan sonra, sabah namazının farzından başka bir namazı meşru değildir. Kişi kametten sonra nafile olarak iki rekât namaz kılar da sonra cemaatla beraber farzı kılarsa bu: *"Sabah namazını dört olarak kılar..."* hadisinin manası içine girer. Çünkü bu kişi kametten sonra dört rekât kılmaktadır.

Sabah namazı için kamet getirildikten sonra, nafile namaz kılmanın yasaklanmasının hikmeti ile ilgili olarak sahih olan görüş, namaz kılan kişinin, başından itibaren farz namaz ile meşgul olmaya kendisini ayırmasıdır. Kişi, imamın namaza başlamasının akabinde namaza başlamalıdır. Eğer nafile namaz ile meşgul olunursa imamla birlikte iftitah tekbirini alma fazileti kaçırılmış olur. Bununla beraber, farzı tamamlayan bazı unsurlar da kaçırılmış olur. Farz namazın ikmaline, tam kılınmasına dikkat göstermek daha iyidir. Bu meselede başka bir hikmet daha vardır, o da imamlara muhalefet etmeyi yasaklamaktır.

Ancak, İmam Malik bu konuda şöyle demiştir: "Eğer namazının bir rekâtını kaçırmaktan korkulmazsa, kişi mescit dışında sabah namazının iki rekât sünnetini kılmalıdır."

EZAN VE KÂMET

EZAN

1. Ezanın Tarifi, Meşruluğu ve Hükmü:

Ezan lügatte "ilâm etmek, bildirmek" demektir. Allah tealânın *"Allah ve Resulü tarafından insanlara ilan et!"* (Tevbe, 3); *"İnsanlara haccı bildir!"* (Hacc, 27) ayetlerinde ezan bu manaya gelmektedir.

Şer'an ezan, farz namazların vaktini bildiren özel sözlerden ibaret bir ilân şeklidir. [1] Bu ilânın ifadeleri belli sözlerle tahsis edilmiştir.[2]

Ezanın meşruluğu ve fazileti:

Kur'an, sünnet ve icma, ezanın meşru olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü ezanın çok büyük bir fazileti ve ecri vardır. Kur'an'dan delil Allah tealâ'nın: *"Namaza çağırdığınız zaman onu eğlence ve alaya alırlar."* (Maide, 58) ayetidir.

Sünnetten delil ise rivayet edilen bir çok hadistir. Bu hadislerden biri Buharî ile Müslim'in rivayet ettikleri şu haberdir: *"Namaz vakti geldiği zaman, içinizden biri sizin adınıza ezan okusun, en yaşlı olanınız da imam olsun."* [3] Abdullah b. Zeyd hadisi de, rüya ile bilinen ezanın keyfiyetine delâlet etmektedir. Hz. Ömer hadisi de bu rüyayı kuvvetlendirmiştir. Hadis uzunca olup bir kısmı şöyledir: *"Hz. Peygâmber (a.s.) İnşallah bu rüya gerçektir. Kalk Bilâl'e gördüğün rüyadaki sözleri öğret. Onun sesi daha gürdür, buyurdu."*[4]

Ezanın dayanağı, sadece rüya olayı değildir; vahyin inişi de bu zamana rastlamaktadır. Bezzâr şu hadisi de rivayet etmiştir: *"Miraç gecesinde Hz. Peygamber (a.s.)'e ezan gösterildi ve yedi kat göğün üstünde kendisine ezan sesi dinletildi. Sonra Cebrail (a.s.) onu öne geçirerek gökte bulunanlara imamlık etti. Bunlar arasında Adem ve Nuh (a.s.) da bulunmaktaydı. Allah tealâ bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.)'in gök ve yer halkına karşı üstünlüğünü tamamladı."* Fakat, bu hadis *garip*tir. Sağlam olan rivayet, ezanın başlangıcının Medine'de olduğudur. Nitekim Müslim bu hususu İbni Ömer'den tahriç ettiği bir rivayette nakletmiştir.[5] Buna göre, ezan

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 133.

2 - *Neylü'l-Evtâr,* II, 31; *el-Lübâb,* I, 62; *Keşşafü'l-Kınâ',* I, 266.

3 - Malik b. Huveyris. *Neylü'l-Evtâr,* II, 32.

4 - Ahmed ve Ebu Dâvud *Neylü'l-Evtâr,* II, 35 vd.

5 - Bkz. *Nasbu'r-Râye,* I, 260 vd.

ile ilgili rüya hadisesi Hicretin birinci yılında vuku bulmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) de bu rüyayı teyit etmiştir.

Ezanda büyük sevap vardır. Bunun dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"İnsanlar eğer ezan ile birinci safın üstünlüğünü bilselerdi, sonra bunları yapma imkânı bulamasalar kura çekerlerdir."* [1] Başka bir hadis-i şerifte Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor:*"Koyunlarının arasında yahut çölde bulunduğun zaman, namaz için ezan okuyunca sesini yükselt. Çünkü müezzinin sesini duyan insanlar, cinler ve diğer şeyler onun için Kıyamet gününde şahidlik yapacaklardır."*[2]

Başka bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: *"Kıyamet gününde müezzinler insanlar arasından en uzun boylular olacaklardır."*[3]

Şafiîlerde en sahih görüş ile Hanbelîlere göre, ezan ile birlikte kamet, imamlık etmekten daha faziletli kabul edilmiştir. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a çağırıp iyi işler işleyenlerden daha güzel sözlü kimdir?"* (Fussilet, 33) Hz. Aişe (r.a.) bu ayetteki çağrıda bulunanlardan müzzinlerin kastedildiğini söylemiştir. Ezanın fazileti hakkında daha önce geçen hadisler de vardır. Peygamber (a.s.) da şöyle buyurmuştur: *"İmam cemaate kefildir. Müezzin güvenilen kimsedir. Allahım! İmamlara doğru yolu göster, müezzinleri mağfiret et."*[4] Emanet sahibi olmak, kefil olmaktan daha üstündür. Mağfiret irşattan daha üstündür. Vakitleri dar olduğu için, Hz. Peygamber (a.s.) ile ondan sonraki halifeleri müezzinlik görevini yapma fırsatı bulamamışlardır.[5]

Hanefîlere göre kamet getirmekle imamlık yapmak ezan okumaktan daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ile ondan sonraki halifeleri imamlık yapmışlar, fakat müezzinlik yapmamışlardır.

Ezanın hükmü:

Hanbelîlerden Hırakî'nin de dahil bulunduğu Hanbelîler dışındaki cumhura göre, [6] ezan ile kamet beş vakit namaz ile cuma namazının kılınmasında erkekle-

1 - Buhari ve Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

2 - Buharî, Ebu Saîd'den rivayet etmiştir.

3 - Müslim, Ahmed ve İbni Mace Muaviye'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 33. İbni Mace İbn Abbas'tan *merfu* olarak şu hadisi rivayet etmiştir: *"Ecrini Allah'tan isteyerek, yedi yıl ezan okuyan kimseye cehennemden beraat yazılır."*

4 - Şafiî, Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Hibban ve İbni Huzeyme, Ebu Hireyre'den rivayet etmişlerdir. (*A.g.e.a.y.*) Hakim de *sahih* bir isnat'la şu hadisi rivayet etmiştir: *"Allah kullarının en hayırlıları, güneşi, ayı ve yıldızları ve karanlığı Allahı zikretmek için gözetenlerdir."*

5 - *el-Mugnî,* I, 403; *Keşşâfü'l-Kınâ',* I, 267; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 138.

6 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 467, 172, 178; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I356; *el-Bedâyi,* I, 146 vd.; *el-Lübâb;* I, 62-6; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 246 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 191 *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 47; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 133 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 55; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 102; *Nihayetü'l-Muhtâc,* I, 30(*el-Mecmû',* III, 82-131.

rin cemaatle namaz kılmaları için sünnet-i müekkededir. Bayram namazları, küsuf namazı, teravih namazı ve cenaze namazı için sünnet değildir. Bu son zikredilen namazlar eda edileceği zaman: *"es-Selâtü camiatün" denilir.* Çünkü Buharî ile Müslim'de Abdullah b. Amr'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) döneminde güneş tutulunca: "es-Selâtü camiatün" diye seslenilmiştir."* Ezan ile kamete gelince bunlardan kastedilen, farz namazın girmiş bulunduğunu, bu namazların kılınacağını bildirmektir. Nafile namazlarla adanmış namazlar için ezan ve kamet getirmek sünnet değildir. Farz namazlar için ezan ve kametin sünnet olduğunun delili, daha önce geçen şu hadistir: *"İnsanlar ezan ile ilk safın faziletini bilselerdi, bundan ötürü aralarında kura çekerlerdi."* Bununla beraber bedevî hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) ezan ve kamet getirmeyi emretmemiştir. Oysa abdest, kıbleye dönme ve namazın rükünleri zikredilmişti. Buna binaen bir beldenin halkı, başkası yerine getirdiği takdirde ezan ve kameti topluca terk ettiklerinden ötürü günahkâr olmazlar, bundan dolayı dövülüp hapsedilmezler.

Şafiîler ile Malikîler bu düşünceye şunu da ilâve etmişlerdir: Kadınlar için yahut kadınların cemaatle namaz kılmaları için yalnız kamet getirmek müstehaptır, ezan okumak müstehap değildir. Bunun sebebi, ezan okumakla kadınların seslerini yükseltmek zorunda kalmalarıdır. Bu da fitneye sebep olur. Hanefîlere göre, kadınlar için ezanda olduğu gibi, kamet getirmek de mekruhtur. Çünkü Enes ile İbni Ömer'in kadınlar için ezan ile kameti kerih gördükleri rivayet edilmiştir. Bütün hâllerinde muhafazakâr ve örtülü kalmaya çalışmak kadınlara daha yakışmaktadır. Seslerini yükseltmek ise kadınlar için haramdır.

Kaza namazları ile yalnız başına kılan için ezan okumak:

Şafiîlerde mutemet görüşe göre, ister eda ister kaza olsun, mahallenin yahut mescidin ezanını işitmesine rağmen, yalnız başına namaz kılan kimseler için ezan ve kamet getirmek yine müstehaptır. Böyle bir kişi ezanda sesini yükseltir. Ancak, içinde cemaatle namaz kılınmış bir mescitte ise, ezanı işitenlerin başka bir namazın vakti girdiği vehmine düşmelerini önlemek için sesini yükseltmez. Kaçırılan namaz için ezan okumak, Şafiî'nin eski mezhebidir. Nevevî'nin de açıkladığı gibi azhar olan da budur. Delili, daha önce geçen hadislerde olduğu üzere, ezanın fazileti hakkındaki hadislerdir. Bunlardan biri Buharî'nin Abdullah b. Abdurrahman b. Ebu Sa'saa'dan rivayet ettiği şu hadistir: *"Ebu Saîd el-Hudrî Abdullah'a: "Senin koyunları ve çölü sevdiğini görüyorum. Koyunlarını güderken veya çölde bulunduğun zaman namaz kılmak için ezan okuyunca sesini yükselt. Çünkü müezzinin sesini işiten insanlar, cinler ve diğer şeyler Kıyamet gününde onun için şahitlikte bulunacaklardır. Bunu Hz. Peygamber (a.s.)'den işittim."*[1] Eğer namaz kılan bir kimsenin üzerinde kaza namazları yahut *cem-i takdim* ile *cem-i tehir* tarzındaki namazlar toplanırsa sadece birinci namaz için ezan okur. Çünkü Buharî ile Müslim'in

1 - Ahmed, Şafiî, Malik, Buharî, Neseî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 45.

Cabir (r.a.)'den rivayet ettiklerine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) akşam ile yatsı namazlarını Müzdelife'de bir ezan ve iki kametle birleştirerek kıldı."* Şafiîlerce müstehap olan cuma namazı için minberin üzerine çıkan imamın yanında tek bir ezan okunmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in cuma günü Bilal'den başka ezan okuyan bir müezzini yoktu.

Bu görüş kaza namazları konusunda Şafiîlerin görüşüdür. Hanefîlere göre, namaz kılan kişi kaza namazları için de ezan okur ve kamet getirir. Çünkü kaza namazı hazırdaki bir namaz yerindedir. Eğer bir kimsenin bir kaç tane kaza namazı bulunursa birincisi için ezan ve kamette bulunur, bundan sonrakiler için serbesttir. Dilerse her bir namaz için ezan ve kamet getirir, dilerse getirmez. Her biri için ezan ve kamette bulunması daha iyidir. Çünkü diğer sünnetlerde olduğu gibi, namazın ezanı konusunda sünnet olan husus kazası için de sünnettir. Dilerse birinci namazdan sonra sadece kamet ile yetinir. Çünkü ezan cemaatin toplamasını sağlamak içindir. Fakat en iyisi her bir farzın kazası için bir ezan ve bir kamet getirmektir. Bunun dayandığı delil Ebu Ya'lâ'da rivayet edilen İbni Mes'ud hadisidir: *"Ahzab günü müşrikler Hz. Peygamber (a.s.)'i dört vakit namazı kılmaktan meşgul ettikleri zaman - ki bunlar öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları idi- Hz. Peygamber (a.s.) Bilâl'e, her bir namaz için bir ezan ve bir kamet getirmesini emretti."*[1]

İmam Malik'e göre, kaza namazı kılan kişi kamet getirir fakat ezan okumaz. Çünkü Ebu Said el-Hudrî (r.a.) şöyle demiştir: *"Hendek savaşında namaz kılmamız engellendiği zaman, akşamdan sonra gecenin belli bir kısmında, Resulullah (a.s.) Bilâl'i çağırdı ve ona emretti, o da öğle için kamet getirdi. Sonra yine emretti, ikindi için kamet getirdi ve bu namazları kıldırdı."* Zira ezan, vaktin, girdiğini bildirmek içindir, oysa kaza namazlarında vakit kaçmıştır. Buna göre, Malikîler şöyle demişlerdir: Kazaya kalmış namazlar için ezan okumak mekruhtur. Bunun gibi zarurî vakti bulunan (cem-i takdim ve cem-i tehir tarzında birleştirilerek kılınan) namazlar ile cenaze namazı, bayram ve küsuf namazları gibi nafile namazlar için ezan okumak mekruhtur.

İster hazerde olsun ister seferde, Malikîler, her mescitte ezan okumanın -birbirine bitişik olsalar da- sünnet olmasını, başka bir ezanı talep eden cemaatle kayıtlandırmışlardır. Başka bir ezan talep etmeyen cemaat yahut yalnız kılan için ezan sünnet değildir. Belki cemaat hazırda ise bunlar için ezan okumak mekruhtur. Sefer esnasında başka bir ezan istemeyen fert yahut cemaatler için, kasr mesafesi olan 89 km.'den az da olsa, ezan okumak menduptur.

Fakat, Hanbelîlerin çoğunluğu şöyle demişlerdir:[2] Beş vakit namaz ile cuma

---

1 - *Mecmau'z-Zevaid,* II, 4, Bu hadisi Ahmed, Neseî ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî: "Bu hadisin isnadının *zararı* yoktur," demiştir. Ancak, Ebu Ubeyde Abdullah b. Mes'ud'dan hadis işitmemiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 60.

2 - *Keşşâfü'l-Kınâ',* I, 268, 278; *el-Muğnî,* I, 417, 322; *Gâyetü'l-Müntehâ,* I, 87.

namazı için ezan ve kamet farz-ı kifayedir. Bunların dışındakiler için değildir. Bunun dayandığı delil, daha önce de geçen şu hadis-i şeriftir: *"Namaz vakti geldiği zaman içinizden biri ezan okusun, size en büyüğünüz imam olsun."* Buradaki emir birisi üzerine farz olmasını gerektirir. Ebu'd-Derdâ'dan merfu olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle gelmiştir: *"Üç kişi bir arada bulunur da ezan o kumazlar ve aralarında cemaatle namaz kılmazlarsa şeytan mutlaka onlara galip gelir"* (1) Ezan ile cemaat İslâmın görünen şiarlarıdır. Dolayısıyla bu ikisi cihat gibi farz-ı kifaye olmuşlardır. Bazı kimseler bunu yerine getirirlerse diğerlerinden bu farz düşer. Buna binaen ezan ile cemaat namazını terk eden bir beldenin halkına karşı savaş açılır.

Beş vakit namaz için ezan ve kameti terk etmek mekruhtur, fakat bu namazlar iade olunmaz.

Şehirde tek bir ezan yeterlidir. Diğer namaz kılanlar sadece kamet getirmekle yetinirler. Bu görüş Hanefîlerle Malikîlerin görüşüdür. Daha önce de açıkladığımız üzere Şafiîler böyle düşünmemektedirler.

Malikîlerle Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil, İbni Mes'ud ile Alkame ve Esved'in ezansız namaz kıldıkları ile ilgili rivayettir. Süfyan'a göre, bir şehir halkına o şehirde getirilen bir tek kamet yeterlidir. Fakat Hanefîler şöyle demişlerdir: Şehirde evinde namaz kılan kimse, cemaat tarzında eda edilmiş olması için ezan ve kamet ile namaz kılar. Fakat ezan ile kameti terk ederse bunu yapmak caizdir. Çünkü İbni Mes'ud: *"Mahallenin ezanı bize yeter."* demiştir. Fakat bu rivayet *garip*tir. Nitekim Zeylâî de böyle söylemiştir.

Bir kaç namazı kaçıran yahut iki vaktin namazını bir vakitte *cem-i takdim* tarzında birleştiren kimsenin birinci namaz için ezan okuması sonra her bir namaz için kamet getirmesi müstehaptır. Bu görüş Şafiî'nin sözüne uygundur. Dayandıkları delil, daha önce de geçen Ebu Saîd hadisidir: *"Koyunlarının arasında veya çölde bulunduğun zaman...."* İkinci delil Ebu Katâde hadisidir: *"Sahabe, Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bulunuyorlardı. Hepsi uykuya daldılar. Nihayet güneş doğdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "Ey Bilal! kalk, insanlara namaz kılınacağını ilân et," buyurdu.*(2)

Bir kimse, cemaatle namaz kılınmış bulunan bir mescide girdiği zaman, dilerse ezan okuyup kamet getirir. Çünkü Esrem ile Saîd b. Mansur'un Enes'ten rivayet ettiklerine göre, *"Enes (r.a.) cemaatinin namazı kıldıkları bir mescide girdi. Bir kimseye emrederek ezan okutturdu ve kamet getirtti. Bu şekilde o mescitte cemaatle namaz kıldırdı."* Böyle bir kimse dilerse ezansız ve kametsiz de namazını kılabi-

---

1 - Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî, Taberanî, İbn Hıbban ve Hâkim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 31.

2 - Buharî ile Müslim. Bu hadisi İmran b. Husayn da rivayet etmiştir. Şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Bilâl'e emretti, o da ezan okudu, birlikte iki rekât sünneti kıldık. Sonra emretti ve kamet getirdi, yine birlikte farzı kıldık."* (Bu hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir.)

lir. Kadınlar hakkında ezan ve kamet sünnet değildir. Şafiîler ve Malikîler kadınların kamet edebileceklerine kaildirler. Necat kendi senediyle Esma binti Büreyd'in şöyle dediğini rivayet ediyor: *"Resulullah (a.s.)'ın: "Kadınlar ezan ve kamet getirmezler." buyurduğunu işittim."*

Özetle, cumhura göre, kazaya kalmış namazlar için ezan okunur. Malikîlere göre bunu yapmak mekruhtur. Ezan ittifakla sadece erkekler için sünnet olup kadınlar için sünnet değildir. Şafiî ve Malikîlere göre, kadınlar için gizli olarak kamet getirmek sünnettir. Hanefîlere göre, kadınların kamet getirmeleri mekruhtur. Hanbelilere göre, kadınların kamet getirmeleri meşru kılınmış değildir. Cumhura göre, bir mahallede okunan ezan herkes için yeterlidir. Şafiîlere göre yeterli değildir.

2. Ezanın Şartları:

Ezan ve kamet için aşağıdaki şartlar ileri sürülmüştür:[1]

1- Vaktin Girmiş Olması: Namazın vakti girmeden önce ezan okumak sahih olmayıp fakihlerin ittifakı ile haramdır. Eğer vakit girmeden ezan okunursa vakit girdikten sonra ezan iade edilir. Çünkü ezan ilân içindir. Vakit girmeden önce ezanın okunması ise insanları şaşırtmaktır. Bu sebeple vakit girmeden önce ezan okumak haramdır. Çünkü bunda vaktin girdiği hususunda insanları şüpheye düşürmek ve yalan ilânda bulunmak söz konusudur. Şafiîlere göre bir vakit içinde ezanın tekrarlanması haramdır. Müezzinlerin okudukları malum ezan bu haram olan ezandan değildir.

Fakat Hanefîler dışındaki cumhur ile Ebu Yusuf, gece yarısından sonra sabah namazı için ezan okumayı caiz görmüşlerdir. Gecenin en son altıda birini teşkil eden seher vaktinde ezan okumak menduptur. Sonra bu ezan fecr-i sadık doğunca sünnet olarak iade edilir.[2] Çünkü Buharî ile Müslim'de Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen bir haberde şöyle denilmektedir: *"Bilâl gece ezanını okur. İbni Ümmü Mektûm'un ezanını işitinceye kadar yeyin için."* Buharî bu hadise şu ibareyi de ilave etmiştir: *"İbni Ümmü Mektûm âmâ olup "Sabah oldu, sabah oldu" denilmedikçe ezan okumazdı."* Fakat, sabah namazı için vaktinden önce, geceden ezan okuyan kimseler için, her gece aynı vakitte ezan okumak gerekir. Çünkü değişik vakitlerde okununca insanları şüpheye düşürür. Aynı vakitte okumanın gerekliliğinin hikmeti

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 362-365; *el-Bedâyi,* I, 149-151; *Fethu'l-Kadir,* I, 170, 176 vd.; *Meraki' Felâh,* 32; *el-Lübâb,* I, 64; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 251 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 47 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid;* I, 104 vd. *Muğni'l-Muhtâc,* I, 137-139, *el-Hadramiyye,* 3; *el-Mühezzeb,* I, 55-57 *el-Muğnî:* I, *49, 411, 413-415, 424 vd,* Keşşafu'l-Kınâ', I, 271-279; *Gayetü'l-Müntehâ, I,* 87, *eş-Şerhu'l-Kebir* 1/194 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 57 vd., *Tuhfetü't-Tullâb, 54; el-Mecmû",* III, 136.

2 - Ezan dışında, sabah namazından önce ve cuma günü öğle vaktinden önce getirilen tesbihler, yüksek sesli dualar ve benzeri salâvatlar, minare, ve benzeri yerlerde okunan bu gibi dualar sünnet değildir. Alimlerden hiç biri bunları yapmanın müstahap olduğunu söylememişlerdir. *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 281; *Gayetü'l-Müntehî,* I, 91.

bu karışıklığı önlemektir. Ezan okumakla görevli bulunan müezzinin vakitleri iyi bilen bir kimse olması gerekir. Fakat, vazifeli olmayan müezzinin vakit bilgisi olması şartı yoktur. Bir kimse kendisi için yahut bir cemaat için bir kere ezan okursa yahut âmâ olur da başkasının verdiği haber ile okursa ezan sahih olur.

2- Ezan Arapça Olmalıdır: Eğer cemaat için okunan ezan Arapçadan başka bir dil ile okunmuşsa bu ezan sahih değildir. Arapçayı iyi bilmeyen kimse sadece kendisi için Arapça dışında bir dilde ezan okursa Şafiîlere göre bu ezan caizdir. Hanbelîler ile Hanefîlere göre, mutlak olarak bu ezan sahih değildir. Çünkü ezan, Kur'an gibi Arapça olarak gelmiştir.

3- Ezan ve Kametin Cemaate Duyurulması Şarttır: Okunan ezan ile kametin cemaatten bir kısmına duyurulması, yalnız ise kendisi duyacak kadar sesli okunması şarttır.

4- Ezan ve Kametin Sözleri Arasında Tertip ve Peşpeşelik Şarttır: Bunun sebebi sünnete uymaktır. Nitekim bu hususu Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir. Zira ezanın kelimeleri arasında peşpeşeliği terk ederek fasıla vermek, ilâm (duyurma) maksadını ihlâl eder. Dolayısıyla ezan ancak tertipli olarak okunursa sahih olur. Nitekim peşpeşe okunmadığı zaman geçerli değildir. Peşpeşe ve tertip üzere okunmayan ezanlar iade edilir. Uyku, bayılma, sükût etme yahut konuşma gibi az fasılalar ezanın sıhhatine zarar vermez. Fakihlere göre ezan okuyanın mürted olması ise ezanı batıl kılar, fakat okuyan kişi ezan bittikten sonra mürted olursa batıl olmaz. Bu madde Şafiîlerle Hanbelîlere göre şarttır. Hanefîlerle Malikîlere göre, ezan ve kametin kelimelerinin tertipli olması ve peşpeşe okunmaları sünnettir. Tertipsiz olarak peşpeşe olmaksızın okunan ezan da sahihtir. Fakat mekruhtur. Efdal olan böyle okunmuş ezan ve kametin iade edilmesidir.

Bazı Hanbelilere göre az da olsa, sövmek ve benzeri haram olan konuşmalarla ezan batıl olur. Başka bir görüşe göre ise, mübah konuşmalarda olduğu gibidir; ezan batıl olmaz.

5- Ezanın Tek Bir Kimse Tarafından Okunması: Ezanın bir kısmını bir müezzin, diğer kısmını başka bir müezzin okuyacak olursa bu ezan sahih olmaz. Bunun gibi, bir cümlesini biri, diğer cümlesini de öbürü okumak suretiyle iki kişi tarafından cümleleri nöbetleşe okunan ezan da sahih değildir. Çünkü ezan bedenî bir ibadet olup biri diğerinin okumasına bina edecek iki şahısın okuması ile sahih olmaz.

Bir topluluğun ezanı okumada birleşmesi, yani ezanı toplu olarak okuması yani hepsinin tek bir ezanı tam olarak okumaları sahihtir. Malikîler buna şu düşüncelerini ilâve etmişlerdir: Biri diğerinin sözlerini devam edecek şekilde iki müezzin tarafından okunan ezan mekruhtur. Bir tek namaz için bir kaç tane ezan okumak da mekruhtur.

İslâm tarihinde ilk defa iki ezan ihdas edenler Emevîlerdir. Toplu olarak ezan okumak mekruh değildir. Nitekim İbni Abidîn de aynı görüşü açıklamıştır.

6- Müezzin Müslüman, Akıllı (mümeyyiz) ve Erkek Olmalıdır: Kâfirin, delinin mümeyyiz olmayan çocuğun bayılan kimsenin ve sarhoşun ezanı sahih değildir. Çünkü bu gibi kimseler ibadete ehil değillerdir. Kadının ezanı sahih değildir. Çünkü onun ezan okuması haramdır, ezan okuması meşru kılınmış da değildir. Kadının erkek cemaate imamlık etmesi de sahih değildir. Çünkü kadının sesi fitneye sebep olur. Hünsanın (erdişi) ezanı da sahih değildir. Çünkü bu kişinin erkek olduğu bilinemez. Bu sayılanlar Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre şart olup Hanefîlerin görüşü de buna yakındır. Çünkü Hanefîlere göre, bu şartların kendisinde bulunmadığı kimselerin ezan okumaları tahrimen mekruhtur. Böyle ezanların iade edilmesi müstehaptır. Buna göre, Hanefîlerce, müezzinin erkek, akıllı, takva sahibi, sünnete vakıf, namaz vakitlerini bilen kişi olması gerekir. Malikîler dışında cumhura göre, ergenlik çağına girmiş olmak ve adalet sahibi olmak şart değildir. Temyiz çağındaki çocuğun, fasık kişinin okuduğu ezan da sahihtir. Fakat, müezzinin ergenlik çağına girmiş adalet sahibi, güvenilir kişi olması müstehaptır. Çünkü müezzin güvenilen kişi olup namaz ve oruç ibadetlerinin yerine getirilmesinde ona müracaat edilir. Müezzin böyle olmadığı zaman, okuyacağı ezanın insanları aldatmayacağından emin olunmaz.

Hanefîlere göre fasık kişinin ezan okuması mekruh olup iade edilmesi müstehaptır.

Malikîlerce müezzinde adalet sahibi olmak ve ergenlik çağına girmiş olmak şartı aranır. Fasık kişinin, mümeyyiz çocuğun ezanı sahih değildir. Ancak mümeyyiz çocuk eğer vaktin girdiği hususunda bâliğ birinin haberine dayanırsa o takdirde okuduğu ezan sahih olur.

Malikîlerin müezzinde adaletli olmayı şart koşmaları, İbni Abbas hadisine dayanmaktadır: *"Size en hayırlınız ezan okusun, en iyi okuyanınız imam olsun."*[1]

Hanefîlerle esah olan rivayete göre Şafiîlerce ezanda niyet şart değildir. Fakat ezandan başka bir maksat taşımamak şarttır. Bir kimse eğer okuduğu ezan ile başkalarına öğretmeyi kasdederse bu ezana itibar edilmez.

Diğer fakihlere göre, ezanda niyet şarttır. Bir kimse ezan kastı olmaksızın ezanın sözlerini okursa bu ezan sahih değildir.

Fakihlerin cumhuruna göre ezan ve kamette abdest şartı yoktur. Bunun gibi kıbleye yönelmek, ayakta okumak ve okurken konuşmamak da şart değildir. Bunlara riayet etmek menduptur. Cumhura göre, abdestsiz kimsenin ezanı mekruhtur. Cünüp kimsenin ezan okuması ise daha kuvvetli bir şekilde mekruhtur. Cünüp kim-

---

1 - Ebu Dâvud, İbni Mace ve Taberanî *Mucem*'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 279.

senin kamet getirmesi ise daha ağırdır. Hanefîlere göre, cünüp kimselerin ezan ve kameti tahrimen mekruhtur. Hanefîlerle Hanbelîlere göre böyle kimselerin okuduğu ezan iade edilir. Hanefî mezhebinde fetva verilen görüşe göre, abdestsiz kimsenin okuduğu ezan mekruh değildir. Taharetli bulunmanın mendup olmasının delili: *"Ancak abdestli kişi ezan okur."*[1] hadisidir. Otutarak, kıbleye sırtını çevirerek ezan okumak mekruhtur. Ezan esnasında konuşmak da mekruhtur.

Malikî, Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre, ezanı okuyan kimsenin kameti de üstlenmesi sünnettir. [2] Fakat ezanı okuyandan başkasının kamet getirmesi de caizdir. Çünkü Bilâl Hz. Peygamber'in emriyle ezan okudu, ve rüyada ezanın şeklini görmüş bulunan Abdullah b. Zeyd kamet getirdi.[3] Bu şartlarda, mürted olmak, sarhoş olmak, bayılmak, uzun süreli uyku uyumak, delirmek, ezan ve kametin kelimelerinden birini terketmek, sükût, yahut konuşma sebebiyle kelimeler arasında uzun fasıla vermekle ezan batıl olur. Şafiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre, bir kimse ezan okurken mürted olsa, sonra hemen İslâma dönse, kaldığı yerden ezana devam eder.

3. Ezanın Keyfiyet ve Şekli:

Fakihler tevatür yoluyla eksiksiz ve fazlasız olarak, bilinen ezanın sözleri üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu sözler ikişer kere tekrarlanır. Nitekim fakihler yine sabah ezanında *tesvîb*'de yani "Hayye alel-felâh"tan sonra ezana ilâvede bulunulmasında ittifak etmişlerdir. Bu ilâve de: *"Esselâtü hayrun minennevm"* ifadesidir. Bu ifade iki kere tekrarlanır. Bunun dayandığı delil sünnette sabit olduğu şekilde Bilâl'den nakledilmiş rivayettir. [4] Hz. Peygamber (a.s.) de, Ahmed ve Ebu Dâvud'un rivayet ettiklerine göre, Ebu Mahzure'ye: *"Sabah ezanı olduğu zaman iki kere "Essalâtü hayrun minennevm" de" buyurmuştur."* Fakihler *terci'* konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. *Terci'*, ezandaki şehadet kelimelerini açıktan okumadan önce iki kere gizli olarak söylemektir. Malikîler ile Şafiîler bunu kabul etmişler, Hanefîler ile Hanbeliler ise reddetmişlerdir. Fakat, Hanbeliler bir kimse terci' getirecek olsa bu mekruh olmaz demişlerdir.

Tercih edilen görüşe göre,[5] Hanefîler ile Hanbelîler şöyle demişlerdir: Ezan on beş kelimeden ibarettir. Ezanda terci' yoktur. Nitekim daha önce geçen Abdullah

---

1 - Bu hadisi Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 292. Bu hadis *zayıftır*. *Sübülü's-Selâm*, I, 129.

2 - Tirmizi Ziyad b. Haris es-Sudâî'den şu hadisi rivayet etmiştir. *"Sudâ'nın kardeşi ezan okudu. Ezan okuyan kameti de getirir."* Bu hadis *zayıftır*. Esrem de Ebu Mahzure'nin ezan okuyup sonra kamet getirdiğini rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm*, I, 129; *el-Muğnî*, I, 416.

3 - Bu hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet ettiler. Fakat, Hâkim şöyle demiştir: Bu hadisin metninde *zayıflık* vardır. *Sübülü's-Selâm*, I, 129; *Neylü'l-Evtâr*, II, 57; *el-Muğnî*, I, 415-416.

4 - Bu hadisi Taberanî ve diğerleri rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I, 264.

5 - *el-Lübâb Şerhü'l-Kitab*, I, 62; *el-Bedâyi'*, I, 147, *Fethu'l-Kadir*, I, 167; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 35 vd; *el-Muğnî*, I, 404; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 273.

b. Zeyd hadisinde de böyle gelmiştir. [1] Bu kelimeler de şunlardır:

«اَللَّهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَاإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَاإِلَهَ
إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَيَّ عَلَى
الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اَللَّهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُ
أَكْبَرُ، لَاإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

el-Beda'yi' ve *Meraki'l-Felâh*'ta geldiği üzere, ezan tekbirlerinde "Ra" harfi cezimli, ezanın kelimeleri de sakindir. Kamet de ezan gibidir. Malikîler de ayni şeyi söylemişlerdir. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*'da "Ekber" sözü "Ra" 'nın fethi ile zikredilmiştir. [2] Nitekim Şafiîler de aynı görüşü benimsemişlerdir. Yani, ezan okuyan kişi iki tekbiri bir nefeste alır ve birinci tekbirdeki "Ra" 'yı fetha ile "Allahu Ekberallahu Ekber." tarzında okur. İkincide "Ra" 'yı sakin okur. Bazı Şafiîler şöyle demişlerdir: "Ezan da kelimelerin sonunda durmak sünnettir." Çünkü böyle okunması mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Malikî ve Şafiîlere göre[3] ezanın kelimeleri meşhur olup terci' ile beraber sayılan on dokuzdur. Bunun dayanağı sünnette gelen Ebu Mahzure hadisidir.[4] Bu hadiste terci' de vardır. Yani şehadet kelimelerinin iki kere ayrı olarak zikredilmesidir.

Ezan Kelimelerinin Manaları:

Ezanın sözlerinin manaları: *"Allahu Ekber"* sözü "Allah her şeyden büyüktür" yahut "O'nun yüceliğine yakışmayıp kendisine nisbet edilen her şeyden büyüktür yahut "kebîr" manasına gelmektedir.

"Eşhedü" sözü "biliyorum" demektir. *"Hayye alessalâh"* sözü "Namaza yönelin, namaza koşun" demektir. Felâh, "kurtuluş, başarı ve ebedî kalış" demektir. Çünkü namaz kılan kişi, inşallah, cennete girecektir. Ve burada ebedî olarak kalacaktır. Kurtuluşa çağırmanın manası, kurtuluşun sebeplerine gelin, demektir. Tevhid ve Allah'ın adı ile sona ermesi için ezan "Lâ İlâhe İllallah" sözleri ile tamamlanır. Nitekim ezan bu kelimelerle başlamaktadır.[5]

---

1 - Bu, gökten inen meleğin okuduğu ezanla ilgili hadistir. Ebu Dâvud bunu *Sünen*'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 259.

2 - aslında "Ra" sakin olup Allah'ın isminin başındaki elif fetha ile harekelendi, ikinci lâfızda. Çünkü ondan önceki "R" sakindir.

3 - *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 248-250; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 47; *Muğni'l-Muhtaç*, I, 135 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 55 vd.; *el-Mecmû'*, III, 97.

4 - Bu hadisi cemaat Ebu Mahzûre'den rivayet etmişlerdir. Bazı lafızlarda şöyle gelmiştir: Ezanı ona ondokuz kelime olarak öğretmiştir. Tekbirleri dörder kere okuduğu gibi, Şehadet kelimelerini de dörder kere okumuştur. *Nasbu'r-Râye*, I, 263; *Neylü'l- Evtâr*, II, 43.

5 - *Keşşâfü'l-Kınâ'*, I, 273.

5. Ezanın Sünnetleri: [1]

1- Müezzinin sesi gür ve güzel olmalıdır. Ezan okurken sesini yükseltmelidir. Mescidin yakınında yüksek bir yere çıkmalıdır. Çünkü daha önce geçen Abdullah b. Zeyd hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bu sözleri Bilâl'e öğret. Çünkü onun sesi senden daha gürdür."* Yani onun sesi senin sesinden daha uzaklara gidebilecek güçtedir.

Ezan okuyanın sesinin gür olmasının hikmeti, daha kuvvetli bir tebliğde bulunmak ve işitenin kalbini yumuşatmak, ezandaki daveti kabul etmesini kolaylaştırmaktır. Çünkü çağrıda bulunan kimsenin sözlerinin tatlı olması gerekir. Dârimî ile İbni Huzeyme, Hz. Peygamber (a.s.)'den şunu rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yirmi kişiye ezan okumalarını emretti, onlar da okudular. Ebu Mahzûre'nin sesi ise hoşuna gitti ve ona ezanı güzelce öğretti."*

Ezanda sesi yükseltmenin sebebi, daha geniş bir çevrede duyulmasını sağlamaktır. Bu şekilde okunan ezanın sevabı daha büyüktür. Nitekim Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen: *"Koyunlarının arasında bulunduğun zaman..."* ile başlayan hadiste böyle zikredilmiştir. Ayrıca Tirmizî dışında beş hadis imamının Ebu Hureyre'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur": *"Sesinin uzaması ölçüsünde müezzinin günahları örtülür ve yaş kuru her şey onun için şahitlikte bulunur."* Fakat, müezzinlik yapan kişi sesini yükseltmek için gücünün üzerinde kendisini zorlamamalıdır ki, kendisine zarar vermesin, sesi kısılmasın. Yalnız başına namaz kılacak kimsenin de ezan okurken sesini yükseltmesi sünnettir. Bunun gibi, bir topluluk için ezan okuyacak kimsenin, sesini onlardan birine işittirecek kadardan fazla yükseltmesi de sünnettir. Bir cemaatin namaz kılıp ayrıldıkları bir yerde namaz kılan kimsenin ise ezanda sesini alçaltması gerekir.

Ezanın sünnetlerinden biri, ezan okuyanın kişinin yüksek bir yerde durmasıdır. Bu durum, müezzinin sesi duyurmaya elverişlidir. Ebu Dâvud'un Urve b. Zübeyr yolu ile Benu Neccar'dan olan hanımından rivayet ettiğine göre bu kadın şöyle demiştir: *"Benim evim, mescidin civarındaki en yüksek ev idi. Bilâl sabah ezanını bu evin üzerinde okurdu. Bilâl seher vaktinde gelip evin üzerinde oturur sabah vaktini gözetlerdi. Fecrin doğuşunu gördüğü zaman doğrulur sonra da ezan okurdu. Allahım dinini yüceltmeleri için Kureyş'e yardim et" derdi.*[2]

Ezan okuyan kişinin mescide yakın bir yerde bulunması da ezanın sünnetlerin-

---

1 - *el-Bedâyi'*, I, 149-152; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 359-361; *Fethu'l-Kadir*, I, 170-176; *el-Lübâb*, I, 63 *Meraki'l-Felâh*, 32; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,252 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 195-198; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 47 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 138; *el-Mühezzeb*, I, 57, 59; *el-Muğnî*, I, 407, 412, 415, 422 426, 429; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 270-282; *el-Mecmû'*, III, 105-117, 126, 129 vd.; *el-Hadramiyye* 35.

2 - *Nasbu'r-Râye*, I, 292.

den biridir. Çünkü ezan cemaate çağırmadır. Mescitte cemaat olmak ise daha faziletlidir.[1]

2- Ezan sesinin duyurulması için yüksek bir duvar yahut minare üzerinde okunmalıdır. İbni Münzir şöyle demiştir: "Kendilerinden ilim aldığım âlimler müezzinin ezanı ayakta okumasının sünnet olduğu hususunda ittifak etmişlerdir." Katâde hadisinde geldiği üzere Hz. Peygamber (a.s.) Bilâl'e: *"Kalk ezan oku."*[2] buyurdu. Hz. Peygamber (a.s.)'in bütün müezzinleri ezanı ayakta okurlardı. Eğer müezzinin hastalık ve benzeri özrü bulunursa o takdirde oturarak ezan okuyabilir. Bunun gibi kametin de ayakta getirilmesi sünnettir.

3- Müezzin hür, bülûğa ermiş (adil) emin, salih, namaz vakitlerini bilen biri olmalıdır. Daha önce de geçen İbni Abbas hadisinde şöyle gelmiştir: *"Sizin için aranızdan en hayırlınız ezan okusun, en iyi Kur'an okuyanınız imam olsun."* Malikîler dışındaki cumhura göre bunlar sünnettir. Malikiler adaletli olmayı da şart koşuyorlar. Nitekim Şafiiler de ezan okumakla görevli bulunan kişinin vakti bilen bir kimse olmasını şart koşuyorlar.

4- Ezan okuyan kişi abdestli ve temiz olmalıdır. Daha önce de geçen hadiste: *"Ancak abdestli olan kişi ezan okuyabilir."* buyurulmuştur. İbni Abbas hadisinde ise şöyle gelmiştir: *"Ezan namaza bitişiktir. Sizden biri ancak temiz olduğu hâlde ezan okusun."* [3]

5- Müezzin kör olmamalıdır. Çünkü kör olan kişi vaktin girdiğini bilemez. Çoğu zaman yanılır. Eğer âmâ kişi ezan okursa bu ezan sahih olur. Çünkü İbni Ümmü Mektûm, Hz. Peygamber (a.s.) için ezan okurdu. İmam Buharî'nin rivayet ettiğine göre, İbni Ömer onun hakkında şöyle demiştir: *"İbni Ümmü Mektûm kör idi. Kendisine " "Sabah vakti oldu, sabah vakti oldu" denilinceye kadar ezan okumazdı."* Malikîlere göre, kör olanın okuduğu ezan başkasına bağlı olarak okunmuşsa yahut güvenilir bir kimseyi taklit ederek okunmuşsa caizdir.

6- Müezzin birer parmağını kulaklarına sokmalıdır. Zira bu durum sesi yükseltir. Ebu Cuhayfe'den rivayet edildiğine göre: *"Bilâl-i Habeşî ezan okurken ve iki parmağını iki kulağının deliğine soktu."*[4] Resulullah (a.s.)'ın müezzini olan Sa'd'dan rivayet edildiğine göre: *"Resulullah (a.s.) Bilâl'e iki parmağını iki kulağı-*

1 - İbni Sa'd, Zeyd b. Sabit'in anasına isnat ederek şöyle demiştir: Benim evim mescidin civarındaki en yüksek ev idi. Bilâl bu evin üzerine çıkarak ezan okurdu. İlk ezanından Hz. peygamber (a.s.)'in mescidi inşa edilinceye kadar burada ezan okudu. Mescid inşa edildikten sonra mescidin duvarı üzerinde ezan okudu. Bilâlin ezan okuması için Mescidin üstünde ona mahsus bir yüksek yer yapılmıştı.

Mısır minarelerinde ilk ezan okuyan zat Şurahbîyl b. Âmir el-Muradîdir. Seleme Muaviye'nin emri ile minare yaptırmıştır. Bundan önce minare yoktu. *Reddü'l-Muhtâr,* I, 360.

2 - Buharî ve Müslim *Nasbu'r-Râye,* I, 292.

3 - *Sübülü's-Selâm,* I, 129.

4 - Buharî ve Müslim

nın deliğine sokmasını emretti ve şöyle buyurdu: "Bu durum sesini daha çok yükseltir." (1)

7- Ezan okurken iki kelime arasında durarak uzatmalı, kamet getirirken iki kelimeyi birleştirmek suretiyle süratli okumalıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Bilâl'e şöyle buyurdu: *"Ezan okuduğun zaman kelimelerin arasını ayırarak oku, kamet getirdiğin zaman da kelimeleri birleştirerek oku."* (2) Ezan aynı zamanda orada bulunmayanlara vaktin girdiğini bildirmek içindir. Kelimeleri yavaş yavaş okumak suretiyle vakti bildirmek daha faydalı olur. Kamette ise toplanmış bulunan cemaate namazın başladığını bildirmek söz konusudur. Çabuk okumakla da bu maksat hasıl olur.

8- Ezan ve kamette kıbleye yönelmeli. Hz. Peygamber (a.s.)'in müezzinleri kıbleye yönelerek ezan okurlardı. Ezanda Allah'a karşı yakarış ve münacat vardır. Böyle bir durumda kıbleye dönülür.

"Hayye alessalâh" ve "Hayye alel-felâh"larda yüzünü sağa ve sola çevirmek; birincisinde sağa, ikincisinde sola çevirmek müstehaptır. Ancak ayaklar döndürülmemelidir. Çünkü bu sözlerde cemaata seslenme vardır, dolayısıyla bunları okurken sağa ve sola dönülmelidir. Ebu Cuhayfe de şu rivayeti nakletmiştir: *"Bilâl'in ezan okuduğunu gördüm. O yüzünü sağa ve sola çeviriyordu. Hayye alesssalâh, hayye alel-felâh diyordu. İki parmağı da iki kulağında idi."*(3) Bir lafza göre de şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e gelmiştim. O deriden yapılmış kırmızı bir çadırdaydı. Bilâl çıkıp ezan okudu. Hayye elas-salâh, hayye alel-felâh'a geldiği zaman sağa ve sola doğru yöneldi, fakat dönmedi."*(4) Şafiîlere göre, minarede hem dönmek hem de ihtiyaç olursa kıbleye sırt çevirmek caizdir. Hanbelîlere göre, İmam Ahmed'den bu konuda iki türlü rivayet vardır: Bir rivayete göre, minarede müezzin dönmez. Bunun delili daha önce geçen hadistir. Diğer bir rivayete göre ise minarenin çevresi boyunca döner. Çünkü dönmeksizin vaktin ilânı gerçekleşmez. İkinci rivayet daha doğrudur.

Ezan bittikten sonra, ezan ile kametin arası, namaz kılacakların gelecekleri kadar bir zamanla ayrılır. Ancak müstehap olan vakte de dikkat edilip, kaçırılmaz. Akşam ezanından sonra kısa üç ayet okunacak kadar ara verilir. Bunun dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Ey Bilâl! Ezanın ile kametin arasında, yemek yemekte olan birinin yemeğini normal bir şekilde bitirip normal bir şekil de ihtiyacını giderecek kadar mühlet ver."*(5)

---

1 - İbni Mace, Hâkim, Taberanî ve İbni Adiy rivayet ettiler. *Nasbu'r-Râye,* I, 278.

2 - Tirmizî tahric etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 275.

3 - Bu hadisin aslı üzerinde *Sahihayn*'da ittifak edilmiştir. Bunu Ahmed ile Tirmizî de rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. *Sübülü's-Selâm,* I, 122; *Neylü'l-Evtâr,* II, 46.

4 - Ebu Dâvud (a.g.e.)

5 - Bu hadisi Ahmed Ubey b. Kâ'b'dan rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ile Tirmizî, Cabir (r.a.)'den Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Ey Bilâl! Ezanın ile kametin arasında yemekte olan birinin yemeğini bitireceği, içmekte olanın içmesini bitireceği, tuvalete giren kimsenin ihtiyacını gidereceği kadar bir zaman aralığı bırak."*

Abdullah b. Zeyd'in rüyasında ezan okuduğunu gördüğü melek, ezan okuduktan sonra oturup cemaati beklemişti. Böyle yapılırsa insanları namaza davet etmekteki maksat hasıl olmuş olur.

Hanefîlere göre ezandan sonra bütün vakitlerde "Essalâh! Essalâh! Ya musallin!" (Ey namaz kılanlar! Namaza, namaza) diye seslenerek *tesvip*te bulunmak müstehaptır. Çünkü dinî işlerde gevşeklik ortaya çıkmıştır.

Şafiîlere göre, müezzinin ezandan sonra yahut yağmurlu, rüzgârlı veya karanlık gecelerde "Hayyeale"lerden sonra "Ey namaz kılanlar! Evlerinizde kılın" demesi de sünnettir.

9- Müezzin, ecrini Allah'tan isteyerek ezan okumalıdır. Bütün âlimlerin ittifakı ile ezan ve kametten ötürü ücret almak caiz değildir.

Hanefîlere göre, bu görevlerden ötürü ücret almak caiz değildir. Mezhepte kuvvetli olan görüşe göre Hanbelîlerde de ücret almak caiz değildir. Çünkü bunlardan ötürü ücret almak Allah'a taat ve ibadetten ötürü ücret almak olur. İnsan taat ve ibadette bulunurken kendisi için çalışır. İmamlık ve diğer dinî görevlerde olduğu gibi, bunlardan ötürü ücret almak caiz değildir. Hz. Peygamber (a.s.) de Osman b. Ebi'l-Âs'a şöyle buyurdu: *"Müezzinlik yaptığın zaman ezandan ötürü ücret alma."*[1]

Esah olan görüşe göre, Malikîlerle Şafiîler ezandan ötürü ücret almayı caiz görmüşlerdir. Diğer amellerde olduğu gibi, bu da belirli bir iştir. Hanefîlerin müteahhir âlimleri ve diğerleri -İcare bahsinde de geleceği üzere- dinî ibadetlerden ötürü ücret almanın caiz olduğuna fetva vermişlerdir. Bu fetvanın dayanağı, ilim adamlarına Beytül-maldan tahsis edilen maaşların kesilmesi sebebiyle, bu gibi görevlerin yürütülmesini sağlamaktır.

Nitekim Hanbelîler de şöyle demişlerdir: Ezan ve kameti kendiliğinden ücretsiz olarak yapacak kimseler bulunmazsa halkın ortak ihtiyaçlarının giderilmesi için ayrılan fey (ganimet) malından bu gibi görevleri yerine getirecek olan kimselere ücret verilebilir.

10- *Hanefîler dışındaki cumhura göre mescitte iki müezzin bulunması müstehap olup daha çok bulunması müstehap değildir.* Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in iki müezzini vardı: Bilâl ile İbni Ümmü Mektûm.[2]

Bir mescitte bir müezzin ile yetinmek de caizdir. En iyisi bir mescitte iki müezzinin bulunmasıdır. Bunun dayandığı delil yukarıdaki hadistir. Eğer ihtiyaç hasıl olursa dörde kadar müezzinin görevlendirilmesi caizdir. Çünkü Hz. Osman (r.a.)'ın dört tane müezzini vardı. Hanbelîlerle Şafiîlere göre, maslahat ve ihtiyaç gereği

1 - Ebu Dâvud, İbni Mace, Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *Hasen* demiştir.
2 - Hadis *sahih* olup, Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

dört müezzinden fazlasının bulundurulması da caizdir.

Müezzinler bir kaç tane olduğu zaman, müstehap olan bunların vakitlerde peş-peşe nöbetleşerek görev yapmalarıdır. Nitekim Bilâl ile İbni Ümmü Mektûm böyle yapmışlardır. Bunlardan biri diğerinden sonra ezan okuyorlardı. Bu durum, ezanın daha çok duyurulmasına sebeptir.

Müezzinlerin bir kaç tane olması durumunda bunlardan her biri ya bir minarede yahut bir köşede ezan okumalı yahut bir yerde hepsi birden ezan okumalıdır.

11- Müezzinin halkın namaza hazırlanması ve vakti öğrenmeleri için ezanı vaktin evvelinde okuması müstehaptır. Cabir b. Semure'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bilâl ezanı vaktinden hiç tehir etmez, fakat çoğu kez kameti bir müddet tehir ederdi."* (1) Başka bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Bilâl, güneş meylettiği zaman ezan okur, hiç tehir etmez; sonra Hz. Peygamber (a.s.) mescide çıkıncaya kadar kamet getirmezdi. Hz. Peygamber (a.s.) namaza çıkınca onu gördüğü zaman kamet getirirdi."*(2)

12- Devlet adamlarını namaza hususî olarak çağırmak caizdir. Çünkü Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Bilâl gelip: *"Esselâmu Aleyke yâ Resulellah ve rahmetullahi ve berekâtühû! Esselâh! Yerhamukellah!" diyerek seslenirdi. Hz. Peygamber (a.s.): "Ebu Bekir'e söyleyin, namazı kıldırsın." buyurdu. Hz. Bilâl, Ebu Bekir ile Ömer'e Hz. Peygamber (a.s.)'e verdiği gibi selâm vererek onları namaza çağırırdı."* Çünkü onlar devamlı Müslümanların işleriyle meşgul olurlardı. Cemaatin toplandığı haber verilince namazı da kıldırırlardı.

13- Müezzin ezanını tamamlamadan insanların kalkmamaları, belki biraz sabrederek ezanı bitirmesini beklemeleri yahut ezanın sonuna yaklaşmasını beklemeleri müstehaptır. Çünkü ezanı duyunca hemen hareket etmekte şeytana benzemek sözkonusudur.

5. Ezanın Mekruhları:

Aşağıda zikredildiği üzere ezanın bazı mekruhları vardır:(3)

1- Daha önce zikredilen sünnetler yerine getirilmediği zaman, ezan okumak mekruhtur. Hanefîler sünnetleri bulunmadığı zaman ezandaki mekruhları sayarak şöyle demişlerdir: Cünüp kimsenin ezan ve kameti mekruhtur. Böyle bir kişinin ezanı iade edilir. Mezhebe göre, abdestsiz kimsenin kameti de iade edilir. Delinin, bunağın, âkil olmayan çocuğun, kadının, hünsânın, fasığın, sarhoşun, oturanın, binek üzerinde olanın ezan okuması tahrimen mekruhtur. Ancak kişi kendisi için

---

1 - İbni Mace.

2 - Ahmed *Müsned*'inde rivayet etmiştir.

3 - *Fethu'l-Kadir,* I, 167; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 364 vd; *Meraki'l-Felâh,* 32; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 48; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 248; *eş-Şerhu'l-Kebir,* I, 194, 196, 198; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 138; *el-Mühezzeb,* I, 57 vd.; *el-Muğnî,* I, 408, 411, 414, 424, 428, 430; *Keşşâfü'l-Kınâ',* I, 276, 279, 281, 283.

ezan okuyacağı zaman oturması veya seferî olanın binek üzerinde okumasında bir kerahet yoktur.

2- Ezanda telhîn, kelimeleri değiştirmeye sebep olacak tarzda uzatarak yahut kelimelere ilâve yahut çıkartma olacak tarzda teğanni ile okumak mekruhtur. Fakat teğanni olmaksızın sesi güzelleştirmekte bir beis yoktur, belki bunu yapmak matluptur. Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre, teğanni ile okunan ezan sahihtir. Çünkü teğannisiz okunan ezanda olduğu gibi, ilâm maksadı hasıl olmaktadır. Nahiv ve irap kaideleri bakımından hatalı şekilde ezan okumak ise mekruhtur.

3- Ezan okurken yürümek mekruhtur. Çünkü yürümek ilâma engel olur. Ezan okurken konuşmak da mekruhtur; hatta selâm almak bile mekruhtur. Bunun gibi ezan okuyan kimseye selâm vermek de mekruhtur.[1] Ezan okumakta olan kimseye selâm verilmişse ezan bittikten sonra bu selâmı almak vaciptir. Az bir konuşma ezanı bozmaz. Uzun konuşma bozar. Çünkü Hanefîler dışındaki cumhura göre, ezanda şart olan müvalât (peşpeşelik) uzun konuşma ile kesintiye uğrar. Hanbelîler şu hususa işaret etmişlerdir: Ezan ve kamet esnasında selâm almak caizdir.

4- Sabah namazının dışındaki ezanlarda tesvip mekruhtur. Tesvip ister ezan esnasında olsun ister ezan bittikten sonra, fark etmez. Çünkü Hz. Bilâl'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) sabah ezanında tesvibi bana emretmiş, yatsıda ise yasaklamıştır."*[2] Tesvip sabah namazına münasiptir, çünkü insanlar bu vakitte uykudadırlar. Onları uyandırıp namaza kaldırmak gerekir.

5- Hanbelîlere göre ezandan sonra özürsüz olarak mescitten dışarı çıkmak haramdır. Çünkü sahabenin ameli böyledir. Ebu'ş-Şa'sâ şöyle demiştir: *"Ebu Hureyre ile beraber mescitte oturuyorduk. Müezzin ezan okudu. Bir adam kalkıp mescitten dışarı çıkmak üzere yürümeye başladı. Adam mescitten çıkıncaya kadar Ebu Hureyre onu gözüyle takip ettikten sonra şöyle dedi: İşte bu adam Ebu'l-Kasım'a asi olmuştur."*[3] Osman b. Affan da şöyle demiştir: *"Mescitte iken kim ezanı dinler de sonra dışarı çıkarsa -bu eğer bir ihtiyacı için olmazsa- ve geri dönmek niyetinde değilse bu kişi münafıktır."* [4]

Fakat bir özür sebebiyle mescitten dışarıya çıkmak mübahtır. Çünkü İbni Ömer tesvip için mescitten dışarı çıkmıştır.

---

1 - Malikîlere göre, hacda telbiye getiren kimseye selâm vermek de mekruhtur. Bunun gibi tabiî ihtiyacını gidermekte olana, cinsel ilişkide bulunana, bidatçılara, eğlence ile meşgul olana, günah işlemekte olana, genç kadınlara selâm vermek mekruhtur. Eğer günahkâr, kişiler günah işleme durumunda iseler, yahut genç kadınlara selâm vermekten fitne doğacaksa selâm vermek o takdirde haramdır. Namaz kılan, Kur'an okuyan, yemek yiyen, taharetlenen, abdest ve gusül alan kimselere selâm vermek mekruh değildir. *eş-Şerhü'l-Kebir,* I, 198.

2 - İbni Mace.

3 - Ebu Dâvud ve Tirmizî. Tirmizî *hasen sahih* demiştir.

4 - İbni Mace.

Şafiîlere göre, ezandan sonra namazı kılmadan özürsüz olarak mescitten dışarı çıkmak mekruhtur.

6- Hanbelîlere göre Ramazan ayında sabah vaktinden önce ezan okumak mekruhtur. Bunun hikmeti insanların aldanıp sahuru terketmelerini önlemektir. Gece ezan okunması âdetini bilen kimseler için ezan okunmasının mekruh olmaması ihtimali vardır. Çünkü Bilâl (r.a.) bunu yapardı. Dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Bilal gece ezan okur. İbni Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yeyin, için."* sözüdür. Yine Hz. Peygamber (a.s.) başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: *"Bilâl'in ezan okuması sahur yemeği yemenize mani olmasın. Çünkü Bilâl uykuda bulunanlarınızın uyanması, ibadet etmekte olanınızın, ibadeti bırakıp sahura dönmesi için gece ezan okur."* Hanbelîlere göre, kametten önce: "Allahümme salli alâ Muhammedin" demek mekruhtur. Kametten önce öksürmekte bir beis yoktur. Ayrıca Hanbelîlere göre, ezandan sonra çarşılarda ve diğer iş yerlerinde namazın başlamakta olduğunu yüksek sesle duyurmak da mekruhtur. Meselâ, "Esselâh, elikameh, esselâh, rahimekümüllah!" gibi sözler söylemek mekruhtur. Nevevîye göre kametten önce Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek sünnettir.

Ezan ve Kamet Getirene İcabet etmek:

Hanefîlerde racih olan görüşe göre, ezanı işiten kimsenin buna icabet etmesi vacip[*] kameti işiten kimsenin icabet etmesi menduptur. Hanefîler dışındaki fakihlere göre, müezzinlik eden veya kamet getiren kimsenin sesini işiten kimselerin her bir cümlenin sonunda ikişer kere bu kelimeleri tekrarlamaları sünnettir. Ancak "hayyeala"larda şöyle demelidir: "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh." Bunun manası İbni Mesud (r.a.)'un dediği gibi şudur: *"Allah'a isyandan ancak Allah'ın kuvveti ile, koruması ile korunulur. Allah'ın taatlarına karşı ancak Allah'ın yardımı ve kuvveti ile başarı elde edilir."*

Ezan okunurken tesvipte de şöyle denilir: "Sadakte ve berarte". Müzzine icabet etmek dil iledir. Hanefîlerde zahir olan görüş budur.[1]

Bazı Hanefîlere göre, müezzine hemen namaza giderek icabet edilir. Fakat bunu yapmak müşküldür. Çünkü böyle yapınca namazı hemen vaktin ilk cüzlerinde eda etmek gerekir.

Malikîler ezanı işiten kimsenin nafile namazda olsa bile kelime-i şehadetlerin sonuna kadar icabet etmesini yeterli görmüşlerdir. Böyle bir kimse racih, meşhur ve mutemet olan görüşe göre ezanın diğer kelimelerinde müezzinin dediklerini tekrarlamaz. Müezzinin "Essalâtü hayrun minennevm" sözünü tekrar etmediği gibi "Sadakte ve berarte" sözünü de söylemez. Ancak, işiten kişi kametten sonra: "Eka-

1 - *el-Bedâyi'*, I, 155; *Fethu'l-Kadir*, I, 173; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 367 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 25: *eş-Şerhü'l-Kebir*, I, 196; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 48; *el-Mecmû"*, III, 124; *Muğni'l-Muhtâc*, 140 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 58; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, I, 284; *el-Muğnî*, I, 426-428.

(*) Nimetü'l-İslâm sahibi, Hanifilerce mutemed görüşe göre ezana icabetin vacib değil, mustahab olduğu ifade ediyor, c. 1, kısım II, s. 65.

mehellah ve edamehâ" der.

Müezzine icabet etmenin gerekli olduğunun delili, Ebu Saîd'den rivayet edilen hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediklerini siz de aynen söyleyin."*(1) Fakat, Malikîler şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber (a.s.)'in: "İşittiğiniz zaman" sözünden ilk akla gelen mana "bazısını da işitseniz"dir. Özellikle şöyle buyurmuştur: "Müezzinin söylediği gibi söyleyin. "Dediği gibi söyleyin, dememiştir. Bana göre bu, tevilde açıkça zorlanmaktır. Doğrusu bazı Malikîlerin de dediği gibi, ezanı işiten kimse bütün ezanı tekrar etmelidir. Hanefîlere göre bu hadisteki emir, vacip olmayı gerektirir. Başkalarına göre mendup olma manasını ifade eder. Bu, namazların sonunda dua etmeye benzer.

"Hayye alesselâh ve hayye alel felah"lar dışında müezzinin söylediği kelimelere icabette en güzel söyleyiş, kelime kelime müezzinin söylediğini söylemektir. Müslim'in Hz. Ömer'den rivayet ettiğine göre hayye alesselah ve hayye alelfelah"larda ise şöyle der. La havle velâ kuvvete illâ billah" (2) İbni Huzeyme'nin Enes'ten rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Sabah ezanında müezzin "Hayye alel-felâh" dediği zaman, işiten kimsenin "Essalâtü hayrun minennevm" demesi sünnettir."* (3) Ebu Dâvud'un Hz. Peygamber (a.s.)'in ashabından bazılarından rivayet ettiğine göre: *"Bilal kamete başladı. "Kad kametissalah" dediği zaman, Hz. Peygamber (a.s.) "Allah namazı ikame etsin ve devam ettirsin.' buyurdu."* (4) Tesvip konusunda da yine hadis gelmiştir. İbni Rifa'a da böyle söylemiştir. Fakat, bunu kimin söylediği bilinmemektedir.

Kur'an da olsa, ezan okunurken okumakta olan kimsenin okumasını kesmesi müstehaptır. Bunun sebebi müezzinin yahut kamet getirenin söylediklerinin benzerini söylemektir. Çünkü ezan ile kamet kaçar, fakat okumak kaçmaz. Ancak bir kimse namazda iken ezan ve kamet sözlerini işitse, onun söylediklerinin benzerini söylemez ki, namaz içinde namazdan olmayan şeylerle meşgul olmasın. Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: *"Namazda elbette kendisine mahsus bir meşguliyet vardır."* Yani insan namaz esnasında hariçten bir şeyle meşgul olmamalıdır.

Buna göre, Hanefîlerce ezan ve kamet okunurken kişinin hiç bir şey ile meşgul olmaması gerekir.

Cumhura göre, ezan ve kamete icabet etmek cünüp, ay başı ve lohusa olan yahut farz veya nafile tavafla meşgul bulunan ve işiten herkes için geçerlidir. Cima

---

1 - Bu hadis *muttefekun aleyhtir.* Cemaat, hadisi bir grup sahabeden nakletmişlerdir. Ebu Hureyre, Amr b. As, onun oğlu, Ümmü Habibe bunlardandır. Müslim ile Ebu Dâvud müezzine icabet etmenin nasıl olacağını zikretmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 51-53.

2 - *Sübülü's-Selâm,* I, 126,

3 - a.g.e., I, 120.

4 - a.g.e. I, 127. Ebu Dâvud'da *zayıf* bir senetle rivayet edilen başka bir haberde şöyle gelmiştir: *"Gökler ve yer devam ettikçe Allah bu namazı kıldırsın ve devam ettirsin."* Yine Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Allah'ım! Namazı kıldırt, devam ettir ve beni namaz kılan iyi kullardan et!"*

eden, helâda bulunan ve namaz kılan kimse bu işlerden sonra ezan ile araya uzun süre girmemişse yine icabet eder.

Hanefîlere göre müezzine icabet etmek cünüp olan kimselerede şamildir, fakat ay başı ve lohusa olanlara şamil değildir. Bunun gibi hutbeyi dinlemekte olan kimselerle cenaze namazı kılmakta olanlara, cima hâlinde bulunanlara, helâdakilere, yemek yiyenlere, ilim öğrenen ve öğretenlere şamil değildir. Fakat kişi Kur'an okurken müezzine icabet eder. Çünkü ezan kaçar, Kur'an okumak kaçmaz. Kıraat ecir için tekrarlanır.

Hanefîlere göre ezan işitildiği zaman ayağa kalkmak menduptur. En faziletlisi yürümekte olan kimse ezana icabet etmek için durmalıdır. Müezzinin okuduğu ezanın ister tamamını işitsin, ister bir kısmını işitsin, kişi buna icabet etmelidir. Eğer uzak olmak yahut sağır olmak sebebiyle ezanı işitmezse icabet etmek sünnet değildir.

Eğer arada uzun bir zaman aralığı yoksa müezzinin ezanına cevap vermedeki eksikliği telâfi etmek gerekir. Eğer uzun bir zaman geçerse gerekmez.(1)

Ezan tekrarlanınca *-ed-Dürrü'l-Muhtâr*'da zikredildiğine göre- birincisine cevap verilir. Bu tekrarlanma işi ister kişinin kendi mahallesinin mescidinde olsun, ister başka mescitte okunmak suretiyle olsun fark etmez. Fakat İbni Abidin şöyle demiştir: "Sebep olan işitme keyfiyeti gerçekleştiği için, bu okunan ezanların hepsine cevap vermek daha uygun olur, kanaatindeyim." Nitekim bazı Şafiîler de bu görüşe dayanmışlardır. Nevevî, *el-Mecmû'*"da şöyle demiştir: "Bir kimse bir müezzinden sonra diğerinin ezanını işitirse tercih edilen görüşe göre, cevap vermedeki faziletin aslı hepsini içine almaktadır. Ancak birincisi kuvvetli olup terk edilmesi mekruhtur.(2)

Şafiîlere göre, kişi mescide girdiği zaman müezzin ezana başlamışsa tahiyye namazına ve başka namazlara başlamaz. Belki durarak müezzine icabet eder ki icabet etme sevabı ile tahiyye namazı kılmanın sevabına beraber nail olur.

Hanefîler ile Hanbelîlere göre, müezzin kamet getirmekte iken mescide giren kişi, imam mihraba geçinceye kadar oturup bekler.

Ezandan Sonra Müstehap Olan Hususlar:

Ezan ve kametten sonra aşağıdaki hususları yerine getirmek müstahaptır:(3)

1- Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek. Şafiî ve Hanbelilere göre ezan bittikten sonra hem müezzinin hem de dinleyenlerin salavat getirmesi sünnettir. Bu-

---

1 - *Reddü'l-Muhtâr*, I, 368; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 140.
2 - a.g.e., 1369, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 140.
3 - *Fethu'l-Kadir*, I, 74 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 362; *Meraki'l-Felâh*, 33; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye* 48; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 141; *el-Mühezzeb*, I, 58; *el-Muğnî*, I, 427; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, I, 286.

nun dayandığı delil ileride zikredilecek olan hadistir. H. 781'de Salahaddin Eyyubî zamanında pazartesi geceleri ezandan sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salat ve selam okumak âdeti ihdas olunmuştur. On sene kadar sonra da cuma günü akşam hariç bütün vakitlerde salavat okumak âdeti cari olmuştur.

2- Ezandan sonra şu me'sur (hadiste bildirilen) dua okunmalıdır:"

«اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِى وَعَدْتَهُ»

"Ey bu tam olan davetin ve kılınmakta olan namazın rabbi olan Allah! Muhammed'e vesile ve fazilet ver ve onu vaad etmiş bulunduğun övülmüş makama gönder." Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Müezzinin sesini işittiğiniz zaman onun söylediği sözlerin benzerini siz de söyleyin. Sonra bana salavat getirin. Çünkü bana bir kere salavat getirene Allah on kere rahmet eder. Sonra benim için Allah katında vesile isteyin, çünkü vesile cennete bir mertebedir. Bu makam sadece Allah'ın kullarından birine verilecektir. Bu kulun ben olmasını umarım. Bunu kim yaparsa ona şefaat helâl olacaktır."*(1)

Sa'd b. Ebu Vakkas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'in şöyle buyurduğunu duydum: "Ezanı işittiği zaman:"*

«وَاَنَا اَشْهَدُ اَنْ لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا، وَبِالْاِسْلاَمِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً»

1 - Bu hadisi Buharî ile İbni Mace dışında *cemaat* İbni Ömer'den *merfu* olarak rivayet etmişlerdir. Hadisin manası şudur: "Allahumme" Bu kelimenin aslı "Yâ Allah'tır." Yâ harfı ondan hazf edildi, bunun yerine sonuna "mim" getirildi. Bu sebeple ikisi bir arada bulunmaz "ed-dâveti't-tammeti"tam olan çağrı, tevhid çağrısıdır. Çünkü tevhid çağrısına değişmeler girmeyecektir, bu çağrı bozulmayacaktır. Belki bu çağrı Kıyamete kadar bakidir. Yahut bu çağrı ezan ve kametteki çağrıdır. Tam adını almasının sebebi mükemmel oluşundan ve mevki itibarıyla büyük oluşundan ve kendisine arız olacak olan noksanlıklardan beri olduğundandır. "es-salâti'l-kâimeti:" kılınacak ve az sonra yerine getirilecek olan namaz, demektir. "Vesile": Allah tealâ'ya yakınlık demektir. Bir rivayete göre, vesile, cennette bir mevkinin adıdır. Nitekim Müslim'de öyle gelmiştir. "Fazilet": Diğer ahlakî değerler üzerine ilâve olan mertebe demektir. "Makam-ı Mahmud": Kıyamet günündeki büyük şefaat olayıdır. Çünkü burada Hz. Peygamber (a.s.)'i ilk ve sonradan gelen herkes övecektir. Çünkü Allah tealâ: *"Allah seni yakında Makam-i Mahmuda (öğülmüş olana makama) gönderecektir."* buyurmuştur. Hz. Peygamber (a.s.)'in bu makamı istemesinin hikmeti-vuku' bulması gerekli ve vacip olmasına rağmen-keramet ve üstünlüğünü göstermek ve bu makamın mertebesinin büyüklüğünü ortaya koymaktır. *Neylü'l-Evtâr,* II, 54.

diye dua ederse bu kişinin günahları bağışlanır."[1]

Cabir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ezanı işittiği zaman:*

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِى وَعَدْتَهُ

duasını okuyana, Kıyamet gününde benim şefaatim helâl olur." [2]

Akşam ezanı olunca ezanı duyan kişi şöyle der.

«اَللّٰهُمَّ هٰذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ، وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ، وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ، وَحُضُورُ صَلَوَاتِكَ، فَاغْفِرْ لِي»

Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ümmü Seleme'ye bu duayı okumasını emretmiştir.[3] Kişi sabah ezanından sonra şu duayı okur:

«اَللّٰهُمَّ هٰذَا إِقْبَالُ نَهَارِكَ، وَإِدْبَارُ لَيْلِكَ، وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ، فَاغْفِرْ لِي»

3- Ezan bitince ezan ile kamet arasında dua edip Allah tealâ'dan dünya ve ahirette af ve afiyet dilemelidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ezan ile kamet arasında edilen dua geri çevrilmez. Sahabe: "Yâ Resulullah! Biz ne diyelim?" dediler. Hz. Peygamber (a.s.) de: "Allah'tan dünyada ve ahirette af ve afiyet isteyin" buyurdu."*[4]

Müstehap olan, müezzinin ezan ile kamet arasında cemaatın toplanmasını sağlayacak kadar bir zaman beklemesidir. Nitekim bu hususu ezanın sünnetleri bahsinde açıkladık.

KAMET

1. Kametin Nasıl Yapılacağı:

Vakte ait farz namazlar ile kaza namazları için yalnız veya cemaat hâlinde iken kamet getirmek sünnet-i müekkededir. Hanbelîler dışındaki cumhura göre, vakitlere bağlı farz namazlarla kaza namazlarında yalnız başına namaz kılan erkek ve kadınlar içinde kamet getirmek sünnet-i müekkededir. Hanbelîlere göre ise kadınlar için ezan ve kamet getirmek yoktur.

1 - Müslim rivayet etmiştir.
2 - Müslim dışında cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 54.
3 - Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir. bkz. *el-Mühezzeb,* I, 59.
4 - Hadis *sahih*tir. Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet edip *hasen* demiş, Neseî, İbni Huzeyme, İbni Hibban ve *el-Muhtare*'de Zıya, Enes b. Malik'ten rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 55; *Sübülü's-Selâm,* I, 130.

Alimler kametin şekli üzerinde üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:[1]

Hanefîlere göre: Kamet sözleri, ezanda olduğu gibi, tekbirler dört, diğer sözler ikişer ikişerdir. Kamette "Felâh'tan sonra iki kere "Kad kametissalah" cümlesi ilâve edilir. Dolayısıyla kametin kelimeleri on yedi olmaktadır. Bunun dayandığı delil İbni Ebu Şeybe'den gelen şu rivayettir: *"İbni Ebu Şeybe şöyle demiştir: "Hz. Muhammed (a.s.)'in ashabı bize şöyle anlatmışlardır: Abdullah b. el-Ansarî Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek şöyle dedi: "Yâ Resulullah! Ben rüyamda üzerinde iki yeşil bürde bulunan bir kişinin bir duvarın üzerine çıkıp ikişer ikişer söyleyerek ezan okuduğunu ve kamet getirdiğini gördüm" dedi."*[2]

Tirmizî'nin Abdullah b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre, şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın ezanı ve kameti çifter çifter idi."*[3]

Ebu Mahzure'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bana ezanı on dokuz kelime, kameti ise on yedi kelime olarak öğretmiştir."*[4]

Malikîlere göre: Malikîlere göre kamet on kelimedir. Bir kere "kad kametissalâh" denir. Çünkü Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bilâl ezanı çifter, kameti teker okumakla emr olundu."* [5]

Şafiîler ile Hanbelîlere göre: Kametin kelimeleri birer kere okunup on bir kelimeden ibarettir. Ancak "kad kametissalâh" lafzı müstesnadır. Bu kelime iki kere tekrarlanır. Çünkü Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ezan ancak ikişer kere, kamet ise birer kere idi. Ancak müezzin: "Kad kametissalâh kad kametissalâh" derdi."*[6] Bana göre, bu rivayet diğerlerinden daha kuvvetlidir. Yahut hüküm bu görüş ile Hanefîlerin görüşü arasında muhayyerdir. Enes hadisi ise İbni Ömer hadisi ile kayıtlandırılmıştır.

2. Kametle İlgili Hükümler:

Kametin hükmü, daha önce geçen ezanın hükümleri gibidir. Ancak aşağıdaki

---

1 - *el-Bedâyi'*, I, 148; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 360, *el-Lübâb*, I, 63; Fethü'l-Kadir, I, 169; *eş-Şerhu's Sağîr*, I, 256; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 48, *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 107; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 133 136; *el-Mühezzeb*, I, 54-57; *el-Muğnî*, I, 406; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, I, 267.

2 - Hadisin ravileri, rivayetleri *Sahih-i Buharî*'de geçen kimselerdir; rivayeti muttasıldır. Çünkü sahabenin hepsi *âdildir*. İsimlerinin bilinmemesi zarar vermez. Bu hadisi Beyhakî de rivayet etmiştir. Bu, hadis kaynaklarında rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 266-267.

3 - *Nasbu'r-Râye*, I, 267.

4 - Bu hadisi beş hadis imamı tahric etmişlerdir. Tirmizî hadis için cemaat *sahih* demiştir. a.g.e, *Neylü'l-Evtâr*, II, 43.

5 - Bu hadisi Enes'ten rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 40.

6 - Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud, Şafiî, Ebu Avane, Darekutnî, İbni Huzeyme, İbni Hibban ve Hakim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 43.

hükümler buna ilâve edilmektedir:[1]

1- Kametin, harflerini belirtecek şekilde seri okunması sünnettir. Kamet getiren kişi iki kelimeyi tek bir nefes ile birleştirerek son kelimeyi tek bir ses ile okur. Bunun dayandığı delil Cabir'den rivayet edilen: *"Ezan okuduğun zaman yavaş oku, kamet getirdiğin zaman süratli oku ve ezanın ile kametin arasında, yemek yemekte olan kişinin yemeğini bitireceği kadar bir zaman ayır."* hadisidir.

2- Dört mezhebe göre en faziletli olan husus, ezanı okuyan kişinin kameti de okumasıdır. Bunun dayanağı şu hadistir: *"Ezanı okuyan kameti de okur."* Nitekim bu hususu ezanın şartları bahsinde açıkladık. Bir kimsenin ezanı okuyup başka birinin kamet getirmesi de caizdir. Fakat Hanefîler şöyle demişlerdir: Eğer ezan okuyan bundan rahatsız olursa ezanı okuyandan başkasının kamet getirmesi mekruhtur. Çünkü bir Müslümana eziyet etmek mekruhtur. Eğer bundan eziyet çekmiyorsa mekruh değildir.

3- Hanbelîlere göre, kişinin ezan okuduğu yerde kamet getirmesi müstehaptır. Çünkü kamet ilân etmek için meşru kılınmıştır; dolayısıyla ezanın okunduğu yerde yapılmalıdır ki, daha kuvvetli bir ilân olsun. Ancak eğer müezzin minarede veya mescide uzak bir yerde ezan okumuşsa ezanı okuduğu yerden başka bir yerde kamet getirebilir.

Şâfiîlere göre, kametin ezanın okunduğu yerden başka bir yerde getirilmesi müstehaptır. Bunun gibi, kametin ezandan daha alçak bir ses ile getirilmesi de müstehaptır.

Bir kimseye imam izin vermedikçe kamet getiremez. Çünkü Bilâl-i Habeşî kamet getirmek için Hz. Peygamber (a.s.)'den izin isterdi. Ziyad b. Hâris es-Sudâî hadisinde şöyle nakledilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e: Kamet getireyim, dedim. Bana: "Müezzin ezana daha yetkili, imam kamette (namazın başlatılmasında) daha yetkilidir" buyurdu."*[2]

İmam namaza kalkıncaya veya cemaate yönelinceye kadar namaz kılacaklar kamet esnasında ayağa kalkmazlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Namaz için kamet getirildiği zaman, beni görünceye kadar ayağa kalkmayın."* [3]

Cemaatin namaza kalkma vaktini belirleme konusunda Malikîler şöyle demişlerdir: Namaz kılan kişinin kamet esnasında yahut kametin öncesinde veya sonunda ayağa kalkması caizdir. Namaz kılan kimse için bu durumda her hangi bir vakit

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 361-371; *Fethu'l-Kadir,* I, 170; *el-Bedâyi',* I, 151; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 145; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 255 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 59; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 136-138 vd.; *el-Muğni* I, 415-417, 458 vd.; *Keşşâfü'l-Kınâ',* I, 255 vd., 279-281.

2 - Bu hadisi İbni Adiyy rivayet etmiştir. Bu zatın ismi Ebu Ahmed Abdullah b. Adiyy el-Cürcanî olup büyük bir hadis hafızıdır. İbnü'l-Kassar olarak da bilinir. Cerh ve tâdil konusunda *el-Kâmil* adlı kitabın sahibidir. (H. 279-365) *Sübülü's-Selâm,* I, 130.

3 - Buharî ve Müslim.

belirlemek istenmemelidir. Bilakis insanların yapabilecekleri ölçüye bırakılır. Çünkü insanlar arasında hafif yapılı ve çabuk hareketli olanlar bulunduğu gibi, ağır yapılı ve yavaş hareketli olanlar da bulunmaktadır. Hanefîlere göre cemaat "Hayye alel-felâh"ta imam ayağa kalktıktan sonra ayağa kalkar.

Hanbelîlere göre, müezzin "Kad kâmeti's-salâh" deyince cemaatin ayağa kalkması müstehaptır. Çünkü Enes'ten rivayet edildiğine göre, "Kendisi müezzin (kad kametis-salâh) deyince ayağa kalkardı."

Şafiîlere göre, namaz kılan kişi kamet bittikten sonra, imam cemaatle birlikte mescidin içinde bulunduğu zamanda ayağa kalkar.(1) Eğer cemaat iftitah tekbirinin faziletine nail olmak için süratle kalkabilecek güçte ise kamet bittikten sonra ayağa kalkar. Eğer bu güçte değillerse iftitah tekbirine yetişecek şekilde, kamet bitmeden önce ayağa kalkarlar.

5- Ezanda olduğu gibi kametin de abdestli, kıbleye yönelerek ve yürüyüp konuşmadan getirilmesi sünnettir. Kamet ile namaz arasında uzun bir fasılanın bulunmaması şarttır. Eğer arada uzun fasıla varsa -yemek gibi- kametin yenilenmesi gerekir. Kametin bitmesinden sonra imamın iftitah tekbiri alması, imamın safları düzeltme emri gibi mendup olan bir iş dışında her hangi bir iş sebebiyle arada bir fasılanın bulunmaması sünnettir.

Kadının erkekler cemaati için kamet getirmesi sahih değildir.

Şafilere göre imam cemaatle birlikte mescidde ise, namaz kılan kişi kamet bittikten sonra ayağa kalkar (1). Eğer cemaat iftitah tekbirinin faziletine nail olmak için süratle kalkabilecek güçte ise kamet bittikten sonra ayağa kalkar. Eğer bu güçte değillerse iftitah tekbirine yetişecek şekilde, kamet bitmeden önce ayağa kalkarlar.

Kametin yüksek bir yerde getirilmesi ve parmakların kulağa sokulması, terci' ve tertil sünnet değildir.

6- Müezzin ezan ve kamet getirdiği zaman, diğer insanların her birinin ezan ve kamet getirmeleri müstehap değildir. Ancak onlar müezzinin söylediklerinin benzerini söylerler. Çünkü sünnet bu şekilde gelmiştir.

7- İmamın safları düzeltmesi müstehaptır. İmam bunu yapmak için sağ ve sol tarafına yönelir ve şöyle der: "Saflarınızı düzgün tutun ki Allah size rahmet etsin." Resulullah (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Saflarınızı düzgün tutun. Çünkü safı düzgün tutmak namazı tamamlayan hususlardandır."* (2)

---

1 - *Sübülü's-Selâm,* I, 131; *el-Hadramiyye,* 74; *el-Mecmû',* III, 237; *el-Muğnî,* I,458; *ed-Dürrü'l Muhtâr,* I, 447.

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

EK- Namaz Dışında Ezan Okumak:

Namaz dışında da bazı sebeplerle ezan okumak menduptur. Bu sebepler de şunlardır:

1- Çocuk doğduğu zaman sağ kulağına ezan okumak mendup olduğu gibi sol kulağına da kamet okumak menduptur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in kızı Fatıma, Hasan'ı doğurunca, kulağına ezan okumuştu.[1]

2- Yangın ve savaş esnasında ve yolcunun arkasından ezan okumak menduptur.

3- Saralı ve sinir hastalığına yakalanmış kişi ile kızgınlık içinde bulunan hiddetlenmiş kişinin, huyu kötü olan insan ve hayvanların kulağına ezan okumak menduptur. Cinler ve şeytanlar yaban adamı tarzında göründükleri zaman bunların şerrinden korunmak için ezan okunur. Çünkü şeytan ezan okunduğu zaman geri dönüp kaçar.

Şafiîlerde güvenilen görüşe göre, ölüyü kabre koyarken ezan okumak sünnet değildir.

1 - Tirmizî rivayet etmiş ve *"hasen-sahih"* demiştir.

NAMAZIN ŞARTLARI

Namazın sahih olması bazı şartlar ve muayyen rükünlerin bulunmasına bağlıdır:

Şart lügatte "alâmet" demektir. Şeriatte ise, varlığı kendisinin varlığına bağlı bulunan ve onun gerçek varlığından ve mahiyetinden ayrı olan şeydir.

Rükün lügatte "en kuvvetli taraf" demektir. Istılahta ise "bir şeyin varlığının kendisine bağlı bulunduğu şey'dir. Bu şey zata bağlı bir parça olup hakikat ve mahiyet bundan meydana gelir. Şeriatte şart ve rükünden her birine farz vasfı verilir. Bunların her ikisi de farzdır. Bu sebeple bazı fakihler bu bahse "Namazın Farzları" başlığını koymuşlardır.

Şartlar iki türlüdür: Biri, teklif şartı yahut farz olma şartıdır. Diğeri sıhhat yahut eda şartıdır. Farz olma şartı, bülûğ çağına erişmek gibi namazın farz olması kendisine bağlı bulunan şeydir. Sıhhat şartı, taharet gibi namazın sıhhatinin kendisine bağlı bulunduğu şeydir.

NAMAZIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI:

Namaz Müslüman, bülûğ çağına ermiş ve akıllı olan herkese farzdır. Bu farz oluşun ay başı olma ve lohusalık gibi bir engeli yoktur. Dolayısıyla namazın farz olma şartı üçtür: [1]

1- Müslüman olmak: Namaz Müslüman olan erkek yahut kadın herkese farzdır. Cumhura göre namaz, kâfire dünyada kendisinden istenecek şekilde farz değildir. Çünkü kâfirin namazı sahih değildir. Fakat ahirette bundan ötürü azap görecek tarzda kendisine farzdır. Çünkü İslâmı kabullenmek suretiyle bunu yapma imkânına sahiptir. Cumhura göre kâfir, şeriat'in fürû'u ile muhataptır yahut küfür hâlinde iken Müslüman olmakla sorumludur.

Hanefîlere göre, kâfire namaz kılmak farz değildir. Çünkü Hanefîlerin bu konudaki prensibi şudur: Kâfirler ne dünyada ne de ahirette şeriatin teferruatından so-

---

1- *Meraki'l-Felâh,* 28; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 44; *eş-Şerhu's-Sağîr,* 1,231,233,260-265; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* 1,201; *Muğni'l-Muhtac,* 1,130-132; *el-Mühezzeb,* 1,53; *el-Muğnî,* 1,396-401,615 *Keşşafu'l-Kınâ',* 306, 364; *el-Muharrer fi'l-Fıkhi l-Hanbelî,* 1,29-33.

rumlu değillerdir.

Kâfir bir kimse Müslüman olunca, geçmiş namazları kaza etmesi ittifakla gerekmez. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Kâfirlere de ki, eğer küfürlerine son verirlerse geçmişteki günahları örtülür."* (Enfal, 38) Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"İslâm daha öncesini siler."*[1] Yani önceki günahları yok eder. Bundan kastedilen kişinin kâfir iken işlemiş olduğu günahların izinin yok olmasıdır. Mürtede gelince: Hanefîler dışındaki fakihlere göre, ona ceza olması için İslâma girdikten sonra mürtedlik durumundaki namazlarını kaza etmesi gerekir. Çünkü bu kişi Müslüman olmakla bu namazı kabullenmiştir; insanların diğer malî haklarında olduğu gibi inkâr etmekle üzerinden düşmez. Hanefîlere göre, aslında kâfir olan kimselerde olduğu gibi, mürtede de kaza etmek gerekmez.

Kâfirin taat ve hayırlarına gelince: Eğer kâfir olarak ölürse ahirette bunların kendisine bir faydası olmaz. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kâfirlerin yaptıkları her işi ele alır, onu toz-duman ederiz."* (Furkan, 23)

Fakat kâfire yaptığı iyilik ve taatların dünyada faydası olur; geniş bir geçim imkânı içinde ve rahatlıkla, bol bir yaşayışla rızıklandırılırlar. Eğer daha önce taat ve hayır yapan kâfir Müslüman olursa, bunlardan ötürü sevap alır. Müslüman olma bu taat ve iyiliklerin sevabını kesmez. Bunun dayandığı delil Müslim ile diğer hadis kaynaklarında rivayet edilen Hakîm b. Hızam hadisidir: *"Hakîm b. Hızam Hz. Peygamber (a.s.)'e şöyle sormuştur: "Bana cahiliye zamanımda ibadet niyetiyle yaptığım işlerden haber ver; benim için bunlardan ötürü bir ecir var mıdır?" Hz. Peygamber (a.s.) ona şöyle buyurdu: "Daha önceden işlemiş bulunduğun hayırlar üzerine Müslüman oldun."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kul Müslüman olup Müslümanlığı güzel olursa Allah tealâ, daha önceden işlemiş bulunduğu bütün kötülükleri örter. Bundan sonra her bir iyiliğe karşılık on mislinden yedi yüz misline kadar mükâfat alır. Kötülük ise sadece bir misli karşılık görür. Ancak Allah tealâ o kişinin günahlarını bağışlarsa bu müstesnadır."*[2]

Nevevî şöyle demiştir: "Muhakkik âlimlerin kabul ettiği, belki bazılarının bu konuda icma bulunduğunu naklettiği doğru görüş şudur: Kâfir, sadaka vermek yahut akrabaya iyilikte bulunmak gibi iyilikler yapsa sonra da Müslüman olsa ve Müslüman olarak ölse bunların hepsinin sevabı kendisi için yazılır."[3]

2- Bülûğ Çağına Girmiş Olmak: Çocuğa namaz kılmak farz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Ayılıncaya kadar deliden, uyanıncaya kadar uykuda bulunandan, ergenlik çağına girin-*

1- Bu hadisi, Ahmed, Taberanî ve Beyhakî, Amr b. As'tan rivayet ettiler. Müslim *Sahih*'in de bu hadisin manasında yine şu lâfızla bunu tahric etti: *"Bilmiyor musun ki, İslâm öncekileri yıkar. Hicret, öncekileri yok eder. Hac önceki günahları yok eder." Neylü'l Evtâr,* 1,299.

2- Bu hadisi, Buharî ve Neseî, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir.

3- *Neylü'l-Evtâr,* 1,300.

ceye kadar çocuktan."[1] Fakat, ister erkek olsun ister kız, alıştırmak için küçük çocuklara namaz kılmaları emredilir. Yedi yaşında emredildiği hâlde namaz kılmazlarsa, üç vuruşu geçmemek üzere eğer fayda sağlarsa sopa ile değil el ile hafifçe dövülür. Dövme bir fayda sağlamazsa on yaşına kadar kendi hâline bırakılır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Yedi yaşında çocuklarınıza namaz kılmayı emredin. On yaşında namaz kılmamaktan ötürü onları (hafifçe) dövün ve yataklarını ayırın."*[2] On yaşında çocukların yataklarının ayrılması emri nedip içindir: Bülûğ çağına girmiş çocukların zevk almak maksadı ile avret yerlerini birbirine dokundurmaları haram, zevk almaksızın göğüslerini birbirine yapıştırmak gibi davranışları ise mekruhtur.

Bu hadisteki emir çocuğa değil, çocuğun velisine yöneliktir. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Ailene namazı emret ve bunun üzerine sabret, devam et."* (Tâha, 132); *"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden koruyun..."* (Tahrîm, 6)

3- Akıllı Olmak: Hanbelîler dışındaki cumhura göre, deli, bunak ve benzeri kimselere namaz kılmak farz değildir. Ancak bu gibi kimseler vaktin geride kalan kısmında ayılırlarsa o takdirde bu namazı kılmakla sorumludurlar. Çünkü akıl teklifin dayanağıdır. Nitekim daha önce de geçen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"İyileşinceye kadar deliden..."* Fakat, Şafiîlere göre, bu gibi kimselerin namazlarını kaza etmeleri sünnettir. Hanbelîlere göre hastalık yahut bayılma yahut mübah bir ilâç kullanmaktan ötürü aklını kaçıran kimsenin kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Çünkü bu durumlar orucun farzlığını düşürmezler. Namaz da böyledir.

Ay başı olan kadınlarla lohusa kadınlardan bu durumlarda namaz istenmez. Hatta bu lohusalık darp, ilaç ve benzeri sebeplerle meydana gelse de hüküm değişmez. Sarhoş olan kimselere kılmadıkları namazları kaza etmek farzdır.

Uyku hâlinde namaz kılmayan kimselere bu namazları kaza etmek farz olup, vakit dar olduğu zaman uykuda bulunan kimseyi uyandırıp durumu ona haber vermek de vaciptir. Uykudaki kimsenin namazını kaza etmesinin vacip olduğunun delili *"Bir namazı uyku sebebiyle kılamayan yahut unutan kimse, hatırladığı zaman onu kılsın."*[3]hadisidir.

Nevevî *el-Mecmû* adlı kitabında şöyle diyor:" Uykuda bulunan kimseyi, özel-

---

1- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Hâkim, Ali ve Ömer'den rivayet etmişlerdir. Hadis sahihtir. Yine Ahmed, Ebu Dâvud, Hakim ve Neseî ile İbni Mace, Hz. Aişe'den: *"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, iyileşinceye kadar iptilâya uğramış kişiden, büyüyünceye kadar çocuktan." Neylü'l-Evtâr*, 1, 298 vd.

2- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Hakim, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiş olup hadis *sahîh*tir. Neylü'l-Evtâr, 1,298.

3- Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

likle vakit daraldığı zaman uyandırmak sünnettir. "Ebu Dâvud'un *Sünen'inde şu ri*-vayet nakledilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir gün namaza çıktı. Uyumakta olan herkesi uyandırdı."* Bunun gibi, namaz kılmakta olan kimselerin önünde uyuyakalan kişileri yahut birinci safta olup uyuyakalan kimseleri yahut mescidin mihrabında uyumakta olan kimseleri uyandırmak yahut etrafında düşmesine engel bulunmayan bir dam üzerinde uyumakta olan kişileri uyandırmak da vaciptir. Bunun gibi, vücudunun bir kısmı güneşte bir kısmı gölgede bulunan veya sabah vakti girdikten sonra güneşin doğmasından önce ya da yatsı vakti girmeden önce yahut ikinci vakti namazdan sonra yahut yalnız başına uyumakta olan yahut yüzü göğe doğru sırt üstü uyumakta olan kadını yahut yüzükoyun yatmakta olan erkeği uyandırmak vaciptir. Çünkü bu hâl düşüklük olup Allah'ın sevmediği bir hâldir. Bir kimsenin başka birini gece namazı için, sahur için uyandırması müstehaptır. Bunun gibi, Arafatta vakfe zamanında uyumakta olan kimseyi uyandırmak da müstehaptır. Çünkü Arafattaki vakfe zamanı Allah'a yakarış ve niyazda bulunma vaktidir. Esnevî şöyle demiştir: "Bu hüküm, pis su ile abdest almakta olan kimseye karşı takını-lacak tavrın dışındadır. Böyle bir kimseye durumu bilidirmek vacip olur."

Namaz Vakti Esnasında Mani ve Özürlerin Kaybolması:

Namazın farz olmasına mani olan engeller ortadan kalkınca, meselâ çocuk bülûğ çağına girince, deli ayılınca, ay başı yahut lohusa olan kadın bu durumlardan temizlenince yahut kâfir Müslüman olunca ve Hanbelîler ile Şâfiîlerde azhar olan görüşe göre, vakitten iftitah tekbiri alacak kadar veya daha çok bir zaman geride kalırsa bu namazın kaza edilmesi vaciptir. Hanefîler dışındaki cumhura göre, vakti içinde engeli ortadan kalkıp başkası ile cemedilmesi mümkün olan namazın kaza edilmesi vaciptir.

Şafiîler ile Hanbelîlere göre, ikindi vaktinin sonunda iftitah tekbiri alacak kadar bir zamanda engel kaybolursa öğle namazını kaza etmek vaciptir. Eğer engel yatsı vaktinin sonunda ortadan kalkarsa akşam namazını kaza etmek vacip olur. Çünkü öğle ile ikindi namazının vakitleri ile akşam ile yatsının vakitleri özür bakımından birleşmektedir. Zaruret zamanında bunların birleşmesi ise daha iyidir. Bu da o şahsın bir taharet miktarı engellerden kurtulması şartıyladır. Yine, seferî namazında olduğu gibi, en hafifinden iki rekât namaz kılacak kadar bir zaman engeli olmamak şartıyladır.

Malikîler ise şöyle demişlerdir: Böyle bir kişi eğer hazerda ikince vakitten beş rekât seferde üç rekat namaz kılacak kadar zamana yetişirse yine kaza etmek vacip olur. Çünkü beş rekattan bir rekat miktarı özür durumunda birinci namazın vaktidir. Dolayısıyla ona yetişmekte vacip olur. Bu durum tercih edilen vakti içinde bu namaza yetişmek gibidir. Bundan daha az zaman yetişmek ise böyle değildir.

Eğer bu kişi sadece bir rekâta yetişebilirse son namaz vacip olup birinci namaz düşer. Eğer vakitten sadeçe bir rekâttan daha azı sığacak kadar zaman kalırsa iki na-

maz da düşer.

Hanefîlere göre, sadece, vakti içinde engelin kalktığı namaz dışındakiler vacip değildir. Çünkü birincinin vakti özür durumunda çıkmıştır. Dolayısıyla vacip değildir. Nitekim ikinci namazın vaktinden bir cüzüne yetişmediği zaman da hüküm böyledir. Benim takdirime göre de makul olan budur. Çünkü namaz belirli bir vakitte vacip olur. Vakit kaçtığı zaman farzlık da düşer.

Namaz Kılacak Kadar Zaman Geçtikten Sonra Özürlerin Düşmesi:

Bu durum delilik, bayılma, lohusalık ve âdet görme durumlarında düşünülür; kâfir olma, çocukluk durumları için düşünülmez. Bülûğ çağında bulunan bir kimse delirse yahut bayılsa yahut bir kadın âdet görse yahut vaktin ilk cüzlerinde lohusa olsa yahut vakit esnasında lohusa veya ay başı olsa, öyle ki bu vakit içinde namaz kılma imkânı bulunsa, Hanefîler dışındaki cumhura göre, eğer temizlik ile birlikte farz miktarı bir zaman geçerse bu namazın kazası o kişinin veya kadının üzerine borç olur. Birlikte cemedileceği ikinci namaz ise farz olmaz. Çünkü birinci namazın vakti ikinci namaz için geçerli değildir. Ancak bunları cemederek kılarsa bu hüküm müstesnadır. Aksi durum ise böyle değildir.

Cumhurun, vaktin sahibi olan namazı kaza etmenin vacip olduğu görüşünün dayandığı delil şudur: Vaktin ilk cüzleri, namazın farz olmasının sebebi, yani şer'î hitabın kişilere yönelmesinin alâmetidir. Vakit başlayınca, mükellef kişiden o işi yapması istenir. Vaktin bütün cüzlerinde muhayyer olduğu hâlde o işi yapması istenir. Ancak vaktin ilk cüzünde bu işi yapmaya ehil olması gerekir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Güneşin meyletme zamanında namaz kıl."* (İsra, 78) Allah tealâ, güneşin meyletmesini, hitabın mükellefe yönelmesine alâmet kılmıştır. Nitekim sünnet, vakitlerin başını ve sonunu açıklamıştır. Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bu iki sınırın arası vakittir."* Nitekim bu hadis daha önce geçmiştir. Bu hadis vaktin mükellef için geniş bir zaman olduğuna delâlet etmektedir. Vacip zimmette her ne zaman bulunursa istikrar eder, düşmez.

Hanefîlere göre[1] o vaktin namazı, bu sayılan özürlü kimselere farz değildir. Çünkü namazın farz olma sebebi, namazın edasının bitişik olduğu vakittir. Kişi namazını ilk cüzde eda etmezse, bir farz namaz sığacak kadar olan son cüzde edası artık tayin edilmiş olur. Çünkü bu vakit farzlığın sebebidir.

Vakit çıktıktan sonra farzın sebepliği vaktin bütününe nispet edilir.

NAMAZIN SIHHATİNİN ŞARTLARI:

Namazın sıhhatinin şartları şunlardır: Müslüman olmak, temyiz çağında olmak, akıllı olmak. Nitekim bu hususlar namazın farz olmasının da şartlarıdır. Temyiz çağındaki çocuğun kılmış bulunduğu namaz sahih olur, fakat ona farz değildir.

1 - Bu ihtilâf usul ile ilgili bir ihtilâf olup ilgili yerlere müracaat edilmelidir.

Fakihler arasında üzerinde ittifak hasıl olmuş on bir şart daha vardır ki, bu şartlar şunlardır: Vaktin girmesi, küçük ve büyük abdestsizliklerden temizlenmek, necasetten temizlenmek, avret yerini örtmek, kıbleye yönelmek, niyet etmek, namazların adet ve tertibine riayet etmek, namazın hareketlerini peşpeşe yapmak, namaz cinsinden olmayan veya namaza yararı bulunmayan konuşmaları terketmek, namaz cinsinden olmayan çok iş görmeyi terketmek, yeme-içmeyi terket-mek.(1) Bu şartlaı etraflıca görelim:

1- Namazın Vaktinin Girdiğini Bilmek:

Vaktin girdiğini kesin olarak yahut içtihat ile zannî olarak bilmedikçe, kılınacak olan namaz sahih değildir. Bunu bilmeden namaz kılan kimsenin kıldığı namaz sahih olmaz. Çünkü ibadetin kesin ve şüphe bulunmayan bir niyet ile yapılması gerekir. İbadetinden niyet bakımından şüphelenen kimsenin namazı sahih değildir. Çünkü şüphe kesin değildir. Bunun dayandığı delil Allah tealâ'nın: *"Şüphesiz namaz müminler üzerine vakit ile belirlenmiş olarak farz kılınmıştır."* (Nisa, 103) ayetidir. Daha önceden de namazın vakitlerinden ve vakit üzerindeki içtihattan bahsetmiştik.

2- Küçük ve Büyük Hadeslerden Temiz Olmak:(2)

Küçük ve büyük hadeslerden temizlenmek abdest almak, yıkanmak veya teyemmüm etmekle olur. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi yıkayın, ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın.... cünüp olursanız temizlenin."* (Maide, 6) Hz. Peygamber (a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"Allah tealâ temizlenilmeksizin hiç bir namazı kabul etmez."*(3), *"Abdest bozan kimse abdest alıncaya kadar Allah tealâ sizden birinin namazını kabul etmez."* (4)

İster farz ister nafile, ister tam ister tilâvet secdesi ile şükür secdesi gibi noksan bir namaz olsun, her namaz için hadesten temizlenmiş olmak şarttır. Bir kimse temizlenmeksizin namaz kılarsa namazı sahih olmaz.

Bir kişi bile bile namazda iken abdestini bozarsa, ittifakla namazı batıl olur. Ancak namazın son kısmı bu hükümden müstesnadır. Hanefîlere göre, eğer namazın sonu ise kasten abdestini bozmakla kişinin namazı batıl olmaz. Hanefî ve Şafiî-

1 - *Meraki'l-Felâh,* 33,39,53; *Fethu'l-Kadîr,* I, 179-191; *el,Bedâyi',* 1,114-146; *Tebyînü'l-Hakaik,* 1,95-103, *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* 1,372-410; *el-Lübâb,* 1/64-68-86; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 50-57 *Bidayetü'l-Müctehid,* 1,105-114; *eş-Şerhu's-Sağîr,* 1-265-302; *Muğni'l-Muhtâc,* 1-142-150 184-199; *el-Mühezzeb,* 1,59-69; *el-Hadramiyye,* 49-55; *el-Muğnî* 1,431, 453, 577-580, 2,6; *Keşşafu'l-Kınâ,* 1,287-374 *el-Muharrer fil-Fıkhi'l-Hanbelî,* 1,29; *Hâşiyetü'l-Bâcurî,* I,141-149.

2 - Hades lügatte, "ortaya çıkan şey" demektir. Şer'an hades, "Yok edilinceye kadar insanın azaları ile kaim olan namaz kılmaya şer'î yönden engel olan bir hal"dir.

3 - Buharî dışında cemaat İbni Ömer'den rivayet etmiştir.

4 - Buharî ile Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiş olup hadis *sahiht*ir.

lere göre, namaz kılarken kişinin abdesti her hangi bir sebeple bozulsa hemen namazı batıl olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri namazda yellendiği zaman, namazdan ayrılıp abdest alsın ve bu namazını iade etsin."*(1) Hanefîlere göre, namaz kılarken abdestin kasıtsız olarak bozulması ile namaz hemen batıl olmaz, belki bu hâl arız olduktan sonra özürsüz olarak bir rükün miktarı eğleşmekle batıl olur. Meselâ, eğer burun kanaması gibi bir özür bulunursa, dilediği takdirde bu kişi namazına devam eder, taharetini tamamladıktan sonra dilerse bu namazı yeniden kılar. Böyle bir kimse elini burnuna tutarak mescidden çıkar ki, etrafı kirletmesin.

Malikîler de Hanefîler gibi düşünmüşlerdir. Onlara göre, burun kanaması durumunda altı şart ile namaza devam etmek caizdir. Ancak burnunu üst kısmından yukarıdan tutması gerekir, alt tarafından değil. Bunun sebebi burun delikleri içinde kanın kalmamasıdır. Bu şartlar da şunlardır:

a) Bu hüküm, bir dirhemden fazla kanın bulaşmaması hâlindedir. Eğer dirhem miktarından fazla bulaşmışsa namazını keser.

b) Kanı yıkama imkânı bulunan en yakın bir mekânı geçmemelidir. Eğer geçmiş ise namazı batıl olur.

c) Kanı yıkayacağı mekân yakın olmalıdır. Eğer çok uzak olursa yine namaz batıl olur.

d) Özürsüz olarak kıbleye sırt çevirmemelidir. Eğer özürsüz olarak kıbleye sırt çevirirse namaz batıl olur.

e) Yolda pislik çiğnemiş olmamalıdır, çiğnerse namazı batıl olur.

f) Yıkamak için gidişinde konuşmamalıdır. Sehven de olsa, eğer konuşursa namazı batıl olur.

3- Necasetten Temiz Olmak:

Namazın sahih olması için, elbisede ve namaz kılınan yerde ayak, el ve dizler ile esah görüşe göre alnın konulacağı yerlerde Hanefîlere göre, affedilemiyecek kadar çok hakikî necasetten bulunmamalıdır. Çünkü Allah tealâ *"Elbiseni temizle"* buyuruyor. İbni Sîrin, bu temizlemenin elbisedeki pisliği su ile yıkamak olduğunu söylemiştir. Buharî ile Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sana hayız hâli geldiği zaman namazı bırak. Hayız hâli gittiği zaman kanı yıka ve namazını kıl."* Daha önce de geçmiş bulunan bir bedevîyle ilgili hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *"Bu bedevînin işediği yere kova ile su dökün."* Yukardaki ayet elbiseyi temizlemenin farz olduğuna delildir. Birinci hadis bedenin temizlenmesinin farz olduğuna, ikinci hadis ise namaz kılınan yerin temiz tutulmasının farz

1 - Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiş olup İbni Hibban, Ali b. Talk'tan rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* 1,131.

olduğuna delildir.

Malikî mezhebinde meşhur olan görüş şudur: Necasetten temizlenmek sünnet-i müekkededir. Şeyh Halil ve onun şarihleri necaset bulunduğunu hatırlar ve onu temizlemeye muktedir olursa bunu gidermenin farz olduğuna hükmetmişlerdir.

Elbise, Beden ve Mekanın Temizliği ile İlgili Çeşitli Meseleler:

1- Elbise ve bedenin temizliği ile ilgili meseleler:

a) Namaz kılan kişinin aba gibi bir elbisesi secde esnasında pis bir yere düşse Hanefîlere göre bunun namaza bir zararı yoktur. Çünkü Hanefîlere göre, namazı bozan pisliğin ayakların konduğu yer ile alnın, ellerin ve dizlerin konacağı yerlerde olması gerekir. Bunların dışındaki yerlerin pis olması namazı bozmaz.

Şafiî ve Hanbelilere göre, bu durumda namaz bozulur. Namaz kılarken elbisesinin veya bedeninin bir kısmı necis bir yere temas eden kişinin namazı sahih değildir. Çünkü namaz kılan kimsenin elbisesi kendisine bağlıdır. Elbise secdedeki azaları gibidir.[1]

b) Necasetin bulunduğunu bilmemek: Bir kimse namaz kılarken affedilemiyecek kadar pisliği taşıdığı hâlde, bilmeyerek namaz kılsa, Malikîler dışındaki üç mezhebe göre namazı batıl olup kaza edilmesi lâzımdır. Çünkü namazın kılınmasında temizliğin bulunması şarttır. Bunun namazı iptal ettiğini, yahut pisliğin bulunduğunu bilmese de durum aynıdır. Çünkü Allah tealâ: *"Elbiseni temizle"* buyurmaktadır. Malikîlerde meşhur olan görüş şudur: Abdestsizlikten temizlenmek ve hatırlar ve gücü yeterse necaseti gidermek farzdır. Necasetin bulunduğunu hatırlayarak ve bunu gidermeye gücü yeterek namaz kılan kişinin bu namazı yeniden kılması vaciptir. Aciz olma yahut unutma durumlarında bu vaciplik düşer. Böyle bir kimse unutarak yahut aciz olduğu hâlde namaz kılarsa bu namazı yeniden kılması gerekmez.[2]

c) Mekân veya elbisenin necis olması durumunda, namaz kılan kişi, üzerinde affedilemiyecek kadar necaset bulunan elbiseden başka bir elbise veya bu necaseti yıkama imkânı bulamazsa yahut suyu bulduğu halde, âciz olması sebebiyle bunu yıkayıp temizleyecek birini bulamazsa yahut bulmuş fakat bu kişi bu işi ücretsiz yapmıyorsa ve ücreti verecek kudreti yoksa yahut ücretli birini bulduğu hâlde emsalinin ücretinden fazla ücret istiyorsa yahut necis bir elbise ile necis bir yerde hapsedilmişse bu yerin üzerine bir örtü örtmeye ihtiyaç hissedilirse, Şafiîlere göre necis elbiseyi giymek caiz değildir. Çünkü bu necis bir örtüdür. Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre bu elbiseyi giymek caizdir. Malikîlere göre necis bir elbise ile na-

1 - Reddü'l-Muhtâr, I,374,585; Muğni'l-Muhtâc, I,190; eş-Şerhü'l-Kebîr, I,475.
2 - Fethu'l-Kadîr, I, 179; ed-Dürrü'l-Muhtâr, I,373; Muğni'l-Muhtâc, I,188; eş-Şerhü's-Sağîr, I,64, 293 Keşşafu'l-Kınâ', I,22; el-Muğnî, I,109; el-Mühezzeb, I,59; el-Mecmû, III, 163.

maz kılınır. Diğerlerine göre, kişi eğer avret yerini örtecek temiz bir elbise bulamazsa ayakta çıplak olarak namazını kılar. Çünkü avret yerini örtmeye gücü yeten kimsenin avret yerlerini örtmesi istenir. İtimat edilen görüşe göre, böyle bir kişi temiz elbise bulursa namazını vakit içinde iade eder. Eğer necis bir elbise ile yahut ipekli elbise ile yahut altın ile yahut altın yüzük ile yahut çıplak olarak kılmışsa vakit içinde bu namazı iade eder.

Bir kimse avret yerini örtecek elbise bulamazsa bu durumda oturarak namazını kılıp Hanbelîlerle Hanefîlere göre, ima yoluyla namaz kılar. Bunun dayandığı delil, İbni Ömer'in uygulamasıdır. Hallâl'ın, kendi isnadı ile İbni Ömer'den gemileri denizde parçalanan ve dışarıya çıplak olarak çıkan bir topluluk hakkında şöyle demiş olduğu rivayet edilmiştir: *"Bunlar oturarak namaz kılarlar, başları ile imada bulunurlar.* "Abdurrazzak'ın İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Gemide namaz kılan ile çıplak olarak namaz kılan kimseler oturarak namaz kılarlar."* Fakat necis bir örtü bulan böyle kimseler bununla namazlarını kılarlar, bu namazlarını iade etmezler, necis elbise ile kılıp çıplak olarak kılmazlar. Çünkü avret yerlerini örtmek, necaseti gidermekten daha kuvvetli bir emirdir. Dolayısıyla daha evlâdır. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Uyluklarını ört."* Bu emir umumidir. Namazda örtülü bulunmanın şart olduğu hususunda ittifak vardır. Necasetten temizlenmenin hükmü hakkında ise ihtilâf vardır. Dolayısıyla üzerinde ittifak edilen husus daha kuvvetlidir.

Şafiîlere göre böyle bir kimse ayakta bütün rükünleri tam yaparak çıplak hâlde namazını kılar. Şafiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre bu namazın iade edilmesi gerekmez. Çünkü çıplak durumda iken kılınan namaz ile farz düşer, fakat bir kimsenin bedeni üzerinde affedilemiyecek kadar necaset bulunsa ve bu pisliği yıkayacak su bulamasa, su veya toprak bulamayıp abdest veya teyemmüm alamayan kimselerde olduğu gibi, namazını kılar, fakat onu sonradan iade eder. Çünkü necis bir elbise ile kılınan namaz ile farz düşmez.

Hanefîler bu meselede ayırım yaparak şöyle demişlerdir:[1]

Eğer elbisenin dörtte bir ve daha fazlası temiz ise bununla namaz kılmak vaciptir. Böyle bir kimse çıplak olarak namaz kılamaz. Çünkü dörtte bir kemal mertebesindedir. Avret yerinin açılması konusunda olduğu gibi, dörtte bir bütün yerinde kabul edilir.[2] İmkânlar ölçüsünde böyle bir kimseye necaseti azaltmak vacip olur. Üzerinde en az necaset bulunan iki elbiseden birini tercih eder.

Eğer bir kimsenin elbisesinin dörtte birinden azı temiz ise bu elbise içinde kıyam, rükû ve secde ederek kılması menduptur. İma ile namaz kılması ise caizdir.

1- *Teybinü'l-Hakaik*, I,98.

2- Şeriat bir çok yerde dörtte biri bütün yerinde kabul etmiştir. Meselâ; ihramlı kişinin başının dörtte birini tıraş etmesi, başın dörtte birini abdestte mesh etmek, avret yerini açmak gibi. Çünkü bu durumlar ihtiyat mevkiindedirler.

Bütünü necis olan bir elbise içinde namaz kılmak, çıplak olarak namaz kılmaktan daha iyidir. Bu görüş, Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf'un görüşleridir.[1] Seferî olan kimse necaseti yok edecek yahut azaltacak bir su bulamazsa ya bu necaset üzerindeyken yahut çıplak olarak namaz kılar. Bu namazı yeniden kılması gerekmez. Bunlara göre şu kaide uygulanır: Elbisesi veya bedeni üzerindeki necaseti yok edecek suyu bulamayan kimse bu elbise ile namazını kılar, iadesi gerekmez. Avret yerini örtecek elbiseyi bulamayan kimseler de böyledir. Çıplak olarak namaz kılmak şöyle olur: Kişi ayaklarını kıbleye doğru uzatır. Ki bu durum avret yerlerini gizlemek için daha uygundur. Bu durumda rükû ve secde için ima yapılır. Oturarak ima ile namaz kılmak, ayakta çıplak olarak kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü örtünme emri daha kuvvetlidir.

d) Elbisedeki pisliğin yerini unutmak: Bir kimse necis bir elbise bulsa, fakat necasetin elbisenin neresinde olduğunu bilmese Hanefîlere göre elbisenin her hangi bir tarafını kısmen yıkamak, bir araştırma yapmaksızın da olsa, yeterlidir. Böyle yapmakla o elbise temizlenmiş olur. Şafiîlere göre pislik elbisenin bütününde ise ve bilinmiyorsa bütün elbiseyi yahut bedeni yıkar. Bunun gibi, eğer elbise ve bedenin bir tarafında pislik bulunduğunu zannedip nerede olduğunu kesin olarak bilmezse hepsini yıkar. Çünkü elbise ile beden birdir. İki elbiseden hangisinin temiz hangisinin necis olduğu hususunda şüpheye düşse, namaz kılmak için bunlarla ilgili içtihatta bulunup kanaatine göre hüküm verir.[2]

e) Elbisenin bir tarafı necis olmak: Namaz kılan kimsenin üzerinde elbise ve benzeri şeyler bulunsa ve bir tarafı necis olsa meselâ, uzun olan sarığının bir tarafı yahut yeninin bir tarafında necaset bulunsa Şafiîlere göre bu kimsenin namazı sahih değildir; birinci meselede olduğu gibi. Necasete bitişik olan tarafı, kıyam ve oturuşlar esnasında, rükû yahut secdede hareket etmesi sebebiyle hareket etmese de, birinci meselede olduğu gibi, Şafiîlere göre namazı sahih değildir. Çünkü namazda necasetten sakınmak tazim için meşru kılınmıştır. Bu durum ise tazime aykırıdır. Kendi hareketleri ile hareket etmeyecek şekilde necasete bitişik olan bir elbise ile secde ettiği zamanki durum böyle değildir. Çünkü secdede istenen şey, başka bir şey üzerinde sabit olmak, yerleştirmektir. Bunun dayandığı delil: *"Alnını yere yerleştir"* hadisidir. Bir kimse, necaset bulunan bir şeye bitişik olan ve kendisi hareket ettiğinde hareket etmeyen bir elbise üzerine secde ederse maksat hasıl olur. Buna göre, rükû ve secdede namaz kılan kimsenin göğüs hizasında bulunan bir necasetin olması, sahih olan görüşe göre namazın sıhatine zarar vermez. Çünkü kişinin elbise ve bedeni necaset ile karşılaşmamaktadır.

Hanefîlere göre, hareket etmesi sebebiyle eğer elbisenin necis tarafı hareket etmiyorsa,

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,283 *vd.; el-Bedâyi'*; I,117 *es-Serhu's-Sağîr*, I,283 *vd.; Muğni'l-Muhtâc* I,186; *Bâcurî, I*,144, *el-Mühezzeb, I*,60-61;*el-Muğnî*, I,587,592,594; *Fethu'l-Kadîr*, I,184; el-*Lübâb,I*,66; *Meraki'l-Felâh*,38.

2- *el-Mühezzeb*, I,61; *Muğni'l-Muhtâc*, I,189.

bu kişinin namazı sahihtir. Eğer hareket ediyorsa sahih değildir. Çünkü Hanefîlere göre namaz kılan kimsenin elbisesinin temiz olması, kendi hareketi ile hareket eden şeylerin de temiz olması şarttır. Nitekim bu husus ileride gelecektir. Bir tarafı necis olan ve namaz kılanın elbise ve bedenine bitişik olmayan bir yaygının hükmü böyle değildir. Kişinin durmakta olduğu yer ile alnını koyduğu yer temiz ise namazın sahih olmasına engel değildir.[1] (*)

f) Necis bir şeye bağlı bir ipi tutmak: Namaz kılan kişi, bir tasma aracılığı ile bir köpeğin boynuna bağlı olan bir ipi tutarsa yahut necaset taşımakta olan eşek yahut başka bir hayvana dokunursa, Şafiîlerde esah olan görüşe göre namazı sahih olmaz. Çünkü köpek ister büyük ister küçük olsun bizzat kendisi necistir. Namaz kılan kişi bu durumda necaset taşımış olur. Çünkü bu kişi yürüyünce bu necaset de onunla beraber gider. Namaz kılanın çekmesi ile yürümeyen gemi böyle değildir. Gemiler ev gibidir. Bunlara bitişik bir ip bulunduğu hâlde kılınan namaz sahih olur. Fakat ipin bir ucu namaz kılanın ayaklarının altına alınırsa, Şafiîlere göre bu şekillerin hepsinde namazı sahih olur.

Bundan önceki durumda, Hanefîlere göre, namaz kılan kişinin köpeği ip ile tutması hâlinde namazı sahihtir. Çünkü Hanefîlerde racih olan görüşe göre köpeğin kendisi necis değildir. Bilakis onun dış yüzü temizdir. Domuz hariç diğer hayvanların dışına benzer. Ölmedikçe köpek necis olmaz. Bu da köpekten namaza engel olacak bir madde akmadığı zamana mahsustur.[2]

g) İçindeki özü kan olmuş bir yumurta taşımak:[3] Meselâ, namaz kılan kişi, özü kan olmuş bozuk bir yumurtayı taşısa Hanefîlere göre namaz caizdir. Aynen köpek meselesi gibidir. Çünkü kan yumurtanın kaynağındadır. Bir şey kaynağında olduğu müddetçe ona necis hükmü verilmez. Fakat içinde sidik bulunan bir şişeyi taşıyan kimseler böyle değildir. Bu kişilerin namazı sahih olmaz. Çünkü sidik kaynağında değil, dışarıya alınmış vaziyettedir.

Şafiîlerce bu kişinin her iki durumda da namazı sahih değildir. Çünkü böyle bir kişi her iki durumda da necaseti taşımaktadır.[4]

h) Namaz kılarken küçük bir çocuğu taşımak: Namaz kılan bir kişi, üzerinde necaset bulunan bir çocuğu taşısa Hanefîlere göre bu çocuk adamın sırtında kendine hakim olamayacak durumda ise namazı batıl olur. Çünkü bu durumda necaseti taşımış gibi olur. Hanefîlere göre, taşımış sayıldığı şeyin temiz olması şart koşulur. Yani insanın iç organlarında bulunan necaseti istisnadır. Köpek, yumurta meselelerinde olduğu gibi. Eğer küçük çocuk kendine hakim ise bunu taşıyanın namazı sa-

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,373; *Muğni'l, Muhtâc,* I,190; *el-Mühezzeb,* I,61; *Meraki'l-Felâh,* 38.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,374; *Muğni'l-Muhtâc; el-Mühezzeb* a.y, *el-Mecmû,* III,155 vd.

3- Burada geçen (muh) kelimesi yumurtanın sarısı yahut yumurta içinde bulunan bütün maddelerdir.

4- *Reddü'l-Muhtâr,* a.y.; *el-Mühezzeb,* a.y.; *el-Mecmû.*

(*) Namaz kılanın iki ayak, iki el ve dizlerini koyduğu yerlerin de temiz olması gerekir. Nimetü'l-İslam, c I. kısım II, s. 70-71.

hih olur. Çünkü bu durumda namaz kılan kimse necaseti taşımış sayılmaz.

Şafiîler şöyle demişlerdir: Üzerinde pislik görülmeyen çocuğu taşımak namaza zarar vermez. Hz. Peygamber (a.s.) namaz kılarken Umame binti Ebi'l-Âs'ı[1] taşımıştır. Bir kimse temiz olan bir hayvanı namazda taşırsa namazı sahih olur. Çünkü hayvanda bulunan kaynağındaki pislik, namaz kılmakta olan kimsenin karnındaki pisliğe benzemektedir.[2]

ı) Kemiği necasetle eklemek: Şafiîlere göre, temizini bulamadığı için bir kimse kırılmış olan kemiğini necis maddeyle eklese bu kişi özürlü olup zaruretten namazı sahihtir.[3]

2- Yerin Temiz Olması:

a) Üzerinde necaset bulunan bir yaygı üzerinde namaz kılmak: Bir kimse üzerinde necaset bulunan bir yer üzerinde namaz kılarsa namazı ittifakla sahih değildir. Çünkü bu kişi necaset ile temas etmektedir. Bir uzvu necaset üzerine koymak onu taşımak gibidir. Bir kimse temiz bir yer üzerinde namaz kılarsa ittifakla namazı sahihtir. Hatta Hanefîlere göre yaygı küçük de olsa namazı sahihtir. Çünkü bu kişi necaset ile temas etmemektedir, necaset ile temas eden bir şeyi de taşımamaktadır.[4]

b) Arada bir engel bulundurularak necis olan bir yer üzerinde namaz kılmak: Bir kimse necis olan bir yer üzerine bir yaygı yaysa ve bu yaygının üzerinde namaz kılsa ittifakla namazı sahihtir. Çünkü necasete dokunmamakta ve ona bitişik olan şeyi de taşımamaktadır. Eğer bu yaygının üzerinde bulunan deliklerden kişinin üzerine necaset temas ederse namazı batıl olur.[5] Hanefîler buna şunu da ilâve etmişlerdir: Alt kısmı necis fakat üst yüzü temiz olan bir keçe üzerinde namaz kılmak caizdir. Bunun gibi, astarı pis, yüzü temiz olan bir yaygı eğer birbirine dikilmiş değillerse, bunlar üzerinde kılınan namaz sahih olur. Çünkü bunlar birbiri üzerinde duran iki ayrı elbise gibidirler.

c) Bir evde veya açık arazideki necaset: Eğer necaset bir evde yahut açık bir arazide bulunur da yeri bilinirse necaset bulunmayan diğer yerlerde namaz kılmak gerekir. Eğer necasetin bulunduğu yer bilinemezse namaz kılan kişi temiz bir yer araştırır ve Hanefîlere göre burada kılar.

Şafiîlere göre,[6] bir sahrada olduğu gibi, eğer namaz kılınacak olan yer geniş olur da bunun her hangi bir yerinde kılarsa namazı caiz olur. Çünkü bu yerde neca-

1- Umame hadisi olup Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.
2- *Reddü'l*-Muhtâr, el-Mühezzeb; *el-Mecmû,* III,156.
3- *Muğni'l-Muhtâc,* I,190.
4- *Reddü'l-Muhtâr,* (a.y.) III; *Muğni'l-Muhtâc,* I,190; *el-Mühezzeb,* I,62; *Merakı'l-Felâh,* 38
5- *Reddül Muhtâr, el-Mühezzeb* aynı yerler.
6- *el-Mühezzeb,* I,62; *el-Mecmû,* I,160 vd.

setin bulunduğu sabit değildir. Bir yerde aslolan da temiz olmaktır. Böyle bir yerin bütününü yıkamak da mümkün değildir.

Eğer toprak bir ev gibi geniş bir alan olursa burasını yıkamadıkça namaz kılmak caiz değildir. Bu mesele, bir elbisenin bir parçasının necis olmasından şüphelenme durumuna benzemektedir. Çünkü ev ve benzeri şeyleri yıkamak ve necasetten korumak mümkündür. Necis olan yer gizli kalırsa, yani bilinemezse, elbisede olduğu gibi, evin hepsini yıkamalıdır.

Eğer necaset iki evden birinde bulunur da hangisinde olduğu hususunda şüphelenirse iki elbisede yaptığı araştırma gibi araştırma yapar.

Bir kimse necis bir yerde hapsedilirse meselâ, helâda hapsedilirse cumhura göre bu kişinin namaz kılması farzdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Size bir şeyi emrettiğim zaman, gücünüzün yettiği kadar bu emri yerine getirin."*[1] Bu meselenin dayandığı bir diğer delil de, namazın bazı rükünlerini yerine getirmekten âciz olan hastaya benzetmektir.

Necis olan bir yerde namaz kılmaya mecbur kalan kişi, namaz kılarken oturuşta ve diğer hareketleri yaparken elleri ve dizleri ile imkânlar ölçüsünde necasetten kendini korumaya çalışır. Böyle bir kimsenin aynı zamanda ima ile namaz kılması gerekir. Yahut necasete değmeyecek kadar eğilerek namaz kılmalıdır. Sahih olan görüşe göre yere secde etmez çünkü ima ile namaz kılmak caizdir. Fakat necaset ile namaz kılmak caiz değildir.

Şafiî'nin yeni ve esah görüşüne göre, böyle bir kimsenin namazını temiz bir yerde yeniden kılması gerekir. Şafiî'nin eski mezhebine göre ise bunu yapmak müstehaptır. Çünkü bu kişi namazı nadir ve devam etmeyen bir özür sebebiyle terketmiştir. Dolayısıyla ondan farz düşmemektedir. Bu durum secdeyi unutarak terkeden kimseye benzer. Şafiîlerde en kuvvetli görüşe göre, bu kılınan namazlardan ikincisi farz olarak kabul edilir.

4- Avret Yerini Örtmek:

Avret lügatte "noksanlık" demektir. Şer'an avret, "bakılması haram olup örtülmesi farz olan uzuvlar"dır. Birinci mana burada namazda kastedilmiştir. Âlimlerin cumhuruna göre, karanlıkta, tenha bir yerde de bulunulsa gücü yeten kimselerin avret yerlerini örtmeleri şarttır. Hanefîlere göre, insanların huzurunda avret yerinin örtülmesi icmaen farzdır. Sahih olan görüşe göre, tenhada örtmek de farzdır. Bir kimse, karanlık bir evde bile olsa temiz elbisesi bulunduğu hâlde çıplak olarak namaz kılarsa namazı caiz değildir.[2]

1- Buharî ile Müslim Ebu Hureyre'den şu lafızla bir hadis rivayet etmişlerdir: *"Yasakladığım şeyden sakının. Emrettiğim şeyi gücünüz ölçüsünde yapın..."*

2- *Reddü'l Muhtâr*, I, 375.

Yıkanma, def'i hacet taharetlenme gibi ihtiyaçlar dışında, tenha bir yerde de olunsa namazda ve namaz dışında avret yerlerinin örtülmesi farzdır. Avret yerlerinin örtülmesinin farz olduğunun delili Allah tealânın: *"Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gelin"* (Âraf, 31) ayetidir. İbni Abbas: "Bundan kastedilen namazdaki elbiselerdir." demiştir.

Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah tealâ bülûğa ermiş olan bir kadının namazını başörtüsüz kabul etmez."*[1] *Hımar:* Kadının başına örttüğü örtüdür. Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Ey Esma! Kadın bülûğ çağına ulaşınca, onun şu ve şu uzuvlarından başkasının görünmesi helâl ve caiz olmaz. Hz. Peygamber (a.s.) elleri ile yüzüne işaret etmişti."*[2] İslâm âlimleri de mutlak olarak namazda ve namaz dışında avret yerlerinin örtülmesi gerektiği hususunda icma etmişlerdir.

Örtüde Aranan Şartlar:

a) Örtünün sık dokunmuş, altını göstermeyecek kalınlıkta olması gerekir. Örtünmede farz olan derinin rengini belli etmeyecek şekilde örtmek; deri, ağaç yaprağı ve sık dokunmuş elbiselerde avret yerini belli edecek şekilde dar olmamaktır. Eğer elbise hafif yahut ince olup altını belli edecek durumda olursa yahut derinin rengini belli edecek şekilde bulunursa dolayısıyla derinin beyazlığı yahut kırmızılığı bilinirse bununla namaz sahih olmaz. Çünkü bununla örtünme gerçekleşmemektedir. Eğer elbise tenin rengini belli etmez de sadece uzvu belli ederse ve hacmi ortaya korsa bununla namaz kılmak caiz olur. Çünkü bundan kaçınmak mümkün değildir. Hatta giyinilen örtü sık dokunmuş olsa da zaman zaman bundan kaçınmak mümkün değildir. Fakat Şafiîlere göre kadınların böyle bir elbise ile namaz kılmaları mekruhtur; erkekler için ise evlâ olanı terketmektir.

Şafiîlere göre elbisede şart olan, derinin rengini belli etmeyecek derecede kalın olmasıdır. Elbise dışında avret yerini kişi zaruri durumlarda bulanık su ile yahut çamur ile örtse bile derinin rengini göstermemelidir. Şafiîlere göre avret yerlerini örten şeyin temiz olması farzdır. Malikîlere göre elbise altını gösteriyorsa yok hükmündedir. Eğer altının şeklini belli ediyorsa mekruhtur.[3]

b) Şafiîler ile Hanbelîlere göre örtülecek olan avret yerinin elbise ve benzeri şeylerle kaplanması şarttır. Dar anlamda çadır ile karanlık, avret yerlerinin örtülmesi için yeterli değildir. Hanefîler ile Malikîlere göre zaruret dolayısıyla karanlık, örtünmek için yeterlidir. Çünkü bunlara göre farz olan örtünme avret yerlerinin başkaları için örtülmesidir, kendisi için değildir. Fetva verilen görüş de budur.

1- Hakim rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu Müslimin şartına göredir." Yine bunu Neseî dışında beş hadis imamı rivayet etmişlerdir. İbni Huzeyme ise Hz. Aişe'den *sahih* olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar*, II,67.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, Aişe'den rivayet etmiştir. Hadis *mürseldir*. *Nasbu'r-Râye*, I, 299.

3- *el-Kavânînuül-Fıkhıyye*, 54.

c) Hanefîlerde sahih olan görüş ile diğer fakihlere göre avret yerinin etrafının da örtülmesi istenmektedir. Bu sebeple kişinin avret yerlerini aşağıdan örtmesi farz değildir. Bir kimse altını gösterecek olan bir cam üzerinde üstten örtülü bir elbise ile namaz kılarsa bu namaz caizdir.

Eğer bir kişi avret yerlerinin ancak bir kısmını örtecek elbise bulursa Şafiîlerde en kuvvetli olan görüşe göre, eli ile de olsa bunun bir kısmını örtmesi farz olur. Çünkü bununla maksat hasıl olmaktadır. Eğer elbise sadece ön ve arka uzuvları örtecek kadar ise sırf bunlar onunla örtülür. Sadece birini örtecek durumda ise ön taraf örtülür. Sonra arka taraf örtülür. Hanefîler ile Malikîlere göre tam bunun aksi yapılır, yani arka taraf örtülür. Eğer rükû ve secdede kişinin avret yeri görülecekse, gömleğini yahut elbisesinin orta kısmını bir ip ile bağlaması gerekir. (Bu konu Arap elbise stiline göre ifade edilmiştir. Müt.)

Haram Olan Elbise İle Namaz Kılmak:

Malikî ve Şafiîlere göre, haram elbise ile örtünmek haram olmakla beraber sahihtir. Hanefîlere göre, böyle bir namaz tahrimen mekruh olarak sahih ve geçerlidir. Bunun örneği erkeklerin ipekli kumaştan elbise giymeleridir. Özürsüz olarak böyle bir elbiseyi giyen kimse günahkâr olur. Bu aynen gasbedilmiş bir toprak parçası üzerinde namaz kılmaya benzer.

Hanbelîlere göre ipek elbise giymek, gasbedilmiş bir toprak üzerinde namaz kılmak gibi haram işler sebebiyle kılınan namaz sahih değildir. Bunun gibi, bütünü veya bir kısmı haram para ile satın alınmış olan bir elbise üzerinde namaz kılmak yahut altın yüzük takınmış olarak namaz kılmak, bunun haram olduğunu bilmek ve haram olduğunu hatırlamış olmak şartıyla haramdır.(1) Çünkü Ahmed'in İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: *"Her kim on dirheme bir elbise satın alır da bu dirhemlerden birisi haram ise, bu elbise onun üzerinde bulunduğu müddetçe Allah onun namazını kabul etmez." İbni Ömer daha sonra iki parmağını kulaklarına sokarak şöyle dedi: "Eğer Hz. Peygamber (a.s.)'in bu sözleri söylediğini duymadıysam bu kulaklar sağır olsun."*(2) Hz. Aişe hadisinde de şöyle gelmiştir: *"Dinimizde bulunmayan bir işi işleyen kimsenin bu işi reddedilmiştir."*(3) Aynı zamanda, böyle bir kişinin ayağa kalkması, oturması, böyle bir elbise içinde eğleşmesi haramdır, yasaklanmıştır. Dolayısıyla, ay başı ve lohusalık zamanlarında olduğu gibi, bunlarla kılınan namaz sahih değildir.

Eğer kişi giydiği elbisenin ipek olduğunu bilmiyorsa yahut gasbedilmiş bir elbise olduğunu bilmiyorsa yahut bunu unutmuşsa yahut gasbedilmiş bir yerde hapsedilmişse yahut necis bir yerde hapsedilmişse kıldığı namaz sahihtir. Çünkü bu ki-

---

1- *Keşşafü'l-Kınâ'*, I,313; *el-Muğnî*, I,587 vd.

2- Fakat bunun isnadında Haşim ile Bakıyye vardır. Buharî'ye göre Haşim güvenilir değildir. Bakiyye de *müdellis*tir.

3- Bu hadisi Ahmed ile Müslim Hz. Aişe'den rivayet etmiştir, *sahih*tir.

şi böyle bir durumda günahkâr değildir. Daha önce de açıkladığımız üzere, Malikîler ile Hanefîler necis bir elbise ile namaz kılmayı caiz görmüşlerdir.

Bütün mezhep alimleri, iare (ödünç) yolu ile de olsa namazda avret yerinin bir elbiseyle örtülmesinin farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bir kimse, temiz elbisesi bulunduğu hâlde çıplak olarak namaz kılarsa yahut ipek bir temiz elbise ile namaz kılarsa Hanbelîler dışındaki cumhura göre namazı batıl olur. Çıplak olan kimseye elbise vaad edilse, vaktin çıkmasından korkmadığı müddetçe bekleyecektir. Hanefîlerce azhar olan görüş budur. Daha önce para ile su satın almak bahsinde geçtiği üzere, eğer elbise satın alma imkânı varsa emsal fiyat üzerinden elbise satın alması gerekir.[1]

Örtü Bulamamak:

Bir kimse avret yerlerini örtecek bir elbise bulamazsa Malikîlere göre çıplak olarak namazını kılacaktır. Çünkü avret yerlerini örtmek güç yettiğince farzdır. Âcizlik zamanlarında bu farz düşer.

Hanbelîlere göre böyle bir kimse ima ile oturarak namazını kılacaktır. Bunun delili, daha önce de açıklandığı üzere, İbni Ömer'in uygulamasıdır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre böyle bir kimsenin, namazını tamamlayıncaya kadar çamur ile de olsa avret yerlerini örterek namazını kılması gerekir. Yahut saf olmayan bulanık suyun içine girerek namazını kılar. Hanefîler ile Malikîlere göre zaruret hâlinde karanlıkta namaz kılmak yeterli olur. Şafiîler ile Hanbelîlerde en kuvvetli olan görüşe göre, eli ile avret yerlerini örterek namazını kılar. Çünkü bununla da maksat hasıl olmaktadır. Şafiîlere göre, rükünleri tam yaparak ayakta kılar, namazını yeniden kılması gerekmez. Hanefîler ile Hanbelîlere göre rükû ve secdeli olarak oturarak ima ile namaz kılar. Böyle kılmak ayakta ima ile yahut rükû ve secde ile namaz kılmasından daha faziletlidir. Çünkü örtünmek, namazdaki rükünleri yerine getirmekten daha faziletlidir.

Hanbelîlere göre su ve çamur içinde bulunup da toprak üzerinde secde etme imkânı bulunmayan ancak su ve toprak ile bulaştırılmak suretiyle secde etme imkânı olan kişi bineği üzerine namazını kılar. Rükû ve secdesini ima ile yapar.[2]

Avret Yerinin Ansızın Açılması:

Eğer namaz kılan kimsenin avret yeri, rüzgâr sebebiyle ve kasıtsız olarak ansızın açılır da onu hemen örterse Şafiî ve Hanbelîlere göre namazı batıl olmaz. Çünkü bu durumda mahzur ortadan kalkmıştır. Eğer kısa veya uzun bir süre açık kalır da bundan sakınmak mümkün olursa namaz batıl olur; bu durum affedilmez.[3] Ma-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,382; *el-Mecmû'* III, 193.
2- *el-Muğnî*, I, 599.
3- *Muğni'l-Muhtâc*, I,888; *el-Muğnî*, I,580.

likîlere göre: Muğellaza (Müstehcen) avret yerinin açılması ile mutlak olarak namaz batıl olur.

Hanefîlere göre namazda iken, her hangi bir avret yerinin dörtte biri kendi tesiri olmaksızın açılır ve bu bir rükün eda edecek kadar sürerse namaz fasit olur. Eğer kendi tesiri ile açılırsa namazı o anda batıl olur.

Çıplakların Cemaatle Namaz kılmaları:

Çıplaklar için cemaatle namaz kılmak meşru olup, Şafiîler ile Hanbelîlere göre tek olarak da cemaat hâlinde de namazlarını kılabilirler. Cemaatle kılmaları durumunda imam cemaatle birlikte safın ortasında durur. Cemaat tek bir saf olur ki, birbirinin avret yerlerine bakmasınlar. Eğer tek saf olma imkânı yoksa iki saf olurlar ve gözlerini kapayarak namazlarını kılarlar.

Çıplak olan kadınlar bir yerde toplu olarak bulunsalar onlar için de cemaatla kılmak müstehaptır. Her hâlde imam cemaatin ortasında durur. Çünkü kadınlar bütünü ile avrettirler. Bunun sebebi, cemaatle namazın tek başına kılınan namazdan daha faziletli oluşudur. Nitekim bu husus sünnette vardır. Şafiîlere göre kadınlar bütün rükünleri yerine getirerek ayakta namaz kılarlar. Hanbelîlere göre secdeleri rükûlarından daha alçak olmak üzere ima ederler.

Çıplak olanların cemaatle mi tek başlarına mı kılmaları daha faziletlidir?

Şafiîlere göre bunlar kör iseler yahut karanlıkta olup birbirlerini göremeyecek durumda iseler ihtilâfsız olarak cemaatle kılmaları müstehaptır. İmam önlerinde durur. Eğer birbirlerini görebilecek durumda iseler en sağlam olan görüşe göre, cemaatle kılmak ile tek başlarına kılmaları arasında her hangi bir fark yoktur.

Eğer bir kişinin yanında elbise bulunursa çıplak olanlara bu elbiseyi emanet olarak vermesi müstehaptır. Eğer bunu yapmazsa bu elbise kendisinden gasp yoluyla alınmaz. Çünkü çıplakların namazları elbisesiz olarak da sahih olur.

Malikîler ile Hanefîlere göre çıplak olan kişiler teker teker namaz kılarlar ve birbirlerinden uzakta dururlar. Eğer karanlıkta bulunuyorlarsa cemaatle kılarlar, imam da öne geçerek kıldırır.[1] Eğer birbirlerinden ayrılmaları mümkün değilse ayakta tek bir saf hâlinde rükû ve secdeli olarak namaz kılarlar, imam ortalarında bulunur. Böyle namaz kılanların gözlerini kapamaları vaciptir.

Avret Yerinin Sınırı:

Namazın sahih olması için, mezhep imamlarına göre, daha önce de açıkladığımız üzere avret yerlerini örtmek şarttır. Fakat fakihler erkek, cariye ve hür kadınların avret yerlerinin neresi olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu âlimlerin farklı görüşlerini aşağıda geniş bir şekilde zikredeceğiz.

1- *el-Mecmû'*, III, 191 vd.; *el-Mühezzeb*, I,66; *el-Muğnî*, I,596,598; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, I,221.

Hanefî Mezhebi:[1]

a) Erkeğin avret yerleri: Erkeklerin avret yerleri göbeğinin altından diz kapaklarının altına kadar olan kısımdır. Esah görüşe göre diz kapağı da uyluktan olup avret mahallidir. Dayandıkları delil me'sur olan şu hadistir: *"Erkeğin avret yeri göbeği ile diz kapağı arasıdır" "Göbeğinden aşağısı diz kapaklarına geçinceye kadar olan kısımdır."*[2] Bu delillerinden biride Darekutnî'de rivayet edilen *zayıf* bir hadistir: *"Diz kapağı avret yerlerindendir."*[3]

b) Cariyenin avret yeri: Avret yerleri bakımından cariyeler sırtı, karnı ve yan tarafları bakımından erkekler gibidirler. Çünkü Hz. Ömer bir cariyeye şöyle demiştir: "Ey Deffar! Başörtüsünü at, yoksa hür kadınlara mı benzemek istiyorsun?"[4] Aynı zamanda cariyeler efendilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için âdeten iş elbiseleri ile dışarı çıkarlar, dolayısıyla güçlükleri gidermek için yabancılar hakkında mahremleri gibi kabul edilmişlerdir.

c) Hür kadınlarla hünsalar: Hür kadınlarla erdişi (hunsa)lerin aşağı sarkan saçları dahil bedenleri, bütünü ile avrettir. Ancak eller ile yüz avret değildir. Ayakların iç ve dış kısmı da itimat edilen görüşe göre zaruretin umumi olması dolayısıyla avret değildir. Kadının sesi, racih olan görüşe göre avret değildir.[5] Fakat mezhebe göre, elin üst kısmı avrettir. En sahih olan görüşe göre, avuçların iç ve dış kısımları avret değildir. İki ayak da mutemet görüşe göre namaz kılan için avret değillerdir. Sahih olan görüşe göre iki ayak, bakan ve dokunan kimselerin bulunması durumunda avrettirler. Dayandıkları delil şu ayet-i kerimedir: *"Kadınlar, kendiliğinden görünen dışında, zinetlerini göstermesinler."* (Nur, 31) Bundan kastedilen zinetlerin takıldığı yerlerdir. Kadından görünen azalar yüz ile avuçlardır. Nitekim İbni Abbas ile İbni Ömer de bu görüşü benimsemişlerdir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kadın avrettir. Dışarı çıktığı zaman şeytan ona gözünü di-*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 375-379; *Tebyînü'l-Hakâik* I, 95-97.

2 - Bu üç hadisten alınmıştır. Birinci hadis, Darekutnî, Ahmed ve Ebu Dâvud'un, Amr b. Şuayb'dan, babasından, dedesinden rivayet ettiği şu hadistir: *".... Sizden biri cariyesini, köle yahut işçisini evlendirdiği zaman göbeğinden aşağı ve diz kapağından yukarı kısmına bakmasın. Çünkü göbekten aşağısı diz kapağına kadar avrettir."* Bu hadis zayıftır. İkinci hadis Hakim'in Abdullah b. Cafer'den rivayet ettiği şu haberdir: *"Göbekten diz kapağına kadar olan kısım avrettir."* Bu hadis uydurmadır. Üçüncü hadis, Darekutnînin hadisi olup Ebu Eyyub'dan rivayet edilmiştir: *"Diz kapaklarının üstü avret yerlerindendir. Göbeğin alt kısmı da avrettir."* Bu hadis gariptir. *Nasbu'r-Râye,* 296-297.

3 - *Nasbu'r-Râye* I, 297.

4 - Zeylâî bu hadis hakkında *"gariptir"* demiştir. Bu manadaki bir hadisi Abdürrazzak Ömer'den rivayet etmiştir. Beyhakî de bu hadisi rivayet etmiştir. Ve bu konuda Ömer'den gelen eserler *sahih*tir. *Nasbu'r-Râye,* I, 300.

5 - Fakat, kadının nağme ile ezan ve diğer okunacak şeylerde sesini uzatması durumunda bu sesin işitilmesi helâl değildir.

ker."[1] Ayrıca şöyle buyurmuştur: *"Ey Esma! Hayız görecek çağa eriştiğin zaman, vücudundan şu ve şunlar dışında hiç bir yerin görülmesi caiz olmaz. Eli ile yüzüne avuçlarına işaret etti."*[2] Daha önce geçmiş bulunan Aişe hadisinde de şöyle denilmektedir: *"Allah tealâ, baliğa olan bir kadının namazını başörtüsüz kabul etmez."*

Genç bir kadının erkekler arasında yüzünü açmasına engel olunur. Çünkü bu durumda fitne söz konusudur. Yahut şehvetle bakmak söz konusudur. Bunun manası şudur: Böyle bir kadın, erkeklerin yüzünü görüp fitne meydana gelmesi korkusuyla yüzünü açmaktan alıkonur. Çünkü yüzü açık olan kadına şehvet ile bakılır.

Hakim için şahit ile aleyhine şahitlikte bulunma dışında genç kadınlarla tüysüz genç erkeklerin yüzüne şehvetle bakmak caiz değildir. Kişi evlenmek niyeti ile her hangi bir kadına şehvetle de olsa bakabilir. Bunun sebebi sünnet ile amel etmek olup şehvet değildir. Bunun gibi tedavi maksadı ile kadının avret olan yerlerine zaruret ölçüsünde bakılabilir.

Hanefîlerde itimat edilen görüşe göre galiza (müstehcen) avret yerleri olan ön ve arka uzuvlar ile hafif avret yeri olan bu iki yer dışındaki avret yerlerinin dörtte biri açık bulunur da bu durum bir rükün eda edecek kadar, kasıtsız olarak devam ederse namaz batıl olur.[3] Çünkü bir şeyin dörtte biri tam hükmündedir. Nitekim bunu daha önce de açıklamıştık. Bundan daha azının görünmesi ile namaz batıl olmaz. Bir kimsenin karnının yahut uyluğunun yahut bir kadının saçlarından sarkan kısmın, makat yahut erkeklik organının yahut hayalarının yahut kadınlarda cinsî organın dörtte biri görünürse namazı batıl olur. Ancak batıl olması için bu durumun bir rükün eda edecek kadar zaman devam etmesi gerekir. Eğer açık kalma keyfiyeti bir rükünden az devam ederse namaz batıl olmaz.

Malikî Mezhebi:[4]

Malikî mezhebine göre, icmaen avret yerlerinin insanların gözünden örtülmesi farzdır. Namazda ise sahih olan görüşe göre aşağıdaki yerlerin mutlaka örtülmesi gerekir:

a) Namazda erkeklerin avret yerleri: Namaz esnasında erkekler için avret yeri, sadece avret-i galiza olan ön ve arka uzuvlar yani müstehcen olan iki uzuvdur. Do-

---

1- Bu hadisi Tirmizi, Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmiş ve hadis için *sahih - garip* demiştir. Bu hadisi yine İbni Hıbban da rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, 298.

2- Ebu Dâvud rivayet etmiş olup hadis *mürsel*dir.

3- Bu iki müstehcen uzuv arasında haramlık bakımından fark yoktur. Ancak, galiz avrat mahalline bakmanın haramlığı daha ağırdır.

4- *eş-Şerhü's-Sağir*, 285; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, III *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 53; *eş-Şerhü'l-Kebir* I 211-217; *Şerhu'r-Risale*, 98.

layısıyla sadece uylukları açık olarak namaz kılan ile kasığı açık olduğu hâlde namaz kılanların namazlarını vakit içinde iade etmeleri farzdır. Uyluk Malikîlere göre avret değildir. Onlara göre sadece iki müstehcen uzuv avret yeridir. Bunun dayandığı delil Enes hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Hayber günü izarını uyluğunun üzerinden kaldırdı, öyle ki, ben onun uyluğunun beyazlığını görür gibiyim."* (1)

b) Cariyenin avret yerleri: Uyluklar ile birlikte iki müstehçen uzuvdur. Bu uzuvlardan bir kısmı açıldığı zaman yahut kişi uyluğunun tamamını, yahut bir kısmını açtığı zaman, vakit içinde namazını kesin olarak iade edecektir. Cariyeler aynen erkekler gibidir. Öğle ile ikindide namazların iade etmenin vakti güneşin sararmasına kadardır. Akşam ile yatsıda ise bütün gece boyudur. Sabah vaktinde ise güneşin doğma zamanına kadardır.

c) Hür kadının avret yerleri: Bağır, eller, ayaklar ve başın etrafı dışında bütün bedenidir. Bağıra tekabül eden sırt kısmı da aynen bağır gibidir. Hafif avret yeri olan göğüsten bir kısmı, yahut başın etrafından bir kısmı açılırsa hatta bu ayağın üst kısmı da olsa daha önce açıklaması geçen zaruri vakit içinde namazını yeniden kılar. Öğle vaktinde sararma zamanına kadar, akşam ile yatsı vakitlerinde bütün gece boyunça, sabah vaktinde ise güneş doğuncaya kadar namazını yeniden kılar.

Yukarıda geçen bu hükümler namaz hakkındadır. Fakat hem görme hem de namaza nispetle yine hüküm aynıdır. Örtmek farzdır. Erkeğin avret yerini örtmesi, cariyenin de avret yerini örtmesi şart koşulmaz. Fakat, hür kadının avret yeri Müslüman yahut kâfir olan diğer bir kadına nispetle onun önünde, sadece göbeğin altından diz kapağına kadar olan kısımdır.

Yabancı bir erkek önünde hür kadının yüz ve avuçlar dışında bütün vücudunu örtmesi farzdır. Eller ile yüz ise avret yeri değillerdir. Durum böyle olmakla beraber, fitne korkusu olursa bu iki uzvun da örtülmesi vaciptir. Erkeğin, mahremi olan kadınların -hısımlık veya süt sebebiyle mahremlik olsa da- yüz dışında göğüslerine ve etrafına bakması, zevk almasa da caiz değildir. Şafiîler bu konuda farklı düşünüyorlar. Şafiîler ile diğerleri mahremlerin diz kapağı ile göbeği arasındaki yerler dışında vücuduna bakmayı caiz görmüşlerdir. Bu ise bir genişliktir. Etraf, yani boyun, baş ve ayakların üstünü içine almaktadır.

Bundan anlaşılıyor ki, erkek ve kadınlarda namazda avret yerleri müstehçen (muğallaza) avret ve hafif avret yeri olmak üzere ikiye ayrılır. Erkeklerin ağır olan avret yerleri müstehçen olan iki avret yeridir. Hafif avret yeri ise diz kapağı ile göbek arasında kalan müstehçen uzuvlar dışındaki yerlerdir. Cariyelerde ağır avret mahalli: Uyluklar ile bunlar arasındaki makat ağızı, cinsî organ ve bunlara bağlı

1- Bu hadisi Ahmed ile Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II 64. Bunu başka bir hadis de kuvvetlendirmektedir: *"Resulullah uyluğunu açmış olarak oturuyordu. Ebu Bekir yanına girmek için izin istedi ona bu durumda iken izin verdi. Sonra Ömer izin istedi, yine bu durumda iken ona da izin verdi. Sonra Hz. Osman izin istedi, o zaman uylukları üzerine elbisesini örttü." Neylü'l-Evtâr*, II, 63.

olarak kasıktır. Hafif avret yeri, uyluk ile kasık ve göbek arasındaki yerlerdir.

Hür kadınlarda muğallaza avret yeri: Baş, eller ve ayaklar, bağır ve bunların hizasında bulunan sırt dışındaki bütün bedendir. Hafif avret yeri, yüz ve avuç dışında bütün bedendir.

Müstehçen avret yeri açık olduğu hâlde, bunu hatırlayıp örtmeye gücü yeten kimsenin namazı batıl olur. Meşhur olan görüşe göre bu kişinin namazını yeniden kılması gerekir.

Hafif olan avret yerlerinden bir kısmı veya tamamı açık olduğu hâlde namaz kılan kimsenin namazı batıl olmaz. Fakat açılması mekruhtur. Bu yerlere bakılması ise haramdır. Fakat hafif olan avret yerleri açık olduğu hâlde namaz kılan kimsenin zaruri vakti içinde bu namazı yeniden kılması müstehap olur. (Öğle ile ikindi vakitlerini güneşin sararmasına kadar, akşam ile yatsı namazlarını bütün gece boyunca, sabah namazını güneşin doğmasına kadar iade eder.)

Örtülü olmayan avret yerine zevk almaksızın da bakmak haramdır. Fakat örtülmüş olarak bakmak, el ile örtünün üstünden ellemeksizin bakmak caizdir. Ellemek suretiyle bakmak ise caiz değildir.

Erkekler için görmek bakımından avret yerleri göbek ile diz kapağı arasıdır. Kadınlar için yabancı bir erkeğin önünde avret yerleri, el ve yüz dışında bütün vücududur. Mahremleri önünde ise kadının avret yerleri, yüz ve etrafı, boyun (baş, eller ve ayaklar) dışında yine bütün vücududur. Etraf, baş, boyun, iki el ile iki ayaktır. Ancak, mahremi olmasına rağmen buna bakmaktan zevk ve şehvet hissetmekten korkulursa, bakmak haram olur. Kadınlar yanında yahut mahremleri yanında bir kadının avret yeri erkeğin erkeğe nispetle mevcut durumu gibidir: Diz kapağı ile göbeği dışındaki yerlere bakılabilir. Fakat, yabancılara nispetle bir kadının avret olma hükmü, erkeğin kendi mahremi olan kadınlara nispetle var olan hükmü gibidir. Bu da yüzüne ve etrafına bakmanın caiz olmasıdır.

Şafiî Mezhebi:[1]

a) Erkeğin avret mahalli: Şafiî mezhebine göre namazda, tavafta, yabancı erkekler önünde ve mahrem kadınlar yanında erkeğin avret yeri göbeği ile dizleri arasıdır.[2] Çünkü Haris b. Ebu Usame'nin Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Mü'min erkeğin avret yeri göbeği ile diz kapağı arasıdır."* Beyhakî de şu rivayeti nakletmiştir: *"Sizden biri cariyesini, kölesi veya hizmetçisi ile evlendirdiği zaman artık, cariye onun avret yerine bakmasın."* Uylukların örtülmesi konusunda bazı hadisler rivayet edilmiştir. Bu hadislerden kimisi şunlardır: *"Uyluk-*

1- *Muğni'l-Muhtâc* I, 185; *el-Mühezzeb,* I, 64; *el-Mecmû',* III, 170-176.

2- Sürre: Göbek, çocuğun göbeğinin kesildiği yerdir. Rükbe: Baldırların üst kısmı ile uylukların etrafındaki kavuşma noktası (dizkapağı)dır.

larını açma, canlı yahut ölü hiç bir kimsenin uyluklarına bakma." [1] Hz. Peygamber (a.s.) Cerhed el-Eslemî'ye şöyle demiştir: *"Uyluğunu ört. Çünkü uyluk avrettir."*[2]

Göbek ile diz kapağı, sahih olan görüşe göre, avret değillerdir. Bu görüş, daha önce Malikî mezhebinde geçen ve Hz. Peygamber (a.s.)'in uyluğunu gösterdiğini rivayet eden hadise dayanmaktadır. Fakat uyluğun örtülmesi için, diz kapağının bir kısmının da örtülmesi gerekir. Göbeğin de örtülmesi gerekir. Çünkü vacibi tamamlayan şey de vacip olur. Nitekim Şafiî, Hanbelî ve Malikîler de bu hususu usûl kitaplarında ortaya koymuşlardır.[3]

Erkeğin kadınlara karşı avret yerleri, bakmak açısından bütün bedenidir. Yani kadınlar erkeklerin bütün bedenine bakamazlar. Fakat tenhada sadece iki müstehcen avret yeridir.

Malikîlerin ileri sürdükleri delil Şafiîler tarafından Enes ve Aişe hadisi ile reddedilmiştir. Bu iki hadis uylukların avret yerleri olmadığı düşüncesini içermektedir.

Şafiîler, Malikîlerin uylukların avret yeri olmadığını anlatan Enes ve Aişe hadisini delil olarak ileri sürmelerini dört yönden reddetmişlerdir:

1- Bu hadisler, bir fiilin hikayesidirler. Uyluğun bir tarafının açılmasına müsamaha edilir, özellikle harp yerleri ile hasımlık ve çekişmelerin söz konusu olduğu yerlerde böyle şeylere müsamaha edilir. Usûl kitaplarında şu nokta tespit edilmiştir: Söz fiilden daha çok tercih edilir.

2- Enes ile Aişe hadisleri, bütün erkekleri kapsayan sahih hadislere karşı çıkacak güçte değillerdir.

3- Müslim'in rivayetindeki Aişe hadisinde tereddüt vardır: *"Resulullah (a.s.) benim evimde uylukları yahut baldırları (ayak bilekleri) açık olduğu halde yanı üzerinde yatıyordu."* İttifakla baldır avret yeri değildir. Açılmış olan kısmın baldır mı, uyluk mu olduğu şüphelidir.

4- Bu olaydaki uyluğun açık olması şöyle olabilir: Bu durum Hz. Peygamber (a.s.)'e mahsus idi. Çünkü bu hadiste, bu gibi konularda Hz. Peygamber (a.s.)'e uyulduğuna delâlet eden bir delil ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla, uylukların avret yerleri olduğuna delâlet eden sözlere uymak vacip olur.[4]

1- Bu hadisi Ebu Dâvud ile İbni Mace, Hakim ve Bezzar rivayet etmişlerdir. Bu hadiste *illet* vardır. *Neylü'l-Evtâr*, II, 62.

2- Bu hadisi Malik el-Muvatta'da, Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. Tirmizî *hasen* demiştir. İbni Hibban *sahih* demiştir. a.g.e, I, 63.

3- *Şerhu'l-Esnevî*, I, 127; el-Medhal İlâ-Mezhebi Ahmed b. Hanbel, 61; *Muhtasaru İbni'l-Hacib* 38.

4- *Neylü'l-Evtâr*, II, 64; *el-Mecmû*, III, 176.

b) Esah olan görüşe göre, cariyenin avret yeri erkeğin avret yeri gibidir. Çünkü her ikisinin başı avret olmamak bakımından bir birine benzemektedirler. Baş ile kolların açılmasına ihtiyaç vardır.

c) Hür olan bir kadın ile hünsaların (erdişilerin) avret yerleri: Yüz ile elleri dışında her tarafı avrettir. Ellerin sınırı parmak uçlarından bileklere kadar olan kısımdır. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kendiliğinden görünenler dışında zinetlerini göstermesinler."* (Nur, 31) İbni Abbas ile Hz. Aişe şöyle demişlerdir: *"Kendiliğinden görünen yerler yüz ile iki avuçtur."* Hz. Peygamber (a.s.) ihramlı bir hanıma eldiven ve peçe giymesini yasaklamıştır.[1] Eğer yüz avret olsaydı ihramda eller ile yüzün örtülmesi yasaklanmazdı. Aynı zamanda alışveriş için gösterilmesine, alıp vermek için de ellerin gösterilmesine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bu uzuvlar avret kabul edilmemiştir.

Örtmeye gücü yettiği hâlde namaz kılmakta iken, kişinin avret yeri açılsa namazı batıl olur. Ancak avret yerini rüzgâr açarsa yahut sehven açılır da hemen örtülürse namaz batıl olmaz. Nitekim bu hususu daha önce açıkladık.. Eğer avret yeri rüzgâr olmaksızın bir hayvanın dokunması ile yahut temyiz çağında olmayan bir çocuğun yaramazlığı ile açılırsa namaz batıl olur. Bir erkeğin avret yerini kendisinden örtmesi vacip değildir. Ancak kendi avret yerine bakması mekruhtur.

Namaz dışında hür kadının avret yeri, yabancı erkekler önünde bütün bedenidir. Ancak ihtiyaçlarını gidermek için çalışırken, açılan ve görünen kısım müstesnadır. Müslüman kadınlar ile mahrem erkekler önünde kadının avret yerleri, erkeklerde olduğu gibi, diz kapağı ile göbeği arasıdır.

Avret yerinin örtülmesinin farz, erkeğin erkek avret yerine, kadının kadın avret yerine bakmasının haram olduğuna dair bütün âlimlerin dayandıkları delil, Ebu Saîd el-Hudrî hadisidir: *"Erkek erkeğin avret yerine bakmasın. Kadın da kadınların avret yerine bakmasın. Tek bir örtü içinde erkek erkek ile, kadın da kadın ile başbaşa yatmasın."*[2] Dayandıkları ikinci hadisi Behz b. Hakîm babası yolu ile dedesinden rivayet etmiştir: *"Avret yerlerimizi nerede kapayalım, nerede açık bırakalım? diye sordum. Hz. Peygamber (a.s.): "Hanımın ve cariyen dışında herkesten avret yerini sakla" buyurdu. "Topluluk kendi aralarında bulunduğu zaman?" dedim. "Eğer hiç kimseye avret yerini göstermemeye gücün yeterse yap", buyurdu. "Bizden biri tenhada bulunduğu zaman?" dedim. Şöyle buyurdu: "Allah, kendisinden utanılmaya daha lâyıktır."*[3] Bu hadis, tenha bir yerde kişinin çıplak bulunmasının caiz olmadığına delildir. Tirmizî'de aşağıdaki lafızlarla rivayet edilen hadis de bunu kuvvetlendirmektedir: *"Çıplak durmaktan sakının. Çünkü sizinle beraber tu-*

1- *Sahih-i Buhari*'de İbni Ömer'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöylè buyurmuştur:" *İhramlı kadın peçe ve eldiven kullanmasın*".

2- Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî.

3- Bu hadisi Neseî dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. A.g.e.a.y.

valete gitme ve cinsî ilişki dışında yanınızdan hiç ayrılmayan melekler vardır. Bu meleklerden utanın ve onlara ikramda bulunun."

Buharî gusülde çıplak bulunmanın caiz olduğunu, Musa ve Eyyub (a.s.) kıssası ile istidlâl etmiştir.

Hanbelî Mezhebi:(1)

a) Erkeğin avret yeri, göbeği ile diz kapağı arasıdır. Bunun dayandığı delil Hanefîler ile Şafiîlerin dayandıkları daha önceki hadislerdir. Fakat diz kapakları ile göbek avret yeri değildir. Çünkü daha önce geçen Amr b. Şuayb hadisinde şöyle gelmiştir: *"Göbeğin altından diz kapağına kadar olan kısım avret yeridir."* (2) Diz kapağı aynı zamanda bir sınırdır. Göbekte olduğu gibi, avret yerlerinden değildir. Hünsa-i müşkil erkek gibidir. Çünkü muhtemel, mütereddit bir durum sebebiyle böylelerine örtünmek farzdır diyemeyiz.

Mezhepte kuvvetli olan görüşe göre, namazın sahih olması için erkeklerin, derinin altını gösterecek derecede ince de olsa, hafif bir örtü ile omuzlarını örtmeleri vaciptir. Çünkü omuzları örtmenin vacip oluşu hadis ile sabit olup hadisin lafzı şöyledir: *"Erkekler omuzları üzerinde bir şey bulunmaksızın, tek bir elbise içinde namaz kılamazlar."*(3) Bu hadis bir yasaklama olup haram olmayı gerektirir ve kıyasa tercih edilir. Ebu Dâvud'un Bureyde'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.), giyinmeksizin sadece bir örtü içinde ve örtüye bürünüp bir koltuğunun altından diğer omuzu üzerine aşırmış olarak namaz kılmayı yasaklamıştır."*

Fakat yalnızca avret yerini yahut omuzlarını örtecek bir elbise bulabilen kişi, bununla avret yerlerini örtüp ayakta namaz kılar. Bunu yapmak vaciptir. Böyle bir kişi omuzlarını örtmeyi terk eder. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Elbise geniş olduğu zaman iki tarafından bağla, eğer dar olursa onu böğründen bağla."*(4)

Erkeğin namazda avret yerlerini başkalarının bakışlarından, hatta kendi bakışından bile koruması gerekir. Namaz esnasında rükû ve secde ederken bir kimsenin gömleğinin yan tarafından avret yerleri görünürse avret yerlerini örtmek için bu elbiseyi bağlaması vaciptir. Çünkü avret yerini örtmek ile ilgili emir umumidir.

Tenha bir yerde yahut karanlık bir odada da bulunsa namaz kılan kimsenin avret yerlerini örtmesi farzdır. Çünkü daha önce geçen Behz b. Hakim hadisinde şöyle gelmiştir: *"Hanımın yahut cariyen dışındaki insanlara karşı avret yerlerini koru."*

1- *el-Muğnî*, I, 577-582, 601-606; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 306-315; *Gayetü'l-Münteha*, I, 97 - 99.

2- Bu hadisi Ebu Bekir kendi isnadı ile rivayet etmiştir.

3- Bu hadisi Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, İbni Mace ve diğerleri, Ebu Hureyre'(r.a) den rivayet etmişlerdir.

4- Ebu Dâvud.

Bir kimsenin avret yerlerini namaz kılarken bir hasır ile örtmesi yahut bir çukura girerek veya çamur ya da bulanık su içine girerek saklaması vacip değildir. Çünkü böyle bir durum sünnette sabit değildir. Bir çukura girmekte ise zorluk vardır.

Bir kimsenin namaz esnasında avret yerinden az bir kısım açılırsa, namazı batıl olmaz. Çünkü Ebu Dâvud'un Amr b. Seleme'den rivayet ettiğine göre, namaz kılarken secdeye varınca, elbisesi (bürdesi) kısa olduğu için avret yeri açılırdı.

Bir kimsenin avret yeri çok açılırsa namazı batıl olur. Az ile çoğu ayırmak için örf ve âdete müracaat edilir.

Fakat, bir kimsenin avret yeri namaz kılarken kastı olmaksızın açılır da bunu hemen arada uzun zaman geçmeksizin örterse, namazı batıl olmaz. Çünkü azlık bakımından zaman, miktar bakımından azlığa benzer. Eğer avret yerinin açık kalması uzun sürerse yahut bunu kasıtlı olarak yaparsa namazı mutlak olarak batıl olur.

b) Cariyenin avret yeri erkeğinki gibi olup diz kapağı ile göbeği arasıdır. Çünkü Amr b. Şuayb'tan rivayet edilen *merfu* hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Sizden biri erkek kölesini, cariyesi veya hizmetçisi ile evlendirirse, bu cariye yahut hizmetçinin avret yerine hiç bakmasın. Çünkü göbeği ile diz kapağı arası avret yeridir."*

c) Hür ve baliğ kadının avret yerleri racih olan görüşe göre elleri ve yüzü dışında kalan bütün bedenidir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyurmuştur: *"Kadınlar zinetlerini, görünenler dışında, göstermesinler."* İbni Abbas ile Hz. Aişe şöyle demişlerdir: *"Vücutta kendiliğinden görünen uzuvlar iki el ile yüzdür."* [1] Kadınlar namazda elleri ile yüzleri dışında kalan vücutlarının her hangi bir yerini açamazlar. Bunun dayandığı delil, Şafiîlerde geçen hadislerdir. Ayakları örtmenin farz oluşunun dayandığı delil, Ümmü Seleme'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e: "Ya Resulullah! Kadın bir entari ve baş örtüsü ile namaz kılabilir mi?" diye sordum. "Bu elbise ayaklarını örtecek derecede uzun ise, evet!" cevabını verdi."*[2] Bu hadis ayakları örtmenin farz olduğuna delil teşkil etmektedir. Aynı zamanda ayaklar, ihramlı iken açılması gerekmeyen uzuvlardandır. Dolayısıyla baldırlarda olduğu gibi, namazda iken bunların da açılması caiz değildir.

Kadına, örtülmesi farz olan yerleri örtecek kadar elbise giymesi yeterlidir. Bunun dayandığı delil, daha önce geçen Ümmü Seleme hadisidir: Müstehap olan, kadının geniş ve ayaklarını örtecek kadar uzun bir gömlek, boynunu ve başını örtecek bir baş örtüsü gömleğin üstünden bürüneceği bir sabahlık gibi elbisedir. Eller ve avuçlar dışında azı ile çoğu arasında bir fark gözetmekle beraber kadının avret yeri-

1- Bu hadisi Beyhakî rivayet etmş olup *zayıftır*. İbni Mes'ud ikisine de muhalefet etmiştir.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bu hadisi bir topluluk Ümmü Seleme'ye *ref* etmişlerdir. Yine bu hadisi Abdurrahman b. Abdullah b. Dinar'da da *ref* etmiş, *merfu* kabul etmiştir. Tirmizî bu konuda İbni Ömer'de bir hadis rivayet edip *hasen - sahih* demiştir.

nin açılmasının hükmü, daha önce de geçtiği üzere erkeğin avret yerinin açılmasındaki gibidir.

Kadının mahrem olan erkekler yanındaki avret yerleri yüz, boyun, iki el, iki ayak ve baldırları dışında bütün vücududur.

Namazın dışında kadının bütün bedeni, eller ve yüz hariç avrettir. Nitekim Şafiîler de bu görüştedirler. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kadın avrettir."*

Tedavi için, helâda bulunduğu sırada, sünnet olmak için, bülûğ çağına girdiğini tesbit etmek için, bekâret ve dulluk durumlarının tesbiti için veya vücudunda bir kusur bulunup bulunmadığını anlamak için kadınların avret yerlerini açmaları mübah kabul edilmiştir.

Kâfir olan kadınlar önünde Müslüman bir hanımın avret yerleri, Hanbelîlere göre, mahrem olan erkeğin avret yerleri gibi olup göbek ile diz kapakları arasıdır. Cumhura göre, ev işlerini yaparken görünenler dışında, kadının bütün bedeni avrettir.

Bu ihtilâfın dayandığı nokta, Nur suresindeki ilgili ayette kastedilen mananın tefsirindeki farklılıktır. *"Kadınlar zinetlerini ancak kocalarına göstersinler... yahut kendi hanımlarına."* (Nur, 31) Hanbelîler ile diğerleri demişlerdir ki: Bu kadınlardan kastedilenler, bütün Müslüman hanımlardır. Müslüman kâfir ayırımı yoktur. Dolayısıyla Müslüman olan bir hanımın zinetini kâfir bir kadına açması, Müslüman hanıma açması caiz olan yerler ölçüsünde caizdir.

Cumhura göre bu kadınlardan kastedilenler, özellikle Müslüman hanımlardır. Yani sohbet etme, din kardeşliği gibi özellikleri olan Müslüman hanımlardır. Buna göre, Müslüman bir hanımın batınî zinetlerinden hiç birini kâfir bir kadına ya da kadınlara göstermesi helâl değildir.(1)

Vücuttan ayrılmış olan avret yerine bakmak konusunda Hanefîler ile Şafiîlerin görüşü şudur: Saçlar, kol, uyluk gibi ister vücuda bitişik olsun ister vücuttan ayrılmış olsun, kadınların avret yerlerine bakmak haramdır.

Hanbelîlere göre vücuttan ayrılmış bulunan avret yerine bakmak haram değildir. Çünkü vücuttan ayrılmak sebebiyle haramlığı ortadan kalkmıştır.

Malikîlere göre hayatta iken vücuttan ayrılmış bulunan avret yerine bakmak caizdir, fakat öldükten sonra vücuttan ayrılan avret yeri bitişik olan gibidir, bakılması haramdır.

1- *Tefsiru Ayati'l-Ahkâm bi'l-Ezher,* II, 164.

Kadınların Sesi:

Cumhura göre, kadınların sesi avret değildir. Çünkü Sahabe, dinin hükümlerini öğrenmek için Hz. Peygamber (a.s.)'in hanımlarının seslerini işitirlerdi. Fakat Kur'an okumak şeklinde de olsa, coşkulu ve nağmeli olarak okumakta iken seslerini işitmek haramdır. Çünkü bunda fitneye sebep olma korkusu vardır.

Hanefîlerde racih olan görüşe göre, kadınların sesi avret değildir.

Özetle: Âlimler iki uzvun (ferç ve dübürün) avret olduğu, göbeğin avret yeri olmadığı, erkeklerin avret yerlerinin diz kapağı ile göbek arası olduğu, kadınların namaz kılarken yüz ve elleri dışındaki bütün vücutlarının avret olduğu (Hanefîlere göre iki ayaklar da avret yeri değildir), namaz dışında kadınların bütün bedenlerinin avret olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Dizin avret yeri olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîlere göre diz kapağı avrettir. Cumhura göre diz kapağı avret yeri değildir. Fakat bunun bir kısmı ile göbeğin bir kısmının örtülmesi vaciptir. Çünkü bunlar vacip olan örtünmenin başlangıcıdır. Vacibi tamamlayan şey de vaciptir.

Fakat kadının mahremleri ile Müslüman hanımlar önünde avret yerleri, Hanefîler ile Şafiîlere göre diz kapağı ile göbek arasıdır.*Malikîlere göre ise baş, boyun, iki el ve iki ayak dışında bütün bedenidir. Hanbelîlere göre yüz, boyun, baş, iki el, iki ayak ve baldır dışında bütün vücududur.

Küçük Çocukların Avret Yerleri:

Fakihler, küçük yaştaki erkek ve kız çocuklarının avret yerlerinin sınırını tespit etme konusunda, Şafiîler gibi şiddetli tavır alanlar, Malikîler gibi hafif ve gevşek davrananlar, Hanbelî ve Hanefîler gibi vasat davrananlar olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır.

Hanefîlere göre: [1] Çok küçük çocukların avret yeri yoktur. Bunun sınırı sıfır-dört yaş arasıdır. Küçük çocukların bedenine dokunmak veya bakmak mübahtır. Sonra kendilerine şehvetle bakılamayacak çağlarında ön ve arkaları avret kabul edilir. Daha sonra on yaşa kadar sadece ön ve arka uzuvlar ve bunların etrafı, uyluklar avret yeri kabul edilir. On yaşından sonra bu çocuğun avret yerleri, namazda ve namaz dışında, bülûğ çağına gelmiş erkeğin avret yerleri gibi kabul edilir. İster erkek, ister kız olsun, fark etmez.

Malikîlere göre: Erkek çocuğu ile kız çocuğu arasında ayırım yapmaktadırlar:[2]

a) Namaz esnasında: Namaz kılmakla emredilmiş bulunan küçük erkek çocuğunun avret yeri -bu yedi yaşındaki bir çocuktur- ön ve arka avret yerleri ile uyluk-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr, I, 378.*

2- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 287; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 216.

(*) Hanefilerce, erkek kendisine nikahı ebedi helal olmıyan mahrem hanımların yüz, baş ve ayak bileklerine bakabilir. Bunun dışındaki yerlerine bakamaz. Lübâb, II, 364

lar, kasık, ve kaba etlerdir. Böyle bir çocuğun bu yerlerini, baliğ olan erkekten istendiği gibi örtmesi mendup olur.

Namaz kılmakla emredilmiş bulunan küçük kız çocuğunun avret yerleri göbek ile diz kapakları arasıdır. Böyle bir kız çocuğunun, bülûğa ermiş kadınlarda olduğu gibi, anılan avret yerlerini örtmesi menduptur.

b) Namaz dışında: Sıfır-sekiz yaş arasında bulunan çocuklar için avret yeri yoktur. Bir kadının bu yaşa kadar her hangi bir çocuğun bütün bedenine bakması ve ölüsünü yıkaması caizdir. Bunun gibi, dokuz yaşı ile on iki yaş arasındaki bir erkek çocuğunun bütün bedenine bir kadının bakması caizdir. Fakat böyle bir erkek çocuğunu yıkaması caiz değildir. On üç yaş ve daha fazla yaştaki erkek çocuğunun avret yeri erkeğin avret yerleri gibidir.

İki yıl sekiz aylık bir kız çocuğunun avret durumu yoktur. Üç yaşından dört yaşına kadar böyle bir kız çocuğunun, bakmak yönünden, avret durumu yoktur. Erkeğin onun bütün bedenine bakmasında sakınca yoktur. Fakat, dokunmak bakımından avrettir. Erkeğin onu yıkaması da caiz değildir. Altı yaşında olup kendisine şehvet duyulabilecek bir kız çocuğu aynen büluğa ermiş kadın gibi olup, erkeklerin bunların avret yerlerine bakmaları ya da onları yıkamaları caiz değildir.

Şafiîlere göre: [1] Küçük erkek çocuğun avret yerleri, temyiz çağında olmasa bile, erkeklerde olduğu gibi diz kapaklarıyla göbek arasıdır. Küçük kız çocuğun avret yerleri namazda ve namaz dışında büyük kadınlar gibidir.

Hanbelilere göre: [2] Yedi yaşına ulaşmamış bulunan küçük erkek çocuğu için avret durumu yoktur. Böyle bir çocuğun avret yerlerine hem bakılabilir hem de dokunulabilir. Yedi yaşından on yaşına kadar, bir erkek çocuğunun avret yerleri namazda ve namaz dışında, sadece ön ve arka uzuvdur. Yedi yaşından on yaşına kadar, kız çocuklarının namaz içindeki avret yerleri diz kapağı ile göbek arasıdır. Namaz dışında ise, büyük kadınlar gibidir: Yani mahremleri yanında avret yerleri göbek ile diz kapağı arasıdır. Böyle çocukların örtünmeleri, ihtiyaten başlarını kapatmaları müstehaptır. Yabancılar yanında ise böyle kız çocuklarının bütün bedenleri avrettir. Ancak yüz, boyun, baş, dirseklere kadar eller, baldır ve ayaklar müstesnadır. On yaşındaki bir erkek çocuğu tamamiyle büyük erkekler gibidir. Bu görüş ile Hanefîlerin görüşü, yedi yaşında namaz kılmayı, on yaşında namaz kılmamaktan ötürü hafifçe dövmeyi emreden hadis ile birleştiği için daha kuvvetlidir.

5- Kıbleye Yönelmek:

Fakihler, namazın sahih olması için kıbleye yönelmenin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Her ne taraftan yola çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür. Her nerede olursanız yüzünüzü*

1- *Muğni'l-Muhtâc* I, 185.
2- *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 308 vd.

ona doğru döndürün." (Bakara, 149-150) Ancak iki durum müstesnadır. Biri savaşta, şiddetli korku esnasında, diğeri binek üzerinde nafile namaz kılan seferînin durumunda. Bunların kıbleye yönelmeleri şart değildir. Malikîler ile Hanefîler, kıbleye yönelme şartını, düşmandan, yırtıcı hayvandan emin olma ve buna gücü yetme gibi şartlarla kayıtlandırmışlardır. Dolayısıyla korkulu anlarda, bir yere bağlı bulunduğu için yahut hastalık sebebiyle gücü yetmediğinden kıbleye yönelemeyen kimselerin kendilerini döndürecek birilerini bulamadıkları zaman, bunlar için kıbleye yönelmek şart değildir. İmkânı olmadığı için böyle kimseler ne tarafa dönebilirlerse o tarafa doğru namazlarını kılarlar.

Âlimler, Kâbe'yi gören herkesin Kâbe'nin bizzat kendisine yönelmesinin farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Hanbelîlerin görüşü de bunun gibidir. Ancak onlara göre, Mekke ehli ve orada bulunanların Kâbe ile aralarında duvar yahut başka türlü engeller bulunsa da Kâbe'nin kendisine yönelmeleri gerekir.

Şafiîler dışındaki cumhura göre, Kâbe'yi görmeyenlerin Kâbe'nin kendisine değil de Kâbe'nin yönüne kıbleyi isabet ettirmeleri gerekir.[1] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Doğu ile batı arası kıbledir."*[2] Bu hadisin zahirî manası doğu ile batı arasının bütünü ile kıble olmasını gerektirir. Çünkü kıblede Kâbe'nin kendisine isabet ettirmek eğer farz olsaydı, düzgün bir hatta göre uzun bir safta namaz kılanların namazlarının sahih olmaması tek bir kıbleye yönelen ve birbirinden uzakta bulunan iki kimsenin namazlarının sahih olmaması gerekirdi. Çünkü uzun bir safta kıbleye bütünü ile yönelmek ancak saf miktarınca caizdir. Bana göre tercih edilen görüş de budur.

İmam Şafiî *el-Ümm* adlı kitapta şöyle demiştir: Mekke'de bulunmayan kimseye farz olan Kâbe'nin kendisine kıbleyi isabet ettirmektir, çünkü kıble farzı gerekli olan kişiye Kâbe'nin kendisine isabet ettirmek lâzımdır; Mekkeli gibi. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Nerede bulunursanız, yüzünüzü Kâbe'nin yönüne doğru yöneltin."* (Bakara, 150) Yani böyle bir kimsenin Kâbeye yönelmesi farz olur. Dolayısıyla gözleri ile görenlerde olduğu gibi, Kâbe'nin kendisine yönelmek lâzım gelir.[3]

Mezhep imamlarınca Kâbe'nin cihetine isabet ettirmede istenen husus Kâbe'nin hizasına bedeni ile ve bakışları ile isabet, aynı hizada bulunmaktır.[4] Malikîler dışındaki cumhura göre, yüzün bir kısmının Kâbe'nin hizasında yahut hava-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 397 - 406; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 292 - 296; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 222 - 228; *el Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 55; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 350, 364; *el-Muğnî,* I, 431 - 452; *el-Lübâb,* I, 67 *Meraki'l-Felâh,* 34; *Tebyînü'l-Hakaik,* I, 100 vd.

2- Bu hadisi İbni Mace rivayet etmiş ve hadis *hasen sahihtir* demiştir. Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olup *sahih - hasen* demiştir. Bu hüküm Medine ve Şam halkının kıblesi ile ilgilidir.

3- *el-Mecmû,* III, 194, 212; *el-Mühezzeb,* I,67; *Haşiyetü'l-Bâcurî,* I,147 vd.

4- Şafiilere göre duran ve oturan kimseler için gerçekten kıbleye yönelmek farzdır. Rükû ve secde edenler için de hükmen yönelmek farzdır. Yaslanarak namaz kılanların yüz ve göğüslerini kıbleye yöneltmeleri sırt üstü yatanların ise ayaklarının altındaki çukur ile yüzlerini yöneltmeleri vaciptir.

sının hizasında olması gerekir. Öyle ki, kişinin yüzünden itibaren dikey bir zaviyenin ortasına doğru bir çizgi çizilecek olsa, Kâbe'ye yahut Kâbe'nin üzerine isabet etmelidir. Kâbe, yedinci kat yerden Arşa kadar uzanan mekânın adıdır. Bir kimse yüksek dağların tepesinde yahut derin kuyuların içinde namaz kılacak olursa caizdir. Bunun gibi Kâbe'nin üstünde, yahut iç kısmında namaz kılmak da caizdir., Kâbe'nin yok olduğu farz edilse duvarlarının bulunduğu yere (arsasına) doğru namaz kılmak sahihtir.

Malikîlere göre, vacip olan Kâbe'nin binasına doğru yönelmektir. Göğe doğru Kâbe'nin üzerine yönelmek yeterli değildir.

Kıble Konusunda İçtihat ve Araştırma Yapmak:

Kıble konusunda araştırma yapmak ve maksada ulaşmak için delillere dayanarak içtihatta bulunmak, gayret sarf etmek, kıbleyi bilmekten aciz olan kimseler için farzdır. Bunun gibi, kıble hakkında şüpheye düşüp bilgiye dayalı olarak haber verecek birilerini bulamayan kimselere de içtihat ederek kıbleyi araştırmak vaciptir. Kıble hakkında bilgisi olan kimseyi bulan kişi onun verdiği harebe uyar. Çünkü başkasının verdiği haber ictihat etmekten daha kuvvetlidir.

Kıble hakkında araştırma yapmanın farz olduğunun delili, Âmir b. Rebîa'nın rivayet ettiği şu hadistir: *"Karanlık bir gecede Hz. Peygamber (a.s.) ile beraberdik. Kıblenin ne tarafta olduğunu bilmiyorduk. Her birimiz kendi çevresinde bir yöne doğru namaz kıldık. Sabah olunca durumu Hz. Peygamber (a.s.)'e haber verdik. Bunun üzerine: "Nerede bulunursanız Allah'ın yüzü oradadır."*[1] ayeti indi.

Güvenilir birini bulamayan kişi delillere dayanır. Bu deliller de çoban yıldızı, şafak, güneş, kutup yıldızı ve diğer yıldızlar, doğudan esen rüzgâr, batı rüzgârı ve diğer delillerdir. Bunların içinde en zayıfı rüzgâr, en kuvvetlisi gece görülen kutup yıldızıdır.

Kutup yıldızı oğlak burcu ile kutup yıldızına yakın iki yıldız arasında Na'ş-i suğrâ tabir edilen yedi küçük yıldızdan biridir. Bölgelere göre bu yıldız değişik olur. Mısır'da namaz kılan kimsenin sol kulağının arkasına düşer, Irak'ta namaz kılanın sağ kulağının arka tarafına düşer, Yemen'de sol tarafı takibeden ön kısma düşer, Şam'da arka tarafa düşer.

Kıble İçtihadında Hataya Düşmek:

Bir kimse kıbleyi belirlemedeki araştırma ve içtihadında hataya düştüğüne kanaat getirirse Hanefîlere göre, bu kişi namaz kılmakta ise, kıbleye doğru dönerek namazına devam eder. Eğer bir rekâtı bütünü ile bir yöne doğru, diğerlerini başka

1- Bu hadisi Tirmizi ve İbni Mace tahric etmiştir. Tirmizî: "Bu hadisin isnadı bu şekilde olmayıp bunda zayıflık vardır." demiştir. Bu konuda Hakim, Beyhakî ve Darekutnî'nin, Cabir'den rivayet ettiği başka bir *zayıf* hadis daha vardır. *Nasbu'r-Râye,* I, 304.

yöne doğru kılmış ise bu caizdir. Eğer namazı kıldıktan sonra yanıldığına kanaat getirirse, önündeki namazını son araştırmasındaki kanaatine göre kılar, geçmiş olan namazını iade etmez. Çünkü gücünün yettiği ölçüde gayret göstermiştir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: *"Araştıranın kıblesi, niyet ettiği yöndür."* Bir kimse araştırmaksızın namaz kılarsa, isabet etse de namazı sahih değildir. Çünkü araştırma farzını terk etmiştir. Ancak namazı bitirdikten sonra isabet ettiğini bilirse, Hanefîlere göre, bu namazı yeniden kılması ittifakla gerekmez.

Karanlık bir gecede bir topluluğa imamlık eden kişi, kıbleyi araştırıp kanaatine aykırı olan bir yöne yönelerek namazı kıldırsa bu imamın arkasında namaz kılanlar ise araştırsa ve her biri başka bir yöne doğru kılsalar, hepsi de imamın arkasında namaz kılsa, bunların içinde imamın durumunu bilenlerin namazı bozulur, imamın ne yaptığını bilmeyenlerin namazı sahih olur. Çünkü araştırma yapılan yöne doğru namaz kılma işi gerçekleşmiştir. Cemaatin imamlarına aykırı hareket etmeleri namazın sahih olmasına engel değildir. Bu durum Kâbe'nin içinde namaz kılmaya benzer.

Malikîlere göre kıbleyi araştıran kimsenin hataya düştüğü namaz esnasında kesin olarak yahut zan ile ortaya çıkarsa, gözleri gören ve kıbleden çok ayrılmış bulunan biri ise, namazını keser. Böyle bir kimse, geri döner yahut sağa sola dönerek namazını keser ve kamet getirerek yeniden namazına başlar. Kıbleye dönerek namaza devam etmesi yeterli değildir.

Bu kişi kör ise yahut kıbleden çok az ayrılmış ise, namazını yeniden kılması gerekmez. Eğer gözleri gören ve kıbleden çok ayrılmış bulunan biri ise yahut içtihatta bulunduğu kıble yönünü unutmuş ise yahut kendisine kıbleyi gösteren kimsenin gösterdiği yönü unutmuş ise, meşhur olan görüşe göre, vakit içinde namazını yeniden kılar.

Şafiîlere göre, namaz kılan kişi namaz esnasında yahut namaz kıldıktan sonra kıblede yanıldığına kesin olarak kanaat getirirse bu namazı yeniden kılması gerekir. Çünkü kendisi için kesin olarak hata yaptığı belirlenmiştir. Dolayısıyla önce yaptığı sayılmaz. Bir konuda hüküm verip sonradan bu hükmün aksine bir nas bulduğu zaman verdiği hüküm bozulan hâkim gibi olmuş olur.

Bir kimsenin kıble hakkındaki içtihadı ikinci namaz için bozulsa ve bu namazı başka bir yöne doğru kılmaya başlasa, ikinci namazı ikinci yöne doğru kılar. Birinci yöne doğru eda etmiş bulunduğu namazı yeniden kılması gerekmez. Bu, hâkimin verdiği hükme benzer. Bir hakim bir konuda hüküm verdikten sonra içtihadı bozulsa, birinci içtihadı ile verdiği hükmü bozmaz.

Kıbleyi bilmeyen kimse her bir farz namaz için içtihatta bulunur. Eğer kıbleyi bulmakta tereddüt gösterir de bir kanaate varamazsa dilediği yöne doğru namazını kılar. Fakat böyle bir namazı vücup yolu ile kaza eder. Çünkü bu nadir olan bir du-

rumdur.

Hanbelîlere göre, bir kimsenin namaz kılmakta iken kıble hususunda kesin olarak hataya düştüğü ortaya çıkarsa, Hanefilerin dediği gibi, Kâbe'nin istikametine doğru yönelir ve namazın geride kalan kısmından devam eder. Çünkü önce kılmış olduğu namaz sahih idi; hata ettiği ortaya çıkmadan kılınan namazda olduğu gibi, bu namaz üzerine devam etmesi caizdir. Bunun gibi, eğer cemaatin hataya düştüğü kendilerince ortaya çıkarsa onlar da imam ile birlikte kıbleye dönerler.

Eğer namaz kılmakta olan bir kimsenin kıble konusunda hataya düştüğü namazdan sonra ortaya çıkarsa meselâ, kesin olarak Kâbe yönünden başka bir yöne doğru yöneldiği bilinirse bu namazı yeniden kılması lazım gelmez. Bu meselede taklitçi de müçtehit gibidir. Başkasını taklit ederek kıbleye yönelen ve bu şekilde namaz kılan kimse de böyle yapar. Bu görüş Hanefîlerin mezhebine uygundur.

Fakat hazarda Kâbe istikametinin dışına doğru namaz kılan kimsenin, ister gören ister görmeyen kimse olsun, kıblede hataya düştüğü ortaya çıkarsa, namazını yeniden kılması gerekir. Çünkü hazar içtihat mahalli değildir. Hazarda bulunan kimse (mukim olan kimse) kıbleyi mihraplara bakarak tayin edebilir, genellikle kıblenin ne tarafta olduğunu haber verecek kimseleri bulabilir. Dolayısıyla böyle kimselerin içtihat etme hakları yoktur. Diğer hükümler bakımından, nas varken içtihat etmeye benzer ki, caiz değildir.

Özetle: Hanefîler ile Hanbelîler namaz esnasında hataya düşen kimselerin, kıbleyi öğrendikten sonra da kılmakta oldukları namaza devam etmelerini kabul ediyorlar. Namazı bitirdikten sonra içtihadının yanlış olduğu ortaya çıkınca namazı yeniden kılmayı vacip kılmıyorlar. Malikîler ile Şafiîler, kıblede hata olduğu anlaşılınca namazı kesmenin gerekli olduğunu tespit ediyorlar. Hata namaz bittikten sonra ortaya çıkmışsa namazı yeniden kılmayı gerekli görüyorlar. Fakat Malikîler sadece zaruri vakitlerde namazın iadesini gerekli görüyorlar. Şafiîler mutlak olarak vakit içinde ve vaktin dışında namazın iade edilmesini gerekli görüyorlar ki, birinci namazın bozulduğu ortaya çıksın. Burada kıbleye yönelmeyle ilgili iki şart bulunmaktadır: Biri Kâbe içinde namaz kılması, diğeri seferînin bineği üzerinde namaz kılmasıdır.

Kâbe'de Namaz Kılmak:

Biliyoruz ki, namazda istikametimizi Kâbe'nin bir parçasına veya Malikîler dışındaki fakihlere göre gökyüzündeki hava boşluğuna isabet ettirmek şer'an gerekir. Hz. Peygamber (a.s.)'den sabit olduğuna göre, kendisi Mekke'nin fethedildiği gün Kâbe'ye bir kere girip içinde namaz kıldı: *"İbni Ömer Bilâl'e: "Hz. Peygamber (a.s.) Kâbe'nin içinde namaz kıldı mı?" diye sordu. Bilâl de: "Evet! Kâbe'ye girince sol taraftaki iki direk arasında namaz kıldıktan sonra çıktı ve Kâbe'nin yönüne*

doğru iki rekât namaz kıldı" cevabını verdi."[1]

Buharî ve diğer kaynaklarda İbni Abbas'ın: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in Beytullah'ın içinde tekbir getirdiği, fakat namaz kılmadığını"* rivayet ettiği sabit olduğundan, bu rivayet İbni Ömer hadisine tercih edilir. Çünkü bu hadis ispat edicidir, İbni Abbas hadisi ise hükmü nefyedicidir. Şafiîler dışındaki cumhura göre bir hükmü ispat eden ile nefy eden çeliştiği zaman ispat eden takdim edilir. Çünkü ispat eden daha fazla bir bilgiyi içermektedir. [2] Bunun yanında İbni Ömer bu savaşta Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bulunuyordu, İbni Abbas onunla beraber değildi. Üsame'nin Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılmayı nefyetmesi, kendi mülâhazasını nakletmesinden ibarettir. Onun düşüncesine göre, Hz. Peygamber (a.s.) bir köşede meşgul, kendisi de bir köşede meşgul idi. Kâbe'nin kapısı kapalı olduğu için içerisi de karanlık idi. [3]

Fakihler, Kâbe'nin içinde namaz kılmanın meşru olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Hanefîlere göre, [4] ister farz ister nafile olsun, Kâbe'nin içinde cemaatle de olsa namaz kılmak sahihtir. Fakat, üstünde namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu terbiyesizliktir, Kâbe'den daha yükseğe çıkmak suretiyle terbiyesizlikte bulunmak ve Kâbeye gösterilmesi gereken saygıyı terk etmektir. Hz. Peygamber (a.s.) ise saygısızlık göstermeyi yasaklamıştır. Eğer bir imam cemaate namaz kıldırıp cemaatin bir kısmının sırtı imamın sırtına doğru olursa bu namaz caiz olur. Fakat sırtı imamın yüzüne gelen kişinin namazı caiz olmaz. Çünkü imamdan öne geçmektedir.

Mescid-i Haram'da imam cemaate namaz kıldırırken cemaat Kâbenin etrafında halka olur ve hepsi imamla birlikte namaz kılarlar, bu cemaat içinde Kâbe'ye imamdan daha yakın olanın namazı imamın tarafından bulunmazsa caiz olur. Çünkü aynı tarafta bulunulduğu zaman öne geçme yahut geri kalma keyfiyeti ortaya çıkar.

Malikîlerden Şeyh Halil şöyle demiştir: [5] "Kâbe'nin hangi yönünde hangi yerinde olursa olsun, üstünde de olsa nafile namaz kılmak caizdir." Öğle namazından önce kılınan dört rekât, kuşluk (duha) namazı, yatsı namazının farzından sonra kılınan (iki rekat) namaz gibi vakte bağlı olan nafile namazlar bunlardandır. Bunun gibi, Hatim (Hicr-i İsmail)'de kıbleye yönelik olarak namaz kılmak caizdir. Malikilere göre, Kabenin içinde farz namaz kılmak caiz değildir.

1- Bu hadisi Ahmed ile Buharî rivayet etmişlerdir. Buharî ile Müslim de İbni Ömer'den bir hadis rivayet etmişlerdir. Bu hadiste Hz. Peygamber (a.s) ile beraber bulunan şahısların isimleri bulunmaktadır. Bunlar da Üsame b. Zeyd, Bilâl ve Osman b. Talha'dır. *Neylü'l-Evtâr,* II, 140.

2- *Müsellemü's-Sübût,* II,162; *el-Mustasfâ,* II,129; *et-Telvîh ale't-Tavzîh,* II,109; *el-İhkâm Le'l Amidî,* III,186.

3- bkz. *Neylü'l-Evtâr,* II, 141 vd.

4- *el- Bedâyi,* I,115; *Fethu'l-Kadîr,* I,479 vd.; *Meraki'l-Felâh,* 70; *el-Lübâb,* I,138 vd.

5- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,297; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 49.

Vitir, bayram namazları, sabah namazının iki rekâtı, tavafın iki rekâtı gibi kuvvetli sünnetlerin Kâbe içinde kılınması mekruhtur. Kâbe'nin içinde yahut Hatim'in içinde farz namaz kılmak caiz değildir. Eğer kılınırsa zaruri olan vakitlerde yeniden kılınması gerekir. (Zaruri olan vakitler: Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı ve sabah namazının vakitleridir). Kâbe'nin üstünde kılınan farz namaz batıl olur. Böyle bir namaz ebedî olarak iade edilir. Çünkü bu namaza yeniden başlamak vaciptir. Kâbenin gök yüzü üzerindeki hava boşluğuna yönelmek yeterli değildir.

Özetle: Allame Halil'in tesbit etmiş bulunduğu bu tafsilât ve bu gibi namazların Kâbe'de kılınmasının caiz olması Malikîlere göre zayıf bir hükümdür. Nitekim bu hususu şarih Derdîr de açıklamıştır. Malikîlerden İbnü'l-Cevzi şöyle demiştir: "Kâbe'nin üstünde namaz kılmak mekruhtur." Malikî mezhebine göre, Kâbenin içinde farz namaz kılmaya engel olunur.

Şafiîlere göre: (1) İster farz ister nafile olsun, Kâbe'nin içinde yahut üstünde farz namaz kılmak caizdir. Ancak bu kişinin Kâbe'nin binasından olan yahut toprağından olan sabit bir sütreye, eşik, kapak kapı yahut dikilmiş bir asa gibi şeylere yönelmesi gerekir. Bunun ortalama insan arşını ile üç arşın ve daha fazla olması gerekir.

Kâbe'nin dışında bulunan kimselerin onun boşluğuna doğru yönelmelerinin sahih olmasının sebebi, buraya doğru yönelmiş sayılmasına binaendir. Bu durum Ebu Kubeys dağında bulunup buradan Kâbe'ye doğru namaz kılan kimsenin durumuna benzer. Fakat Kâbe'ye yakın olup içinde veya dışında namaz kılan kimsenin durumu böyle değildir. (2)

Hanbelîler yine Kâbe'nin içinde yahut üstünde nafile namaz kılmayı caiz görmüşlerdir. Fakat onlara göre farz namaz kılmak caiz değildir. Çünkü Allah tealâ: *"Nerede bulunursanız, yüzünüzü Kâbe'nin yönüne doğru çevirin."* buyuruyor. Kâbe'nin içinde yahut üstünde namaz kılan kimseler Kâbe yönüne doğru yönelmemektedirler. Nafile namazların dayanağı hafiflik ve müsamahadır. Çünkü nafile namazlar oturarak yahut seferde binek üzerinde kıblenin dışına doğru da kılınabilmektedir.

Binek Üzerinde Nafile Namaz:

Bütün âlimlerin, seferînin bineği üzerinde varmak istediği yere doğru giderken-kıbleye uygun gelsin yahut gelmesin- nafile namaz kılmasının caiz olduğu hususunda icması vardır. Sünnette Âmir b Rebia'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın bineği üzerinde nafile kılıp başı ile ima ettiğini, hangi yöne yönelirse o tarafa doğru namaz kıldığını gördüm. Fakat Hz. Peygamber (a.s.) farz olan namazlarda bunu yapmazdı."* (3)

Binek üzerinde nafile namaz kılmak konusunda fakihlerin ileri sürdükleri bazı şartlar vardır:

1- *el-Mecmû*, III,197; *el-Hadramiyye*, 52; *el-Mühezzeb*, I,67.

2- *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I,354; *el-Muğni*, II,73.

3- Buharî ile Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III,144.

Hanefîlere göre: (1) Hastalık, binek üzerinde olma -yaslanarak da olsa- sebebiyle dönmekten aciz olan kimselerin kıblesi, bineğinin gitmekte olduğu yöndür. Böyle bir kişi ima ile namazını kılar. Yani âciz olan böyle bir kişi, ister yolcu olsun, ister korku içinde biri olsun (düşmandan, yırtıcı hayvanlardan, hırsızdan korksun yahut düşmandan kaçsın fark etmez), gücünün yettiği tarafa doğru yönelir. Fakat binek üzerindeki namazda, eğer güç yeterse bineği durdurmak şart koşulur. Korku sebebiyle yahut başka sebeplerle -meselâ; kafileden geri kalmamak gibi- bineğini durdurması, kıbleye yönelmesi de lâzım gelmez. Hatta iftitah tekbirinde namaza başlarken bile kıbleye yönelmesi lâzım gelmez.

Binek üzerinde kılınması caiz olan namazlar nafile namazlar ile müekked sünnetlerdir. Ancak sabah namazı bunların dışındadır. Farz namazlar ile vitir ve adak namazları ve cenaze namazları gibi bütün diğer namazların kılınması caiz değildir. Bunların binek üzerinde özürsüz olarak kılınması caiz değildir. Çünkü bunda bir güçlük bulunmamaktadır.

Mukim olup şehrin dışında namazların kısaltılması caiz olan (89 km.) bir mesafede mukim kişi için, binek üzerinde nafile namazlarını kılması caizdir. Nitekim bu husus seferî için daha kuvvetli ve evlâ olarak caizdir. Birincisi ikincisinin hükmündedir.

Rükû ve secdede ima ile namaz tamamlanır. Yani zaruret sebebiyle binek hayvanı kişiyi hangi yöne doğru yöneltirse o yöne doğru kılınan namaz tamam olur. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere, bu durumda kıbleye yönelmek şart değildir. Çünkü Kâbe'nin yönünün dışına yönelmek caiz olunca, iftitah tekbirini almak da caizdir.

Mezhepte en kuvvetli olan görüş şudur: "Eğerinde yahut özengisinde çok miktarda necaset bulunan bir hayvan üzerinde namaz kılmak sahihtir."

Malikîlere göre: (2) Bineğinden indiği takdirde eşkiyanın yahut yırtıcı hayvanların saldırısından korkan yolcunun vitir namazı bile olsa, nafile namazlarını binek üzerinde kılması caizdir. Binek ister kıbleye doğru yönelsin, ister kıble dışına yönelsin. Tahtırevan da olsa nafile namazları ile vitir namazı binek üzerinde kılınabilir. Binek üzerinde bahsedilen namazlar bağdaş kurularak da kılınabilir.

Binekli olan kişi ima ile namaz kılar. Rükû ve secdesini ima ile eder. Secdeyi rükûdan daha alçak yapar. Bu esnada konuşmaz, sağa sola dönmez. Bineğin üzerinde yürüdüğü toprağın temiz olması şart değildir.

Sefer esnasında nafile namaz kılmak için Malikî fakihler bazı şartlar ileri sürmüşlerdir:

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 402, 654-658.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 55; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I,298-302.

a) Gidilen yer seferî iken namazların kısaltılarak kılınabileceği (89 km.) mesafe kadar uzun ve meşru bir yolculuk olmalıdır. Masiyet için yolculuk eden kişi nafile namazlarını binek üzerinde kılamaz.

b) Yolculuk eden kişi yaya yahut oturan kişi değil, binekli kişi olmalıdır. Gemiye binen kişi ise kıbleye doğru namaz kılar. Gemi döndükçe kendisi de döner.

c) Eşek, katır, at yahut deve gibi hayvanlara binmiş olmalı, gemiye binmemiş olmalı yahut yaya yürüyen kişi olmamalıdır.

d) Bineğe binme tarzı mutat şekilde olmalı, hayvana tersine binmiş olmamalı, iki ayağını bir taraftan çıkarmış olmamalıdır.

Binekli olan kişi kıbleye yönelse de hayvanın sırtında farz namaz kılamaz. Ancak dört durumda bunu yapmak caizdir:

a) Düşmanla, kâfirlerle yahut başkaları ile savaşın kızıştığı zamanda,caiz olan her savaşta binekten aşağıya inmek mümkün değilse imkânlar ölçüsünde kıbleyi tutturarak hayvanın sırtında farz olan namazını kılar. Savaşın kızıştığı sırada kıldığı namazı iade etmez.

b) Bineğinden inmesi durumunda düşman, yırtıcı hayvan, hırsız vs.den korkarsa farz olan namazları imkânlar ölçüsünde kıbleye yönelerek bineğin sırtında kılar. Eğer bunu yapmak mümkün olmazsa, kıblenin dışına doğru da namazını kılar. Namazdan sonra korku sebebi zail olmuş ve vakit çıkmamış olursa namazı iade eder.

c) Az bir suyun birikmiş bulunduğu bölgede binekli olan kişi, indiği takdirde elbisesinin çamura bulaşmasından, beklediği takdirde de ihtiyarî veya zarurî vaktin çıkmasından korkarsa[1] böyle bir kişi farz namazını hayvan üzerinde ima ile kılabilir. Eğer vaktin çıkmasından korkmazsa, namazı ihtiyarî vaktin sonuna kadar tehir eder.

d) Eğer binekli olan kişi, bineğinden inip de namaz kılamayacak derecede hasta ise farz namazı hayvan durduktan sonra, kıbleye karşı hayvan üzerinde aynen yerde ima ile kıldığı gibi kılar.

Şafiîlere göre:[2] İster uzun ister kısa olsun, mübah olan bir yolculuğa çıkan kişinin nafile namazını binek üzerinde kılması caizdir. Fakat, masiyet uğrunda yolculuk eden ve şaşkın dolaşan yahut yaya olarak yürüyen kimselerin binekli olarak namaz kılmaları caiz değildir. Bu gibi kimselerin namazın şart ve rükünlerini ta-

---

1- Hanbelîler dışındaki üç imama göre, vakit iki türlüdür: İhtiyarî vakit, zaruret vakti. İhtiyarî vakit: Her namazın normal olarak bilinen vaktidir. Zarurî vakit: İhtiyarî vakitten daha uzundur. İki namazı birleştirmenin caiz olduğu vakittir. *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye* 43 vd.

2- *Haşiyetü'l-Bâcûrî,* I,148 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 69; *el-Mecmû,* III, 214 *vd.; Muğni'l-Muhtâc,* I,142 vd.

mamlamaları, kıbleye yönelmeleri, rükû ve secdeyi tam yapmaları gerekir. Yaya çıkan kişi ancak kıyam ve teşehhüdünde yürüyebilir.

Bu şekilde nafile namaz kılan kişi rükû ve secdesini ima ile yapar. Böyle bir kişi secdeyi rükûdan daha alçak yapar. Mümkün olursa önce kıbleye yönelerek namaza başlaması şarttır. Hayvanın yularında necaset varsa, bu yuları eline aldığı hâlde kişinin kıldığı namaz sahih olmaz. Eğer hayvan kuru yahut yaş bir necaset çiğnemişse bu kişinin kıldığı namaz batıldır. Bu meselenin geniş açıklaması aşağıdadır:

a) Eğer binekli olan kişi hayvan üzerinde uyuyacak bir yerde yahut tahterevan üzerinde ise bütün namazı boyunca kıbleye yönelmesi ve bütün rükünleri yahut rükû ve secde gibi bazı rükünleri tamamlaması gerekir. Çünkü bunu yapmak mümkündür. Eğer bunu yapmak kolay olmaz da sadece iftitah tekbirinde kıbleye yönelmesi mümkün olursa yönelmek gerekir. Bu da hayvanın durmuş olması ve kıbleye döndürülmesinin mümkün olması ile olur. Yahut elinde dizgini bulunduğu hâlde yürümesi durumunda olur. Ancak, hayvanın dizgin vasıtasıyla kumanda edilmesinin kolay olması gerekir. Eğer hayvanı kumanda etmek kolay olmaz yahut kıbleye döndürülmesi zor olur yahut hayvan katar halinde seyreden bir hayvan olur ise, zorluk olacağı ve seyir durumu engelleneceği için kıbleye yönelmesi lâzım gelmez. Hayvan üzerinde namaz kılan kişi, kıbleye yönelme dışında, yolundan ayrılmaz, şaşmaz.

Namazın başlangıcında kıbleye yönelmenin gerekli oluşunun dayandığı delil Enes (r.a.) hadisidir. Şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) seferde bulunduğu ve bineği üzerinde nafile namaz kılmak istediği zaman kıbleye yönelir, tekbir getirir, sonra bineğinin götürdüğü yöne doğru namaz kılardı."* (1)

b) Gemi içinde bulunan gemicinin kıbleye yönelmesi lâzım gelmez. Çünkü bu durum ona zorluk verebilir.

Hanbelîlere göre: (2) Yaya olarak değil de binek üzerinde yolculuk etmekte olan kişinin, ister kısa ister uzun bir yolculuk olsun, belli bir yöne doğru gitmeyi kastedince bineği üzerinde nafile namaz kılması caizdir. Bu kişi rükû ve secdesini ima ile yapar. Secdeyi ise rükûdan daha alçak yapar. Cabir (r.a.) şöyle anlatıyor: *"Resulullah (a.s.) beni bir ihtiyaç için göndermişti. Geldiğim zaman Hz. Peygamber (a.s.) devesi üzerinde doğuya doğru namaz kılıyordu. Secdesi rükûsundan daha alçak idi."* (3) Kendisinin bulunduğu şehirde binekli olarak namaz kılmakta olan yahut köyünde namaz kılmakta olan kimselerde olduğu gibi, hazerde nafile namaz kılan kimselerden kıbleye yönelme farziyeti düşmez. Çünkü bu kişi seferî değildir.

1- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud rivayet etmiş olup Buharî ile Müslim de burada olduğu gibi tahric etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II,172.

2- *el-Muğnî,* I, 434-438, 600; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I,350-353.

3- Ebu Dâvud.

Şaşkın dolaşan, çölde yolunu kaybetmiş ve seyahat eden kimse için nafile namaz kılmak yoktur. Çünkü böyle kimselerin belirli bir yönleri yoktur.

Deve, eşek ve katır gibi hayvanlar üzerinde namaz kılmak caizdir. İbni Ömer şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'in eşek üzerinde, Hayber'e doğru yönelmiş olduğu halde namaz kıldığını gördüm."*[1] Fakat bir kişi necis olan bir hayvan üzerinde namaz kılarsa mutlaka hayvanın derisi ile kendisi arasında bir örtü bulunmalıdır. Böyle namaz kılan birinin kıblesi, yöneldiği taraftır. İmkân bulunursa böyle bir kimsenin kıble dışında bir yöne yönelmesi caiz değildir. Eğer bunu uyku yahut gaflet sebebiyle yaparsa namazına devam eder. Eğer bir merkep yahut büyük bir gemide bulunuyor da dilediği gibi dönebiliyorsa ve namazda kıbleye dönme, rükû ve secde gibi rükünleri yerine getirme imkânı bulursa, namazını kıbleye yönelerek kılar, imkân varsa bindiği şeyin üzerinde secde eder. Rükû ve secde dışında kıbleye yönelme gücüne sahip olursa kıbleye döner, rükû ve secdeyi ima ile yapar.

Eğer kişi bu durumda kıbleye yönelmekten âciz olursa, kıbleye yönelme farzı düşer. Bunda her hangi bir ihtilâf yoktur. Nitekim harbin şiddetli anlarında olması, selden kaçma, ateşten kaçma yahut yırtıcı hayvan ve benzeri şeylerden kaçma gibi diğer bazı özürler dolayısıyla da kıbleye yönelme farzı düşer. Kıbleye yönelmekten âciz olacak kadar hasta, kendisini kıbleye yöneltecek birini bulamayacak şekilde yatalak veya bağlı bulunmak gibi nadir özürler sebebiyle de olsa yine kıbleye yönelme farzı düşer.

Eğer bir kimse namazının başlangıcında kıbleye yönelmekten âciz olursa, meselâ, kumandasına girmeyen aksi bir bineğe sahip olmak yahut bir kafile veya tren ile birlikte yolculuk etmek gibi durumlar sebebiyle kıbleye yönelmekten âciz olursa, namazın hiç bir bölümünde kıbleye yönelmek mecburiyeti yoktur. Farz namazda da olsa gemicinin gemisinde namaz kılarken kıbleye yönelmesi lâzım gelmez. Çünkü kaptan gemiyi idare etmek durumundadır. Eğer geminin kaptanı gemide iken namazda kıbleye yönelme imkânını elde ederse, tek başına kendisine itaat eden bir bineğe binen kimselerde olduğu gibi, böyle bir kaptanın kıbleye yönelmesi konusunda İmam Ahmed'den iki türlü rivayet vardır:

Bunlardan biri tercih edilen şu görüştür: Kaptanın kıbleye yönelmesi lâzım gelir. Bunun dayandığı delil, Şafiî mezhebinin görüşünü açıklarken geçen Enes hadisidir. Buna göre, bineği üzerinde nafile namaz kılan kişinin hayvanı ile birlikte kıbleye yönelmesi lâzım gelir. Zorlanma olmaksızın bineğini kıbleye yöneltmek mümkün olursa hayvanı kıbleye döndürür. Veya zorlanmaksızın kendisi mümkünse kıbleye döner.

İkinci rivayete göre, kıbleye yönelmesi lâzım gelmez. Çünkü bu, namazın cüzlerinden bir cüzdür. Namazın diğer cüzlerine benzer. Bu durum kişiye zorluk verebilir. Dolayısıyla kıbleye yönelmek düşer. Daha önce geçen Enes hadisi fazilet ve

---

1- Ebu Dâvud ve Neseî.

mendupluk manasına kabul edilir.

Vitir namazı, vakte bağlı sünnetler ve tilâvet secdesi de olsa seferînin binek üzerinde nafile namaz kılması caizdir. Seferde yaya olarak yürüyen kimsenin yürüyerek nafile namaz kılması mübah değildir. Belki bu kişiye namaza kıbleye doğru başlamak lâzım gelir. Nitekim kıbleye doğru yerde rükû ve secde etmek lâzım gelir. Çünkü yolculuğuna devam etmek suretiyle bunu yapmak kişi için kolaydır. Namazın diğer kısımlarını, seyrettiği yöne doğru kılar.

Hastalık esnasında binekli olarak namaz kılma konusunda iki rivayet vardır:

a) Bu şekilde namaz kılmak caizdir. Çünkü hastalık hâlinde binekten inmenin zorluğu, yağmurlu zamanlarda hayvandan aşağı inmenin zorluğundan daha çoktur. Hastalık yahut yağmur sebebiyle namaz kılan kimselerin kıbleye yönelmeyi terketmemeleri gerekir.

b) Bunu yapmak caiz değildir. Çünkü İbni Ömer (r.a.), hastalarını hayvandan aşağı indirirdi. Böyle bir kişi aynı zamanda namaz kılmaya ve secde etmeye gücü yeten bir kişidir. Hasta olmayanlarda olduğu gibi, bunları terketmesi caiz değildir.

Özetle: Fakihler uzun yolculuklarda hayvan üzerinde namaz kılmanın ve kılınacak namazın ima ile olmasının caizliği hususunda ittifak etmişlerdir. Kısa yolculuklarda ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şafiîler ile Hanbelîler bunu caiz görmüşler, Malikîler ile Hanefîler caiz görmemişlerdir.

Hanefîler ile Malikîlere göre kıbleye yönelmek şart değildir. Kıbleye yönelmek, ancak imkân varsa namaza başlamak için iftitah tekbiri alınırken Şâfiî ve Hanbelilere göre şarttır. Âcizlik sebebiyle bu şart düşer. Bu da her hangi bir zorluk olmaksızın, nafile namazına başlamak için kıbleye yönelme imkânının bulunmamasıdır. Meselâ binilen hayvanın idaresi güç olan aksi bir hayvan olması gibi.

Hanefîler ile Malikîlere göre hayvana necaset bulaşmış olması zarar vermez. Şafiîlere göre ise zarar verir. Hanbelîlere göre ise bu necaseti örtecek bir örtünün bulunması şartıyla namaz geçerli olur. Çünkü nafile namazın sahih olması için eğer, semer ve benzeri namaz kılınan yerin temiz olması şart koşulur. Çünkü bunda her hangi bir zorluk yoktur. Eğer binilen şeyin kendisi bizzat necis olursa yahut binilen hayvanın binilen yerine necaset bulaşırsa ve üzerinde temiz bir örtü yahut engel olacak bir şey var ise namaz sahih olur. Eğer bindiği hayvan necasete basarsa, Hanbelîlere göre, namazı batıl olmaz.

Hayvan üzerinde farz namaz kılmak sahih değildir. Ancak hayvan üzerinde namazın bütün rükün ve şartları tam olarak yerine getiriliyorsa o takdirde farz namaz kılmak da sahih olur. Gemide farz namaz kılan kişinin, gücünün yettiği ölçüde

kıbleye yönelmesi gerekir. Gemi yön değiştirdikçe, namaz kılan kişi de namaz esnasında kıbleye doğru dönecektir.

6- Niyet Etmek:

Hanefîler ile Hanbelîlere göre niyet etmek namazın şartlarındandır. Malikîlerde racih olan görüşe göre de hüküm böyledir. Şafiîler ile Malikîlerden bazılarına göre ise niyet etmek namazın farzlarından yahut rükünlerinden biridir. Çünkü niyet namazın bir kısmında farzdır. Bu da başlangıcıdır. Bütünü değildir. Dolayısıyla, tekbir ve rükûda olduğu gibi rükündür.

Niyet, lügatte "kastetmek" demektir. Şeriatte ise "Allaha yakın olmak maksadı ile bir ibadeti yapmaya kalben azmetmek"tir. Bu kişi yaptığı iş sebebi ile Allah tealâyı kastedecek, bunun dışında her hangi bir varlığa gösterişte bulunmak yahut insanlar katında öğülmek, yahut takdir edilmek ve benzeri şeyler kastedilmiş olmayacaktır. İşte bu ihlâstır, ibadetin yalnız Allah'a tahsis edilmesidir.

Namazda niyet etmek, bütün âlimlerin ittifakı ile farzdır. Bunun sebebi ibadetin âdetten ayrılması ve namazda Allah için ihlâsın gerçekleşmesidir. Çünkü namaz ibadettir. İbadet ise yapılan işin bütünü ile Allah'a tahsis edilmesidir. Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Oysa onlar, yalnız dini kendisine tahsis ederek Allah'a ibadet etmekle emrolundular."* (Beyyine, 5) Maverdî şöyle demiştir: Arapların sözlerinde ihlâs niyettir. Meşhur bir hadis de niyetin vacip olduğuna delâlet etmektedir. Bu hadis de şudur: *"Ameller niyetlere bağlıdır. Herkes için niyet ettiği vardır."* [1] Hiç bir şekilde niyetsiz namaz sahih değildir.

Tam niyet şöyledir: Namaz kılan kişi iman şuuru içinde bulunmalı ve yapılan iş ile Allah'a yakın olmaya niyet etmeli, bu işin farz olduğuna ve bu günde eda edilmesine niyet etmelidir; bu işi tayin etmeli, rekât sayısına niyet etmelidir, imamlık yahut cemaatliğe yahut yalnız başına namaz kılmaya niyet etmelidir. Sonra da iftitah tekbirine niyetlenmelidir. Bütün fakihlerin ittifakı ile niyetin hükmüne sahip çıkmak (istishap) vacip olup kendisini devam ettirmek vacip değildir. Yani bir kimse niyeti kesmeye niyetlenemez. Niyetinden gafil olup namaz esnasında niyet kişiden kaybolursa, bunun zararı yoktur.

Niyetin Şartları: Niyetin şartları Müslüman olmak, temyiz çağında olmak, niyet edilen şeyin ne olduğunu bilmektir.

Niyetin Tekbire Yakın Olması:

Hanefîlere göre:[2] Niyet ile tekbir arasında namaza yabancı olan bir fasıla olmayacak şekilde, niyetin namaza bitişik olması şarttır. Bu fasıla namazda yapılma-

1- Bu hadisi altı hadis imamı kitaplarında Ömer b. Hattab'dan rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* I,301.
2- *Tebyînü'l-Hakâik,* I,99.

sı lâyık olmayan yemek, içmek ve benzeri şeylerdir. Fakat, arada abdest almak, mescide yürümek gibi namaz ile ilgili bir fasıla olursa bunun zararı yoktur. Bir kimse namaza niyet edip sonra abdest alsa yahut mescide yürüse ve mescitte tekbir alıp imama uysa, fakat yeniden niyetlenmese bu caizdir. Çünkü yabancı bir iş sebebiyle arada bir fasıla yoktur. Namaz esnasında abdesti bozulan kimse, abdestini yenileyip bu namaza devam edebilir.

Niyetin iftitah tekbirine.yakın olması menduptur. Bunun sebebi ihtilâftan kurtulmaktır. Sahih olan görüşe göre niyetin iftitah tekbirinden sonraya kalması sahih değildir.

Bunun gibi, hac için önceden niyet etmek caizdir. Bir kimse evinden hac niyeti ile çıksa, sonradan ihrama girse, fakat niyet etmese bu hac caizdir. Bunun gibi, ayırıp verme zamanında zekât verirken niyet etmek de caizdir.

Namazda ise iftitah tekbirinden sonraya kalmış bulunan niyet yeterli değildir. Oruçta niyetin başlangıçtan sonraya tehir edilmesi caizdir. Namazda zaruret yoktur.

Hanbelilere göre:[1] Niyetin iftitah tekbirine yakın olması efdaldır. Bunun sebebi, iftitah tekbiri ile birlikte niyeti vacip kılanların ihtilâfından kurtulmaktır. Eğer niyet, vakit girdikten sonra farzın ve farza bağlı olan sünnetlerin edasında vakit girdikten az bir zaman önce alınırsa ve kişi bu niyetini feshetmezse, bu arada mürted olmak gibi bir durum ortaya çıkmaksızın niyet devam ediyorsa, namazı sahihtir. Çünkü niyetin tekbirden az bir zaman önce yapılması, namazı niyet edilmiş olmaktan çıkarmaz. Bunun gibi kişiyi ihlâslı olarak namaza niyet etmiş olmaktan da çıkarmaz. Çünkü niyet namazın şartlarındandır. Dolayısıyla, diğer şartlarda olduğu gibi, önceden yapılması caizdir. Niyetin tekbire yakın olmasını istemekte güçlük ve zorluklar vardır. Dolayısıyla bu yakınlık şartı düşer. Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Sizin için dinde zorluk kılmadı."* (Hac, 78) Aynı zamanda namazın evveli, onun cüzlerindendir. Diğer işlerde olduğu gibi, evvelinde niyete sahip olmak yeterlidir.

Malikîlere göre:[2] İftitah tekbiri anında yahut ondan az bir zaman önce niyetli bulunmak vaciptir.

Şafiîlere göre:[3] Niyetin namazla ilgili işlere yakın olması şarttır. Eğer namaz işlerinden sonraya kalırsa buna azim denilir. Bir kimse *"Niyet ettim öğle namazını kılmaya Allahuekber niyet ettim"* dese namazı batıl olur. Çünkü iftitah tekbirinden sonra "niyet ettim" sözü, namaza yabancı olan bir sözdür. Namaz başladıktan sonra yapıldığı için namazı iptal eder.

1- *Keşşâfu'l-Kınâ',* I,367.
2- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,305.
3- *Haşiyetü'l-Bâcûrî,* I,149.

Niyet edilecek namazı tayin etmek:

Bütün fakihlerin ittifakı ile, kişinin kılmakta olduğu farz namazın türünü belirlemesi şarttır. Meseâ, öğle namazı, yahut ikindi namazına niyet etmek şarttır. Çünkü farzlar çoktur. Bunlardan biri diğerinin niyeti ile eda edilemez.

Niyetin yeri:

Bütün fakihlerin ittifakı ile niyetin yeri kalptir. Malikîler dışında cumhura göre, niyeti ağızdan söylemek menduptur. Malikîlere göre niyeti ağız ile söylemek caiz ise de namazda ve namaz dışındaki ibadetlerde bunu yapmamak daha iyidir. Şafiîlerce esah olan görüş,[1] namazın farz olduğuna niyet etmek olup, bu niyeti Allah tealâya nispet etmek değildir. Dolayısıyla Şafiîlere göre, niyet üç türden oluşmaktadır: Kast, tayin, farziyet.

Niyet Konusunda Mezheplerin Görüşleri:

Mezheplerin niyet konusundaki görüşleri aşağıda açıklanmıştır:

Hanefî Mezhebi:[2]

Niyet konusu üç noktadan ele alınır: Niyetin açıklaması, niyetin nasıl yapılacağı, niyetin vakti.

a) Niyetin Açıklaması : Niyet bir şeyi istemektir. Namazın niyeti Allah için namaz kılmayı istemektir. Bir şeyi istemek ise kalbin işidir. Niyetin mahalli kalbtir; kişinin hangi namazı kıldığını bilmesidir. Dil ile niyeti söylemek şart değildir. Kalbin niyeti ile dilin telaffuzunu birleştirmenin müstehap olmasının sebebi, dilin kalbe yardımcı olmasıdır.

Kılınacak olan namazı tayin etmek genel olarak daha faziletli ve daha ihtiyatlıdır. Sonra eğer namaz öğle, ikindi yahut vitir, tilâvet secdesi, adak namaz, bayram namazları gibi vacip bir namaz ise, mutlaka bu namazların belirlenmesi gerekir. Nitekim namazları kaza ederken de vaktin veya günün belirlenmesi gerekir. Fakat kılınacak namazın kaza namazı olduğuna niyetlenmek gerekli değildir. Bu aynen namazın rekâtlarını belirlemenin gerekmemesine benzer.

Sabah namazının sünneti ile teravih namazları gibi nafilelerde, sahih olan görüşe göre, mutlak niyet etmek yeterlidir. İhtiyaten belirleme yapılabilir. Meselâ, teravih yahut sünnet namaz gibi nafile vasıflarına niyet eder. Niyeti Allah'ın dilemesine bağlamakla, yani "inşallah" demekle niyet batıl olmaz. Çünkü niyetin mahalli kalptir. Mutemet olan görüşe göre, fiil ile eda edilen bütün ibadetlerin niyetleri bu ibadetlerin bütününü içine alır.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I,149.
2- *el-Bedâyi'*, I,127 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,406 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, I,99 vd.; *Fethu'l-Kadîr* I,185 vd.; *el-Lübâb*, I,66.

Bir kimse, namaz kılan bir cemaate yetişse bu namazın farz namaz mı yoksa teravih namazı mı olduğunu bilmese, farza niyet eder. Eğer bu cemaat farz namaz kılmakta iseler namaz sahih olur. Eğer farz namazda değillerse nafile namaz olur.

b) Namaza Niyet Etmenin Şekli: Eğer namaz kılan kişi yalnız başına kılıyorsa farz yahut vacip türünü tayin eder. Eğer nafile ise namaza niyet etmek yeterli olur. Niyetin bu hususunu açıklamıştık.

Eğer namaz kılmakta olan kişi imam ise, daha önce de geçtiği üzere, namazı tayin eder. Bir kimsenin erkeklere imamlık etmeye niyet etmesi şart değildir. Erkeklere imam olmayı niyet etmeksizin, bir cemaatin imama uymaları sahihtir. Fakat imam olan kişinin kadınlara imamlık etmeye niyet etmesi şarttır. Aksi takdirde kadınların böyle bir imama uymaları sahih değildir. Aradaki fark şudur: Eğer kadının erkeğe uyması sahih olursa, onunla aynı hizada bulunması söz konusu olur, dolayısıyla imamın namazını bozar, kendi isteği dışında ona zarar vermiş olur. Kadınların imama uymaları için, imamın kadınlara imamlık etmeye niyet etmesi şart koşuldu ki, rızası ve iltizamı olmaksızın imama bir zarar gelmesin. Böyle bir şey erkekler için söz konusu değildir. Özetle: İmamın sadece bir şekilde imamlığa niyet etmesi şarttır. O da kadınlara imamlık etmeye niyet etmesi durumudur.

Eğer namaz kılmakta olan kişi, imama uyan kişi ise daha önce de geçtiği üzere, kılacağı namazı tayin eder. Fazla olarak imama uymaya niyet eder. Meselâ, şöyle niyet eder: Öğle namazının farzını kılmaya ve imama uymaya niyet ettim. Yahut imamın kılmakta olduğu namaza başlamaya niyet ettim yahut imamın kılmakta olduğu namaza niyet ettim, demek gibi.

c - Niyetin Vakti: Niyetin tekbir vaktinde olması, yani niyetin tekbire yakın olması menduptur. Hanefîlere göre, niyetin iftitah tekbirinden önce olması sahihtir. Ancak, bu ikisi arasında, birini diğerinden ayıracak bir iş bulunmadığı zaman, niyetin önceden yapılması sahihtir. Niyet ile iftitah tekbirinin birbirine yakın olması şart değildir.

Malikî Mezhebi: [1]

Niyet, bir şeyi kastetmektir. Niyetin yeri kalptir. Namaza niyetlenmek farzdır. Racih olan görüşe göre, niyetin kalp ile meselâ, öğle namazının farzına kastetmek suretiyle olması şarttır. Bir şeye kastetmek, onun mahiyetine kastetmekten ayrıdır.. En iyisi niyetin söz ile yapılmasını terketmektir. Ancak vesveseye kapılan kimseler için, şüphenin giderilmesi bakımından niyeti telaffuz etmek müstehaptır. Niyetin iftitah tekbirine yakın olması vaciptir. Eğer niyet uzun bir zaman aralığı ile önce yahut sonra yapılırsa ittifakla batıl olur. Eğer az bir zaman öne alınırsa muhtar olan bir görüşe göre sahihtir. Hanefîler bu görüştedir. Bir görüşe göre ise batıldır, Şafiîler

1- *eş-Şerhu'l-Kebir,* I,233,520; *eş-Şerhu's-Sağîr ve Haşiyetü's-Savî,* I,303-305; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 57; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,116.

bu görüştedir.

Farz namazlarla sünnet olan bir namazda (vitir, bayram namazları, küsuf ile husuf namazı, [1] yağmur namazı) ve sabah namazının iki rekât sünnetinde niyeti belirlemek vaciptir. Diğer nafile namazlarda vacip değildir. Meselâ, kuşluk namazı, farz namazlara bağlı sünnet veya nafile namazlar, teheccüt namazında vacip değildir. Bu gibi namazlarda mutlak nafileye niyetlenmek yeterlidir. Eğer zevâlden önce kılınıyorsa niyet kuşluk namazına, öğle namazından önce ve sonra kılındığında öğlenin sünnetlerine, mescide girdiği sırada kılındığında tahiyyetü'l-mescit namazına, gece kılınıyorsa teheccüt namazına, vitir namazından önce kılınıyorsa yatsı namazının son iki rekât sünnetine ait olmuş olur.

Eda yahut kaza niyeti yahut rekât sayıları şart değildir. Dolayısıyla eda niyeti ile kaza, kaza niyeti ile eda etmek sahih olur.

Tayin şekillerinden bir tanesi bu hükümden istisna edilir. O da şudur: Bir şahıs eğer mescide girer de imamı namaz kılarken bulursa ve kılmakta olduğu namazın Cuma namazı olduğunu zannederse ve cuma namazı diye niyet ederse, sonradan bu namazın öğle namazı olduğu ortaya çıkarsa, namaz sahih olur. Aksi durum olursa batıl olur.

Bir kimsenin namazı tek başına kılmaya yahut imama uymaya niyet etmesi vaciptir, imam olmaya niyet etmesi vacip değildir. Ancak, cuma namazı ile iki namazı birleştirerek cem-i takdim tarzında, yağmur yahut korku sebebiyle kılarken, bir de başka bir imamın yerine imamlık ederken (istihlâf) niyet etmek vaciptir.[2] Çünkü bu gibi durumlarda imam şarttır. İbni Rüşd cenaze namazını da buna ilâve etmiştir. Eğer imam cuma namazında imamlığa niyet etmeyi terkederse hem kendisinin hem de cemaatin namazları batıl olur. Eğer bir kimse niyeti, yağmur sebebiyle cem-i takdim tarzında namazları birleştirerek kılarken terketmişse, ikinci namaz batıl olur. Bir kimse niyeti korku namazında terkederse, imama uyanlardan sadece birinci gurubun namazı batıl olur, imamın ve ikinci gurubun namazları ise sahih olur. Bir kimse niyeti, başkasının yerine imamlığa geçirildiği bir namazda terketmişse, imamın namazı sahih, cemaatin namazı batıl olur.

Şafiî Mezhebi: [3]

Niyet, bir şeyi yapmaya yakın olarak kastetmektir. Niyetin yeri kalptir. Tekbirden önce niyeti dille söylemek menduptur. Bir kimse niyetin peşinden kalbi ile yahut dili ile "inşallah" derse bundan teberrük etmeyi yahut her şeyin Allah'ın dileme-

1- Bu konuda güvenilen görüş, bunun mendup olduğudur.

2- İstilâf: İmam yahut namaz kılanların, cemaatten birini namaz kıldırmak üzere öne geçirmeleridir. Bu da imamın abdestinin bozulması yahut başka sebeplerle namazının bozulmasından ötürü yapılır. İmam mescitten dışarı çıkmadan önce, yerine başkasını geçirmesi gerekir.

3- *Hâşiyetü'l-Bâcûrî,* I,149 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I,148-150, 252-253; *el-Mühezzeb,* I,70; *el-Mecmû,* III, 243-252.

si ile vuku bulduğunu kastederse, bunun namaza bir zararı olmaz. Eğer bununla niyeti bir şeye bağlamayı yahut şüpheyi kastederse, namazı sahih olmaz. Eğer namaz farz, cenaze namazı gibi farz-ı kifaye, kaza namazı yahut iade edilen bir namaz yahut adak namazı gibi vacip bir namaz olursa üç şeyi yapması gerekir: Kılınan namazın farz bir namaz olduğunu kastetmek, namaz fiilini yerine getirmeyi kast etmek, sabah öğle ve benzeri farzın türünü belirlemek. Meselâ, öğle namazının farzını kılmaya niyet etmek gibi.

Niyetin, iftitah tekbirinin cüzlerinden birine yakın olması şart koşulur. Şafiîlere göre, örfte namaz işlerine başlamadan önce namaza hazırlık yapmak ve namaz ile niyetin birbirine yakın olmasından kastettikleri mana budur. Mutemet olan görüşe göre icmalen de olsa iftitah tekbirinden önce başından sonuna kadar namazdaki söz ve fiilleri zihninde toparlaması, tekbir esnasında bunu aklından geçirmesi lâzımdır. Eğer kılınmakta olan namaz, namaz vakitlerine bağlı sünnetlerde olduğu gibi, vakte bağlı bir nafile namaz ise yahut istiska namazı gibi bir sebebe bağlı namaz ise, iki şey vacip olur: Bu işi yapmayı kastetmek ve öğle namazının sünneti, bayram namazları yahut kuşluk namazı gibi bir namaz olduğunu tayin etmek. Sahih olan görüşe göre, böyle bir namazın nafile namaz olduğuna niyet etmek şart koşulmaz.

Mutlak nafile namazlarda, namaz fiiline niyet etmek yeterlidir. Mutlak nafile, tahiyyetü'l-mescit, abdestin sünneti olan namazda olduğu gibi, vakit veya sebebe bağlı olmayan namazdır.

Niyetin Allah'a nispet edilmesi vacip değildir. Çünkü ibadet Allah'tan başkasına yapılamaz. Fakat ihlâs manasının gerçekleşmesi için, niyetin Allah'a nispet edilmesi müstehaptır.

İhtilâftan kurtulmak için kıbleye yönelmeye ve kılınacak namazın rekâtlarının sayısına niyet etmek de müstehaptır. Bir kimse kılmakta olduğu farz bir namazın rekât sayılarında hataya düşerse meselâ, öğle namazını üç yahut beş rekât olarak niyet ederse namazı geçerli olmaz. Nitekim bunun edaya yahut kazaya niyetlenmesi müstehap olur.

En sahih görüşe göre, kaza niyeti ile eda namazı, özür var ise eda niyeti ile kaza namazı kılmak sahihtir. Bu özür, bulut yahut başka sebeplerle vakti bilmemek gibi durumlardır. Bir kimse vaktin çıktığını zannederek buna kaza olarak niyetlenip kılsa, sonradan vaktin çıkmamış olduğu ortaya çıksa yahut vaktin devam ettiğini zannederek eda niyeti ile kılsa ve sonradan vaktin çıkmış olduğu ortaya çıksa, namazı sahih olur.

Bunun gibi, özür bulunmaması hâlinde lügat manasını kastedince namazı sahih olur. Çünkü bunların her biri diğerinin yerinde kullanılmaktadır. Sen şöyle der-

sin: Borcumu ödedim veya eda ettim. Bu iki ifade de bir manaya gelir. Borcun kazası yahut edası, birdir. Yani ödenmesi demektir.

Fakat bir kimse bunu bir özrü olmaksızın yapar da lügat manasına niyet etmezse namazı oyuncak hâline getirdiği için sahih olmaz. Vakte değinmek şartı yoktur. Bir kimse bir namazı kaza ederken gününü belirlese fakat hataya düşse zarar vermez. Üzerinde kaza borcu bulunan kimse için falan günün öğle namazını kaza etmesi şart değildir. Belki sadece öğle namazının kazasına niyet etmek yeterlidir. Gün veya ay veya yılı, mutemet olan görüşe göre zikretmek mendup değildir.

Bütün namazlarda niyet şarttır. Bir kimse kılmakta olduğu namazın niyetinde şüpheye düşse namazı batıl olur.

İmam olan kimsenin imam olmaya niyet etmesi şart değildir. Bilakis müstehaptır. Bunun sebebi, cemaat faziletini elde etmektir. Eğer imam imamlığa niyet etmezse cemaat fazileti onun için hasıl olmaz. Çünkü bir kimse için ancak niyet ettiği amelin sevabı söz konusudur. Dört durumda imamlığa niyet etmek şart koşulur: Cuma namazı için, yağmur sebebiyle cem-i takdim tarzında birleştirilen iki namaz için, vakit içinde cemaatle iade edilen namazlarda günahtan kurtulmak için, cemaatle kılınması adanan namazlar için.

İmama uyan kimsenin ona uymaya niyet etmesi şarttır. Öyle ki, cemaat iftitah tekbiri ile birlikte imama uymaya yahut cemaat olmaya yahut imamla birlikte cemaat olmaya yahut mihrapta bulunan kimse ile birlikte namaz kılmaya niyet etmelidir. Çünkü başkasına uymak da bir ameldir. Dolayısıyla bunun da bir niyete ihtiyacı vardır. Çünkü kişiler için niyet edilenden başka bir amel söz konusu değildir. İmama izafe etmeksizin, mutlak olarak uymaya niyet etmek yeterli değildir. Eğer bir kimse, niyetsiz olarak uyarsa yahut niyetinde şüphe ettiği hâlde uyarsa, bekleme süresi uzun ise, namazı batıl olur.

***Hanbelî Mezhebi* :**[1]

Niyet, Allah'a yaklaşmak maksadı ile, kalbin bir işi yapmaya azmetmesidir. Bu sebeple, hiç bir şekilde niyet etmeksizin namaz sahih değildir. Niyetin yeri kalptir. Kalpten niyetlenmek vaciptir. Dil ile söylemek ise müstehaptır.

Eğer namaz farz olursa iki şey şart koşulur: Namazın türünü belirlemek, meselâ öğle, ikindi yahut akşam vakti gibi vakitlerin namazı olduğunu belirlemek; diğeri, işi yapmayı kastetmektir. Bu namazın farz olduğuna niyet etmek şart koşulmaz. [2] Meselâ, öğle namazının farzını kılıyorum diye niyet etmek şart koşulmaz.

1- *el-Muğnî*, I,464-469, II,231; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I,364-370.

2- İbni Kudame: "Doğrusu niyetin tayin edilmesi gerekir ve namaz kasdedilen namaz olmuş olur" demiştir.

Kazaya kalan namazlara gelince: Bir kimse eğer kaza namazında kalbinden bu günün öğle namazının kazası olduğunu belirlerse kaza namazı olduğuna niyet etmesine ihtiyaç yoktur. Bunun gibi eda diye niyet etmesi de gerekmez. Yanılınca eda niyeti ile kaza, kaza niyeti ile eda kılmak sahih olur.

Kılınmakta olan namaz belirli bir nafile namaz olursa bunu belirterek niyet etmek vaciptir. Vakte bağlı bir nafile namazı da belirlemek vaciptir. Küsuf ve yağmur namazlarında olduğu gibi, teravih, vitir, beş vakit namaza bağlı olan nafile namazlarda olduğu gibi.

Eğer nafile namazlar, gece namazı gibi namazlardan olup mutlak ise onu niyet esnasında belirlemek vacip değildir. Böyle bir kimsenin sadece namaza niyetlenmesi yeterlidir. Çünkü bu gibi namazlarda belirleme yoktur. Hanbelîler bu meselede Şafiîler gibi düşünmektedirler.

Hanbelîler bu konuda şöyle demişlerdir: Bir kimse tamamlamak ile kesmek arasında tereddütlü bir niyet ile bir namaza başlarsa bu namaz sahih olmaz. Çünkü bu niyet kesin değildir; tereddüt ile beraber kesinlik meydana gelmez. Bu konuda fakihler ittifak hâlindedir. Eğer bir kimse sahih bir niyetle bir namaza başlayıp da sonradan bu namazdan çıkmaya ve bu namazı kesmeye niyet ederse, cumhura göre namaz batıl olur. Çünkü namazın bütününe niyet etmek şarttır. Oysa bu kişi bazı sebeplerle bu niyetini kesmiştir. Ebu Hanife'ye göre, bu sebeple namaz batıl olmaz. Çünkü bu namaz, başlanılması sahih olan bir namazdır; hacda olduğu gibi, çıkmaya niyet etmekle fasit olmaz.

Niyette Şüpheye Düşmek:

Bir kimse namaz esnasında niyet edip etmediği konusunda şüpheye düşerse yahut iftitah tekbiri konusunda şüphelenirse, bu namazı yeniden kılar. Nitekim Şafiîler de böyle demiştir. Çünkü aslolan şüphelenilen şeyin bulunmamasıdır. Eğer bu kişi namazını kesmeden önce niyet ettiğini yahut tekbir getirdiğini hatırlarsa namazını tamamlaması gerekir. Çünkü bu namazı iptal edecek bir şey bulunmamıştır. Eğer namaz içinde şüphe ile bir iş yapmışsa, namazı batıl olur. Nitekim Şafiîler de böyle demiştir.

Namazda Niyet Değiştirmek:

Bir kimse iftitah tekbirini alırken farz bir namaza niyet etse sonra bu niyetini başka bir farza intikal ettirse ikisi de batıl olur. Çünkü bu kişi birinci namazın niyetini kesmiş, iftitah tekbiri esnasında ikinci namaza niyetlenmemiştir. Bu konuda Hanbelîler Şafiîler gibi düşünmektedirler. Eğer farz olan böyle bir namazı nafile namaza çevirirse, Şafiîler ile Hanbelîlere göre, bu konuda iki rivayet vardır: Bu rivayetlerin en kuvvetlisine göre, bu namaz nafileye dönüşür. Çünkü farza niyetlenmek nafileye niyetlenmeyi de içine alır. Bunun dayandığı delil şudur: Böyle bir kişi bir farz namaz için iftitah tekbiri getirdikten sonra vaktinin girmediği anlaşılsa kıl-

makta olduğu namaz nafileye dönüşür, farz ise sahih olmaz. Fakat, nafile olan bu namazı iptal edecek bir şey de vuku bulmamıştır.

Bütün ibadetlerde bir işi Allah tealâ'ya nispet etmek şart değildir. Meselâ, Allah için namaz kılıyorum, Allah için oruç tutuyorum, demek gibi. Çünkü ibadetler zaten Allah için yapılır. Vacip kılanların ihtilâfından çıkmak için dille söylemek müstehaptır. Nitekim namazın rekât sayılarını ve namaz için kıbleye yönelmeyi söylemek de şart değildir. Şafiîler de aynı görüşü kabul etmişlerdir.

İftitah tekbiri alırken ya ona yakın yahut biraz önce niyet edilir. Nitekim Malikîler ile Hanefîler de bu görüştedirler. Fakat en faziletlisi niyetin iftitah tekbirine yakın olmasıdır.

Cemaatin sahih olması için imam ve cemaatin kendi durumlarına niyet etmeleri gerekir. Yani imamın imam olduğuna, cemaatin de namazın başında imama uymakta olduğuna niyet etmesi şarttır. Ancak, iki durum müstesnadır: Birinci durum cemaatın mesbuk olmasıdır. Böyle olursa imam selâm verdikten sonra, cuma namazı dışında kendisi gibi mesbuk birine uyması gerekir. İkincisi şudur: Mukim olan bir kimse, namazları kısaltarak kılmakta olan seferî birine uyarsa, namazın geride kalan kısmında kendisi gibi olanlara uyması gerekir.

7- Namazın Edasında Tertip ve Namazın Rükünlerini Peşpeşe Yapmak:

Namazın edası esnasında hareketlerin tertipli olarak yapılması ve peşpeşe olması namazın rükünleri için şarttır.

8- Namazda Yabancı Söz Söylememek:

Namaz yalnız Allah için yapılan bir ibadet olduğundan, namaz esnasında konuşmak caiz değildir. Namazın yararına da olsa iki harf ile konuşan kimsenin namazı batıl olur: Kalk, otur gibi, yahut kendisinden bir kelime anlamı çıkan (kı), (ı'), (fi), (şi) harflerinde olduğu gibi. Birinci harf, "sakın", ikinci harf "koru", üçüncü harf "öde," dördüncü harf "süsle" demektir. Şafiîlerde en kuvvetli olan görüşe göre, yine bir harfin sesini uzatmak manası bulunmasa da namazı bozar. (â) gibi. Med harfleri vav, yâ, eliftir. Gerçekten uzatılan bir harf iki harftır.

Bunun dayandığı delil Müslim'de rivayet edilen Zeyd b. Erkam (r.a.) hadisidir. *"Bizler namaz esnasında konuşurduk. "Boyun eğerek Allah için namaz kılın." ayeti inince namazda sükût etmekle emrolunduk ve konuşmamız yasaklandı."*

Bu görüşün dayandığı delillerden biri de Muaviye b. Hakem es-Sülemî'den rivayet edilen şu haberdir:*"Muaviye namazda aksıran kimseye: 'Yerhamukellah" dedi. Hz. Peygamber (a.s.) kendisine şöyle buyurdu: "Bu namazda insanların sözlerinden bir şey konuşmak yaraşmaz. Namaz tesbih, Kur'an okumak ve tekbirden*

ibarettir." [1] Namazı iptal eden hususlar bahsinde bu konuda geniş açıklama gelecektir.

9- Namaz Cinsinden Olmayan Çok İş Görmeyi Terketmek:

Çok iş, bakanlara failinin namazda bulunmadığını zannettiren bir iştir. Namazı iptal eden hususlar bahsinde bu konuda açıklama yapılacaktır.

10- Yeme-İçmeyi Terketmek:

Namazı iptal eden hususlar bahsinde bu konuda geniş açıklamalar yapılacaktır.

Şafiîler bu şartlara diğer beş şartı daha ilâve etmişlerdir: Namazın farz olduğunu bilmek, namazın farzlarından birinin sünnet olduğuna itikat etmemek, namazın hiçbir kavlî veya fiilî rükünün niyetteki bir şüphe ile geçmemiş olması -Şüphe şöyledir: Niyet edip etmediği yahut namazın cüzlerinden bazısını yapıp yapmadığı yahut namazın şartlarından bir kısmını yerine getirip getirmediği hakkında şüpheye düşmektir-. namazı kesmeye niyet etmemek. Namaz kılmakta olan kişi, başka bir namaza geçmek suretiyle, yahut bu namazda tereddüt göstermek suretiyle yahut bu namazda devam etme konusunda tereddütte bulunmak suretiyle de olsa namazı kesmeye niyet ederse namaz batıl olur. Çünkü bu gibi tereddütler niyetin kesin olması keyfiyetine ters düşer. Beşinci şart, namazı kesmeyi başka bir şeye bağlamamaktır. Eğer bir kimse namazı kesmeyi -olması imkânsız da olsa- bir şeye bağlarsa namaz batıl olur. Çünkü bu durum niyetin kesinliğine aykırıdır.

1- Bu hadisi Ahmed, Müslim, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud "Lâ yaslahu" yerine "Lâ vehıllü" demiştir. Ahmed'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Namaz ancak tesbih, tekbir, tahmid ve Kur'an okumaktır." Neylü'l-Evtâr,* II,314.

NAMAZIN RÜKÜNLERİ

1. Hanefîlere Göre Namazın Rükünleri ve Vacipleri:

Fakihler "Namazın nasıl kılınacağı" bahsinde rükün ve şartlarını da içine alan namazın düzeninden bahsetmişlerdir. Namazın cüzlerinden de bahsetmişlerdir. Bu kısımlar da sehiv secdesi ile tamamlanan sünnetlerdir. Namazın şekilleri, "eksik yapılmayan sünnetleri"dir. Namazın keyfiyetinden maksat, namazın vasfı ile ilgili şekildir.

Rükün mutlaka bulunması bakımından şart gibidir. Ancak şart, namazdan önce yapılması gereken şeylerdir. Bunların namaz esnasında da devam etmesi lazımdır. Meselâ, taharet, avret yerlerini örtmek ve benzeri hususlar gibi. Rükün, namazda bulunan rükû, secde ve kıyam gibi hareketlerdir. Burada bu rükünlerden bahsedilecektir. İster bilerek ister yanılarak olsun yerine getirilmeyen bir rükün düşmez. Bu hareketlere rükün adının verilmesinin sebebi, onsuz ayakta durması mümkün olmayan evin direğine benzetmektir. Çünkü namaz bu hareketleri yapmaksızın tamam olmaz.

Namazın Farzlarının Tasnif ve Sayısındaki İhtilâf:

Fakihler namazın farzlarını saymada ve tasnifte farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Hanefîlere göre: (1) Namazın farzları altıdır: Ayakta iftitah tekbiri almak, kıyam, kıraat, rükû, secde ve son oturuşta teşehhüt miktarı oturmak. Kudurî'nin zikrettiğine göre bu İmam Muhammed'in görüşüdür. Ancak, Hanefîlere göre itimat edilen görüş, niyet gibi iftitah tekbirini almanın şart olduğudur. Bu görüş İmam Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf'un görüşüdür. Fakihlerin cumhuru buna muhaliftir.

Namazın Vacipleri:

Namazın vacipleri on sekizdir. Hanefîlere göre vacip, şüpheli bir delil ile sabit olan hükümdür. Vacibin hükmü, terk edilmesinden ötürü azaba müstahak olmaktır. Fakat vacibin terki sebebiyle namaz bozulmaz. Bu noksanlığı telâfi etmek için, na-

---

1- *el-Lübâb Şerhü'l-Kitâb,* I,68-77; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,406, 410 vd. 424-437; *Meraki'l-Felâh,* 37,39 *vd.; Fethu'l-Kadîr,* I,192-226; *el-Bedâyi',* I,105, 106-163.

zın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir. Bile bile bir vacibi terketmekten ötürü namazı yeniden kılmak gerekir. Eğer secde etmemişse yanılmaktan ötürü de sehiv secdesi yapmak gerekir. Eğer bir kimse böyle bir namazı yeniden kılmazsa fasık ve günahkâr olur. Nitekim tahrimen mekruh bir iş işlemek suretiyle eda edilen namazın hükmü de böyledir. Bu vacipler aşağıda sayılmıştır:

1- Namaza "Allahu ekber" lafzı ile başlamak. Bayram namazları müstesnadır.

2- Fatiha'yı okumak. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Fatiha okunmadan namaz kılmak geçerli değildir."*(1) buyurmuştur. Hanefîlere göre bu hadis, namazın kâmil olmasını nefyetmek içindir. Çünkü bu hadis âhad yolu ile gelen bir haberdir. Allah tealâ'nın: *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."* (Müzemmil, 20) ayetini neshedecek güçte değildir. Dolayısıyla ayetin hükmü ile amel etmek vaciptir. Bir kimse Fatiha'nın çoğunu okumayı terketmekle sehiv secdesi yapar, azını terketmekle sahiv secdesi yapmaz. Çünkü Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre, Fatiha'nın hepsini okumak değil, çoğunu okumak vaciptir.

Hanefîler dışındaki cumhura göre: Namazın her bir rekâtında Fatiha'yı okumak rükündür. Ancak Şafiîler şöyle demişlerdir: Fatiha'yı okumak mutlak olarak rükündür. Malikîlere göre açıktan okunan namazlarda Fatiha'yı okumak imam için farzdır, cemaat için farz değildir.

3- Fatiha'dan sonra bir sure okumak: Kevser suresi ve benzer surelerden en az üç kısa ayet ihtiva eden kısa bir sure okumak vaciptir. Bu üç ayet ihtiva eden kısa surenin harflerinin sayısı otuz olmalıdır. Yahut uzun bir ayet veya otuz harf ihtiva eden iki ayet okunmalıdır.

Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil Ebu Said el-Hudrî'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Namazda Fatiha ile birlikte kolayımıza gelen ayetler okumakla emrolunduk."* (2)

Fakat, cumhura göre: Fatiha'dan sonra bir sure veya bazı ayetler okumak sünnettir. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Her namazda Kur'an ayetleri okunur. Resulullah (a.s.)'ın bize duyurduklarını biz de size duyurduk, bizden gizli olarak okuduklarını gizledik. Fatiha'dan fazla bir şey okumayanın namazı yeterlidir. Eğer fazla bir şey okursa bu hayırlıdır."* (3)

4- Hanefî mezhebine göre farz namazların ilk iki rekâtında sure okumak vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu iki rekâtta sure okumaya devam etmiştir. Muh-

---

1- Bu hadisi altı hadis imamı Ubade b. Samit'ten rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I,364.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Hibban, Ahmed ve Ebu Ya'lâ el-Mavsılı rivayet etmişlerdir. Bazıları bunu *merfu* bazıları *mevkuf* olarak rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I,364.

3- Hadis *mevkuf* olup, Buharî ve Müslim Ebu Hüreyre tarikiyle rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I, 365.

tar olan görüşe göre, son iki rekâtta sure okumak tahrim yolu ile değil tenzihen mekruhtur. Bir kimse akşam ile yatsı namazlarının ilk iki rekâtlarında yahut bir rekâtında sure okumayı terkederse, esah olan görüşe göre, bunları yatsıda son iki rekâtta, akşam namazında üçüncü rekâtta açıktan okur. Önce Fatiha, sonra sure okunur. Bir kimse eğer Fatiha'yı ilk iki rekâtta terkederse son iki rekâtta bunu tekrarlamaz. Fatiha ile sureyi vitir namazı ile nafile namazların bütün rekâtlarında okumak vaciptir. Çünkü nafile namazların her iki rekâtı tek başına bir namazdır. Bunun dayandığı delil bir de, daha önce geçen şu hadis-i şeriftir: *"Fatiha'sız ve suresiz farz yahut nafile kılınan namaz yeterli değildir."*(1)

5- Fatiha'yı sureden önce okumak: Hz. Peygamber (a.s.) buna devam etmiştir. Bir kimse eğer yanılarak Fatiha'dan önce sureyi okur ve sonra bunu hatırlarsa, kıraati keserek önce Fatiha'yı ondan sonra da sureyi okur ve sonunda sehiv secdesi yapar. Nitekim Fatiha iki kere okunup sonra sure okunacak olursa yine sehiv secdesi yapılması gerekir. Birinci durumda Fatiha ile başlamak tehir edildiği, ikinci durumda kıraat tehir edildiği için sehiv secdesi yapılması gerekmiştir.

Bir kimse rükûya varmadan önce Fatiha'yı okumadığını hatırlarsa Fatiha'yı okuyup sonra sure okur, sonra sehiv secdesi yapar.

6- Secdede burnu alın ile birlikte yere koymak: Hz. Peygamber (a.s.) buna devam etmiştir. Sahih olan görüşe göre, sadece burnun yere konulması ile secde yapmak yeterli değildir.

7- Tertibe riayet etmek: Bu namaz içinde tekrarlanması meşru kılınan hareketler ile ilgilidir ki, bu da ikinci secdedir. Daha değişik bir ifade ile şöyle denilebilir: Kıraat ile rükû arasında ve her rekâtta tekrarlanan hareketlerde tertibe riayet etmek vaciptir. Meselâ, kişi ikinci secdeyi namazın diğer işlerine geçmeden önce yapar. Bunun dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in tertibe riayete devam ettiği ile ilgili uygulamalarıdır. Her rekâtta tekrarlanan hareketler arasında tertibe riayet etmenin vacip olmasının manası şudur: Görünüşte önceden yaptığı hareketin fazlalığından meydana gelen tertibi terketmek suretiyle, önceden yaptığı hareketi sonradan tekrarlamakla namaz bozulmaz.

Bir kimse, birinci rekâtın bir secdesini terketse,(2) son oturuştan yahut selâm verdikten sonra konuşmaksızın bu secdeyi kaza eder. Sonra teşehhüt ile oturuşu iade eder ve birinci selâmdan sonra sehiv secdesi yapar, sonra da teşehhüde oturur.

Kıraat dışında namazın bütününde yahut bir rekâtında tekrarlanmayan kıyam, rükû, birinci secde, son oturuş gibi hareketlerde tertibe riayet etmek farzdır. Buna göre kıyamın rükûya göre, rükûnun secdeye göre tertipli yapılması farzdır. Bir kim-

1- Bu hadis *zayıf* olup İbni Adiyy *el-Kâmil*'de rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye* 1,363.

2- Secde ister namazın kendi secdesi (sulbî) olsun, isterse secde ayeti sebebiyle gereken (tilâviyye) secdesi olsun.

se Kur'an okumadan önce rükû etse rükû sahih olur. Çünkü rükûda her rekâtın kıraatine göre tertipli olma şartı yoktur. Meselâ, rükû ile secde arasındaki tertip böyle değildir. Bu tertip farzdır. Bir kimse rükûya varmaksızın secdeye gidecek olursa bu rekâtın secdesi sahih olmaz. Çünkü secdede aslolan her rekâtta rükûya göre tertipli olarak yerine getirilmesinin şart oluşudur. Bu rükûnun kıyama göre tertibe tabi olması gibidir.

8- Rükünlerde itminan hâlinde olmak: Rükû, secde ve benzeri hareketlerde azalar kalkma, doğrulma gibi durumlarda teskin olmalıdır. Öyle ki, rükû ve secdede, bunlardan kalkınca bir tesbih miktarı mafsallar mutmain olmalı, her uzuv mahallinde istikrar etmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bunların hepsine devam etmiştir. Bunun bir dayanağı da, namazını kötü bir şekilde kılan kimse ile ilgili hadistir. Hz. Peygamber (a.s.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *"Dön namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın."* Sonra Hz. Peygamber (a.s.) bu kişiye mutmain olmanın keyfiyetini öğretmiş, şöyle buyurmuştur: *"Namaza kalktığın zaman tekbir getir. Sonra kolayına gelen âyetlerden oku. Sonra mutmain olacak şekilde rükûya var. Sonra normal bir şekilde ayağa kalk. Sonra mutmain olacak şekilde secdeye var. Sonra bütün namaz boyunca bunların hepsini yap."* (1)

9- Üç veya dört rekâtlı namazlarda birinci oturuş vaciptir. Hz. Peygamber (a.s.) buna devam etmiştir. Bunu terkedip sehven ayağa kalktığında da sehiv secdesi yapmıştır.(2) İlk oturuşa bir şey ilâve etmemek vaciptir. Nitekim teşehhüt kelimelerine ilâve etmemek teşehhüt tamamlandıktan sonra başka şeyler okumamak da vaciptir.

10- Birinci oturuşta teşehhüt okumak sahih olan görüşe göre vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur:*"Her iki rekâtta oturduğunuz zaman: "Ettehıyyâtü lillahi..." deyin.*(3) Buradaki emir vücup içindir.

Hanefîler dışındaki fakihler bir iki mesele hakkında, sünnettir demişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in bunları telâfi etmemesi, vacip olmadıklarını gösterir.

11- Son oturuşta teşehhüt okumak: Hz. Peygamber (a.s.) buna devam etmiştir. Son oturuş ise farzdır. Birinci ve ikinci teşehhüdün hepsini veya bir kısmını terketmekle sehiv secdesi yapılması gerekir.

12- Birinci teşehhüdü okuduktan sonra hiç fasıla vermeden üçüncü rekâta kalkmak vacip olup, şayet yanılarak bir kimse, bir rükün miktarı uzatırsa sehiv secdesi yapmalıdır. Bir rükün miktarı zaman ise sadece "Allahumme salli alâ Muhammed" diyecek kadar zamandır. Çünkü üçüncü rekâta kalkmak vaciptir, teşehhüdü

1- Buharî ile Müslim tarafından Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 264.

2- Cemaat Abdullah b. Buhayne'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II,273.

3- Ahmet ile Neseî İbni Mesud'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr* I, 271.

uzatmakla farz tehir edilmiş olur. Bundan dolayı sehiv secdesi yapılması gerekir.

13- Selâm verirken "selâm" sözünü söylemek vaciptir. Namazın sonunda sağa sola iki kere selâm sözü ile selâm vermek vacip olup "aleyküm" sözünü söylemek vacip değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) buna devam etmiştir. "Aleyküm ve rahmetüllah" sözünü söylemek ise sünnettir. En kuvvetli görüşe göre, birinci ve ikinci selâmdan her biri de vaciptir. İmama uyan kişi, imam namazını tamamlamadan önce namazı bitirse yahut konuşsa yahut yemek yese namazı tamamdır.

"Selâm" sözünü söylemek farz değildir. Bunun dayanağı İbni Mes'ud hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sağına ve soluna selâm vererek (esselâmu aleyküm ve rahmetüllah) der ve sağa sola dönerken yanağının beyazlığı görünürdü."* [1] Bu hadis sağa sola selâm vermenin meşru olduğuna delil teşkil etmektedir. Hanefîler dışındaki fakihlere göre, namazdan çıkmak için "es-Selâmu" sözünü söylemek farzdır.

14- Akşam, yatsı ve sabah namazının iki rekâtında kıraati açıktan yapmak[2], kaza namazlarında da olsa, bayram namazlarında, teravih namazlarında ve Ramazandaki vitir namazında açıktan kıraat etmek vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bunu yapmış ve devam etmiştir.

Tek başına namaz kılan kişi ise açıktan okumakla gizli okumak arasında muhayyerdir. En faziletlisi açıktan okumaktır. Bunun sebebi, namazın cemaat şeklinde eda edilmesidir.

Geceleyin nafile namaz kılan kişi de açıktan okumakla gizli okumak arasında muhayyerdir. Uyku uyuyanları rahatsız etmemek için, sesini en az perdede tutmakla yetinir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) gece teheccüdünde açıktan okurdu ve uykudaki insanları uyandırmaz, uyanık olanlara da kıraati sükûnet verirdi. *"Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber (a.s.)'in gece kıldığı namazlardaki kıraatinin nasıl olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: "Bazen gizli, bazen de açıktan okuyarak bunların hepsini yapardı."* [3]

15- İmam ve yalnız başına kılan kişinin öğle ile ikindi namazlarında gizli okuması, bunların dışındaki namazlarda akşam ile yatsı namazlarının ilk iki rekâtları dışındaki namazlar ile gündüzün nafilelerinde gizli okumak.

16, 17- Vitir namazının kunutu ile Ramazan ve Kurban bayramlarının tekbirle-

---

1- Bu hadisi beş imam rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. Yine Darekutnî ile İbni Hibban bu hadisi tahric etmişlerdir. Hadisin aslı *Sahih-i Müslim'de* bulunmaktadır. *Neylü'l-Evtâr*, II,292.

2- Açıktan okumak, bir kişi de olsa başkasına duyuracak şekilde okumaktır. Gizli okumak, kişinin kendisine duyuracak kadar okumasıdır.

3- Bu hadisi beş imam rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. Ravileri ise *sahih* ravilerdir. Hz Aişe'den rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III,59.

rini almak. Bu tekbirler her rekâtta üç adettir. Ebu Hanife ile iki talebesi Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre, kunut tekbirleri vitir namazının kendisi gibi sünnettir. Bayram için getirilen fazlalık tekbirlere uyularak, bayram namazının ikinci rekâtındaki rükû tekbirini almak da vaciptir. Çünkü bu tekbir zevait tekbirlerine bitişiktir. Birinci rekâtın rükûsunun tekbiri ise böyle değildir.

18- Cemaat namazlarında imama uyan kişinin okumayıp sükût etmesi ve imama uyması vaciptir.

b) Hanefîler Dışındaki Fakihlere Göre Namazın Rükünleri:

Malikîlere göre: Allame Halil'in ve şarihlerin zikrettiğine göre,(1) namazın farzları on dörttür. Bunlar: Niyet etmek, iftitah tekbiri almak, farz namazlarda iftitah tekbiri almak için kıyamda durmak, imam ve yalnız başına kılanların fatiha okumaları, farz namazlarda fatiha okumak için kıyamda durmak, rükûya varmak, rükûdan kalkmak, secde etmek, iki secde arasında oturmak, selâm vermek, selâm vermek için oturmak, bütün rükünlerde itminan hâlinde olmak, rükû ve secdeden sonra itidal hâlinde bulunmak, rükünler arasında tertibe riayet etmek, yani niyeti iftitah tekbirinden önce yapmak, sonra fatihayı okumak, sonra rükûya varmak, sonra rükûdan doğrulmak ve itidal hâline gelmek, sonra secdeye varmak vs. Malikîler rükünler için bir kaide koymuşlardır. Bu kaide de şudur: Namaz bir takım söz ve fiillerden oluşan bir ibadettir. Namazın bütün sözleri farz değildir. Ancak üç söz farzdır. Bunlar da: İftitah tekbiri almak, fatihayı okumak, selâm vermektir. Namazdaki bütün fiiller farzdır. Ancak üç şey farz değildir. Bunlar da: İftitah tekbirini alırken elleri yukarıya doğru kaldırmak, teşehhüt için oturmak, selam vermeye sağdan başlamaktır.

Şafiîlere göre: (2) Namazın rükünleri on üç olup bunlar da aşağıdadır:

Niyet etmek, iftitah tekbiri almak, gücü yetenlerin farz namazlar için ayakta durması, mesbuk olma ve benzeri mazeretler dışında her namaz kılan kişinin fatihayı okuması, rükû, iki kere secde etmek, iki secde arasında oturmak, son teşehhüt, son teşehhütte oturmak, son oturuştan sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek, selâm vermek, tertibe riayet etmek.

Farzın yapılmaması hâlinde sehiv secdesi ile telâfi edilmesi caiz değildir. Belki kişi farzı terkettiğini namazda iken hatırlarsa yahut selâm verdikten sonra hatırlarsa ve aradan uzun zaman geçmemişse, bu farzı hemen yerine getirip namazına devam ederek sonunda sehiv secdesi yapar.

Hanbelîlere Göre: (3) Namazın rükünleri on dörttür. Bunlar da aşağıdadır:

İftitah tekbiri almak, gücü yetenlerin farz namaz için kıyamda bulunmaları,

---

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,303-317; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I,231-242; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 51,57-66.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* I,148-184;
3- *el-Muğnî,* I,460-558; *Keşşafu'l-Kınâ',* I,450-455.

imam yahut yalnız başına namaz kılanların her rekâtta Fatiha'yı okumaları rükû, rükûdan sonra doğrulmak, secde, secdeden doğrulmak, iki secde arasında oturmak, bütün hareketleri yaparken itminan hâlinde olmak, son teşehhüdü yapmak. Hanbelîlerin çoğunluğuna göre, son oturuştan sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek, teşehhüt ve selâm vermek için oturmak, rükünler arasında tertibe riayet etmek, farz yahut rükün kasten yahut yanılarak yahut bilmeyerek terk edilince düşmez.

Bütün bu rükünler hakkında aşağıda bilgi verilecektir. Ancak bilmek gerekir ki, niyetten şartlar konusunda bahsedilmiştir. Malikîlerde itimat edilen görüşe göre, niyet rükündür. İhram niyet ile tekbirden ibarettir.

ÜZERİNDE İTTİFAK EDİLEN RÜKÜNLER

Fakihler altı farz yahut rükün üzerinde ittifak etmişlerdir. Bunlar şunlardır: İftitah tekbiri almak, kıyam, kıraat, rükû, secde ve son oturuşta (Abdühû ve Resûlühû)'ya kadar teşehhüt miktarı oturmak.

1- Tahrime Yahut İftitah Tekbiri:

Tahrime: Namaz kılan kişinin ayakta ve kendine işittirecek kadar sesli olarak "Allahu ekber" (1) demesidir. Ancak kişi ayakta durmaktan âciz ise bunu oturarak da söyleyebilir. Tekbir, gücü yetenler için Arapça'dır, başka diller ile olmaz. Malikî ve Hanbelîlere göre "Allah" sözü ile "ekber" sözü arasında başka bir söz veya uzun süren bir sükût ile fasıla verilmiş olmamalıdır.

Bu durum namaz kılan kişinin imam olmaması hâline göredir. Bu takdirde tekbirin en azı kendine duyuracak kadardır. Eğer namaz kılan kişi imam olursa, arkasındaki cemaate duyurabilmek için tekbiri açıktan alması müstehaptır. (2) Tekbir rükün olup şart değildir. Namaz ancak "Allahu ekber" sözünü söylemekle gerçekleşir. Bir kimse tekbir getirmekten âciz olursa meselâ dilsiz yahut başka bir dilde tekbir getirmekten âciz olursa tekbir getirmek ondan düşer. Tekbirin sadece bir kısmını söylemeye gücü yeterse ve o kısmın bir manası varsa gücünün yettiği kadarını söyler.(3)

"Allahu ekber" sözünü söylemenin şart ve tekbir getirmenin rükün olmasının dayandığı delil Allah tealâ'nın, *"Rabbini yücelt"* ayetidir. Daha önce geçmiş bulunan Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadis de delildir. *"Namazın anahtarı temizliktir, tahrime ise tekbirdir."*(4) Rifâa b. Râfi'den rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyur-

---

1- Bu tekbire *İhram tekbiri* adı verilmesinin sebebi, namazdan önce yemek-içmek, konuşmak gibi helâl olan işleri namaz kılan kişiye haram kıldığı içindir. Bu sözden halis olarak Allah tealâ'yı zikretmek kastedilir. Halis zikir ise, Allah'tan başkası ile meşgul olmayı insana haram kılar.

2- *el-Mecmû*, III,258; *el-Muğnî*, I,462.

3- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,305 vd.; *el-Muğnî*; I,460-464; *Keşşafu'l-Kınâ'* 4 I, 451.

4- Bu hadisi Ebu Dâvud ile Tirmizî Ali b. Ebu Talib'den sahih bir isnat ile rivayet etmişlerdir.

muştur: *"Allah teala, abdesti yerli yerinde almadıkça, sonra kıbleye dönüp "Allahu ekber" demedikçe bir kimsenin namazını kabul etmez."*[1] Yine Hz. Peygamber (a.s.) namazını kötü kılan kişiye şöyle buyurmuştu: *"Namaza kalktığın zaman tekbir getir."*[2] Yine ona şöyle buyurmuştur: *"Bu namazda insanların sözlerinden bir şey konuşmak yakışmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır."* Hz. Peygamber (a.s.) tekbiri kıraatle beraber zikretmiştir. Dolayısıyla bu rükün olmak bakımından tekbirin Kur'an okumak gibi olduğuna delildir.

Şafiîler ve Hanefîlerden İmam Muhammed'e göre:[3] Malikîler ve Hanbelîlerde olduğu gibi tekbir şart değil, rükündür. Ancak, Şafiîler şöyle demişlerdir: Tekbir ismine zarar vermeyecek bir fazlalık zarar vermez. Meselâ "Allahu'l-ekber" demek gibi. Çünkü bu ifade de tekbire delâlet eden bir sözdür. Aynı zamanda saygıda daha fazla mübalağa manasına delâlet eder. Bunun gibi, "Allahu'l-celilu ekber" demek de en sahih olan görüşe göre zarar vermez. Bunun gibi, Allah tealâ'nın sıfatlarından olan bir sıfat, arada fasıla vermek suretiyle tekbiri iptal etmezse, tekbirin tertibi bozulmadığı için zarar vermez. Kıraatte ve diğer sözlü rükünlerde olduğu gibi, kişi tekbirini kendisi işitmelidir. Şafiî ve Hanbelîlerin açıkladıkları gibi, tekbir *tebyin* ile okunur. Çekilecek yerler dışında uzatılarak okunmaz. Eğer manayı değiştirecek şekilde uzatılırsa meselâ, birinci hemzeyi uzatıp "Aallahu" denilirse, yahut "eekber" denilirse yahut ekber'in bâ'sından sonra bir elif ilâve ederek "ekbaar" tarzında okunursa sahih olmaz. Çünkü bu şekilde olunca mana bozulur. Şafiîlerde en sahih olan görüşe göre, Arapça olarak tekbir getirmekten âciz olan kişi, hangi dilden olursa olsun tekbir manasına gelecek olan sözleri söylerek tekbir alır. Eğer gücü yeterse böyle bir kimsenin tekbiri Arapça olarak öğrenmesi vacip olur. Dilsizlerde olduğu gibi, tekbir sözünü konuşmaktan âciz olan kişinin imkânlar ölçüsünde dilini, dudaklarını, küçük dilini hareket ettirmesi gerekir. Eğer hareket ettirmekten aciz olursa, kalpten niyet eder.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre,[4] tahrime şarttır, rükün değildir. Hanefîlerce bu iki imamın görüşü mutemet kabul edilmiştir. Çünkü Allah tealâ: *"Rabbinin adını zikrederek namaz kılan.."* buyuruyor. Onlara göre, bu ayetteki zikirden maksat tahrime tekbiridir. Bu, namazdan başka bir şeydir. Çünkü namaz onun üzerine atfedilmiştir. Atıf ise iki şeyin birbirine aykırı olmasını gerektirir. Daha önce geçen Hz. Ali'nin hadisinde ise: *"Namazın tahrimi, tekbirdir."* buyurulmuştur. Burada da tahrim namaza izafe edilmiştir. Muzaf, muzafun ileyh'ten başkadır. Çünkü bir şey kendi kendine muzaf olamaz.

1- Bu hadisi dört *Sünen* sahibi ile Taberanî rivayet etmiştir.

2- Tebyin: Harflerin mahreç ve med durumlarının belirtilerek okunmasıdır. Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, I,150 vd.; *el-Lübâb*, I,68.

4- *Fethü'l-Kadîr*, I,192,198 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 1,411,421; *Tebyînü'l-Hakâik*, 1,103; *el-Lübâb* IV, a.y., *Dürer Şerhu'l-Gurer*, I, 66.

Tekbirin şart olduğunu söyleyen Ebu Hanife ile tekbirin farz olduğunu söyleyen İmam Muhammed arasındaki ihtilâfın neticesi şu noktada ortaya çıkmaktadır: Bir kimse üzerinde pislik taşıdığı hâlde iftitah tekbiri alsa ve tekbiri bitirir bitirmez bunu atsa, yahut avret yeri açık bulunduğu hâlde tekbiri tamamlayınca örtse; yahut kıbleden dönmüş durumda idiyse ve tekbiri bitirdikten sonra kıbleye yönelmişse, yahut zevâlden önce öğle namazının tekbirine başladığı anlaşılır da tekbir getirdikten sonra öğle vakti girmiş olursa iki imama göre namaz caiz olur, İmam Muhammed'e göre caiz olmaz.

Bunun gibi, farz namaz bozulduğu zaman iki imama göre nafileye dönüşür, İmam Muhammed' e göre dönüşmez. Hanefîler iftitah tekbirinin cenaze namazının diğer tekbirleri gibi rükün olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

Namazın vacipleri bahsinden bilmekteyiz ki, Hanefîlere göre namaza "Allahu ekber" lafzıyla başlamak vaciptir. Bu lafızdan başkası ile başlamak ise tahrimen mekruhtur.

Ebu Hanife ve İmam Muhammed, içinde tazim ve tekbir bulunan Allah'a tahsis edilen her lafız ile namaza başlamayı caiz görmüşlerdir. Meselâ, namaz kılan kimsenin "Allahu ecel, Allahu a'zam, Allahu kebîr, Allahu celil, er-Rahmanu a'zam, Sübhanellah, Lâ ilâhe illellah, el-Hamdü lillâh" ve benzeri ifadelerle başlamak gibi. Çünkü bu ifadelerin hepsi tekbir manası yerine geçer ve Allah'a tazim manasını ihtiva eder. Dolayısıyla "Allahu ekber" sözüne benzerler. Bir kimse namaza "Allahummağfirlî" diye başlarsa namaz caiz olmaz. Çünkü bu ifade kişinin kendi ifadesi ile karışıktır; dolayısıyla yalnız tazim için kullanılan bir söz değildir. Eğer bir kimse namaza "Allahumme" sözü ile başlarsa, esah olan görüşe göre, yeterlidir. Çünkü bunun manası “Yâ Allah” ‘tır. Ebu Yusuf namazı açmayı, sadece tekbir ve tekbirden türeyen kelimelere tahsis etmiştir. "Allahu ekber, Kebîr, Kübbâr" gibi, "Allahu kebîr" sözünde tereddüt göstermiştir. Dilsizlerde olduğu gibi, tekbir getirmekten âciz olan kimselerden tekbir getirmek düşer. Çünkü onun hakkında vacip olanı yapmak mümkün değildir. Tahrime yerine niyet etmek onun için yeterlidir.

Ebu Hanife'ye göre Arapça dışında bir dilde tekbir getirmek de yeterlidir. Çünkü Allah tealâ: *"Rabbinin adını anarak namaz kılan..."* buyuruyor. Bu kişi de Allah'ı anmıştır.

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise İmam Şafiî gibi düşünmektedirler: Eğer bir kimse Arapça telaffuzu güzel yapamıyorsa, Arapçadan başka sözlerle tekbir getirebilir. Eğer Arapçayı güzel telaffuz edebiliyorsa başka dillerde sözlerle tekbir alması yeterli değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle namaz kılın."* buyurmuştur.[1]

1- Bu hadisi Buharî ile İmam Ahmed rivayet etmişlerdir.

Hanefîler iftitah tekbirinin edası için yirmi şart ileri sürmüşlerdir: Vaktin girmesi, vaktin girdiğine inanmak yahut kanaat getirmek, avret yerlerini örtmek, abdestsizliklerden temizlenmek, necasetten temizlenmek, (beden, elbise ve mekândaki necaseti temizlemek), nafile namazlar dışında gücü yetenler için ayakta durmak, sabah namazının sünnetinde ayakta durmak, imama uymaya niyet etmek (Bu husus imama uymanın şartı olup iftitah tekbirinin sihhatinin şartı değildir.), iftitah tekbirini söylemek, (kendisine işittirecek şekilde söylemek. Tekbiri kalbinden getiren yahut sessiz olarak dudaklarından gösteren kimsenin tekbiri yeterli değildir. Bu husus namazdaki diğer bütün sözlü ibadetler gibidir.), farzı meselâ, öğle yahut ikindi namazı diye tayin etmek, tavafın iki rekâtında olduğu gibi bayram namazları, vitir namazı, adanan namaz, kaza namazı, bozulmuş bir namazın kazası gibi vacip namaz olduğunu belirlemek, tekbiri kendi ihtiyaç ve dilekleri ile karışık olmayan halis Allah'ı zikir ifadesi ile yapmış olmak. İstiğfar kelimesi ile tekbir getirilmez. "Allahumağfirlî" demek gibi. "Allahumme" sözü esah olan görüşe göre geçerli olur. Bu söz "Allahu ekber" demek gibidir. Kuvvetli olan rivayete göre, "Allahu ekber"in iki kelimesinden biri ile tekbir getirmek sahih değildir. Tekbir besmele yerine getirilemez; gücü yeten kimseler için tekbir Arapça olmalıdır, Arapçadan başka bir ifade ile sahih olmaz. Ancak aciz olma durumu olursa o takdirde başka bir dilde de olabilir. Namazda Kur'an okumakla ilgili meselede olduğu gibi, âciz olma durumunda Farsça tekbir getirmek de caizdir. Esah olan görüşe göre, Arapçaya gücü yetse de kişinin bunu yapması ittifakla (Hanefîlerde) caizdir. (Bununla birlikte, İbni Hümam, İmam Azam'ın Farsça kıraatin cevazına dair görüşünden döndüğünü zikretmektedir.) Kıraat böyle değildir. Allah lafzının "ha"sını terk etmemelidir, "Allah" ve "ekber" lafızlarının hemzelerini "ekber" sözünün de "be" sini uzatmamalıdır. Niyet ile tekbir arasında yemek-içmek, konuşmak gibi şeylerle ara verilmiş olmamalıdır. Tekbir niyetten önce alınmış olmamalıdır. İmama uyan kişi tekbirde imamını geçmemelidir. İmam tekbirini bitirmeden cemaat eğer tekbiri bitirirse cemaatin namaza başlaması sahih değildir. Özürsüz olarak tekbiri kıbleye dönmeden almamalıdır.

Fakihlerin cumhuru imam tekbirini bitirmeden önce, cemaatin tekbir almamasını şart koşmuşlardır. Bunun dayandığı delil, üzerinde ittifak edilen şu hadis-i şeriftir: *"İmam uyulması için tayin edilmiştir. O tekbir getirince sizler de tekbir getirin."* Hanefîler tekbirde ve diğer işlerde cemaatin imama yakın olmasını ve onunla birlikte tekbir almasını caiz görmüşlerdir.

2- Gücü Yeten İçin Kıyam:

Gücü yetenlerin farz namazda, Hanefilerde esah olan görüşe göre, adak namazı gibi vacip namaz ile namazının sünnetinde kıyamda bulunmak namazın rükünlerindendir.[1] Çünkü Allah teala: *"Allah'a itaat ederek ayakta durun."* buyuruyor.

1- *Tebyinü'l-Hakâik,* I,104; *Fethu'l-Kadîr,* I,192, 304,378; *es-Şerhu's-Sağîr,* I, 307, 312, 360; *Muğni'l-Muhtâc,* I,153 vd; *Keşşafu'l-Kınâ',* I,450; *el-Mühezzeb,* I,70; *eş-Şerhu'l-Kebir,* I, 231, 237 255, 257; *Gayetü'l-Münteha,* I, 138, 151.

Hz. Peygamber (a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"Ayakta namaz kıl."* (1)

Nafile namazlarda ayakta durmak vacip değildir. Dolayısıyla ayakta durmaya gücü yettiği hâlde, kişinin oturarak namaz kılması sahih olur. Çünkü nafile namazların dayanağı kolaylık ve itidâldir. Aynı zamanda nafileler çoktur. Eğer nafile namazlarında kıyam vacip olursa insanlara zorluk verir ve insanlar nafilelerden uzaklaşırlar.

Bunun gibi, ayakta durmaktan âciz olan hastaların da ayakta namaz kılmaları vacip değildir. İster farz olsun ister nafile olsun fark etmez. Çünkü teklifler kişilerin gücü ölüçüsündedir. Kıyamdan âciz olan oturarak veya dilediği gibi kılar.

Hanefîlere göre kıyamın sınırı ve ölçüsü kişinin ellerini uzattığında dizlerine dokunduramadığı hâlidir. Malikîler ve Hanbelîlere göre oturma yahut alçalma durumunda olmaması kıyam için yeterlidir. Başın öne eğilmesi tarzında kıyamda bulunmak kıyama zarar vermez. Çünkü başı önüne eğik olan kimse için ayakta değil denilmez.

Şafiîlere göre namaz kılan kişinin kıyamda omurga kemiklerini dik tutması şarttır. (2) Çünkü kıyam ismi buna dayalıdır. Kişinin namazdaki kıyamında boynunu dik tutması şart değildir. Çünkü başı eğmek müstehaptır. Namaz kılan kişi, ayakta değildir denilecek şekilde sağa sola meylederse kıyamı sahih olmaz. Çünkü özürsüz olarak vacip olan bir işi terketmektedir. Kıyama aykırı olan eğilme ve bükülme, rükûya kıyamdan daha yakın olmakla ölçülmektedir. Eğer kıyama daha yakın yahut kıyam ile rükû arasında eşit bir durumda ise, namazı sahihtir. Şafiîler bu meselede Malikî ve Hanbelîler gibi düşünmektedirler.

Hastalık yahut kamburluk gibi özürler sebebiyle kıyamda tam olarak dikilemeyen kimse sahih olan görüşe göre, bu şekilde durur. Eğer gücü yeterse, rükûya eğilmesi hâlinde kıyamdan farklı şekilde eğilmekle yetinir.

Kıyamda farz olan miktar, Hanefîlere göre, okunması istenen Kur'an ayetlerini okuyacak kadar zamandır. Bunlar da tekbir almak, bir Fatiha ve bir sure okumaktır.

Cumhura göre, sadece iftitah tekbiri ile Fatiha'yı okuyacak kadar zamandır. Çünkü onlara göre farz sadece Fatiha'yı okumaktır. Sure okumak ise sünnettir.

Kıyamda Bir Yere Yaslanmadan Durmak:

Hanefîlere göre: Ayakta durmaya gücü yeten kimselerin farz namazlarda

1- Bu hadisi cemaat ile Hakim İmran'dan şu lafızla rivayet etmişlerdir: ***"Bende babûr hastalığı vardı. Hz. Peygamber (a.s.)'e namazı nasıl kılacağımı sordum? Ayakta kıl, eğer gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl buyurdu."*** Neseî şunu ilâve etmiştir: ***"Eğer gücün yetmezse sırt üstü kıl. Allah kimseye gücünün yetmediğini teklif etmez." Nasbû'r-Râye,*** II,175.

2- Yani sırtındaki omurga kemikleri, yahut mafsallarının dik durması demektir.

kendi başlarına ayakta durması şarttır. Bastonuna yahut bir duvara ve benzeri şeylere yaslanarak namaz kılan kimsenin namazı sahih olmaz. Bunun ölçüsü şudur: Yaslanılan şey alınacak olsa, kişi düşecek durumda olmalıdır. Namazda kıyam eğer bir özür sebebiyle bir yere yaslanarak olursa, namaz sahih olur.

Nafile ve tetavvu' namazlarda ise, ister bir özür sebebiyle olsun ister olmasın kendi başına ayakta durmak şartı yoktur. Ancak, böyle bir kimsenin namazı mekruh olur. Çünkü bu edebe aykırıdır. Eğer özürsüz olarak yapılırsa sevabı eksik olur.

Malikîlere göre: Farz namazlarda imamla yahut yalnız başına namaz kılanlar için iftitah tekbiri, Fatiha'yı okumak, rükûya eğilmek için kendi başına durmak vaciptir. Sure okuma durumunda ise kendi kendine durmak sünnettir. Bir kimse, alındığı takdirde düşecek şekilde bir şeye yaslanırsa, bu durum sure okumanın dışındaki hâllerde ise namazı batıl olur. Çünkü bu kişi rükün olan farzı yerine getirmemiştir. Eğer sure okuma durumunda ise namazı batıl olmayıp mekruh olur. Eğer sure okurken oturursa namazı batıl olur. Çünkü namazın şeklini ihlâl etmiş olur. Cemaate gelince: Fatiha'yı okumak için ayakta durmak şart değildir. Cemaat eğer kıraat esnasında bir direğe ve benzeri şeye, alındığı takdirde düşecek şekilde yaslanırsa namazı sahih olur.

Şafiîlere göre: Kıyamda kendi başına durma şartı yoktur. Namaz kılan kişi eğer kıyamda iken bir şeye dayanırsa kerahetle caizdir. Çünkü kıyam bizatihi bulunmaktadır. Fakat, dilediği zaman iki ayağını kaldırdığı takdirde bir yere dayanmış olup düşmeyecek şekilde olursa, namazı sahih olmaz. Çünkü bu kişi ayakta duruyor olmaz, bilakis kendisini bir yere asmış yani muallakta olur.

Hanbelîlere göre: Farz namazlarda gücü yetenler için kendi başına ayakta durmak şarttır. Eğer özürsüz olarak namaz kılan kişi, bir şeye kuvvetli bir şekilde dayanırsa namazı batıl olur.

Hastanın Namazı Yahut Kıyam Ne Zaman Düşer?:

Fakihler, farz ve nafile namazlarda ayakta durmakta aciz olan kimselerden kıyamın düşeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen İmran b. Hüseyn hadisidir: *"Ayakta namaz kıl. Eğer buna gücün yetmezse oturarak kıl. Buna da gücün yetmezse yaslanarak kıl."* Bir kimse ayakta bir ayet okuyacak kadar da olsa, kıraate gücü yeterse gücünün yettiği kadarını yapması lâzımdır.

Şafiîler dışındaki cumhura göre, çıplak olarak namaz kılan kimseden kıyam düşer. Böyle bir kimse avret yerlerini örtecek bir örtü bulamazsa, daha önce de açıkladığımız üzere oturarak ima ile namazını kılar.

Kıyamın farziyetini düşürecek olan acizlik durumlarından biri de tedavi duru-

mudur. Bir kimse ayakta durduğu takdirde eğer yarası akacaksa, yahut gözlerinin yatarak tedavi edilmesi gerekli ise bu durumda kıyam yapma farzı düşer. Bu acizlik durumlarından biri de sidiğini tutamama hâlidir. Bir kimse ayakta durduğu hâlde eğer sidiği akacak fakat oturduğu takdirde akmayacaksa, oturarak namazını kılar. Şafiîlerde en sahih olan görüşe göre, böyle bir kimsenin namazını yeniden kılması gerekmez.

Âcizlik durumlarından biri de düşmandan korkma durumudur. Bir kimse eğer namazda ayakta durduğu takdirde düşman kendisini görecekse, namazını oturarak kılar. Şafiîlere göre, yine bu gibi kimselerin namazlarını yeniden kılmaları gerekmez.

Acizlik durumlarından bir diğeri de, Hanbelîlere göre, evden çıkmaktan aciz olan kimseler için tavanın alçak olmasıdır. Bunun gibi, ayakta durmaktan aciz olan mahallenin imamının arkasında namaz kılmak da bunlardandır.

Aciz ve Hasta Olan Kimsenin Namaz Kılma Şekli:

Hastaların nasıl namaz kılacakları konusunda fakihlerin bir birine yakın görüşleri vardır. Bu görüşlerin bir kısmı diğerinden daha kolaydır.

Hanefîlere göre: (1)

a) Hasta olan kişi, ayakta durmaktan aciz olursa kıyam ondan düşer ve bu kişi nasıl kolayına gelirse o şekilde oturarak namazını kılar. Gücü yeterse rükû ve secdesini yapar. Eğer rükû ve secde yapmaya gücü yetmezse, yahut sadece secde etmeye gücü yetmezse, başı ile imada bulunur, secde için imasını rükûdan daha alçak yapar ki ikisi bir birinden ayrılsın. Bunun dayandığı delil, daha önce geçen İmran b. Hüseyn'in hadisidir.

Namaz kılan kişi, üzerine secde etmek için sandalye yahut yastık gibi bir şey koymaz. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) bunu yasaklamıştır. Câbir (r.a.)'in rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir hastayı ziyaret etti ve bu hastanın, önüne koyduğu bir yastık üzerinde secde etmesi için bir odun parçası aldı. Hz. Peygamber (a.s.) onu da alıp attı ve şöyle buyurdu: Eğer gücün yeterse yer üzerinde namaz kıl. Eğer gücün yetmezse, ima ile namaz kıl. Secdeni ise rükûndan daha alçak yap."*(2)

b) Eğer namaz kılan kişi, oturmaya gücü yetmezse sırtı üzerine yatarak namaz kılar. Ayaklarını kıbleye karşı uzatır, rükû ve secdesini ise ima ile yapar.

Bir kimse eğer yanı üzerine yatmakta ise, yüzü kıbleye yönelik olduğu hâlde

1- *el-Lübâb,* I,100 vd.; *Fethu'l-Kadîr,* I,375 vd.; *el-Bedâyi',* I,105 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik;* I,19? 204.

2- Bu hadisi Bezzar, Beyhakî ve Ebu Ya'lâ el-Mavsılî tahric etmişlerdir. Taberanî de İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Nasbu'r-Râye, II,175 vd.

şekilde sarığı yukarıya kaldırılmış olmalıdır.

Eğer namaz kılan bu kişinin alnında yara bulunur da burnu üzerine secde ederse namazı sahih olur. Çünkü bu kişi gücünün yettiği kadar ima etmiştir. Çünkü bilinmektedir ki secdenin esası, alnı toprak üzerine koymaktan ibarettir.

Namaz kılan kişi, eğer birinci rekâtta bütün rükünleri yerine getirme gücüne sahip olur da ikinci rekâtta ayakta durmaya gücü yetmezse, birinci rekâtı iki secdesi ile kılar ve namazını oturarak tamamlar.

e) Namaz kılan kişi, namazın bütün rükünlerinden sadece niyete kadir olursa, meselâ; namaza girmeye niyet eder de hazır olursa yahut bir tarafı ile ima ederek niyet etmeye gücü yeterse, gücünün yettiği şekilde namaz kılması vacip olur; gücünün yetmediği husus üzerinden düşer. Eğer bununla beraber selâm vermeye gücü yeterse selâm verir.

Mükellef kişinin, akıllı olduğu müddetçe namazını gücünün yettiği kadar vaktinden sonraya bırakması caiz değildir.

Şafiîlere göre: (1)

a) Bir kimse, omurga kemiklerini dik tutarak ayakta durmaya gücü yetmezse eğilerek namaz kılar. Çünkü kolay olan şey, zor olan sebebiyle düşmez.

b) Bir kimse, hiç bir şekilde ayakta durmaya gücü yetmez, meselâ, ayakta durduğu takdirde çok şiddetli bir meşakkat çekerse, gemide başı döner istifra ederse dilediği gibi oturur. Bunun dayandığı delil İmran b. Hüseyn'in hadisidir. Böyle bir kişi, alnını iki dizinin hizasında tutarak rükû eder. En faziletlisi yahut en mükemmeli, secde yerinin hizasında yapmaktır. Bu kişinin rükû ve secdesinden her biri, bakınca ayakta durmaya gücü yetenin rükûsuna paralel olmalıdır. Çünkü namaz kılan kimsenin secde yerine bakması sünnettir.

Ayakta namaz kılmaktan aciz olan kişinin ayaklarını yere yayarak birinci teşehhütte olduğu gibi oturması, bağdaşkurmasından daha faziletlidir. Çünkü bu şekilde oturmak namazda meşru olan bir oturuştur. Dolayısıyla, başka türlü oturuşlardan daha iyidir. Dizlerini dikerek köpek oturuşu biçiminde butları üzerinde oturmak mekruhtur. Çünkü bu şekilde oturmak köpeklerin ve maymunların oturuşuna benzemektedir.

c) Bir kimse namaz kılarken oturmaya gücü yetmezse, oturması hâlinde daha önce geçen zorluklar meydana gelirse, yanı üzerinde yaslanarak namaz kılması vaciptir. Bu durumda yüzünü kıbleye çevirmek, bedenin ön kısmını kıbleye döndürmek vaciptir. Yaslanmak için sağ taraf sol taraftan daha faziletlidir. Özürsüz olarak sol yan üzerine yaslanarak namaz kılmak mekruhtur.

1- *Muğni'l-Muhtâc,* I,154 vd.; *el-Hadramiyye,* 38 vd.; *Tuhfetü't-Tullâbi.*

d) Yaslanarak namaz kılamayan kişi sırt üstü namaz kılar. Yüzünü ve bedenini nin ön kısmını kıbleye döndürmek için başının altına yastık gibi bir şey koyarak yükseltir. Bunu yapmak vaciptir. Ancak Kâbe'nin içinde olan kimse başının altına yastık koymak zorunda değildir. Çünkü Kâbe'nin tavanı vardır. Dolayısıyla sırtüstü yatarak namaz kılması caizdir. Eğer tavanı yoksa yüzükoyun da yatarak namaz kılabilir. Çünkü bu kişi ne tarafa yönelirse yönelsin Kâbe'nin bir cüzüne doğru yönelmektedir. Böyle bir kişi imkânlar ölçüsünde rükû ve secde yapar, rükû ve secdesini îma ile yapar. Eğer imkân olursa secde için yaptığı ima rükûdan daha alçak olur.

e) Eğer kişinin buna da gücü yetmezse, namaz fiillerini ima ile eda eder.

f) Eğer buna da gücü yetmezse, kalbinden namazın sünnetlerle beraber rükünlerini icra eder. Meselâ; kendisini ayakta ve rükû hâlinde kabul eder. Bu şekilde diğer namaza ait işleri temsilî olarak yapar. Çünkü bunu yapmak mümkündür.

Eğer kişinin dili tutulmuşsa, yine kıraati kalbinden yapar. Kişinin aklı sabit olduğu müddetçe namaz kendisinden düşmez. Çünkü teklifin dayanağı olan aklı mevcuttur.

Bir kimse namaz esnasında, daha önce geçen namaza ait mertebelerden her hangi birine gücü yeterse, bunları yapmak kendisine vacip olur.

g) Namazda ayakta durmaya gücü yeten kimselerin oturarak, yahut yaslanarak nafile namaz kılmaları en sahih görüşe göre caizdir. Sırt üstü yatarak kılmaları ise caiz değildir. Böyle bir kimse rükû ve secde için oturur. Yaslanarak kılıyorsa, ima yapmaz. Çünkü sünnette böyle bir şey gelmemiştir. Oturarak namaz kılanın sevabı ayakta namaz kılanın sevabının yarısı kadardır. Yaslanarak namaz kılanın sevabı da oturarak namaz kılanın sevabının yarısı kadardır.

Netice olarak; hasta kişi ima ile de olsa, nasıl namaz kılabiliyorsa öyle kılar. Namazını iade etmez. Boğulmak üzere olan ve hapsedilmiş bulunan kimseler ise ima ile namazlarını kılarlar ve namazlarını iade ederler.

Hanbelîlere göre: (1)

Esasta Şafiî mezhebi gibidir. Ancak onlar şöyle demişlerdir:

a) Farz namazlarda hasta olan kişinin gücü yetmese de ayakta namaz kılması vacibtir, kıyamı rükû şeklinde yerine getirse bile, Bunun dayandığı delil İmran b. Hüseyn'den merfu olarak rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Ayakta namaz kıl. Buna gücün yetmezse yanın üzerine kıl."* Bu hadisi Cemaat rivayet etmiş olup Nesеî şunu ilâve etmiştir: *"Eğer gücün yetmezse, sırt üstü namaz kıl.* "Bir başka delil de şu hadis-i şeriftir: *"Ben size bir emir verdiğim zaman onu gücünüzün yettiği ölçüde yerine getirin."*

1- *Keşşafu'l-Kınâ',* I,587-589; *el-Muğnî.*

Bir kimse başka birine emsalinin ücretini vererek yahut az bir farkla gücü yettiği takdirde yaslanarak namaz kılar. Eğer ücret vermeye gücü yetmezse, gücünün yettiği şekilde namazını kılar. Bu düşünce Malikîlerin görüşüne uymaktadır.

b) Eğer hasta kişi ayakta durmaya güç yetiremezse, yahut ayakta durmak hastalığının artmasına sebep olursa, şiddetli yahut iyileşmesi gecikirse, daha önce geçen habere dayalı olarak oturarak ve bağdaş kurarak nafile namaz kılan gibi namaz kılar. Yani Malikîlerin dedikleri gibi nasıl oturursa caizdir. Rükû ve secdede ise ayaklarını, nafile namazda olduğu gibi büker.

c) Hasta kişi, oturmaya gücü yetmezse yahut bu kendisine zorluk verirse yanı üzerine namaz kılar. Çünkü İmran'ın hadisinde bu husus geçmiştir.Sağ yanı üzerine namaz kılmak sol yanı üzerine namaz kılmaktan daha faziletlidir. Bunun dayandığı delil merfu olarak rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hasta kişi ayakta kılar. Eğer gücü yetmezse oturarak kılar. Eğer secde yapmaya gücü yetmezse ima ile namaz kılar ve secdesini rükûsundan daha alçak yapar. Eğer oturarak namaz kılmaya gücü yetmezse, sağ yanı üzerine yatıp kıbleye dönerek namaz kılar. Eğer buna da gücü yemezse, sırt üstü yatarak namaz kılar, iki ayağını kıbleye doğru uzatır."* (1) Eğer sol yanı üzerine namaz kılarsa bunu yapmak da caizdir. Bunun dayandığı delil İmran'ın hadisinin zahirî manasıdır. Aynı zamanda kıbleye yönelme farzı da gerçekleşmektedir.

d) Bir kimsenin ayakları kıbleye doğru uzatılmış vaziyette sırtı üzerine namaz kılması, yan tarafı üzerinde namaz kılmaya gücü yettiği hâlde caizdir. Çünkü bu durum da bir nevi kıbleye yönelmektir. (2) Ancak bunu yapmak mekruhtur. Eğer kişinin yanı üzerinde namaz kılması mümkün olmazsa, o zaman sırtı üzerine namaz kılması belirlenmiş olur. Çünkü daha önce Hz. Ali'nin hadisinde geçmiştir. Böyle bir kimsenin imkânlar ölçüsünde rükû ve secdesini ima ile yapması lâzımdır. Bunun dayandığı delil şu hadistir: *"Size bir şeyi emrettiğim zaman, gücünüzün yettiği ölçüde onu yapın."* İma ile namaz kılanın secdesinin rükûsundan daha alçak olması vaciptir. Bu husus Hz. Ali'nin hadisine dayanmaktadır. Bunun bir dayanağı da bu iki rükünden birinin diğerinden ayrılmasıdır.

e) Bir kimse rükû ve secde için başı ile ima yapmaktan aciz olursa -esir gibi- gözü ile ima yapar ve kalbi ile niyet eder. Çünkü Zekeriyya es-Sacî'nin Ali b. Ebu Talip'ten rivayet ettiği hadise göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Eğer hasta kişi gücü yetmezse gözü ile ima yapar."*

f. Eğer kişi gözü ile ima yapmaktan da aciz olursa, kalbi ile namaz kılar. Eğer sözleri ağzı ile ifade edemezse kalbinden söyler, yapılacak işleri de kalbinde canlandırır. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Allah sizin için dinde bir güçlük yapmamıştır."* (Hacc, 78), *"Allah insana sadece gücünün yettiğini teklif eder."* (Baka-

1- Bu hadisi Darekutnî rivayet etmiştir.

2- Bu sebeple kişi ölünce bu tarzda kıbleye yöneltilir.

ra, 286) Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüzün yettiğince onu yapın."*

Bir kimsenin aklı yerinde olduğu müddetce namaz kılmak kendisinden düşmez. Çünkü kalbinden namaz kılmaya niyet etme gücüne sahiptir. Kalbinden niyet edip göz ile ima ederek, yahut imasız olarak namazı yerine getirebilir. Bununla beraber, namazın farz olduğu ile ilgili olarak rivayet edilen deliller umumidir. [1] Netice olarak, Hanefilere göre hasta hakkında gösterilen kolaylığın en son sınırı baş ile ima ederek namazın kılınmasıdır. Malikîlere göre ise kolaylığın en son sınırı, göz ile ima etmek, yahut mücerret niyet etmektir. Şafiî ve Hanbelîlere göre, rükünleri kalbinden geçirmektir.

Bütün müçtehitler, kişinin aklı başında olduğu sürece namazın kendisinden düşmeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Eğer kişi başı ile ima etme imkânına sahip değil ise, Hanefîlere göre sonradan bu namazların kaza edilmesi vacip olur.

3- Gücü Yetenin Kur'an Okuması:

Hanefîlere göre:[2] Nafile namazlar ile vitir namazının bütün rekâtlarında ve farzların ilk iki rekâtında Kur'an okumak imam veya yalnız kılanlar için farzdır. Bu da Kur'an'dan en az bir ayet okumaktır. Çünkü Allah teala şöyle buyuruyor: *"Kur'an'dan kolayınıza gelen ayetleri okuyun."* (Müzemmil, 20) Mutlak emir vücup ifade eder. Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kıraatsiz namaz yoktur."* [3] Hanefîlere göre vacibin en az sınırı "Sümme nazara"da olduğu gibi, en az altı harf ihtiva eden bir ayettir. Bu altı harf takdirî de olsa geçerlidir; "Lemyelid" kelimesinde olduğu gibi. Bu kelimenin aslı "yevlid" olduğu için takdiren altı harflidir. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre kıraatte farzı miktar üç tane kısa ayettir, yahut üç kısa ayet uzunluğunda olan uzun bir ayettir.

Farzların ilk iki rekâtında kıraati tayin etmek vaciptir. Çünkü Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurmuştur: "İlk iki rekâtta Kur'an okumak, son iki rekâtta okumaktır." İbni Mes'ud ile Hz. Aişe'den, son iki rekâtta kıraat konusunda kişinin serbest olduğu, dilerse okuyabileceği dilerse tesbih getirebileceği görüşü rivayet edilmiştir. Bunun gibi, Fatiha ile birlikte sure okumak yahut üç ayet okumak yine vaciptir.[4]

Hanefîlere göre, namazda Fatiha okumak mutlak olarak, ne gizli ne de açıktan

---

1- Dâremi ile diğerlerinin merfu olarak rivayet ettikleri hadis şöyledir: *"Hasta kişi oturarak namazını kılar. Eğer gücü yetmezse yanı üzerinde namaz kılar. Buna da gücü yetmezse, sırtüstü yatarak namaz kılar. Buna da gücü yetmezse Allah özür kabul etmeye daha layıktır."* Bu hadisin isnadı zayıftır.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,415; *Fethu'l-Kadîr,* I,193,205,322 vd.; *el-Bedâyî*,I,110; *Tebyinü'l-Hakaik* I,104 vd.

3- Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

4- Dört rekâtlı farz namazların bütün rekâtlarında kıraat farz olabilir. Meselâ imam, iki rekâta yetişmiş mesbuku istihlâf etse ve ilk iki rekâtte kıraate bulunmadığını işâret etse, böyledir.

okumak ne imama ne de cemaate farz değildir. Hatta cemaatin kıraatte bulunması mekruhtur.

Hanefîlere Göre Besmele Çekmek:

Neml suresi içinde geçen besmele dışında, Fatiha ve diğer surelerin başındaki besmeleler bunlardan bir ayet değildir. Bunun dayandığı delil Enes (r.a.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile beraber namaz kıldım. Bunlardan hiçbirinin kıraatte "Bismillâhirrahmanirrahim" okuduklarını görmedim."* (1)

Fakat, yalnız başına namaz kılan kişi, her rekâtta gizli olarak Fatiha ile birlikte "Bismillâhirrahmanirrahim"i okur. Bunun gibi Fatiha sonunda gizlice "âmin" der. Besmele çekmek ile âmin demeyi okuyan gizli yapar. İmama gelince, besmeleyi gizli olarak da okumaz. Çünkü gizli okursa iki cehrî kıraat arasında gizli okumak bahis konusu olur. İbni Mes'ud şöyle demiştir: Dört şeyi imam gizli yapar: Eûzü çekmek, besmele çekmek, âmin demek ve tahmîd. (2)

Hanefîlerin bu konudaki delilleri:

"Kur'an'dan kolayınıza gelen âyetleri okuyun." (Müzzemmil, 20) ayet-i kerimesi. Bu ayet namazda mutlak olarak Kur'an okumayı emretmektedir. Dolayısıyla Kur'an adını taşıyan en az bir okuyuşla gerçekleşir. Bunun yanında, namaz dışında Kur'an okumak ittifakla farz değildir. Çünkü ayetin siyakından bu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kıraatin namazda farz olması belirlenmiştir.

b) Kur'an'da farz olduğu kesin delil ile sabit olan bir hükmün zan ifade eden haber-i vahit ile tahsis edilmesi caiz değildir. Haber-i vahit bununla amel etmeyi gerektirir, vacip kılar; fakat farz olmasını gerektirmez. Dolayısıyla Hanefîler namazda sadece Fatiha'yı okumanın vacip olduğuna hükmetmişlerdir. Yani, Fatiha terkedilirse namaz tahrimen mekruh olarak sahih olur.

c) Daha önce geçen, namazını kötü bir şekilde kılan kişi ile ilgili hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: *"Namaza kalktığın zaman abdestini tam al, sonra kıbleye yönel ve tekbir al, sonra bildiğin kolayına gelen Kur'an ayetlerini oku."* (3) Vacip olan mutlak kıraattir. Nitekim Kur'an buna delâlet etmektedir. Eğer Fatiha'yı okumak farz olsaydı, yahut rükün olsaydı bunu da ona bildirdi. Çünkü o kişi hükümleri bilmiyordu ve buna ihtiyacı vardı.

d) *"Fatiha'yı okumayanın namazı kabul değildir."* mealindeki hadisi altı Kitap sahibi, Ubade b. Sâmit'ten rivayet etmişlerdir. (4) Bu hadis Fatihasız namazın fazile-

---

1- Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

2- Yani "Rabbenâ leke'l-hamd" demek. Bunu İbni Ebu Şeybe İbrahim en-Nahaî'den rivayet etmiştir.

3- *Nasbu'r-Râye*, I,366.

4- Nasbu'r-Râye, I,365.

ti olmaz manasına hamledilmiştir, sıhhatinin bulunmadığı manasında değildir. Bu hadis, *"Mescidin civarında mescitten başka bir yerde namaz kılmak yoktur."* (1) hadisine benzemektedir.

İmama Uyan Kişinin Kur'an Okuması:

Hanefîlere göre, imama uyan kimsenin Kur'an okuması gerekmez. Bu görüşün dayandığı deliller aşağıda zikredilmiştir: (2)

a) Kitaptan delil şu ayettir: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sükût edin ki merhamet olunasınız."* (Araf, 204) İmam Ahmed b. Hanbel (r.a.) şöyle demiştir: "İnsanlar bu ayetin namaz hakkında indiği konusunda ittifak etmişlerdir. Bu ayet namazda dinlemeyi ve sükût etmeyi emrediyor. Dinlemek ise açıktan kıraat yapılan namazlara mahsustur. Sükût etmek hem gizli hem de açıktan okunan namazları içine alır. Dolayısıyla namaz kılanların açıktan kıraat yapılan namazlarda da gizli okunan namazlarda da sükût etmeleri vaciptir.

Namazda kıraati isteyen hadisler yanında ayetin delâlet ettiği mana vacip olma ifade eder. Buna muhalif hareket etmek de tahrimen mekruhtur.

b) Sünnet: Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse imamın arkasında namaz kılarsa, imamın okuyuşu onun da okuyuşudur."* (3) Bu hadisin manası gizli okunan namazlara da açıktan okunan namazlara da şamildir. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"İmam kendisine uyulması için nasbedilmiştir. İmam tekbir getirdiği zaman siz de tekbir getirin, Kur'an okuduğu zaman sizler sükût edin."* (4)

Başka bir hadis-i şerif şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.): Öğle namazını kıldırdı. Bu esnada bir kimse arkasında namaz kılarken "Sebbihisme Rabbike'l-a'lâ" suresini okuyordu. Namaz bitince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Sizin hanginiz kıraatta bulundu, yahut okuyan hanginizdir? Bir adam ben, cevabını verdi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Sizden birinin benim okuyuşuma karıştığını zannettim."* (5) Bu hadis gizli okunan namazlarda kıraatte bulunmanın kabul edilmediğine delâlet eder. Dolayısıyla açıktan okunan namazlarda daha kuvvetli bir şekilde inkâr edilir.

c) Kıyas: Eğer cemaate Kur'an okumak vacip olsaydı, diğer rükünlerde olduğu gibi, mesbukun üzerine düşmezdi. Dolayısıyla cemaatin kıraatte bulunması meşru

---

1- Bu hadis zayıf olup Darukutnî tarafından Cabir ile Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.
2- *el-Bedâyi,* 1,110 vd.; *Mukarene tü'l-Mezahib fil-Fıkhi'l-İslâmî,* 25.
3- Ebu Hanife (r.a) Cabir (r.a)'dan rivayet etmiştir.
4- Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
5- Buharî ve Müslim'in ittifakı ile İmran b. Hüseyn'den rivayet edilmiştir.

değildir.

Hanefîler dışındaki cumhura göre[1] namazda vacip olan kıraat'in rüknü Fatiha'dır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur."* Yine başka bir hadiste şöyle buyurmuştur: *"Fatihatü'l-Kitab'ın okunmadığı bir namaz yeterli değildir."* [2] Bir de Buharî'nin haberi ile beraber *Sahih-i Müslim*'de olduğu üzere, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılın."*

Her namazın ilk iki rekâtında Fatiha'dan sonra sure okumak ise sünnettir. Cemaat ise gizli okunan namazlarda Fatiha ile birlikte sure okur. Malikîler ile Hanbelilere göre açıktan okunan namazlarda hiç bir şey okumaz. Şafiîlere göre, açıktan okunan namazlarda sadece Fatiha okunur.[3] İmam Ahmed'in kelâmının zahiri manasına göre, İmamın birinci susması esnasında (Fatiha'dan sonraki duraklama), Fatiha'nın bir kısmını okumayı güzel görmüştür. Sonra ikinci bekleyişi esnasında geri kalan kısmını okur, ikisi arasında ise imamın okuyuşunu bekler.

Ancak, Şafiîler şöyle demişlerdir: Her rekâtta imam yahut yalnız başına namaz kılan kimselerin Fatiha'yı ezbere yahut Mushafa bakarak yahut telkin ile veya benzer yollar ile okuması belirlenir. İster namaz açıktan okunan namaz olsun, ister gizli okunan namaz olsun hüküm değişmez. İster farz ister nafile olsun yine hüküm aynıdır. Bunun dayanağı burada zikredilen delillerdir. Ubade b. Sâmit (r.a.)'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte de şöyle geçmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazını kıldırırken okumakta zorluk çekmiştir. Namazdan ayrılınca şöyle buyurmuştur: İmamınızın arkasında Kur'an okuduğunuzu görüyorum. Ubade demiştir ki; biz ona: Evet, vallahi, dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Fatiha dışında bunu yapmayın. Çünkü Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur."* [4] Bu hadis imama uyan kimsenin okumasına mahsus bir nas olup kıraatin farz olduğuna delâlet etmektedir. Bu ibaredeki nefyin zahirî manası yeterli olmayıp nefye delâlet etmektedir. Yani yeterli değildir. Bu netice bakımından zatın nefyi gibidir.

Şafiî'nin yeni mezhebine göre bir kimse Fatiha'yı unutarak terkederse namazın sıhhati için bu yeterli değildir. Çünkü rükû ve secdede olduğu gibi namazın bir rüknü olan şeyin farziyeti unutmakla düşmez.Rekâtlarda mesbuk olanlar dışında namaz kılanlardan bu rükünler düşmez. Çünkü imam mesbuk adına onları yüklenir. Kıraat için yeterli vakit olmaması, namazda olduğunu unutmak veya çok yavaş hareket etmek durumu da mesbukun durumu gibidir. Bu da şöyle olur: Secdeden

---

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,309; Bidâyetü'l-Müctehid, I,119 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I,236; *Muğni'l-Muhtâc*, I,156-162; el-Muğnî, I, 376 - 491, 562-568; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 451; *el-Mühezzeb*: I, 72, *el Mecmû'*, III, 285 vd; *Haşiyetül Bâcûrî*, I,153-156.

2- Bu hadisi İbni Huzeyme ile İbni Hibban sahihlerinde rivayet ettiler.

3- *el-Mecmû'*, III, 344 - 350.

4- Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizi, Ahmed ve İbni Hibban rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm*, I,170.

imam kıraati tamamlayıp rükûya vardığı veya rükûya varacağı zaman ancak kalkabilmek. İmam rükûya gittikten sonra kendisinin Fatiha'yı okuyup okumadığı hususunda şüphe eden kimse de mesbuk gibidir.

Şafiîlere göre besmele Fatiha'dan bir ayettir. Çünkü Buharî'nin *Tarih*'inde rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) Fatiha'yı yedi ayet olarak belirtmiş. "Bismillahirrahmanirrahim"i de Fatiha'dan saymıştır. Darekutnî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Elhamdülillâh'ı okuduğunuz zaman onun ayetlerinden biri olan "Bismillâhurrahmani'r-Rahîm"'i de okuyun."* Fatiha, ümmü'l-Kur'an, ümmü'l-kitab, seb'u'l-mesanîdir. [1]

Sahabe de Kur'an'ı toplarken besmele'yi Kur'an'dan saymış ve ispat etmişlerdir. Dolayısıyla bu durum, besmele'nin Kur'an'dan bir ayet olduğuna delâlet eder.

Kişi açıktan kıraatte bulunulan bir namazda ise Fatiha'yı açıktan okur. Çünkü İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, *"Hz. Peygamber (a.s.) besmeleyi açıktan okumuştur."*[2] Fatiha'daki besmele Kur'an'dan bir ayet olarak okunmaktadır. Bunun delili eûzü'den sonra okunmasıdır. Dolayısıyla diğer Fatiha'larda olduğu gibi, bunda da sünnet olan açıktan okunmasıdır.

Fatiha'nın şeddeleri on dört olup üç tanesi besmeleдedir. Eğer bu şeddelerden biri hafifletilirse o kelimenin kıraati batıl olur. Çünkü şeddenin hafifletilmesi ayetin nazmını iptal eder.

Kıraatte, manayı ihlâl eden lahin (hata) yapmamak şarttır. Meselâ; "en'amte"'nin tâsını "tü" tarzında ötre ile okumak gibi. Yahut öğrenme imkânına sahip olan kimseler için "ti" tarzında okumak gibi. Yahut şaz olan kıraate göre okumak gibi. Şaz kıraat, yedi kıraat şeklinin dışında okumaktır. Eğer bu kıraat manayı değiştirirse, meselâ; *"İnnemâ yahşellahe min ibadihi'l-ulema"* ayetinde birincisini merfu, ikincisini nasb ile okumak gibi. Yahut bir harf de olsa ilâve ve eksiltmede bulunmak gibi. Namaz kılan kişi bunlardan her hangi birini ne zaman yaparsa bundan ötürü kıraati batıl olur.

Malikîlere göre,[3] Hz. Osman'ın mushafının ölçülerine uymak şartiyla, kıraati yeterli olmasa da şaz olan kıraatle okumak sahih olur. Fatiha'da da olsa, kasıtsız olarak hatalı okumakla kıraat sahih olur. Eğer daha güzel okuyacak başka biri bulunursa imam hatalı okuyuşundan ötürü günahkâr olur. "Dât" ile "zı" arasını ayırt etmeksi-

---

1- Besmele konusunda başka hadisler de vardır. Bunlardan biri Buharî, Müslim ve İbn Huzeyme'nin sahih bir isnatla Ümm-ü Seleme'den rivayet ettikleri hadistir. Bu hadisi Darekutnî de rivayet etmiş olup mevkuf olduğunu doğrulamıştır. *Sübulü's-Selâm*, I,173.

2- Besmele'nin aşikâre okunması ile ilgili rivayetler Buharî ve Müslim'de altı sahabe'den rivayet edilmiştir. Bu raviler de şunlardır: Ebu Hureyre, Ümm-ü Seleme, İbni Abbas, Enes, Ali b. Ebu Talib, Semure b. Cündüp (r.a), *el-Mecmu,'* III,302.

3- *eş Şerhu's-Sağîr,* I, 437.

zin okumakla kıraat sahih olur. Nitekim bazı Arap kabileleri "dat"ı "zı"ya çevirmektedirler. Bile bile hatalı okumakla yahut bir harfi başka bir harfe çevirmekle yapılan kıraat sahih değildir. Böyle bir imama uymak da sahih değildir. Eğer bir kimse okuyuşunda "sad"ı "zı"ya çevirirse, en kuvvetli olan görüşe göre, o kelimeyi okuyuşu sahih olmaz. Çünkü bu okuyuş hem ayetin nazmını hem de manayı değiştirmektedir.

Fatiha'nın ayetlerini bilinen tertibine göre peşpeşe okumak vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle namaz kılın."* buyurmuştur. Eğer ayetler arasına, aksırık sebebiyle "elhamdü lillâh" demek gibi bir fasıla girerse, peşpeşeliği keser. Fakat bu fasıla, imamın okuyuşuna "âmin" deme durumunda olduğu gibi, namazla ilgili bir şey ise, yahut imamın okuyuşunu açmak gibi bir şey ise(1) yahut Allah'tan rahmet dilemek, azabından ona sığınmak, imamın kıraatinden ötürü tilâvet secdesi yapmak gibi şeyler ise, esah olan görüşe göre peşpeşeliği kesmez. Uzun süre sükût hâlinde durmak peşpeşeliği keser. Çünkü bu durum kendi isteği ile namazdan yüz çevirmek gibidir. Bunun gibi az bir zaman sükût hâlinde durmak da eğer kıraati kesme kastı ile yapılmışsa en sahih görüşe göre peşpeşeliği keser. Çünkü ameller niyetlere göredir.

Eğer bir kimse, bir öğreten yahut bir mushaf bulamadığı için yahut benzer sebeplerle öğrenme imkânı bulunmadığı için Fatiha'nın tamamını bilmiyorsa, en sahih görüşe göre peşpeşe yahut ayrı ayrı olarak yedi ayet okumak bunun yerine geçer. Eğer bu ayetleri okumaktan da aciz olursa, yedi tane zikir, tesbih ve dua gibi şeyleri okur. Ancak bunların dünya hayatı ile ilgili olmayıp ahiretle ilgili mana taşımaları gerekir. Ancak bu okunan zikir ve duaların harf sayısının Fatiha'nın harf sayısına denk olması gerekir. Çünkü Ebu Dâvud ve diğerlerinin rivayet ettiklerine göre, bir adam: *"Yâ Resulellah: "Ben Kur'an'dan bir şey alma gücüne sahip değilim, bana Kur'an yerine geçecek bazı şeyler öğret!" diye istekte bulununca Hz. Peygamber (a.s.) ona: "Sübhanellahi vel-hamdü lillâhi velâ ilâhe illellahu vellahu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azim de" buyurdu.* "Eğer böyle bir kişi ne Kur'an ne de zikir bilmezse Fatiha'yı okuyacak kadar zaman bekler ve namazını öyle kılar.

Fatiha'nın peşinden az bir bekleyişten sonra kişi ister namazda bulunsun ister bulunmasın "âmin" demek sünnettir. Fakat, namazda söylenmesi daha kuvvetli bir sünnettir. Çünkü Ebu Dâvud, Tirmizî, ve diğerlerinin Vail b. Hucr'dan rivayet ettiklerine göre şöyle anlatılmıştır: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in arkasında namaz kıldım. "veleddâllîn" deyince "âmin" dedi. Bunu derken de sesini uzattı."* Yine Buharî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İmam "veleddâllîn" dediği zaman sizler "âmin" deyin. Çünkü her kimin "âmin" demesi meleklerin "âmin" demesine denk gelirse geçmiş ve gelecek günahları ba-*

1- İmamın okuyuşunu açmak: İmam tutulunca ona ayeti telkin etmektir. Bunun yapılma yeri imamın sükût etmesi hâlidir. Tilâveti tekrarlarken yapılması caiz değildir.

ğışlanır."

Namaz kılan kişi imamının "âmin" demesi ile "âmin" der. En kuvvetli görüşe göre, (1) imama uyarak "âmin" sözünü açıktan söyler. Bu hadisi İbni Hibban ile diğerleri rivayet etmiş olup *sahih* demişlerdir. Bununla beraber Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Bènim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle namaz kılın."* hadisi bunun delilidir.

İmam ve yalnız başına namaz kılanlar için Fatiha'dan sonra bir sure okumak sünnettir. Ancak en kuvvetli görüşe göre, üçüncü ve dördüncü rekâtlarda okumaz. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Bu uygulamayı Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Eğer cemaat mesbuk olursa, telâfi ederken hem Fatiha'yı hem de sureyi okurlar. Çünkü mesbuk kişinin yetiştiği kısım onun için namazın evvelidir. O hâlde bu kısmın sure okumadan kılınmaması gerekir.

Açıktan okunan namazlarda cemaat sure okumaz. Ancak, imamın sesini duyamayacak derecede uzakta olursa yahut sağır olursa yahut işittiği sesi anlamıyorsa o takdirde okur. En sahih görüşe göre, cemaat gizli okunan namazlarda sure okur. Çünkü cemaatin sükût etmesinin bir manası yoktur.

Malikîlerde meşhur olan görüş ile Hanbelîlere göre her rekâtta imam yahut yalnız başına namaz kılan kimselerin Fatiha'yı okuması vaciptir. Açıktan okunan namazlarda ise cemaat Fatiha'yı okumaz. Cemaatin Fatiha'yı sadece gizli okunan namazlarda okuması müstehaptır. Çünkü Kur'an'daki "Kur'an'ı dinleme ve sükût etme" emri açıktan okunma durumuna mahsustur. Bunun dayandığı delil şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) açıktan kıraatte bulunduğu bir namazdan ayrıldı ve şöyle dedi: Az önce sizden biri namazda kıraatte bulundu mu? Bir kimse: "Evet yâ Resulallah" cevabını verince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Ben de diyorum ki, bana ne oluyor da, Kur'an okurken şaşırıyorum." Bundan sonra cemaat açıktan okunan namazlarda Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber kıraatte bulunmaya son vermiştir."*(2) Bu hadis açıktan okunan namazlarda cemaatin Kur'an okumasının mekruh olduğu hususunda açıktır.

Gizli okunan namazlarda kıraatin müstehap olduğunun dayandığı delil de şu hadis-i şeriftir: "Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Ben gizli kıraatte bulunduğum zaman sizler okuyun."*(3)

1- Beş yerde cemaat imamın arkasında açıktan okur: Bunların dördü "âmin" demektir. Biri Fatiha'dan sonra, ikincisi sabah vaktinin kunut duasında, üçüncüsü Ramazan'ın ikinci vitir namazının kunutunda, dördüncüsü beş vakit namazda nafile kunutunda âmin demektir. Beşincisi cemaat imamın okuyuşunu bir ayet ile açtığı zamandır.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmiş ve Tirmizî "Hadis hasendir.' demişlerdir.

3- Hadisi Darekutnî ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.

Hanbelîler gizli kıraatte bulunulan namazlara, uzaklık yahut bir afet, yahut imamın sükût etmesi sebebiyle kıraati işitememe gibi durumları da ilâve etmişlerdir. Nitekim Şafiîler de böyle düşünmüşlerdir. Çünkü bu gibi durumlarda cemaat kıraati duymamaktadır. Dolayısıyla, kişi için işitme maksadı hasıl olmaz.

Bu görüşün en kuvvetli görüşlerden olduğu açıktır. Çünkü böyle olunca Kur'an'ı dinlemenin vacip oluşu ile hadisin gizli namazlarda okunacağına delâleti arasını birleştirme söz konusu olmaktadır. Fakat, mutlak olarak Fatiha'nın terkedilmesi konusunda tatmin olmamaktayım. Çünkü üzerinde ittifak edilen şu hadis vardır: *"Kur'an'ın anasını okumayan kimsenin kıldığı namaz yeterli değildir."* Bu hadis, namazda Fatiha'yı okumanın vacip olduğuna apaçık bir delildir. Bu hadisten görünüşü itibarıyla anlaşıldığına göre, aslında Fatiha'sız namaz kılmanın sahih olmayacağıdır, kemâl ve faziletinin yok edilmesi değildir.

Malikîlere göre, besmele Fatiha'dan bir ayet değildir. İster açıktan okunan namazlarda olsun ister gizli okunan namazlarda olsun, ne Fatiha'da ne de diğer surelerde besmele okunmaz. Diğer fakihlerde olduğu gibi, Malikîlere göre, eğer öğrenme imkânı bulunursa Fatiha'yı öğrenmek vaciptir. Eğer dilsizlik ve benzeri sebeplerle Fatiha'yı öğrenmek mümkün olmazsa, yahut kişi kendisine bunu öğretecek birini bulamaz yahut vakit dar olursa, bulduğu takdirde güzel okuyan birine vucup yolu ile uyar. Eğer Fatiha'yı terkederse namaz batıl olur. Eğer kıraatine uyacağı bilen birini bulamazsa yalnız başına namaz kılar. Malikîlere göre "âmin" sözünü, Hanefîlerde olduğu gibi, her namaz kılan kişinin gizli olarak söylemesi menduptur.

Hanbelîlere göre besmele, Fatiha'dan bir ayet olup namazda okunması vaciptir. Ancak Malikîler Hanefîler gibi besmelenin gizli okunması gerektiğini söylemişlerdir.

Şafiîlerin dediği gibi, Hanbelîlere göre, namaz kılan kimsenin Fatiha'yı tertipli olarak, şeddeli, manayı değiştirecek derecede hata yapmaksızın okuması lâzım gelir. Eğer kişi Fatiha'nın tertibini yahut kıraatindeki şeddelerden birini terkederse, yahut manayı bozacak şekilde hatalı okuyuşta bulunursa, meselâ; "iyyâke"nin "kef"ini esre okursa, yahut "en'amte"nin "te"sini ötre okursa, yahut "ihdinâ"daki vasıl elifini fetha ile okursa kıraati sahih olmaz. Ancak bundan başkasına yapmaktan aciz olursa o takdirde zaruretten caizdir. Eğer kişi zikir, dua, kıraat, az bir sükût etme, yahut imamın kıraati esnasında "âmin" demek gibi zikirler sebebiyle Fatiha'yı okumayı terkederse kıraati kesilmiş olmaz. Malikîlerde mutemet olan görüşe göre manayı bozsa da hatalı okuyuş namazı bozmaz.

Fatiha'yı okumada en az yeterli olan husus, kendisine işittirecek kadar kıraatte bulunmaktır. Eğer kulakları duyan biriyse okunanı işitecek kadar sesli olmalıdır. Nitekim bu hüküm iftitah tekbirini almakta kararlaştırılmıştır. Bundan azı ise kıraat değildir. Müstehap olan, her ayette durarak tertip üzere rahat bir şekilde yapılmasıdır. Ancak bu bekleyişin çok uzun olmaması gerekir. Çünkü Allah tealâ: *"Kur'an'ı*

ağır ağır oku." (Müzzemmil, 4) buyuruyor. Malikîlere göre, kişi okuduğunu kendisi duymasa da yahut kendisi duyacak kadar olmasa da kıraat yeterlidir.

Fakihler, Arapça dışında bir dil ile Kur'an'ı okumanın namaz için yeterli olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.(1) Bunun gibi, ister Arapçasını güzel okuyabilsin ister okuyamasın, Kur'an ayetlerini yine Arapça olan başka bir lafza veya başka bir dile çevirerek namazda okumak da caiz değildir. Çünkü Allah tealâ: *"Biz böylece kitabı Arapça bir Kur'an olarak indirdik."* (Yusuf, 2), *"Cebrail bu Kur'an'ı senin kalbine uyarıcılardan olman için açık bir Arap dili ile indirdi."* (Şuara, 195) buyurmuştur. Aynı zamanda Kur'an hem sözleri hem de manası ile mu'cizdir. Nazmı değiştirildiği zaman, ilâhî söz dizisinden çıkmaktadır. Dolayısıyla değiştirilen sözler ne Kur'an olur, ne de Kur'an'a benzer. Ancak Kur'an'ın bir tefsiri olur. Tefsir ise tefsir edilenden başkadır. Dolayısıyla, benzerinin yapılması için ayette (Bakara, 23) meydan okunan mu'ciz Kur'an olmaz. Fakat, bazı Hanefîler, Arapça okumaktan aciz olanların Fatiha'yı başka bir dil ile okumalarını caiz görmüşlerdir.(2)

Hanbelîler ile diğerlerine göre Fatiha'dan sonra "âmin" demek hem imam için hem de cemaat için sünnettir. Bunun delili daha önce geçen hadislerdir. Şafiîlerde olduğu gibi, Hanbelîlere göre kıraatin açıktan yapıldığı namazlarda imam ve cemaatin "âmin" sözünü açıktan söylemeleri sünnettir. Kıraatin gizli yapıldığı namazlarda ise, gizli okunur.

4- Rükû:

Rükû lügatte, "mutlak eğilmek" demektir. Şeriatte ise, kişinin baş ve sırtı ile elleri ayaklarına ulaşacak şekilde eğilmesidir. Rükûnun en azı kişinin elleri dizlerine kavuşacak şekilde eğilmesidir. En mükemmeli de, kişinin sırtı ile boynunu dümdüz yapmasıdır. Yani bunları tek bir sayfa gibi, tek bir yüzey gibi olacak şekilde eğilmiş olarak uzatmasıdır. Nitekim Müslim bunu böyle rivayet etmiştir. Rükûda kişi baldırlarını ve uyluklarını dik tutar, başı ile kuyruk sokumunun düzgün ve aynı seviyede olmasına dikkat eder. Namaz kılan kişiye, rükûda elleri ile dizlerini tutması ve kıble yönünde ellerinin parmaklarını açık tutması yeterlidir. Kişi rükûda başını ne yükseltir, ne de alçaltır. Erkekler dirseklerini böğürlerinden ayırır, kadınlar ise bu uzuvlarını birbirine bitiştirirler. Sırtı kambur olan kişi, eğer gücü yeterse, normal rükûya göre biraz daha alçalır.(3)

Rükûnun farz olduğunun delili: *"Ey iman edenler! Rükû edin."* (Hac, 77) ayeti ile namazını kötü kılan kişiye Hz. Peygamber (a.s.)'in buyurduğu: *"... sonra mut-*

1- Ebu Hanife'nin Arapça dışında namazda Kur'an okumanın caiz olduğu ile ilgili görüşünden döndüğü sabit olmuştur. Onun eski görüşü ile kendisini taklit eden ve etmeyenlerden hiç kimse amel etmemiştir.

2- *el-Bedâyi*, I, 112.

3- *Fethu'l-Kadir*, I,193-208 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,416; *eş-Şerhu's-Sağir*, I,313; *el-Kavânînü'l Fıkhiyye*, 62; *Muğni'l-Muhtâc*, I,163 vd.; *el-Muğnî*, I,499 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I,452; *el-Mühezzeb*, I,74.

main olacak şekilde rükûya var." ifadesidir. Bunun bir dayanağı da farz olduğu hususunda alimlerin icma etmiş olmasıdır.

Ellerin dizler üzerine konulmasının dayandığı delil, Ebu Humeyd'in, Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılma şeklini anlatırken zikretmiş bulunduğu şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in rükû yaparken ellerini dizleri üzerine yerleştirdiğini gördüm. Sonra sırtını düzgün yapardı."*

Parmakların aralarının ayrılmasının meşru oluşunun dayandığı delil, Ebu Mes'ud b. Ukbe bin b. Âmir'in rivayet ettiği haberdir. *"Hz. Peygamber (a.s.) rükûya vardı, iki elini bir birinden uzaklaştırdı ve ellerini dizleri üzerine koyup parmaklarının arasını ayırdı. Ve Hz. Peygamber (a.s.)'in bu şekilde namaz kıldığını gördüm, dedi."* (1)

Rükûda başın ne kaldırılacağı ne de alçaltılacağının dayandığı delil Hz. Aişe (r.a.)'nın şu sözüdür: *"Resulullah (a.s.) rükûya gittiği zaman başını yukarıya doğru kaldırmaz, aşağı doğru da eğmezdi. İkisi arasında bir vaziyette tutardı."* (2) Hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle yaptığı rivayet edilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükûya gidince, sırtı üzerinde bir bardak su bulunacak olsa, hareket etmezdi."* Bunun sebebi, sırtını düz bir vaziyette tutmasıdır.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre, namaz kılan kişi rükû ile rükûdan başka bir şeyi, meselâ, tilâvet secdesini kastetmemelidir. Eğer bir kimse tilâvet secdesi yapmak için rükûya varır da bunu esas rükû yerine sayarsa yeterli değildir.

Rükûda Mutmain Olmak:

Rükûda mutmain olmanın en az sınırı, rükû ve secdedeki tesbihler miktarınca azalarının rükûda iken istikrar bulmasıdır. Bunu yapmak daha önce de açıkladığımız üzere, Hanefîlere göre vaciptir. Çünkü Allah tealâ: *"Rükû ve secde edin."* (Hacc, 77) buyuruyor. Bu ayette yüce Allah mutmain olmayı zikretmemiştir. Daha önce işaret ettiğimiz üzere cumhura göre, rükûda mutmain olmak farzdır. Bu görüşün dayandığı delil, namazını kötü bir şekilde kılan bedevî ile ilgili hadiste açıklanan şu ifadedir: *"Sonra mutmain oluncaya kadar rükûya var."* Ebu Katâde'nin rivayet ettiğine göre ise, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Hırsızların en kötüsü namazından çalandır. Kendisine, kişi namazından nasıl çalar? diye sorulunca şöyle buyurdu: Rükû ve secdesini ve huşusunu tam yapmaz."* (3) Yine başka bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: *"Rükû ve secdesinde belini doğrultmayan kimsenin namazı yeterli değildir."* (4) Ancak, İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed şöyle demişlerdir: Bu hadisler *âhad* haberler olup Kur'an nasları üzerine bunlarla bir farz

1- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* II,243 vd.

2- Buharî ile Müslim.

3- Bu hadisi Ahmet ve Hakim Ebu Katâde'den rivayet etmişlerdir. Yine Ahmed ile Ebu Yâ'lâ da bunu Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 268.

4- Buhârî

ilâve edilemez. Bu nas da *"Rükû ve secde edin"* ayetidir. Eğer ilâve edilirse mütevatirin *âhad* bir haber ile nesh edilmesi lâzım gelir. Çünkü nas üzerine ilâvede bulunmak, onlara göre nesihtir. Ebu Yusuf'a göre ise rükûda mutmain olmak farzdır.

5- Rükûdan Kalkmak ve Tam Doğrulmak:

Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre, (1) rükûdan kalkmak ve doğrulmak, iki secde arasında oturmak gibi vacip olup rükün değildir. Çünkü rükûdan kalkmak tâdil-i erkanın gereklerindendir. Allah tealâ da: *"Rükû ve secde edin"* buyuruyor. Yalnızca eğilmek suretiyle rükû hasıl olur. Allah tealâ rükûdan kalkıp doğrulmayı emretmemiştir. O ancak rükû, secde ve kıyamı emretmiştir. Bunlardan başkası farz olmaz.

Hz. Peygamber (a.s.) rükûdan sonra doğrulma amelini devamlı yapmıştır. Namazını kötü kılan kimseye Hz. Peygamber (a.s.) bunu emretmiştir. *"Sonra kalk, ayakta dur."* Bu emir ayakta durup doğrulmanın vacip olduğuna delâlet ediyor. Çünkü *âhâd* bir haber ile sabittir. Bir kimse rükûdan doğrulmayı yanılarak terkederse sehiv secdesi yapması gerekir. Eğer bilerek terk ederse tahrimen mekruh olur. Bu kimsenin namazını vakit içerisinde yeniden kılması gerekir. Namazın iadesi birincinin eksiğini tamamlamak olur. Çünkü farz tekrarlanmaz.

Hanbelî mezhebinde meşhur olan, rükûdan kalkmak, iki secde arasında kalkıp duraklamak gibi tâdil-i erkânın sünnet olduğudur. Bunların vacip olduğu da rivayet edilmektedir. Delillere uygun olan da vacip olduğudur. Doğrusu da budur. Kemaleddin İbni Humam ile ondan sonraki Hanefî fakîhlerinin görüşü de budur.

Ebu Yusuf ile diğer fakîhlere göre(2) rükûdan kalkıp doğrulmak namazda rükün yahut farzdır. Bu mutmain olma durumu, kişinin rükûdan önceki durumuna gelmesidir. İster ayakta olsun, ister oturma hâlinde olsun, ister acizlik durumunda yapabileceği kadarını yapan kimse olsun, hüküm değişmez. Bir kimse yılan gibi bir şeyden korkarak kalkarsa bu kalkış, rükûdan kalkış için yeterli değildir. Nitekim Şafiîler de bu durumu böyle açıklamışlardır.

Bir kimse eğer secde eder de doğrulmazsa namazı sahih olmayıp batıl olur. Çünkü bu kişi namazın rükünlerinden birini terk etmiştir. Çünkü Hz.Peygamber (a.s.) namazını kötü bir şekilde kılan o kişiye şöyle buyurmuştur: *"Sonra kalk ayağa doğrul."* Bununla beraber Hz. Peygamber (a.s.) bunu yapmaya devam etmiştir. Şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, sizler de öyle namaz kılın."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) namazını kötü kılan o kişinin yaptığı hareketi yasaklamıştır. Dolayısıyla bu hadis rükûdan doğrulmanın ve tâdil-i erkânın bir rükün olduğuna delâlet etmektedir. Rükûdan kalkmak da buna dahildir. Çünkü

1- *Reddü'l-Muhtâr,* I,432-433; *Fethü'l-Kadîr,* I,210 vd.

2- *Reddü'l-Muhtâr, (a.y.), el-Lübâb,* I,73; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 62; *eş-Şerhüs-Sâğir,* I, 313-328 *Muğni'l Muhtâc,* I, 165-170; *el-Mühezzeb,* I, 75; *el-Muğnî,* I,508, 51,516; *Keşşaful Kınâ',* 452 *Bidâytü'l-Müctehid,* I, 130.

itidal ve mutmain olmak bunu gerektirmektedir.

6- Her Rekâtta İki Defa Secde Etmek:

Secde lügatte, eğilmek, alçalmak yahut meyletmek manalarına gelir. Şeriatte ise en azı alnın bir kısmını açık olarak yer üzerine yahut namaz kılınan diğer maddeler üzerine koymaktan ibaret bir harekettir. Çünkü haberde şöyle gelmiştir: *"Secde ettiğin zaman alnını yere yerleştir, kargaların gagalaması gibi secde etme."*[1] Habbab el-Eret haberinde de şöyle gelmiştir: *"Resulullah (a.s.)'a, sıcak kumların alnımız ve avuçlarımızda meydana getirdiği hararetten şikâyet ettik. Fakat, o bizim bu şikâyetimizi ortadan kaldırmadı."*[2] Secdenin en mükemmel şekli, iki eli, iki dizi, iki ayağı ve alın ile birlikte burun kemiğini bir bütün hâlinde yere koymaktır.

Secde icmaen farzdır. Çünkü Allah teâlâ şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler! Rükû ve secde edin."* (Hac, 77) Farz olmasının bir delili de Hz. Peygamber (a.s.)'in secdeye devam etmesi ve namazını kötü bir şekilde kılan kimseye şöyle emretmesidir: *"Sonra mutmain olacak şekilde secde et. Sonra mutmain olacak şekilde secdeden kalkıp otur, sonra tekrar mutmain olacak şekilde secdeye var."* Secdenin farz olmasının bir delili de fakihlerin bu konuda icma etmeleridir.

Malikîlerce vacip olan,[3] alnın en kolay secde edilen bir kısmı üzerine secde etmektir. Bu da kaşların üst kısmı ile alnın iki yanı arası, yani ortasıdır. Alnın bütününü yere yapıştırıp yerleştirmek menduptur. Bunun gibi kişinin burnu üzerine secde etmesi de menduptur. Kişi zaruri vakitte secdeyi terkettiği için namazını iade etmelidir. Bu zaruri vakit de, öğle ve ikindide güneşin sararma zamanı, akşam ile yatsıda fecrin, sabah vaktinde ise güneşin doğma zamanıdır. Namazı zaruri olan bu vakitlerde iade etmenin sebebi, burun kemiği üzerine secde etmenin vacip olduğunu kabul edenlerin görüşlerine riayet etmektir. Bir kimse sadece alnı üzerine secde edip burnu üzerine secde etmezse, bu secde yeterli değildir. Malikî mezhebinde meşhur olan görüş şudur: Kişiye sadece alnı üzerine secde edip burnuna secde etmemesi yeterlidir. Bir kimse eğer alnı üzerine secde etmekten aciz olursa, secde yapmak için ima eder. Bu mesele alnında yara olup üzerine secde ettiği takdirde ağrı verecek olan kişinin secdede ima etmesine benzer.

Şafiîler ile Hanefî ve Hanbelîlere göre, cemaatin çok sıkışık olması sebebiyle yahut benzer sebeplerle yer üzerinde secde etmesi mümkün olmayan kişi, insan, hayvan, eşya ve benzer şeyler üzerine secde eder. Çünkü Beyhakî'nin sahih bir isnat ile rivayet ettiğine göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"İzdiham (kalabalık) çok olunca, sizden biri kardeşinin sırtı üzerine secde etsin."*

1- İbni Hibban *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

2- Beyhakî sahih bir senetle rivayet etmiştir. Müslim ise yüzlerimiz ve avuçlarımız lafızları olmaksızın rivayet etmiştir.

3- *eş-Şerhü's-Sağir*, I, 314; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 63 ; *Bidayetül-Müctehid*, I,133 vd.

İki el, iki diz ve iki ayak üzerine secde etmek ise sünnettir. Dayandıkları delil Abbas b. Abdulmuttalib'in hadisidir. Abbas, Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunu duymuştur: *"Kul secde ettiği zaman onunla beraber yedi azası da secde eder. Yüzü, iki avucu, iki dizi, iki ayağı."*(1)

Alimler mükemmel bir secdenin yedi aza üzerinde yapılacağı hususunda ittifak etmişlerdir: (2) Yüz, iki el, iki diz, iki ayak. Bunun dayandığı delil İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir: *"Yedi kemik üzerinde secde etmekle emrolundum. Bunlar da: Alın, eli ile burnuna işaret etti, iki el, iki diz, iki ayak."*(3) Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yedi aza üzerine secde etmeyi emretmiştir. Secdeye varan kişi elbisesini, yahut saçlarını arkaya atarak engel olmasın: Bu kemikler de şunlardır:* (4) *Alın, iki el, iki diz, iki ayak."* Burada saçlarla elbiseye engel olmamaktan maksat, elbise ve saçların yere düşmesine engel olmak için bunları elleri ile kaldırmamaktır. Bunu yapmanın engellenmesinin sebebi, kibirli insanlara benzememektir.

Alın ve burun kemiğiyle birlikte secde etmenin müstehap olduğu hususunda her hangi bir ihtilâf yoktur. İbni Münzir, Sahabenin sadece burun üzerine secde etmenin kâfi olmadığı üzerinde icması bulunduğunu nakletmiştir. Hanefî alimleri ve başkaları secdede burnunu değil alnını yere değdirmekle iktifa ederse bunun caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Fakat Ebu Hanife şöyle demiştir: Namaz kılan kişi alnı ile burun kemiğinden biri üzerinde secde etmek hususunda muhayyerdir. Bunlardan biri üzerine secde ederse caiz, fakat mekruhtur. Bunun delili, daha önce zikredilmiş bulunan İbni Abbas'tan rivayet edilmiş bir hadistir. Çünkü bu hadiste Hz. Peygamber (a.s.) alnı zikredip burnuna işaret etmiştir. Bununla beraber, Allah'ın Kitabında emredilen husus secde etmektir. Emredilmiş bulunan secde ise icma ile yüzün bir kısmını -ki yüz secde etme mahallidir- yere koymaktır. Bu da burnun yere konması ile gerçekleşir. Bununla birlikte başka bir uzvun yere konmasını şart koşmak, haber-i vahid ile nas üzerine ilâvede bulunmaktır. Dolayısıyla, alında olduğu gibi, sadece burun üzerine secde etmekle yetinmek caizdir. Çene, yanak ve benzer uzuvlar böyle değildir. Çünkü bu uzuvlar icma ile secde mahalli değildir. Fakat, daha önce de açıklandığı üzere, burnun secdede alına ilâve edilmesi Hanefî-

---

1- Bu hadisi Buharî dışında cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II,257.

2- *Fethu'l-Kadîr*, I, 212-214; *Meraki'l-Felâh*, 45; *Tebyinü'l-Hakaik*, I,116; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 168-170; *el-Muğnî*, I,515, II,313; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I,453; *Muğni'l-Muhtâc*, I,298; *el-Mühezzeb*, I,7! *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 1,416.

3- Buhari ile Müslim . *Neylü'l-Evtâr*, II,258.

4- Bu ifade mücmel ile mücmelin açıklayıcısı arasında araya sıkıştırılmış bir cümledir. Saçlardan maksat başın saçlarıdır. Bunun zahirî manasına göre namazda eller ile saçların yere düşmesine engel olmayı terketmek vaciptir, fakat namaz dışında vacip değildir. Kadı Iyaz bunu reddetmiş olup, bu görüşün Cumhurun görüşüne ters düştüğünü söylemiştir. Çünkü onlar bunu namazda da namaza başlamadan önce de yapmayı kerih görmüşlerdir. Bunun yasaklanmasının sebebi, kibirli insanlara benzemeye engel olmaktır.

lere göre vaciptir.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, özürsüz olarak secdede sadece burun üzerine secde etmekle yetinmek caiz değildir. Çünkü daha önce geçen hadiste secde için gerekli yedi aza arasında alin da sayılmıştır. Hanefîlere göre racih olan görüş de budur.

Hanefîlere göre iki el ile iki dizi yere koymak sünnettir. Çünkü bunu yapmaksızın da secde gerçekleşebilir. Fakat iki ayağı secdede yere koymak farzdır. Nitekim Kudurî de bu görüşü zikretmiştir.

Hülasa, Hanefîler ve Malikîlere göre, az da olsa alnın bir kısmını yere koymakla secdenin farzı gerçekleşir. Hanefîlere göre vacip olan, alnın çoğunun yere konmasıdır. Yine ayakların sadece bir parmağının yere konması ile de farz gerçekleşir. Eğer bir kimse iki ayağını da yere komazsa secde sahih olmaz. Secdenin tekrarlanması ise *taabbudîdir.* Yani, Hanefî alimlerinin çoğuna göre, manası akıl ile açıklanamayan ibadet demektir. Bunun sebebi, imtihanı gerçekleştirmektir. Sarık kıvrımı üzerine yahut elbisesinin fazlası üzerine secde ederse, Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre caizdir, fakat özürsüz böyle yapmak mekruhtur. Bunun dayandığı delil Enes (r.a.)in hadisidir. Şöyle anlatıyor: *"Şiddetli sıcak zamanında Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber namaz kılıyorduk. Bizden biri alnını yere koyma imkânını bulamayınca, elbisesini yere serer ve onun üzerine secde ederdi."*[1] İki dizin açılmasının vacip olmadığı hususunda alimler arasında ihtilâf yoktur. Çünkü bu durum avret yerlerinin açılmasına sebep olur. Nitekim iki ayak ile iki elin açık olması da vacip değildir. Fakat, bunların açık bulunmaları sünnettir. Bunun sebebi ihtilâftan çıkmaktır.

Elleri açmayı terk etmenin caiz olduğunun delili Abdullah b. Abdurrahman hadisidir. Abdullah şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bize gelerek Benu'l-Eşhel mescidinde bizlere namaz kıldırdı. Ben secdede onu iki ellerini elbisesi üzerine koyarken gördüm."*[2]

Şafiîler şöyle demişlerdir: Eğer secdeye varan kişi uzun olan yeninin yahut sarığının bir tarafı üzerine secde ederse, kendisinin hareketi sebebiyle eğer bu elbisenin bir tarafı hareket etmeyecek şekilde ise, caizdir. Çünkü böyle bir durumda elbisenin yeni yahut sarığın uzayan kısmı kendisinden ayrılmış bir elbise hükmündedir. Eğer kıyam, oturuş yahut başka sebeplerle hareket edecek olan boynuna sarılı mendil ve benzeri şeyler olursa bunu yapmak caiz değildir. Bilerek, kasten böyle yapsa namazı batıl olur. Eğer kişi bunu unutarak yahut bilmeyerek yaparsa namazı batıl olmayıp secdeyi iade eder. Bir kimse secdeye vardığı zaman giymiş olduğu her hangi bir elbisenin bir tarafı üzerine secde eder de bu elbisenin bir tarafı kişinin hareketi sebebiyle hareket etmiyorsa namazı sahih olur. Şafiîler sarığın kıvrım üze-

---

1- Cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 260.

2- Ahmed ile İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 261.

rine secde etmekle ilgili hadisleri zayıf kabul etmişlerdir yahut özür durumunda yapılması caizdir, manasına tevil etmişlerdir. (1)

Şafiîler ile Hanbelîler daha önce geçen hadiste zikredilen yedi azanın hepsi üzerinde secde etmenin vacip olduğu hususunda ittifak hâlindedirler. Şafiîlere göre, burnun alın ile birlikte yere konulması müstahaptır. Fakat, Hanbelîlere göre, burnun bir kısmını yere koymak vaciptir. Şâfîler secdenin iki avucun içi ile iki ayağın içi üzerinde yapılmasını şart koşmuşlardır. Yâni, bunlardan her birinin bir parçasını, yani bu yedi azadan her birinin bir parçasını, alın gibi, yere koymak yeterlidir. Ellerde avucun iç kısmına itibar edilir. Parmaklar ile avuç içi eşittir. Ayaklarda ise parmakların içine itibar edilir. Ayak parmaklarının sırtı, yahut yanının yere değmesi yeterli değildir.

Secdede Mutmain Olmak:

Namaz kılan kimsenin secdesinde mutmain olması vaciptir. Cumhura göre mutmain olmak farz, Hanefîlere göre ise vaciptir. Bunun da dayandığı delil namazını yanlış bir şekilde kılan bedevî ile ilgili hadisteki şu ifadedir: *"Sonra secde et, ta ki, secdede mutmain oluncaya kadar."* Nitekim Şafiîlere göre, kişinin başının ağırlığının secde yerine ulaşması da vaciptir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen haberdir: *"Secde ettiğin zaman alnını yere yerleştir."* Bunun manası şudur: Secdede öyle yüklenmelidir ki alnının altında pamuk yahut ot bulunsa bunlar kesif olmalı ve elleriyle hacimleri anlaşılmalıdır.

Yukarıdaki bilgilerden ortaya çıktığına göre secdenin sahih olması için mutmain olmak, Şafiîlerce alnın açık olması şarttır. Cumhura göre bu (alnın açık olması) şart değildir. Secdenin alın üzerinde yapılması ittifakla şarttır. Hanefîlere göre alına iki ayak ilâve edilir. Şafiîler ile Hanbelîlere göre ise iki el, iki ayak ve iki diz ilâve edilir. Hanbelîlere göre ise burun da ilâve edilir. Secdenin sıhhatinin şartlarından biri de, namaz kılanın alnının yerleşeceği bir şey üzerine secde edilmesidir. *Tenekküs:* Namaz kılan kimsenin aşağı uzuvlarının yukarıya çıkması, yukarısının alçalmasıdır. Ancak bir izdiham zamanında bir kimse başka birinin sırtı üzerine secde edebilir. Nitekim Şafiîler ile Hanefîler de bu meseleyi böyle açıklamışlardır. Şafiîlere göre secdenin şartlarından biri de secdeyi kastetmiş olmasıdır. Bir kimse yüzü koyun yere düşse, doğrulmak için geri dönmesi, yani secde kastı olmadığı için yeniden secdeye dönmesi gerekir.

Cumhura göre secdenin şekli konusunda sünnet olan, namaz kılan kişinin iki dizini yer üzerine önce koyması, sonra ellerini koyması, sonra alnını ve burnunu koymasıdır. Secdeden kişi önce alnını, sonra ellerini, sonra dizlerini kaldırır. Bunun dayandığı delil Vail b. Hucr'un hadisidir: *"Resulullah (a.s.)'ı secde ederken gördüm. Secde ettiği zaman iki dizini ellerinden önce yere kor, kalktığı zaman elle-*

1- *Neylü'l-Evtâr,* II, 260.

rini dizlerinden önce kaldırırdı." [1] Hattabî'ye göre, bu hadis Malikî mezhebinde gelecek olan Ebu Hureyre hadisinden daha sahihtir. Çünkü mezkur tertibin aksi sünnete muhalif olmasına rağmen yeterlidir. Ancak özürlü olursa o takdirde bu müstesnadır.

Malikîlere göre, secdede iki eli iki dizden önce yere koymak menduptur. Bunun gibi ayağa kalkarken iki eli iki dizden sonra yerden kaldırmak gerekir; bu, menduptur. Çünkü Ebu Hureyre hadisinde şöyle denilmektedir: *"Sizden biri secde ettiği zaman, deve çöküşü gibi çökmesin, iki elini önce, iki dizini sonra koysun."* [2] İbni Seyyidinnas şöyle demiştir: Ellerin dizlerden önce yere konmasından bahseden hadis daha doğrudur. İmam Nevevî ise orta yolu takip ederek şöyle demiştir: Benim için iki mezhepten birini tercih etme durumu ortaya çıkmamaktadır.

Namaz Kılınacak Yer:

Malikîlere göre, yer ve yerin bitirdikleri dışında kalan şeyler üzerinde namaz kılmak mekruhtur. Hanbelîlere göre ister arada bir engel bulunsun ister bulunmasın, kar üzerinde namaz kılmak secde azalarını yerleştirecek bir kesafet ve hacimde ise sahihtir. Nitekim ot ve pamuk üzerinde bu maddelerin sertliği hissediliyorsa secde sahih olur. Eğer sertliğini hissetmezse, namazı sahih olmaz. Çünkü alın bu maddeler üzerinde istikrar etmemiş olur.[3]

7) İki Secde Arasında Oturmak:

Cumhura göre, iki secde arasında mutmain olacak şekilde oturmak rükün, Hanefîlere göre ise vaciptir. [4] Bunun delili, namazını kötü bir şekilde kılan bedevî ile ilgili hadisteki şu ifadedir: *"Sonra başını oturmada mutmain olacak şekilde kaldır."* Buharî ile Müslim'de şu ifade vardır: *"Hz. Peygamber (a.s.) başını secdeden kaldırdığı zaman, düzgün bir şekilde oturmadıkça tekrar secdeye varmazdı."*

Şafiîler buna şunu ilâve etmişlerdir: Secde eden kişinin başını kaldırmakla secdeden kalkmaktan başka bir şeyi kastetmemesi vaciptir. Bir kimse bir şeyden korktuğu için secdeden kalkarsa bu yeterli değildir. Kişi secdeden kalkarken oturma vaziyetini uzatmaması da vaciptir. Çünkü bunlar kısa iki rükün olup bizzat kastedilen şeyler değillerdir. Belki iki secdeyi birbirinden ayırmak için yapılmaktadır.

Secdenin şeklinde sünnet olan, iki secde arasında, sol ayağı yatırıp üzerine oturmak, sağ ayağını dikip alt taraftan çıkarmaktır. Bu durumda ayak parmaklarını yer üzerine dayalı vaziyette koyar ki, parmaklarının iç kısmı da kıbleye bakmış ol-

1- Bu hadisi Ahmed dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 253.

2- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Daha önce de zikrettiğimiz üzere, Hattabî şöyle demiştir: Vail b. Hucr hadisi bu hadisten daha doğrudur. Tirmizî hadisi gariptir, Ebu'z-Zinad yolu ile bu yoldan başka bir yol ile bilmemekteyiz demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 255.

3- *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 49; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 346.

4- *Reddü'l-Muhtâr,* I,432 vd.; *el-Muğnî,* I,522 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I,453.

sun. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılma şekli hakkında bu durum gelecektir. *"Hz. Peygamber (a.s.) sonra sol ayağını yatırıp onun üzerine oturur, sonra her aza yerine oturacak şekilde doğrulur, sonra secdeye kapanırdı."* Hz. Aişe hadisinde rivayet edildiğine göre; *"Hz. Peygamber (a.s.) sol ayağını yatırır, sağ ayağını dikerdi."* (1)

Secdede kişi iki elini dizlerine yakın bir yere uylukları üzerine koyar, sol ve sağ el parmakları açık vaziyette bulunur.

8) Son Oturuşta Teşehhüt Miktarı Oturmak:

Hanefîlerce sahih olan görüşe göre tahiyyatta son oturuşta "Abdühû ve resûlühû'"ye kadar oturmak farzdır. Eğer imama uyan kişi, imam namazını bitirmeden önce bitirirse, konuşur, yer-içerse namazı tamamdır. Son oturuşta teşehhüt ile birlikte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek "Allahumme salli alâ Muhammed" diyecek kadar oturarak teşehhütte bulunmak Şâfiîler ile Hanbelîlere göre rükündür. Malikîlere göre rükün selâm için oturacak kadar zamandır. (2) Hanefîlere göre, son teşehhüt miktarı kadar, ilk teşehhütte bulunmak vaciptir. Cumhura göre ise sünnettir. Nitekim son teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek Hanefîler ile Malikîlere göre sünnettir.

Hanefîlerin dayandığı delil İbni Mes'ud'un hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendisine teşehhüdü öğrettiği zaman şöyle buyurmuştur: Bunu söylediğin yahut yaptığın zaman namazın tamam olmuştur."* (3) Yâni, Teşehhüdü okuduğun yahut oturma işini yaptığın zaman namazın tamamdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) namazın tamamlanmasını fiile bağlamıştır. Bu fiil de oturma işidir. İster teşehhüdü okusun, ister okumasın fark etmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) namazın tamam olmasını teşehhüdü okuma ve oturma işlerinden birine bağlamıştır. Oturma işi olmaksızın kıraat meşru kılınmış değildir. Hz. Peygamber (a.s.) kıraatı ancak oturduğu zaman yapmıştır. Dolayısıyla namazın gerçekten tamam olması oturmaya bağlıdır. Çünkü oturmak kıraati gerektirir. Bir şeye bağlı olan şey, onsuz bulunmaz. Namazın tamam olması vacip yahut farzdır. Oturma olmaksızın da namaz tamamlanmaz. Oturma vacip yani farzdır. Çünkü vacibi tamamlayan şey de vacip olur. İbni Mes'ud'un haberinin farzlık ispat eden âhad haber oluşu, Kitabın mücmelini açıklamak için olmasına binaendir. Bunun için zannî bilgiye dayalı bir açıklama yeterlidir. Fakat Kur'an nassı ile birlikte Fatiha'yı okumak böyle değildir. Çünkü kıraatin

---

1- Buhari ile Müslim.

2- *Fethu'l-Kadîr*, I,113; *el-Bedâyi*, I,113; *Tebyunü'l-Hakâik*; I,104; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I,240 vd.; 251 *el-Kavâninu'l-Fıkhiyye*, 64, *Mugni'l-Muhtâc*, I,173; *el-Mugnî*, I,532 vd; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I,453 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 125.

3- Bu hadis Dârekutnî'de müdrectir. Dolayısıyla mevkufunaleyh hükmündedir. Ebû Davud ile Ahmed'de başka bir lâfız daha vardır: *"Bunu söylediğin ve bunu da bitirdiğin zaman namazını bitirmiş olursun. Kalkmak dilersen kalk, oturmak dilersen otur." Neylü'l-Evtâr*, II, 298. *N.Raye*: 1,424 Hanefilere göre selâmın rûkün oluşu hakkında ileride başka bir hadisde *(Nasbu'r-Râye)*, I,424 gelecektir.

nassı mücmel değildir, bilakis hâstır. Dolayısıyla nassın üzerine ilâvede bulunmak, *haber-i âhad* ile bir nassın neshi olur ki, bunu yapmak caiz değildir.

Malikîler, teşehhüt ve oturmanın vacip olmadığına, yanılma durumlarında sakıt olmalarını delil getirmişlerdir. Dolayısıyla sünnetlere benzerler.

Şafiîler ve Hanbelîler, Hz. Peygamber (a.s.)'in oturmasını, buna ibadetleri boyunca devam etmesini ve İbni Abbas hadisinde oturmayı emretmesini delil getirmişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ettehiyyatü lillâhi" deyin"*. [1] Yine Hz. Peygamber (a.s.) bunu unuttuğu zaman sehiv secdesi yapmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) aynı zamanda şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız sizler de öyle namaz kılın."* İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Teşehhüt bize farz kılınmadan önce" Esselâmu alellahi kable ibadihi, esselâmu alâ Cibrile, esselâmu alâ Mikaîle, esselâmu alâ fulanin" derdik. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Allah'ın üzerine selâm olsun manasında, Essalâmu alellahi, demeyin. Çünkü Allah'ın kendisi selâmdır. Fakat, ettehiyyatü lillâhi, deyin."* [2]

Bu hadis iki yönden delil teşkil etmektedir:

1 - Hadiste farz tabiri vardır.

2 - Tehiyyatı okumayı emretmekte, namazın sonundaki oturuşun da farz olduğunu belirtmektedir. Oturmak okumanın mahallidir, ona tabidir. Son teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmenin farz oluşuna gelince, namazın dışında bunu yapmanın farz olmadığı hususunda ulemanın icması vardır. Dolayısıyla namazda vacip olması belirlenmiştir. Bir hadiste de şöyle denilmektedir: *"Sana nasıl selâm vereceğimizi öğrendik. Nasıl salavat getireceğimizi bize öğret? Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Allahumme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed ilh.." deyin."* [3]. Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Namazda sana salavat getirmek istediğimiz zaman nasıl getirelim? diye sorduklarında Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Şöyle..... deyin."* [4]

Namazda salavat getirmek için uygun olan yer son teşehhüttür. Son teşehhütten sonra salavat getirmek vacip olur. Hz. Peygamber (a.s.) de kendisine vitir namazında salavat getirmiştir. Nitekim bunu Ebu Avane *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız sizler de öyle namaz kılın."* Bunu vacip olma hükmünden hiç bir şey çıkarmış değildir. salavat okumanın vacip olduğunu gösteren delillerden biri de Tirmizî'de rivayet edilen Hz. Ali (r.a.) hadisidir. Tirmizî bu hadis için "hasen, sahih" demiştir. Hadis şudur: *"Cimri adam, ben yanında anıldığım hâlde bana salavat getirmeyen kimse-*

1- Bu hadisi Müslim ile Ebu Dâvud rivayet ettimişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II,281

2- Bu hadisi Darekutnî ile Beyhakî rivayet etmiş olup isnadı sahihtir, demişlerdir.

3- Buhari ve Müslim.

4- Bu hadisi Darekutnî ile İbni Hibban *Sahihler*inde, Hakim *Müstedrek*'inde rivayet etmiş olup, "Müslim'in şartı ile " demiştir.

dir." Teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.) zikredilmektedir. salavat getirmenin vacip olduğuna delâlet eden en kuvvetli delillerden biri, Hakim ile Beyhakî'nin İbni Mes'ud'dan şu lafızla rivayet ettikleri hadis-i şeriftir: *"Sizden biri namazda teşehhüt okuduğu zaman, Allahümme salli alâ Muhammedin, desin İlh.."*

Şafiîlerde azhar olan görüşe göre ilk teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek sünnettir. Çünkü birinci teşehhüt tahfif üzere bina kılınmıştır. Birinci teşehhütte Hz. peygamber'in âline salavat getirmek sünnet değildir. Son teşehhütte ise Hz. Peygamber'in âline (bunlar Haşimoğulları ile Muttaliboğullarıdır.) salavat getirmek sünnettir. Bir görüşe göre, son teşehütte salavat getirmek vaciptir. Dayandığı delil daha önce de geçen şu hadis-i şeriftir: *"Allahumme sallî alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, deyin."* Bu hadisteki emir, vacip olmayı gerektirir.

Teşehhüt Oturuşunun Şekli:

Hanefîlere göre, son teşehhütte oturuşun şekli, iki secde arasındaki oturuş şekli gibidir. Daha önce de tanıttığımız gibi, sol ayağın yere yatırılması ve üzerine oturulması tarzında olur. Bu oturuş ister son oturuş olsun ister olmasın, fark etmez. Bunun dayandığı delil Ebu Humayd es-Saidî'den Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılma şekli ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) teşehhüt için oturdu. Sol ayağını yere yaydı, sağ ayağının baş parmağını kıbleye doğru döndürerek dikti."* (1) Vail b. Hucr da şöyle demiştir: *"Medine'ye geldim ki Hz. Peygamber (a.s.)'in nasıl namaz kıldığına bakayım. Oturduğu zaman -yani teşehhüt için oturduğu zaman- sol ayağını yere yatırdı ve sol elini sol uyluğu üzerine koydu, sağ ayağını dikti."* (2)

Malikîlere göre namaz kılan kişi, birinci ve ikinci teşehhütte *teverrük* tarzında oturur. (3) Çünkü İbni Mes'ud şöyle rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazın ortasında ve sonundaki oturuşlarda teverrük oturuşu tarzında otururdu."* (4) Hanbelîler ve Şafiîler diyor ki: Son teşehhütte teverrük sünnettir. Bu oturuş biçimi, *iftiraş* oturuşu gibi olup aradaki fark sol ayağın sağ taraftan çıkarılması ve kaba etlerin yere bitiştirilmesidir. Bunun delili, Ebu Humeyd es-Saidî hadisinde gelen şu ifadelerdir: *"Namazın sona ereceği rekât gelince, sol ayağını geri çeker ve yanı üzerine teverrük tarzında otururdu. Sonra da selâm verirdi."*(5) Namazda teverrük, sol butlar üzerine oturmaktır. İki but iki uyluk üzerinde, pazular üzerindeki mafsallar gibidir. Fakat, Hanbelîler şöyle demişlerdir: Sabah namazının teşehhüdünde kişi teverrük yapmaz. Çünkü bu ikinci bir teşehhüt değildir. Ebu Humeyd es-Saidî hadisi ile açıklanan Hz. Peygamber'in teverrük oturuşu ile oturduğu namaz

1- Bu hadisi Buharî rivayet etmiş olup *sahih, hasen*dir demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 275.

2- Bu hadisi Tirmizî tahric etmiş olup hadis *hasen sahih* demiştir. *Nasbu'r-Râye,* I,419; *Neylü'l Evtâr,* II,273.

3- *eş-Şerhu's-Sağir,* I,329 vd.

4- *el-Muğnî,* I, 533.

5- Bu hadisi Neseî dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. Tirmizî de hadis için, *sahih* demiştir. Buharî hadisi muhtasar olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 184.

ikinci teşehhüttür. Bu oturuşu iki oturuşu birbirinden ayırmak için yapmıştır. Sadece bir teşehhüt bulunan namazlarda ise birbirine benzeme korkusu yoktur. Dolayısıyla arada bir farkın bulunmasına ihtiyaç yoktur.

Hülâsa cumhura göre ikinci teşehhütte teverrük sünnettir. Hanefîlere göre bu, sünnet olarak görülmemiştir.

Teşehhüdün Siğaları (sözleri):

Teşehhüt hakkında rivayet edilmiş iki siğa (şekil) vardır:

Hanefîler ile Hanbelîlere göre[1] teşehhüt şudur:

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِاللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَاإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»

Bu teşehhüt, Hz. Peygamber (a.s.)'in İbni Mes'ud'a öğrettiği teşehhüt şeklidir.[2]

İmam Malik'e göre teşehhütlerin en faziletlisi Ömer b. Hattab (r.a.)'ın teşehhüdüdür ki, o da şudur. *"et-tahiyyâtü lillâhi, ez-Zakiyâtü lillâhi, es-Salavâtü lillâhi."* Bundan ötesi aynen İbni Mes'ud'un teşehhüdü gibidir.

Şafiî'lere göre,[3] teşehhüdün en azı şu ifadelerdir:

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، سَلَامٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، سَلَامٌ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِاللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَاإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ»

Teşehhüdün en mükemmeli ise İbni Abbas (r.a.)'ın hadisinde gelen şu sözlerdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bize teşehhüdü, Kur'an'dan bir sure öğretir gibi öğretir ve şöyle buyururdu:*[4] «اَلتَّحِيَّاتُ اَلْمُبَارَكَاتُ اَلصَّلَوَاتُ

اَلطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَاإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ»

1- Fethü'l-Kadîr, I, 220; el-Kavânînü'l-Fıkhiyye, 65; el-Muğnî, I, 534 vd.

2- Cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 278; *Nasbu'r-Raye,* I,419.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* I,174.

4- Bu hadisi Müslim ile Ebu Dâvud bu lâfız ile rivayet etmişlerdir. Tirmizî de rivayet etmiş olup *sahih* demiştir. Fakat Tirmizî selâm sözünü nekre olarak zikretmiştir. İbni Mace de bunu Müslim gibi rivayet etmiştir. Fakat, şöyle demiştir: "Ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlühû" *Neylü'l-Evtâr*, II, 281.

Teşehhüt Lafızlarının Manaları:

"Ettehiyyatü lillâhi" sözünün manası, mahlukattan sadır olan bütün övgülerin sahibi ve gerçekten hak kazananı olması dolayısıyla Allah'ı övmektir. *Tahiyyat*, tahiyye'nin çoğulu olup onunla bekâ, azamet ve mülk kastedilir. Bir görüşe göre tahiyyat, selâmdır. *Mübarekât* sözünden kastedilen, nema bulan bereketli şeylerdir. salavat, beş vakit namaz ile benzer fiilî ibadetlerdir. *Tayyibat*, salih amellerdir. *Es-selâm* yani ey Peygamber, Allah'ın selâmı üzerine olsun, yahut resul ve nebilere yöneltilen selâm senin üzerine olsun ey Peygamber! *Ve aleyna* yani, imam, cemaat, melek ve diğer hazır olanlar üzerine de selâm olsun. *Ibad*, abdin çoğuludur. *Ves-Salihîn*, kelime olarak salih'in çoğuludur. Bu kelime de Allah'ın ve kulların üzerindeki haklarını yerine getiren, ödeyen kişi demektir. Resulullah'ın manası "kendisini gönderenin haberini yerine ulaştıran kimse"dir. Bu kelimeye teşehhüt adının verilmesinin sebebi, iki şehâdet kelimesinin bulunmasındandır.

Son Teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e Salavat Getirmek:

Şafiîler ile Hanbelîlere göre son teşehhütte rükün olan salat ve selâm'ın en azı, *"Allahumme salli alâ Muhammed"* ifadesidir. Bunun dayandığı delil ayetin zahirî manasıdır." *"Ey iman edenler! Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirin, ve selâm verin."* (Ahzab, 56). (1) Bu ayet salavat getirmenin vacip olduğuna delâlet eder. Çünkü emir vücup içindir. Biliyoruz ki, teşehhütte aynı zamanda Hz. Peygamber (a.s.)'e selâm verme işi de "es-selâmu" sözü ile gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in âli üzerine salavat getirmek ise sünnettir.

Buharî ile Müslim'de hatta cemaat nezdinde Kâ'b b. Ucre'den sabit olmuştur. Kâ'b b. Ucre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bizim yanımıza çıkageldi. Biz kendisine: "Allah tealâ sana nasıl selâm vereceğimizi bizlere öğretti, fakat sana nasıl salavat getireceğiz?" diye sorduk. Bize şöyle cevap verdi:* (2)

«اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ
مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ
حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

1- Allah'ın kullarına salatı rahmet etmesi ve razı olmasıdır. Meleklerin salatı, dua ve istiğfarda bulunmalarıdır. Ümmetin salavatı, Rabbi katındaki mevkiini ortaya koymak için, Hz. Peygamber (a.s)'e dua etmek ve saygı göstermektir. Bir de çok sevaba nail olmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s) den şöyle bir hadis gelmiştir. *"Bana bir kere salavat getirene Allah on kere rahmet eder."*

2- Bu ifadeler Ebu Hureyre, Talha b. Ubeydullah, İbni Mes'ud ile Ali'den rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II,284 vd.; *İbni Kesir Tefsiri*, II, 507.

Hanefîler ve Malikîlere göre Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek sünnet-i müekkededir. Nitekim bu husus aşağıda gelecektir.

Arapça Olarak Teşehhüt Getirmek:

Teşehhüdün peşpeşe ifade edilmesi ve Arapça olması şarttır. Bu kelime de namazdaki diğer zikirler gibidir. Arapça ifade etmeye gücü yeten kimselerin Arapçadan başka ifadeler ile Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmesi ve teşehhütte bulunması caiz değildir. Nitekim bu hususu tekbir ve kıraat bahsinde zikrettik. Bir kimse eğer Arapça bilmediği için yahut dilsiz olduğu için Arapça öğreninceye kadar kendi dili ile teşehhüt getirirse bunu yapmak caizdir. Bir kimse eğer teşehhüt ile salavat getirmeyi öğrenme gücüne sahip olursa bunu yapmak kendisi için lüzumlu olur. Çünkü bu farz-ı aynlardandır. Dolayısıyla kıraatte olduğu gibi bunun Arapçasını öğrenmek gerekir. Eğer imkânı olmasına rağmen, öğrenmeden önce namazını kılarsa, bu namaz sahih değildir. Eğer namaz vaktinin kaçmasından korkarsa yahut bunları öğrenmekten aciz olursa, imkânları ölçüsünde gerekli olanı yapar ve zaruret dolayısıyla imkânı dahilinde olanı yapmak onun için yeterli olur. Eğer bütünü ile teşehhüt ve salavatı güzel okuyamazsa düşer. (1)

9- Selâm Vermek:

Malikîler ve Şafiîlere göre oturma hâlinde iken namazdan çıkmak için birinci selâmı vermek farzdır. Hanbelîlere göre iki tarafa selâm vermek farzdır. (2) Ancak cenaze namazı ile nafile namazlarda, tilâvet ve şükür secdesinde farz değildir. Bunlarda tek bir selâm ile namazdan çıkılabilir. Malikî ve Şafiîlere göre birinci selâm ile namaz son bulur. Hanbelîlere göre ise ancak ikinci selâmı vermekle son bulur. Bunların dayandıkları delil Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Namazın anahtarı temizlenmek, tahrimi tekbir, çıkması ise selâm vermektir."* (3) hadisidir. Hz. Peygamber (a.s.) *"Namazlarında selâm verirdi."* (4) ve bunu devamlı olarak yapar, hiç ihlâl etmezdi. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız sizler de öyle namaz kılın."* (5) İbni Münzir ise şöyle demiştir: "Bütün ilim ehli sadece tek bir selâm ile yetinerek namazdan çıkan kimsenin namazının ca-

---

1- *el-Muğnî*, I, 545; *Muğni'l-Muhtâc*, I,177.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 66; *Muğni'l-Muhtâc*, I,177; *Haşiyetü'l-Bacûrî*, I,163; *Keşşâfu'l-Kınâ* I,454; *el-Muğnî*, I,551 - 558; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,315,321; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I,240 vd.

3- Müslim rivayet etmiştir. Hakim de Müslim'in şartı ile sahihtir, demiştir. Hadis mütevatir olup saha-be'den yedi kişi tarafından rivayet edilmiştir. *en-Nazmu'l-Mütenasir*, 57.

4- Bu hadis çeşitli yollardan Hz. Peygamber'den rivayet edilmiştir: Bunlardan biri İbni Mes'ud'un hadisidir: *"Hz. Peygamber (s.a.v) sağına ve soluna selâm vererek: "Esselâmu aleyküm ve rahmetüllah" derdi. Bunu yaparken de yanaklarının beyazı görünecek şekilde başını sağa sola çevirirdi.* Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiş olup Tirmizî sahih demiştir. Amir b.Sa'd'ın babasından rivayet ettiği hadis bunlardan biridir: *"Resulullah (s.a.v)'in selâm verirken yanaklarının beyazı görünecek şekilde sağına ve soluna selâm verdiğini görürdüm.* "Bu hadisi Ahmed, Müslim, Nesei ve İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 292.

5- Buhari rivayet etmiştir.

iz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir."

Hanefîlere göre, [1] namazda selâm vermek farz değil, vaciptir. İki tarafa selâm vermek de vaciptir. Bir kimse teşehhüt miktarı oturduktan sonra bir tarafa selâm vererek yahut bir kelâm konuşarak yahut bir iş yaparak yahut abdesti bozularak namazdan çıksa bu yeterlidir. Farz olan ise, namaz kılan kimsenin namazdan kendi işi ile çıkmasıdır. Çünkü daha önce geçen İbni Mes'ud hadisinde şöyle buyurulmaktadır. *"Bunu bitirdiğin zaman namazın tamam olur."* Namazını kötü bir şekilde kılar bedevî ile ilgili hadiste selâm zikredilmemiştir. Hanefîlere göre namaz, birinci selâmda "aleyküm" kelimesinden önce selâm sözünü söylemekle son bulur."

Selâmın farz olmadığına ve namazın sonunda sadece teşehhüt miktarı oturmaya delâlet eden delillerden biri de Abdullah b. Amr b. Âs'ın rivayet ettiği hadistir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"İmam namazını bitirip oturunca, konuşmadan önce abdesti bozulursa namazı tamam olur. Bunun gibi imamın arkasında bulunup da namazını bitirmiş olanların da namazı tamam olur."* [2] Bu hadisi İbni Abbas'ın rivayet ettiği hadis de kuvvetlendirmektedir: *"Resulullah (a.s.) teşehhüdü bitirdiği zaman yüzünü bize doğru döndürür ve şöyle buyururdu: "Teşehhüdü bitirdikten sonra her kim bir abdestsizlik durumu ile karşılaşırsa, namazı tamam olur."* [3]

Selâm'ın Sigası (sözleri):

Hanefîlere göre, selâmın vacibini yerine getirmenin en az ölçüsü selâm sözüdür. "Aleyküm" sözüne gerek yoktur. En mükemmeli, "Esselâmu aleyküm ve rahmetüllahi" sözlerin iki kere söylemektir.

İmam iki kere selâm vermekle sağında ve solunda bulunan melek, insan ve cinlerden müslüman olanlara selâm vermeye niyet eder. Selâm sözünü çok uzatmamak ve seri okumak da sünnettir. Çünkü Ahmed ile Ebu Dâvud'un rivayet ettikleri hadiste: *"Selâmı kısa kesmek sünnettir."* denilmiştir. İbni Mübarek bu hadisin manasının, selâmın uzatılmaması gerektiği tarzında olduğunu söylemiştir.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre selâm için yeterli olan en az miktar "Esselâmu aleyküm" ifadesi olup Şafiîlere göre bir kere. Hanbelîlere göre iki kere sağa ve sola selâm vermek suretinde söylenmelidir. Hanbelîlere göre selâmın en mükemmeli "Esselâmu aleyküm ve rahmetüllah" sözü olup sağa sola yönelerek verilmelidir. Birinci selâmda sağ yanak, ikinci selâmda ise sol yanak görünecek şekilde dönül-

---

1- *Fethu'l-Kadir,* I,225; *Tebyînü'l-Hakaik,* I,104; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,418; *el-Bedâyi',* I,113.

2- Bu hadisi Tirmizî, Darekutnî ve Beyhakî rivayet etmiştir. Tirmizî bu hadis hakkında: "İsnadı kuvvetli değildir." demiştir. Bu hadisin isnadı hakkında *muztarip* olduğunu söylemişlerdir. *Nasbu'r-Raye,* II, 63.

3- Bu hadisi Ebu Nuaym el-İsfehanî rivayet etmiş olup *garip* demiştir. Başkaları ise hadisi *mürsel* olarak rivayet etmişlerdir. İbni Ebu Şeybe ile Beyhakî de Ali'den rivayet etmişlerdir. a.g.y.

meli, namaz kılan kişi sağında ve solunda bulunan melek, insan ve cinlere selâm vermeye niyet etmelidir. İmam olan kişi yine fazla olarak kendisine uyanlara selâm vermeye niyet etmelidir. Cemaat de selâm verirken imamın selamını almaya ve imama uyanlardan kendilerine selâm verenlerin selamını almaya niyet ederler. Şafiîlere göre, imamın sağında bulunan cemaat ikinci selâma böyle niyet ederler, solunda bulunanlar ise birinci selâmda böyle niyyette bulunurlar. İmamın arkasında bulunanlar hangi selâmda olursa olsun verilen selâmı almaya niyet ederler.

Bunun dayandığı delil Semure b. Cündüb'ün hadisidir. Şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) imamın selâmını almamızı, birbirimizi sevmemizi ve bir birimize selâm vermemizi emretmiştir."* [1]

Hanefîlere göre, imama uyan kişi eğer imamın sağında ise birinci selâm ile imamın selâmını almaya, eğer imamın solunda ise ikinci selâm ile onun selâmını almaya niyet eder. Eğer imamın tam hizasında ise iki selâmda da imamın selâmını almaya niyet eder. Yalnız başına namaz kılan kimselerin sadece meleklere selâm vermeye niyet etmeleri sünnettir.

Şafiîler ile Hanbelîlerce mutemet olan görüşe göre selâmda "ve berekâtühü" sözünü ilâve etmek mendup değildir. Bunların dayandıkları delil, Hanefîlerin delilleri ile birleşmektedir. Bu da daha önce geçmiş bulunan İbni Mes'ud ve diğerlerinden rivayet edilen hadislerdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sağına soluna selâm verir: "Esselâmu aleyküm ve rahmetüllah, "esselâmu aleyküm ve rahmetüllah", derdi. Bunu yaparken de yanaklarının beyazı görünürdü."* Selâm veren kişi eğer selâmı ters çevirip alır ve "aleykümüsselâm" derse Şafiîler ile Hanbelîlere göre bu selâm yeterli değildir. Bunlarca en sahih olan görüşe göre "selâmun aleyküm" sözü de yeterli değildir.

Selâmda Namazdan Çıkmaya Niyet Etmek:

Şafiîlerde en sahih olan görüşe göre diğer ibadetlere kıyasla, namazdan çıkmaya niyet etmek vacip değildir. Çünkü daha önceki niyet bütün namaza şamildir. Fakat, ihtilâftan kurtulmak için bunu yapmak sünnettir. Malikî mezhebinde meşhur ve itimat edilen görüş budur. Hanbelîlere göre, iki selâm ile namazdan çıkmaya niyet etmek sünnettir. Bunun sebebi namazdaki selâmı diğer selâmlardan ayırmaktır. Nitekim namaz iftitah tekbiri ile diğer hareketlerden ayrılmaktadır. Eğer bir kimse selâm verirken namazdan çıkmaya hiç niyet etmezse, namazı batıl olur. Ahmed'den sahih ve mahsus olarak rivayet edilen görüşe göre, bu kimsenin namazı batıl olmaz. Bunun gibi, imam ve cemaate karşılık vermeye niyet etmek de nas olarak müstehap değildir. Eğer kişi namazdan çıkmak yanında hafaza meleklerine, imam ve cemaate selâm vermeye niyet ederse bunu yapmak caizdir. Çünkü Ebu Dâvud'un Semure'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) imamın selâmını almamızı ve birbirimize selâm vermemizi bize emretmiştir."* Bazı Hanbelîler şöyle

1-Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir.

demişlerdir: "Selâm veren kişi, birinci selâm ile namazdan çıkmaya, ikincisi ile hafaza meleklerine; eğer imam ise cemaate selâm vermeye veya cemaat ise imam ve meleklere selâm vermeye niyet eder."

Malikîlere göre, selâm vermek için yeterli olan asgari ifade, Arapça olarak "esselâmu aleyküm" sözüdür. "selâmün aleyküm" demek de yeterlidir. Selâmın en mükemmeli "esselâmu aleyküm ve rahmetüllahi ve berekâtühû" ifadesidir. Çünkü Ebu Dâvud Vail b. Hucr'dan böyle rivayet etmiştir. Yine İbni Hibban *Sahih*'inde ve İbni Mace *Sünen*'inde İbni Mes'ud'dan bu hususu rivayet etmiştir. [1] Malikîlere göre, cemaat üç kere selâm verir: Bir kere namazdan çıkmak için, bir kere imamına selâm verir. Üçüncü kere eğer sol tarafında bir kimse varsa ona cevap olmak üzere meşhur olan görüşe göre selâm verir.

İmama uyan kimsenin, imamının selâmını alması, bunun gibi eğer sol tarafında kendi namazına bir yahut daha fazla rekâtta iştirak eden kimseler varsa onların da selâmını alması sünnettir.

Malikîler ile Şafiîlere göre, bir selâm ile yetinmenin caiz oluşunun dayandığı delil Hz. Aişe'nin hadisidir. Şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) önüne doğru bir tek selâm verirdi."* Başka bir hadiste ise Seleme b. Ekvâ şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'in tek bir selâm verdiğini gördüm."*[2] Bir kişi tek bir selâm ile namazdan çıkar, dolayısıyla bundan sonrası meşru kılınmış değildir. Hanefîler ile Hanbelîlere göre, iki selâmı da vermenin vacip olduğunun delili daha önce geçen İbni Mes'ud'un hadisi ile Müslim'de rivayet edilen Cabir b. Semure'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Sizden birine elini uyluğu üzerine koyması, sonra sağında ve solunda bulunan müslüman kardeşlerine selâm vermesi yeter."*

Belli Fiillerde İtminan Hâlinde Olmak:

Cumhura göre, namazda ta'dil-i erkân rükün veya rüknün şartıdır.[3] Rükûda, rükûdan doğrulmada, secdede, iki secde arasındaki oturuşta ta'dil-i erkâna riayet etmek rükündür. Hanefîlere göre ise vaciptir. Çünkü namazını kötü bir şekilde kılmakta olan bedevî hadisinde bu husus emredilmiştir: *"Namaza kalktığın zaman tekbir getir, sonra kolayına gelen Kur'an ayetlerinden bir kısmını oku. Sonra mutmain olacak şekilde rükû yap, sonra mutmain olacak şekilde secde et. Sonra bunu bütün namazın boyunca böyle yap."* [4] Bunun bir delili de Hz. Huzeyfe'nin hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükû ve secdesini tam yapmayan birini görünce ona şöyle buyurdu: Sen namaz kılmadın. Eğer ölürsen, Allah'ın Muhammed'i üzerinde yarattığı fıtratın dışında ölmüş olursun."* [5] Bu hadisin zahirî manası, ta'dil-i erkâ-nın

---

1- *Neylü'l-Evtâr*, II, 294.

2- Bu iki hadisi de İbni Mace rivayet etmiştir.

3- Malikiler, Hanbeliler ile bazı Şafiîlere göre rükündür; Şafiîlerden bazılarına göre ise rüknün şartıdır.

4- Buhari ile Müslim bu hadisi ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

5-Buharî rivayet etmiştir.

hepsinde bir rükün olduğudur. Çünkü bu hadis kıyamı da içine alır. [1]

Ta'dil-erkân (itminan hâlinde olmak), hareketten sonra durmak, yahut kalkması eğilmesinden ayrılacak şekilde iki hareket arasında sükûnet bulmaktır. Ta'dil-i erkânın en azı, meselâ, rükûda azaların karar kılmasıdır. Öyle ki, kalkma eğilmeden fark olunur. Nitekim Şafiîler de böyle söylemektedirler. Bunun zaman bakımından ölçüsü hatırlayan kimse için vacip olan bir zikir kadardır. Unutanlar için ise en az duracak kadar zamandır. Nitekim Hanbelîler de bu görüşü benimsemişlerdir. Mezhepte sahih olan görüşe göre az da olsa, ta'dil-i erkân sükûnetten ibarettir.

Yahut ta'dil-i erkân, rükû ve secde ile bunlardan kalkışlarda bir tesbih miktarı azaların teskin olmasıdır. Nitekim Hanefîler bu görüştedir.

Yahut namazın bütün rükünlerinde azaların belli bir zaman teskin olmasıdır. Nitekim Malikîler bu görüşü benimsemişlerdir.

Rükünler Arasında Sünnetten Varit Olduğu Gibi Tertibe Riayet Etmek:

Cumhura göre, tertibe riayet etmek rükün olup kıraatte ve her rekâtta tekrarlanan hususlarda vacip, bütün namaz boyunca tekrarlanmayan hususlarda ise farzdır. Yahut kıyamın rükûya göre tertibi, rükûnun secdeye göre tertibi hususlarında olduğu gibi, her rekâtta tekrarlanmayan hussularda farzdır. [2] Meselâ; niyetin iftitah tekbirinden önce yapılması, iftitah tekbirinin Fatiha'dan önce, Fatiha'nın rükûdan önce olması, rükûnun rükûdan kalkıştan önce yapılması, rükûdan doğrulmanın secdeden önce olması, secdenin selâmdan önce yapılması, Şafiîler ile Hanbelilere göre son teşehhüdün Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmekten önce yapılması.

Bunun sebebi, Hz. Peygamber (a.s.)'in namazları tertipli olarak kılması, namazını kötü bir şekilde kılan bedevîye namazı "sümme" atıf edatı ile tertipli bir şekilde öğretmesidir. Hanefîler dışındaki cumhura göre, tertip de bir ibadet olup abdestsizlik sebebiyle batıl olur. Dolayısıyla namazda tertibe riayet etmek diğerleri gibi bir rükündür.

Cumhura göre, tertibin bir rükün olması üzerine şu hükümler terettüp eder. Nitekim Şafiîler de aynı görüşü benimsemişlerdir: Bir kimse eğer tertibi kasten terkederse,meselâ, rükûdan önce secde ederse, icmaen namazı batıl olur. Çünkü bu kişi namazı eğlenceye almaktadır. Eğer yanılarak tertibi terkederse, terkedilenden sonra yaptığı şeyler batıldır. Çünkü bunlar yerinde olmayacak şekilde yapılan işlerdir. Eğer kişi terkedilen hareketi, diğer rekâtta benzerine ulaşmadan önce hatırlarsa, hatırladıktan sonra bunu acele olarak yerine getirir. Eğer acele değil de tehir edilerek yapılırsa namaz batıl olur.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,432; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,316; *Haşiyetü'l-Bacûrî,* I,157,159; *Keşşâfu'l Kınâ,'* I, 453.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,429-431; *eş-Şerhu's-Sağir,* I,317; *Haşiyetü'l-Bacûrî,* I,164; *Muğni'l Muhtâc,* I,178 vd.: *Keşşâfu'l-Kınâ',* I,455; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 241.

Eğer bir kimse tertibi terkettiğini hatırlamayıp da diğer rekâtta bu hareketin benzerine ulaşırsa, ikinci secdesinde olduğu gibi, en sonu terkedilmiş olan rekât tamam olur. Geride kalan namazını telâfi eder. Çünkü bu kişi ikisinin arasını iptal etmiştir.

Bir kimse namazının sonunda, son rekâtın bir secdesini terkettiğini hatırlarsa, bu secdeyi yapıp yeniden teşehhüt okur.

Eğer terkedilen secde son rekât dışında diğer bir rekâtın secdesi ise yahut son secdeyi mi, yoksa diğerini mi terkettiği hususunda şüpheye düşerse, ona bir rekâtı kılmak lâzım gelir. Çünkü nakıs olan sonraki rekâtın secdesi ile tamam olmuştur, geride kalanlar ilga olunur.

Eğer bir kimse ikinci rekât için kalkıp birinci rekâtın bir secdesini terkettiğini hatırlarsa, istirahat için de olsa, kalktığı secdesinden sonra eğer oturmuş idiyse hemen kıyamdan secdeye gider. Eğer oturmuş değil idiyse ta'dil-i erkân üzere oturup sonra secde yapar.

Eğer bir kimse dört rekâtlı bir namazın sonunda, iki veya üç secdeyi terkettiğini, fakat hangi rekâtta olduğunu bilemezse, en azını hesaba katarak iki rekât daha namaz kılmak ona vacip olur. Birinci rekât ikinci rekâtın secdesi ile tamamlanır, gerisi lağvolur. Üçüncü rekât da dördüncü rekâtın secdesi ile tamamlanır, gerisi lağvolur.

Eğer bir kimse namazda dört secdeyi terkettiğini bilirse, bir secde ile iki rekât daha namaz kılması gerekir. Eğer terkettiği secdeler beş yahut altı ise, üç rekât daha namaz kılması gerekir. Eğer yedi ise, bir secde ile üç rekât daha kılması gerekir.

Eğer bir kimse, selâmdan sonra bir rüknü terkettiğini hatırlar da, niyet yahut iftitah tekbiri gibi bir rükün terkedilmişse namazı batıl olur. Eğer bunlardan başkası olup da arada fazla fasıla vermemiş ve meselâ necasete değmek gibi namazı bozucu bir iş yapmamışsa kıldığının üzerine devam eder. Eğer örfe göre kısa bir zamanda olmuş ise kıbleye sırt çevirmesi zarar vermez. Yine örfe göre az bir konuşma da zarar vermez. Çünkü namazda bunları yapmak ihtimal dahilindedir. Eğer aradaki zaman örfe göre uzun olursa yeniden namazını kılar.

Hanefîlere göre, her rekâtta tekrarlanan hareketlerde tertibin vacip olması üzerine şu hükümler bina edilir:[1] Böyle bir kimse secde edip ondan sonra rükûya varsa secdesine itibar edilmez; başka bir kere daha secde etmesi lâzım gelir. Eğer bu secdeyi yaparsa namazı sahih olur. Çünkü istenen tertip gerçekleşmiştir. Böyle bir kişiye namazın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir. Çünkü farz olan secdeyi zamanından önce yapmıştır.

Bir kimse eğer son oturuşta bulunsa ve namaza ait bir secdeyi yapmadığını ha-

---

1- *Reddü'l-Muhtâr,* I,429 - 432; *el-Bedâyi',* 1,163.

tırlasa bu secdeyi hatırlayınca yapar, oturuşu iade eder, sonunda sehiv secdesi yapar. Çünkü oturuş ile öncesi arasında tertibe riayet etmek şarttır. Namaza ait bir secdeye tekrar varmak, yahut tilâvet secdesini yapmakla oturuş batıl olur. Bir kimse eğer bir rükûyu terkederse, daha sonraki secde ile beraber bu rükûyu iade eder. Bir kimse eğer kıyamı terkettiğini, yahut bir oturuşu terkettiğini hatırlarsa, bir rekât daha namaz kılmalıdır. Yine bir kimse birinci rekâtın bir secdesini unutursa, selâmdan sonra eğer konuşmamışsa, bunu kaza eder. Sonra teşehhütte bulunup sehiv secdesi yapar, sonra teşehhütte bulunur. Yani teşehhüdü sadece "abdühû ve resûlühû"ya kadar okur.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

TERİMLER SÖZLÜĞÜ*

A

ADÂLET - Adâlet, hadis naklinde, rivayetlerinin kabul edilebilmesi için ravilerde bulunması gereken özelliklerden biri ve en önemlisidir.

ÂHAD - Âhad, lügatte "bir" manasına gelen ve bir şeyin sayısına delâlet eden ahad veya vâhidin çoğuludur. Istılahta ise, mütevatir olmayan haberlere verilmiş bir isim olarak kullanılır ve meselâ haberu'l-vâhid (bir kişinin haberi) denir ve bir kişi tarafından rivayet edilen haber kastedilir. Haber-i âhad da birer kişi tarafından rivayet edilmiş haberdir.

AHZ- Hadisi öğrenip almak, tebellüğ etmek demektir.

ÂLÎ - Hadis ıstılahında 'âlî, bir çeşit isnadın sıfatı olur ve rivayetin, gerek Hz. Peygambere ve gerekse meşhur hadis imamlarından birine veya sahih kitaplardan birinin rivayetine, ravi sayısının azlığı dolayısıyla yakın olması hâlinde isnadın kazandığı yüksek değeri ifade eder. Bu, bir bakıma haberin kaynağına en kısa yoldan ulaşmak manasına gelir ki bu kısalık, tabiatıyla isnadı da ravi adedinin azlığı ile mümkün olur.

AN'ANE- Bir hadisi rivayet ederken "an'an" kelimesini kullanmak yani, "an-fülânın an-fülânın" diyerek rivayet etmek. Bu tarz, ravinin şeyhini bizzat dinlemiş olma ihtimâlini azalttığı için 'an'aneli (muanan) hadis zayıftır.

ÂRZ - Lügatte, bir şeyi bir kimseye göstermek, ibraz ve izhar etmek manasına gelen 'arz kelimesi, hadis ıstılahı olarak, ravinin, elinde bulunan hadisleri şeyhine okuması (arzetmesi) manasında kullanılmıştır. Bu bakımdan, hadisçilerin çoğuna göre 'arz, "şeyhe okumak" şeklinde ifade edebileceğimiz el-Kıra'atu 'ala'ş-şeyh tabirinin tam karşılığıdır.

ASAHHU'L-ESÂNÎD - İsnadların en doğrusu, en kuvvetlisi ve çok tercih edileni manasına gelen bu tabir, hadislerin kabul şartlarını haiz isnatlar arasında yaptıkları tercihe delâlet etmek üzere kullanılmıştır. Bir hadis hakkında "bu hadis sahihtir" denildiği zaman, bu sözden şaz ve illetten uzak, adil ve zabıt olan ravilerden oluşmuş muttassıl bir isnatla rivayet edilmiş hadis anlaşılır. Bununla beraber, sika olan ravilerin de hata yapması veya bazı şeyler unutması ihtimali dolayısıyla bu sıhhat kesin değildir. Keza bir hadis hakkında gayri sahih veya zayıftır, denilirse, sahih olan hadis aranan adalet, zabt, şaz ve illetten uzak olmak şartlarıyla, ittisalde kusur ve noksanlık bulunan hadisler anlaşılır. Ancak bu zayıflık, yalan

---

* Burada elinizdeki eserde geçen özellikle hadis ilmiyle ilgili terimlerin izahları eserden istifadeyi kolaylaştırmak maksadıyla verilmiştir.

söyleyenlerin bazan doğruyu söyleyebilecekleri ve çok hata yapanların da bazan hatadan salim olarak hadis nakledebilecekleri ihtimaline binaen, zayıf denilen hadislerin yalan olduğu kesin değildir.

ASAHHU'L-KÜTÜB - İhtiva ettikleri hadisler bakımından "kitapların en sahihi" manasında kullanılan bu tabirle Buharî'nin *el-Câmi'us-Sahih*'i kastedilmiştir.

ASHÂBU'L-HADİS - Kendilerini hadise hasretmiş, İslâm dininin bu ikinci mühim kaynağını her türlü tağyir ve tahriften korumayı gaye edinmiş ve bu maksatla hadis usûl ve füru'una ait kaideler koyarak onu İslâm'ın en şerefli ilimlerinden bir hâline getirmiş olan bir Müslüman grubunun görüşleridir ki, İslâm tarihinde bu görüşlere sahip olanlara *ashâbu'l-hadis* (hadis ashabı veya hadis ehli) denilmiştir.

ASL - Asl, lügatte temel, esas, dayanak manasındadır. Kaide ve delil manalarında da kullanılmıştır. Cem'i usûl gelir. Hadisçiler arasında, bu manaya uygun olarak, hadis rivayet eden ravinin veya şeyhin, hadislerini toplamış olduğu kitabına denir ki rivayet esnasında hafızasının destek ve dayanağını teşkil eder. Şeyh bu kitabı büyük bir dikkat ve titizlikle yazar ve muhafaza eder; rivayet esnasında yanında bulundurur.

'AŞERE-İ MÜBEŞŞERE - Hz. Peygamber tarafından cennetle tebşir olunan on sahabeye *el-'Aşaratu'l-Mübeşşere* (aşere-i mübeşşere) adı verilmiştir. Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*'inde 'Abdurrahman İbni 'Avf tarikıyla Hz. Peygamberden nakletttiği bir hadiste, bu on sahabeyi şöyle sıralamıştır: Ebu Bekr, 'Ömer, 'Ali Osmân, Talha Zübeyr, Abdurrahman İbni Avf, Sa'd İbni Ebu Vakkas, Sa'id İbni Zeyd İbni Amr İbni Nufeyl, Ebu 'Ubeyde İbnü'l-Cerrâh.

'AZÎZ - 'Azîz, lügatte "bir adam aziz ve şerîf olmak ve bir kimsenin zelil iken kuvvetli ve kudretli olması" manasınadır. Hadis ıstılahında ise, 'azîz, bir hadisin *garîb* iken bir başka yönden rivayet edilmek suretiyle kuvvet kazanması ve aziz olmasıdır.

B

BİD'AT - Istılahta, dinin ikmalinden sonra ihdas olunan ve dine izafe edilen şeye denilmiştir. İbnu's-Sekît'in tarifine göre her muhdes (ihdas olunan şey) bid'attır. Hz. Ömer; Ramazan aylarında kılınan teravih namazı hakkında *ni'meti'l-bid'atu hâzihi* (bu ne güzel bid'attır) demiştir. Buna göre bid'atı iki kısma ayırmak gerekir. Birinci, hidayete götüren bid'at; ikincisi ise, dalâlete götüren bid'attır. İlki, Allah'ın ve Resulünün emir ve teşvik ettikleri şeylerdir ki övülmeye lâyıktır; nitekim Hz. Ömer teravih namazı hakkında "bu ne güzel bir bid'at" demiştir. Diğeri ise, Allah'ın ve Resülünün emir ve teşvik ettikleri şeylerin hilâfına olan işlerdir; bu da kötülenmeye ve inkâr edilmeye lâyık olur.

BİD'ATU'R-RÂVÎ - Hadis ilminde bid'atu'r-râvî, yani hadis rivayet eden kimsenin bid'ata nispet edilmesi ve onun bid'at ehlinden sayılması, ta'n sebeplerinden biridir.

C

CAHALET - Yani ravinin bilinmemesi, cerh ve ta'dil yönünden meçhul kalmasıdır. Meçhul olan ravi, meçhul kalmış olması dolayısıyla ta'na müstahak olur.

CÂMİ - Hadis ıstılahında câmi kelimesi, Hz. Peygamberin değişik konulardaki hadislerini içinde toplayan büyük kitaplar hakkında da kullanılmıştır. Ancak burada, bütün hadis kitaplarına câmi adının verilmediğini de kaydetmek gerekir. Meselâ Buharî, Müslim ve Tirmizî'nin ravi içinde yer alan eserlerine *el-Câmi* denildiği halde, aynı guruba dahil Ebu Dâvud,Nese'î ve İbni Mace'nin eserlerine bu isim verilmemiştir. O halde bu fark, kitapların ihtiva ettikleri konular yönünden ileri gelmektedir.

EL-CÂMİ'US'-SAHÎH - Câmi' ismini alan hadis eserleri arasında sahih vasfını bihakkın kazanmış iki büyük kitap vardır ki, bunlara *el-Câmi'u's-Sahih* denilmiştir. Bunlardan biri Buharî'nin, diğeri de Müslim'in *Sahih*'leridir.

CÂRİH - Cârih, "cerh" kelimesinin fail vezninde ki kullanılışıdır. Cerh, bir şahsın adalet vasfını düşürmek ile şehadetini iptal etmek veya rivayet ettiği haberi ravinin vasfına istinaden kabul etmektir.

CEMAAT - Kütüb-i sitte sahipleri ile Müsned sahibi İmam Ahmed kastedilmektedir.

CERH - Hadis ravisinin, rivayet ettiği hadisin doğruluğuna şehadetini redde sebep olabilecek adl, zabt vs. yönlerden sahip olduğu kusurlu vasıfları dolayısıyla reddedilmesi demektir. Hadis ilminin önemli konularından birini, hatta en önemlisini teşkil eden cerh, Hz. Peygamberin hadislerini sahteleriyle karışmaktan korumak, karışanları diğerlerinden ayıklamak gayesini güder.

CEYYİD - Lügatte iyi ve güzel manasında kullanılan ceyyid tabiri, hadis ıstılahında, sahih'e yakın bir manada zikredilmiştir. "Ceyyid", *sahihin* altında, *hasen lizâtihi*'nin de üstünde olan bir dereceyi gösterir.

CUMHUR- Lügatte -diğer manaları yanında- her şeyin ekserisini ifade eder. Istılah olarak bir meselede aynı görüşü paylaşan ulemanın çoğunluğunu ifade eder.

CÜZ- Sahabe'den veya daha sonra gelen birinden rivayet edilen hadisleri bir araya toplayan eserlère cüz dendiği gibi her hangi bir mevzû üzerine varit olan hadisleri toplayan kitaplara da cüz denir.

D

DİRAYET- Temkin ve tecrübeye dayalı zekâ demektir. *Dirâyetu'l-Hadis İlmi:* Rivayetin hakikatını, şartlarını, çeşitlerini, ahkâmını, râvînin hâlini, şartlarını, merviyâtanın çeşitlerini ve bunlara müteallik diğer şeyleri bildiren, bunlarla meşgul olan ilme denir.

E

ESER - Eser kelimesi haber'in eş anlamlısıdır Ancak Horasan fakihleri bu kelimeyi sahabeden mevkuf olarak gelen haberler için kullanmış, *merfu*'ya da *haber* demişlerdir. Yani onlara göre Hz. Peygamberin sözlerine haber, sahabenin sözlerine (mevkuf) de eser denir. İbni Hacer, hem mevkuf'a ve hem de maktu'a eser denildiğine işaret eder. Nevevî'ye göre ise haber ister merfû ister mevkuf ve ister maktu' olsun, muhaddisler nazarında hepsi de eserdir.

ETBAU'T-TÂBİİN- Ashâb-ı Resûlü görmüş olanlara yetişip onları gören Müslümanlara denir. Hz. Peygamber'in (a.s.) "Hayru'n-nâs" diye tavsif ettiği tabakaların sonuncusudur.

F

FAİDE- Bir hadisten çıkarılan hükümler, istifade edilen çeşitli hususlardan herbiri bu başlık altında verilir. Bazı durumlarda izah edilen her hangi bir mevzunun muhtelif meseleleri de "faide" başlığı altında sunulmaktadır.

FERD - Hadis ıstılahı yönünden manası, isnadın her hangi bir yerinde ravisi tek kalmış haber çeşididir.

FISK - Fısk, emr-i ilâhiyi terk ile isyan edip hak yoldan çıkmak yahut zina ve fücur eylemek manasınadır."

G

GARÎB - Hadis ıstılahında, metin veya isnat yönünden tek kalmış yahut benzeri, başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadise denilmiştir.

GARÎBU'L-HADÎS - Garibu'l-Hadis, hadis metninde geçen ve az kullanılması dolayısıyla anlaşılması güç olan kapalı kelimelere verilmiş bir isimdir.

GAYRU SİKA - Ravilerin cerhinde kullanılan tabirlerden biri olup, adalet ve zabt

şartlarını taşımayan kimseler hakkında söylenmiştir.

H

HABER - Haber, hadis ilminde "hadis" kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmış ve haber denildiği zaman Hz. Peygamberin hadisleri anlaşılmıştır. Bununla beraber, haberle hadis arasında ayırım yapanlar da olmuştur. Bunlara göre hadis, yalnız Hz. Peygamberden nakledilen sözler için kullanılır. Haber ise, Hz. Peygamberin dışındaki kimselerden nakledilen sözlerdir.

HADÎS - Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan sünnet'in sözle ifade edilmiş şekline *hadis* denir.

HADÎS-İ KUDSÎ - Hz. Peygamberin söz olarak Allah'a izafe veya Allah'tan rivayet ettiği hadislere hadis-i kudsî (hadis-i ilâhî veya rabbanî) denilmiştir. Bu çeşit hadislere kudsiyetin izafe edilmesi, tariften de anlaşıldığı gibi onların, her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah Tealâdan sadır olması yönündendir; yani bunların menşei, Allah tealâdır; onları ilk defa söyleyen O'dur. Allah tealâdan sadır olan ve kudsî denen bu sözler için hadis lafzının kullanılması ise, bunların Hz. Peygamber tarafından Allah'tan nakl ve hikâye edilmesi sebebiyledir.

HÂKİM- Metin ve senetleri ve senede giren ricalin ahvaliyle bütün sünneti ihata etmiş olan muhaddis imama denir.

HAMSE - İmam Ahmed ile dört Sünen sahibi kasdedilmektedir.

HASEN - "Hasen" kelimesi, hadis ıstılahında, sahih ile zayıf arasında yer alan, fakat sahihe daha yakın olan bir hadis çeşidinin ismidir.

HASEN GARÎB - Tirmizî'nin kitabında kullanmış olduğu hasen garib tabirinden maksat, Zerkeşî'ye göre hadisin metin yönünden hasen, isnat yönünden de garîb olmasıdır. İbni Teymiye'ye göre ise, hadisin, isnadının bir merhalesine kadar garîb, bu merhaleden itibaren de hasen olmasıdır.

HASEN Lİ-GAYRİH - İbnu's-Salâh'ın tarifine göre, isnadı gizli olan, yani ravilerinin ehliyetleri tam olarak tespit edilmemiş bulunan, bununla beraber rivayet ettikleri hadiste fazla hata yapmayan ve yalan söz söylemiş olmakla suçlanmayan kimselerin rivayet ettikleri hadistir ki, bir kaç yönden rivayet edilmesi halinde şaz ve münker olmaktan çıkar ve "hasen ligayrih" adını alır.

HASEN Lİ-ZÂTİH - İbnu's-Salâh'a göre hasen lizâtih, ravisi sıdk (doğruluk) ve emanet (güven) yönünden meşhur olan, fakat hıfz ve itkân yönünden kusurları sebebiyle sahih hadis ricalinin derecesine ulaşamayan, bununla beraber rivayet ettiği hadisle infirad eden ve bu sebepten hadisi münker olan kimselerden üstün derecede bulunan, hadisi de şaz, münker ve muallel olmayan kimsenin rivayetidir.

HASEN-SAHİH - Bu tabirle neyin ifade edilmek istendiği veya onun hangi çeşit hadislere delâlet ettiği onu bizzat kullananlar tarafından açıklanmadığı için, hadisçiler arasında çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

HASEN-SAHÎH-GARÎB -Tirmizî'nin bir hadisi tavsif etmek maksadıyla kullandığı birleşik tabirlerden biridir.

HASENU'L-İSNAD - Hadis imamlarının sık kullandıkları tabirlerden biri olan hasenu'l-isnad, hadisin isnad yönünden hasen olduğuna delâlet eden bir ıstılahtır ve çok defa "hâzâ hadîsun hasenu'l-isnâd" (bu, hasen bir hadistir) ibaresi içinde zikredilir.

İ

İDRÂC- Hadis ıstılahında idrâc, ravinin, rivayet ettiği hadisin isnat veya metnine hadisin aslından olmayan bazı sözler sokmasıdır. Hadisi bu ilâve ile alan şahıs ise, çok defa onun farkına varamaz ve hadisin aslından olduğu zannıyle o da başkasına nakleder.

İHTİLÂT- Yaşlanınca râvînin hâfızasına ârız olan zaaf. İhtilât her vakit yaş sebebiyle olmaz. Hep kitâbından rivâyete alınan birisinin herhangi bir sebeple kitabını kaybetmesi veya âmâlık gelmesi gibi bir sebeble hıfzından rivâyete başlaması sonucu da ortaya çıkabilir. İhtilat ârız olan kimseye muhtelit denir.

İLLET - Hadis ıstılahında illet, zahirde sahih görünen hadisi za'fa uğratan (kâdih) anlaşılması güç, gizli bir kusur veya sebepten ibarettir. İllet, çok defa bir hadisin isnadında, bazan da metninde vuku bulur. İsnadda vuku bulduğu zaman hem isnadı, hem de metni zayıflatır; Bazan da metne tesir etmeksizin yalnız isnadı za'fa uğrattığı görülür.

İNFİRÂD - İnfirâd, ravinin rivayet ettiği hadisle tek kalması demektir. Bu manada meselâ "*inferede bihi fulânun 'an fulânin*" (filan kimseden rivayet ettiği şu hadisle infirâd etti) denir ki, o şeyhten bu hadisi filandan başka kimsenin rivayet etmediği anlaşılır. Aynı kökten gelen teferrud kelimesi de, yine bu manada kullanılmıştır.

İNKITÂ - İnkıtâ, isnat zincirinden bir veya birkaç ravi halkasının düşmesiyle isnatta meydana gelen kopukluktur.

İRSÂL - Lügatte göndermek manasında kullanılan irsal kelimesi, hadis ıstılahında, Hz. Peygamber devrine yakın olmak bakımından yaşça büyük olan bir tabi'înin "Hz. Peygamber şöyle dedi" veya "şöyle yaptı" diyerek bizzat kendisinin işitmediği veya görmediği söz veya fiili, doğrudan doğruya Hz. Peygamberden rivayet etmesidir.

İSNÂD - Hadis ıstılahında ise isnad, sözün asıl sahibine aracılar vasıtasıyla yükseltilmesidir ve bu tarif, kelimenin dağın zirvesine yükselmek veya yükseltmek manasından alındığına delâlet eder. İsnat, başka milletlerde bulunmayan ve yalnız Müslümanlar'a has olan bir sistemdir.

K

KAVÎ - Kavî, hadis alimleri arasında makbul çeşidinden olan hadisler için kullanılan ve sahih kelimesiyle eş manada olan bir ıstılahtır.

KEZZÂB - Hadis rivayetinde yalancılığı meslek hâline getirenler için kullanılan ve cerh lafızları arasında en aşağı mertebeye delâlet eden tabirlerden biridir. Mübalâğa sigasıyle bir işin failini gösteren bu kelime, çok yalancı manasına gelir.

KÜTÜB-İ SİTTE - Sahih hadis kitapları arasında en sahih olarak bilinen Buhârî ve Müslim'in *Câmi'u's-Sahih*'leri ile Ebu Dâvud,Tirmizî, Nesei ve İbni Mace'nin *Sünen*'leri Kütüb-i sitte (altı kitap) adıyla şöhret kazanmıştır.

M

MAHFÛZ - Şaz olan hadisin mukabili olarak tercih edilen hadise mahfuz adı verilmiştir. Şaz, sika ravinin zabt yönünden olsun, rivayetin çokluğu ve buna benzer tercihi gerektiren sair yönlerden olsun, kendisinden daha üstün ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve rivayetiyle tek kaldığı hadistir.

MAKBÛL - Umumiyetle sahihin müteradifi olarak kullanılan makbul, kendisiyle amel edilmesi gereken haber çeşididir; çünkü bu çeşit haberleri nakleden ravilerin doğrulukları sabit olmuş ve haberleri kabul sıfatını kazanmıştır.

MAKLÛB - Hadis ravilerinin isimlerinde, isnatlarda ve metinlerde bazı kelime ve ibareler koyarak rivayet edilen hadislere maklub denilmiştir.

MAKTÛ - Tabi'ûndan mevkuf olarak rivayet edilen söz ve fiillere maktu' denir.

MA'LÛL - Ma'lûl ve mu'allel, zahirde sahih fakat gerçekte sıhhatine zarar veren bi illeti bulunan hadis çeşididir.

MA'RÛF - Münker veya şaz merdut olan hadisin mukabili olarak tercih edilen hadis ma'ruf denir.

MECHÛL - Hadisle meşgul olmayan, ilim talebi (talebü'l-ilm) ile şöhret kazanmayan

şartlarını taşımayan kimseler hakkında söylenmiştir.

H

HABER - Haber, hadis ilminde "hadis" kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmış ve haber denildiği zaman Hz. Peygamberin hadisleri anlaşılmıştır. Bununla beraber, haberle hadis arasında ayırım yapanlar da olmuştur. Bunlara göre hadis, yalnız Hz. Peygamberden nakledilen sözler için kullanılır. Haber ise, Hz. Peygamberin dışındaki kimselerden nakledilen sözlerdir.

HADÎS - Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan sünnet'in sözle ifade edilmiş şekline *hadis* denir.

HADÎS-İ KUDSÎ - Hz. Peygamberin söz olarak Allah'a izafe veya Allah'tan rivayet ettiği hadislere hadis-i kudsî (hadis-i ilâhî veya rabbanî) denilmiştir. Bu çeşit hadislere kudsiyetin izafe edilmesi, tariften de anlaşıldığı gibi onların, her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah Tealâdan sadır olması yönündendir; yani bunların menşei, Allah tealâdır; onları ilk defa söyleyen O'dur. Allah tealâdan sadır olan ve kudsî denen bu sözler için hadis lafzının kullanılması ise, bunların Hz. Peygamber tarafından Allah'tan nakl ve hikâye edilmesi sebebiyledir.

HÂKİM- Metin ve senetleri ve senede giren ricalin ahvaliyle bütün sünneti ihata etmiş olan muhaddis imama denir.

HAMSE - İmam Ahmed ile dört Sünen sahibi kasdedilmektedir.

HASEN - "Hasen" kelimesi, hadis ıstılahında, sahih ile zayıf arasında yer alan, fakat sahihe daha yakın olan bir hadis çeşidinin ismidir.

HASEN GARÎB - Tirmizî'nin kitabında kullanmış olduğu hasen garib tabirinden maksat, Zerkeşî'ye göre hadisin metin yönünden hasen, isnat yönünden de garîb olmasıdır. İbni Teymiye'ye göre ise, hadisin, isnadının bir merhalesine kadar garîb, bu merhaleden itibaren de hasen olmasıdır.

HASEN Lİ-GAYRİH - İbnu's-Salâh'ın tarifine göre, isnadı gizli olan, yani ravilerinin ehliyetleri tam olarak tespit edilmemiş bulunan, bununla beraber rivayet ettikleri hadiste fazla hata yapmayan ve yalan söz söylemiş olmakla suçlanmayan kimselerin rivayet ettikleri hadistir ki, bir kaç yönden rivayet edilmesi halinde şaz ve münker olmaktan çıkar ve "hasen ligayrih" adını alır.

HASEN Lİ-ZÂTİH - İbnu's-Salâh'a göre hasen lizâtih, ravisi sıdk (doğruluk) ve emanet (güven) yönünden meşhur olan, fakat hıfz ve itkân yönünden kusurları sebebiyle sahih hadis ricalinin derecesine ulaşamayan, bununla beraber rivayet ettiği hadisle infirad eden ve bu sebepten hadisi münker olan kimselerden üstün derecede bulunan, hadisi de şaz, münker ve muallel olmayan kimsenin rivayetidir.

HASEN-SAHİH - Bu tabirle neyin ifade edilmek istendiği veya onun hangi çeşit hadislere delâlet ettiği onu bizzat kullananlar tarafından açıklanmadığı için, hadisçiler arasında çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

HASEN-SAHÎH-GARÎB -Tirmizî'nin bir hadisi tavsif etmek maksadıyla kullandığı birleşik tabirlerden biridir.

HASENU'L-İSNAD - Hadis imamlarının sık kullandıkları tabirlerden biri olan hasenu'l-isnad, hadisin isnad yönünden hasen olduğuna delâlet eden bir ıstılahtır ve çok defa "hâzâ hadîsun hasenu'l-isnâd" (bu, hasen bir hadistir) ibaresi içinde zikredilir.

İ

İDRÂC- Hadis ıstılahında idrâc, ravinin, rivayet ettiği hadisin isnat veya metnine hadisin aslından olmayan bazı sözler sokmasıdır. Hadisi bu ilâve ile alan şahıs ise, çok defa onun farkına varamaz ve hadisin aslından olduğu zannıyle o da başkasına nakleder.

İHTİLÂT- Yaşlanınca râvînin hâfızasına ârız olan zaaf. İhtilât her vakit yaş sebebiyle olmaz. Hep kitâbından rivâyete alınan birisinin herhangi bir sebeple kitabını kaybetmesi veya âmâlık gelmesi gibi bir sebeble hıfzından rivâyete başlaması sonucu da ortaya çıkabilir. İhtilat ârız olan kimseye muhtelit denir.

İLLET - Hadis ıstılahında illet, zahirde sahih görünen hadisi za'fa uğratan (kâdih) anlaşılması güç, gizli bir kusur veya sebepten ibarettir. İllet, çok defa bir hadisin isnadında, bazan da metninde vuku bulur. İsnadda vuku bulduğu zaman hem isnadı, hem de metni zayıflatır; Bazan da metne tesir etmeksizin yalnız isnadı za'fa uğrattığı görülür.

İNFİRÂD - İnfirâd, ravinin rivayet ettiği hadisle tek kalması demektir. Bu manada meselâ "*inferede bihi fulânun 'an fulânin*" (filan kimseden rivayet ettiği şu hadisle infirâd etti) denir ki, o şeyhten bu hadisi filandan başka kimsenin rivayet etmediği anlaşılır. Aynı kökten gelen teferrud kelimesi de, yine bu manada kullanılmıştır

İNKITÂ - İnkıtâ, isnat zincirinden bir veya birkaç ravi halkasının düşmesiyle isnatta meydana gelen kopukluktur.

İRSÂL - Lügatte göndermek manasında kullanılan irsal kelimesi, hadis ıstılahında, Hz. Peygamber devrine yakın olmak bakımından yaşça büyük olan bir tabi'înin "Hz. Peygamber şöyle dedi" veya "şöyle yaptı" diyerek bizzat kendisinin işitmediği veya görmediği söz veya fiili, doğrudan doğruya Hz. Peygamberden rivayet etmesidir.

İSNÂD - Hadis ıstılahında ise isnad, sözün asıl sahibine aracılar vasıtasıyla yükseltilmesidir ve bu tarif, kelimenin dağın zirvesine yükselmek veya yükseltmek manasından alındığına delâlet eder. İsnat, başka milletlerde bulunmayan ve yalnız Müslümanlar'a has olan bir sistemdir.

K

KAVÎ - Kavî, hadis alimleri arasında makbul çeşidinden olan hadisler için kullanılan ve sahih kelimesiyle eş manada olan bir ıstılahtır.

KEZZÂB - Hadis rivayetinde yalancılığı meslek hâline getirenler için kullanılan ve cerh lafızları arasında en aşağı mertebeye delâlet eden tabirlerden biridir. Mübalâğa sigasıyle bir işin failini gösteren bu kelime, çok yalancı manasına gelir.

KÜTÜB-İ SİTTE - Sahih hadis kitapları arasında en sahih olarak bilinen Buhârî ve Müslim'in *Câmi'u's-Sahih*'leri ile Ebu Dâvud,Tirmizî, Nesef ve İbni Mace'nin *Sünen*'leri, Kütüb-i sitte (altı kitap) adıyla şöhret kazanmıştır.

M

MAHFÛZ - Şaz olan hadisin mukabili olarak tercih edilen hadise mahfuz adı verilmiştir. Şaz, sika ravinin zabt yönünden olsun, rivayetin çokluğu ve buna benzer tercihi gerektiren sair yönlerden olsun, kendisinden daha üstün ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve rivayetiyle tek kaldığı hadistir.

MAKBÛL - Umumiyetle sahihin müteradifi olarak kullanılan makbul, kendisiyle amel edilmesi gereken haber çeşididir; çünkü bu çeşit haberleri nakleden ravilerin doğrulukları sabit olmuş ve haberleri kabul sıfatını kazanmıştır.

MAKLÛB - Hadis ravilerinin isimlerinde, isnatlarda ve metinlerde bazı kelime ve ibareler koyarak rivayet edilen hadislere maklub denilmiştir.

MAKTÛ - Tabi'ûndan mevkuf olarak rivayet edilen söz ve fiillere maktu' denir.

MA'LÛL - Ma'lûl ve mu'allel, zahirde sahih fakat gerçekte sıhhatine zarar veren bir illeti bulunan hadis çeşididir.

MA'RÛF - Münker veya şaz merdut olan hadisin mukabili olarak tercih edilen hadise ma'ruf denir.

MECHÛL - Hadisle meşgul olmayan, ilim talebi (talebü'l-ilm) ile şöhret kazanmayan,

fazla hadisi rivayet etmeyen ve bu sebepler dolayısıyla da hadisçiler arasında bilinmeyen kimselerdir.

MECHÛLU'L- ADÂLE - Hali meçhul olan, daha doğrusu adil kimseler tarafından tezkiye ve tadil edilmedikleri için adalet yönünden durumları bilinmeyen kimselere *meçhûlu'l- adâle* (adaleti meçhul) adı verilmiştir.

MERDÛD - Reddedilmesi gereken hadislere delâlet etmek üzere, makbulün mukabili olarak genel manada kullanılan bir tabirdir.

MERFÛ - Özellikle Hz. Peygambere isnat edilen söz, fiil ve takrirlerden - ister munkatı' isnatla rivayet edilmiş olsun, ister muttasıl isnatla rivayet edilmiş olsun - bütün hadislere merfû denir. Bu söz, fiil ve takrirler, ya açık bir ifade ile Hz. Peygambere isnat edilirler; yahut ta bunlar Hz. Peygambere açık bir şekilde isnat edilmese bile, onların Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleri olduklarına hükmolunur.

MERFÛ' MÜRSEL - Merfû hükmünde olan bir sözün, tâbi'îden sonraki ravisi zikredilmez ve tâbi'înin hadisi ref ettiği, yahut rivayet ettiği, yahut isnat ettiği, yahutta sözü sâhibine ulaştırdığı belirtilirse, bu söz merfû-mürsel olur. Çünkü tabi'îden sonra isnattan düşen râvi sahabedir.

MEŞHÛR - Meşhûr, lügat yönünden şöhrete erişmiş hadis manasına gelirse de, hadisçiler arasında ıstılah olarak biraz daha farklı bir manada kullanılmış ve en az üç isnatta rivayet edilen, fakat tevatür derecesine erişmeyen hadislere denilmiştir.

METİN - İsnadın veya raviler silsilesinin kendisinde son bulduğu kısım olup hadisin aslını teşkil eder.

METRÛK - İbni Hacer'in tarifine göre, Hz. Peygamberin hadislerinde kizb (yalancılık) ile itham olunan, yahut hadiste yalanı görülmese bile sair konuşmalarında kezzab (yalancı)olarak bilinen kimselerin, bilinen kaidelere aykırı olarak rivayet ettikleri ve bu rivayetlerinde tek kaldıkları hadislere metruk denilmiştir.

METRUKU'L-HADÎS - Hadisi terkedilen ravi demektir.

MEVKÛF - Sahabeden, isnatı ister muttasıl olsun ister munkatı olsun, söz, fiil veya takrir olarak rivayet edilen haberlere mevkuf denilmiştir.

MEVSUL - Bir isnadı teşkil eden ravilerden her birinin, kendi üstündeki raviye, yani şeyhiyle görüşerek hadisi bizzat ondan işitmiş veya almış olması durumudur ki muttasıl olan böyle bir isnada mevsûl denir.

MEVZÛ - Hadis ıstılahında kelimenin bu son manasına uygun olarak, Hz. Peygamberin söylemediği bir sözü, yalan ve iftira ile ona nispet etmektir ki, bu manada mevzu, yalan ve iftira ile Hz. Peygambere nispet edilmiş söz demektir.

MU'ALLAK - İsnadının başından bir veya birbirini takip etmek üzere daha fazla ravisi hazf ve en son hazfedilen ravinin şeyhine nisbet edilmiş hadislere muallar denilmiştir.

MU'ALLEL - Görünüşü itibarıyla sahih olan fakat aslında gizli ve kadih (sıhhatini kemiren) bir illet bulunan hadislere mu'allel denilmiştir. Ravinin, hadisi tahdis, ihbar ve sema yollarından hangisiyle aldığını belirtmeksizin (yani *haddesenâ, ahberanâ ve semi'tu* gibi tabirler kullanmayıp) yalnız 'an lafziyle (*'an fulânin 'an fulânin 'an fulânin* diyerek) rivayet ettiği hadislere mu'an'an denilmiştir.

MU'AN'AN - Ravinin hadisi tahdis, ihbar ve sema yollarından hangisiyle aldığını belirtmeksizin (yani; *haddesena, ahberana* ve *semi'tu* gibi tabirler kullanmayıp) yalnız 'an lafzıyla (*'an fulânin, 'an fulânin 'an fulânin* diyerek) rivayet ettiği hadislere mu'an'an denilmiştir.

MUHADDİS - Muhaddis, lügat olarak tahdis (rivayet etmek)ten ism-i fail olup hadis rivayet eden kimse manasına gelir, Bu manada kelime, ravinin müteradifidir. Fakat ıstılahta muhaddis, "ravi" kelimesine nispetle daha özel bir manaya sahiptir ve aralarında umum husus vardır; yani her muhaddis ravidir; fakat her ravi muhaddis değildir. Muhaddisi raviden

ayıran fark, onun, rivayet ve dirayet yönünden mahir, sahih olan hadisi sakiminden ayırdedebilecek bir melekeye sahip, hadise müteallik bütün ilimlere ve hadisçilerin ıstılahlarına vakıf, hadis ravilerinden mu'telif ve muhtelif, müttefik ve müfterik olanları ve hadislerdeki garîb lafızları iyi bilen bir kimse olmasıdır. Bu bilgileri kendisinde toplayan bir hadisçi muhaddis ismine lâyık olur. Bununla beraber bir kimsenin gerçek bir muhaddis olabilmesi için yine de hadis ilmindeki üstünlüğü kâfi değildir. Bu üstünlüğe ilâveten muhaddisin sahip olması gereken başka vasıflar da vardır ve bu vasıfların kaynağı hadis ve hadis ilmidir.

MUHTELEFÜN-FÎH - Hakkında verilen hükümlerin farklı olması sebebiyle ihtilâf edilen rivâyet vs.

MUNKATI - Munkatı tabiri, lügat yönünden, umumiyetle isnadı muttasıl olmayan hadisler için kullanılmıştır.

MUSTALAHU'L-HADÎS - Hadiste, ıstılah olarak konulmuş lafızları şamil olan eserlere mustalahu'l-hadis adı verilmiştir.

MUTTASIL - İster merfu ister mevkuf veya maktu olsun, isnadı kesiksiz olan hadislere muttasıl denilmiştir.

MUVATTA - Muvatta, meşhur imamlardan Malik İbni Enes (Ö. 179)'in Hz. Peygamberin hadisleri ile, sahabe sözlerini ve tabi'ûn fetvalarını bir araya getirmek maksadıyla telif ve tasrif ettiği kitabın adıdır.

MU'ZAL - İsnadında birbirini takip eden iki ve daha fazla ravisi düşmüş hadislere mu'zal denilmiştir. Bu tarife göre mu'zal, munkatı' hadislerin bir çeşididir.

MUZTARİB - Bazan bir bazan da iki veya daha fazla raviden muhtelif şekillerde rivayet edilen, fakat ne ravilerden birinin hafıza yönünden üstünlüğü, ne kendisinden rivayet ettiği şeyhine yakınlık derecesi ve ne de sâir tercih sebeplerinden birinin bulunmaması dolayısıyla rivayetleri arasında tercih yapılamayan hadise muztarib denir.

MÜDELLES - Bir ravinin, görüştüğü şeyhten işitmeden, (yahut da muasırı olmakla beraber görüşmediği şeyhten işitmiş gibi) rivayet ettiği hadislere müdelles adı verilmiştir.

MÜDELLİS - Rivayetinde tedlis yapan, yani kendisine hadisi nakleden asıl şeyhini atlayarak, onu görüştüğü fakat işitmediği ikinci şeyhe isnatla ondan işittiği vehmini uyandıran kimselere müdellis denilmiştir.

MÜDREC - Hadis ıstılahında, ravisi tarafından isnat veya metnine aslından olmayan bazı sözler sokulmuş hadis demektir.

MÜNKER - Zayıf olan bir ravinin, güvenilir ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadise münker denilmiştir.

MÜNKERÜ'L-HADÎS - "Hadisi kabul edilmeyen, rıza gösterilmeyen kimse" manasına gelir.

MÜRSEL - Hz. Peygambere yakın bir devirde yaşamış olmaları dolayısıyla, sahabenin çoğunu gören ve onlarla sohbette bulunan tabi'îlerin, işittikleri sahabeleri atlayıp doğrudan doğruya Hz. peygambere isnatla *kâle Resulüllah* (a.s.) diyerek rivayet ettikleri hadislere mürsel denilmiştir.

MÜSELSEL - Birbirini takip etmek manasına gelen teselsül'den ism-i meful olan müselsel, ıstılahta, isnadındaki bütün ricalin, bazan ravilerin bazan da rivayetin belirli bir hâl ve sıfatını takip ettikleri hadislere verilmiş bir isimdir.

MÜSNED - Umumiyet itibariyle isnât, ilk ravisinden sonuna kadar muttasıl ve aynı zamanda merfu olan hadislere müsned denilmiştir. Konuları ne olursa olsun, ravilerinin isimleri altında toplanan hadisleri muhtevi eserler müsned ismiyle şöhret kazanmışlardır.

MÜSNİD - Lügat yönünden hadisi kaynağına isnat eden kimse manasına gelirse de, ıstılahta, hadisleri müsnet adı verilen kitaplarda toplayanlara denilmiştir. Buna göre meselâ Ebu Davud et-Tayâlisî, Ahmed İbni Hanbel ve bunlar gibi *Müsned* sahibi olan imamlar bi-

rer musnid'dirler.

MÜSTAHREC - Lügat yönünden çıkarmak manasındaki "istihrâc"dan ism-i meful olan müstahrec (çoğulu müstahrecât) ıstılahta, bir hadis kitabının hadislerini, o kitabın isnatları ile değil de başka isnatlarla toplayan kitaplara denir.

MÜSTEDREK - Bir müellifin şartlarına uygun olduğu hâlde kitabına almadığı hadisleri bir başka müellif bir araya getirirse bu kitaba müstedrek denir. el-Müstedrek deyince bunların en meşhuru olan Hâkim en-Nisabûri'nin Sahîhayn üzerine yapmış olduğu istidrak akla gelir.

MÜTÂBE'AT - Mutabe'at, şeyhinden rivayetiyle tek kalmış bir raviye, bir başka ravinin tabi olarak, ya o şeyhten yahut da şeyhin şeyhinden aynı hadisi rivayet etmesi demektir.

MÜTEŞABİH - Mu'telif muttefik isimlerle birlikte iki çeşitten mürekkep olan müteşabih, iki aynı şahsın isim veya neseplerinin lafız ve hat yönünden müttefik fakat baba isimlerinin mu'telif ve muhtelif, yani hat yönünden aynı, lafız veya okunuş yönünden ayrı olmasıdır.

MÜTEVATİR - Mutevatir, yalan üzerinde ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın, yine kendileri gibi bir kalabalıktan rivayet ettiği haberdir.

MÜTTEFEKUN ALEYH - Buharî ve Müslim'in ittifak ettikleri hadislere denir.

N

NÂSİH - Hadis ilminin önemli konularından biri olan nesh, birbirine zıt manalarda varit olan iki hadisin cem ve telifi mümkün olmadığı zaman, aralarında bulunduğuna hükmedilen bir iptal keyfiyetinden, yani biri ile getirilen hükmün, diğeri ile getirilen hükme tatbikat yönünden son vermesinden ibarettir.

NÂZİL - Nâzil, hadis rivayetinde en son ravi ile Hz. Peygamber veya hadis imamlarından biri arasındaki ravi sayısının azlık veya çokluğuna, yahut hadis kitaplarından birinin rivayetine, ravinin erken veya geç vefat etmesine, yahut da hadis semâ'ının erken veya geç vuku bulmasına göre, isnadın uzunluk veya kısalık yönünden kazandığı iki vasıftan biridir. Diğer ikinci vasıf, isnadın 'âli olmasıdır.

NESH - Hadis ilminin önemli konularından biri olan nesh, birbirine zıt manalarda varit olan iki hadisin cem ve telifi mümkün olmadığı zaman, aralarında bulunduğuna hükmedilen bir iptal keyfiyetinden, yani biri ile getirilen hükmün, diğeri ile getirilen hükme tatbikat yönünden son vermesinden ibarettir.

NÜZUL - 'Uluvv'ün karşıtı olan nüzul, bir hadisi rivayet eden en son raviyi o hadisin kaynağına en çok ravi sayısı ile ulaştıran isnadın keyfiyetidir. Nazil denilen bu çeşit isnatlar, bazı hâllerde tercih edilmiş olsalar bile, Hz. Peygambere yakınlığı gösteren sahih âlî isnatların aşağısında kabul edilmişlerdir.

R

RÂCİH - Müteanz iki hadisten kabul sebepleri galebe çaldığı için kabul edilen hadise denir. Terkedilene de mercuh denir.

RAVİ - Rivayetten ism-i fâil manasında olan ravi, Hz. Peygamberin söz ve fiillerini rivayet eden kimse demektir. Rivayette hadisin sıhhatı, her şeyden önce onu nakleden kimselerin güvenilir olmalarına bağlı bulunması dolayısıyla, hangi tabakadan olursa olsun, hadis rivayeti ile meşgul olan her ravinin hadisi kabul edilen kimselerden olması gerekir. Ravinin hadisi kabul edilen kimselerden olması ise, belirli bazı sıfatları kendisinde bulundurması ile mümkündür. Bu sıfatlardan her hangi birinin noksan olması hâlinde ravi, güvenilir olmak

vasfını kaybeder; hadis rivayet etse ve hatta rivayet ettiği hadisler aslında sahih olsalar bile, bunlar kendisinden alınmaz; o hadisleri rivayet eden başka güvenilir raviler aranır.

Raviyi güvenilir kılan sıfatlar şöyle sıralanır:

1. *Adalet:* Ravinin adil olmasını gerektiren bir sıfattır. Bu sıfatın bir ravide bulunması bazı şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu şartlar:

a) Ravinin Müslüman olması. Müslüman olmayan raviden hadis alınmaz.

b) Ravinin, kendisini fıska götürecek her türlü söz ve fiilden uzak olması. Fısk, büyük olsun küçük olsun, günah sayılan fiil ve davranışlardır. İnsan, imanından fedakârlık yapmadıkça ve takvasının heba olup gitmesine göz yummadıkça, "fısk" denilen kötü davranışlarda bulunamaz; fakat ne zaman ki kendisinde bu türlü davranışlar görülmeye başlar, işte o zaman, insanın takvasını yitirdiği, imanının zedelendiği anlaşılır. Böyle bir insan, adalet vasfını da yitirmiş olacağından hadis rivayet edemez; rivayet etse bile kendisinden hadis alınmaz.

c) Ravinin mürüvvet sahibi olması. Mürüvvet, dinin ve dolayısı ile toplumun, bir insanın muhafaza etmesini zaruri gördüğü hususi hal ve edeplerdir. Toplumun örf ve âdetlerine aykırı hareket etmeyi âdet hâline getirmiş olan bir kimse mürüvvetini yitirmiş sayılır. Mürüvvetin ihlali, ya kişinin aklî dengesinin bozukluğuna ya da dininin noksanlığına delâlet ettiğinden, böyle kimselerden hadis rivayet edilmez.

2. *Zabt:* Hadis ravisinin güvenilirliğini sağlayan ve adaletten sonra ravide bulunması gerekli sayılan bir sıfattır. Bu sıfat, umumiyetle iki şekilde mütalâa edilir ve ravinin hıfzından rivayet etmesi hâlinde rivayet ettiği hadisi isnadı ile birlikte hiç kusursuz ezberlemiş, kitabından rivayet etmesi hâlinde, kitabını dikkatli bir şekilde yazmış ve kontrol etmiş olması şart koşulur. Hıfzından rivayet eden ravi, hadisini iyi ezberlememiş yahut kitabından rivayet ettiği takdirde dikkatli yazmamış ve kontrolden geçirmemiş ise, hataya düşmekten, hadisin metin ve isnadında takdim ve tehir, yahut da tahrif yapmaktan kendisini kurtaramaz. Rivayetinde bu çeşit hataları görülen ravilerin rivayeti kabul edilmez. Bunların, rivayet ettikleri hadislerle helâlı haram, haramı da helâl kılmalarından korkulur.

3. *Akıl ve bülûğ:* Hadis ravisinin akıl sahibi olması ve ne rivayet ettiğini bilmesi lâzımdır. Rivayet için asgari yaş haddi üzerinde genel bir ittifak bulunmamakla beraber, çocuk ravinin temyiz devrine girmiş olması gerekir.

RİVAYET - Hadis ıstılahında rivayet, sünnetin ve benzeri haberlerin nakli ile bunları haber verenlere isnadından ibarettir. Bu tarif bize, rivayetin üç temel unsuru bulunduğunu gösterir: Bu haberi kendisine nakledene isnad ile rivayet eden şahıs, üçüncüsü de haberi kendisine rivayet edenden alan diğer şahıs. Rivayetin gayesi, her şeyden önce, Hz. Peygamberin söz ve fiillerinden ibaret olan sünnetini yahut daha umumi manası ile hadisi, asırlarca sonra gelecek olan nesillere duyurmak olunca, biraz önce işaret ettiğimiz üçlü unsur sistemi, bu duyurma işinin en emin yolu olarak ortaya çıkar. Nitekim Hz. Peygamberden haberi alan sahabe, bunu Hz. Peygambere isnat ile tabi'îye rivayet ettiği gibi, aynı haberi sahabeden alan tabi'îye rivayet etmiş, böylece haberin, Hz. Peygamberden asırlarca sonra yaşamış olan bir kimseye ulaştırılması mümkün olmuştur.

S

SÂBİT - Sahih manasına kullanılır. Hasen hadislere de şamildir. "Sabit olmadı" sözü ile "Sahih olmadı" hükmü kastedilir ve yerine göre mevzu, zayıf ve hasen hadisler için kullanılır.

SAHÂBÎ - Hz. Peygamber devrini idrak etmiş, Müslüman olarak Peygamberi görmüş, onun sohbetinde bulunmuş ve yine Müslüman olarak ölmüş olan kimselere sahabî (çoğulu: Sahabe) denir. Gerek hadis rivayetinde ve gerekse inanç ve amel olarak İslâm dininin sonraki nesillere öğretilmesinde ilk kaynak olmaları bakımından sahabenin önemi pek büyüktür.

Bu sebepledir ki İslâm dini tarihinde her bir sahabî üzerinde titizlikle durulmuş, her birinin tercemesi veya hayat hikâyesi yazılarak ciltler dolusu sahabe tarihleri vücuda getirilmiştir. İbni Sa'd (Ö. 230)'ın *et-Tabakâtu'l-Kübra*'sı, İbni 'abdi'l-Berr en-Nemerî (Ö. 463) nin *el-İsti'âb fi-Ma'rifeti's-Sahâbe*'si, İbni Hacer el-'Askalânî (Ö. 852) nin *el-İsâbe fi-Temyizi's-Sahâbe*'si, bugün matbu olarak elimizde bulunan ve sahabelerin hayatlarına ayrılmış en meşhur eserlerdir.

SAHİH - Makbul hadis çeşitlerinin başında yer alan sahih, adalet ve zabt şartlarını haiz ravilerin muttasıl isnatla rivayet ettikleri şaz ve muallel olmayan hadislere verilmiş olan bir isimdir. Sahih ile ilgili olarak verdiğimiz bu tarif, ameli gerektiren sahih bir hadisin metin ve isnadında başlıca beş şartı birleştirmesi gerektiğini göstermektedir. Bir başka ifade ile, bir hadisin sahih olabilmesi için beş şartın o hadiste biraraya gelmesi lâzımdır. Bu şartlardan her hangi birisi bulunmazsa hadis sahih olma vasfını kaybeder.

SAHÎHAN - "İki sahih" manasına gelen bu tabir Kur'an-ı Kerimden sonra İslâm dininin en güvenilir iki kitabı olan Buharî ve Müslim'in *Câmu'u's-Sahih*'lerine delâlet etmek üzere kullanılan bir isimdir. Bir hadisin her iki kitapta da yer aldığını ifade etmek maksadıyla *el-Hadisu fi's-Sahihân veya Sahihayn* ile, daima Buharî'nin Sahih'i ile Müslim'in Sahih'i kastedilmiştir.

SAHÎH-GARÎB - Tirmizî tarafından, bir hadisin tavsifinde kullanılan fakat hangi çeşit hadisler için kullanıldığı açıklanmayan tabirlerden birisi de sahih-garib'tir. Tirmizî'nin *Camı'i* incelenecek olursa, onun bazı hadisler hakkında, sadece hasendir veya sahihtir, yahut da hasen-sahih-garib gibi tabirlerle değerlendirdiği görülür. Tirmizî *Cami*'inin sonunda yalnız hasen'in tarifini vermiş, fakat kullandığı diğer tabirler hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu sebeple, onun tarafından kullanılan bu birleşik tabirleri, daha sonraki hadisçiler açıklamaya çalışmışlardır. Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre, bir hadis, isnadı garib olmakla beraber eğer sahih olduğuna hükmedilirse, bu hadis hakkında "hâzâ hadisun sahihun garibun" demek doğru olur.

SAHİH-GARİB-HASEN - Sahih-garib tabirinin açıklamasını yaparken de işaret ettiğimiz gibi, bir hadisin değerlendirilmesinde, bilhassa Tirmizî tarafından kullanılan birleşik tabirlerden birisi de sahih-garib-hasen'dir. İsnadı sahih-garib olan bir hadis yukarıdaki raviden, biri sahih iki tarikle rivayet edilecek olursa hasen olur; bu takdirde, hadisin isnadı aslında garib olsa bile metni, tariklerinin çokluğu dolayısıyla hasen sayıldığından onun hakkında sahih-garib-hasendir, denir. Eğer bu hadisin her iki tariki de sahih olsaydı, ona sadece sahih demek gerekirdi. Oysa iki tarikten birisi sahih olduğu hâlde, diğerinin sıhhati bilinmezse, bu hadis hasen olur. Çünkü Tirmizî'nin ıstılahında hasen, iki yönden rivayet edilen, ravileri kizb ile müttehem ve metni sahih hadislere muhalif şaz olmayan hadistir.

SEBT - Kalbi, lisanı, yazısı sabit olan, hüccet olan yani sika raviye denir.

SELEF - Lügatte "eskiden olan" önceden giden, yerine geçilen" gibi manalar taşıyan bu kelime Ashab, Tâbiîn ve etbâuttâbiîn büyüklerine alem olmuştur. Bu tabakalara mensup olanlara Selef-i Sâlihîn de denmektedir.

SEMA - Hadis tahammül yollarından biri olup haberin lafızlarını ravinin kendi şeyhinin ağzından işitmesidir ki cemahîr-i ulemaya göre turuk-ı tahammülün yani öğretmek üzere belleyip öğrenme yolunun en üstünüdür.

SENED - Lügatte itimat etme, dayanmak manasında olan senet kelimesi, itimat olunan (mutemet), dayanılan ve güvenilen manasına da gelir. Hadis ıstılahında ise senedin manası, onun lügat manasından farklı değildir. Her hadis metninin başında, o metni birbirine nakleden ravi isimlerinden müteşekkil bir zincir vardır. Bu isim zinciri, en son raviden başlayarak Hz. Peygambere kadar ulaşır ve her ravi zincirin bir halkasını teşkil eder.

SEYYİ'ÜL-HIFZ - Seyyi'ül'l-hıfz, hafıza yönünden zayıf olan ravileri cerhetmek için kullanılan ve cerhin en hafifine delâlet eden tabirlerden biridir. Bu tabir, ravinin hafıza yö-

nünden zayıflığına delâlet etse bile, onun adaletini nefyetmez. Bu sebeple seyyi'ü'l-hıfz olan bir ravinin hadisleri itibar için yazılabilir.

SİKA - Kendisine itimat olunan, güvenilen kimse manasına gelen sika kelimesi, hadis ıstılahında, gerek adalet ve gerekse zabt yönünden kusursuz olan hadis ravileri hakkında kullanılmıştır.

SÜNEN - Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan Sünnet'in çoğulu sünen, hadis tarihinde, umumiyetle bir çeşit hadis kitabına verilmiş bir isimdir. Bu kitaplar, fıkıh bâblarına göre tasnif edilmiş ahkâm hadislerini muhtevidir ve hadislerinin hepsini Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan merfu haberler teşkil eder. Bu sebeple Sünen'lerde sahabe ve tâbi'ûn sözlerine, yani mevkuf denilen haberlere rastlanmaz. Merfu hadisler, ibadet, muamelât ve ukubatla ilgili haberler olup insanların Allah'a karşı olan hak ve vecibelerini bildirirler.

SÜNENÜ'L-ERBAA - Kütüb-i sitte'nin Buharî ve Müslim'in "Sahih"leri dışında kalan dört kitabına denmektedir: Sünenü Ebu Dâvud, Sünenu't-Tirmizî, Sünenü İbni Mace, Sünenü'n-Nesеî.

SÜNNET- Sünnet, lügatte, iyi olsun kötü olsun, yani ister övülmeye, ister kötülenmeye lâyık olsun), tarîk (yol) manasına gelir.

Hadisçilere göre ise sünnet, Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibarettir. Keza, onun ahlâkî sıfatları, sîreti, gazalarına ve kendisine vahiy gelmeden önce ibadet için çekildiği Hira mağarasındaki yaşayışı da sünnetten sayılır. Bu manası ile sünnet hadisin müradifidir.

Ş

ŞÂHİD - Ferd olduğu sanılan bir hadisin, câmî, müsned, sünen ve cüz gibi çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırma sonunda, mana yönünden bir benzerine rastlanırsa, bu benzer hadise şâhid denir; çünkü araştırma neticesinde bulunan benzer hadis ferd sanılan hadisi şehadet yolu ile takviye etmiş, onun şahidi olmuş demektir.

ŞÂZ - Bir şeyle cemaatten ayrılıp tek kalan, istisna teşkil eden kimse veya şey manasına gelen şaz kelimesi, hadis ıstılahında, güvenilir bir ravinin, cemaatin rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayeti ile tek kaldığı hadis için kullanılmış bir tabirdir. Öyle ki, ravinin rivayeti ile cemaatin rivayeti arasında bir tercih yapmak gerektiği zaman, ravinin rivayeti terkedilir ve daha çok isnatla gelen cemaatin rivayeti tercih edilir. Bu sebepledir ki şaz hadis, zayıf hadisler arasında yer alır.

ŞEYHAYN - Bu tabir; hadisçiler nezdinde daha ziyade Buharî ve Müslim için kullanılmakta ise de İslamî eserlerde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (R.A.) için de sıkça kullanılmaktadır. Tabirin kullanıldığı makamdan hangileri kastedildiği kolayca anlaşılır.

T

TABAKÂT - Tabakât kelimesi, lügatte, birbirine benzeyen kimseler manasına gelen tabaka'nın çoğulu olup, ıstılahta, birbirine yakın yaşlarda bulunan şeyhlerden, yine birbirine yakın kimselerin hadis rivayet etmek, yahut hadis rivayet etmeseler bile o şeyhlerin devrine yetişmek suretiyle meydana getirdikleri gruplardır. Bazan iki kimse, bir hususta birbirine benzemek suretiyle aynı tabakadan sayıldıkları hâlde, benzemedikleri diğer bir husus sebebiyle ayrı tabakalardan sayılırlar.

TABİ'İ - Hz. Peygamberin ashabından her hangi birine mülâki olan ve onunla sohbeti bulunan kimseye tâbi'î (çoğulu: tâbi'ûn) denir.

TA'DİL - Bir kimsenin adaletinin açıklanması manasına gelen ta'dil, cerh ile birlikte hadis ilminin en önemli konularından birini teşkil eder.

TAHAMMÜL (Etmek) - Hadisi şeyhten öğrenip almak, tebellüğ etmek demektir.

TAHRİC - Harece fiilinden türetilmiş tef'il babından masdar olup ihrac manasında çıkarmak" demektir. Bu kökten gelen ve hadis ıstılahında sık sık rastlanan başka tabirler de vardır. Hüküm çıkarmak (istinbat) manasında istihrac, bir kimsenin, meşhur bir hadis kitabının hadislerini sırayla ele alarak kendine ulaşan isnatla vermek suretiyle meydana getirdiği kitaba delâlet etmek üzere müstahrec, hadisin geldiği yere, yani ravisine delâlet etmek üzere kullanılan mahrec, bir hadisi isnadı ile birlikte bir kitapta irad etmek manasına gelir. İhrac bunlardandır.

TA'LİK - Lügatte bir şeyi asmak, destek ve dayanaktan mahrum bırakmak manasına gelen ta'lik, hadis ıstılahında, musannifin, kitabında naklettiği bir hadisin isnadından ya kendi şeyhini, yahut kendi şeyhi ile birlikte sırasıyla bir kaç şeyhi ve hatta bütün isnadı hazfederek "kâle fulân" veya "kâle Resulullah" (a.s.) ibaresiyle, hadisi, zikrettiği ilk kaynağa isnat etmesidir.

TASHİF - Hadislerin metin ve isnatlarında geçen bazı kelime ve isimlerin bazı harflerine yanlış bir zan veya vehme istinaden nokta koymak, yahut noktalı bir harf ise noktasını düşürmek suretiyle yapılan hatalara tashif denir. Bu tarif, İbni Hacer'in tashifi iki kısımda mütalâa etmesi göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Zira ona göre, sadece noktaya istinaden yapılan değişikliklere tashif, fakat yazı şeklinin bozulmasına yol açan değişikliklere de tahrif denir. Halbuki İbnu's-Salâh, yapılan hata ister yalnız nokta değişikliğinden ister yazı değişikliğinden ibaret olsun, her ikisini de tashif adı altında zikretmiştir.

TEÂRUZ - İki hadisin birbirine zıt hüküm ifade etmesidir.

TEDLİS - Tedlis, lügatte, karanlık, zulmet manasına gelen deles'ten türetilmiş olup, bir şeyin ayıbını ve kusurunu gizlemek, açık ve belli olması gerekirken onu karanlık içinde bırakıp belirsiz hale sokmak demektir. Hadis ıstılahında ravinin, şeyhinden işittiği ve işitmiş olduğu vehmini uyandırdığı için, ayıbını ve kusurunu gizlemiş olur.

TERCİH - Mana yönünden birbirine zıt olan iki hadisten hangisi ile amel edileceği hususu, hadis ilminin önemli konularından birini teşkil eder.

TEVÂTÜR - Lügatte tevatür, birbirini takip etmek, kesilmeksizin birbiri arkasından gelmek manasında tefa'ul babında masdardır. Ancak bu aralıklar belirli değildir. Hadis ıstılahında tevatür ise, bir haberin yine belirsiz aralıklarla birbiri arkasından gelen haberciler tarafından verilmesi veya nakledilmesidir.

U

ULUVV - Lügatte yükseklik, yücelik manasına gelen 'uluvv, ıstılahta, hadis isnatları için bir sıfat olarak kullanılmış ve rivayette Hz. Peygambere yakınlık (kurb) kastedilmiştir.

USULU'L-HADİS- (Bkz. Mustalahu'l-Hadis)

V

VAZ - Lügatte iftira etmek, uydurmak manalarına gelen vaz, hadis ıstılahında, Hz. Peygamber tarafından söylenmemiş, onun ağzından çıkmamış bir sözü hadise benzeterek ona isnat ve hadismiş gibi ondan rivayet etmektir.

VECH (VECİH) - Hadisi rivayet eden zincire tarik denildiği gibi vech de denmektedir. Bu tabir daha ziyade aynı hadisi rivayet eden farklı tarikler için kullanılmaktadır.

Z

ZABT - İnsanın, işittiği her hangi bir şeyi, aradan uzun zaman geçmiş olsa bile, dilediği

anda hatırlayabilecek bir şekilde iyi belleyip hıfzetme yeteneğine sahip olması manasına gelen zabt, hadis ıstılahında, rivayetinin kabulü için bir ravide bulunması gereken iki önemli sıfattan birini teşkil eder. Bu iki sıfat bir ravide birleştiği zaman o ravi, sika (güvenilir) olma vasfını kazanır. İkinci sıfat adalet'tir.

ZA'İF (ZAYIF) - Sahih ve hasen adı verilen hadis çeşitlerinden sonra üçüncü bir hadis çeşidini teşkil eden zayıf, sahih ve hasenin şartlarını kendisinde bulundurmayan hadisin adıdır.

ZA'İFU'L-HADİS - Ravilerin cerhinde kullanılan tabirlerden birisi olan zaifu'l-hadis, hadisleri zayıf olan, ancak tamamıyla reddedilmeyen ve itibar için yazılmasında bir mahzur görülmeyen kimselere delâlet eder. Aynı derecede olan raviler hakkında filan zaîf-dir, münkeru'l-hadisdir gibi tabirler de kullanılmıştır.

ZEVA'İD - Fazlalık manasına gelen za'id'in çoğuludur. Zeva'id kitapları ile kastedilen mana ise, müsannefin, diğer müsanneflere göre ihtiva ettiği fazla hadislerin tespit edilip bir kitapta toplanmasından ibarettir.

ZİYÂDE - Hadis ilminde bilinmesine önem verilen konulardan birisi ziyade olup, bununla, güvenilir (sika) olan bir ravinin, hadisinin rivayeti esnasında yaptığı fazlalık kastedilir.

İÇİNDEKİLER

FIKIH HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İBADETLER

NAMAZA HAZIRLIK ve NAMAZLA İLGİLİ HUSUSLAR

TAHARETLER

NECASET

İSTİNCA

ABDEST ve ABDESTLE İLGİLİ KONULAR

MİSVAK KULLANMA

MESH ETMEK

GUSÜL

TEYEMMÜM

HAYIZ NİFAS VE İSTİHAZA

NAMAZ

NAMAZA GİRİŞ

NAMAZIN VAKİTLERİ

EZAN ve KAMET

NAMAZIN ŞARTLARI

NAMAZIN RÜKÜNLERİ